TRIANON ARCAI

NAPLÓK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK, LEVELEK

Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta:

KUNT GERGELY – L. BALOGH BÉNI – SCHMIDT ANIKÓ

Libri
Kiadó

Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár

A könyv megjelenését támogatta:

Borítófotó © Agance de press Mondial Photo-Presse /
BnF via Wikimedia Commons
(1920. június 4-én, néhány perccel a trianoni békeszerződés aláírása után Benárd Ágost küldöttségvezető – balra, cilinderrel a kezében – és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, államtitkár – jobbra, fedetlen fővel – elhagyja a versailles-i Nagy-Trianon kastélyt.)

Közreműködők:
Ablonczy Balázs, Bittera Éva, Hornyák Árpád, Mészáros Andor, Szeghy-Gayer Veronika, Szűts István Gergely, Veres Emese-Gyöngyvér

Sorozatszerkesztő:
Majtényi György

TRIANON 100

Készült az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport közreműködésével.

Második kiadás

Tartalom

Naplók

Visszaemlékezések

Levelezések, egyéb személyes és félhivatalos dokumentumok

Előszó - Trianon tanúi

„De honnét fogja egyáltalában az utókor azt megtudni, kérdem, hogy mi lett itt ebbe a világba. Mert ugye mitőlünk, tanúktól biza semmit."
(Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól – Kettő orvos Erdélyben*)

Tompa Andrea regényének női főhőse Kolozsvár 1918. december 24-i román megszállása kapcsán azon tűnődött, hogy „őrült sebességgel" rohant keresztül rajtuk az idő, amit történelemnek hívnak. Úgy vélte, az ember nem hagy maga után nyomot, mivel leveleiben, naplójában a szenvedésekre nem reflektál, azt csak utólag teszi meg. „Mert én megszerettem az olyasmi valóságos könyveket, mik naplókat s leveleket adnak közre." Pedig azokban „mikor az embert igen-igen veri a sors, háború van, meg van alázva a népe, el van véve a földje, el van űzve, [...] akkor sort se ír le! Nem. Akkor nem."[1]

A *Trianon arcai* című kötet forrásait olvasva azonban éppen ellenkezőleg, arra a következtetésre jutunk, hogy az ember mégis „nyomot hagy" maga után a történelemben. A korabeli naplók, levelek, valamint a később papírra vetett visszaemlékezések és egyéb személyes jellegű dokumentumok mind-mind arról tanúskodnak, hogy a múltat a maga változatos hétköznapjaival a személyes források révén is megkonstruálhatjuk. Egy-egy fennmaradt napló vagy visszaemlékezés segítségével megtudhatjuk, miként élt és gondolkodott a szerzője, milyen tapasztalatokra tett szert, hogyan reagált a külvilág

1 Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól*. Kalligram, Pozsony, 2014, 380. o.

eseményeire, milyen kapcsolati hálóval rendelkezett. Eltérően a hivatalos iratoktól, amelyek legtöbbször a hatalom álláspontját tükrözik, „az egyéni ízű és zamatú személyes elbeszélések"[2] az egyes ember szemszögéből tárják elénk a múltat. A „megélt történelmet" közvetítik, annak minden szubjektivitásával és sokszínűségével együtt.

Ahogy minden történelmi eseménynek, eseménysorozatnak, így a Kárpát-medencében 1918–1920 között végbement impériumváltásoknak, tehát az Osztrák–Magyar Monarchia és ezen belül a történeti Magyarország felbomlásának, az utódállamok kialakulásának, továbbá a fenti folyamatokat betetéző trianoni békeszerződésnek is számos arca volt. Az új határokon kívül és belül rekedt különféle identitású emberek sokféleképpen élték meg az impériumváltások hatásait, azonban e tapasztalatok egykori sokszínűsége mára szinte teljesen elveszett. Magyarországon a békekötés után, a két világháború között regnáló politikai hatalom alapvetően a Párizs környéki békeszerződés revíziójára építette programját. Ennek egyik fontos eleme volt az egykori személyes tapasztalatok emlékének kanonizálása az emlékezetpolitika segítségével. Így teremtette meg Trianon egységes közösségi emlékezetét, amely a kollektív azonosságtudat és a személyes, nemzeti, politikai vagy éppen vallási identitások részévé is vált. Ez az emlékezetpolitika többé-kevésbé mind a mai napig megszabja a közbeszédben azokat a nagy narratívákat, amelyeken belül a békeszerződés története elbeszélhető, így például: „második Mohács", „a magyar balsors nagy szimbóluma", „a magyar kálvária keserves stációja", „nemzeti nagylétünk nagy temetője".[3] Ezek a toposzok pedig felülírták az események egykori személyes és családi olvasatát.

A Trianonnal kapcsolatos eddigi történeti kutatás is döntően politikusokra, az események menetére és hatásaira koncentrált, és elsősorban hivatalos dokumentumokra – jegyzőkönyvekre, memorandumokra, szerződésekre, jelentésekre – támaszkodott, külön figyelmet szentelve „a nagy személyiségek"

2 Kövér György: Énazonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés. In uő: *Biográfia és társadalomtörténet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 99. o.

3 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat.* Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2001, 7. o.

szerepének. A legtöbb munkából teljes mértékben hiányoznak a hétköznapi személyektől – azaz a politikai döntéshozatalban nem résztvevőktől, és nem az ún. elithez tartozóktól – származó források.

Anélkül, hogy részletesen áttekintenénk a Trianonnal kapcsolatos magyar történeti irodalmat, ki kell emelnünk, hogy már a két világháború között is készültek olyan feldolgozások,[4] amelyek nem a veszteségre adott reakcióként, hanem történelmi összefüggéseikben vizsgálták a történteket. Azonban az 1947-es párizsi békeszerződésben megismételt Trianon, az általa okozott újabb sokk, majd az államszocialista diktatúra hatalomra kerülése azt eredményezték, hogy a téma hosszú ideig feldolgozatlan és kibeszéletlen maradt.[5] Közel negyvenévnyi kényszerű hallgatás után az 1980-as évek elejétől Trianon megszűnt Magyarországon tabutémának lenni, s ezt Ormos Mária 1983-ban megjelent monográfiája[6] is jelezte. Azóta a magyar olvasó számos egyéb feldolgozást[7] vagy dokumentumkötetet[8] is kézbe vehet, amelyek alapján ma már megbízható módon rekonstruálhatja a történteket.

Mindezek alapján azt gondolhatnánk, hogy Trianonról, közel 100 évvel a békeszerződés aláírása után, már nem lehet újat mondani. A téma azonban mindmáig aktuális, és nemcsak a történészek közötti vitákban van jelen, hanem a magyar közéletben, politikában, sőt az államközi kapcsolatokban is. Számos film, irodalmi alkotás vagy ismeretterjesztő mű is taglalja manapság

4 Horváth Jenő: *A trianoni béke megalkotása 1915–1920. Diplomáciai történelmi tanulmány.* „Magyar Külpolitika" kiadása, Budapest, 1924; Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935.

5 Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2010, 17. o.

6 Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920.* Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó. Ezt megelőzően, még 1965-ben jelent meg L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965.

7 Lásd pl. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2001.

8 Zeidler Miklós: *Trianon.* Osiris Kiadó, Budapest, 2003 (Nemzet és emlékezet); *A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly–Versailles–Budapest (1920).* Összeállította Zeidler Miklós. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.

Trianon okait és következményeit. Nem egy közülük az érzelmekre kíván hatni, és a politikailag motivált egyoldalúság, a bűnbakkeresésbe torkolló önsajnálat, vagy éppen ellenkezőleg: a mazochista önvád hatja át. Éppen ezért nagyon fontos, hogy Trianonról minél több kiegyensúlyozott szemléletű, érvelő jellegű tudományos és tudománynépszerűsítő mű szülessen, magunk mögött hagyva a mitizáló, romantikus történelemszemléletet. A reális önismeret ugyanis nemcsak az egyének, hanem a nemzetek számára is elengedhetetlen.[9]

A téma viszonylagos feldolgozottsága, tartalmi és műfaji gazdagsága ellenére ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a hazai kutatás e téren (is) adós a hétköznapi emberek perspektíváját, tapasztalatát és értelmezését, gondolatvilágát bemutató munkákkal. Kevés a más – nem politikatörténeti – kérdésfeltevéssel és megközelítéssel dolgozó munka, ezeknek az úttörő vállalkozásoknak a túlnyomó többsége a korabeli menekültkérdésre koncentrál.[10] Nem egyszerű nézőpontot váltani, és az egykori hétköznapi személyek szemszögéből – azaz alulnézetből – is vizsgálni Trianont, amely politikatörténeti fogalomként aligha értelmezhető a társadalomtörténetben. A nehézséget elsősorban az okozza, hogy viszonylag kevés olyan személyes dokumentumot ismerünk, amely ebből a korszakból hétköznapi emberektől származik. Ezek száma nem azért csekély, mert nem lettek volna ilyenek, hanem mert a levéltári (és múzeumi) gyűjtési preferenciákat sok esetben intézményközpontúság és

9 Romsics Ignác: Trianon okai. In uő: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika.* Osiris Kiadó, Budapest, 2015, 363–364. o.

10 Csupán néhány, újabban megjelent mű: Ablonczy Balázs: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008. 2. sz. 248–260.; Uő: „Lesz még kikelet a Szepesség felett". Kormányzati befolyás és a menekülthálózatok társadalma a két világháború közötti Magyarországon. In uő: *Nyombiztosítás: Letűnt magyarok. Kisebbség- és művelődéstörténeti tanulmányok.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2011, 122–158.; Szűts István Gergely: A miskolci optánsok társadalomszerkezeti vizsgálata. In Czetz Balázs – Kunt Gergely (szerk.): *Politika és mindennapok.* ME BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc, 2007, 143–165. (A jelenkortörténet útjai 2.); Uő: Vasutas vagonlakók és a MÁV menekültpolitikája 1918–1924. *Múltunk*, 2012. 4. sz. 89–112.

elitizmus jellemzi. Örvendetes módon az utóbbi években ezzel számos közgyűjtemény – így például a Magyar Nemzeti Levéltár és Budapest Főváros Levéltára[11] – szakított, és egyre inkább a hétköznapi emberek hagyatékai felé fordulnak, amelyek a múlt mikroszintű tapasztalattörténetét adják. A privát források – egyedülálló módon – az idő személyes megélésének elsődleges dokumentumai.[12] A naplók legfőbb értéke, hogy nem évekkel későbbi „retrospektív perspektívából" készültek, hanem a múlt egyidejű és személyes átélését rögzítik, ellentétben a visszaemlékezésekkel és önéletírásokkal, amelyek a személyes identitás megkonstruálásában játszhatnak elsődleges szerepet.

A kortársi tapasztalatok újrafelfedezése az egyik fő célja tehát a Magyar Nemzeti Levéltár és a Libri Kiadó közös kötetének.[13] A kiadványban a történelmi Magyarország legkülönbözőbb pontjairól egyháziak és világiak, arisztokraták és kisemberek, nők és férfiak, idősek és fiatalok, magyarok és nemzetiségiek vallanak arról, hogy saját személyes sorsukban milyen változásokat hoztak az első világháborút követő események, az impériumváltozás. Ugyanazt az eseményt különböző nézőpontokból, eltérő élethelyzetekből és más tájegységek lakosaiként szemlélve olvasóink előtt izgalmas korkép rajzolódik ki a Monarchia felbomlását átélő társadalomról.

11 Horváth J. András: Lesz-e múltad Kovács János? – személyes magániratok Budapest Főváros Levéltárában. *Budapesti Negyed*, 2010. 2. sz. 3–21.

12 A személyes források műfaji sajátosságairól és az elemzésükhöz szükséges módszertani háttérről lásd például Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2000; K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2002, 81–103.; Kövér: i. m.; Kunt, Gergely: How Do Diaries Begin? The Narrative Rites of Adolescent Diaries in Hungary. *European Journal of Life Writing*, 2015. 4. sz. 30–55.; Z. Varga Zoltán (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003.

13 E célnak a Magyar Nemzeti Levéltár és a Libri Kiadó egy egész sorozatot szentel, melynek első darabja (*Forradalom! – 24 megtalált történet.* Szerk.: Majtényi György, Mikó Zsuzsanna, Szabó Csaba. Libri Kiadó, Budapest, 2016) az 1956-os forradalmat dolgozta fel hasonló szempontból.

Könyvünkben három hivatalnok naplójából is közlünk hosszabb-rövidebb részletet. Tarczay Gizella Zágrábban, Kainz György és Lowetinszky János József pedig Budapesten élte meg a sorsfordító eseményeket. Közülük Tarczay Gizella közvetlenül is megtapasztalta az impériumváltást, Horvátország kiválását a Monarchiából, az új szerb–horvát–szlovén állam megalakulását. Efölött érzett bánatában is megőrizte elfogulatlan, kiegyensúlyozott szemléletét. „Különben [Zágrábban] rend van, hál' Istennek. Nem üldözik a magyart. Meg vagyunk lepetve, milyen méltóan viselkednek a horvátok. Egyetértve, lelkesen és szinte nemesen. Nem vártuk tőlük." A sors úgy hozta, hogy tanári végzettsége ellenére oktatói tevékenységet sohasem folytathatott: Zágrábban magyar volta miatt, 1927-ben, Budapestre költözése után pedig „horvátos" múltja miatt utasították el jelentkezését, hosszú külföldi tartózkodása miatt megkérdőjelezve magyar érzelmeit.

Kainz és Lowetinszky a sajtóból, illetve a különféle híresztelésekből merítették információikat, és bár a területi veszteségek az ő életüket közvetlenül nem befolyásolták, a békekötés miatt érzett elkeseredésük nyilvánvaló. A mélyen vallásos Kainz 1920. június 4-én többek között ezt jegyezte fel: „A magyar ezeréves történelem legszomorúbb napja... Még az idő is olyan borongós, hűvös, őszi nap; az embert oly lehangolttá teszi. Sokszor sírni szerettem volna... Reggel, hogy voltam a tejért a hajóállomáson, benéztem a Boldogasszonyról nevezett belvárosi főtemplomba, melynek szentélye fölé e szavak vannak írva: Magyarok nagyasszonya, kérj áldást országodra! E feliraton morfondíroztam a csendes mise egész tartalma alatt. Milliók imája küldetett ma fel az Égbe, milliók kérték abban az órában, melyen halálos ítéletünket írjuk alá, a Boldogasszony segítségét." A barcasági, azaz Brassó környéki csángó származású Mezei Márton kifejezetten szikár stílusban írta meg visszaemlékezését: „1918-ban ismét bejöttek a románok Erdélybe, most már harc nélkül, csak úgy szépen besétáltak, és ott is maradtak mind a mai napig. A háborúban nyertes hatalmak a párizsi békekonferencián kidolgozott feltételeket 1920. június 4-én Versailles-ban, a Trianon-palotában aláírták. Az ezeréves magyar haza 2/3-ad részét a szomszédos államok (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) között felosztották, és megmaradt a Csonka-Magyarország. Erdélyt Romániához csatolták, így az ott élő lakosság automatikusan román állampolgár lett."

Csupán hétköznapi emberek megszólaltatásával azonban nem érhettük volna el azt a célt, hogy megjelenítsük a korabeli magyar társadalom minél szélesebb metszetének Trianonnal kapcsolatos véleményét. A kötetben ezért szerepelnek „fontos emberek", azaz a kor közéleti személyiségeinek, politikusainak, illetve azok hozzátartozóinak naplórészletei, visszaemlékezései, levelei is, lehetőséget kínálva az olvasónak, hogy összevethesse a kortársak benyomásait, tapasztalatait és tudását a kaotikus eseményekről. Ferencz József, az akkor már 83 éves, nagy tekintélyű kolozsvári unitárius egyházfő szemtanúja volt a román csapatok kolozsvári bevonulásának – nem úgy, mint Tompa Andrea regényhőse, aki súlyosan beteg édesapját ápolta ez idő alatt Nagyenyeden, s emiatt később azt fájlalta, soha nem tudta meg, „hogy s mint történt az valóságosan, mikor a románok karácsonkor bejöttek a városba". A püspök ezt jegyezte fel erről a napról: „1918. december 24-én a románok megszállották Kolozsvárt is. Karácson szombatján angyalok járása helyett kucsmás oláh katonák. Bizony, szomorú Karácson. Ide jutottunk hát a diadalmas forradalommal! Hiszen maholnap az egész magyar népköztársaság ez ellenség kezében lesz. Északon a csehek és tótok, délen a szerbek és szlovákok, Erdélyben a románok osztozkodnak az ezeréves Magyarországon. [...] De nem folytatom tovább. Könnyeimmel írtam e sorokat is, s valószínűleg azok már nem apadnak el, amíg én még élek." Faragó Ödön, a kassai színház főigazgatója is átélte, amint szeretett városába 1918. december 29-én bevonultak a csehszlovák katonai egységek. Így emlékezett vissza erre: „Ebben a csendben kísérteties, ütemes, nehéz kopogások hallatszanak, mintha ezer nagytalpú vészes visszhangú vascsizmás lábak ütnék az utca üres kövezetét. [...] Rendbe szedve énekelnek, közben taktusra kiabálják: „raz-dva" [egykét], soha nem hallott szláv dal. Álom? Valóság?" Visy László volt főispán Pécs 1918–1921 közötti szerb megszállását élte át, és naplójában sok minden egyéb mellett azt is megörökítette, hogyan ünnepelték a megszállók a Julianus-naptár szerinti karácsonyukat. „Ma délután a szerbek ágyúkkal, ki lóháton, ki lovon, zászlóval, kocsikon, cigányokkal felvonultak a Mecsekre,

ott levágtak egy fát (nem fenyőt), azt hazahozták, felaprózták, elégették, s ennek hamujából kap minden ház, ahol szerbek laknak. Ezzel kezdődnek a karácsonyi ünnepek. Kidoboltatták, hogy a szerbek karácsonykor örömük jeléül lövöldözni szoktak, épp azért a lakosság ne ijedjen meg – viselkedjék nyugodtan. Ma este lövés lövést ért. Még ágyúdörej is bele-beleszólt a csendes éjszakába."

A könyvben a korábbiaknál nagyobb hangsúllyal jelennek meg a női „fő-szereplők": ők szintén arról vallanak, miként élték meg az első világháború elvesztésének következményeit. Többségükben vannak az arisztokrata nők: ifj. Andrássy Gyuláné szül. Zichy Eleonóra, aki a naplójába mindeddig ismeretlen, a kor vezető politikusaitól származó leveleket is bemásolt, továbbá a nyugat-magyarországi helyzetről író Batthyányné Coreth Mária Terézia, Batthyány Lujza és Esterházy Mária. Külön színfolt a kötetben Czucza Emma naplója. A Bánffyhunyadról Magyarországra 1921-ben áttelepült fiatal tanítónő a megérkezését követően vagonlakóként hosszú hónapokig létbizonytalanságban élt. Nehézségei ellenére naplójából mégis életöröm, derű sugárzik, miközben esetenként igen megalázó eseményekről is beszámol: „Felfedeztem egy nagyszerű kocsit. Üvegablaka van. Érdeklődtem, nem kaphatnám-e meg. Hogyan gondolok ilyent, hiszen az a versenylovaknak való?! Bocsánatot kérek, hogy rá mertem vetni a szemem! Versenyló – és egy menekült tanítónő? Esik az eső, istenigazában ömlik a vagonba. Azt sem tudom, hova tegyem az edényeket. [...] Eső után elmegyek a raktárnok úrhoz [...]. Nagy alázattal bekopogtatok, bocsánatkéréssel, szerényen előadom a kérésemet, egy kocsit illetőleg. A válasza udvariasan ez: Ma lehetetlen, mert még az állatoknak sem tudunk eleget tenni... Nem keseredem el. Dehogy! Visszafelé menet magamban jót kacagtam. Úgy hallom, nagyon lement az állatok ára, vele együtt az enyém is..."

A könyv további újdonsága, hogy a túlnyomó többségükben mindeddig kiadatlan, most először publikált magyar nyelvű források mellett két román és egy szerb forrást is közöl, meghaladni kívánva ezzel a nemzeti történeti látószöget és a nemzetállami határokhoz igazodó léptékek logikáját. Ez azért nélkülözhetetlen, mivel térségünkben már a múltban sem az volt a jellemző, hogy az etnikai és a politikai határok tartósan és maradéktalanul egybeestek volna. Marko Protić szerb ortodox plébános plasztikusan írta le visszaemlékezésében a szabadkai szerbek és bunyevácok örömmámorát a szerb csapatok 1918. november 13-i bevonulása alkalmából. Vojislav Manojlović helyi ügyvéd fennkölt szavakkal, meghatottan, így üdvözölte őket: „Drága testvérek! [...] Ha nem lennétek vér a vérünkből s hús a húsunkból, akkor is büszkén fogadnánk a világ legdicsőbb hadseregét... hát még így, édes testvéreinket! Hadd szóljon Ravijolja [szláv mitológiai] tündér éneke: »És most valóság lesz az álom.«" Este közös vacsora volt az Arany Bárány Hotelben. A terem egyik sarkában magyar katonatisztek ültek. Amikor a szerbek rázendítettek a himnuszukra, a magyarok „szomorúságukban fejüket forgatva és bajuszukat harapdálva szétszéledtek".

Lucian Blaga román költő, filozófus a december 1-jei, Erdély Romániával való egyesülését kimondó gyulafehérvári nemzetgyűléshez fűződő személyes emlékeit is felidézi a könyvben. „Hihetetlen nyüzsgés volt itt. Imitt-amott emelvények álltak, a szónokok azokról intéztek beszédet a nemzethez. Abban az időben még nem voltak mikrofonok, a szónokok, mivelhogy hangjuk nem ért el mindenkihez, emelvénytől emelvényig mentek, így sokszorozva meg szavaik visszhangját. Azon a napon ismertem meg, mit jelent a nemzeti lelkesedés, az őszinte, önkéntelen, ellenállhatatlan, belülről jövő, mindenkit magával ragadó lelkesedés. Olyasvalami volt, ami feledtetett mindent, még az emelvényeken szónoklók sutaságát, teljes tapasztalatlanságát is." A román csapatok későbbi szászsebesi bevonulása alkalmából a román lakosság „lelkesedése és öröme óriási körtáncban nyilvánult meg, amely elhagyva körét spirálvonalban folytatódott, égi csillagködökhöz hasonlóan, melyek új kibontakozást és új egyensúlyt keresnek" – írta lírai hangvételű visszaemlékezésében.

A fennköltséget a hétköznapi élet banalitásával társította Alexandru Vaida Voevod erdélyi román politikus, amikor a magyar parlamentben 1918. október 18-án elmondott híres, az erdélyi románok önrendelkezését követelő beszédének körülményeit elevenítette fel sok évvel később. Eszerint szónoklata végeztével, a zsivaj közepette, miután meghallgatta Wekerle Sándor miniszterelnök

„fenyegetőzéseit", kihasználva az ülés felfüggesztését a parlamenti büfé felé vette útját, hogy libamáját egyen és megigyon egy pohár sört. Távolról sem idilli, de mégis viszonylag békés hangulatú kép, miközben az Osztrák–Magyar Monarchia és benne a történeti Magyarország a végnapjait élte.

Trianon egymástól eltérő „arcai" így válnak láthatóvá az olvasók előtt. A Monarchia szétesését és az új nemzetállamok létrejöttét ezáltal számos „alternatív elbeszélés" révén lehet értelmezni, amelyek a hosszú távú demográfiai, intézményi, településszerkezeti, kulturális változások irányát követik. Az okok és következmények vizsgálata során különösen fontos a komparatív történeti módszer alkalmazása, hiszen így jóval árnyaltabban és sokoldalúbban közelíthető meg a kérdés.

A témát egy tágabb időszak társadalmi folyamataiba ágyaztuk: a dokumentumok az első világháború végétől olykor egészen a második világháború kitöréséig vezetik el az olvasót, amennyiben releváns mondanivalót tartalmaznak Trianon előzményeire vagy utóhatásaira vonatkozóan. A források értelmezését megkönnyítendő azok szerzőinek rövid életrajzát, munkásságuk összefoglalóját is közöltük. A jegyzetelés során a „hagyományos", nyomtatott formában hozzáférhető szakirodalom és a levéltári források mellett nagy segítségünkre voltak az alábbi internetes portálok adatbázisai, digitalizált anyagai is: Hungaricana;[14] Adtplus (Arcanum Digitális Tudománytár);[15] Arcanum, MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár);[16] PanDeA (Pannon Digitális Egyesített Archívum);[17] Baranyai neves személyek (Csorba Győző Könyvtár, Pécs);[18] MACSE (= Magyar Családtörténet-kutató Egyesület) honlapja;[19] Pápai pedagógus lexikon;[20] A magyar hegymászás és turizmus

14 hungaricana.hu
15 adtplus.arcanum.hu
16 mek.oszk.hu/
17 dspace.oszk.hu/?locale-attribute=hu
18 www.csgyk.hu/baranyai-neves-szemelyek-bongeszo/9100/
19 www.macse.hu/society/kezdolap.php
20 mek.niif.hu/00000/00061/html/

arcképcsarnoka.[21] A fenti lelőhelyeket az egyes hivatkozásoknál külön már nem tüntettük fel. Az egyes személyeket, fontosabb történelmi eseményeket, idegen kifejezéseket, földrajzi neveket csak a könyv törzsszövegében való első előfordulásuk alkalmával jegyzeteltük meg. Az utóbbiak közül csupán azon településeket láttuk el hivatkozással, amelyek egykor a történeti Magyarország területén feküdtek, de a trianoni békeszerződés következtében ma már valamelyik szomszédos ország részét képezik.

Az első fejezetben naplórészleteket, a másodikban visszaemlékezéseket adunk közre, ezt követően pedig korabeli levelezésekből, egyéb személyes és félhivatalos dokumentumokból válogatunk. Ez utóbbiak szintén a szerzőik szubjektív tapasztalásait tükrözik. Publikálásukkal azt kívánjuk bemutatni, hogy a magyar kormány milyen információkkal rendelkezett a nemzetiségiek helyzetét illetően, mielőtt ezzel kapcsolatos döntéseit meghozta volna. Az egyes fejezeteken belül a kronológia volt a fő rendezőelv, azaz a dokumentumokat lehetőség szerint kezdő dátumaik szerint rendeztük sorba. Szöveghűen, a mai helyesírási és központozási gyakorlat szerint adjuk közre a forrásokat, megőrizve ugyanakkor az archaizmusokat és a tájszólást. Célunk volt minél több dokumentumot bemutatni, ezért az egyes szerzők műveiből csupán a témához igazodó szemelvényeket válogattuk ki. A kötet szerkesztése közben elsődleges szempont volt, hogy tudományos igényű, ugyanakkor közérthető, élvezetes stílusú mű jelenjen meg, amely minél több olvasóhoz eljuthat. Reményeink szerint kiadványunkat a téma kutatói és az érdeklődő nagyközönség is haszonnal forgathatja majd. Különösen ajánljuk a könyvet a történelemtanároknak, akik a kötetben olvasható szemelvényeken keresztül emberléptékűbb és személyesebb képet adhatnak a diákoknak arról, milyen volt a hétköznapi élet egy felbomló birodalomban, amelynek lakói megtapasztalták a régi világ és – átmenetileg – a közrend megszűnését, továbbá hirtelen elszakadtak az addig velük egy országban élt rokonaiktól, ismerőseiktől, az utódállamokhoz csatolt magyarok pedig szinte egyik napról a másikra többségből kisebbséggé váltak.

21 fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/tcsarnok.htm

A szándék nem a Trianon-kérdés további traumatizálása, hanem a mélyebb megértés, továbbá a problémakör újraértelmezése és jóval tágasabb, közép-kelet-európai dimenzióba való áthelyezése. Fontos kérdés: hogyan lehet a békeszerződés történelmét az eddigiekhez képest másként, több szemszögből, a környező országok és a történelmi Magyarország kisebbségeinek a szempontjait is figyelembe véve ábrázolni? Ismert tény, hogy a magyaroknak Trianon nemzeti tragédiát jelentett: komoly területi veszteséget elszenvedő országot nehezen védhető határokkal, aránytalan településszerkezettel, az állameszme és a nemzeti öntudat megrendülését, több mint hárommillió magyar kisebbségi kiszolgáltatottságát. Tömegek számára vált életük *sorseseményévé*, amelynek feldolgozása közös emlékezetmunka.[22]

Magyarország területén nem az első világháború idején, hanem azt követően zajlottak hadiesemények. A háború után felfegyverzett és elkeseredett katonák tömege érkezett haza, akiknek az elhelyezésére és a megnyugtatására nem volt felkészülve a kormány. A civil lakosságra előbb helyenként saját katonái támadtak rá, akik a harctéren elszenvedett vereség, valamint a ki nem fizetett illetményeik miatt fosztogatni kezdtek, majd a szomszédos országok hadseregei indítottak offenzívát, hogy területfoglalásaikkal erősítsék pozícióikat a békekonferencián. Az egyre mélyülő társadalmi feszültségeket és a nemzetiségi ellentéteket csak fokozták a négyéves hadviselés következtében előállt súlyos gazdasági nehézségek. Mindezt betetőzte a békeszerződés szigora, a súlyos anyagi és társadalmi terhek megdöbbentették a magyarságot.[23] Ugyanakkor – ahogy ez a kötetből is kiderül – az államhatárok változása a nemzetiségi lakosság számára sem volt minden esetben problémamentes.

E könyv révén az olvasó talán közelebb jut néhány fontos, Trianonnal kapcsolatos kérdés megválaszolásához: Miként változtak meg a mindennapok a határmódosítások következtében? Hogyan alakította át Trianon az emberek hétköznapi kapcsolatrendszerét? Milyen személyes döntési lehetőségek

22 Bárdi Nándor: Bevezetés. Otthon és haza. In *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai kisebbségek történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013, 27. o.

23 Zeidler Miklós: Magyar revizionizmus a két háború között. *Limes*, 2001. 3. sz. 7–8. o.

adódtak?[24] Miként vált traumává Trianon a magyarság számára, és miért jelentették a határváltozások a szomszédos népek többségének a nemzeti érzelmek beteljesülését? A nemzetiségi lakosok között voltak-e olyanok, akik csalódtak az impériumváltásban, és ha igen, miért? A források olvasása során szemléletes képet alkothatunk arról, hogy ami az egyik félnek szinte felmérhetetlen súlyú tragédiát jelentett, az a másiknak euforikus győzelemmel ért fel. Tarczay Gizella találóan így fogalmazott korabeli naplóregényében: „Ami az egyiknek szabadság, az a másiknak rabságot jelent. Ami az egyiknek öröm, a másiknak keserű bánat. Ami az egyiknek élet, a másiknak halál."

* * *

Köszönetet kell mondanunk mindazoknak, akik hozzájárultak e kötet megjelentetéséhez. Mindenekelőtt Ablonczy Balázsnak, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport vezetőjének, aki öt munkatársával együtt – Bittera Éva, Hornyák Árpád, Mészáros Andor, Szeghy-Gayer Veronika, Szűts István Gergely – közreműködőként segítette a szerkesztők munkáját. A szintén közreműködő Veres Emese-Gyöngyvérrel együtt kutatásaik során felbecsülhetetlen értékű személyes dokumentumokat is feltártak, amelyek egy részét – tudományos feldolgozásukat követően – e kötetben publikálták. Köszönettel tartozunk továbbá hasznos tanácsaikért és a könyv kiadásában nyújtott nélkülözhetetlen segítségükért az alábbi személyeknek: Balogh János Mátyás, Dominkovits Péter, Fodor János, Haász Gabriella, Hargita Árpádné dr. Miklós Ágnes, Hermann István, Kelemen István, Kiss Csilla, Klettner Csilla, Koloszár Andrea, Kult László, Lőrinczi Botond László, Majtényi György, Mezei Zsófia, Molnár Lehel, Palotás Klára, Radó Bálint, Sebestyén Melinda, Török Gábor, Völgyesi Zoltán, Wencz Balázs.

24 Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket fogalmazhatunk meg számos más történelmi fordulópont, így például 1945 kapcsán is. Vö. Bódy Zsombor – Horváth Sándor: 1945 és a háború társadalma: kutatási keretek. In *1944/1945: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015 (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések), 10. o.

Naplók

Könnyeimmel írtam e sorokat is.

Ferencz József unitárius püspök

(Kolozsvár, 1918. augusztus - 1920. január)

Élete

Ferencz József (1835–1928) az egykori Belső-Szolnok vármegyei Alparéten született. Gyermekkorát szülőfalujában, báró Jósika János birtokán töltötte, ahol apja gazdatiszt volt. Tanulmányait a kolozsvári unitárius főiskolán végezte. 1855-ben pappá szentelték, ezt követően a kolozsvári unitárius egyház segédpapja és gimnáziumi tanító volt. 1857-ben rendes tanárrá választották, és két évig külföldi egyetemekre mehetett tanulni. Göttingenben mennyiségtant, vegytant és természettudományt, Berlinben bölcseleti tárgyakat hallgatott. Beutazta Hollandiát, Belgiumot és Franciaországot, majd néhány hónapig Londonban tanult. 1859-ben elfoglalta a főiskolán számtantanári állását, és másodlelkészként templomi szolgálatot végzett. 1861-ben a püspökké választott Kriza János utódaként a kolozsvári egyházközség lelkésze lett. 1876-ban az elhunyt Kriza helyett őt választották erdélyi unitárius püspökké. E tisztséget 52 évig, haláláig viselte. 1884-től három évig a torockói választókerület országgyűlési képviselője volt.

Ferencz József a kor színvonalán álló, tehetséges egyházi szónok és kiváló szervező volt. Unitarizmusa a felvilágosodás eszméiben gyökerezett: az ész mindenhatóságát tekintette a hit kiinduló alapjának, a hitet alárendelte a meggyőződésnek. Az ő püspöksége idején alkották meg az egyház új szervezeti szabályzatát. Erdély-szerte új egyházközségek alakultak, a valláserkölcsi élet fejlesztése céljából pedig 1885-ben létrehozták a Dávid Ferenc Egyletet.

Jó viszonyt épített ki a többi egyházzal, valamint a külföldi, főleg az angol és amerikai unitáriusokkal. Az első világháború végét követő impériumváltás nyomán a belső hitélet erősítése céljából intenzív belmissziói munka indult meg a vezetése alatt. Általános egyházi munkaprogram kidolgozásába kezdtek, újjászervezték a Dávid Ferenc Egyletet, olvasóköröket és népkönyvtárakat hoztak létre. Az egyházi irodalom támogatása és könyvkiadás céljából megalakították az Unitárius Irodalmi Társaságot.

„Az élet kötelesség" – ezt a jelmondatot írta naplója elejére, amelyet 1873-tól élete végéig, 1928-ig vezetett. A 13 füzetet kitevő napló 11. kötete tartalmazza az erdélyi impériumváltás időszakát, ebből tesszük közzé az 1918. augusztus és 1920. január közötti részt.[25]

25 A Lőrinczi Botond László által begépelt naplórészletet Molnár Lehel, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának munkatársa küldte meg számunkra, aki egyúttal észrevételeivel, megjegyzéseivel segítette a szerkesztők munkáját.
Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Dr. Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora. Háromnegyedszázad az unitárius egyház történetéből.* Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj, 1936; Kelemen Miklós: Ferencz József erdélyi unitárius püspök kora és munkássága. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum. Essays in Church History in Hungary.* 2003. 1–2. sz. 127–139. o.; Dr. Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat. Az erdélyi unitárius teológia a 19. század második és a 20. század első felében, különös tekintettel Ferencz József unitárius püspök munkásságára.* Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2007.

Részlet a naplóból

Az élet kötelesség.
We sleep and dream, that life is beauty,
We wake and find, that life is duty.[26]
John Page Hopps[27]

1918. augusztus 10-én, Isten különös kegyelméből tegnap születésemnek 83-dik évét töltöttem be. Szép életkor, amelyre én, mint többször megjegyeztem e naplóban, gyakori s egy időben még elég aggasztó betegeskedésem miatt nem is számíthattam. Annál nagyobb hálám a jó Isten iránt, hogy ezt megérhettem, s megérhettem életkoromhoz képest még mindig jó erőben és egészségben. Hiszen csak a napokban jártam meg Torockót[28] püspöki vizsgálatot tartani most 10-edszer, amint ezt megelőző naplójegyzetemben feljegyeztem. Kolozsvárt[29] levő gyermekeinkkel s azoknak családjaival tegnap este ünnepeltük meg születésnapomat. Sámi László vőm köszöntött fel igen szépen. Lesz-e még erre alkalmuk, érek-e még több születésnapot, azt csak a jó Isten tudja. Az Ő gondviselésében bízva s jelen egészségi állapotomat tekintve reményem még lehet rá. De az sem aggaszt, ha a mai nappal utolsó évembe léptem. Legyen úgy, mint a jó Isten akarja!

26 Nyersfordításban: „Alszunk és arról álmodunk, hogy az élet gyönyörűség, / Felébredünk és rájövünk, hogy az élet kötelesség." Ellen Sturgis Hooper (1812–1848) amerikai költő egyik versében ez a két sor így szerepel: „I slept, and dreamed that life was Beauty; / I woke, and found that life was Duty." (*I slept, and dreamed that life was Beauty,* 1840).

27 John Page Hopps (1834–1911), spiritiszta nézeteket valló brit unitárius lelkész.

28 Torockó (románul Rimetea) község Romániában, Fehér megyében, a trianoni békeszerződésig az egykori Torda-Aranyos vármegye torockói járásának székhelye volt.

29 Kolozsvár (mai hivatalos román neve: Cluj-Napoca) város Romániában, Kolozs megye (a trianoni békeszerződésig Kolozs vármegye) székhelye.

1918. október 21-én Bedő Albert[30] meghalt Budapesten. Nagy veszteség egyházunkra nézve, mert teljes lelkéből unitárius volt. Velem a legmelegebb baráti viszonyt tartotta fenn, s valahányszor meglátogattam, mert ő betegeskedése miatt már rég nem volt Kolozsvárt, mindig nagy érdeklődéssel kérdezősködött egyházunk ügyeiről. Emléke fennmarad! Nyugodjék csendesen!

1918. november 8. Mit írjak, hogy írjak? Hiszen, ha az október hó végén és november elején történt eseményeket, amelyek még mind folyamatban vannak, mind fel akarnám jegyezni, könyvet kellene írnom. Mindenekelőtt megjegyzem, hogy [az] okt[óber] 27-re kitűzött főtanácsi gyűlésünket[31] el kellett halasztani, mert híre jött, hogy az oláhok Kismuntiából[32] készülnek ismét betörni Erdélybe,[33] s emiatt Háromszékről[34] egyházi tanácsosaink és lelkészeink jelentették is, hogy ők nem jöhetnek a gyűlésre, mert a kormánybiztos előkészítette a lakosokat az esetleges menekülésre, ezért több napra nem hagyhatják el házaikat, családjukat. Ez ugyan a mai napig még nem történt meg, de történtek talán még rosszabbak, melyek miatt ma az egész országban felfordult állapotok vannak.

A Wekerle-kormány,[35] mely a pártokat, amelyek eddig sem csináltak egyebet, mint hogy a magyar természet szerint marakodtak, egyesíteni akarta,

30 Bedő Albert (1839–1918) főerdőtanácsos, államtitkár, 1896–1905 között országgyűlési képviselő. A budapesti unitárius egyházközség gondnoka, a Dávid Ferenc Egylet tiszteletbeli elnöke, az *Unitárius Közlöny* munkatársa.

31 Főtanács = az unitárius egyház legfőbb döntéshozó és felügyelő hatósága.

32 Kismuntiából, azaz Ó-Romániából, az ún. Regátból.

33 Románia 1916. augusztus 27-én hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának, és hadserege betört Erdélybe, elfoglalva a Székelyföldet és Dél-Erdély egy részét. A német és az osztrák–magyar erők azonban már 1916 októberében kiszorították Erdélyből a román csapatokat.

34 Háromszék 1562-től 1876-ig a történelmi Székelyföld egyik közigazgatási egysége, 1876-tól 1918-ig Háromszék vármegye. Területe nagyjából megegyezik a mai romániai Kovászna megye (románul: județul Covasna) területével.

35 Wekerle Sándor (1848–1921) magyar politikus, 1892–1895, 1906–1910 és 1917–1918-ban Magyarország miniszterelnöke.

megbukott, s a király[36] gr. Hadik[37] személyében új miniszterelnököt nevezett ki, megbízván a kormányalakítással. De gr. Hadik el se foglalhatta a miniszterelnöki széket, a legradikálisabb elem a szocialistákkal kezet fogva követelte, hogy gr. Károlyi Mihály[38] legyen a miniszterelnök. A király e követelésnek ellen nem állhatván, már a felbomlott viszonyok között ki is nevezte gr. Károlyit miniszterelnöknek, aki meg is alakította kormányát, s első ténykedése az volt, hogy a békét felajánlotta az antantnak, s hadseregeinkkel a fegyvert letétette.[39] Közben még megalakult a Magyar Nemzeti Tanács,[40] amelyet aztán követett [a] román, szász Nemzeti Tanács megalakulása. A Magyar Nemzeti Tanácsban Magyarország függetlenségének, szabadságának s a perszonális unió kimondása mellett, amire már az ok meg is volt Ausztriának a nemzetiségek szerint 3 államra történt alakulásával,[41] a királyságnak köztársasággá alakulása iránt is megindult a mozgalom. Minthogy az államformának ilyen változtatása ellenkezett a miniszterek által a királynak letett esküvel, gr. Károlyi kérte a királyt, hogy mentse fel az esküjük alól, s a király

36 IV. Károly magyar király, I. Károly néven osztrák császár (1887–1922), 1916–1918 között uralkodott.

37 Hadik János (1863–1933) politikus, 1894-től a főrendiház örökös jogú tagja, 1918. október 30–31-én miniszterelnök, de kormánya nem alakult meg.

38 Károlyi Mihály (1875–1955) politikus, 1918. október 31. – 1918. november 16. között miniszterelnök, 1918. november 16. – 1919. március 21. között államelnök.

39 Károlyi Mihály nem tekintette érvényesnek az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország között 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszüneti egyezményt, ezért november 7-én Belgrádban önálló fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett Franchet d'Esperey tábornokkal, a balkáni antantcsapatok főparancsnokával. Pacifista és antantbarát elképzeléseket vallott, nem adott utasítást az ország határainak fegyveres védelmére, 1918. november 8-án pedig Linder Béla hadügyminiszter leszerelési rendeletet bocsátott ki.

40 A Magyar Nemzeti Tanács 1918. október 24-én alakult meg, és október 31-e, az őszirózsás forradalom győzelme után az új állam törvényhozó szerve lett.

41 1918. október 7-i kiáltványában a varsói régenstanács bejelentette az önálló lengyel állam megalakulását, október 28-án Prágában kikiáltották Csehszlovákiát, másnap pedig a szlovének, horvátok és szerbek államát Zágrábban. 1918. október 30-án létrejött az ún. Német-Ausztria Állam.

tényleg fel is mentette.[42] Most már teljesen a nemzeti tanács és a kormány kezében van minden hatalom, s valószínűleg rövid idő alatt egybehívják az országgyűlést, melynek első teendője lesz a választási jog megváltoztatása s annak kiterjesztése, általánossá, titkossá tétele,[43] s ily módon új országgyűlés egybehívása, mely aztán a köztársaságot kimondja, ha még a választási jog megváltoztatására egybehívandó országgyűlés nem mondja ki.

Mindez tehát egy forradalom, amelynek első áldozata gr. Tisza István lett, akit okt[óber] 31-én saját villájában Budapesten meggyilkoltak;[44] de az országban szerteszét megkezdődött a rablás, gyújtogatás s még egy-egy gyilkolás is. Különösen a körjegyzők vannak kitéve az üldöztetésnek. Mi még a városokon annyira, amennyire védve vagyunk ez ideig, de hogy mi következik ezután, a jó Isten tudja. A lapok diadalmas forradalomról írnak vezércikkeket, mely meghozza azt a jobb kort, melyet a költő megálmodott, mely után buzgó imádság epedezett 100 ezrek ajakán. Vajha ne telnék be a költő további jövendölése, hogy a jobb kor helyett jőni fog a nagyszerű halál, hol a temetkezésnél egy nemzet sírva áll.[45]

Még mielőtt a Wekerle-kormány megbukott, elhatároztuk volt, hogy angol és amerikai testvéreinkhez egy-egy levelet írunk, amelyben reámutatunk arra a veszedelemre, amely reánk vár, ha Erdélyt Romániához találják csatolni, s e levél mellett egy tájékoztató iratban kifejtettük, hogy Romániának

42 1918. november 1-jén IV. Károly király Károlyi Mihály kormányát a saját kérésére felmentette a neki tett előző napi eskü alól.

43 A Károlyi-kormány által elfogadott és 1918. november 23-án közzétett I. néptörvény kimondta az általános, a 24 évet betöltő és írni-olvasni tudó nőkre is kiterjedő választójogot. Az alkotmányozó nemzetgyűlésről és a választásokról szóló 1919. évi XXV. néptörvényt 1919. március 5-én tették közzé, de az áprilisra tervezett választásokra nem került sor.

44 Tisza István (1861–1918) magyar politikus, 1903–1905 és 1913–1917 között miniszterelnök. 1918. október 31-én katonák gyilkolták meg otthonában.

45 Utalás Vörösmarty Mihály *Szózat* című, 1836-ban kelt költeményének soraira: ... *Még jőni kell, még jőni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez Százezrek ajakán. / Vagy jőni fog, ha jőni kell, / A nagyszerű halál, / Hol a temetkezés fölött / Egy ország vérben áll...*

ehhez sem történelmileg, sem jogilag, sem kulturális és geográfiai szempontból joga nincs. Levelünkben megkértük angol és amerikai testvéreinket, hogy ezeket a tájékoztató iratokat juttassák az angol miniszterelnök[46] és az Egyesült Államok elnökének[47] kezéhez, maguk pedig keltsenek emellett hangulatot hittársainknál, s általában propagálják ügyünket. Mire ezek az iratok elkészültek, Wekerle megbukott, s gr. Hadikon át gr. Károlyi Mihály lett a miniszterelnök, leveleinket Apáthy István dr.,[48] az erdélyrészi Nemzeti Tanács elnöke útján küldötték el, aki ezeknek elküldésére szívesen vállalkozott. Mindez nem tanácsi határozatból történt, hanem csak az én nevem alatt, de a képviselő tanács tagjainak a tudtával. Egyidejűleg azonban az E. K. Tanácsból[49] is üdvözöltük a megalakult nemzeti kormányt gr. Károlyi Mihály miniszterelnökkel az élén. Magam pedig mint főpásztor egy körlevelet intéztem egyházunk összes híveihez és lelkészeihez, biztatva, bátorítva őket a jelen aggasztó viszonyok között; lelkészeinknek különösen lelkükre kötve a kura pasztoralisnak[50] fokozott mértékben gyakorlását, megrendelve azt is, hogy ezt a főpásztori levelemet a legközelebbi vasárnapi istentisztelet alkalmával ott a templomban olvassák fel.

Ennyit ezúttal. Várjuk a fejleményeket. Én azonban mindamellett, hogy híveinket azzal biztattam, nem nagy bizalommal vagyok az iránt, hogy azok

46 David Lloyd George (1863–1945) 1916 és 1922 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

47 Thomas Woodrow Wilson (1856–1924) 1913 és 1921 között az Amerikai Egyesült Államok elnöke.

48 Apáthy István (1863–1922) zoológus, orvos, politikus. Az 1918. október 30-án megalakult Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottságának elnöke, 1918. december 9-étől Kelet-Magyarország főkormánybiztosa. A román hatóságok 1919 januárjában letartóztatták, és első fokon öt év kényszermunkára ítélték, másodfokon viszont felmentették. 1920-ban Magyarországra költözött.

49 Egyházi Képviselő Tanács, a Zsinat és a Főtanács mellett az unitárius egyház egyik főhatósága.

50 Cura pastoralis = lelkipásztori gondoskodás (latin).

javunkra dőlnek el. Adja Isten, hogy csalódjam. Ez a csalódás a legnagyobb örömöm lesz!

1918. nov[ember] 15-re Majláth[51] róm[ai] kat[olikus] püspök bizalmas értekezletre hívta egybe a 3 prot[estáns][52] egyh[áz] elöljáróit. Ezen többen meg is jelentünk, s megbeszélve a mostani súlyos helyzetet, egy közös felterjesztésben üdvözöltük a nemzeti kormányt, s biztosítva a mi támogatásunkról is, egyházainkat védelmébe ajánlottuk, egyben pedig arra kértük, hogy tekintettel Erdélynek esetleg Romániához leendő csatolására, de enélkül is az itteni magyarság szupremáciájának[53] biztosítására, aminek magyar egyházaink a legerősebb mentsvárai, adja vissza államosított összes felekezeti iskoláinkat, s [az] ezeknek fenntartására szükséges költségnek tőkéjét biztosítsa egyházainknak. Ebben személyesen is eljárni megkértük Majláth püspököt, aki innen Budapestre volt menendő.

Ugyancsak erről az értekezletről egy közös főpásztori levelet bocsátottunk ki a hívekhez, amelyet aláírt Majláth, Nagy Károly ref[ormátus] püspök,[54] én és Teutch ág[ostai] hitv[allású] ev[angélikus] püspök[55] nevében, annak megbízásából Kirchknopf helybeli lelkész.[56] Ebben a főpásztori levélben a híveket bizalomra intettük a kormány iránt, egymás iránt pedig testvéri szeretetre, egyetértésre, tartózkodásra minden törvényellenes, rendzavaró cselekedettől. Ez a kézfogása a 3 protestáns egyháznak a róm[ai] kat[olikus] egyházzal mondhatni történelmi jelentőséget adott ennek az

51 Majláth Gusztáv Károly (1864–1940) 1897-től erdélyi római katolikus püspök. 1936-ban betegsége miatt visszavonul, 1938-ban pedig lemond a püspökségről.

52 Azaz a református, az evangélikus és az unitárius egyház.

53 Szupremácia (lat.) = fennhatóság, felsőbbrendűség.

54 Nagy Károly (1868–1926) 1918-tól az erdélyi református egyházkerület püspöke, az Erdélyi Protestáns Lapok, majd a Református Szemle szerkesztője.

55 Friedrich Teutsch (1852–1933) egyháztörténész, 1906-tól 1932-ig erdélyi szász evangélikus püspök.

56 Kendeh-Kirchknopf Gusztáv (1883–1930) 1912-től kolozsvári evangélikus lelkész, a helyi magyar közélet egyik ismert személyisége. 1923-ban a román hatóságok kiutasították az országból, ettől kezdve Magyarországon élt.

értekezletnek, meghatározván azt is, hogy 2-2 tag mindenik egyházból állandó egyházi tanácsot fog alkotni, s mint ilyen, a szükséghez képest egybegyűl s a fennforgó ügyekhez képest tanácskozik és intézkedik. Hogy mennyire simult a róm[ai] kat[olikus] egyház is a prot[estáns] egyházakhoz ezekben a sorsdöntő napokban, talán nem éppen jelentéktelen bizonyítéka az is, hogy Majláth engem is tegezésre szólított fel, s ott többek előtt Józsi bátyámnak szólított.

Nem hagyhatom még feljegyzés nélkül azt, hogy a gör[ög] kat[olikus] egyház esperese megtudván azt, hogy mi minő értekezletet tartottunk, Majláthnak jelentette, hogy ők is, a gör[ög] kat[olikus] egyház esperesével a magukévá teszik a mi törekvéseinket, a békét, az egyetértést fenntartani. Erre nov[ember] 17-én ismét egybegyűltünk, meghívván az említett 2 egyház espereseit is 1-1 taggal. Ekkor Majláth felolvastatta a mi közös főpásztori levelünket, kijelentve, hogy szívesen vesszük, ha utólagosan ők is aláírják. Erre dr. Dajanu[57] gör[ög] kat[olikus] esperes hosszabb nyilatkozatot tett, előrebocsátva, hogy ők mint alsóbbrendű tisztviselői az egyháznak, nem érzik illetékeseknek magukat egy főpásztori levelet aláírni, bár a magukévá teszik annak tartalmát, kivéve azt a politikai allokációt,[58] amely abban foglaltatik. Ez az, hogy mi abban a főpásztori levélben hivatkoztunk hazánk integritására is. De amint dr. Dajanu mondotta, s ezt a gör[ög] kat[olikus] egyház képviselői is a magukévá tették, ők politikai nyilatkozatot nem tehetnek. Ez majd a békekongresszus dolga lesz. Íme, mégiscsak kiütötte a szeg magát a zsákból. Mit nekik a haza integritása?

1918. nov[ember] 16-ra képviselőház, főrendiház egybehívatván, előbbi megszüntette tanácskozását s feloszlatta a képviselőházat, az utóbbiban ugyan

57 Elie Dăianu (1868–1956) 1902–1940 között kolozsvári görög katolikus esperes, a kolozsvári román szellemi élet jelentős alakja, 1918 után képviselő és szenátor a román parlamentben.

58 Allokáció (lat.) = felosztás, szétosztás.

Wlassich[59] elnök nem nyilvánította megszűntnek a főrendiházat, csak annyit mondott, hogy miután az országgyűlés egyik háza magát megszűntnek nyilvánította, természetes dolog, hogy a másik sem tanácskozhat, ezért a főrendiház tanácskozásait berekesztem.[60] Ennél még jellemzőbbnek tartom Wlassich megnyitó beszédéből ezt: reméljük, hogy az új kormánynak sikerülni fog a belső rendet helyreállítani és a határokat a rablótámadásoktól megvédeni, és olyan békét kötni, amelynek Magyarország ne legyen áldozata. Mindkét ház ezután a Nemzeti Tanács ülésébe ment, ahol nagy ünnepélyességek között kikiáltották a köztársaságot,[61] s addig, amíg az egybehívandó nemzetgyűlés a köztársaság alapelveit megállapítaná, az egész hatalmat a kormányra s a Nemzeti Tanácsra ruházza.

Ezzel tehát most már tényleg megszűnt a királyság. Szent István koronáját múzeumba tehetjük, ezeréves nemzeti életünk szép és szomorú emlékeivel. Vajon a köztársaság megéri-e ezeréves évfordulóját?!

1918. december 24-én a románok megszállották Kolozsvárt is.[62] Karácson szombatján angyalok járása helyett kucsmás oláh katonák. Bizony, szomorú Karácson. Ide jutottunk hát a diadalmas forradalommal! Hiszen maholnap az egész magyar népköztársaság az ellenség kezében lesz. Északon a csehek és tótok, délen a szerbek és szlovákok [!], Erdélyben a románok osztozkodnak az ezeréves Magyarországon. Mert ez a megszállás csak első lépés az

59 Wlassics Gyula (1852–1937) jogász, politikus, 1895–1903 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1918-ban a főrendiház, 1927-től 1935-ig a felsőház elnöke, 1923-tól tagja a hágai választott bíróságnak.

60 Az 1910-ben választott országgyűlés képviselőháza november 16-án kimondta önfeloszlatását, a főrendiház pedig berekesztette tevékenységét. A törvényhozást az 500 tagra kiegészített Nagy Nemzeti Tanács helyettesítette.

61 1918. november 16-án a Nagy Nemzeti Tanács elfogadta az I. sz. néphatározatot a népköztársasági államformáról. A néphatározatot az országház főlépcsőjén Nagy György olvasta fel.

62 1918. december 24-én, karácsony délelőtt mintegy négyezer gyalogos és két üteg tüzér vonult be Kolozsvárra Anton Gherescu tábornok vezetésével, akit Haller Gusztáv polgármester fogadott a város határában, átadva a város kulcsait.

elfoglalásra; ha csak a jó Isten valami csudát nem tesz. Mi lesz velünk s egyházunkkal, ha Erdélyt hivatalosan is Romániához csatolják? Pedig aligha ettől megmenekszünk. Ki véd meg minket a béketárgyalásokon is? Hiszen ott is ellenségeink ülnek össze s állapítják meg az országok határait. Kérdés, hogy nekünk még szót is engednek-e ott? Miután magyar kormányunkkal az antant még szóba sem áll. Eddig legalább hivatalosan nem ismerte el. De nem folytatom tovább. Könnyeimmel írtam e sorokat is, s valószínűleg azok már nem apadnak el, amíg én még élek.

1919. január 1. Új esztendő! Vajon megérdemled-e, hogy köszöntselek?! Mert ha te sem leszel jobb, mint testvéred, a múlt esztendő, akkor ne várd tőlem s egyetlenegy embertől se, akinek kebelében magyar szív dobog, hogy örömmel üdvözöljön, akkor hiába mosolyogsz reánk s kérkedel azzal, hogy legyőzted, megölted testvéredet. Pedig nem nagy kilátásunk van rá, hogy jobb leszel. Több véráldozatot talán nem kívánsz, de könnyeink árját aligha megszünteted. Ha csak azt megérjük, hogy a béketárgyalásokon bérces hazarészünket, Erdélyt nem szakítják le az anyaország kebeléről s nem csatolják Romániához, amelynek hadserege már megszállotta, akkor is kibékülünk veled, s temetéseden, amely egy év múlva reád is bekövetkezik, nem fogunk megátkozni, mint tegnap eltemetett testvéredet.

Te pedig, oh jóságos Isten, hallgasd meg imánkat, melyet ez új évben is áhítattal rebegtünk el templomunkban. Fordítsd jobbra sorsunkat, mert amint a költő mondja: megbűnhődtük már e múltat s jövendőt.[63] Közelebbről, szeretett kis családomtól ne vond meg ez évben sem gondviselésedet. A múltért hálát adva s benned bízva nézünk a jövő elébe súlyos aggodalmaink között is!

1919. január 31-én estve 8 s ½ órakor Anikó testvérem elhunyt az Úrban, meghalt itt nálam Kolozsvárt, hol máskor is évenként a téli hónapokban

63 *„Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövendőt!"* – részlet a Kölcsey Ferenc által írt *Himnusz* szövegéből.

heteket vagy hónapokat tölteni szokott. A múlt évben, szeptemberben táviratilag értesített, hogy nagyon rosszul van, gondoskodjam róla. Én azonnal elküldöttem Kapusra[64] Ilona leányomat Józsi fiammal, hogy ha lehet, hozzák be, s ha már nem lehet, Ilona maradjon ott ápolására, s őt majd felcseréli Zsuzsa. Szerencsésen azonban még behozhatták, s itt orvosi kezeléssel és gondos ápolással még helyre is állott annyira, hogy a szobában, a folyosón járdogált, jól étkezett s jól is aludt. Még arra is számított, hogy a tavasszal ismét hazamehet, de ez az ő 91 évével már mégis, szerintünk legalább puszta remény volt. Lassanként mind fogyott ereje, míg januárban aztán ágyba került. Egy ideig még mi ápolhattuk éjjel és nappal is, de azt a legjobb akarattal sem győzve egy ápolónőt fogadtunk melléje 20 kor[ona] napidíjjal, aki ezt a szolgálatot páratlan gonddal és kitartással teljesítette jan[uár] 31-ig, amikor minden nagyobb halálos küzdelem nélkül csendesen örökre elaludt, s február 2-án el is temettük a mi sírkertünkben. Hálát adok Istennek, hogy testvérem iránti kötelességeimet, aki különösen azért, hogy sógorasszonyunk, Ferencz Károlyné marosvásárhelyi házát csak nekem hagyta örökségül, az utóbbi időben nem a legjobb indulattal volt [irántam], sőt, amikor a múlt évben hazament, azt mondotta, hogy többé be sem [jön] hozzánk – úgy teljesítettem, hogy ő is velem megbékülve hunyhatta be szemeit. Nyugodjék csendesen.

1919. május 28. Ezt is meg kellett hát érnünk! A román király[65] a megszállott területeken több várost meglátogatván körútjában tegnap Kolozsvárra jött. Megelőzőleg dr. Poruțiu városi prefekt[66] személyesen felkeresett, és előadta, hogy a román király május 27-én Kolozsvárra jő, s ismertette fogadtatása programját is, felkérvén, hogy ehhez képest d. e. [délelőtt] 10 órakor nehány tagból álló küldöttséggel menjek ki a vasúthoz, ahol ő fogja üdvözölni

64 Feltehetően Magyarkapus (románul Căpușu Mare), község a romániai Kolozs megyében, 1920 előtt Kolozs vármegye gyalui járásának része.

65 I. Ferdinánd román király (1865–1927) 1914-től haláláig uralkodott. Az ő uralkodása idején jött létre az egységes Nagy-Románia.

66 Valentin Poruțiu 1919. január – 1920. március között volt Kolozsvár prefektusa. A megyei prefektus ekkor Simion Tămaș volt.

a királyt, s bemutatja a küldöttségeket. Onnan a Mátyás téren felállított díszsátorhoz jő az egész menet, hol a király díszszemlét tart a katonaság és a falvakból berendelt nép felett. D. u. [délután] 3 órakor pedig a vármegyeházán fogadja a tisztelgéseket. Reméli és óhajtja, hogy mindezekben mint egyház mi is részt veszünk. Erre én azt mondottam, hogy mint öregember én a vasúthoz nem szívesen megyek ki, annyival inkább, mert kérdés, hogy kocsit is kapok-e? A piaci ünnepségen semmi esetre sem veszek részt, a délutáni tisztelgésre nézve a többi felekezetekkel egyetértőleg járok el, ehhez képest most határozott ígéretet nem tehetek. Tényleg aznap d[él]után, amikor a prefekt nálam járt – megjegyzem közben, hogy a prefekt arra a nyilatkozatomra, hogy a vasúthoz nem vagyok hajlandó kimenni, mert esetleg kocsit sem kapok, mindjárt megígérte, hogy arról gondoskodni fog –, Nagy Károly ref[ormátus] püspökkel és dr. Hirschler plébánossal itt nálam megbeszéltük a dolgot, hogy mitévők legyünk, mert a prefekt őket is, mint engem, természetesen felkereste ebben az ügyben, s minden oldalról meghányva és vetve a dolgot abban állapodtunk meg, hogy sem a fogadtatásban, sem a tisztelgésben nem veszünk részt, tekintettel arra, hogy a román király mostani látogatása nem nélkülözi a politikai vonatkozást, az egyház pedig politikával nem foglalkozik. Mivel megelőzőleg jónak láttam a prefekt személyes látogatását és felhívását egy pár egyháztagunkkal közölni, név szerint dr. Árkossy Gyula,[67] dr. Költő Gábor[68] és Józsi fiammal, s ők ugyancsak ellene voltak annak, hogy mi részt vegyünk a fogadtatásban és tisztelgésben, ezt az álláspontot én jelentettem ki először, amikor Nagy Károllyal és dr. Hirschlerrel tanácskoztunk. Dr. Hirschler azonnal hozzám csatlakozott. Nagy Károly még felvetette azt, hogy ha mint királyunkat nem is tisztelhetjük a román

67 Árkossy Gyula (1857–1921) közjegyző Dicsőszentmártonban, majd 1915-től Kolozsváron. A Magyar Unitárius Egyház Fő- és Képviselő Tanácsának tagja, a Kolozsvári Unitárius Kollégium felügyelőgondnoka, a Kolozsvári Unitárius Egyházközség gondnoka, az egyházi pénzügyi bizottság elnöke.

68 Költő Gábor (1879–1923) jogász, Kolozsváron törvényszéki, majd táblai bíró, az unitárius egyház tanügyi referense, iskolai felügyelőgondnok. 1921-ben a román hatóságok letartóztatták és hat hónapig fogva tartották, ezt követően Magyarországra távozott.

királyt, mint a megszálló hadsereg főparancsnokának nem tehetnők-e meg a tiszteletet? De a vége mégis csak az lett, hogy nem veszünk részt általában semmiben, s ezt egy közösön aláírandó nyilatkozatban fogjuk bejelenteni a prefektusnak.

Midőn másnap egybegyűltünk a közös nyilatkozat megállapítására, akkor már itt volt az ev[angélikus] lelkész, Dr. Kirchkopf is, aki szintén hozzánk csatlakozott, sőt Dr. Hirschler értesített, hogy Dr. Eisler,[69] a neológ izr[aelita] rabbi nála járt, s ő is azt mondta, hogy ők sem fognak tisztelegni, de még az ortodox rabbi sem. Ez utóbbiakra igazán alig számítottunk, de annál inkább meglepett, s kedvünk szerint volt az izraelitáknak ez a magatartása, s hogy ők is a mi álláspontunkra helyezkedtek. Ahelyett azonban, hogy írásban közösen tegyük meg a nyilatkozatot, abban állapodtunk meg, hogy tiszteljük meg mi is a prefektet, aki személyesen keresett fel, hogy személyesen jelentsük be neki egyenként, hogy az ünnepségekben nem vehetünk részt. El is mentünk rendre mindnyájan a prefekthez, aki láthatólag nem nagyon örvendett a mi jelentésünknek, sőt d[él]után írásban kérte, hogy tegyük meg jelentésünket, még aznap estveli 7 óráig. Ezt is aztán megtettük, s ezzel végére jutottunk ennek a kellemetlen ügynek. Annyi bizonyos, hogy a városon minden magyar ember nagy elismeréssel irántunk fogadta eljárásunkat, s ezért nekem is többen gratuláltak.

A román király fogadtatása azonban a megállapított program szerint teljes fénnyel és pompával folyt le. A város ki volt román zászlókkal lobogózva, természetesen katonai rendeletre. De ezek a lobogók ugyan nem nagyon díszítették a házakat, mert a legtöbb alig volt ½ méter. Román nép azonban nagy mennyiségben gyűlt egybe a falvakból, hogy annyit bizonyosan soha nem látott együtt Kolozsvár. Ezeknek aztán voltak zászlói is bőven. A király előtt elvonulva itt mentek le a mi utcánkon, és így mi is láthattuk őket különböző népviseletben. Egy részük 8–10 ökrös szekérben. A király és királyné ebéd után több kórházat s középületet meglátogatván, s ugyancsak ez utcán hajtatva el, illetőleg autókon menve el, ablakunkból őket is láthattuk. Estve 6 órakor aztán továbbutaztak Tordára.[70] Ha már ezt a látogatást nem kerülhettük el, bár az utolsó lett legyen! Mert még a gondolat is lesújt s felháborít, hogy a mi szép Erdélyünk Romániához csatoltassék, amint ezt a románok hiszik és várják is, mert a szövetségesek ezt meg is ígérték nekik, mikor hozzájuk csatlakozva ellenünk fegyvert fogtak. De talán az Isten sem engedi meg, hogy ez a vágyuk és reményük teljesüljön, s az a békekonferencia is, mely Párizsban határozni fog az országok határai felett, belátja, hogy ezzel nem a békét fogja megteremteni, hanem előbb-utóbb csak egy újabb háborúnak a magját veti el.

Egy kissé kuszáltan s elhamarkodva tettem ezt a feljegyzést, de nem hagyhattam ki naplómból megemlékezni erről az ügyről, melynél szomorúbb dolgot nem jegyeztem fel.

1919. június 18. Még mindig bizonytalanságban vagyunk hazánk és egyházunk sorsát illetőleg. A jó és rossz hírek keresztezik egymást. Melyiknek adjunk hitelt? A lapok is, amit ma írnak, holnap módosítják vagy teljesen ellentmondanak. Ezért naplómban nem is sokat foglalkoztam ezekkel a folyton változó dolgokkal. Egy dolgot azonban most nem hagyhatok feljegyzés nélkül. Egy John D. Paton[71] nevű angollal ismerkedtem meg, aki a háború folyama alatt Erdélyben volt mágnás családoknál, magyarul is meglehetősen jól megtanult, s ez évben már kétszer volt Angliában, s elbeszélte nekem, hogy ott angol testvéreinket mennyire érdekli a mi sorsunk. Ismeretségbe jött

69 Eisler Mátyás (1865–1930) orientalista, kolozsvári neológ főrabbi, a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen a sémi nyelvek magántanára. Az 1922-ben megalakított Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének ügyvezető elnöke, később az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület elnöke is.

70 Torda (románul Turda) város a romániai Kolozs megyében, 1920 előtt az egykori Torda vármegye, majd 1876-tól Torda-Aranyos vármegye székhelye.

71 John David Paton skót-görög arisztokrata, William Roger Paton Görögországban élő angol-skót archeológus, műfordító fia és Augusta Paton, Kemény János erdélyi író feleségének testvére. Az első világháború kitörése idején Erdélyben tartózkodott, így mint brit alattvalót internálták. Később gyakran visszatért Erdélybe.

Bowie-val,[72] Carpenterrel,[73] Henkinsonnal[74] is, s ezeknek üdvözletét is elhozta. Azt is mondotta, hogy munkába vettek Angliából egy unitáriust, [hogy] a párizsi békekonferencia valamely tagjaival ide hozzánk küldjék Erdélybe az itteni viszonyokat tanulmányozni, s a helyzetről aztán tájékoztatni a párizsi delegátusokat. Ehhez képest készítsem elő a megfelelő adatokat. Tegnap pedig azzal lepett meg, hogy mivel most éppen itt van egy amerikai őrnagy, aki az élelmezési és ipari viszonyokat tanulmányozza, s aki magára vállalta, hogy ő hajlandó közvetíteni az egyetemi tanárok s másoknak is memorandumát a békekonferenciához, én írjak egyenesen Wilsonnak egy levelet, feltárva előtte a mi helyzetünket s nagy aggodalmunkat, ha Erdély Magyarországtól elszakíttatik, mert Wilson egyházias szellemű ember, s bizonyosan figyelemre méltatja levelemet. Én azért meg is írtam egy levelet Wilsonnak, amit ide mellékelek, s azt Csifóval[75] lefordíttatva át is adtam Patonnak. Mi sorsa lett levelemnek, nem tudom, de mulasztásnak láttam volna, [ha] ezt az alkalmat is fel nem használtam volna, hogy mindent megkísértsünk, ha valahogy megmenekednénk minket [!] Romániához csatoló veszedelemtől.

1919. június 29. Ma ismét meglátogatott John D. Paton angol ismerősöm, barátom, s azt mondta, hogy egy pár nap múlva most harmadszor megy Angliába, ezért ha Bowie-nak vagy Carpenternek levelet írok, mire maga is kért és ajánlott, ő azt szívesen elviszi. Én ezt örömmel vettem s mind a brit és külföldi unitárius titkárának, Bowie-nak írtam is levelet, amelyet szintén ide mellékelek emlékezetnek okáért, mert később mint adatokra szükségem lehet ezekre a levelekre.

72 William Bowie Copeland (1855–1936) angol unitárius lelkész, a Brit és Külföldi Unitárius Társulat titkára.

73 Joseph Estlin Carpenter (1844–1927) angol unitárius lelkész, az oxfordi Manchester College igazgatója.

74 Fred Hankinson angol unitárius lelkész, az angol unitárius kongregáció vezetője.

75 Feltehetően Csifó Salamon (1865–1934) árkosi, majd kolozsvári unitárius lelkészről és teológiai tanárról van szó.

1919. júl[ius] 14. Mind több-több aggodalom tépi lelkemet egyházunk jövője iránt. Lehet ugyan, hogy ez az aggodalom csak az öregkorral jövő gyengeség és reménytelenség tünete, bár úgy lenne – de tartok tőle, hogy aggodalmamnak alapos okai vannak. Most tegyük fel a legjobb esetet, hogy Erdélyt mégsem csatolják Romániához, s a románoknak megszűnvén impériuma a jelenleg megszállott területeken, melyet ugyancsak kihasznál a legdurvább módon, beválik azoknak reménye, akik azt mondják, hogy mindez csak ideiglenes jellegű, s Magyarország a maga integritá[sá]ban ismét helyreáll, előttem nagy kérdés, hogy vajon alakul-e egy olyan magyar kormány, mely az egyházak és iskolák államsegélyezésére vonatkozó törvényeket fenntartja? Ha pedig Erdély csakugyan Romániához csatlakozik, én legalább nem hiszem, hogy Románia nekünk az eddig élvezett államsegélyt csak részben is megadja. Enélkül pedig mi meg nem élhetünk. Hiszen máris kezdjük érezni a nagy hiányt, hogy [az] ez év elejétől visszamaradt államsegélyt jóformán egyházunk pénztárából kell pótolnunk, előlegeznünk. Még szerencse, hogy a 100 000 kor[ona] egyházi s az 1848. évi 20. t[örvény]c[ikk][76] alapján járó 174 400 kor[ona] kongrua kárpótlék történetesen kiutaltatott s rendelkezésünkre áll ez évre. De ha mindezek a jövő évben elesnek, bírjuk-e ezeket fedezni? Egy időre talán még igen, de hosszasan s végleg éppen nem.

Ez aggodalmam naplómban [való] feljegyzés[ér]e éppen a tegnap tartott E. K. Tanácsülés indított, amelyben a tanárok fizetéskiegészítése, családpótléka, háborús segélye címén járó államsegélyeket előlegezni határoztuk az év harmadik negyedére is, s valószínűleg előlegeznünk kell majd a negyedik évnegyedre is, mert a mostani nagy drágaság miatt bizony az egyháztól járó fizetések mellett meg nem élhetnek. Igaz, hogy ez az előleg[ez]és mind azzal a kötelezettséggel járt, hogy amennyiben az államtól meg nem kapják, tartoznak visszafizetni. De én nem tudom, hogy lesz ez felhajtható rajtuk. A fizetésekből vonatik le. Akkor még kevésbé élhetnek meg.

76 Az 1848. évi XX. törvénycikk az unitárius vallást „törvényes bevett" vallássá nyilvánította.

No lám, itt emelkedik tetőpontra az én aggodalmam; mert ha így maradunk, ugyan hogy tarthatjuk fenn kolozsvári és sz[ékely]keresztúri főgimnáziumainkat, mert az eddigi tanári fizetéssel tanárt nem kaphatunk. Bizony, nem ok nélkül voltam én ellene a sz[ékely]keresztúri gimnáziumnak főgimnáziummá [való] kiegészít[és]e ellen, s nem ok nélkül igyekeztem mindig általában a költségeknél figyelemmel lenni arra, hogy gondoljuk meg, hogy az államsegély nincs örökre biztosítva, abból, amit lehet, tartsunk meg s tőkésítsünk. De mindig azt hallottam, hogy ennek meg annak meg kell lenni, s az államsegélyt nemhogy elvesztenők, hanem az még növekedni fog. Az én költekezésemmel lehet, hogy jelentékeny vagyongyarapodásunk lenne, ami most ugyancsak jól fogna.

De nemcsak főgimnáziumaink, hanem egyházközségeink fenntartása is hasonló aggodalmat okoz; mert az államsegély nélkül lelkészeink sem élhetnek meg. Egyházközségeink is egynéhányat kivéve nem oly vagyonosok, hogy a szükségnek megfelelő fizetést tudjanak adni.

Szóval, kétszeresen fáj a lelkem, hogy a szép haladás, amit a püspökségem alatt az egyház tett, most püspökségem 43-dik évében lejtőre jutott, s alighanem a végleges összeomlás, megsemmisülés fenyeget. Adja Isten, hogy én rossz próféta legyek, s utódaim továbbra is teljes bizalommal hirdessék, amit én annyiszor hirdettem, s amivel annyiszor biztattam híveinket: ne félj, kicsiny sereg, mert tetszett a mi mennyei atyánknak, hogy egy országot adjon nekünk, melyen a pokol kapui sem győzedelmeskedhetnek. Még azt sem tagadom, hogy néha még az a gondolat is belopódzik lelkembe, hogy vajon nem én leszek-e a magyarországi unitárius egyháznak, mint ahogy én vagyok a címen első püspöke, az utolsó is. Én Uram, én Istenem, aki eddig is megőriztél, s gondviseléseddel egyházunkat annyi vész és vihar között megtartottad, ne hagyj, oh ne hagyj el ezután se! Mutasd meg a te szabadításodat, a kivezető utat ebből a veszedelemből, melynél rémesebb soha nem fenyegetett!

1919. aug[usztus] 25. Mit meg nem érünk még, ha Romániához csatolnak, s a román impérium állandó lesz? E hó 23-án megkaptam én is azt a táviratot,

amelyet Dr. Maniu Gyula,[77] a kormányzótanács[78] elnöke valamennyi polgári és katonai hatóságnak, nemkülönben valamennyi lelkésznek, esperesnek, püspöknek megküldött, s amelyben ezek felkéretnek szó szerint, hogy „vasárnap, aug[usztus] 27-én Nagy Románia I-ső Ferdinánd dicsőséges királyunk Őfelségének születését ünnepli. Ez lévén az összes románok első királyának (mint ilyennek) első születésnapja, a legsürgősebben intézkedjenek, hogy ez a nagy nap a legfényesebben ünnepeltessék meg a gyulafehérvári határozat[79] alapján csatlakozott tartomány valamennyi templomában. Tartsanak hálaadó istentiszteletet és a nap méltóságának megfelelő beszédet, az egyházmegyék, esperesi kerületek és helynökségek pedig valamennyien hódoló szerencsekívánatokat küldjenek [a] király Őfelsége címére."

Néhány nappal előbb már, mikor a románok Budapestre is bevonultak,[80] ez is valóságos szatírája a történelemnek. Avagy ki hihette volna valaha, hogy a románok B[uda]pestre is eljutnak, 3 óra hosszat harangoztattak minden templomban, s íme, most már istentisztelet-tartás iránt is rendelkeznek, amit a magyar kormány meg sem kísérelt, tiszteletben tartva a felekezeti autonómiát.

A fennebbi táviratot a többi egyházak is megkapván, Nagy Károly ref[ormátus] püspök s Hirschler József r[ómai] kat[olikus] plébános azonnal hozzám jöttek, hogy közösen megbeszéljük az ügyet, s egyöntetű eljárásban állapodjunk meg; ami hosszabb megfontolás után az lett, hogy a rendes

77 Iuliu Maniu (1873–1953) erdélyi román jogász, politikus. 1906–1910 között a Román Nemzeti Párt képviseletében a magyar képviselőház tagja. A nagyszebeni Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) elnöke, a két világháború között három alkalommal Románia miniszterelnöke. 1947-ben politikai okok miatt letartóztatták, a máramarosszigeti börtönben hunyt el.

78 A nagyszebeni, majd kolozsvári székhelyű Kormányzótanács a román katonaság által megszállt Erdély átmeneti igazgatását látta el 1918 decemberétől 1920 tavaszáig.

79 Az 1918. december 1-jén mintegy százezer fő részvételével megtartott gyulafehérvári nagygyűlésen elfogadott határozat kimondta Erdély, Bánság, Partium és Máramaros egyesülését a Román Királysággal.

80 A román csapatok 1919. augusztus 4-én vonultak be Budapestre, és több mint három hónap múlva, november 14–16-a között hagyták el a magyar fővárost.

istentisztelet, illetőleg mise megtartatik anélkül, hogy azoknak ilyen hálaadó jelentősége lenne. Az imában egyáltalában említést sem lehet arra tenni; mert ez híveinket méltán megbotránkoztatná, miután nem lehet oly magyar szíve sem nőnek, sem férfinak, aki a román királyért imádkozzék, lelkiismerete ellenére pedig imádkoztatni senkit sem szabad. Az egyházi beszédet is elmondja a prédikátor, ahogy azt megírta. Csupán annak végén, hivatkozva a rendeletre, felkéri a híveket, hogy használjuk fel ezt az alkalmat arra, hogy imádkozzunk mindazokért, akik ez idő szerint sorsunk felett intézkedni hivatva vannak, s kérjünk Istentől azok számára bölcsességet, krisztusi szeretetet, jóakaratot, hogy minél előbb megteremtsék a várva várt békét s munkálják népeik javát, a közjólétet, hogy mindnyájan boldogok legyünk stb.

Nálunk legalább így folyt le az istentisztelet alig 8–10 személy jelenlétében, mert amint gondoltuk is, a hívek megtudva [e] rendeletet, maguk elmaradtak az istentiszteletről. A románoknak bizonyoson volt ott kémük, aki értesülésem szerint jegyezgetett is. Nagyon szeretném tudni, hogy milyen jelentést tett [a] felettes hatóságának. Hogy annak megelégedésére nem szolgált, az bizonyos. Valószínűleg a többi templomban tartott istentiszteletről sem, s meggyőződhettek arról, hogy mindhiába, de minket románokká mégsem tesznek. Ami pedig a távirat szerint a hódoló szerencsekívánatok küldését illeti, abban minden habozás nélkül egyetértettünk és megállapodtunk, hogy azt egyikünk sem küld. Persze ők ezt azért is óhajtották volna, hogy ez mindannyi bizonyíték lett volna, hogy itt már a püspökök is román alattvalóknak érzik magukat, amivel aztán a békekonferencián is tüntethettek volna. Az Isten segélje meg őket, hogy ők essenek be abba a verembe, amelyet nekünk ásnak, s essenek abba oly mélyen bele, hogy még királyuk feje se lássék ki abból.

1919. okt[óber] 28. A román megszállás óta lelkünket emésztő bánatot és keserűséget közelebbről [!] néhány napra egy kis öröm váltotta fel. A brit és külföldi unitárius társulat titkárának, Bowie úrnak, az idejét nem is tudom mikor, bizalmas úton egy levelet küldöttem, melyben arra kértem, hogy ha csak lehet, küldjenek ide hozzánk egy unitárius lelkészt Angliából, aki itt

személyesen győződjék meg a mi aggasztó helyzetünkről, s hogy mi vár reánk, ha Erdélyt Romániához csatolják. Úgy látszik, hogy e levelemet figyelmére méltatta Bowie úr, mert okt[óber] 20-án csakugyan ideérkezett dr. Drummond[81] londoni lelkész barátunk, akivel én még aznap találkoztam. Igen rokonszenves s komoly gondolkozású úriember. Bemutatta azokat a leveleket, amelyekben ő az angol és az amerikai unitárius társulat részéről a mi meglátogatásunkkal megbízatott. Én szállásomat is felajánlottam, de ezt fenntartotta magának br. Kemény Istvánné,[82] ki amerikai nő, s akinél szállva volt aztán Drummond ittléte alatt. De másnapra már ebédre meghívtam, amit szívesen fogadott, s ugyancsak aznap megjártuk az iskolát, megnézte az internátust, a tanárszobákat, egy leckeórán is jelen volt, ahol éppen a br. Kemény Istvánné fia a történelemből feladott kérdésre angol nyelven felelt, megnézte a könyvtárt, az irodát, természetesen tájékoztattuk mindenről. Az ebéd ideje éppen az iskolában érvén, a tanulók étkezését is megnézte, s minden iránt nagy érdeklődéssel volt.

Dr. Drummondot leginkább Csifó kalauzolta, tőle hallott és tudott meg legtöbbet a mi aggasztó helyzetünkről, de mi a többiek is, én, Gál Kelemen igazgató,[83] Gálfi dékán[84] nem mulasztottunk el egy alkalmat sem, hogy őt egyről-másról felvilágosítsuk, tájékoztassuk, amit ő fel is jegyezgetett. Elvittem Nagy Károly ref[ormátus] püspökhöz, aki szintén egy ebédre meghívta gr. Majláth r[ómai] kat[olikus] püspökhöz, akik szintén sok mindent elmondottak neki, a mi valóságos helyzetünkről, s ő megígérte, hogy hazamenve több városban előadásokat fog tartani mindazokról, amiket itt látott és

81 James Drummond (1835–1918) brit unitárius teológus, lelkész.

82 Ida Berenice Mitchel (1871–1956) San Franciscóban született amerikai színésznő, Kemény János író édesanyja. Férje, Kemény István halála után a gyerekeivel 1904-ben Erdélybe, a férje rokonaihoz költözött.

83 Gál Kelemen (1869–1945) erdélyi pedagógus, filozófus, művelődéstörténész, 1893–1931 között a Kolozsvári Unitárius Főgimnázium tanára, közben egy negyedszázadon át igazgatója is.

84 Gálfi Lőrinc (1865–1943) a Kolozsvári Unitárius Főgimnázium tanára, majd a Kolozsvári Unitárius Kollégium Papnevelő Intézetének tanára és dékánja.

tapasztalt; nemkülönben azokról értesíteni fogja Párizsban is a békekonferencia alelnökét, akivel már jövet találkozott Párizsban, s aki szintén megkérte, hogy amikor hazamegy, látogassa meg ismét. Reményünk lehet tehát arra, hogy az ő itteni látogatása nem marad jó következmények nélkül.

Okt[óber] 26-án, vasárnap az istentiszteleten is jelen volt. Ez alkalomra, mondhatni, zsúfolásig megtelt templomunk, mivel a lapok közölték, hogy Drummond is beszélni fog, de mi figyelmeztetve, hogy kerüljön minden politikai vonatkozást, mert ezzel aztán meggyűl neki is, nekünk is a bajunk, a rendes istentisztelet végeztével csupán egy kis üdvözlőbeszédet tartott, kifejezvén az angol és amerikai unitáriusoktól hozott üdvözletét is, amelyet Csifó aztán magyarul is tolmácsolt. Erre én viszonoztam üdvözletét szintén röviden, amit neki Csifó angolul szintén tolmácsolt. Az istentisztelet Drummondra láthatólag nagy befolyást tett, de öröme telt abban mindazoknak, akik az istentiszteleten jelen voltak, mert mindenkinek jólesett az angolok részéről hazánk és nemzetünk sorsa iránt legalább e látogatásban nyilvánuló érdeklődésén. [!]

Vasárnap ismét az én vendégem volt ebédnél, a tanárok is rendeztek egy teaestélyt az ő tiszteletére, legtöbbet Csifónál étkezett, de a vendégszeretetről általában több helyen meggyőződhetett, mert több helyre meg volt hívva ebédre, teára vagy vacsorára.

Október 28-án hagyta el városunkat s indult el haza Budapest felé. Amint többször kifejezte, örökre felejthetetlen marad rá nézve ez a látogatása. De ez marad reánk nézve is, mert az angolokkal és amerikaiakkal a háború alatt megszakadt érintkezésnek megújulása. Legyen szerencsés Drummondnak hazautazása, s adja Isten, hogy ezen látogatásának minél jobb eredményét láthassuk.

1919. december 10. Szeretném [!] még mindig kételkedni benne, de többé már nem lehet. Báró Daniel Lajos[85] csakugyan elfogadta a román szenátorságot

85 Daniel Lajos (1856–1926) földbirtokos.

a bukaresti országgyűlésre. Híre ennek már rég bejárta az országot, hogy körülfogták, sőt ő maga is megírta nekem, kérdezve, hogy mit csináljon? Én csodálkozásomat fejeztem ki, hogy ezen még gondolkozik is. Különben a lelkiismeret dolga. Úgy látszik, hogy megbékült lelkiismeretével, s nem rettent vissza e hazafiatlan tett elkövetésétől, ami neki kétszeresen bűnül róható fel. Igazán szeretném tudni, hogy mi indította e lépésre. De bármi indította, olyan ok nem lehet, amivel magát igazolni tudja. Hiszen úgy lehet, hogy mi is mind román alattvalók leszünk, ha Erdélyt Romániához csatolják. De miért nem várta be ezt? Hány szegény hivatalnok megtagadta a hűségi esküt, s lett mondhatni földönfutóvá, állás, kenyér nélkül maradván. Neki szép vagyona, amiből megélhet. Nem hiszem, hogy atyja is az égből szemrehányólag ne tekintsen reá, mert meggyalázta az ősi, szép s mindig hazafias Daniel családnevet. Szégyent hozott az unitárius névre is. Még szerencsénk, hogy főtanácsi gyűléseket nem tarthattunk közelebbről, és így nem választottuk meg főgondnoknak, amire aspirált és pártja is lett volna. Meg vagyok győződve, hogy ettől már elesett. Spongya rája!

Azt hallottam, hogy a báró fia, ugyancsak br. Daniel Lajos[86] Vargyasra[87] menvén nem szállott az atyjához, hanem a sógorasszonyához, mert azt mondotta, hogy az atyja román szenátorságot fogadván el, ahhoz nem száll. Ha csak pletyka is az egész, de igen ügyes, az ifjú báró részéről dicséretre méltó eljárás.

1919. dec[ember] 19-én a róm[ai] kat[olikus] és ref[ormátus] püspök és én a román kultusz- és közoktatási reszort főnökéhez, dr. Branyistyéhez[88] mentünk együttesen, s 10 pontban eleibe terjesztettük kívánságainkat, illetve

86 Ifj. Daniel Lajos (1885–1955) jogász.

87 Vargyas (románul Vârghiș) község Romániában, Kovászna megyében, 1920 előtt Udvarhely vármegye homoródi járásához tartozott.

88 Valeriu Braniște (1869–1928) erdélyi román politikus, publicista. A román katonaság által megszállt Erdély átmeneti igazgatását 1918 decemberétől 1920 tavaszáig ellátó nagyszebeni, majd kolozsvári székhelyű Kormányzótanácsban (Consiliul Dirigent) 1919-től a kultusz- és közoktatásügyi terület felelőse volt.

kéréseinket és sérelmeinket a sok román rendelettel szemben. Különösen pedig azt kértük, hogy ezt a tanévet engedje, hogy bevégezzük tantervünk szerint, s ne kívánja, hogy a 2-dik ½ évben a román nyelvet a rendeleteknek megfelelőleg taníttassuk, s csak fokozatosan indítsuk be. A főnök úr ebben nem engedett, sőt azzal fenyegetett, hogy ha azt nem teljesítjük, bezáratja iskoláinkat. Egyebekben, mint az istentiszteletek tartása, a rendeleteknek egyidejűleg nemcsak a prefektusokkal, hanem velünk [való] közlését is megígérte, s általában liberális gondolkozásmódjának több jelét adta. De amidőn azt is megmondottuk, hogy mi ez idő szerint még nem tartjuk magunkat román állampolgároknak, amíg a békekonferencia nem dönt Erdély sorsa felett s nem csatoltatik törvényesen Romániához, erre nagyon határozottan kijelentette, hogy ez már el van döntve, nemzetközileg elismerve, és mi, a püspökök a törvény értelmében már szenátorok vagyunk. Midőn erre megjegyeztük, hogy mi meghívót a parlamentbe nem is kaptunk, azt mondotta, hogy ez kíméletből történt, mert tudták, hogy visszautasítjuk, s ez esetben kénytelenek lettek volna minket bevezettetni. Különben elég szívesen fogadott, de bizony nem sokat értünk el. Teljesen hatalmukban vagyunk, ha csak a jó Isten valami úton és módon ki nem szabadít, amit még mindig remélünk.

1920. Új év! Örvendjünk-e, vagy ez is csak olyan lesz, mint a múlt év, melyet nincs okunk megsiratni, hogy beszakadt az idő tengerébe, mert nyomort és szenvedést bőven hozott reánk, s több bánatot és aggodalmat okozott, mint örömöt, amiből ugyancsak keveset éreztünk azon kívül, hogy életben maradtunk. Annyi bizonyos, hogy most sem kedvezők a kilátásaink, de talán végre már mégis eldől a sorsunk, hogy Romániához csatolnak-e törvényesen, mert tényleg annak impériuma, uralma alatt vagyunk. A múlt év karácsony szombatján szállták meg Kolozsvárt, s azóta itt vannak. Pedig nem tudom, hány terminussal biztattak, hogy ekkor s ekkor kivonulnak. Eszük ágában sincs, s még ha a békekonferencián oda se ítélnének, fegyver nélkül ki nem mennek. Ezért hiába köszöntjük egymást a szokásos [módon]: „Adjon Isten boldog új évet". Legfennebb, ha Isten életünknek és egészségünknek ez évben is kedvez, családunkban megtartja az egyetértést, a szeretetet, s erőt ad szenvedéseink és keserveink keresztényi hittel és reménnyel további elhordozására. E kéréssel fordulunk hozzá buzgó imával. Jóságos Isten, könyörülő Szent Atyánk! Ne vond meg gondviselésedet ez évben se téged szerető, benned bízó gyermekeid, hazánk, nemzetünk és egyházunk iránt. Ámen.[89]

89 A forrás jelzete: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Ferencz József unitárius püspök hagyatéka, 229, Ferencz József: Életemre vonatkozó jegyzetek, XI. füzet, 36–63. o.

Ami az egyiknek öröm,
a másiknak keserű bánat.

Tarczay Gizella végzett egyetemi hallgató

(Zágráb, 1918. október - 1919. január)

Élete

Tarczay Gizella (1896–1981) a horvátországi Cernik faluban született az eperjesi származású Tarczay Kálmán gyermekeként, aki kalandos élete végén, melynek során Törökországban és a Balkánon is működött, itt vállalt körorvosi állást. Családja szoros kapcsolatban állt Magyarországgal, az összes gyermek, Gizella nővére, Erzsébet és bátyja, Andor magyarországi iskolában végezte tanulmányait, Tarczay Gizella a csurgói gimnázium magántanulója volt. Apja 1913-as halála után a család végül nem tudott Magyarországra költözni. Egyetemi tanulmányait ezért a zágrábi horvát tannyelvű egyetemen végezte 1914–1918-ban német–magyar szakon, és ott is doktorált. Magyar szakon a horvátországi egyetemi hungarológia megalapítójánál, Greksa Kázmérnál tanult.

A világháború idején gyámját Magyarországra helyezték, így azért, hogy létbizonytalanságba került családját eltartsa, hivatalnoki állást kellett vállalnia. Nem sejtette ekkor, hogy ez lesz az a munka, amely majd egész életében a megélhetését biztosítja. Könyvelést, gyors- és gépírást tanult, irodai alkalmazott lett. 1918-ban, bölcsészdiplomája megszerzésekor hívták a budapesti Baár-Madas Gimnáziumba, de már nem jutott el Budapestre. Zágrábban maradt, ahol kinevezést kapott ugyan az ottani leánygimnáziumba németnárként, de – a tantestület tiltakozása miatt – állását itt sem foglalhatta el.

1927-ben sikerült Magyarországra költöznie. A vágyott tanári állást azonban már nem kapta meg, kérvényére a minisztériumtól az volt a válasz, hogy aki Horvátországban született és nevelkedett, nem lehet magyar érzelmű, így nem bízhatják rá a magyar ifjúság nevelését. Végül a Ganz Gyárban helyezkedett el, és egész életében hivatalnokként, könyvelőként dolgozott, az ötvenes évektől a Nehézipari Külkereskedelmi Vállalatnál.

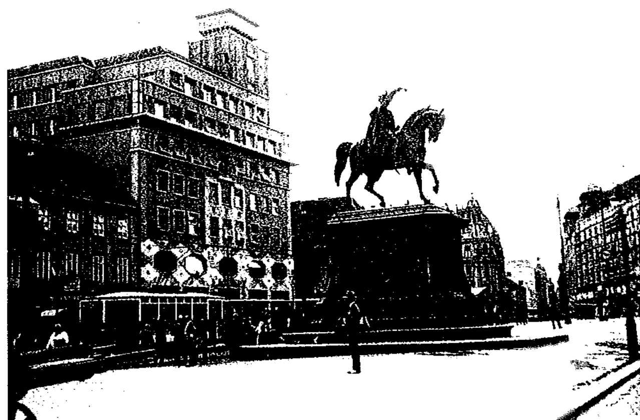
Tanári hivatását ugyan sosem folytathatta, de annál ambiciózusabban fordult az irodalom és a kultúraközvetítő, természetjárást népszerűsítő tevékenység felé. Fiatalkorától kezdve lelkes túrázó volt, bejárta a horvát hegyeket és a Júliai Alpok vidékét. Magyarországra költözve azonnal bekapcsolódott a Magyar Turista Egylet munkájába. Folyamatosan jelentetett meg beszámolókat a *Turisták Lapjá*ban, és tartott népszerűsítő előadásokat. Több saját verseskötete is megjelent, német és horvát nyelvű verseinek gyűjteménye a húszas évek végén, Zágrábban. Kisebb irodalmi sikert az első bécsi döntéskor visszatért területeket köszöntő, *A bevonuló honvédséghez* című verse hozott számára. Sok fordítása jelent meg horvát, cseh és bolgár nyelvből. Elsősorban

Zágráb, 1903. *Forrás: Fortepan*

gyermekirodalmat fordított, de 1942-ben az ő fordításában látott napvilágot Ante Pavelič usztasa horvát államfő *A forradalom leánya* című regénye is. Férje, a botanikus Papp József közvetítésével került kapcsolatba a turanizmussal, így a harmincas évek második felében érdeklődése elsősorban Bulgária felé fordult. Legismertebb műve az 1936-os *Bolgár földön* című útleírás.

Válogatásunkban *A hűtlen folyam* című kéziratban maradt, 1916–1918 közötti naplóregényéből és az 1918–1919-es naplójából közlünk részleteket.[90]

Zágráb, Jellasics bán tér, 1920. *Forrás: Fortepan*

90 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrásokat Mészáros Andor bocsátotta rendelkezésünkre.
Tarczay Gizella saját és apja hagyatékát az élete végén magyarországi gyűjteményeknek adományozta. A Petőfi Irodalmi Múzeumba (a továbbiakban: PIM) került anyaghoz mellékelte életrajzát is, amely az alábbi jelzeten érhető el: PIM Kézirattár/Analekta, 1978. évi kézirattári szórvány, Pappné Tarczay Gizella élete és munkássága (V. 4535/2.).

Részlet *A hűtlen folyam* című naplóregényből

[1918.] október 5.
Különkiadás: *Austro-Ugarska i Njemačka zatražila mir!*[91]
Ausztria–Magyarország és Németország békét kér![92] Nem kínáljuk a békét, mint már annyiszor, hanem kérjük, mint még soha.

Most legyen belátástok, most legyetek bölcsek, ti, akik királyok vagytok a földön!

[...]

[1918.] október 15.
Csak napok kérdése s kezemben lesz a diploma.
Feltéve, hogy élek addig s le nem lőnek...
És ha kezemben lesz a diploma, ugyan mihez kezdek vele? Hiszen utóvégre elmehetek Magyarországra, talán majd állást is kapok valamelyik vidéki városkában [...]. Oh Istenem, be másképp képzeltem el a jövendőmet! Ami nagy tervem volt, mind Horvátországgal volt összefüggésben, mind csak itt lett volna megvalósítható, s ha most Horvátország elszakad tőlünk, ez mind, mind kútba esik!

Nem fogom megírni a nagy horvát–magyar szótárt. Nem fogom magyarra fordítani a horvát irodalom remekeit. Nem fogok semmit sem elvégezhetni abból, amit életcélul magam elé tűztem. [...]

Az én terveim virágos mezejét letarolta a háború.[...]

De hiszen ez nem is fontos. A szörnyű az, hogy Magyarország elveszett.

Levertük Európát. Levertük a franciát, le az oroszt, a románt. Végigsöpörtük Belgiumot, Szerbiát. Győztünk mindenütt. S négyévi titáni küzdelem után egyszerre megbicsaklott a karunk, megroggyant a térdünk. Isten

91 A szövegben előforduló horvát szövegrészeket általában szó szerinti magyar megfelelőjük követi. Amennyiben nem, a fordítást lábjegyzetben közöljük.

92 1918. október 4-én a központi hatalmak nevében Burián István, az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere jegyzékkel fordult az Egyesült Államok elnökéhez, amelyben azonnali fegyverszünetet javasolt.

elfordult tőlünk, s ellenünk küldte az idegen világrész erejét: Amerikát. Az letiport.

Végünk van.

[...]

Az ingatag lengyelek, az áruló csehek s a gyilkos szerbek mind megkapják a maguk szabad hazáját, és mi, vajon mi megtarthatjuk-e a magunkét? Vagy reánk rohannak az éh [!] szelindekek, s kiharapnak a testünkből egy-egy vérző darabot?

Az egész országban pusztít a spanyol láz.[93] Megtámadja a fiatal, 10–30 év közötti életeket, s néhány nap alatt végez velük. Meghalt száz meg száz fiatal leány, fiatal házaspár. Megható eseteket beszélnek, szinte regénybe illőket. [...]

Felér a halál a mi ablakunkig. Bevigyorog rajta sötét csontos arca, s az emberek arcán elsápad a halálfélelem. Itt, Zágrábban is becsukták az összes iskolákat, mert a járvány terjed, egyre terjed, s orvossága nincsen.

[...]

[1918.] október 18.
Ausztria bomlik. Kimondta a föderalizációt.[94] Lesz négy önálló állam. Dehogy lesz! Nem fog ez ennyiben maradni! Wekerle kimondta a perszonáluniót.[95] Más körülmények között hogy tudnánk örülni ennek a vívmánynak! 400 évi keserves együttlét után végre megint független a magyar! De megkeseríti ezt az örömöt az a sok ellenség, amely tulajdon hazánkban reánk acsarkodik, [...]

Kisétálok a Száva-partra... [...]

93 Azaz a spanyolnátha, amely 1918–1919-ben az influenza A vírusának világszerte pusztító járványa volt.

94 I. Károly osztrák császár 1918. október 16-án kiáltványban jelentette be Ausztria föderatív alapon való átalakítását.

95 A magyar kormány 1918. október 20-án fogadta el az osztrák–magyar perszonálunióra vonatkozó törvényjavaslatot.

Hűtlen folyam, botor folyam, megőrültél-e hát? Megőrültél, hogy úgy sietsz Szerbiába? [...]

... Kezembe temetem forró arcomat s gondolkozom. Nem tudom elhinni, ami körülöttem történik. Még néhány nappal ezelőtt bolondnak tartottam volna, aki ezt nekem megjövendöli. Nagyon váratlanul ért bennünket ez a csapás... Fel sem tudom fogni teljes egészében.

Fel fogják darabolni Magyarországot. Magyarországot! Sikoltani tudnék fájdalmamban. Az én hazámat, az én Tündérországomat [...] Mit hagynak meg belőle? Erdélyt is elveszik, a szép szelíd Erdélyt? [...]

Keserűen mosolyogva magyarázom Mamának:

Négy lehetőség forog fenn:

1) vagy marad minden a régiben s mi is itt maradhatunk, de ez ki van zárva,

2) vagy kikiáltják a horvát államot, ami bizonyos, s akkor bennünket hazatoloncolnak Magyarországra, s ez esetben még hálát adhatunk a jó Istennek,

3) vagy pedig bántalmazni fognak, üldözni fognak s menekülni fog kelleni, ami igen könnyen megeshetik,

4) vagy pedig nem fogunk ráérni menekülni sem, s egy Bertalan-éjnek[96] leszünk passzív szereplői, ami szintén igen könnyen megtörténhetik... És ez még mindig jobb, mint menekülni... Mindent itt hagyni, koldusbotra jutni...

[1918.] október 21.
Wilson követeli az önálló és független Jugoszláviát, és mivel ő akarja, meg is lesz. A város fel van lobogózva. Tüntető menetek járnak az utcán s éltetik a horvát államot.

De hát horvát lesz-e az az állam, vagy szerb? Korai az örömöd, szegény, félrevezetett horvát nép!

96 Utalás Szent Bertalan éjszakájára, amikor az 1572. augusztus 23-áról 24-re virradó éjszaka a Párizsba gyűlt hugenották nagy részét IX. Károly francia király beleegyezésével lemészárolták.

Milliók boldogok. Diadalmámorban úsznak. Mi pedig sírunk.

Egy ismerős néni – magyar asszony persze – áttipegett hozzánk, hogy kisírhassa magát. A fia, lánya már horvátnak érzi magát, s örülnek Jugoszláviának, őt pedig gúnyolják s nevetik a bánatával.

Minden hajam szálát érzem. Szörnyű fájdalmakat érzek egész testemben és egész lelkemben. Reszketek minden ízemben. Lázam van. Oly forró a homlokom, mint a tűz.

Nem bírom felfogni ésszel, hogy ilyen hirtelen egyszerre mindennek vége lehessen...

Úgy érzem, mintha mély szakadék szélére értem volna. És feltartóztathatatlanul bukik belé minden, minden, amit eddig olyan sziklaszilárdnak hittem. Sziklaszilárdnak hittem, bíztam benne, hogy győzni fog a magyar. Kinevettem volna azt, aki az ellenkezőjét merte volna állítani. És mégis bekövetkezett az összeomlás.

Milliók sorsa törik derékon. Az enyém is.

Nem játszik szerepet... Eggyel több vagy kevesebb!

Volt magyar posta, nincs magyar posta többé. Magyar pénz helyett idegen valuta forog majd a kézen. Máról holnapra jugoszláv állampolgárokká leszünk. Elköltöznek innen a magyar vasutasok, és becsukják a magyar iskolákat.

Úristen – mi lesz a magyar iskolákkal? A Julián-iskolákkal? A MÁV-iskolákkal?[97]

És mi lesz velünk? [...]

Kint azt kiáltják: *Živila sloboda*! Éljen a szabadság! Diákok mennek erre, föl-földobálják a sapkájukat, ujjongva éltetik a szabadságot. Ami az egyiknek szabadság, az a másiknak rabságot jelent. Ami az egyiknek öröm, a másiknak keserű bánat. Ami az egyiknek élet, a másiknak halál.

97 Az 1904-ben alapított Julián Egyesület a horvátországi (és boszniai) szórványmagyarság magyar nyelvű iskoláztatásának biztosítása érdekében szervezte a délvidéki iskolaügyet.

Tervezgettem, kapaszkodtam, törekedtem felfelé... És egyszerre nincs tovább.

Nincs tovább. Nincs folytatás. Mindennek vége szakad.

Szakadék van előttem s nincsen híd rajta. Volna... Volna egy! Az árulás... Tamás megtalálta. Átment a hídon s már odaát van. Kiáltja a kiáltókkal: *Živila Jugoslavija*![98]

Én nem kiáltom. Száradjon le az én nyelvem, de nem leszek hűtlen hozzád, Jeruzsálem – édes hazám, Magyarország![99]

[1918.] október 22.

Utóvégre is ágynak estem.

Levert a lábamról a sok izgalom. Elkezdett körülöttem keringeni a föld, s Mamáék már azt hitték, hogy valami idegláz tör ki rajtam. Kétségbe voltam esve. Alig tudtak erőt önteni belém. Estefelé felkeltem egy kicsit, de olyan gyenge voltam, hogy nem bírtam járni sem...

[...]

Ennyit írtam Magyarországon; mától kezdve itten Jugoszlávia van.[100]

Részlet Tarczay Gizella naplójából

(1918. X. 23. - 1919. VI. 16.)

1918. X. 23.

[...]

Vizsga végeztével [...]

Vígan kocogtunk hazafelé, a tenger horvát zászló alatt, minden üzletbe ki van tűzve a plakát: *Hrvatski govori*![101] Az utcagyerekek a porból, a kocsisok

98 Živila Jugoslavija (horv.) = éljen Jugoszlávia!

99 Utalás a 137. zsoltárra, a babiloni fogságban élő zsidók, a száműzöttek énekére.

100 A forrás jelzete: PIM V 4300, 1918. X. 23. – 1919. VI. 16.

101 Hrvatski govori (horv.) = horvátul beszélünk.

a bakról mind azt kiabálják torkuk szakadtából *Hrvatski govori*! Annál nagyobb derültségre fakadtunk, mikor az egyik ház falán megláttuk az írást öklömnyi betűkkel: *Madžarski govori*![102]

Egész jól érezném magam, ha már egyúttal a magyart is lerázhattam volna, de Greksa[103] Pesten van, s a vizsga utolsó részét el kellett halasztani bizonytalan időre. Ez igen kellemetlen. – Hazajővén s meguzsonnázván felmentünk Leyrerékhez megmondani, hogy a vizsgám elmúlt minden incidens nélkül, mert ők igen féltettek engem, s azt hitték, hogy legalább is agyon fognak ütni. De amint látom, nem ütöttek agyon, meggyőződhettek róla saját szemükkel ők is. Csomagolnak a szerencsétlenek, el akarnak menekülni Csurgóra. Az asszony még nem annyira, hanem az ember borzasztó sápadt volt, hihetetlen, hogy mennyire kétségbe van esve. Mi azért mégsem vagyunk odáig. A tereken találkoztunk a László familiával, s bizony egész hangosan beszéltünk velük magyarul, mégse szólt ránk senki.

Akartunk venni egy Milliók könyvét,[104] de Kanovicsnénak csukva van a boltja; tegnap a tüntetők megrohanták, valamennyi magyar újságját s könyvét kidobták az utcára s elégették. Négy évvel ezelőtt a szerb kávéház bútorából s a szerb üzletek selymeiből raktak máglyát a Mária Valéria utcán,[105] most szerb foglyokat emelnek a vállukra s magyar boltot rombolnak. Az asszony ingatag-e vagy a horvát nép?

[1918.] X. 24.
Fönnjártam Greksánál, megnézni, itt van-e már. De még mindig Pesten lopja a napot. Nagyon rossz néven vettem neki, [!] hogy éppen vizsga idejére megy el, s hagy engem itt ficánkolni, mint macska az egeret. Biztosan fél hazajönni, amilyen gyáva, kitelik tőle ez is.

Elmentem hát a dékánátusra Kröblerhez, s mondtam neki, hogy G még nincs itt, pedig nekem sürgős szükségem van a diplomámra. Kérdi: *Hiszen fenn van már a kérvénye a vladánál*![106] Ott fenn van, de nekem [a] mai viszonyok között nem lehet rá reményem, hogy itt kinevezzenek.

[...]

Ne bojte gospodična;[107] ha akarja, még ma szólok Bosanacnak, és még ma kinevezik!

[...]

Greksát pedig, mihelyt megérkezik, hozza le, s még aznap megtartjuk a vizsgát.

Véget ért az audiencia, és én igazán meg voltam hatva. Mint a folyosón a fiúk, lányok oly kedvesen köszöngettek nekem [...] Én meg arra gondoltam hazajövet, ezek ütnének engem agyon?

[...]

[1918.] X. 25.
[...]
T[óni] azt mondja, h[ogy] haragszik rám, amiért nem vigyáztam magamra jobban, mikor utoljára látott – alig hat hete –, maga voltam a viruló egészség, s mostan szinte megöregedtem, megsoványodtam és halovány lettem. Csoda? Reggel a házmesternél voltam valami ügyben, az is szinte ijedten néz rám és azt kérdi, hogy beteg voltam-e? Merthogy olyan rosszul nézek ki, mintha nagy betegségen estem volna keresztül. Bizony aznap voltam én utoljára boldog, mikor az öreg Arnold[108] itt volt, azóta a gond és keserűség

102 Madžarski govori (horv.) = magyarul beszélünk.

103 Greksa Kázmér 1903 és 1918 között volt a magyar nyelv és irodalom tanára a zágrábi egyetemen.

104 A népszerű műveket olcsón megjelentető sorozat 1915 és 1920 között jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában.

105 A mai Praška utca, Zágráb 1866-ban létesített reprezentatív sétálóutcája, amely a Zrínyi sétateret köti össze a Jelašić térrel.

106 Vlada (horv.) = kormány.

107 Ne bojte gospodična (horv.) = Ne féljen, kisasszony.

108 Đuro Arnold (1853–1940) a Zágrábi Egyetem filozófiaprofesszora. Arnold, aki korábban a Bölcsészettudományi Kar dékánja és az egyetem rektora is volt, elsősorban irodalmi tevékenységével tett nagy hatást Tarczay Gizellára.

szakadatlan sora sorvaszt. És még egyszer kérdem: csoda, hogy úgy megfogytam? Mamáék utólag bevallották, hogy aznap este, mikor olyan rosszul lettem, azt hitték, hogy a spanyol láz ver ki, én nem a spanyol láztól féltem, hanem az őrültségtől. Soha sem szokott nekem a fejem fájni, és most? Ólom a szárnya minden gondolatomnak és fáradt vagyok, fáradt! Mamáék China-bort[109] itatnak velem, nem segít az rajtam! Lenne béke, s ne lenne ez a magyarellenes világ, mindjárt kipirosodna az arcom. De mikor még az állomáson is horvát zászló leng, mikor az utcán lépten-nyomon azt hallja az ember: *Krepali Madžari!*,[110] mikor a dohánytőzsdék magyar címere le van takarva fekete papírral, mikor Fiumében[111] véres utcai harcot vívnak a lázadó horvát katonák s a magyar honvédek, mikor már a menekülés gondolatával kell foglalkozni, hogyan lehetnék én akkor jókedvű? Ne járatták volna nekem az Én Újságomat, Pósa bácsi[112] növendéke nem tehet másként. S ehhez még az én cifra vizsgám, megemlegetem holtam napjáig, tudom. Az állástalan ember bizonytalan helyzete se kellemes. Nem szeretnék még akkor is ingyen élni, mikor kezemben a diploma, pedig semmi kilátásom arra, hogy állást kapjak. [...]

Borsod megyébe szép volna menni, ott valami isten háta megetti kedvemre való kis falucskában átaludnám a téli éjszakát, s esztendőre már dönthetnék, maradok-e Magyarországon, vagy pedig visszajövök az én horvátjaimhoz. De Bolvárynénak úgy látszik, nem kellek, más senki sem keres most nevelőt az újságban, én pedig nem akarok hirdetést közzétenni, mert az most drága, s úgyis annyit költenek rám.

Ah, csak el innen! Mindjárt meggyógyulnék!

109 Étvágygerjesztő, vastartalmú készítmény.

110 Krepali Madžari (horv.) = halál a magyarokra.

111 Fiume (horvátul: Rijeka) város Horvátországban, tengeri kikötő, a trianoni békeszerződés előtt „a magyar koronához csatolt külön testet" képezett. Autonómiával rendelkezett, élén királyi kormányzó állt.

112 Az Én Újságom 1899 és 1944 között megjelenő gyermeklap volt, első szerkesztői Benedek Elek és Pósa Lajos voltak. Pósa Lajos a korszak rendkívül népszerű költője volt, főleg gyermekversei ismertek.

Pedig úgy fáj elválnom ettől a földtől. Hiszen minden itt van, amit szeretek.

Délben nagy meglepetésünkre Malvin állított be megnézni, hogy menekülünk-e mi is. Tóni megbiztatta, hogy ne féljen, itt vagyunk és itt maradunk, azzal a horvát csürhével majd elbánunk alaposan. Malvin úgy beszélt, mintha magyar volna, s rosszallná az egész tüntetést, pedig hát nagy horvát őnagysága és nagy képmutató. Utólag jutott eszembe, hogy ez most elmondja Weber Marának, amit nálunk hallott, s ő majd intrikálni fog ellenem az egyetemen, bevádol a dékánnál, mint annak idején Hoffer és Vućak, amiért Zágrábot mertem írni a füzetemre és nem Zagrebet... Egy gonddal több! Eh, hiszen akkor se szólt nekem a dékán egy árva szót sem, nem fog talán ezúttal sem, akármit is hányjanak a szememre.

[...]

Utolsó nap már igen durva és kíméletlen volt Tóni, hozzám nem, hanem Mamához és Erzsihez, mint az már szokása. Hülyeségnek kvalifikálta, hogy mi úgy felültünk a zágrábi csavargóknak, s nyakra-főre el akarunk menni. Pedig nem mi volnánk az elsők, akiket a horvátok agyonütnek. *Aztán hova mennétek?*, kérdezte, és nem jutott eszébe azt mondani: *Hát, ha baj van, csak jöjjetek hozzám, az én szobámban elfértek egyelőre.* Bezzeg Andor nagyon szép levelet írt ma, hogy menjünk fel Sárkútra, még mielőtt késő, szeretne minket biztonságban tudni stb. Ezt nem vártuk tőle, szép, hogy eszébe jutott. Adja Isten, hogy ne kerüljön rá a sor, hanem szépen itten kuksolhassunk továbbra is, amint eddig itt kuksoltunk.

[...]

Erzsi [...] gyűlésen volt az iskolában, Leszják tudatta a tantestülettel, hogy maradjon mindenki nyugodtan, a Narodno Vijeće[113] nem fogja gátolni a magyar iskolát működésében. Tudom, hogy a N. V. nem, hanem a plebs![114]

113 Narodno Vijeće (horv.) = Nemzeti Tanács.

114 Plebs (lat.) = itt: csőcselék.

Az a szerencsétlen Greksa még mindig nincs itt, hogy lehet valaki enynyire gyáva és kegyetlen? Tudhatná, mennyire várom. Már egy hete, hogy itt kellene lennie.

[1918. X.] 28.
[...]
Bementem az egyetemre, útközben pedig elbúcsúztam a magyar címerektől: a főporta homlokzatán volt mozaikból kirakva egy gyönyörű nagy címer, ma du. azt is leszedték. Akkor fogtak hozzá a munkások, s az utcán nagy néptömeg verődött össze, őnekik ez pompás *Augenweide*![115] Én felnéztem a címerre, még egyszer és utoljára, aztán elsiettem onnan, nem tudtam volna nézni, hogyan szedik széjjel a mi drága címerünket!

És az Ilicán,[116] amerre csak elhaladtam, mindenütt a címer leverésével voltak elfoglalva, a főtrafik is levette a magáét. Most már *fait accompli*[117] a független Jugoszlávia, Ausztria–Magyarország ma üzent át Wilsonnak, hogy elfogadja minden feltételét, *naročito što se tiče Jugoslavena i Čehoslovaka,*[118] de sürgős és különbékét kér.

Horvátország tehát elveszett. És elvesznek talán a tót vármegyék is, a Bánát is. Én Istenem, én Istenem!

A vizsga jól sikerült, nem volt ott más, mint Gr[eksa] és Körbler, K.[örbler] se volt mindig ott. Míg ott volt, még megjárta, mert addig legalább értelmes kérdéseket tett fel Greksa, igaz, hogy legkevesebbet beszéltünk magyar nyelvészetről, annál többet a nyelvészet filozófiájáról, a nyelv eredetéről, a nyelvtudomány fejlődéséről stb. Hanem aztán mikor K[örbler] egy jövevénnyel félrevonult a szoba túlsó szögletébe beszélni, elkezdtük a „magyar irodalomtörténetet" ilyenformán. Kik voltak a legnevezetesebb görög tragédiaírók? Ki írta Antigonét?[119] Mi Antigoné tartalma? Mi a Gesta Romanorum?[120] (De mikor Hallerhez értem, másra terelte a szót, mintha szándékosan kerülte volna a magyar irodalomtörténetet!) Melyek a világirodalom eposzai? (Zrínyinél[121] már félbeszakított, csak az idegen eposzok kellettek neki!) Melyek a gót stílus főbb sajátosságai? Mi az az apszis?[122] Mi a heveder, a gyámkő, a boltozat? És egyetlenegy magyar költőt meg nem említettünk!

Eltekintve attól, hogy az embert az ilyen váratlan kérdések nagy zavarba hozhatják, nagyon furcsállom, de G.[reksá]-hoz méltónak találom ezt a vizsgálatot. Magyarból megyek vizsgázni, s ő a germán nyelvek felosztását meg az építészeti stílusokat kérdi! Szinte restellem magamat helyette, jó, hogy K.[örbler] akkor nem figyelt oda. Tisztára őrültség, amit ez ma csinált. De hát nem is vártam tőle egyebet.

[...]

Sokat, sokat kellett nekem szenvednem, eltűrnöm és nélkülöznöm ezen az egyetemen, tűrtem a gyűlölséget és nélkülöztem a szeretetet... Mégis mindig szívesen fogok visszagondolni erre a négy évre, mert mégis voltak, akik szerettek. Nagy átalakuláson mentem keresztül e négy év alatt, tapasztalatlan, naiv gyermek gyanánt mentem oda, először idegenek közé! És lassanként felnyílt a szemem, megacélosodott a lelkem, és most, most már fel merem venni a harcot az élettel. Megtanultam harcolni itt az egyetemen.

Matúra[123] után azt mondogattam Csurgón: *Én leszek a zágrábi egyetem csillaga!* Nem sajnáltam semmi fáradságot, amit kellett, mindig megtanultam, sőt többet is annál. Igyekeztem becsületet szerezni a magyar névnek

115 Augenweide (ném.) = látvány.

116 Zágráb bevásárlóutcája.

117 Fait accompli (fr.) = befejezett tény.

118 Naročito što se tiče Jugoslavena i Čehoslovaka (horv.) = különösen, ami a jugoszlávokat és a csehszlovákokat illeti.

119 Antigoné = Szophoklész ókori görög szerző drámája.

120 Gesta Romanorum („A rómaiak viselt dolgai") = középkori novellagyűjtemény neve.

121 Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, politikus, horvát bán, főbb irodalmi művei: *Szigeti veszedelem, Az török áfium ellen való orvosság.*

122 Apszis (gör.) = keresztény templomokban a főhajót félkör alakban lezáró rész.

123 Matúra (lat.) = érettségi vizsga.

és nem is hoztam szégyent reá. Abból következtetve, amit nekem mondtak, meg fognak emlegetni engem itt!

És miért volt ez az egész? Hiába! Mennyivel könnyebb lett volna nekem valamelyik magyar egyetemre járnom, felényi nehézséggel ugyanannyit értem volna el, s nem kellett volna annyi háborúságot szenvednem. Hiába fáradtam, hiába küszködtem, most, mikor elkezdhetném megálmodott pályámat, lángba borul a világ s leesik a hold. [...]

Mamáék rossz néven veszik, hogy nem örülök, hiszen megvan a vizsga! Elkészültem, kitűnő eredménnyel dicsértek agyba-főbe és én? *Ébredj! Gizókám, ne búsuld el magad! Egész Magyarországon senki se veszi ezt a dolgot annyira a szívére, mint te! Minek epeszted magad? Gondolj mireánk is! Megint megbetegszel, s mit csinálunk mi akkor?*

[...]

Hálátlan vagyok én, belátom. S mégsem tudok örülni. Örüljek a magam kis sikerének, mikor a magyar címert gyilkos szerbek lábbal tapodják?

És most mitévő legyek? Marasztottak, hát itt maradjak? Szolgáljam a horvát államot? Hiszen az hazaárulás volna! Ha itt maradhatnék a könyvtárban, nyitva állana előttem az út a magyar katedráig, és jobban megállnám rajta a helyem, mint az őrült Greksa!

Hanem az nem lehet. El kell mennem innen, kötelességem letenni minden önérdeket s beállni a vidéki tanárság sorába, hogy ebben a nehéz időben hazafias gyermekeket neveljek a magyar hazának. Így több hasznot hajtok a magyar hazának, és nem szabad arra tekintenem, hogy minden álmom, nagyra törő tervem odavan!

Egy eleven és egy halott: ezek avatták szentté ezt a földet. Itten él az első, utolsó szerelmem és itt az apám sírja!

[...]

[1918. X.] 30.

Ha az ember horvát volna, repesne a szíve örömében. Gyönyörű a város. Még az öreg urak is nemzeti szín szalagot kötöttek a kabátjukra. Zászló minden házon, széles drapéria minden kirakatban. Az emberek arcán öröm

és lelkesedés, a katonák csákóján bokréta, akár a háború első napjaiban. Minthogy a *zeleni kadar*[124] nagyon garázdálkodik, rabol és gyújtogat, nemzetőrsereg szerveztetett, mely fegyveresen cirkál a városban s őrzi a rendet. Nem szép a horvátoktól, hogy gyakran kinevetik ezeket az őrjáratokat, az igaz, hogy furák. Elöl egy pocakos öreg úr, civilben, karcsú derekán kard, kezében szuronyos puska. Utána egy 15–16 éves fiú, alig bírja a fegyvert. Egy szép szál szerb fiatalember, katonaruhában, de Sokolos-sipkával[125] a fején. Végül egy matróz, térdig sáros fehér nadrágban. Nem szép menet, de felemelő, én a horvátok helyén büszke volnék ezekre a nemzetőrökre.

Múlt éjjel alig tudtunk aludni a lövöldözéstől, borzasztó volt elgondolni, hogy egy-egy lövés egy-egy emberélet! Nemzetőrök üldözték a fosztogató szökevényeket, és reggelre 27-en maradtak az arénán halva.

Most aztán örülünk, ha csend van éjszaka, eddig nem is tudtuk azt értékelni! Legföljebb egy ember kiáltja el magát az ablak alatt: *Živila sloboda!*[126]

Különben rend van, hál' Istennek. Nem üldözik a magyart. Meg vagyunk lepetve, milyen méltóan viselkednek a horvátok. Egyetértve, lelkesen és szinte nemesen. Nem vártuk tőlük. Ki van nevezve a horvát minisztérium. Šurmin[127] is miniszter.

Hanem ez baj, hogy megakadt minden közlekedés Magyarország felé! Csak Kaproncáig megy a vonat. Át a Dráván csak néha megy egy-egy, de arra sem bátorságos ülni, mert a zeleni káder megállítja s kirabolja a vonatokat. Postát, újságot már napok óta nem kapunk. Pech, most, ha írna is értem valaki, nem hozza el levelét a posta. Beadnám a kérvényemet a magyar minisztériumhoz, de postára nem bízhatom, személyesen még kevésbé mehetek

124 Zeleni kadar (horv.) = zöld káder, a világháború olasz frontjáról szökött katonaszökevények, akik fegyveresen rejtőztek az erdőkben.

125 A Sokol cseh alapítású tornaegylet volt, a 19. század végén a délszláv területeken is sorra jöttek létre a Sokol Egyletek, melyek a nemzeti mozgalom fontos intézményévé váltak.

126 Živila sloboda (horv.) = éljen a szabadság.

127 Đuro Šurmin (1867–1937) horvát irodalomtörténész, a Zágrábi Egyetem tanára, a háború előtt a Horvát Haladó Párt politikusa.

fel. Várnom kell, nincs mit tenni. Eddig a vizsga miatt nem mehettem, most már mehetnék, de nem visz el a vonat. S ha felrobbantják a Dráva-hidat, akkor igazán itt rekedtem.

Odaát Magyarországon is cifra dolgok történnek. Újság hiányában csak másodkézből, a *Novosti*ból tudunk meg valamicskét. Hogy ott is éppúgy letépik a K betűs rozettát s a közös címert, mint itt. Köztársaságot követel a nép. Én nem tudom, de lehet. Károly királyt nem sajnálom, de a magyar királyságot sajnálom. Nekünk az úgy átment a vérünkbe, nem való nekünk a köztársaság. Az a szentséges korona, hogy ne legyen más, mint történelmi ereklye? Szóval Pesten is forradalom van, csak fel ne használják ezt az ellenségeink, ha betör a cseh, a szerb, a román, hogy tudunk védekezni ilyen állapotban?

Nagyon sok gondja van a szegény embernek, különösen, ha magyarnak született.

[...]

[1918.] nov. 1.
Bizony már azt hitte E.[rzsi], hogy sosem fog itt tanítani többet. És nagy meglepetésünkre egyszer csak beállít a magyar f. iskolába Fabijanović, a fekete szakállú tanfelügyelő, aki Erzsit mindig úgy szólította: *O, doktore!* Eljött és kijelentette a vlada nevében, hogy az iskola bízvást megkezdheti újra a működését, s működhetik ezentúl is éppen úgy, mint eddig, hanem a nélkülözhető férfi tanárokat be fogják sorozni nemzetőrnek, minthogy a rabló katonákkal szemben szükség van minden fegyverfogható emberre. Ennek Lesjak tudom, hogy nem örül, hiszen ő maga is katonatiszt, a többiek szerencséjükre Magyarországon vannak, s nem bolondok, hogy visszajöjjenek. Csak Lajti van itt, aki szükség esetére horvát kokárdát tart készen a zsebében, és Turkovics, akit a spanyol betegség szegezett ide. Mindenesetre nagyon megfogy a tanári kar, ezért kegyeskedett Lesjak azt mondani Erzsinek: *No lássa, most a kedves húga is ide jöhet!* Most kellek? Hiszen azóta én nem lettem férfivá, most is csak lány vagyok, mint akkor!

Természetesen csak óraadónak alkalmazhatnak, mert kinevezni ki nevezzen ki? A MÁV? A vlada? Olyan kalamajka van itt mostan, hogy ember legyen, aki el tud igazodni. El nem tudom képzelni, ki fogja ezentúl fizetni a MÁV-tanárokat? És fognak-e fizetést kapni egyáltalán? Ma még a MÁV fizetett mindenkit.

Tekintve, hogyha az államháztartás ilyen rendezetlen, azt az egyesek igen meg szokták sínyleni, megkértem Mamát, engedje meg nekem, hogy valamilyen kereset után nézzek. Csak kapok dolgot valamelyik irodában, mint diurnista.[128] Már egy hónapja kérem Mamáékat, s hallani sem akartak róla, most elnyertem beleegyezésüket, s így elindultam a pénzügy-igazgatóságra, gondolván, hogy Tóni volt főnöke, Perok, szívesen fog alkalmazni, hiszen úgyis ismer. Hanem útközben eszembe jutott, hogy Perok ezt rögtön elmondaná a lányának, s ennek a révén mindjárt megtudná a líceum valamennyi tanára, hogy én irodába járok, s ennek ők örülnének. Nem mentem hát a pénzügyhöz, hanem befordultam a kígyós kút felé s megkérdeztem a hadtestparancsnokságnál, kell-e komptoiristica? Ott legalább senki sem ismer. Onnan a „hadügyminisztériumba" utasítottak (m[agyar] kir[ályi] honvédek parancsnoksága volt az eddig, vagy mi), ahol kilátásba helyezték nekem, hogy alkalmazni fognak, de írásban kérjem az állást. Holnap viszem.

Tele volt a templom, már csak a karzaton volt hely. A szószék, az Úr asztala, a szőnyeg ízlésesen feldíszítve fehér őszirózsafüzérekkel. Oldalt egypár oleander, középen az iskolás gyerekek álltak sorfalat. P.-t László vezette be a templomba, Wolff mondta aztán, hogy esperes hiányában maga a gyülekezet iktatja be az új papot, *qausi in Familienkreise*.[129] S miután P. megfogadta, hogy tisztében mindig hűségesen fog eljárni, letérdepelt az oltár elé, s László megáldotta, németül imádkozott felette, mialatt fönt orgona és hegedű szólt oly gyönyörű szépen, hogy sírni lehetett volna. Valamilyen művészt hívtak el erre az alkalomra. Egy német és egy horvát prédikációt mondott P. oly lelkesen, meghatva és szépen, mint ahogy még sohasem hallottam őt beszélni, a német inkább a regulához tartotta magát, s a jó pásztor hivatását fejtegette,

128 Diurnista (lat.) = díjnok.

129 Azaz családi körben.

a horvát inkább szubjektív volt és alkalmi. Radostan mi je osvamo dan!,[130] kezdte kitárt karokkal, ragyogó arccal. Elmondta, hogy mindig szerette őt az Isten, s íme, most is megsegítette, elérte, amire vágyott. Ritka ember mondhatja ezt! Ígérte, hogy nemzetiségi különbség nélkül szeretni s segíteni fogja híveit, Isten áldását kérte újonnan született horvát hazájára, Jugoszláviára, mondott sok szépet, költői gondolatok is akadtak a beszédjében, nem vártam tőle. Legszebb volt az, hogy érzéssel mondta, néha el-elcsuklott a hangja a meghatottságtól. Istentisztelet után mindenki hozzá sietett gratulálni, mi nem mentünk, pedig talán illett volna.

[...]

Lipovecgradra, Stubicára, Okićgradra terveztünk a nyáron kirándulásokat az én Nagymamámmal, de már annak örökre fuccs! Nem fogok én többé a Zágráb vidéki várromok közt mászkálni s Cillei Borbáláról[131] ábrándozni!

Ah, az ember fejjel menne a falnak, ha elgondolja, hogy ez a szép föld, ahol nevelkedtünk, s ahol mindig otthon éreztük magunkat, ezentúl ne legyen a miénk! Bizony egy szép napon arra ébredtünk, hogy idegen országban, idegen államban vagyunk megtűrt vagy meg sem tűrt nemzetiség!

[...]

Hála Istennek, hogy legalább fegyverszünet van. Legalább már nem pusztul ott hiába ezer meg ezer magyar. A béke meglesz – hanem milyen áron!

Ki kell ürítenünk Erdélyt – ó Bethlen, Bocskay! Ki kell vonulnunk a Bánátból, és ahonnan mi kivonjuk a csapatainkat, oda mindjárt beözönlik az éhes szerbség, románság, és a magyarok menekülnek észak felé! Károlyi ugyan megkérte a belgrádi francia generálist, hogy franciákkal vagy angolokkal szállassa meg a kiürített területeket, de Esperey úgy látszik, nem

130 Radostan mi je osvamo dan (horv.) = örömteli az én napom.

131 Cillei Borbála (1392–1451) Cillei Hermann horvát-szlavón bán lánya, Luxemburgi Zsigmond német-római császár második felesége.

teljesíti ezt a kérését. Hiszen ki vagyunk neki szolgáltatva. Ellenség vesz körül. *Je n'ai que faire un signe et vous serez detruits...*[132]

Szegény, szegény Magyarország, milyen nehéz napok virradtak reád! S mindez miért? Mert egy Habsburgot megöltek a rácok![133] Ugyan érdemes volt érette kockára tenni mindenünket!

A Habsburgok napja leáldozott. A trónja vesztett Károly Svájcba menekült. Ausztria elpusztult – de vele pusztulunk mi is.

Nem, nem pusztulunk el. Ha van Isten az égben, nem hagy minket elveszni. Nagy katasztrófa ért, de megérdemeltük, nem szerettük magunkat eléggé. A 4 folyó közül nem maradt, csak 3, a csehek Nyitrában, a szerbek Szabadka felé masíroznak – de van Isten az égben! Ki fogjuk heverni.

Magyarországi posta nem jön. [...] Nagyon sok magyar hazament már, aki nem ment, készül, csak mi ülünk itten s várunk rendületlenül. Én azt mondom, örüljünk, hogy itt vagyunk. Magyarországon most rettenetes állapotok vannak, a határokról, egész Erdélyből oda menekül, aki teheti. És hova mennénk? Andorékhoz? Az is nemzetiségi vidék, talán már ők sincsenek az otthonukban. És miből élnénk? Mit csinálnánk? Itt legalább itthon vagyunk, együtt vagyunk, senkinek sem vagyunk a terhére. És eddig nem bántottak. Igaz, hogy maholnap Zágrábot is megszállják a szerbek s angolok, s akkor ki tudja, mit csinálnak az itteni magyarokkal. De talán mégse lesz bántódásunk. S itt mégis nagyobb csend van, mint odaát. Meghúzódunk s várunk. Talán könnyelműség, nem tudom. A tanárok mind elmentek. Fülep a pesti jegypénztárnál talált alkalmazást, igaza van. Inkább otthon pénztáros, mint itten tanár. A többi is mind hazaszökött, aligha jön vissza csak egy is. Pedig hétfőn már kezdődik a tanítás, ha igaz. S nincs más tanerő, mint Kolonicsné, Leyrerné és Erzsi. Igaz, hogy a gyerekek is megfogyatkoztak: 200-ból 85 maradt. Nem lesz abból semmi.

132 Je n'ai que faire un signe et vous serez detruits (fr.) = csak jelt adok és Önök elpusztulnak.

133 Utalás az 1914. június 28-i szarajevói merényletre, amikor Gavrilo Princip szerb diák lelőtte Ferenc Ferdinánd trónörököst és hitvesét, Chotek Zsófiát. Ez volt az első világháború kirobbanásának közvetlen ürügye.

Mindenütt csomagolnak, csak mi nem. Dörnerék másképp oldották meg a kérdést: ők beálltak horvátnak. Persze itt a birtokuk, a fényes pozíciójuk, itt hagynák a jólétet? Mikor csak a zöldet kell a kékkel felcserélni! Dörner kitűzte a horvát kokárdát, felesküdött az SHS-nek,[134] adott egypár aranyat nemzeti adó gyanánt – s most biztosítva van a helyzete.

Hát ha a lelkiismeretével meg tud alkudni – legyen boldog! Gyöngyi mindennap sír nálunk, hogy ő nem lesz horvát, hogy ő elszökik hazulról, hogy ő megöli magát... Milyen derék kislány szegény kis elhagyatott féreg! Annak is az anyja volt a megrontója.

Bezzeg a műhelyi munkások nem esküdtek fel! Mennek mind haza. Radics postaigazgató, mikor eskütételre szólították fel, kijelentette, hogy ő magyar ember, s inkább lemond az állásáról, de azt az esküt le nem teszi... Le is mondott. Derék ember.

Mi legalább tisztában vagyunk magunkkal, magyarok vagyunk, a magyarsággal tartunk. Hanem vannak a szegény horvátok között sokan, akik jó horvátok, de fájlalják ezt a hirtelen szakítást, s szerbekké nem akarnak lenni semmi áron: Boroević megüzente a Narodno vijećének, hogy neki semmi köze hozzá, szerbekkel nem paktál. Frank-párti képviselők[135] – magyarpártiak – nem tudják, mitévők legyenek, itten honárulóknak deklarálták őket, s ha valamelyikük le akarja róni a nemzeti adót, nem fogadják el az adományát. Sok lelkiismereti összeütközés lesz itt mostanában – s éppen a java fog beleőrülni.

Lám, szerencsétlen Sarkotić-csal mit tettek. Horvát, de hű az államhoz. Boszniának volt a parancsnoka.[136] Lemondott – s ment volna északnak, nem ide, hanem Magyarországra. Elfogták, idehozták. Az őrök alig tudták

134 SHS, azaz a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság.

135 Ivo Frank hívei a Jogpárton belül.

136 Stjepan Sarkotić (1858–1939), az Osztrák–Magyar Monarchia Császári és Királyi Hadseregének horvát származású gyalogsági tábornoka, akit a háborút követően internáltak Zágrábba. Erre utal a szerző a naplóban.

megvédeni a nép dühétől. Izdajice![137], kiabálták feléje, taszigálták, ütötték, leköpték. Most fogoly, horvát létére, horvátok foglya. Már három ízben akarta magát megölni – nem engedik. Vigyáznak rá. A testvéröccse – a líceumi igazgató – könyörgött, hogy eresszék be hozzá, legalább látnia legyen szabad – nem! Áruló, nem szabad vele érintkezni. Szerencsétlen mind a kettő.

Az ilyenek lehetnek csak feldúlt lelkiállapotban! Akiknek meg van oszolva a lelkük, s oly hínárban vannak, amely halálosan rájuk csavarodik!

[...]

Egy horvát asszony azt mondta, hogyha itt ezentúl a szerbek lesznek az urak, ő elmegy innen, s lesz magyar. Szőkéné – horvát szintén az istenadta – azt mondta, hogyha akkorka lesz is Magyarország, mint a Zrínyi tér, ő elmegy oda, de a lányát nem adja a horvát iskolába. Furcsa világ ez itten.

Greksa is elment. Levélben kérdeztem, mikor jöhetnék fel információért a szigorlat irányában, leüzent, hogy jöjjek fel még ma. Felmentem. Beteg, fekszik. Nem voltam nála egyedül, ott volt az irgalmasok priorja.[138] Attól búcsúzott – („Ki tudja, látlak-e még?"), arra bízta az írásait – s nekem úgy tűnt fel, mint egy haldokló, aki végrendelkezik. „Holnap reggel utazom", mondta, „beteg vagyok, mégis megyek, míg mehetek. Tegnap le akartak tartóztatni. Hogy én a magyar állam kémje voltam itten... De a tanári kar egyhangúan fellépett az érdekemben, megmentett, s útlevelet is szerzett... Holnap megyek, mert holnapután itten már a szerb parancsol s nem a horvát. Pesten majd viszontlátjuk egymást... Magam köré gyűjtöm az ifjú írókat, s fogunk dolgozni a magyarságért. Maga is ott lesz, ugye?"

Szinte meghatott, amint elbúcsúzott tőlem. „Ugye, nem sértettem meg soha? Sem a vallási érzületét, sem azt a tiszta, nőies lelkét? Maradjon mindig ilyen fehérlelkű, édes kis leányom, és – áldja meg az Isten! Adjon meg mindent, amit kíván, teljesüljön minden óhaja és legyen boldog! És még egyet! Ne higgyen a férfiaknak! Csak olyanhoz menjen, aki mint maga: olyan becsületes, tiszta..."

137 Izdajice (horv.) = áruló.

138 Prior (lat.) = házfőnök.

Szegény, szegény öreg ember! Meghalni megy haza! Nem tudtam őt becsülni, tisztelni, utáltam – de sajnáltam is sokszor. Sajnálom most is. Jó volt hozzám.

[...]

[1918. XI.] 11.
Vasárnap délután istentiszteleten voltunk, talán az utolsón Zágráb városában. Minthogy Leyrer Pesten van, nem orgonált senki, pedig hát az evang[élikus] tanítók közül csak elvállalhatta volna egyik vagy másik a kántor szerepét. Ha más nem, hát maga Popp is leereszkedhetett volna, de hát az neki derogál, persze! Tény, hogy nem volt orgonaszó, s anélkül olyan siralmasan vette ki magát az egész história, hogy az embernek igazán sírni lett volna kedve. Mit ér annak a pár embernek az éneke orgona nélkül? L. prédikációja sem ért valami sokat, nem volt méltó az alkalomhoz. Nem is a szószéken mondta el, hanem csak az Úr asztala előtt, hogy miért, nem tudom. Az imája pedig olyan volt, mint valami sopánkodó vénasszonyé. Én édes Istenem, segíts meg, Uram Isten, oltalmazz meg minket, teremtőm, könyörülj rajtunk stb. De hogy a magyarságért, a hazáért könyörgött volna, arról szó sincs. Inkább ne tartott volna László istentiszteletet, mint ilyen tragikomédiával zárni be a zágrábi dicsőséges szereplést. Nem ilyen ember kellett volna ide. Hazajövet Mama megjegyezte, hogy Lászlónak már csak a *cura pastoralis* értelmében is el kellett volna hozzánk jönnie, hogy ezekben a nehéz napokban tanácscsal, vigasszal legyen nekünk, egyedülálló asszonyoknak segítségünkre, én csak annyit feleltem: „Hát nem igaz?" Minden dicsekvés nélkül mondhatom, hogy józanabbak, okosabbak, lelkiismeretesebbek s életrevalóbbak vagyunk nála, ha a teológiában nem is vagyunk járatosak, hiszen a szerencsétlen még horvátul sem tudott megtanulni, pedig öt esztendeje lebzsel itten. [...]

[Erzsi] nem tudja magát elhatározni rá, hogy ő elmenjen, s minket itt hagyjon a szerbek harmincadjára, pedig én azt hiszem, ezután már nem lesz bántódásunk, ha eddig nem volt. A horvátok kezdik belátni, hogy kissé elhamarkodták a dolgot, se pénzük, se posztójuk – azaz, hogy eleségük. Magyarországról nem jön se liszt, se cukor, se só, pedig hát a horvát annyira

mégsem szamár, hogy a bogáncson is meg tudjon élni. Szenük sincsen, vasutasaik sincsenek, mert a magyarok mind elmentek, azt mondják, hogy a vasút kénytelen lesz beszüntetni az üzemet. Nagy fejetlenség uralkodik, viszálykodnak a horvátok s a szerbek, kétségbeesve tapasztalják, hogy az olaszok megvetik a lábukat a tengerparton, fittyet hánynak az ő újdonsült államocskájuknak – szóval szorul a kapca, kezdik bánni, ami történt. Meg is fognak lakolni azért keservesen, akár az ezópusi békák,[139] mert [a] maguk lábán meg nem tudnak állni, a szerbek vasvesszeje pedig kicsit sanyarúbb lesz, mint az a magyar „rabság", ami bennük tartotta a lelket. Lássák, mit érnek magukban. – A szerbek bevették Újvidéket, Fehértemplomot. Regéczy Giziék bizonyosan elmenekültek már onnét, de hírt nem hallunk róluk, mert Magyarország most olyan messze van, mint Tasmania. Nem is értem, miért nem jár a posta, mikor a vonat rendesen közlekedik Zágráb és Gyékényes között?

Annak ellenére, hogy Magyarország immár „inozemstvo",[140] legnagyobb örömemre Szent Péter esernyőjét adták ma moziban Lenkeffy Icával.[141] Persze megnéztük mind a hárman, Gyöngyit is elvittük. Maga a darab nem felelt meg mindenben várakozásomnak, de a tény, hogy a „felszabadulás" napjaiban is meghódolnak a magyar kultúrának, s magyar filmet adnak telt ház előtt, némileg kiengesztelt a sorssal.

Erzsinek szegénynek ma kellett volna elkezdenie a tanítást, de persze nem lett belőle semmi, hiszen nincsen sem gyerek, sem tanár; sírt, mikor hazajött. [...] A könyvtár, az újonnan berendezett fizikai szertár persze a horvátoknak marad, azt ők ajándékba kapják Masirevics üzletvezető jóvoltából, aki áruló szerb lévén nem gondoskodott idején [!] a magyar állam javainak elviteléről, s itt tartott minden lokomotívot[142] s vagont, az Isten verje meg! Bezzeg a pécsi üzletvezető felszedett a szlavóniai vonalakról minden vasutat, hatosával vitte

139 Utalás Ezópusz ókori görög meseköltő egyik állatmeséjére.
140 Inozemstvo (horv.) = külföld.
141 Lenkeffy Ica (1896–1955) színésznő, a magyar némafilmek gyakori szereplője.
142 Lokomotív (lat.) = mozdony.

ki a mozdonyokat a szlavón területről, s az SHS-nek nem hagyott mást, mint a síneket s épületeket. Így tehetett volna Masirevics is, fel kellett volna pakolni mindent, ami a MÁV-é, s kitakarodni innen, amíg lehetett, de pompás lett volna! Vasút nélkül maradt volna egész Horvátország! [...]

[1918.] nov. 17.
[...]
Tegnap kiáltották ki Pesten a magyar köztársaságot. Szegény nehéz napokban született! Nincs a teremtésben vesztes, csak a magyar, az tudja meg mindennek az árát.

[...]

[1918.] nov. 19.
Az első fecske! Az első magyar posta! Megkaptuk a szombati Pesti Hírlapot[143] s ma reggel Tóninak egy expressz levelét, amit még 4-ikén adott fel. Úgy látszik, kihordják lassanként a Gyékényesen felgyülemlett postát. T. nagyon aggódik értünk, pedig hál' Istennek nincs miért, úgy látszik, Magyarországon sokkalta cudarabbak az állapotok. A felvidéket végigpusztították a csehek – ó, be gyűlölöm őket! A horvátot nem tudom gyűlölni még most sem, utóvégre az ő követelésük méltányos volt, s nagyon szépen viselkedtek, hanem hogy a csehek mi jogon törnek most be Magyarországba?! Soha olyan ördögien álnok és kegyetlen fajzatot, mint a cseh!

[...]

[1918.] dec. 8.
Nekem kötelességem itthon maradni és okosabb is, ha itthon maradok. Itt biztosabb, mint a Dráván túl. Hiszen ott most csehek, szerbek és oláhok marakodnak egy vonagló testen... Örüljünk, míg együtt lehetünk. Aztán kereshetek én Zágrábban is.[...]

143 Az ún. „negyedik" *Pesti Hírlap* 1878–1944 között jelent meg, mérsékelten konzervatív irányt képviselt.

Ezentúl tehát nem fogom böngészni az oktatás rovatot, s nem irkálok Ponciusnak meg Pilátusnak, hanem megmaradok Zágráb határain belül és keresek magamnak irodai munkát. A hadügyminisztériumból nem üzentek értem, persze azért, mert magyar vagyok. Hibásan is tettem, hogy állami intézményben kerestem alkalmazást. Megyek és sorra járom a bankokat, az ügyvédeket, azoknál nem akadály a nemzetiségem.

Tehát elindultam megint szolgálatot keresni. [...]

Hanem találtam egy irodát, ahová szerencsémnek tartanám, ha bejutnék. A Gundulics utcán van, első emeleten. Szép parkettes szobák, szőnyegek. Valami „Bosna" nevű biztosító intézet. Az emberek is finomak, nyájasak, nem zsidók. Ott szívesen dolgoznék. [...] Állami szolgálatot én itt nem vállalok, pedig tudom, hogy kapna rajtam az SHS. Eddig is kaptak rajtam – csakhogy én nem engedtem a 48-ból s nem engedek ezután sem. Nem leszek horváttá. Ó, rendületlenül.

Zágrábban forradalom volt 5-ikén. Fölzendültek az 53-asok, s nem akartak felesküdni Péter királynak.[144] Sok halott maradt vérbe fagyva a Jelašić téren, gépfegyver kaszálta le őket. Katonák és köztük a sarki gesztenyés. A horvát köztársaság halottai.

Hej, horvátok, talpra! Ne hagyjátok magatokat behálózni, leigázni! Hiszen ti úgy tudtok örülni a szabadságnak, legyen az a szabadság igazi! Kergessétek ki innen a szerbeket, úgyis a vlah fajzatot gyűlölitek legjobban a világon! Teremtsetek független horvát köztársaságot, és szövetkezzetek a magyarral, legyünk megint testvérek, mint voltunk 48 előtt – áldás lesz a frigyen!

[...]

Levelet hozott a posta – Boszniából. Azaz a Bosnából, amelynek a levélpapírján törökül is rajta van az intézet neve. Ez nyilván atavizmus[145] nálam, – apának is volt dolga bosnyákokkal, törökökkel. Szóval beidéztek szombat délelőttre [...]

144 I. Péter 1903-tól 1918-ig Szerbia, 1918-tól 1921-ig a Szerbek, Horvátok és Szlovénok királya.

145 Atavizmus (lat.) = az ősökre való visszaütés.

[...]

A zágrábi magyar vasutasok „szocialista" egyesületet alkottak, persze mindenki benne van, hiszen kizárólag a magyarság érdekét jutalmazza. És van foganatja, múltkor itt letartóztattak 2 fiumei magyart, akik erre átutazóban voltak, a vonatszövetség eljárt az érdekükben, s küldött fel követet a Vijećéhez. A gyűlés szét sem oszlott, míg a követ vissza nem érkezett, s ½ óra múlva meg is jött a követ a két magyarral, akiket a Vijeće rögtön szabadon bocsátott – de hogy is ne? Hiszen addig nem akarták azok a fránya vasutasok elindítani az esti vonatot, míg a 2 magyart is el nem vihették Pestre!

[...]

[1918.] dec. 17.

Alexander régens[146] születésnapja. Kong a nagyharang. Szerb tüzérek s géppuskások jöttek Zágrábba a rendet fenntartani. Igen nyomott a hangulat.

És az én lelkem szomorú. Vártam, vártam a levelet Boszniából – nem jött. Ma elmentem érdeklődni, hogy mi lesz hát velem. Felesleges is volt kérdeznem, alighogy beléptem az első szobába, ott láttam a „másikat". Marković felugrott a helyéről s mentegetőzve sietett elibém, hogy ő minden tőle telhetőt megtett, de a direktor[147] úgy vélte, hogy ez a munka nem nekem való – s ezért a másikat alkalmazták. Olyan sárga-barna ruhás boglyas lány a másik, nem sok néz ki belőle – de hát éppen az volt a szerencséje. Ha én nem volnék tanár, én is jó lettem volna.

De hát mit is törődnek ők azzal, hogy való-e nekem vagy sem? Ha én egyszer vállalom! Pesten nem mondták a fejmunkásoknak, akik termést menteni s szenet lapátolni mentek, hogy az nem nekik való. A Bosna pedig elküld, mert „úri" a külsőm. Nem tudják azok, hogy a szegény urak sokkal szegényebbek, mint az alsóbb rendű milliók.

[...]

146 A későbbi I. Sándor jugoszláv király, aki apja, a nagybeteg I. Péter helyett 1914-től régensként kormányzott.

147 Direktor (lat.) = igazgató.

[1918.] dec. 20.

Beszegődtem Tarnócára bojtárnak. A Jelašić téren van egy cseh virágkereskedés (Teply), oda szerződtem el írnoknak [...] Sajnálom, hogy éppen cseh üzletbe kerültem, de jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok, különösen, ha a túzokra semmi kilátás. Boszniába szívesebben jártam volna, de jobb olyan helyre járni, ahová nem vonz semmi.

Föltett szándékom olyan szorgalmas és buzgó lenni, hogy a cseheknek szemük-szájuk elálljon, s kénytelenek legyenek elismeréssel adózni nekem.

[...]

[1918.] dec. 24.

[...]

Ha visszaemlékezem tavalyra, úgy találom, hogy szebb az idei [karácsony]. Mert tavaly örökös volt a veszekedés, ami lidérc volt mindnyájunk lelkén, az idei karácsony szomorú, de nem csúnya! Szomorú, mert hiszen nehéz idők tiporják a magyart, szép, mert együtt voltunk s szerettük egymást. Én arra gondoltam, hogy ez az utolsó karácsonyunk Zágrábban, arra gondoltam, hogy milyen tartalmas volt ez az esztendő, mennyit meg nem éltem! Sírtam egész idő alatt, míg a gyertyák égtek, s jólesett, hogy nem kérdezték, miért sírok. Hagytak sírni. Egész este szélsőségek között lebegtem, könnyekig meghatva, és tudtam bohóskodni s közvetlenül utána megint elszomorodni. Mama azt mondja, hogy nagyon el-elábrándozom ez este. Eszembe jut, amit egyszer írtam. Olyan boldog vagyok, és úgy fáj a szívem!

Oly boldogok lennénk, ha közbe nem jön ez az országos csapás! *Tief erschütternd*[148] a mi sorsunk...

[...]

148 Tief erschütternd (ném.) = mélyen megrázó.

[1918.] dec. 29.
[...]
Sohasem hallottam annyi cseh beszédet, mint most az irodában, itt-ott ellopok egy szót, egy frázist, s örülök neki, még megtanulok csehül! De az sem árthat, ha legközelebb a Tátrába megyek, úgyis Csehországba kell útlevelet kérnem. Szegény Lomnici-csúcs,[149] hiába vésték bele azt az epigrammát, melyben Ponori Thewrewk Emil[150] újabb ezer évet kér a magyar nép és magyar birodalom számára!

Az egynyelvű ország törékeny – mondta boldog emlékezetű István király. Megfordulhat a sírjában, úgy összetört szegény Magyarország, mint az a csésze, amit tegnap lesodortam az asztalról.

[1919.] jan 1.
[...] éjfélkor becsaptam a könyveimet, s átmentem a szalonba, meggyújtottam a karácsonyfagyertyákat, aztán ott tűnődtünk alattuk, míg tövig nem égtek. Egyet-kettőt lobbant még a picurka kék láng, aztán sötétben maradtunk. Én ezalatt ott kuksoltam a karácsonyfa árnyékában, egy puha karosszékben, fogyasztottam a saját készítésű kitűnő szaloncukorkákat, és miközben néhány gyermekes megjegyzést tettem, általános jókedvet derítvén, [...] Újév napja lévén szabad napom van, délelőtt leszedtük a karácsonyfát s zongoráztam is egy óra hosszat – adja Isten, hogy egész esztendőben oly jókedvem s dolgom legyen! Délelőtt a konyhán is katuskodtam,[151] máskülönben most úgyse tehetem, mióta irodába járok. Sütöttem almafánkot, szóval élveztem az ünnepet és olyan jókedvem volt, hogy Mama egyszer nevetve jegyezte meg: *Istenem, ki gondolná, hogy te doktorátusra készülsz?*[152]

149 A szlovákiai Magas-Tátra hegység 2634 m magas csúcsa.

150 Ponori Thewrewk Emil (1838–1917), klasszika-filológus, műfordító, egyetemi tanár

151 Azaz tett-vett.

152 Tarczay Gizella naplójának jelzete: Országos Széchényi Könyvtár (= a továbbiakban OSZK) Kézirattár, Quart. Hung. 4389.

Ránk törtek az összes szomszédok.

Visy László volt főispán

(Pécs, 1918. november - 1920. október)

Élete

Visy László (1854–1935) a Somogy megyei Nagyatádon született Jobst János gyógyszerész és a köznemesi családból származó Visy Jozefa gyermekeként. A naplóíró csak később, jóval apja halála (1872) után vette fel a Visy nevet, amit nemesi rangra emelése után a Nagyatádi előnévvel használt. Középiskolai tanulmányait Kaposváron és Pécsen, jogi tanulmányait Pécsen és Budapesten végezte. Az ügyvédi vizsgát 1881-ben tette le. 1883-ban vette feleségül Ferenczy Ilonát, Jäger János pécsi kereskedő és Amtmann Anna lányát. Feleségével Pécsen telepedtek le, és a város befolyásos polgárai közé tartoztak. Visy kezdetben jól menő ügyvédi irodát vezetett, és állandó jogtanácsosa volt például a siklósi Benyovszky és a somogytarnócai Széchenyi uradalmaknak, a Pécsi Sertéshizlaló és Áruraktár Rt.-nek, valamint a Fekete Pécsi és Egerszegi Vízlecsapoló Társulatnak. Alig 33 évesen, 1887-ben ellenzéki összefogással választották be a törvényhatósági bizottságba, amelynek haláláig tagja maradt. Ő vezette 1896-ban a millenniumi ünnepségekre küldött városi díszbandériumot, az 1907. évi pécsi országos kiállítás végrehajtó bizottságának pedig alelnöke volt. Előbb a Pécsi Ügyvédi Kamara alelnöke, majd 1906-tól elnöke. Tisza István híveként 1911–1917 között a főispáni tisztséget is betöltötte, amely posztról csak a miniszterelnök lemondásakor távozott. A világháború idején nagy szerepe volt a hadigondozás, illetve a Pécsi Vöröskereszt Egylet egyik vezetőjeként számos karitatív akció

megszervezésében. Visynek kilenc gyermeke született, akik közül heten élték meg a felnőttkort. Az első világháborúban négy fia teljesített egyidejűleg frontszolgálatot, egyikük, Visy Béla 1918-ban, a háború utolsó nagy offenzívájában, az olasz fronton vesztette életét. A várost mintegy 33 hónapig, 1918. november 14-e és 1921. augusztus 22-e között megszállva tartó szerb hatóságok Visy Lászlót 1920-ban letartóztatták, majd az ó-szerbiai Valjevóba internálták. Pécs felszabadulása után teljesen visszavonult az országos politikától, és hátralévő életét a városi ügyeknek, valamint az írásnak szentelte.

Hat kötetből álló naplósorozata 1996-ban letétként került a Baranya Megyei Levéltárba. Feljegyzéseiben 1914–1921 között naprakészen követi az eseményeket, számos személyes, családi vonatkozású leírással gazdagítva azokat. Szemléletmódját meghatározza Tisza-pártisága, az ország helyzetében bekövetkezett negatív változásokért elsősorban a kormány munkáját akadályozó ellenzéket hibáztatta. Sok adattal szolgál hivatali teendőire, valamint a város kulturális életére vonatkozóan is. A trianoni időszakkal a hatodik kötet foglalkozik, ebből közlünk egy részletet.[153]

153 Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Márfi Attila: Visy László Pécs szabad királyi város főispánjának naplója 1914–1917. In: *Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1998. évi esztergomi konferenciájának előadásai.* Szerk.: Sasfi Csaba. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000, 156–162. o., Visy Zoltán: Pécs város „internált" főispánja Visy László (1854–1935). In: *Levéltárunk kincseiből.* Szerk.: Dr. Ódor Imre. Baranyanet, online magazin. baranyanet.hu/magazin/2004_2/leveltar/levelk.htm (Utolsó megtekintés: 2017. 12. 30.)

Részlet a naplóból

1918. november hó 25. Hétfő

Ma van [a] Katalin-napi vásár. Azt mondják, alig volt felhajtás, s ami volt, az sem kelt el. Azt hallom, hogy lehetett sertést kapni – élősúlyban 10 koronáért. Annyi bizonyos, hogy a zsírárak 50 koronáról leestek 20 koronára. Sok sertést, különösen a félhízottakat levágták. Itt vannak a szerbek, mindenki attól fél, hogy elviszik, s akkor semmi sem lesz. Így legalább ha zsír nem is, de van hús.

1918. november hó 26. Kedd

Az ország állapota kétségbeejtő. Ránk törtek az összes szomszédok. A csehek, a lengyelek, a rutének, a románok, a szerbek, a horvátok, sőt még az osztrák németek is – területet követelnek a hazából. Utóbbiak Moson, Sopron és Vas vármegyékre áhítoznak. A románok egész haderejüket mozgósítják, meg akarják szállni Erdélyt s Magyarországot egész a Dunáig, Tiszáig. A szerbek elfoglalták a volt Bánságot (Krassó, Temes és Torontál vármegyéket). Ezenkívül Bácskát. A magyar tisztviselőket kidobták, s helyükbe szerbeket ültettek. Szóval rettentő az ország állapota. Nem tudom, mit tegyek. A kíváncsiság arra késztet, hogy olvassak újságot, viszont ha olvasok, annyira felizgulok, hogy nem tudok aludni. Az országnak csak foszlányai maradnak. S ezekben a borzasztó időkben dr. Doktor Sándor,[154] a Pécsi Nemzeti Tanács tagja – a színházban felemelt karokkal hirdeti, „Gyönyörű idők – Magasztos órák." Szóval vak állat nyakába kötötték a kolompot.

154 Doktor Sándor (1864–1945) szülész-nőgyógyász, publicista. 1920 augusztusában az ő közreműködésével kiáltották ki a Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaságot. Még ugyanebben az évben, a magyar közigazgatás visszaállítása előtt a délszláv királyságba menekült, és Magyarkanizsán telepedett le.

A kormány Oberhammer Antal[155] rendőrfőkapitányt Pécs sz[abad] kir[ályi] város és dr. Kerese György[156] pécsi ügyvédet Baranya megye kormánybiztosává nevezte ki, s megbízta őket a főispáni teendők ellátásával. A választást szerencsésnek és megnyugtatónak tartom. Működésüktől semmi jót sem várok. Mit tehetnek, amikor a rendelkezési jog nem az ő, hanem a szerb parancsnok kezében van. Ez pedig nap nap után több hatalmat ragad magához.

Ma hallottam, hogy itt volt a szerb divízióparancsnok,[157] s hogy a Lakits kaszárnyában[158] a szerb tiszti étkezdében adott ebédre Oberhammer és Kerese is meg voltak hívva. Az ebéd volt bableves disznólábbal (görögolvasó angyalbakanccsal),[159] kocsonya és töpörtős pogácsa s feketekávé. A legénység is ugyanezt kapta. Ez minden bizonnyal más étlap, mint amit katonáink enni szoktak.

1918. november hó 27. Szerda
Jobst Paliról ma hír jött.[160] Albániából jövet Dombóvárra érkezett. Eszerint vagy ma este, vagy holnap reggel ideérkezik. A háború kezdete óta folyton a fronton teljesít szolgálatot, s Isten csodája, hogy épkézláb jöhet haza. Hej, mindenki hazajön – csak szegény Béla fiam nem jön haza soha. – Ott

155 Oberhammer Antal (1871–1930) főjegyző, rendőrkapitány, országgyűlési képviselő, 1901–1927 között a Mecsek Egyesület választmányi tagja.

156 Kereseszeghi Kerese György (1879–1932) pécsi születésű jogász, Baranya vármegye törvényhatósági bizottsági tagja, politikus.

157 Azaz hadosztályparancsnok.

158 A vasgyártással és vaskereskedelemmel foglalkozó, ám nehéz anyagi helyzetbe került Lakits családtól a 19. század második felében vette meg a Pécsen állomásozó katonaság a szigeti városrész vasgyári épületét, amelyet aztán laktanyaként használt. Az épületet 2008-ban bontották el.

159 A füstölt disznólábbal készült bableves Jókai Mór által használt elnevezése.

160 Jobst Pál (1890–1966) bőrgyógyász, az Erzsébet Tudományegyetem Bőrgyógyászati Klinikájának orvosa (1924–1940), majd a pécsi Bőr- és Nemibeteg Gondozó vezető főorvosa nyugdíjazásáig.

nyugszik jeltelen sírban a Montello-hegyen,[161] s ellenséges csapat tapossa vitéz porait.[162]

1918. december hó 4. Szerda
Ma hozta meg Allaga a nyugdíjamat. Az egész 400 koronát kiadták – adó címén mit sem vontak le. Bolond dolog. A magyar állam fizeti a nyugdíjasokat – ehhez van joga. De az államadó levonásához nincsen joga.

Ha a magyar kormány nyilatkozataiban olyan előrelátó lesz, mint aminőnek eddig bizonyult, úgy a jugoszláv államnak nagy reklámot fog csinálni. Szende Pál pénzügyminiszter[163] például azt hirdeti, hogy a háború terheinek fedezésére olyan vagyonelvonást fog rendezni, minőt még a világ nem látott. Amikor ezt olvassák a megszállott részek lakosai, azt gondolják: „Nem vagyok bolond, hogy a megmaradó kis Magyarországhoz ragaszkodjam. Hiszen aki ottmarad, az koldus lesz." Pedig hát csak Petőfi költeményében hangzik szépen, hogy „Koldusbot és függetlenség". Ez légyen jelszavad.[164] Ilyen kijelentéseket okos politikus nem tesz. Ilyet csak olyan emberek mondhatnak, akik soha nem is álmodták, hogy vezető állásba kerülnek, s programot kell adniok. Linder exhadügyminiszter[165] azzal, hogy „katonát nem akarok lát-

161 Az 1918. évi második piavei csata egyik helyszíne Olaszországban.

162 Nagyatádi Visy Béla (1891–1918) a pécsi ciszterek gimnáziumában (Nagy Lajos Gimnázium) érettségizett, az első világháborúban a székesfehérvári közös Hindenburg gyalogezred hadnagya volt. Az utolsó nagy osztrák–magyar offenzíva második napján, 1918. június 16-án vesztette életét a Piave folyónál.

163 Szende (Schwarz) Pál (1879–1934) közgazdasági író, polgári radikális politikus, 1918–1919-ben pénzügyminiszter a Károlyi-, majd az azt követő Berinkey-kormányban.

164 Vesd meg, kik egy jobb falatért / Eladják magokat. / „Koldúsbot és függetlenség!" /Ez légyen jelszavad. (Petőfi Sándor: *Ha férfi vagy, légy férfi…*, 1847)

165 Linder Béla (1876–1962) katonatiszt, 1918. október 31. és november 9. között a Károlyi-kormány hadügyminisztere, a Tanácsköztársaság bécsi katonai megbízottja, majd a délszláv csapatok által megszállt Pécs polgármestere. Az Országház előtt 1918. november 2-án elmondott híres beszédében többek között kijelentette: *Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!*. A Károlyi-kormány nevében 1918. november 13-án ő írta alá a belgrádi katonai konvenciót.

ni", többet ártott, mind amennyit száz okos ember használni tud. Hát Buza Barna[166] birtokpolitikája. Ez ám a fura legény. Ez annyit ígér, amennyit nem képes megtartani. Velényben a polgárok Buza programját már foganatba is vették. A volt intéző hazatérve a hadból a papok 800 holdas birtokából 300 holdas középbirtokot hasított ki magának. A volt katonák, polgárok stb. pedig kimérték a 10 holdakat. Az az eredeti, hogy a papok nem is igen mernek ellene kapálózni. Mert ha csak a szerb katonaság nem csinál rendet, a magyar állam ugyan nem tud érvényt szerezni akaratának.

1918. december hó 5. Csütörtök

A „Kiáltvány"[167] a szerb megszálló csapatok parancsnokát arra bírta, hogy a közrend s közbiztonság megóvásának biztosítása okából a város polgárai közül „túszokat" jelöljön ki. Ezek a következők: Nentdvich Andor polgármester,[168] Dr. Tichy Ferenc városi tanácsnok, Türr Mihály, ifj. Hummel Ede és Fischmann Manó gőzmalom-tulajdonosok, Hamerli Imre,[169] a Pannonia[170] szálló tulajdonosa, ifj. Fürst Gyula szállító, Dr. Hajdu Gyula ügyvéd,[171] a szocialisták vezére, Hirschler Mór kereskedő, Viasz Béla ügynök, Krausz Mór bankár,[172] összesen 11-en, 5 keresztény és 6 zsidó. No, most nem mondhatják a zsidók, hogy mellőzésben részesültek.

Ezenkívül azok, akik a Kiáltványt szövegezték, s akik azon mozgalmat, hogy a pécsi összes egyesületek, szervezetek, társulatok stb. a kiáltványt magukévá tegyék s ezen kérdésben állást foglaljanak – szervezték, irányították –, ma délután ki lettek a Lakits laktanyába rendelve, s ott a parancsnok részéről dorgálásban és komoly intelemben részesültek.

A túszoknak naponként reggel 9 órakor s este 7 órakor a kaszárnyában személyesen jelentkezniök kell, s egy ívet kell aláírniok. Mindjárt a rendelkezéskor – nevöket, akárcsak a pénzintézeteknél, a [?],[173] le kellett írni, hogy maguk helyett mást ne küldhessenek. A városból csak a parancsnok engedelmével távozhatnak. – Ezen intézkedések a lakosság körében érthető izgalmakat okoztak, s amint hallom, igen sokan vannak, akik menekültek és menekülni akarnak Pécsről.

A kormány ma tudatja az ország lakosságával, hogy a francia alezredes, Vix[174] felhívása folytán kénytelen az ország északi, tótlakta vidékeit kiüríteni, s a „szláv" csapatok bevonulását megengedni.[175] Az antant a háború utolsó napjaiban a cseheket mint az antant oldalán küzdő hadviselő feleket [?][176] – t. i. hadviselő felekül elismerte, s most őrájuk bízza, hogy a tótlakta vidékeket

166 Buza Barna (1873–1944) politikus, ügyvéd, 1918. október 31-től 1919. március 21-ig Károlyi Mihály, majd Berinkey Dénes kormányában földművelésügyi minisztere, Károlyi földreform-elképzeléseinek képviselője.

167 Az 1918. december 1-jén megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba való végleges bekebelezés fenyegető gondolata elleni tiltakozásul december 2-án a pécsi Nemzeti Casinóban a pécsi polgárság meghatározó személyiségei kiáltványt fogadtak el.

168 Nendtvich Andor (1867–1951) 1906-tól csaknem két évtizeden keresztül Pécs szabad királyi város polgármestere. A szerb megszállás ideje alatt, 1919. január 19-én kiutasították Pécs városából a demarkációs vonalon túlra.

169 Hamerli Imre (1867–1927) kesztyűgyáros, szállodatulajdonos, kereskedelmi tanácsos, a városi közigazgatási bizottságának tagja, a Matessa Árvaház gondnoka, 1913-tól a Mecsek Egyesület választmányi tagja.

170 Ma Palatinus.

171 Hajdu Gyula (1886–1973) ügyvéd, politikus, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő. A pécsi Szabadgondolkodók Társasága titkára, 1907-től a Munkásképző Egylet elnöke, 1910-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja. 1921–1945 között emigrációban élt.

172 Krausz Mór (1858–1939) posztókereskedő, 1897-től a Krausz Simon és Fia banküzlet vezetője, 1904-től a városi törvényhatósági bizottság tagja, kereskedelmi tanácsos.

173 Olvashatatlan szó.

174 Fernand Vix (1876–1941) francia katonatiszt, 1918–1919-ben az antant budapesti katonai bizottságának vezetője. Több jegyzéket is átnyújtott a magyar vezetésnek, közülük a legismertebb az antanthatalmaknak a párizsi békekonferencia február 26-i határozatait ismertető jegyzéke, amelyet 1919. március 20-án adott át Károlyi Mihály köztársasági elnöknek. A jegyzék következtében a magyar kormány másnap lemondott, szabad utat engedve a Tanácsköztársaság hatalomra jutásának.

175 Fernand Vix 1918. december 3-án ismertette Budapesten az antant jegyzékét, amely a Felvidék kiürítésére szólította fel a magyar kormányt.

176 Olvashatatlan szó.

megszállják. A helyzet nap nap után borzasztóbb és elviselhetetlenebb lesz. Hogy merte Károlyi a nemzetnek a feltétlen fegyverletételt tanácsolni s a hadsereget szétugrasztani, ha semmi biztosíték sem volt kezei közt arra nézve, hogy az antant emberségesen bánik velünk, s nem dob oda a nemzetiségek zsákmányának. Inkább téptek volna szét az oroszlánok, mintsem hogy a tetvek egyenek meg! Az ország helyzete kétségbeejtő. Nincs szenünk. Megállnak a vasutaink! Azok, akik a múltban ordították, hogy ne adjunk a cseheknek, osztrákoknak szenet, most térden állva esedeznek, hogy adjanak élelmiszerekért szenet, mert különben beáll a teljes felfordulás. Amikor Tisza, Wekerle az ország érdekében u[gyan]ezt tette, akkor ő volt a legnagyobb gazember, s fel akarták akasztatni.

1918. december hó 6. Péntek
A mai nap meglepetése az, hogy Oberhammer Antal kormánybiztost, Dr. Doktor Sándort, Dr. Hajdu Gyulát, ifj. Fürst Gyula szállítót és Makay István városi tanácsnokot[177] a szerbek a Lakits laktanyába idézték, s itt a Kiáltvány miatt vizsgálat alá vonták. Úgy hallom, hogy a kiáltványban „lázítást" látnak, s ezért akarják nevezetteket felelősségre vonni. Este 9 órakor még nincsenek elbocsátva.

1918. december hó 19. Csütörtök
Pista expressz levelet írt, amelyben kéri, hogy ruháját (felsőruhát és fehérneműt) valakivel azonnal küldjünk, mert kifosztva érkezett meg Szegedre, s nincsen semmije, s drága pénzért sem kap ilyet. Zsolti készséggel vállalkozott az odautazásra, Mama ma összeállítja a küldeményt, és Zsolti holnap megy Szegedre.

177 Makay István (1876–1941) 1898-tól Pécs szabad királyi város rendőrkapitányi napidíjasa, 1901-től tb. rendőrkapitány, 1926-tól polgármesterhelyettes, 1936–1940 között polgármester.

Pécs, Széchenyi tér, 1920. *Forrás: Fortepan*

1918. december hó 20. Péntek
A cenzúra életbe lépett. A helyi lapok csak azt közölhetik, amit a szerb parancsnok által az arra felhatalmazott fiatalember közölhetőnek jelez. E célból a kéziratot már eleve bemutatják neki, s ez mondja meg, közölhető-e valami – vagy sem? A pesti lapokat akként cenzúrázzák, hogy mindegyikből egy-egy példányt kihordás előtt „bemutatnak" a cenzornak. Ez átnézi, s amelyeket nem enged kikézbesíttetni, azokat egyszerűen elégetik. Így ma a Pesti Hírlap Pécsre érkezett példányait elégették. Ha mi a háború alatt kellő cenzúrát gyakoroltunk volna, képesek lettünk volna a hadviselésre való készséget az utolsó pillanatig fenntartani. Az a szellem, amely meggyöngítette katonáink ellenállását, s amely a hadsereg teljes züllésére, majd a mai állapotokra vezetett – sohasem kaphatott volna erőre. De hát Károlyiék, a radikálisok és a szocialisták kormányra akartak jutni. Nekik a hatalom kellett. Hogy aztán kis pecsenyéjüket megsüthessék – felgyújtották az egész országot. S beállt

egy olyan állapot, amelyhez hasonlót még csak Oroszország mutat fel. S most lemondással fenyegetőznek. Ettől az antant meg nem ijed. A másik pillanatban választani akarnak. De hol. A megszállott területeken. Ma olvasom, hogy a tótok, illetve csehek megszállják Pozsonyt,[178] Komáromot,[179] Kassát.[180] A románok Nagyváradot,[181] Szegedet,[182] Debrecent.[183] Hát uram Istenem! Az utálatos-bűnös Budapesten kívül mi marad meg még, ami „magyar" terület s amelyen a híres népet boldogító választójog gyakorolható lesz. A kormány azzal akarja az egész világot boldogítani, hogy „szórja" a papírpénzt. Boldognak-boldogtalannak tömi a zsebét. Ezáltal nem az általános jólétet emeli. Ellenkezőleg, a drágaságot fokozza. A pénznek nincsen értéke. Alig adnak érte valamit. S ha így megy, nem fognak érte adni semmit. A sajtóban ellenzéke nincs. Támadni nem támadja senki. De majd mi lesz! De hol lesz akkor Károlyi!?

178 Pozsony (szlovákul Bratislava) a Szlovák Köztársaság fővárosa. 1536 és 1848 között Magyarország fővárosa, koronázási székhely, 1919-ig szabad királyi város, Pozsony vármegye székhelye.

179 Komárom szabad királyi város 1919-ig Komárom vármegye székhelye volt. 1919-ben a város Dunától északra fekvő részét megszállták a csehszlovák csapatok, a trianoni békeszerződés pedig szentesítette a két városrész egymástól való elszakadását. Így ma két Komárom van, az egyik Szlovákiához, a másik Magyarországhoz tartozik. A Duna északi partján fekvő város hivatalos szlovák elnevezése Komárno.

180 Kassa (szlovákul Košice) város Szlovákiában, a kassai kerület központja, 1918-ig szabad királyi város, az egykori Abaúj-Torna vármegye székhelye.

181 Nagyvárad (románul Oradea) város Romániában, Bihar megye székhelye, 1918-ig szabad királyi város, Bihar vármegye székhelye.

182 Szegedre 1918–1919-ben nem vonultak be a román csapatok. A várost 1918. december végétől 1920 márciusáig francia csapatok tartották megszállva.

183 Debrecent 1919. április 23-án foglalták el a román csapatok, a megszállás 1920. március 11-ig, tehát majdnem 11 hónapig tartott.

Dr. Jellasics István törvényszéki orvos[184] ma a Casinóban mondta, hogy ő nem boncolt szerb katona által agyonlőtt leányt. Úgy látszik, Reeh Gyuri[185] pár nap előtti közleménye csak kacsa volt. Ilyen most nagyon sok röpköd. Zsolti a ma esti vonattal Budapestre, s onnét Pistához Szegedre utazott. Ruhát visz neki, mert mint írja, az úton teljesen kifosztották. Linder fegyverszünete így fest a valóságban. Mi letettük a fegyvert, de az osztrákok megtartották, s gyalázatosan bántak el hazatért csapatainkkal.

1918. december hó 21. Szombat

Félix Antal, a kir[ályi] Tábla elnöke,[186] nem mehet haza B[uda]pestre a karácsonyi ünnepekre. A szerbek nem adnak köztisztviselőnek utazási engedélyt. Az alispánnak arra sem adtak engedélyt, hogy elmenjen Gödre Szentmártonba Szily Tamásné temetésére. [...]

1918. december hó 22. Vasárnap

Ma délután 4 órakor a keresztény szocialista párt alakuló közgyűlést tart. Úgy látszik, ez indította a szerb katonai parancsnokot arra, hogy Dr. Komocsy Józsefet, Buzássy Ábelt,[187] Linder Ernőt[188] és Hoffmann Ottó d[okto]rt magához hívassa, s közölje velük, hogy mindennemű zavargásért, pogromért stb. őket teszi felelőssé. Megtiltotta, hogy a gyűlésen a más felekezetűek ellen izgassanak s gyűlöletet szítva pogromot készítsenek elő. Buzássy c[ímzetes] főigazgató kiemelte, hogy ő távol áll minden politikai mozgalomtól, hogy a délutáni gyűlés összehívásában semmi része, el sem megy oda, szóval, hogy

184 Jellasics István (1866?–1927) törvényszéki orvos, pécsi járásorvos és tb. megyei főorvos.

185 Reéh György (1862–1932) 1889-től rendőrfogalmazó, 1893-tól városi rendőrkapitány, 1898–1918 között városi tanácsos, a Mecsek Egyesület alapító tagja.

186 Félix Antal (1863–1945) bíró, 1918–1933 között a pécsi királyi ítélőtábla elnöke.

187 Buzássy Ábel József (1864–1929) pap, ciszterci szerzetes, a pécsi ciszterci gimnázium latin–görög szakos tanára (1888–1907), igazgatója (1907–1929).

188 Linder Ernő (1886–1954) újságíró, a *Dunántúl* felelős szerkesztője, a Dunántúl Közművelődési Egyesület alelnöke.

ő nem irányítja ezt a mozgalmat. A parancsnok tolmács útján azt felelte, hogy ő úgy tudja, hogy a püspök[189] után Buzássynak van egyházi téren a legnagyobb tekintélye, azért hívatta őt. Hoffmann Ottónak, aki szintén alibit igyekezett bizonyítani, annyit mondott, „hogy jól vagyok az egyénisége felől informálva". Buzássy azt hiszi, hogy Dobrovits academiai festőnek[190] köszönheti a kitüntető bizalmat. Érdekes, hogy a szerb parancsnok azt mondta: „ne gondolják az urak, hogy én talán szeretem a zsidókat". Ellenkezőleg: „szeretném mindannyit egy fazékba tenni és megfőzni. Ámde nekem a rendet kell fenntartanom, s mindent, ami azt veszélyeztetheti – megelőznöm. Azért tartottam szükségesnek a fentieket önökkel közölni." Úgy látszik, a parancsnok ezen szeretete nyilvánult meg abban is, hogy a 11 túsz közül 6 zsidót jelölt ki.

Az Újvidéken székelő „Narodna Uprava" (Szerb nemzeti kormány) a pécsi állami s községi hatóságokat egymás után szólítja fel, hogy közöljék vele szükségleteiket, mert azok fedezéséről ő fog gondoskodni. Így akarja „Pécset becsalogatni" a „boltjába": Ma beszélték a Casinóban, hogy csak az Állami Bábaképző igazgatója, Dr. Doktor Sándor közölte velök szükségletét.

1919. január 5. Vasárnap

A mai nap szenzációja. Mackensent[191] [...] Szalonikibe internálták.[192] Igaza van a „Borsszem Jankónak".[193] Fóth,[194] amely piszkít. Ezt a szégyent soha

189 Zichy Gyula (1871–1942) 1915-től 1926-ig volt pécsi püspök.

190 Dobrovits Péter/Petar Dobrović (1890–1942) festőművész, a rövid életű Baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaság (1921. augusztus 14–22.) elnöke.

191 August von Mackensen (1849–1945) német tábornagy, az 1916-os erdélyi román betörést követően létrehozott Dunai Hadsereg parancsnoka, a német és az osztrák–magyar hadsereg által megszállt Románia katonai parancsnoka.

192 Károlyi Mihály miniszterelnök utasítására Mackensent 1918. december közepén Budapesten feltartóztatták és Fótra internálták, innen 1919. január 4-én francia katonák hurcolták el, és Szalonikibe internálták.

193 Borsszem Jankó: Budapesten, 1868–1938 között megjelent politikai élclap.

194 Szójáték a „Fót" és „folt" szavakkal.

sem leszünk képesek arcunkról lemosni. 70 millió német megvetését vontuk magunkra. Piszok kormányunk képes volt a diadalmas hadvezért, aki annyiszor mentette meg hazánkat az ellenség dúlásától – a franciáknak kiszolgáltatni. A Ganz gyár munkásai elcsapták az igazgatóságot s új igazgatóságot választottak. Salgótarjánban zendülés, fosztogatás volt. Sok halott és sebesült. A tartalékos tisztek felvonultak a Hadügyminisztérium elé, s ott tüntettek, szidták a köpönyegforgató lapokat, amelyek a háborúra uszítottak, s most frontot változtatva – szidnak mindenkit, aki nem volt pacifista. Szóval rájönnek mások is arra, amit én hirdetek, hogy t[udni]i[llik] Hazám, neked van a legaljasabb sajtód.

1919. január hó 6. Hétfő, vízkereszt

Ma délután a szerbek ágyúkkal, ki lóháton, ki lovon, zászlóval, kocsikon, cigányokkal felvonultak a Mecsekre, ott levágtak egy fát (nem fenyőt), azt hazahozták, felaprózták, elégették, s ennek hamujából kap minden ház, ahol szerbek laknak. Ezzel kezdődnek a karácsonyi ünnepek.[195] Kidoboltatták, hogy a szerbek karácsonykor örömük jeléül lövöldözni szoktak, épp azért a lakosság ne ijedjen meg – viselkedjék nyugodtan. Ma este lövés lövést ért. Még ágyúdörej is bele-beleszólt a csendes éjszakába.

Ilonka ma reggel felkelt, s egész jól érezte magát. Dél felé borzongást érzett, úgyhogy később le kellett feküdnie. Csúnya köhögése van, állapota lázas és aggasztó. Azonnal hívattuk Dr. Pauncz Lipótot,[196] aki egyelőre priznickötést[197] rendelt. Természetesen a hazamenetelről szó sem lehet.

195 A Julianus-naptárt követő ortodoxok január 6-án ünneplik a karácsonyt.

196 Pauncz Lipót (1853–1942) pécsi orvos, a városi törvényhatósági bizottság virilis tagja.

197 Nevét Vincenz Priesnnitzről (1799–1851), a hidegvíz-kúra alkalmazásának kidolgozójáról kapta.

1919. január hó 7. Kedd
A szerbek karácsonya vígan folyik. Igazi balkáni élet. Szerb katonák egyesével, 3-asával, sőt többen is, csapatban járnak. Többeknél puska és vígan lövöldöznek. A piacon a [...][198] gimnáziuma előtt kólót[199] jártak. Tisztek-legénység vegyesen. Ez tetszik a mi demokratáinknak. Azt szeretnék, ha mindenki ötödrangú kocsmákba járna s együtt innék a néppel.

Zsolti Barcson át ma reggel ¾ 8-kor visszaindult Kismartonba. Nem tudom, nem-e [!] fordul vissza. Ugyanis ma hallom, hogy a szerbek rendelkezéséből csak a demarkációs vonalig [...][200]

Hogy ez alatt mi történt a nagyvilágban – nem tudom. Nem tudom azért, mert lapokat olvasni sem időm, sem pedig kedvem nem volt – de meg mert ha lett volna is – gondoskodtak a szerbek arról, hogy ilyenekhez ne jussak. Az egész idő alatt nem lehetett Pécsről, a megszállott területekről elutazni. Teljesen elzártak bennünket a nagyvilágtól. Még postát sem kapunk, a leveleinket sem továbbítják. Napok, illetve most már hetek óta lebélyegzik az osztrák–magyar bank által kiadott pénzeket. Azt hitték, hogy ezzel 3 nap alatt végeznek. De nem végeznek még húsvétra sem. Ami azonban [a] legérdekesebb, [hogy] tegnap, vagyis folyó év január hó 27-én hétfő d[él]e[lőtt] 10 órakor a Vármegyeházán beiktatták hivatalába az új szerb főispánt, dr. Pándurovits Wladisláv[201] brecskai ügyvédet. Most nevezett Siklóson született. Itt járt gimnáziumba. A sógor iskolatársa volt. Mint főhadnagy szolgált az 52-edik gyalogezredben, innét átlépett a honvédséghez, s tanár volt a pécsi hadapródiskolában. A háború alatt őrnagy lett. Ezt megelőzőleg elvégezte a jogot, ügyvédi vizsgát tett, s most ügyvéd Bácskában.[202] A beiktatásra

198 Olvashatatlan szó.

199 Balkáni tánc, amelyet körben állva, összekapaszodva járnak.

200 Hiányzó szövegrész.

201 Vladislav Pandurović/Pandurovits László (szül. 1876) tanár, ügyvéd, a szerb megszállás idején a Narodna Uprava jelölésére pécsi főispán és teljhatalmú kormánybiztos (1919. január 27. – december 28.).

202 Bácska (szerbül Bačka) az egykori Bács-Bodrog vármegye népies neve. Területének 85%-a Szerbiához (Dél-Bácska), 14%-a Magyarországhoz (Észak-Bácska), 1%-a pedig Horvátországhoz tartozik.

Bácskából, Alsó-Baranyából sokakat felhajtottak. Legtöbbje szerb földmíves volt. A beiktatás a szerbek házi ünnepélyének jellegével bírt. Az összes tisztviselők távol voltak. Közülük egyetlenegy sem vett részt a beiktatáson. A városházán a kapu be lévén zárva, feltörték, s úgy hatoltak be, s felhúzták úgy erre, valamint a vármegye házára a szerb lobogót. Mert ők annektálták a két törvényhatóságot. Lallosevits, a Narodna Uprava[203] minisztere azt mondta Dr. Kerese és Oberhammer kormánybiztosnak, „hogy a jog a mi oldalunkon van, de övék az erő". S ők tudják, hogy nem törvényes az, amit tesznek, de ezt azért teszik, mert a csehek és a románok is így járnak el – s a béketárgyalásokon befejezett tényekkel akarnak előállani.

1919. január hó 29. Szerda
A szerb főispán azt ígérte, hogy kedden reggel 9 órakor úgy a Vármegyeházáról, valamint a Városházáról a szerb zászlót eltávolíttatja. Amikor ezt nem tette meg, Nendtvich Andor polgármester elhatározta, hogy a Városháza kupolájára húzzák fel a magyar nemzeti zászlót. A közönség a magyar zászlót megpillantva nagy öröm- és éljenrivalgásban tört ki. Nem így a szerbek. Éktelen dühre ragadtattak. Egy szerb hadnagy katonákkal berontott a városházára, s revolverrel hadonászva kereste a „tettest", s követelte a zászló bevonását. A mérnöki hivatal szolgáját, aki nem tudta, vagy nem akarta megmondani, hogy ki húzta fel a magyar lobogót, úgy arcul csapta, hogy elesett. Végre előkerült a tűzoltó, aki a polgármester parancsára felhúzta azt. Ezt elkísérték, a zászlót leszedték s a sárba húzkodva, diadallal elvitték a szerb parancsnokságra. Szóval az állapotok napról napra „balkániabbak" lesznek.

1919. január hó 30. Csütörtök
Az első éjszaka, amelyet Ilonka, annyira-[a]mennyire nyugodtan töltött. Tegnap délután szívverése még nagyon gyenge volt, kihagyott, hol gyors, hol lassú volt. S természetesen a beteg izgatott lett, s a közérzete is rossz volt. Beadtunk neki 12 csepp [...].[204] Este 8 órakor kapott altató- és izzasztóport

203 Narodna Uprava = Nemzeti Igazgatóság, azaz a szerb tartományi kormány.

204 Olvashatatlan szó.

(csak egyet). Ettől csakhamar álomra szenderült, s aludt reggelig. Éjjel any-nyira kiverte a víz, hogy tisztába kellett öltöztetnünk.

A szerb erőszak dolgozik. El kell a városból távozniok a kormánybiztosoknak, az alispánnak[205] s a polgármesternek. Utóbbi már reggel elutazott. Az alispán és családja délután mennek. Egyelőre Sásd a végállomás. Ott még áll a régi vármegye. De azon innen „szerb világ" van, s kezdődik a „Balkán". Ma azt az örvendetes hírt hallottam, hogy a szénbányák felszabadultak a szerb rendelkezés alól.

Mai értesülésem szerint a temesvári kedvező híreket megcáfolják.[206] Ott sem adtak meg semmit, s a sztrájk tart még ma is. Én már félek a jó hírektől. Ha rossz hírt hallok, bízom abban, hogy nem igaz. De ha jó hírt hallok, s véletlenül elhiszem, jaj, de keserves dolog a kiábrándulás.

Ozsonnára Herbert Hanesznál voltunk. Ott volt Felix Tóni, Záray Károly,[207] Imre fiam, Máthé Ödön[208] s én. Vártuk Rákosy Imrét,[209] de ő máshol kártyázott. Este ¾ 7-ig elbeszélgettünk, s akkor siettünk haza, mert 7 óra után az utcán járókkal ugyancsak kellemetlenkednek.

1919. március hó 4. Kedd. húshagyókedd

Ilyen farsang sem volt még Pécsett. A háború alatt sem voltak bálok, mulatságok, de legalább nyitva voltak a kávéházak, üzletek stb. De most immár 11-ik napja a szó szoros értelmében megállva minden. Tegnap sétát tettem

205 Stenge Ferenc (1866–1924) 1909-től 1924-ig volt Baranya vármegye alispánja.

206 Temesvár is átmenetileg szerb katonai megszállás alatt volt ekkor.

207 Záray Károly (1851–1930) a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára (1881–1928), az 1888. évi Baranya megyei és az 1907. évi országos kiállítás főrendezője, a városi törvényhatósági bizottság tagja.

208 Máthé Ödön (1850–1936) a hegyháti járás főszolgabírája, Baranya megye árvaszéki elnöke.

209 Mindszenti Rákosy Imre János József (1868–1945) ügyvéd, kúriai bíró, a konstantinápolyi konzuli főtörvényszék elnöke. 1895-ben Pécsre kir. alügyésszé nevezték ki, 1900-től fiumei királyi ügyész lett. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Hornyánszky Nyomda, Budapest, 1891–1914.

a szigeti külváros felsőbb részeiben. Még az utolsó Greiszler bo[l]t is be volt zárva. A mai nap szenzációja, hogy Szabon posta- és távirda-igazgatót és Tihanyi posta- és távird[a]főnököt letartóztatták. Állítólag a sztrájkot mozdították elő azáltal, hogy sztrájkoló napszámosokat kifizettek.[210] Az összes köztisztviselők készenlétbe vannak arra, hogy letartóztatásba kerülnek. Fent nevezettek tegnap lettek letartóztatva. Azt is beszélik, hogy igen sok bányász-vasutas stb. szökött át a demarkációs vonalon, hogy ne lehessen őket munkára kényszeríteni.

1919. március hó 5. Szerda

A sztrájk még mindig tart. Úgy látszik, holtpontra jutott. Igazán szeretném tudni, kik azok, akik irányítják, s hogy minő célt akarnak elérni. A szerbek sem alusznak. Most hallottam, hogy újból 12 pécsi polgárt fogtak el és szállítottak el innét. Köztük van Fischer Miklós,[211] a siklósi járás t[iszteletb]b[eli] főszolgabírája. Őt Siklósról eltávolították. Ha jött, [!] itt a szerb parancsnokságnál jelentkezett, s azonnal túszul jelölték ki. Tegnap délután aztán, amikor bement, hogy jelentkezzék, ott fogták, lecsukták, s már továbbították is. Ugyancsak elvitték Soós rendőrfőkapitányt s Vágót, a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak pécsi csoportjának elnökét. S még többeket, akiknek nevét sem tudom.

Elvitték még Kineth várm[egyei] aljegyzőt,[212] Kusinszky várm[egyei] árvaszéki ülnököt stb.

210 1919. február 22-én a szerb megszállás elleni tiltakozásul általános sztrájkba léptek a pécsi bányászok, iparosok, gyári munkások, vasutasok, postai dolgozók, és a kávéházak, vendéglők sem nyitottak ki. A sztrájk március 13-án ért véget.

211 Keresztes-Fischer Miklós (szül. 1882), bíró, jogász, országgyűlési képviselő, siklósi szolgabíró, a pécsváradi járás vezetője.

212 Kineth Miklós (?) szolgabírót 1916-ban választották meg másodosztályú aljegyzőnek.

1919. március hó 6. Csütörtök
A szerbek ma a Hadapródiskola növendékeit indították útnak. A tanári kar a negyedéveseknek kiadta a végbizonyítványt, a többiek pedig megszakítva tanulmányaikat különvonaton Bakócára szállíttattak, s onnét megy, ki merre lát. Azt hiszem, az összes bútorokat, felszerelést stb. mint állami tulajdont el akarják a szerbek szállítani, s ezért előzőleg kiürítik az intézetet. A sztrájk pedig tart szakadatlanul. Maga a dolog holtpontra jutott, s természetesen el fog az egész posványosodni. A sztrájk folytán csak mi, pécsiek szenvedünk. A szerbekre az egész, úgy látom, nem gyakorol nyomást. Van annyi vonatuk, amennyire nekik szükségük van – enniök, inniuk – bőven. Szóval ők kibírják akár a világ végéig. – Csakis mi szenvedünk. Megint csak igaz az: az fárad el, aki a deresen fekszik, s nem az, aki a botot kezeli.

1919. március hó 7. Péntek
A szerb parancsnok rendeletet bocsátott ki, amelyben közli, hogy ő a maximális árakat a szegény nép érdekében állapította meg. Mivel azonban azt tapasztalja, hogy itt a munkások 12 nap óta nem dolgoznak, s így bizonyára olyan viszonyok között élnek, hogy különös védelemre nem szorulnak, az ármaximálást eltörli, kérhet ki-ki az áruért azt, amit akar. Mégis ennek korlátot szab abban, hogy a nyereség 25%-ot nem haladhat meg. Ennek dacára a sztrájk tart tovább. Hogy kik intézik, azt nem tudja senki sem. Az emberek csodálatosan a kitartástól valamiféle „sikert" remélnek. Hogy miféle sikert, azt maguk sem tudják. Remélik, hogy valamiféle „nemzetközi bizottság" jön ide, s ez majd ránk nézve kedvezően intézkedik. Szóval, „csak kitartani" a jelszó. Az én álláspontom az, ez részünkről éhségsztrájk, amely eredményekre nem vezethet. Nyomorúságos helyzetünket még elviselhetetlenebbé teszi. – De semmiféle kedvező eredménnyel ránk nézve nem járhat. A szerbekre kellemetlen. De egyéb nem. Több a dolguk. A katonák örökös őrszolgálattal, ide-oda futkosással, készenléttel vannak igénybe véve. Ennek természetszerű következménye az elkeseredettség, ami azután brutalitásokban nyilvánul meg. A szerbeknek mindenük megvan. Ők nem nélkülöznek, de a lakosság igen.

1919. március hó 8. Szombat
Beléptünk a sztrájk 3-ik hetébe. A szerbek most már brutális eszközökhöz nyúlnak. Ma reggel a piacról az összes elárusítókat elkergették, a mészárszékeket s más élelmiszerboltokat, amelyek eddig mindig reggel 8-ig nyitva voltak, bezáratták. A pékek [...][213]

1920. október hó 4. Hétfő
Feljegyzem, hogy mi történt velem a legutóbbi hetekben.
A pécsi szociáldemokraták, kétségen kívül, a külföldre, Bécsbe, Prágába stb. menekült kommunisták, terroristák, anarchisták stb. izgatása s biztatása folytán népgyűléseiken, melyeket a megszálló hatalom mindenkor készségesen engedélyezett – ismételten amellett foglaltak állást, hogy a szerb megszállás mindaddig fenntartassék, amíg Magyarországban az állapotok meg nem változnak. Értsd: míg Magyarországban ismét nem a Tanácsköztársaság pártja jut uralomra. Ennek ellenében a polgári párt álláspontja az volt, hogy a megszállásnak mielőbb legyen vége. Maguk az antant itt lévő képviselői, a francia, olasz stb. tisztek magántársaságokban ismételten annak adtak kifejezést, hogy nem értik, miért nem foglal a polgárság állást a megszállás további fenntartása ellen.

A dolog vége az lett, hogy vőm, Fischer Béla[214] 1920. július hó 24-én, szombaton d[él]u[tán] ½ 5 órakor eljött hozzám egy magyar és francia nyelven szerkesztett Memorandummal, amelyben az aláírók kérik az antant Budapesten székelő tábornoki tanácsát, hogy hasson oda, miszerint a megszállás mielőbb szűnjön meg. A „Sógor" kért, hogy ezen Memorandumot, melyet az összes pécsi egyesületek, testületek, részvénytársaságok, nagyobb vállalatok stb. aláírnak, akár mint a Vöröskereszt Egylet pécsi fiókjának elnöke, akár mint a Pécs városi Tuberkulózis ellen védekező Egylet elnöke írjam alá. Erre én a Vöröskereszt nevében aláírtam, s a „Sógor" távozott tőlem

213 Hiányzó szövegrész.

214 Fischer Béla (1877–1953) Baranya vármegye alispánja (1925–1937), a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem tb. doktora (1941).

azzal, hogy most elmegy dr. Loránt Lipóthoz (a palotás Löwyhez),[215] s vele mint a Tuberkulózis ellen védekező Egylet ügyvezető elnökével íratja alá. El is ment, de mintegy 10-15 perc múlva visszajött azzal, hogy Loránt azzal a megokolással, hogy ő nem politizál, az aláírást megtagadta. (Közbevetőleg megjegyzem, hogy az összes felszólítottak közül ő volt az egyetlen, aki az aláírást megtagadta. A legtöbben azzal írták alá, hogy már rég kellett volna ezt a lépést megtenni, s a legnagyobb örömmel és készséggel írták a Memorandumot alá.) Erre a „Sógor" visszajött hozzánk s jelentette, hogy Loránt nem írta alá a Memorandumot, mire én kijelentettem: Sebaj! Majd aláírom én a Tuberkulózis ellen védekező Egyesület nevében is. Ezt nyomban meg is tettem. Mivel azonban az egyesület pecsétje nem nálam volt, hanem hitem szerint Lorántnál, azt mondtam vőmnek, menjünk azonnal, keressük fel Lorántot, én elkérem tőle a pecsétet, s azt odaütöm [a] nevem mellé. Így is történt. Lementem dr. Loránthoz.[216]

215 Loránt (Lőwy) Lipót (1845–1922) tiszti főorvos, a főreáliskola iskolaorvosa és egészségtantanára, a tüdőbeteg-gondozó intézet elnöke, az Országos Orvos Szövetség pécsi fiókjának alelnöke. Az izraelita hitközség alelnöke, majd elnöke (1914–1919).

216 A forrás jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Személyek, Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921. (= XIV. 60.)

Ki tudja, mi lesz még ebben a felfordult világban?

Hajas Antalné alispán-feleség

(Sopron, 1919. január – 1919. március)

Élete

E naplórészlet szerzője Hajas Antalné szül. Zergényi Irma, Hajas Antal soproni alispán felesége. Naplóját – amely ma a Soproni Múzeum gyűjteményében található – 1919. január 15. és október 3. között vezette, így főként a Tanácsköztársaság időszakának soproni mindennapjai jelennek meg lapjain, de gyakran esik szó a magyarországi németeknek az autonómia elérésére irányuló törekvéseiről, vagy az Ausztria és Magyarország határainak megállapítása körüli elhúzódó viták helyi lecsapódásairól is. Ez utóbbi témakör bemutatása volt a döntő szempont a naplórészletek kiválogatása során.

A soproni születésű Zergényi Irma (1862–1943) 1880-ban ment férjhez simonyi Hajas Antal ügyvédhez, aki 1906-ban lett vármegyei alispán. Házasságukból több gyermek is született. Fiuk tragédiája – Hajas Dezső az első világháborúban lelte halálát, rögtön az első évben esett el – különös tevékenységre sarkallta az asszonyt. 1917-től érdeklődni kezdett a tábori újságok iránt, majd pedig elkötelezett gyűjtővé vált, amint egy-egy elejtett mondatából is kiderül. Készletének gyarapítása érdekében felvette a kapcsolatot az egykori poznańi/poseni Hindenburg Museummal is, amelynek gyűjtőkörébe tartoztak az éppen zajló háború tárgyi anyagai, adott esetben a tábori újságok is. Cserét ajánlott fel az intézménynek: külföldi frontújságok

ellenében magyar illetőségű tábori folyóiratokat küldött. Hajas Antalné rendkívül gazdag, szakszerűen válogatott és katalogizált összeállítása ma a Soproni Múzeum gyűjteményét gazdagítja.

Naplójában beszámolt a soproni tisztviselők körében bekövetkezett változásokról, a nagypolitikának a város életére gyakorolt hatásairól, a helyi németség önszerveződéséről, valamint arról a bizonytalanságról, amely Nyugat-Magyarország helyzetét jellemezte az első világháború utáni években. Sopron vármegye utolsó „monarchiabeli" alispánjának feleségeként ellenszenvvel viszonyult Károlyi Mihályhoz, Jászi Oszkárhoz, és igencsak kétkedve szemlélte az új hatalom intézkedéseit. Mindemellett inkább nyugalomra vágyott, ezért férje mielőbbi nyugdíjaztatását kívánta.

A feljegyzésekben (mint a legtöbb, különösen a női szerzők tollából származó napló esetében) a személyes szféra keveredik a napi politikai eseményekkel. Éppúgy ír lányairól, a fia halála felett érzett fájdalmáról, férjéről, vejeiről, barátnőiről, mint a fontos helyi közszereplőkről: Zsombor Gézáról vagy Fertsák Jenőről. Hosszasan beszámol bútorainak eladásáról, lakáskeresési problémáiról és betegségéről, de megemlíti a Selmecbányai Erdészeti Akadémia áttelepítésének előkészületeit és az ún. „német néptörvény" (vagyis az 1919. évi VI., a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról szóló néptörvény) kihirdetését is. A soproni alispánné naplója minden szempontból különleges és elengedhetetlen forrás a város és a térség 1918–1919-es története iránt érdeklődő kutató számára.[217]

217 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrást Bittera Éva, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönjük a Soproni Múzeum munkatársa, dr. Kelemen István segítségét is.
Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Osváth Ádám: Újságok a frontról. Egy különleges gyűjtemény. *Soproni Szemle,* 2015. 2. sz. 179–186. o. Nyugat-Magyarország első világháború utáni éveire lásd Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921.* Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2012.

Részletek a naplóból

1919. jan[uár] 15.
Mindég jobban megtelik a pohár. Ma mondta Károlyi,[218] ez a főbontó, fölforgató, a főbolseviki, hogy Magyarorsz[ág] már csak 5 érintetlen megyéből áll. Hogy a… a polgári csendes józan elem meg csak tűrjön.

[…]

[[1919.] január 22.]
Die Deutschen organisieren sich stark in Sopron, Moson u. Vas megye wollen eine eigene Autonomie – Oedenburg als Hauptstadt – Pressburg als Culturstadt, wenn's die Czechen noch zurückgeben. [219]

Ha végighúzzuk ujjunkat Moson, Sopron, Vas megyék határain, egészen szép kis zár lesz az új Westdeutschungarn.[220] Zsombor[221] a népbiztos, és egy szép napon egyszer csak majd átrendelnek [?] Ausztriába – ez lesz a biztos vége Jászi Oszkár[222] és az okos kormány rendelkezése folytán. Nekem ugyan már minden mindegy, Sopronból már úgyis aligha mennénk el, csak attól félek, h[ogy] a családom távozni fog akkor, ha ez bekövetkezik. De hát ki tudja, mi lesz még ebben a felfordult világban.

218 Károlyi Mihály ekkor már (1919. január 11-től) ideiglenes köztársasági elnök.

219 A német szöveg magyar fordítása: *a németek erősen szervezkednek Sopron, Moson és Vas megyében, és saját autonómiát akarnak – Sopron mint főváros –, Pozsony mint kultúrváros, ha ezt a csehek még visszaadják.* A szerző itt valószínűleg a január 19-én Sopronban tartott Német Népnapra utal, ahol a résztvevők újabb, az autonómiára vonatkozó követelésekkel álltak elő.

220 A kifejezést a német autonómia hívei használták elsősorban *Deutschwestungarn* formában.

221 Zsombor Géza a kezdeményezése nyomán 1918 decemberében alakult Német Nemzeti Tanács vezetője, 1918. december 12-től kormánybiztos. Soproni nyomdatulajdonos és a soproni német lap kiadója.

222 Jászi Oszkár (1875–1957) politikus, társadalomtudós, a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli minisztere.

A bölcs kormány a földosztással felfordította, izgatta a parasztokat, gazd[asági] cselédeket, itt a városban meg még fizeti is a munkakerülőket, az úgynevezett „munkanélkülieket", pedig olyan munkáshiány van. Azért is most rendezek mindent még a házbeliekkel, akik megható hűséggel és szolgálatkészséggel dolgoztak.

[1919.] jan[uár] 24. Hát ma jött meg a kormánytól a „Deutsch Westungarn" autonómiája.[223] Most már inkább németek vagyunk, és majd „Sopront" írják klammába,[224] nem „Oedenburg"-ot.[225]

A drágaság még egyre tart, sőt éhínségtől tartanak márciustól az aratásig. Ki tudja, hogy lesz még, egyik napról a másikra nem tudhatnak semmit.

[1919.] jan[uár] 26.
Annyi dolgom és gondom van még – három hordozóskodás áll előttem. Az első szegény Ilse[226] bútorait egy magazinba,[227] a Lövérbe,[228] ahová az idén még többet viszek a rendesnél és a – nagy rámulás [!] az új lakásba.

No de csak egészség legyen, a legnagyobbon, a licit[áción] már átestem, majd csak átesem a többin is.

Az uram febr[uár] 11-ig marad a hivatalban – 12-én lesz a közgyűlés – , addig mindent el akarok rendezni.

223 A szerző a január 28-án elfogadott 1919. évi VI., a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról szóló néptörvény kapcsán jegyezte fel e sorokat. A törvény a magyarországi német ajkú lakosságot egy nemzetnek tekintette, és a törvényhozásban (német nemzetgyűlés), valamint a kormányzásban (német minisztérium) autonómiát adott nekik. Néhány nappal később Junker János megkapta német miniszteri kinevezését, és március 21-ig viselte ezt a tisztséget.

224 Azaz zárójelbe.

225 Ödenburg = Sopron német neve.

226 Özv. Hajas Dezsőné sz. Groeling Ilse, a szerző menye.

227 Magazin (ném.) = itt: raktár.

228 A Lövérek mint földrajzi név több alakban is létezik (pl. Lővérek, Lőverek).

Jövő héten minden lejön a padlásról és a felső spejzból, h[ogy] fenn már ne legyen dolgom, aztán jön a pince.

Februárban lesz még varrás, a 2 régi fotel és 3 szék behúzása. Kaptam hozzá jó Lenke[229] lányomtól egy szép barna posztófüggönyt. A sárga selyemfüggönyeimet a szalonból leányaimnak adtam, és sok mást a szépből, a kis sarok bársonydíványt Lenke lányomnak stb.

[1919.] jan[uár] 28.
Tegnap este elvoltam Fest Vilmánál,[230] ahol a 2 Poszvék[231] lánnyal összebeszéltünk, h[ogy] felváltva szombatonként összejövünk – nehezen tudtam ugyan magamat elhatározni, de hát ki tudja, nem-e [!] lesz jó.

Teichert[232] várom naponta, h[ogy] leszámolhassak vele, de nem jön – oly mérges vagyok már rá, 1911 óta hiába várom számlájával – nem értem, mit akar.

Ma este mondták és konstatálták leányaim, h[ogy] minden lelki fájdalmam és sok gondom mellett oly kitűnően tartom magamat, illetőleg úgy nézek ki, mintha a 40[-es] évek elején volnék, és h[ogy] mások is mondták, h[ogy] jó *rassz*ból[233] valók, ahol apa és anya ily jól tartja magát. Adja Isten, h[ogy] ők is ily jól tartsák magukat, és ilyen egészségben legyenek, mint mi, öregek. Erre a jó *rassz*ra, jó vérre bazírozom a nagy reményemet is – Isten hallgassa meg forró fohászaimat!

229 Kakas Jánosné sz. Hajas Lenke, a szerző lánya.

230 Feltehetőleg Fest Vilma.

231 Régi soproni család, jeles tagjai pl. Poszvék Keresztély evangélikus lelkész (1799–1877) és fia, Poszvék Gusztáv főgimnáziumi tanár (1826–1904). A szóban forgó két hölgy feltehetően ez utóbbi két lánya, Vajtkó Pálné sz. Poszvék Vilma és testvére, Poszvék Irén.

232 Teicher Károly kárpitos.

233 Rassz (ném.) = fajta.

Sopron, Fő tér, 1918. *Forrás: Fortepan*

[1919.] jan[uár] 29.
Ma lép érvénybe és életbe a német autonómia – Sopron[234] mint székhely –, itt nagy az izgatottság, mi lesz?

Épp jókor megy az uram, csak már künn lennénk a vármegyeházból valami kedves kis lakásban – ami még kilátásban sincs.

234 Az 1919. évi VI. néptörvény a német minisztérium székhelyéül Budapestet határozta meg, a kormányzóságok viszont saját maguk jelölték ki székhelyüket.

[1919.] jan[uár] 31.
Nagy a tanácskozás, hová tartozzék Sopron – a németekhez v[agy] a magyarokhoz.

Megint sok dolgom van. Teicher jövő héten magánál tart licitációt[235], és ott adja el Ilse porcelánját, üvegjét.

Istenem, mennyit szenvedek, úgy fáj a szívem a megtépett fészekért, és mindent meg szeretnék emlékbe tartani. Csak aztán ha a hatalmas Isten hazahozza, ne igen haragudjon ránk – bárcsak verne meg mindnyájunkat érte!

[1919.] febr[uár] 6.
No, hát meg is ártott ez a sok dolog, egy kiadós náthát és légcsőhurutot kaptam. Már félbetegen készítettem mindent össze a licitációra, aztán lefeküdtem. Tegnap volt a licit[áció], megint mindent drágán vettek meg.

[1919.] febr[uár] 7.
Megtaláltam a rámulásnál [!] egyik ládában az Ő[236] szép 2 kötetes bélyeggyűjteményét – *mit Rührung u[nd] Liebe arbeite ich daran nun in den Nächten.*[237]

[1919.] febr[uár] 8.
A közgyűlés megtartását megtiltotta a mostani kormány, és csak az pensionálhatja[238] az uramat – *daß ist ein Schlag*[239] –, most újra lógnak. Pedig már alig várom, h[ogy] kikerüljön már a hivatalból, mert még csúnya világ lesz, és rajta ütik majd el a port.

235 Azaz licitálást.

236 Feltehetően a szerző háborúban elesett fia, Hajas Dezső.

237 A német szöveg magyar fordítása: most megindultan és szeretettel dolgozom rajta éjszakánként.

238 Azaz nyugdíjaztathatja.

239 A német szöveg magyar fordítása: ez egy csapás.

[1919.] febr[uár] 9.
Szegény Magyarország – mind erre vetik magukat, széjjeltépik, mint egy rongyot, és ez a b… kormány is még segíti a sok autonómiájával. Ide már megjött az autonómia, Zsombor[240] a kormányzó, és tart a tülekedés, hova fog Sopron tartozni.

Mindenki csak tengődik és vár, de hogy mi jön, senki sem tudja, *Ein elendes Leben*[241] – de azért sokat táncolnak privát házakban, de a Kaszinóban is. Már „*deutsches Volkskränzchen*"[242] is volt már.

[1919.] febr[uár] 12.
A napok csak telnek, múlnak. Ma kellett volna a közgyűlésnek lenni. Az uram beteget nem akar jelenteni, meg a kormánybiztos Mesterházy[243] is megkérte, h[ogy] maradjon, most tehát maradnia kell, míg az új bizottsági tagokat megválasztották – nekem ez mind borzasztó, mert már künn szeretnék lenni egy kis otthonban – de hol van ez?

Áprilisban jönnek még csak rettenetes idők, mert akkorra minden elfogy, nem lesz mit enni. Fertsák[244] is csak rábeszéli az uramat, h[ogy] maradjon, *denn jetzt ist es am besten im Schatten zu stehen*, mondja.[245] Értem – akkor majd az uramat fogják vegzálni, nem őtet.

A kormány semmit sem mer tenni, félti pozícióját, és mindenkiben ellenforradalmárt lát. Nagyobb a terror, mint valaha, mert ellenvéleményt

240 Zsombor Gézát 1919. február 6-án nevezte ki a kormány Nyugat-Magyarország német kormányzójává.

241 Magyarul: egy nyomorult élet.

242 Azaz német (népi) asszonykör/asszonygyűlés.

243 Mesterházy Ernő 1918 novemberétől 1919 márciusáig Sopron vármegye főispánja és kormánybiztosa.

244 Fertsák Jenő ekkoriban Sopron vármegye főjegyzője, majd a Tanácsköztársaság bukása után, emigrációjából visszatérve, Sopron vármegye és Sopron szab. kir. város kormánybiztosa, valamint 1920-tól Sopron város és a lövői kerület nemzetgyűlési képviselője.

245 Magyarul: most legjobb árnyékban maradni.

nem tűrnek a szocik, benn is van mindjárt mindenki az újságban. „Sopron vármegye",[246] „Munkástanács"[247] nem kímél senkit. Ki hitte volna, h[ogy] így is lesz még!

[1919.] febr[uár] 14.
Egyelőre még csend van. A Westung[arisches] Hauptamt[248] már megkezdte működését. – Ma mondta Jancsi,[249] h[ogy] a kormánynak az lenne a terve, h[ogy] kicseréli az összes várm[egyei] tisztviselőket a megcsonkított országban. Ő akkor rögtön penzióba[250] menne, mert már Sopronból el nem menne. Fertsáknak csak leesett volna az álla e hír hallatára.

[…]

[1919.] márc[ius] 6.
A sok más gondom mellett nemigen dolgozom újságaimon. A csere a hadilapokban és bélyegekben mint egy csapásra megszűnt – nincs is már bennem az előbbeni kitartás –, pedig még 2 évet kellene feldolgoznom – megteszem-e vajon –, el tudom-e még végezni. Egy részét már elhelyeztem (25 kötetet) a megyei levéltárban, és a többi is oda fog kerülni, hisz ezt a rengeteg gyűjteményt nem lehet privát lakásban elhelyezni.

A kaszárnyákat részint lakásokká, részint iskolacélokra [!] változtatják. Az új honvédlaktanyába a Lövérek alatt már bevonul a Selmecbányáról ide menekült Erdészeti Akadémia. Legalább nem kell többé félni ezektől az erdőben heverő és kószáló rongyos rabló katonáktól.

246 Csornán hetente kétszer megjelenő politikai lap 1914–1921 között, főszerkesztője Dömötör Béla volt.

247 Valószínűleg az *Oedenburger Arbeiterrat* c. napilapra gondolhat a szerző, bár az jelen tudásunk szerint csak 1919 áprilisától jelent meg e néven.

248 Hauptamt für Deutsch-Westungarn.

249 Feltehetően Dr. Kakas János, a szerző veje.

250 Azaz nyugdíjba.

A Lövérekben az idén télen nagyon gyakran betörtek, úgy Jenő[251] öcsémnél is sokat elvittek, ruha- és fehérneműt.

A város, a megye, a paraszt- és munkástanácsok által lesz dirigálva.

Isten tudja, mi lesz még – lesz-e még, ha az uram elmegy, még alispán –, választott már aligha. Úgyhogy szegény uram neve sohasem lesz elfelejtve mint utolsó választott alispáné.

A zsidók most nagyban grasszálnak,[252] hatalmon vannak nagyban mint szabadkőművesek és szociáldemokraták.

Nagyot fordult a világ, és mi nem vagyunk már bele valók. Bárcsak teljesen visszaléphetne az uram, de csak múlnak a hetek, nem jön döntésre a dolog – lakásunk meg nincs.

Napról napra hallani a rémhírt, „jönnek az osztrákok". Az újságok meg rém felfújnak mindent – mintha nem lett volna már elég, ami történt.

Szegény szép Wien[253] – éhség fenyegeti folyton, és még az a kilátás is rémíti, h[ogy] egy kis másod-, harmadrangú várossá fog süllyedni, mert koldus kis országnak lesz a fővárosa. A saját országa nem produkál semmit, minden élelmiszerrel Magyarországra van utalva.

Az egész világ vár lélegzet-visszafojtva, mi lesz. Tűrni és várni. Pedig a várás a föld, a nyomorult élet legnagyobb kínjai közé tartozik.

[1919.] márc[ius] 10.
Tegnap óta a lakást illetőleg egy kissé nyugodtabbak vagyunk. T[udni]i[llik] a 18. honvédek elkerülnek innét, 1 század marad csak itt, a többi mint 18-as magyar ezred, amelyet a 76-os, 83-as gyalogezredekből és a 9. husz[ár]ezredből toboroztak, Szombathelyre kerül. A tiszteknek már nem kell kauciót[254] letenni – házasodnak is sokan, nagy a fizetésük is –, a „szalonproletárokét", ezek mi vagyunk, is felemelték – addig ameddig. Tehát lakások ürülnek.

251 Dr. Zergényi Jenő ügyvéd, kormányfőtanácsos, soproni főügyész.
252 Grasszál (lat.) = hencegve, pöffeszkedve jár-kel.
253 Azaz Bécs.
254 Kaució (lat.) = óvadék.

Sopron, Baross út, háttérben a Déli pályaudvari posta, 1919. *Forrás: Fortepan*

[1919.] márc[ius] 18.
Végre – van lakásunk. Az Esterházy-palotában[255] van a honv[éd]étkezde, persze ez az ezreddel együtt elmegy, de még csak augusztusban. Megnéztük – szép szobák vannak – túl sok – elöl 3, hátul 2. De mit csináltak ebből a lakásból! Disznóólat – a parketta mint a föld, falak, kályhák megrontva.

Megkértem a bennünket kalauzoló századost, h[ogy] legalább a legnagyobb piszkot majd takarítsák el annak idején. Azt felelte, „nincs emberünk". Persze a diszciplína[256] most olyan a hadseregben, hogy ha azt parancsolják

255 Templom u. 2. és 4., ma Erdészeti Múzeum és Központi Bányászati Múzeum.
256 Diszciplína (lat.) = fegyelem.

a katonának, hogy zsurolják[257] fel a padlót, azt feleli, „zsurolja fel maga" – így beszélnek a tisztekkel.

A herceg[258] ígéretét bírjuk, hogy annyira, amennyire most lehet, helyrehozatja a lakást.

Csakhogy van már lakásunk! Csakhogy van már hova mennünk!

Az egyik szobát vendégszobának rendezem be az édes kis fiamnak.[259] Persze én mindég csak várom és ő – sohasem jön, fájdalom.

Most varrattam neki egy kis stájer[260] öltözetet, zöld Jankerrel – milyen édes lehet benne –, de ő nem jöhet, én meg nem mehetek fel hozzá – ilyenek a viszonyok.

A ker[esztény] szoc[ialista] párt Fertsákot jelölte 3. jelöltnek – mert állítólag meg lesznek a választások tartva mostanában.

A városban mindenfelé rekvirálják a lakásokat, mert annyi az idegen – akiket ki kellene dobni.[261]

257 Azaz súrolják.

258 Hg. Esterházy Miklós (1869–1920), a két palota a hercegi hitbizomány részét képezte ekkoriban.

259 A szövegösszefüggésből ítélve itt a szerző inkább az unokájára gondolhatott.

260 Stájerország (németül: Steiermark), Ausztria egyik tartománya, székhelye Graz.

261 A forrás jelzete: Soproni Múzeum, K. 80. 188. 1.

A külpolitikai helyzet igen súlyos, de nem reménytelen.

Ifj. Andrássy Gyuláné szül. Zichy Eleonóra arisztokrata

(Bern, Dénesfa, 1919. február – 1919. szeptember)

Élete

Vázsonykői és zicsi Zichy Eleonóra (1867–1945), Zichy Jenő és Péchy Jakobina lánya, korának elismert szépsége 1885-ben ment férjhez Andrássy Gyula fiához, Tivadarhoz (1857–1905). A házasságból négy lánya született, akiket később jó kondíciókkal házasított ki: Ilona (Iloncsi, 1886–1967) előbb Esterházy Pálhoz (1883–1915), majd megözvegyülése után Cziráky Józsefhez (1883–1960), Borbála (Boy, 1890–1968) Pallavicini György őrgrófhoz (1881–1946), Katalin (Katus, 1892–1985) Károlyi Mihály grófhoz (1875–1955), Klára (Kája, 1898–1941) Odescalchi Károly herceghez (1896–1987) ment feleségül. Tivadar halála után Eleonóra a családi vagyon egyben tartása miatt sógorával, ifjabb Andrássy Gyulával (1860–1929) lépett házasságra. A családi körben csak Ducinak/Duci bácsinak nevezett Andrássy a dualizmus korszakában a kiegyezést támogató liberális képviselő volt, aki a közéleti küzdelmekben rendre alulmaradt Tisza Istvánnal szemben. Nézetei idővel egyre konzervatívabbá váltak, a háború alatt németbarát, 1919 után pedig legitimista politikát folytatott, de apjáéhoz, az idősebb Andrássy Gyulához hasonló karriert nem tudott befutni. Pályája csúcspontjának tekinthető, amikor 1918. október 24-én elfoglalhatta apja volt posztját, és hat napra, a Monarchia felbomlásáig külügyminiszter lett. Ily módon karrierjét éppen veje,

Károlyi Mihály törte ketté, és a sérelmeket csak tetézte, hogy a Károlyi-kormány alatt az Andrássy család jelentős anyagi veszteségeket is elszenvedett: birtokaik közül az erdélyi Dubrint a románok, a Zemplén megyei Terebest a szlovákok foglalták el, és a tiszadobi kastélyt is feldúlták. Mindez rendkívüli módon megterhelte Eleonóra Katussal és Károlyi Mihállyal való kapcsolatát. „Duci" halála után Zichy Eleonóra nehéz anyagi helyzetbe került, a második világháborúval pedig megmaradt javait is elvesztette. 1945. november 1-jén hunyt el nyomorúságos körülmények között.

Eleonóra maga kezdte el feljegyzéseit sajtó alá rendezni, ezek kiadása azonban elmaradt, és naplói nagy része elveszett. Az 1917–1922 közötti éveket felölelő kéziratot anyja halála után Borbála lánya adta be az Országos Levéltárba. A bekerült anyag nem teljes: a naplóban vannak hiányos, töredékes, illetve a tisztázásnak köszönhetően olykor ismétlődő szakaszok is. A dokumentum részben kézírásos, részben gépelt, zömében magyar nyelvű, de találhatóak benne német, francia és angol nyelven írott szövegek is. Nem csak a szerző gondolatait ismerhetjük meg belőle, mivel Eleonóra a kiterjedt családi levelezés egy-egy darabjának beillesztésével ismeretségi körének, családtagjainak benyomásait is megörökítette. A naplóíró szemléletét alapvetően meghatározza Károlyi-ellenessége és a törekvés, hogy az egyre inkább perifériára szoruló férjét minél fontosabb szerepkörben láttassa. Borbála számos (talán a naplóhoz is kapcsolódó) iratot elégetett a kitelepítése előtti utolsó percekben.[262] Kötetünkbe a naplóba bemásolt, az 1919. év politikai viszonyait leginkább bemutató levelek közül válogattunk ki néhányat.

262 Az életrajz megírásához felhasznált főbb munkák: Szalay Miklós: Ifjabb Andrássy Gyula gróf pályájának első szakasza (1860–1904). *Századok*, 1997. 3. sz. 623–676. o.; Nagy László: *Az „ifjabb" Andrássy. Ifj. gr. Andrássy Gyula politikai, tudományos és kulturális tevékenységének fő irányelvei.* Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2014; Schmidt Anikó: a sorsfordító 1918–1919-es évek Zichy Eleonóra naplójában. *Archívnet*, 2017. 5. sz. (archivnet.hu/); Gréczi Emőke: A vörös ruhás nő és egy családregény vége. *Artmagazin*, 2015. 2. sz. 44–50. o.; Pallavicini-Andrássy Borbála: *Kitelepítési és 56-os napló.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Ifj. gróf Andrássy Gyuláné született Zichy Eleonóra József főherceg rokokóbálján, 1920. január 22. Strelisky felvétele. *Forrás: Ifj. gróf Andrássy Gyula Alapítvány*

Részletek a naplóból

Bethlen István[263] levele Ducihoz
Budapest, 1919. február 1.
Tisztelt Barátom!

Doktor Durugy Ferenc,[264] jelen soraim átadója mindazon kérdésekről, amelyek érdekelhetnek, de amelyekről mostan nem emlékezhetem meg – hogy jelen levelem hosszúra ne váljék –, személyesen fog informálni. Bizalommal fordulhatsz hozzá, jóravaló, hallgatni tudó fiatalember.

Belállapotainkról nem informállak, hisz ittlétedig tájékozva voltál, azóta kevés változott.

A megszállott területen, különösen Erdélyben, az oláhok vérlázító jogtalanságokat és embertelenségeket követnek el. Eddig a magyarságot, különösen a közszolgálatban lévőket, akiket a saját intelligenciájuk hiányában nem nélkülözhetnek, nem voltak képesek megpuhítani, csak kivételesen. A szászok félelemből – és ezt hangsúlyozom – már első nap beadták a derekukat.[265] Erdély belső határain a székely csapatok szépen erősödnek azon csatlakozó magyarok révén, akik nem akarnak megszállás alá jutni. Ezeknek szervezése folyamatban van.[266] Tavaszig, remélem, tekintélyes erőt fogunk ez úton összehozni.

263 Bethlen István (1874–1946) politikus. 1918–1919-ben az ellenforradalmi erők egyik fő szervezője. 1919 februárjában létrehozta a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját (KNEP), majd a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte után Bécsben az Antibolsevista Comité (ABC) vezetője. 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke. 1946-ban Moszkvában, a Butirszkaja börtön kórházában halt meg.

264 Durugy Ferenc 1921-ben külügyminisztériumi segédtitkár, 1928-ban titkári kinevezést kap, a harmincas évek végén miniszteri osztálytanácsos.

265 Bethlen feltehetően az Erdélyi Szász Nemzeti Tanács 1919. január 8-án, Medgyesen tartott kibővített ülésére utalt, ahol helyeselték Erdély egyesülését Romániával.

266 Utalás a Kratochvill Károly parancsnoksága alatt Erdélyben szerveződött Székely Hadosztályra, amely megpróbálta feltartóztatni az előrenyomuló román csapatokat.

Hasonló katonai szervezkedés folyik a perifériákon is a jobb érzésű magyarok között. Igaz, hogy lassabban. Továbbá folyamatban van a polgári pártok szervezkedése is. Eddig a következő pártok jelentkeztek, mint olyanok, amelyek polgári jellegűek és a kormány ellen foglalnak állást: a Nép Párt, a Földműves és Kisgazda Párt, a Polgári Köztársasági Párt és a Lovászy-féle Függetlenségi Párt.[267]

A magam részéről eleinte azon fáradoztam, hogy ezen frakciókat egy pártba tömörítsem. Ez azonban sajnos nem sikerült. Így magam fogok a nemzeti egyesülés neve alatt új pártalakításhoz, amelybe a protestáns vezető embereket, Zichy Jánosékat,[268] Apponyi[269] híveit és a munkapárt jobb elemeit kívánom raillierozni.[270] A Te politikai híveidhez nem akartam mindaddig fordulni, míg Veled nem beszéltem, addig legalább nem tartottam volna lojálisnak. Így most levélben teszem ezt. A párt egyelőre csak kiáltványt ad ki, melyet mellékelek. Részletes programot majd akkor dolgozunk ki, ha a politikai szituáció tisztázódni fog. Evvel azonban még jó ideig várunk.

A párt megalakításánál a következő szempontok vezetnek:

1) Az egész intelligencia és higgadt közvélemény várja és türelmetlenül lesi oly országos párt megalakítását, amely nemzeti alapra helyezkedik, és nem osztályok, felekezetek vagy foglalkozások érdekeit akarja csak képviselni. Ennek hiányában a vezetésre hivatott középosztályt máris részben

267 Lovászy Márton (1864–1927) politikus, író, lapszerkesztő. Károlyi Mihály híveként a Magyar Nemzeti Tanács egyik vezetője, 1918. október–december között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1919. augusztus–szeptemberben külügyminiszter. Előbb Ausztriába, majd Jugoszláviába emigrált, végül 1926-ban tért vissza Magyarországra.

268 Gr. Zichy János (1868–1944) politikus, országgyűlési képviselő, 1910–1913 és 1918. május–október között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Részt vett a Tanácsköztársaság idején Bécsben szervezett ellenforradalmi mozgalomban (Antibolsevista Comité). 1922-től ismét nemzetgyűlési, illetve haláláig országgyűlési képviselő volt.

269 Apponyi Albert (1846–1933) politikus, 1906–1910, majd 1917–1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter, az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián a magyar küldöttség vezetője, 1923-tól Magyarország fődelegátusa a genfi székhelyű Népszövetségben.

270 Azaz összegyűjteni.

teljes csüggedés fogta el, másik része pedig vagy radikális, vagy szocialista stb. vezetés alá hajtotta fejét. Úgyhogy mindinkább halványul a remény, ha ki nem lépünk, hogy az ország önerejéből meggyógyulni képes lesz.

2) Az eddig létesült polgári pártok többé-kevésbé vezetésre alig alkalmas, jóindulatú, de tapasztalatlan kezdők vezetése alatt állanak. Egyik hibát a másik után követik el. Máris, amellett és éppen ezért, mindig újabb frakciók születésére adnak okot, úgyhogy teljesen szét fog forgácsolódni a polgári elem és egymással rivalitásban, egymással ellentétes politikát követve, közöttük sokáig diadalmas lesz a mai züllött kormány.[271] Szükség van tehát egy olyan politikai erőre, amely egyelőre csakis az egyesülést tűzi ki célul, és miután erre tett tapasztalataim alapján egyén nem képes, hanem csak párt, szükségesnek vélem ilyennek megalapítását.

3) Szükségesnek véltem azon guvernamentális[272] erőknek megmentését, amelyek a régi pártokban szétszórva egyedül biztosíthatnak egy jobb jövőt. Ezt csak úgy lehet elérni, ha ezen erőket egy új pártba sikerül tömöríteni, mert a mostani más alakulatokhoz nem csatlakoztak, hanem teljesen visszavonultak volna a politikától, ha nem találnak egy nekik tetsző új pártot. (vulgó[273] mungók).[274]

Ezen indokok vezettek, mikor a nemzeti egyesülés pártjának megalapítását elhatároztuk. Apponyival a dolgokat megbeszéltem. Ő helyeselte a gondolatot. Egyénileg ő egyelőre távol tartja magát a nyilvánosságtól, de Tóth János vezetésével értékesebb párthívei csatlakoztak. 10–14 nap múlva szándékozunk a nyilvánosság elé lépni. Nagyon nagy súlyt helyeznék arra, ha a terv tetszésedet megnyerné, és hogy ezt politikai barátaiddal közöld. Ezen esetben

271 Utalás a Berinkey Dénes által vezetett kormányra (1919. január 19. - 1919. március 21.).

272 Guvernamentális (fr.) = kormányzati.

273 Vulgó (lat.) = itt: közönségesen.

274 Mungópárt = szleng az 1906-ban jogutód nélkül megszűnt Szabadelvű Párt egykori tagjaiból alakult Nemzeti Munkapártra. A szó eredete Temesváry Lajos *Kapitány kisasszony* című operettjének Mungo nevű szereplőjére vezethető vissza, aki urának, egy milliomos brazilnak minden kívánságát vakon teljesítő rabszolgája.

légy szíves velem tudatni, hogy kihez forduljak ittlévő híveid közül, hogy a végleges program megállapítása végett a tárgyalásokat megkezdhessük. Ha a megegyezés sikerülne, elérhetnők végre, hogy az ország összes értékesebb elemei, amelyek a múltban egymással szemben álltak, vállvetve küzdjenek azon destruktív[275] irányzattal szemben, amelyek ma felülkerekedtek.

A jövőben erre kétszeresen szükség lesz, hisz bármiképpen kerüljön ki a békekonferencia keze alól Magyarország, a magyar parlamentben 40–50 százalék nemzetiségi képviselő fog helyet foglalni, akikkel szemben Magyarország két táborra, egy radikális és szocialista és egy polgári táborra oszolna, ez pedig újból frakciókra széjjelszakítva, alig lesz képes helytállani, ha a polgári szárnyon nem lesz oly egységes politikai iskolázottsággal bíró vezető párt, amely egyfelől a politikai elemeket összetartja, másfelől pedig szociális téren tranzigálva,[276] a szociális frakciót a nemzeti politika terén olyan túlzásoktól visszatartja, amelyek folytán az ország egészen nemzetiségi vezetés alá fogna kerülni.

Fáradozásaimnak azonban máris van egy látható gyümölcse, sikerült az összes polgári pártokat (ti. a kormányelleneseket) meggyőzni arról, hogy egymással a szövetséget keressék. Egyelőre minden párt részéről két-két tag küldetett ki, hogy a külpolitikai kérdésekben, a külpropaganda ügyében közösen és egységesen járjanak el. Minden héten egy ilyen gyűlést tartunk, és minden akció itt lesz közösen megbeszélve. Első ülésünkön Szmrecsányi[277] beszámolt azon tárgyalásokról, amelyeket Olaszország bécsi exponensével, Segré generálissal,[278] Magyarország ügyének a bécsi[279] konferencián Olaszország részéről való támogatása érdekében folytat. Ezen tárgyaláson részt vettek az első fázisban a horvátok és szlovének azon kiküldöttjei, akik a szerb

275 Destruktív (lat.) = romboló, züllesztő.

276 Tranzigens (lat.) = egyezkedő, békülékeny.

277 Szmrecsányi György (1854–1932) legitimista politikus, Pozsony vármegye főispánja, nemzetgyűlési képviselő.

278 Roberto Segre (1872–1936) olasz tábornok, hadtörténész.

279 Feltehetően elírás, helyesen: párizsi békekonferencián.

szupremácia alól fajukat és vallásukat féltik és külön illír állam felállítására törekednek, mely állna Horváth-Szlovénország, Dalmácia, a szlovénlakta területekből Isztriával együtt. Egy illír állam különválása esetére Jugoszláviától, Olaszország hajlandónak mutatkoznék lemondani azon túlzott követeléseiről, amelyeket Isztria és Dalmácia tengerpartjai iránt támasztott, és a legmesszebbmenőleg hajlandó lenne a békekonferencián Magyarország területi integritása mellett állást foglalni. Ezen tárgyalások továbbvitele és megállapodás keresése végett leküldtük Szmrecsányit Rómába, aki oda már el is indult. Terve az, hogy Bern felé térjen vissza, és Téged útközben az eredményről informáljon.

Angliába mi, erdélyiek kiküldtük Bánffy Miklóst[280] Stockholm felé, aki úgy reméljük, Howard segítségével (Anglia stockholmi követe) eddig oda átjutott. Ugyanakkor egy angol ismerősünk, John Paton[281] útján, ki négy évig volt Erdélyben internálva, egy harminchárom aláírással ellátott *adresszt*[282] küldtünk a Foreign Office-hoz,[283] illetve az angol kormányhoz, amelyben Magyarország ügyét Anglia kezébe tesszük le és kérjük segítségét. Az aláírók sorát Apponyi nyitja meg. Közöttük szerepelnek a legelőkelőbb politikusok, egyházi férfiak, társadalmi előkelőségek, a legelső magyar tudósok. John Paton szóbeli instrukciókat is kapott, amelyekről Durugy referálhat neked. Feladata az volt kiküldöttünknek, Lord Curson[284] útján, aki apjának jó barátja, az írást és információkat Lloyd George-hoz juttatni.

Wilsonhoz kiküldtük mi, erdélyiek Kunfalvi tanárt, ki neki Princetonban tanítványa volt, és aki vele az összeköttetést azóta is fenntartotta.

280 Bánffy Miklós (1873–1950) író, grafikus, színpadi rendező, politikus, 1921–1922-ben külügyminiszter, 1939–1940-ben a Romániai Magyar Népközösség vezetője.

281 John David Paton. Lásd a 71. sz. jegyzetet.

282 Adressz (fr.) = címzés, itt: diplomáciai jegyzék.

283 Foreign and Commonwealth Office = a brit külügyminisztérium.

284 George Nathaniel Curzon (1859–1925) brit államférfi, India alkirálya, brit külügyminiszter 1919–1924 között.

Ezekben referáltam azon akciókról, amelyek folyamatba tétettek vagy vannak. Tőlünk telhetőleg informáljuk itthon az amerikai misszió tagjait, akikről azonban inkább az a benyomásom, hogy alig képesek megérteni Magyarország helyzetét és viszonyait.

Konklúzióm először, hogy minden lépésben, amelyet az ország érdekében teszel, most már az összes polgári pártok [a] hátad mögött állanak, hivatkozhatsz ránk és rájuk, és ha szükségét látod, nevükben lépjél fel. Ennek közlésére felhatalmazást kaptam.

Másodszor arra kérlek, légy kegyes bennünket mielőbb arról értesíteni, hogy milyen benyomásaid vannak ügyünk állásáról, hogy melyek terveid, mit remélhetünk.

Harmadszor kérjük utasításodat, hogy milyen külpolitikai lépéseket tegyünk, illetve mitől tartózkodjunk.

Negyedszer: a belpolitikában mire törekedjünk, összefüggésben a külpolitikai helyzettel. Mit remélhetünk a belső gyógyulásunkra nézve a külpolitikától? Kérünk mentől előbb detaillirozott[285] felvilágosítást, mert hiszen nem vagyunk tájékozódva, el vagyunk vágva a világtól. Utólag még megjegyzem, hogy Szmrecsányinak azt az utasítást is adtam, hogy Olaszországban, ha teljes jóindulatra talál, igyekezzék odahatni, hogy Olaszország a magyar kérdés megoldásában az érintkezést Angliával felvegye, mert nekünk az a reményünk, hogy Anglia szintén jóindulattal van irántunk, míg Franciaország határozottan ellenünk dolgozik, és Amerika legfeljebb semleges, de benyomásom szerint annyira félre van vezetve, hogy álláspontunkat alig képes megérteni.[286] Szmrecsányi minden kérdést felvilágosító anyagot vitt magával, melyet az olaszok meg kell hogy tanuljanak, hogy a kérdéshez hozzászólhassanak.

Arra kérlek, hogy Durugy urat, ha elvégezte a dolgát, küldd haza, hogy válaszodat meghozza.

285 Azaz részletezett (fr.).

286 Valójában Angliában sem volt széles körű támogatása a magyarok ügyének.

Kijutásod érdekében, ha valamit tehetnénk azon lépésen kívül, amelyről ő szóval fog referálni, úgy kérlek, szintén közöld velünk.

Isten veled. Minden lépésed sikeréért mindnyájan lelkünk egész melegéből fohászkodunk.

Baráti üdvözlettel régi híved

Bethlen István

Duci[287] válasza Bethlen Istvánnak

Bern, 1919. február 14.

A magyar kormány, úgy látom, nagyon ideges. Erélyes fellépésről álmodozik, Pallavici[ni] Gyurit[288] is legközelebb le akarják tartóztatni. Közöld ezt vele azonnal. A kormány rossz lelkiismeretével örökösen ellenforradalomtól tart. De amellett legalizálni is szeretné a helyzetet. Érzi, hogy az antant aligha fog szerződést kötni olyan kormánnyal, amelynek semmi mandátuma a nemzettől nincsen.[289] Érzi, hogy a német köztársaság és az osztrák már előrevannak, és a nemzetüket szóhoz juttatják. Tart attól is, hogy árt magának olyan néptörvényekkel, amelyeket a nép kizárásával zárt körben hoznak. A kormány azzal védekezik, hogy az antantnál lépéseket tett a választások lehetővé tétele érdekében, de visszautasításban részesült. Most mérlegelés tárgyává fogja tenni, nem lehet-e a régi képviselőházat összehívni, a magyar birtokokon levő vidéknek képviselőit lemondatni mandátumukról, és ottan az általuk oktrojált[290] választójog alapján új képviselőket választani. (Ez Duci gondolata,

287 Azaz ifj. Andrássy Gyula. Életére vonatkozóan lásd a forráshoz írt bevezetőt.

288 Pallavicini György (1881–1946) nagybirtokos, legitimista politikus, Andrássy Borbála férje.

289 Az 1918. november 23-án megjelent I. néptörvény rendelkezett a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról. Az 1919 áprilisára kiírt választások a Tanácsköztársaság 1919. márciusi hatalomra kerülése miatt azonban elmaradtak.

290 Ráoktrojál (lat.) = ráerőszakol.

amit Kunfinak ajánlott.)[291] Ennek az így összeállított képviselőháznak nem adnák meg a törvényhozás jogát, hanem csak a jogot biztosítanák, hogy a külpolitikát ellenőrizze. (Ez Kunfitól jön.)[292] Ez a gondolat abszurdum. Semmiféle népképviselet nem mehet abba belé, hogy törvényeket egy zárt körű társaság adjon, nem pedig ő. Ezzel szemben a mi részünkről talán az volna a leghelyesebb, ha a gondolatot azzal a hozzáadással fogadnók el, hogy követeljük a teljes törvényhozási és kormányalakítási jogot számára. Mindenesetre azonban előre kell készülni az esetleg meglepetésszerűleg gyorsan elrendelt választásokra.

Leveledben kifejtett útjaidat és programodat teljesen helyeslem. Elkerülhetetlenül szükséges, hogy minden nemzeti elem szervezkedjék. Csak vigyázni kell, hogy a múltban meggyűlölt nevek ne kerüljenek az általad tervezett párt élére. Az én volt híveim közül bárkivel beszélhetsz. Egységes szervezetünk már nincsen. A kontaktust már rég elvesztettem velük. Mindenekelőtt fordulj Gyurihoz. [...][293]

[A] legrosszabb kilátásunk akkor volna, ha olyan szociáldemokrata kormányunk lenne, amely a bolseviki áradattal paktál. Sajnos attól tartok, hogy a kormányunkat jelenlegi ösztöne éppen ezen út felé szorítja. Úgy látom, hogy a legnagyobb sansza[294] nálunk annak a politikának van, amely túlzó radikális kormányzat és törvények által akarja a forradalmat a szomszédainkhoz átültetni, és ezzel az ő imperializmusuktól szabadulni. Ez a politika azért kedves nekik, mert elérhetik céljukat. Nálunk elkerülhetik az összeütközést Kun Béláékkal,[295] egyelőre, és saját radikális vágyaikat hazafias köpenybe burkolhatják. Az országra nézve azonban végzetes következménnyel járna ez

291 A zárójeles rész a naplóíró, azaz Zichy Eleonóra megjegyzése.

292 A zárójeles rész a naplóíró, azaz Zichy Eleonóra megjegyzése.

293 Az eredeti kéziratból itt egy lap ki van vágva.

294 Sansz (fr.) = esély.

295 Kun Béla (1886–1938) újságíró, kommunista politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság (1919. március 21–augusztus 1.) tényleges vezetője, hivatalosan külügyi és hadügyi népbiztos. Moszkvai emigrációja során 1938-ban a sztálini tisztogatás áldozatává vált.

a politika, nagyra növelnők az epidémiát[296] itthon, hogy más is elpusztuljon benne, és azt érnők el, hogy Európától még jobban izolálódnánk, mely a legjobban fél az ilyen bolseviki járványfészektől.

A külpolitikai helyzet igen súlyos, de nem reménytelen, mert az antantnak véglegesen megállapított programja még nincsen a mi kérdésünkben. Olyan ígérete sincs, amelyet vissza nem csinálhatna, ha akarja.

Tettem lépéseket, hogy kijussak. Erről azonban abszolút nem szabad szólni, mert minden erre vonatkozó híresztelés egy újabb nehézség, amilyen pedig úgyis elég van. Az antant elvi álláspontja ma még az, hogy ellenségek vagyunk, akiket be nem bocsát határai közé. Eddig csupa hiba történt, és olyan antipatikussá tettük magunkat a vezető hatalmaknál, amennyire csak tudtuk. Az olasz kérdésre vonatkozólag Szmrecsányinak megírtam véleményemet, a levél másolatát csatolom. Azzal végzem soraimat, hogy türelmet kérek, és óva intek meggondolatlan puccskísérletektől. Minden kockán van, ami értéket képvisel szemünkben, azért legyünk óvatosak. Szervezkedjünk, de ha nem kényszerítenek más útra, maradjunk a legalitás alapján, és legyen fő jelszavunk és alapelvünk, hogy a nemzet sorsát csak szabadon választott nemzetgyűlés döntheti el.

Igaz barátod – Andrássy Gyula

Iloncsi elküldte nekem Katusnak hozzá írt levelét: *Károlyi Mihályné levele Cziráky Ilonához*

Budapest, 1919. február 8-án

Kedves Iloncsi!

Már régóta akartam levelére válaszolni, de sajnos sohasem értem reá. Nem is tudtam, hogy beteg volt. Remélem, hogy most már teljesen felgyógyult. Maga úgy ír, mintha meg kellene engem győzni arról, hogy még vannak magyar érzésű emberek az országban, és hogy vannak, akik szomorkodnak

296 Epidémia (gör., lat.) = járvány.

az ország sorsán, pedig elhiheti, hogy nincsen az országban olyan valaki, akinek jobban fájna, és elviselni nehezebb volna a mai állapot[ot], mint nekem és azoknak, akik körülvesznek.

Tudom, hogy vannak magyarok, a magyar parasztok, a magyar munkások, a magyar katonák között, de hogy a legkevesebb van a magyar arisztokrácia és a nagy zsidó tőkések körében, erről meg vagyok győződve.

(Három és fél hónapon keresztül azon dolgoztak ezen tiszteletre méltó osztályok, hogy a franciákkal, négerekkel, zulukafferokkal, szpáhikkal, csehekkel és románokkal sikerüljön megszállatni az országot, hogy ezek segítségével sikerüljön nekik a frontról hazatérő katonák elől megóvni pénzüket és földjüket.)[297]

Az erdélyi urak maguk hívták be a románokat, hogy rendet csináljanak a magyar hős katonák között. Nyíltan hirdették, hogy az afrikai feketékkel kell itt rendet csinálni.[298] Mindent tapasztaltam ezen pár hónap alatt, csak hazaszeretetet nem, és legkevésbé azok között, akik leghangosabban szokták hirdetni. A magyarok legnagyobb ellenségével, Pichonnal,[299] aki csehbarát, inkább megalkudnak, mint Wilsonnal, aki ránk nézve a legelőnyösebb békét tudná biztosítani, és ezt csak azért, mert utóbbinak szocialista érzelmű reformjaitól félnek.

Igenis tudom, hogy vannak magyarok az országban, de az nem a Nemzeti Casino[300] többsége, hanem azok a munkások, akik életük kockáztatásával

297 A zárójeles részt a naplóíró Zichy Eleonóra áthúzta a naplójában, jelezve, hogy nem kívánja azt nyilvánosságra hozni. Károlyi Mihályné – Katus – vélhetően egy korabeli szóbeszédet fogalmaz meg, történeti hitelességét jelenlegi ismereteink szerint nem igazolja semmilyen adat.

298 A fentiekhez hasonlóan Katus ezen sarkos megállapítása is egy, vélhetően Károlyi Mihály köreiben elterjedt korabeli mendemondának minősíthető.

299 Stéphen Pichon (1857–1933) francia publicista, radikális baloldali politikus, három alkalommal Franciaország külügyminisztere (1906–1911, 1913, 1917–1920).

300 A Nemzeti Casinót Széchenyi István alapította 1827-ben azzal a céllal, hogy a nemzeti közművelődést, a közérdekű eszmecserét, valamint a magyar társadalom és az ország fejlődését előmozdítsa.

Erdélyben sztrájkkal ellenállottak, akik nem tették le az esküt a románoknak és kenyerüket vesztették (az internacionális szocialista párt a központból szervezte)[301] – továbbá azok a „hazátlan bitangok", akik Buchinger[302] vezetése alatt a berni konferencián a magyar integritásért harcoltak. (?)[303] Igen, ezek hazafiak, és nem azok az intrikáló magyar főurak, akik egész vagyonukkal kiszöktek Svájcba, és ott sírnak az ellenségnek, hogy segítsen rajtuk, mert kifosztották kastélyaikat és könyörögnek, hogy visszakaphassák földjeiket. Vagy talán Batthyány püspök a hazafi, aki dacára annak, hogy nagy antiszemita, letette a hűségesküt a cseheknek.[304]

Maga azt írja továbbá, hogy Magyarország a pacifizmus oltárán feláldozott első bárány. Magyarországot az imperializmus oltárán áldozták fel, Magyarországnak a pacifizmushoz semmi köze. Őt katonailag leverték, hiszen ezt a jelentést saját szememmel láttam október 30-án Duci bácsi íróasztalán Bécsben, (?)[305] ahol könyörög, hogy tegyék le a fegyvert, különben lemészárolják az egész hadsereget. Október 24-én az olasz lapok 400 000 fogolyt jelentenek. A jugoszlávok és az olaszok most azon vesztek össze, hogy közülük melyik tette tönkre az osztrák hadsereget, 24-én-e, vagy 26-án, amikor a horvátok hátbatámadták őket. Ha ez másképpen lett volna, maga azt hiszi, Duci bácsi letette (?)[306] volna a fegyvert, (?)[307] hiszen Duci bácsi hívei azzal támadtak bennünket, hogy Mihály[308] idegen tollakkal ékeskedik, mert tudta, hogy ugyanaznap Duci bácsi is meghozta volna a fegyverletételt. (Fegyver-

301 A zárójeles rész a naplóíró, azaz Zichy Eleonóra megjegyzése.

302 Buchinger Manó (1875–1953) író, publicista, szociáldemokrata politikus.

303 A zárójeles kérdőjelet Zichy Eleonóra szúrta be.

304 Batthyány Vilmos (1870–1923) nyitrai püspök. A Nyitrára bevonuló csehszlovák csapatok 1918. december 10-én letartóztatták, 1919 márciusában kénytelen volt áttelepülni Magyarországra.

305 A zárójeles kérdőjelet Zichy Eleonóra szúrta be.

306 A zárójeles kérdőjelet Zichy Eleonóra szúrta be.

307 A zárójeles kérdőjelet Zichy Eleonóra szúrta be.

308 Károlyi Mihály.

szünetet, nem fegyverletételt. Ez különbség!!)[309] Nem értem, hogyan lehet most ezeket a tényeket utólag pártszempontból elferdíteni. Hogyan lehet, Iloncsi, azt mondani, hogy a pacifizmus tette tönkre az országot, amikor a pacifizmusra rá sem került a sor, de a megvert csapatok ruhájuktól megfosztva, éhesen, elkeseredve hazarohantak, hogy bosszút álljanak a négyéves háborúért és vereségükért. Ha a breszt-litovszki béke[310] után kötöttünk volna békét, akkor lehetett volna azt mondani, hogy a pacifizmus győzött, de most a legrettenetesebb, legvéresebb kényszer előtt állunk, az ellenség militarista és imperialista kényszere előtt, amit kikerülni lett volna az egyetlen igazi magyar érdek. Annyira elkeserít, hogy Maga sem látja ezt tisztán!

Mindig elleneztem, hogy Mihály vállalja el azt, amiért nem felelős. Tudtam október 31-én,[311] hogy veszve vagyunk, és hogy a büntető igazság azt követeli, hogy azok alatt roppanjon össze minden, akik felelősek voltak az összeomlásért. De ezek egyszerre eltűntek, és szavukat sem lehetett többé hallani. Rosszhiszeműen azt állították, hogy mentse meg az országot Károlyi, mert tudhatták, hogy egy megvert ország az összeomlás után hiába húz (*Húz?! Hisz ő maga a legarcátlanabbul törtetett előre. Ha tudta, hogy veszve vagyunk, akkor miért tette és miért küldte Katust Bécsbe könyörögni, hogy Duci ne állja útját kinevezésének? Soha ember nem tolakodott inkább, mint ő, hogy hatalomhoz jusson.*)[312] elő készleteiből egy embert, akit a háború alatt gazembernek, őrültnek, hazaárulónak minősített, azért, hogy most csodát műveljen és jó békét kössön. Hiszen akkor nem lett volna érdemes négy éven

309 A zárójeles rész Zichy Eleonóra megjegyzése.

310 A központi hatalmak és Szovjet-Oroszország képviselői által 1918. március 3-án aláírt breszt-litovszki béke következtében a bolsevik Oroszország tetemes területi veszteséget szenvedett, kilépett az első világháborúból, és kötelezték hadserege leszerelésére.

311 1918. október 31-én győzött Budapesten az ún. őszirózsás forradalom, és aznap megalakult Károlyi Mihály kormánya. Ugyanaznap gyilkolták meg ismeretlen fegyveres katonák Tisza István egykori miniszterelnököt.

312 A zárójeles rész Zichy Eleonóra megjegyzése.

keresztül harcolni, ha megveretés esetén Mihály megoldja azt, hogy a román, a cseh be ne jöjjön az országba. Ez igazán nagyon naivul van kigondolva.[313]

Hallom, hogy Maga azt mondja erre, hogy nem kellett volna leszerelni a katonaságot. Remélem, hogy elolvasta a hadsereg felbomlásáról szóló újságcikkeket, amelyek tényeken alapulnak. Tiszteket küldtünk a hazatérő seregek elébe, hogy egyenesen a cseh és román határokra vigyék a katonákat, de mindannyian azt felelték, hogy előbb haza akarnak menni szabadságra. Aki erről mást állít, nem mond igazat. A kormánynak legnagyobb érdeme a leszerelés körül forgott. Maga nem tudja, hogy milyen veszedelem volt akkor, és milyen emberfeletti megerőltetésbe került az embereket megnyugtatni, ruhához és élelemhez juttatni. Akkoriban azok, akik ma teli szájjal ordítják, hogy a katonaság leszerelése volt a kormánynak [a] legnagyobb bűne, könyörögve futottak hozzánk, hogy adjuk ki a rendeletet, hogy a határon tegyék le a fegyvert, máskülönben kész a felfordulás. Elég, ha Németország és Bécs felé nézünk, hogy lássuk, hogy ott sokkal rosszabbak az állapotok, mint itthon. Bauer bécsi külügyminiszter[314] mondta, hogy nekik az a bajuk, hogy nincsen egy Károlyijuk, vagyis egy polgári emberük, aki a szocialisták bizalmát bírja, és aki így fenn tudja tartani az egyensúlyt és a felfordulástól megvédi az országot. Hiszen most látni legjobban, hogy a Duci bácsinak adott antantválasz érvénytelen volt, mert az antant teljesen összeveszett. Clemenceau,[315] aki felelt Duci bácsinak, Magyarország legnagyobb ellensége. Ő egyes-egyedül, az angolok és amerikaiak nélkül ígérte oda – két nappal, mielőtt Duci bácsinak válaszolt volna – a Felvidéket a cseheknek. Nem hiszik maguk sem, hogy Duci bácsi kedvéért a csehek lemondtak volna tizenhat vármegyéről. Hiszen az angolok és amerikaiak most azért vesznek össze a franciákkal, mert ezek a cseheket és románokat túlzott kedvezményekben

313 Az első világháborút természetesen nem Magyarország szétszakításának megakadályozásáért vívták, az csupán a vereség egyik következménye lett.

314 Otto Bauer (1881–1938) osztrák szociáldemokrata politikus, 1918–1919-ben külügyminiszter.

315 Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) francia politikus, 1906–1909 és 1917–1920 között miniszterelnök.

akarják részesíteni. Ezt nekem személyesen mondta az amerikai sajtófőnök, akinek mindenki szerint Wilsonra a legnagyobb befolyása van. Clemenceau-t nem érdekli, hogy milyen és mennyi kedvezményt tudunk tenni, ő egy annexionista,[316] imperialista békét akar, bennünket meg akar gyengíteni, megerősíti a cseheket, románokat és szerbeket, és ezekből Franciaországnak szövetségeseket akar kreálni.

A forradalmat nem egyes emberek csinálták, hanem csinálta a hangulat, amire Duci bácsi soha életében nem adott semmit (és mindig tagadta a tömegek hatását). Ha maga Pesten lett volna, akkor érezte volna, hogy itt nem lehet tréfálni. Nem a szocialista vezérek csinálták, de azok a katonák, akiket a Piavéhoz[317] akartak visszavinni. Azok kiugráltak a vonatból, és így kezdődött a forradalom.

Csak még azt akarom mondani, hogy Jászi és azok, akiket Maguk internacionalistáknak tartanak, mennyire igazán jó derék magyar emberek. Jászit a nemzetiségek sovinisztának tartják, és a legnagyobb igazságtalanság róla azt mondani, hogy neki nem fekszik a szívén az ország egysége.

Leveléből azt is látom, hogy Ilona néniék is Boy által vannak informálva az állapotokról. Harminchét államtitkár között hét zsidó van fajilag és vallásilag. Erről én személyesen meggyőződtem hosszú utánajárás után, hogy megcáfoljam a tendenciózus híreket. De arról, hogy Krausz Simi,[318] aki azt mondta Coolidge-nak,[319] hogy nem tart az ország integritására, egész nap Emiléknél és Gyuriéknál ül,[320] hogy Gyula kiadta a rendeletet, (*? kinek*)[321] hogy sürüzni [!] kell a János utcai nagybankárokkal és velük összetartani,

316 Annexionizmus (lat.) = kis országok beolvasztására való törekvés.

317 Utalás az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország csapatai között 1917–1918-ban lezajlott piavei véres csatákra.

318 Krausz Simon (1876–1938) tőzsde- és bankszakember.

319 Ifj. John Calvin Coolidge (1872–1933) amerikai jogász, republikánus politikus, 1923–1927 között az Egyesült Államok elnöke.

320 Pallavicini Györgynél. Lásd a 288. jegyzetet.

321 A zárójeles rész Zichy Eleonóra megjegyzése.

mert velük közös érdekeik vannak, hogy a Nők Klubjában a lipótvárosi zsidó nők tapsolnak a legjobban Sztankayné[322] hisztérikus álhazafias kirohanásainak, arról nem beszélnek.

Hogy itt mi folyik az antant embereivel, azt nem tudná el sem képzelni; hogyan nyalják a talpukat, minden nap meghívják őket, a legabszurdusabb hazugságokat beszélik nekik, udvarolnak, igazi szégyen! Még négy hónap előtt Wilsont kigúnyolták, és most ugyanazok hajlonganak az amerikaiak előtt. Bécsbe szöknek a magyar urak, és ott mulatnak és simfelnek[323] hazájukra, pedig alig pár napja forradalmárabbak voltak Mihálynál, és a köztársaságot követelték már akkor, mikor Mihály még ellene volt, mert féltették a bőrüket. Ha egy kis bolseviki ijedelem van, akkor pár napig nem hallani róluk, de ha a bolsevikieket lefüleljük, akkor rögtön előbújnak odújukból, simfelnek, kritizálnak, a legutolsó gondjuk az ország. Nem mondhatom Magának, Iloncsi, hogy milyen borzasztóan csalódtam az emberekben, és ezt az érzést soha, akármilyen jobb idők is következnek, nem fogja kitörölni a lelkemből semmi.

Mihály külpolitikájának első sikere volt a versailles-i üzenet, hogy amit a népek erőszakkal elfoglalnak, az a békekonferencián rovásukra lesz felszámítva, és hogy utasítsák a cseheket és románokat a demarkációs vonalra. Nem hiszi, hogy milyen savanyú arccal fogadták a „hazafiak" ezt a hírt, mert az ország minden bajának örülnek, mert tudják, hogy ez egyszersmind a kormány baja is.

Most idegenek által rendes félhivatalos külszolgálatunk van. Minden jel arra mutat, hogy a béke nem fog Versailles-ban eldőlni, csak a nagy elvek lesznek elfogadva. A sikerre döntő hatása lesz a berni konferenciának,[324] melynek határozatai ellen a párizsi sem mert cselekedni. A részleteket talán

322 Sztankayné Ivády Antónia (1876–1929) újságíró, Ivády Béla országgyűlési képviselő lánya, Sztankay Béla honvéd huszártiszt felesége.

323 Simfel (ném.) = ócsárol.

324 Európa szociáldemokrata pártjainak részvételével Bernben, 1919. január végén, február elején került sor a II. Internacionálé konferenciájára. Buchinger Manó, a magyar küldöttség vezetője február 2-án a területi bizottságban azt javasolta, hogy a vitás területi kérdéseket népszavazás útján oldják meg a semleges államok közreműködése mellett. A konferencián elfogadott határozat támogatta a magyar javaslatot, de ez végül semmilyen befolyást nem gyakorolt a párizsi békekonferencia döntésére.

megcsinálják papíron, de keresztülvíve csak az lesz, aminek létjogosultsága van, vagyis minden nép saját magának kell hogy megszerezze a létérdekeit, és a tényleges ereje, képessége, önfenntartási és gazdasági érdekei fognak dönteni.

Nem szeretném, hogy Mihály tavasszal kimenjen Párizsba, dacára, hogy ezt az amerikaiak nagyon kívánják, mert csakis hátrányos békét írhatna alá, amit az ország be nem tarthat. Szeretném, ha mások, akik felelősek ezért a háborúért, például Wekerle, Szterényi,[325] Windischgraetz[326] mennének ki erre a dicső szerepre.

Mihály ma ebédet adott a nemzeti (királyi) palotában az amerikaiaknak. Én már nem veszek részt ilyen hivatalos recepcióban, mert nagyon vastag vagyok már. A Svábhegyen lakom egy nagyon kedves kis villában.

József kirohanása annyiban volt nagyon kellemetlen, mert a hangulat oly rossz volt ellene, hogy katonákkal kellett a házát őriztetni. Lecsukatását követelték. Szegény Mihály alig tudta a dolgot elsimítani. Még nagyon sok mondanivalóm volna, és nagyon szeretnék Magával hosszasabban beszélni, mert tudom, ha közelről látná a dolgokat, másképpen ítélné őket. Kájának is írtam az első héten egy igen hosszú levelet, úgy látom, hogy Maga azt nem olvasta el. Duci bácsi felelt levelemre, látszik a levelekből, hogy hazug hírekkel halmozták el, főleg reám vonatkozólag.

A bolseviki mozgalom a legerősebb a cseh hadseregben. Ezt nem hiszem, de tudom. Az angol hadsereg egy része Sigray[327] jelentése szerint fellázadt. Angliában nagyon erősek a sztrájkmozgalmak. A megszállás tervét[328] elejtették, a francia katonák számára kijelölt kaszárnyákat visszaadták, mert a francia katonák nem akarnak idejönni. Várjon csak pár hónapig, meglátja,

325 Szterényi József (1861–1941) politikus, kereskedelemügyi miniszter, iparfejlesztési és iparoktatási szakértő. 1918-ban kereskedelemügyi miniszter a harmadik Wekerle-kormányban.

326 Windischgrätz Lajos (1882–1968) nagybirtokos, 1918-ban közélelmezési miniszter. Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása után Svájcban élt, 1920-ban tért haza.

327 Sigray Antal (1879–1947) legitimista politikus, 1919-ben Bécsben az Antibolsevista Comité egyik vezetője. 1919 augusztusában a Friedrich-kormány Nyugat-Magyarország főkormánybiztosává nevezte ki.

328 Magyarország francia katonai megszállásának tervét.

hogy egyik nemzet imperialistáinak sem lesz módjában ilyen területeket annektálni és megszállva tartani, elég bajuk lesz önmagukkal.

Április 17-én várom gyermekem születését. Szörnyű hosszú lett levelem, de remélem, hogy nem volt hiába és megértett.

Forrón ölelem
Katus

Katus levele után elhelyezem ezt a közleményt, melyet Pestről küldtek nekünk. Ez méltó válasz levelére!

Ha ti. igaz lenne a közlemény, de részemről kételkedem benne.[329]

Budapesten, 1919. január 15-én este 9 óra tájban a Csalányi vendéglő különszobájában együtt voltak a következők: Bartha Albert volt hadügyminiszter,[330] Szakács Andor[331] és E. P. Ábrahám Ernő.[332]

Az ország vigasztalan helyzetéről és a Károlyi-párt[333] feladatairól lévén szó, a beszéd ráterelődött a Károlyi-pártot emésztő ellentétekre is. A bizalmas

329 Joggal kételkedett Zichy Eleonóra a „közlemény" valódiságában, mert annak állításai hűen tükrözik a korabeli radikális jobboldali körökben elterjedt irracionális, bűnbakkereső Trianon-magyarázatokat. Eszerint a területi veszteségek felelősei az ún. őszirózsás forradalom vezetői voltak, akik nem a nemzet megmentésére, hanem annak romba döntésére szövetkeztek. E meseszerű magyarázat részét képezték azok a valótlan megállapítások is, miszerint a Magyarország integritását biztosító padovai fegyverszüneti egyezménynél kedvezőtlenebb belgrádi katonai konvenció aláírásával a magyar kormány önként mondott volna le területekről a szomszédos államok javára.

330 Bartha Albert (1877–1960) magyar katonatiszt, politikus. 1918. november 9. és december 12. között a Károlyi-kormány hadügyminisztere. Kiáltványt adott ki a magyar határok védelméről, megkezdte a hadsereg újjászervezését, és megpróbálta fenntartani a bomlófélben lévő egységek fegyelmét.

331 Szakács Andor (1877–1942) újságíró, író.

332 Pattantyús-Ábrahám Ernő (1882–1945) költő, író, Pattantyús-Ábrahám Dezső politikus öccse.

333 Károlyi Mihály 1916-ban kilépett az Egyesült Függetlenségi Pártból, és annak balszárnyából megalapította a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Pártot.

eszmecsere során érintették Bartha volt hadügyminiszter lemondását is, és ő a hozzá intézett kérdésekre távozásának körülményeit a következőképpen adta elő:

1918. december 3-án este 7 óra tájban a francia katonai misszió egyik előkelősége meghívott a lakására bizalmas beszélgetésre. (Bartha meg is nevezte a kérdéses személyiséget.) Említettem neki, hogy voltaképpen kollégák vagyunk, mert én is alezredes vagyok és vezérkarbeli tiszt. Erre felmelegedett és kijelentette, hogy teljes bizalommal néhány őszinte megjegyzést tesz előttem, mert nagyon sajnál bennünket, magyarokat. Ezután a következő meglepő kijelentéssel fordult hozzám:

Hozzátehetem azonban, hogy katasztrófájukat kizárólag saját maguknak köszönhetik és nem is áll módomban Önökön segíteni, bármennyire szeretnék is.

Csodálkozó kérdéseimre az alezredes így szólt:

Hogyan lehetne Önökön segíteni, mikor Önök saját maguk mondtak le területi integritásukról?

Mit mond, alezredes úr? Hogyan lehetséges ez? Én erről nem tudok semmit.
Az alezredes a fejét csóválva mosolygott rám.

Nem tud semmit? Ugyan, ugyan!

Nem, én valóban nem tudok semmit.

Dehogynem! Hát a Diaz-féle szerződés,[334] *mely biztosította Magyarország területi integritását?*[335]

334 Diaz-féle szerződés, azaz a padovai fegyverszüneti megállapodás, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia nevében Viktor Weber von Webenau tábornok 1918. november 3-án írt alá Adamo Diaz tábornok, az olasz hadsereg vezérkari főnöke, az antanthatalmak képviselője előtt. A megállapodás elrendelte a Monarchia hadseregének leszerelését és visszavonását az 1914-es határok mögé.

335 A padovai fegyverszüneti megállapodás valóban csak délnyugaton húzott demarkációs vonalat (a Horvátország nélküli történelmi Magyarország déli határát tekintette annak), máshol nem. Ez azonban nem biztosította Magyarország integritását, hiszen a szerb hadsereg az antant engedélyével már november 5-én megkezdte a Szerémség, a Bácska és a Bánát megszállását. Ezzel nyilvánvalóvá vált a padovai fegyverszünet érvénytelensége is.

Ez benne lett volna a Diaz-féle szerződésben? Erről nincs tudomásom.

Ej, ej, hogyne volna erről tudomása, hisz Ön a kormány tagja.

És mégsincs tudomásom róla.

Hogyan, hát nem közölték Önnel?

Nem, de nem közölték a kormány többi tagjaival sem, mert akkor bizonyára velem is tudatták volna.

Az alezredes hitetlenül csóválta a fejét és ezt mondotta:

Hogy Ön ezt nem tudja, el kell hinnem. De Önnek meg el kell hinnie, hogy a kormány két tagja tudta.

Lehetetlen!

Az alezredes az íróasztalához lépett, kihúzta a fiókot, és egy iratot vett elő.

Nézze csak meg ezt az iratot.

Bámulva láttam, hogy a magyar hadügyminisztérium egy hivatalos aktája. A hadügyminiszter a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés tartalmát ismertetvén, utasítást ad benne Kövess tábornoknak.[336] – Azt írja benne a hadügyminiszter, hogy miután a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés Magyarország határait jelöli ki demarkácionális vonalul, a Kövess-féle seregnek a határ mögé kell húzódnia.

Az alezredes az aláírásra mutatva kérdezte tőlem:

Ismeri ezt a két betűt?

Linder hadügyminiszter nevének kezdőbetűi voltak. Tehát Linder maga adta ki az aktát. Az alezredes megfordította az aktát, és megmutatta Károlyi kézjegyét, hogy az utasítás nem küldendő el, mert Berinkey miniszterelnök[337]

336 Kövess Hermann (1854–1924) katonatiszt, hadmérnök, 1918. november 3-ától az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erőinek utolsó főparancsnoka.

337 Berinkey Dénes (1871–1944) ügyvéd, politikus, 1918 novembere és 1919 januárja között Károlyi Mihály kormányában igazságügyminiszter, majd 1919. január 11-étől névlegesen, január 19-étől 1919. március 21-éig ténylegesen miniszterelnök. Miután március 20-án Fernand Vixtől átvette az antant jegyzékét (Vix-jegyzék), az abban foglaltak elleni tiltakozásul kormányával együtt lemondott. Ezt követően alakult meg a Tanácsköztársaság.

személyesen megy. Alább egy újabb megjegyzés, hogy Károlyi és Jászi mennek. Az alezredes ezt az aktát azután ideadta nekem.

Bartha volt hadügyminiszter itt közbevetőleg elmondotta, hogy a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés megkötésekor magyar részről Nyékhegyi ezredes[338] volt jelen, és amikor megállapodtak abban, hogy az osztrák–magyar hadseregnek az olasz elfoglalt területeket ki kell üríteni, Nyékhegyi föltette azt a kérdést, hogy hát Magyarországgal mi lesz? Az olasz tábornok erre azt a kijelentést tette, hogy annak határai természetesen sértetlenül maradnak. Akkor ezt a megállapodást Nyékhegyi kívánságára belefoglalták a szerződésbe. *Ezt később maga Nyékhegyi mesélte el nekem* – folytatta Bartha –, *amikor egyszer a hadügyminisztériumban felkeresett, és szinte magánkívül beszélt Magyarország sorsáról és a Károlyi politikájáról.*

A misszió alezredese elmondotta azután – tért vissza Bartha elbeszélésére –, *hogy Belgrádban a legnagyobb csodálkozást keltette Károlyiék bejelentett látogatása,*[339] *miután nem voltak tisztában a céljával. Mármost az történt, mondotta az alezredes, hogy önök ott átadtak egy memorandumot Franchet d' Esperey tábornoknak,*[340] *és ez a memorandum valóságos vádirat volt önmaguk ellen. Elmondták benne, hogy önök okozták a háborút. Pedig dehogy is önök okozták. Beismerték, hogy elnyomták a nemzetiségeket, és beismerték, hogy önöknél egy helytelen zsarnoki kormányzati rendszer uralkodott. Minden hibát, minden bűnt magukra vettek. Hát Franchet d' Esperey mindezeken nagyon elcsodálkozott, s mindennek eredményeképpen a Diaz-félénél sokkal*

338 Nyékhegyi Ferenc (1876–?) katonatiszt, az 1918. november 3-i padovai fegyverszünetet aláíró osztrák–magyar delegáció egyetlen magyar tagja.

339 A Károlyi Mihály által vezetett magyar küldöttség 1918. november 7-én Belgrádban külön fegyverszüneti tárgyalást folytatott Franchet d'Espèrey tábornokkal, a balkáni antantcsapatok főparancsnokával. A tábornok 18 pontból álló fegyverszüneti szerződést nyújtott át, amely szerint a Nagy-Szamos felső folyásától a Dráváig meghúzott demarkációs vonaltól keletre és délre eső területeket a magyar kormánynak ki kellett ürítenie.

340 Louis Franchet d'Espèrey (1856–1942) francia tábornok, 1918-ban a balkáni antantcsapatok főparancsnoka.

súlyosabb feltételű szerződést kínált, és az egészről távirati jelentést küldött Versailles-ba. Onnan az a válasz érkezett, hogyha így állanak a dolgok, sokkal súlyosabb szerződést kell a magyarokkal kötni. De Franchet d' Esperey aztán elutazott, és Belgrádban azt hitték, hogy önök időközben mégiscsak értesültek a Diaz-féle szerződésről, s amazt nem fogják aláírni. Meglepetés volt, hogy néhány nap múlva Linder hadügyminiszter mégis megjelent Belgrádban, és a szerződést aláírta.[341] (Utólag avval mentegetőztek, hogy Linder be volt rúgva!!! – a leíró.)

Az alezredes azután egy másik fontos aktára hivatkozott.

Elmondotta, hogy a közös fegyverszüneti bizottság november 28-iki ülésén Diener-Dénes József kijelentette, hogy a magyar kormány mindazon területekre, amelyeket a szerbek a fegyverszüneti szerződés aláírásáig szálltak meg, a szerbek hódítási jogát elismerte. Miután a magyar kormány erre az álláspontra helyezkedett, s miután a szerződést csak későbbi időpontban írták alá – mondotta az alezredes –, nagyon természetes, hogy a szerbek minél nagyobb területet igyekeztek megszállni. Így került Pécs is a szerb megszállás alá, és csak Szőreg maradt ki. Nagyon természetes az is – folytatta az alezredes –, hogy önök többi szomszédjai mikor ezt megtudták, arra való hivatkozással, hogy a magyarok maguk elismerik a nemzetiségi területek megszállásának jogát, s miután ők éppoly szövetségesei az antantnak, mint a szerbek, szintén felhatalmazást kértek az előnyomulásra, amit Versailles ezek után szintén nem tagadhatott meg.

Hát lehetett volna önökön ilyen körülmények között segíteni? – kérdezte az alezredes.

341 A fegyverszüneti egyezményt a kormány megbízásából Linder Béla tárca nélküli miniszter írta alá 1919. november 13-án Belgrádban. Ekkor a szerb csapatok már elfoglalták Szabadkát, a csehszlovák hadsereg pedig megkezdte a Felvidék megszállását. Károlyi átmeneti megoldásként fogta fel a fegyverszüneti egyezményt, amely stabilizálja a pillanatnyi helyzetet, és bízott benne, hogy a végleges rendezést jelentő békeszerződés a határkérdésben is méltányosságra törekszik majd.

Ez a Diener Dénes[342] *volt az* – mondotta itt közbevetőleg Bartha –, *aki egy igen fontos és előnyös szerződést, melyet Zágrábban Balla Aladár*[343] *kötött a jugoszlávokkal, nem írhatott alá, miután az aktát szokása szerint zsebében hordozta és elvesztette. A jugoszlávok aztán, miután a szerződés sorsáról hiába vártak értesítést, a magyarokat, köztük a szegény vasutasokat is, kiutasították Horvátországból. Hasonlóképpen elvesztette Diener Dénes az antantnak egy fontos táviratát, melynek értelmében katonai ügyekben kellett volna a magyar kormánynak intézkednie.*

Magamból kikelve távoztam a francia misszióról – beszélte tovább Bartha –, *és a pártkörbe mentem, ahol a kormány ott talált tagjait, név szerint Kobek Kornélt,*[344] *Juhász-Nagy Sándort,*[345] *Laehne Hugót,*[346] *Nagy Vincét*[347] *és Buza Barnát bizalmasan félrevonva elmondtam nekik a hallottakat azzal, hogy nem vihetem az ügyet a minisztertanács elé, mert onnan tudvalevőleg kiszivárog. Tehát nekünk kell sürgősen fellépnünk Károlyinál, hogy ennek a képtelen állapotnak véget vessünk. Abban állapodtunk meg, hogy másnap elmegyünk Károlyihoz. El is mentünk. Károlyinál ott volt Lovászy Márton is. Én kezdtem szólni, alig fogtam hozzá, Károlyi szintén magánkívül rám*

342 Diener-Dénes József (1857–1937) szociáldemokrata politikus, művészettörténész, író, újságíró, 1918-ban a Károlyi-kormány külügyi államtitkára. A kormány bukása után emigrációba vonult.

343 Balla Aladár (1867–1935) ügyvéd, politikus, 1906–1910 között Újvidék főispánja. A Tanácsköztársaság idején a második szegedi ellenforradalmi kormány belügyminisztere, egyúttal ideiglenes igazságügyminiszter is (1919. július – 1919. augusztus).

344 Kobek Kornél (1874–1933) Esztergom vármegye főispánja, országgyűlési képviselő, a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára.

345 Juhász Nagy Sándor (1883–1946) politikus, jogász, 1918 novemberétől a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára, 1919 januárja és márciusa között pedig Berinkey Dénes kormányában igazságügyminiszter.

346 Laehne Hugó (1871–?) országgyűlési képviselő, földművelésügyi államtitkár.

347 Nagy Vince (1886–1965) politikus. 1918. november–decemberben miniszterelnökségi államtitkár, 1918 decembere és 1919 márciusa között belügyminiszter. A Tanácsköztársaság kikiáltása, 1919. március 21-e után visszatért szülővárosába, Szatmárnémetibe, ahol a megszálló román hatóságok kilenc hónapra bebörtönözték.

támadt, hogy micsoda palotaforradalom ez, neki nincs szüksége tanácsokra, nem tűri tovább az elégedetlenkedést, nem tűri, hogy ellene frontot csinálja-nak, ő megy tovább a maga útján, aki nem akarja, ne kövesse, és ne rontsuk ilyen frondeurködéssel[348] *a kormány helyzetét.*

Bartha itt így szólott: *Hát akarsz, kérlek, bennünket egyáltalán meghallgatni? Hiszen azt sem tudod, miről van szó.* De Károlyival nem lehetett beszélni. Ingerülten kiáltotta: *Nem hallgatlak meg, mindent tudok, tudom, miről van szó, vegyétek tudomásul, hogy Diener Dénest nem engedem bántani, és ő velem fog jönni Párizsba!*"

És valóban nem tudtuk Károlyinak megmondani, hogy miről van szó. Én már akkor is le akartam mondani – tette hozzá Bartha –, de Lovászy arra kért, hagyjuk a dolgot, láthatjuk, hogy Károlyi milyen ideges és kimerült, kíméljük most, ő majd alkalmas időben mindent elmond neki.

Úgy értesültem – fejezte be elbeszélését Bartha –, *hogy akkor Beck Lajos*[349] *izgatta fel ellenünk Károlyit. Ő látott ugyanis bennünket a klubban tanácskozni, nyomban lármát csapott és Károlyihoz szaladt jelenteni, hogy palotaforradalom készül ellene.*

1919. szeptember 20. Dénesfa
Duci egész nap diktálja naplóját Radnay titkárnak,[350] ki tegnap Pestről érkezett ide Molnárral.

Mily boldogság otthon lenni! Kezdjük lassan felvenni régi szokásainkat. Kája és Boy reggelenként kilovagolnak, Józsi szarvasbőgésre megy Gyuri fivérével. (Megérkezett a várva várt kézipoggyászunk Lajtaújfaluról, Guttman

348 Frondeurködik (fr.) = ellenzékieskedik.

349 Beck Lajos (1876–1953) gazdaságpolitikus, közgazdasági író, Wekerle Sándor kormányának igazságügy-minisztériumi államtitkára (1917–1918), az ún. őszirózsás forradalom után az Osztrák–Magyar Bank budapesti intézetének vezetője.

350 Radnay Endre (1898–1963) lapszerkesztő, cserkésztiszt, Andrássy Gyula titkára. 1919-ben az *Új Nemzedék* külső munkatársa, 1920-tól a *Magyarság* (később *Új Magyarság*) rovatvezetője, 1933–1944 között főszerkesztője.

Bubi ékszereivel együtt, amelyeket Bernben elég indiszkréten rám bízott. A nagy poggyász még útközt van.)

Molnár fáradhatatlanul beszéli a proletár terrort.[351] Szörnyű idők lehetnek.

Most mást sem hallani, mint panaszokat a románokra.[352] Kijut ennek a szerencsétlen országnak! Mindent ellopnak... Nemcsak hogy elszállítanak százával, ezrével lokomotívokat, vasúti kocsikat, autókat, fegyvereket, muníciót stb., de kiürítik a falvakat is. A gazdaságokból elviszik a lovakat, teheneket, ökröket, borjúkat, gépeket, de még élelmiszert is, cukrot, sót, gabonát, zsírt! Leszerelik az állami telefonokat, lefoglalják a telegráfot, postát, szóval vandál módon garázdálkodnak. Privát házakból már 4-5000 telefonkészüléket loptak el, és tömérdek mérnöki szerszámokat, térképeket stb. Dacára, hogy a külföldi missziók nagy harcokat vívnak ellenük, hogy megmentsenek számunkra valamit – eddig még nem nagy sikert értek el, mert a ma tett ígéretüket a rablóbanda holnap megszegi.

Amit el nem hurcoltak a bolsevikek, azt az ő zsákmányuknak tekintik. Példa erre T[isza]dob,[353] ahol alapos munkát végeztek. Kirabolták a gazdaságokat, kocsikat, szekereket, traktorokat, gépeket, állatokat, lovakat szállítottak el, és a kastélyból is azt, amit eddig sikerült a vörösök elől elrejteni.

Rothkugel[354] 13 elsőrangú festményt rejtett el egy titkos fűtőhelyiségben – igen biztos helyen –, de ezt is kifürkészték és ellopták. Ezek között volt egy

351 Azaz a Tanácsköztársaság idején alkalmazott ún. vörösterror.

352 A román hadsereg egységei 1919. július végén keltek át a Tiszán, és augusztus 3-án, 4-én vonultak be Budapestre. Dél- és Nyugat-Dunántúlt kivéve az ország területének nagy részét megszállták. 1919. november közepén vonultak vissza a Tiszáig, majd 1920. március végéig a Tiszántúlt is kiürítették. A megszállás idején az ország szervezett kirablására törekedtek: becslések szerint mintegy 1,5 milliárd aranykorona értékben tettek szert hadizsákmányra. Ezt kárpótlásnak tekintették a nekik okozott háborús károkért.

353 A romantikus stílusú tiszadobi Andrássy-kastélyt idősebb Andrássy Gyula a szóbeszéd szerint Erzsébet magyar királyné tiszteletére, a francia Loire folyó mentén épült középkori lovagi várkastélyok mintájára építtette, vélhetően Alpár Ignác tervei alapján.

354 Rothkugel Arnold (1858–1933) a tiszadobi Andrássy-uradalom intézője.

László,[355] egy Stuck,[356] 1 kis Corot,[357] egy Paál[358] stb. Azzal mentegetik rablásaikat, hogy vissza kell szerezniük mindazt, amit a németek tőlük elvittek a német invázió alatt. De az olaszok sem viselkedtek kifogástalanul. Megvették a bolsevikiektől a gyönyörű felszerelt baromfiköltő majorságunkat – amit most az oláhok loptak el tőlük –, és most őrült izgalomban vannak.[359]

355 László Fülöp Elek (1869–1937) portréfestő. Akadémikus stílusban készült idealizáló portréival az uralkodó osztályok legdivatosabb, világszerte ismert és foglalkoztatott művésze volt.

356 Franz von Stuck (1863–1928) szecessziós és szimbolista stílusban alkotó német festő, szobrász és építész.

357 Jean-Baptiste Camille Corot (1796–1875) francia festő, különösen a tájképfestészetben alkotott maradandót.

358 Paál László (1846–1879) erdélyi születésű festő, főleg erdőrészleteket ábrázoló olajképei nevezetesek.

359 A forrás jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Családi fondok, levéltárak, Andrássy család, Ifj. Andrássy Gyuláné Zichy Eleonóra naplója (= P 4, 330. tétel).

Minden magyar feliratot leütöttek.

Krenner Miklós tanár, publicista

(Arad, 1919. október)

Élete

Krenner Miklós (1875–1968), írói álnevén Spectator, a két világháború közötti erdélyi magyar közélet és újságírás egyik legnevesebb, polgári demokrata nézeteket valló képviselője volt. Felvidéken, az egykori Zólyom vármegyei, ma Szlovákiában található Garamberzencén született elmagyarosodott osztrák családban. Mind a budapesti VII. kerületi állami gimnáziumban, mind pedig a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karán a kor neves történésze, Márki Sándor tanítványa volt, akihez később életre szóló barátság fűzte. Ő maga is történésznek készült: doktorált, és kisebb-nagyobb írásai, könyvismertetései mellett egy monográfiát is publikált a nemzeti királyság eszméjének kialakulásáról. Végül mégis pedagógiai pályára került. Tanári működését 1900-ban Déván kezdte, ahonnan öt év múlva áthelyezték Aradra. Az első világháború idején népfölkelő századosként a Balkánon szolgált. Leszerelése után visszatért Aradra, majd 1919 februárjától néhány hónapig a szegedi tankerület főigazgatója volt.

Az 1919. május 17-én Aradra bevonuló román hadsereg a Szegedről családlátogatásra hazaérkezett Krennert a városban találta és internálta. Szabadulását követően 1925-ig ismét tanár Aradon, miközben aktív közéleti és publicisztikai tevékenységet fejtett ki. 1926–1927-ben az egyik kezdeményezője, majd vezetője volt az ún. reformcsoportnak, amely a romániai Országos

Magyar Párt belső ellenzékének számított, és a párt demokratizálását követelte.

1930-ban Aradról Kolozsvárra költözött. Az *Ellenzék* című napilap belső munkatársa lett, de emellett számos más lapban is rendszeresen publikált. 1932-ben nagy visszhangot váltott ki az ún. „hídverési" kísérlete, amelynek során a magyarság és az utódállamok népei közötti közeledés szükségességét hangsúlyozta. Írásaiban ugyanakkor a leghatározottabban kiállt a magyarság jogainak tiszteletben tartása mellett, amiért a román állam számos sajtópert indított ellene. Transzilvanista szemléletének megfelelően Erdély autonómiájának a híve volt, és azt tartotta volna helyénvalónak, ha az erdélyi magyarok, románok, szászok közösen kormányoznák a tartományt.

Nézeteit Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolását követően sem adta föl. A második világháborút illetően az angolszász hatalmak győzelmét kívánta, és mind a német, mind a szovjet terjeszkedést veszélyesnek ítélte Magyarországra nézve. 1942-ben aláírta a Magyar Történelmi Emlékbizottság felhívását, a következő évben pedig az ő szerkesztésében jelent meg Kolozsváron a *48-as Erdély* című kötet. Magánéleti motivációi és fokozódó közéleti mellőzöttsége miatt 1943 tavaszán végleg Budapestre költözött. Néhány hónapig még publikált a mérsékelten konzervatív, nácellenes *Magyar Nemzet*ben, 1946 őszén pedig a baloldali, antifasiszta *Haladás*

Arad, Andrássy tér, 1914. *Forrás: Fortepan*

című hetilapban, ezt követően azonban végleg visszavonult az újságírástól. 1968-ban, 93 évesen hunyt el.

A naplóírást Krenner 1919. október 15-én Aradon kezdte el, azonban mintegy három hónap múlva, 1920. január 21-én hosszú időre abbahagyta. Huszonegy évvel később, 1940. augusztus 30-án, a második bécsi döntés kihirdetésének napján ismét nekilátott a naplóírásnak, és ez 1968. január elejéig, tehát több mint negyedszázadon át, elmaradhatatlan, szinte mindennapos tevékenységévé vált: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Krenner család iratai között összesen 65 füzet őrzi a kézírását.

Válogatásunkban az 1919/1920-as napló egy rövid részletét, éspedig az első öt nap feljegyzéseit közöljük. Ezek betekintést nyújtanak az impériumváltás aradi eseményeibe, és szemléletesen illusztrálják, hogy az új román városvezetés miként igyekezett a magyar nyelvű feliratokat és a magyar történelmi emlékeket nyomtalanul eltüntetni a közterekről, kötelezővé téve ugyanakkor a román nemzeti színek és a román cégtáblák használatát.[360]

360 Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: György Béla: Az ismeretlen Spectator (Krenner Miklós pályaképe). In: Krenner Miklós (Spectator): *Az erdélyi út. (Válogatott írások).* Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta György Béla. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1995; L. Balogh Béni: „Szegény Magyarország..." Krenner Miklós naplóbejegyzései Horthy István haláláról és temetéséről. A Magyar Nemzeti Levéltár honlapja, *A hét dokumentuma*, 2016. 08. 15. (mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/szegeny_magyarorszag)

Részlet a naplóból

„B1"
(1919/20)

Aradon, 1919. okt[óber] 15.
Éppen a vértanúk napján (mikor hajnalban diákjaink feldíszítették virágokkal a szobrot, és a díszt a románok letépték, mikor a r[omán] tanulók a vesztőhelyen ünnepet tartottak) járt Aradon egy antantmisszió (dr. Munro angol orvos, Burnier svájci kapitány). A felvilágosító munka kapcsán egypárszor élénken sajnáltam, hogy nem vezetek naplót. Mint annyiszor, elhatároztam, hogy ezt meg fogom tenni. Végre ma elkezdem a megvalósítást. Emlékezőtehetségem úgyis tönkrement a háború alatt és a forradalom töprengésekkel teli óráiban. Meg kell támasztani.

(Az okt[óber] 6-i antantmisszióról írtam össze az adatokat. De utólag megsemmisítettem, nehogy másokat esetleg bajba keverjek. A memorandumot sem őrzöm. Szóval utólag „cenzúráztam".)

Egypár adat: okt[óber] 9-én Anghel h[elyettes] polgármester[361] aláírásával körözvényt vittek a rendőrök a kereskedőkhöz. Aláírásukkal kötelezték magukat, hogy a román nemzeti ünnepeken ki fogják tűzni a román nemzeti zászlót. [...][362] rendelet jelent meg, mely a kereskedőket zászlók megrendelésére kötelezte. (Úgy hallottam, hogy egy kisebb, eskümegtagadás miatt elbocsátott városi tisztviselő adogatott el csomó román zászlót, [...][363] közel 100 koronáért.)

361 Ştefan Anghel 1926–1927-ben Arad polgármestere.

362 Olvashatatlan szó.

363 Olvashatatlan szó.

Ma Veliciu prefektus[364] rendelettel megparancsolta, hogy 15 nap alatt az összes magyar cégtáblákat tiszta román ideiglenes, 60 nap alatt végleges tiszta román feliratokkal kell helyettesíteni.

A[radon], [1919.] okt[óber] 16.
Ma járt le az a kétheti terminus, mely alatt a Wertner utcai csendőrség parancsára a magyar feliratok mellé román feliratokat is kell helyezni a Wertner utcában. Ennek a különálló rendelkezésnek végrehajtását ma alaposan ellenőrizték a csendőrök. Minden magyar feliratot leütöttek, nemcsak a kereskedőkét, kiknek a parancs szólott, hanem az ügyvédekét is, pl. M. Kariét.

A tegnap esti Aradi Újság, „a magyar Românul"[365] közli Veliciu nyilatkozatát, a 20-án megnyíló kat[olikus] főgimnáziumban[366] csak kat[olikus] növendékek tanulását engedi meg, és a tanárokat esküre fogja kényszeríteni. Névsorokat ő maga veszi revízió alá.

A[radon], [1919.] okt[óber] 17.
Veliciu a lapokban rendeletet közöl, hogy 19-én Maniu és a szebeni Kormányzótanács[367] vele együtt érkező osztályfőnökei fogadtatása alkalmából a régebbi rendelet szerint (mely az üzlettulajdonosokat kényszeríti a román zászló kitűzésére) a várost fel kell lobogózni. Utasítást adott a szigurancának[368] és a katonai csendőrségnek a végrehajtás ellenőrzésére.

364 Romul Veliciu Arad város prefektusa, 1919. szeptember 29-én iktatták be hivatalába.

365 Românul = 1911-ben Aradon, a Román Nemzeti Párt vezetősége által alapított román nyelvű újság, megszakításokkal 1938-ig jelent meg.

366 Az aradi magyar nyelvű Római Katolikus Főgimnáziumot 1919-ben alapították. Előzménye, hogy a minorita rend által 1745-ben létrehozott, 1872–1919 között magyar állami intézményként működő Királyi Főgimnáziumot 1919-ben átvette a román állam.

367 Lásd a 77. sz. jegyzetet.

368 Sziguranca = az 1908-ban létrehozott, gyakori névváltoztatásokon átesett román állambiztonsági szolgálat közkeletű elnevezése 1940-ig.

10 órakor azokat az üzleteket is zárni kell, melyek különben vasárnap is nyitva lehetnének. Goldiş[369] és Miclea[370] aradi képviselőjelöltekké, dr. Demian aradi szenatorjelöltté való kikiáltása a Thököly téri népgyűlésen lesz. Az üzemi hatósági bódét a város költségén le kell bontani. Nemrégen állították fel. Legalább 10 000 K kiadás.

Érdekes, a rendelet megint hangsúlyozza, hogy a helyes zászló függőlegesen kék-sárga-piros csíkból áll. Úgy látszik, nehezen tanulják meg a hiteles nagy-romániai zászló-összeállítást. A kedvezőtlen idő esetére nagy munkával a Kultúrpalota[371] nagytermét is díszítik. A Kultúrpalotáról már lekerült a magyar felírás: a magyar közművelődésnek.

A[radon], [1919.] okt[óber] 18-án

Sanyi Pestre utazott. Hiába volt a műegyetemi hallgatók x [!] deputációzása, x [!] írása, nem kaptak utazási engedélyt. Sanyi és egypár társa egy romániai főtörzsorvosnak a hadosztály-p[arancsno]kságnál és a prefektusnál való erélyes közbelépésére kapta meg az engedélyt, mint nemrégen a románoknak behódolt Kovács Vince fia és különlegesen Márton néhány lapszámmal az antantmissziók számára. Bizonyára [...][372] is, aki kedd óta fent van Pesten, megteszi a magáét. Gondolkozom rajta, miként lehetne egy akciót szervezni a pesti antantmissziókkal való kapcsolat létesítésére.

Különben a külföldi autók kezdenek sűrűbben felbukkanni. Délután láttam egy amerikai autót 4 tiszttel, este a Fehér Kereszt[373] előtt egy olasz autót.

369 Vasile Goldiş (1862–1934) tanár, újságíró, erdélyi román politikus. 1906–1910 között a magyar képviselőház tagja. Beszédet mondott a gyulafehérvári román nagygyűlésen, a Kormányzótanácsban a közoktatásért felelt.

370 Sever Miclea aradi román ügyvéd.

371 Kultúrpalota = Arad egyik legreprezentatívabb épülete. 1911–1913 között épült, ma az Arad Megyei Múzeum és az Aradi Filharmónia működik benne.

372 Olvashatatlan szó.

373 Szálloda Arad központjában, ma: Hotel Ardealul.

Az Aradi Újság, a magyar Românul, a kedves Varjassy Lajos[374] és a hazaáruló Zima Tibor[375] alapítása gúnyosan írja, hogy ez a külföldi idegenjárás lejvásárlással van összefüggésben.

Ma feltűnő magyar, német, román plakátok jelentek meg Maniu és Bratescu aláírásával. Bejelentik, hogy a nagyszebeni kormányzótanács földosztási rendeletét Ferdinánd király törvényerőre emelte, és elrendelik a bevezető munkálatok haladéktalan megkezdését. Ez beharangozó a holnapi cécóra. Különben is a környékbeli falvak forronganak. Aki vidékről jött ismerőssel beszélek, azt mondja, hogy a bolsevizmus kezd mutatkozni a parasztok között. Igaza lesz Marşieunak,[376] hogy a földosztásba beletörik a bicskájuk.

Sz. Kari beszélte, hogy a múlt vasárnap Világoson[377] Pop Csicso[378] miniszter (aki erdőbirtokán, mely szomszédos Böhmével, csendőrerővel a minimumra szállította le a munkabéreket) programbeszédében elárulta: az antant még Erdélyt sem hajlandó Romániának adni. Marşieu erre azt mondta volna: akkor főbe lőhetem magamat. Meg fogja ezt gondolni, tekintettel azokra a nagyszámú milliókra, melyeket ügyvéd irodatársa, dr. Costina[379] zsarolt össze számára. Nem ok nélkül mondott le Mladin Sever[380] az új aradi

374 Varjassy Lajos (1852–1934) aradi jogász, újságíró, politikus. 1905–1918 között Arad polgármestere, 1918-ban Arad vármegye alispánja, ezt követően 1919. május–augusztusban Károlyi Gyula aradi, majd szegedi ellenkormányainak kereskedelmi minisztere.

375 Zima Tibor (1882–1934) újságíró, gazdasági szakember. 1922-ben az Országos Magyar Párt képviseletében bejutott a román képviselőházba. 1934-től az Erdélyi és Bánsági Kisebbségi Újságírók Szervezete aradi tagozatának elnöke.

376 Iustin Marşieu Arad város első román prefektusa 1919. szeptember 29-ig. Utóda Romul Veliciu lett.

377 Világos (románul: Şiria) = község ma Romániában, Arad megyében, 1918-ig Arad vármegye világosi járásának székhelye.

378 Ştefan Cicio Pop (1865–1934) jogász, erdélyi román politikus. A Román Nemzeti Párt színeiben 1905-től 1918-ig tagja a magyar képviselőháznak. A Kormányzótanácsban a védelmi ügyekért felelt.

379 Valószínűleg Eugen Costina román ügyvédről, bukaresti parlamenti képviselőről van szó.

380 Sever Mladin.

főszolgabíróságról és nyit Aradon ügyvédi irodát. Miért nem vállalt állást Miclea, Iancu, [?][381] ügyvéd úr?

Lakatos Ottó[382] házfőnök megállított, mint már ismételten (úgy látszik, az aradi klerikálisok kezdenek megbocsátani nekem, mikor a pestiek fel akarnak falni), és újságolta, hogy micsoda sikanériákkal kínozzák a kat[olikus] gimnáziumot. Bekövetelték a használandó tankönyveket, és a revízióvételért 15 000 koronát követelnek a románok. Azt mondottam neki: az engedély megvan, a részleges rendeleteket ne foganatosítsák, hogyha a nagyszebeni kormányzótanács által is elismert rendeletekbe ütköznek. Erre azzal válaszolt, hogy mindent megfellebbeznek.

Tegnap délben találkoztam Szentmiklósy Lacival. Felkerestem a Fehér Kereszt éttermében ebédkor. Elmondta, hogy Küküllőben[383] szelíd a nyomás. Szerinte minden tisztviselőnek helyén kellett volna maradnia. Egypár dolgot elmondottam az itteni viszonyokról, az okt[óber] 6-i antantmisszió látogatásáról. Csak ekkor vettük észre, hogy a mellettünk lévő asztalnál egy román detektív ül, ki néhányszor feltűnően visszafordult.

Ma délben Szentgyörgyi bejelentette, hogy elemi iskolája a jövő héten esetleg válságba kerül, mert megkezdődik a német iskola, és ő oda fog kerülni. A szülők egy része osztotta felfogásomat, hogy az iskolát fenn kell tartani, esküt nem tett tanárok alkalmazásával. Faragó Rezső[384] rögtön ellenvetést tett, hogy ez a román hatóságokkal bajba keverne. Sajátságos, hogy ezt a hangot mindig a zsidók ütik meg legelőször, pedig most opportunitásból[385] is hazafiaskodniok kellene egy kissé.

381 Olvashatatlan név.

382 Lakatos Ottó (1865–1942) minorita rendi áldozópap, hitoktató, 1907-től Aradon tartományfőnök.

383 Valószínűleg az erdélyi Küküllő folyó vidékén.

384 Faragó Rezső (1878–1959) szerkesztő, publicista, költő. Az *Aradi Közlöny* című napilap szerkesztője, az Aradi Általános Takarékpénztár vezérigazgatója.

385 Kedvező alkalom, kihasználható lehetőség (latin).

A[radon], 1919. okt[óber] 19.

Ma lett volna a Maniuék nagy napja. Már tegnap kezdték a fellobogózást. Rengeteg apró zászlócska van kint, egy részük becsavarva. A háziurak egy része is kitűzte. A svábok és oláhok nagy zászlókkal tüntetnek (polgári takarékpénztár, Weisenburger úrék). Az Arad–Csanádi vasút[386] mind a 3 erkélyére és a palota tetejére is tűzött egyet-egyet. Hiába, a pénz, az üzlet gyáva a végtelenségig. Az Andrássy út kezdetén primitív diadalkapucska, mely egészen eltűnik a két hársfa között, melyeknek koronája még dacol a 4 napos tél ellen.

Reggel konok eső kezdődött a magyarság örömére. De felesleges volt. Maniuék elmaradtak, és a Lengyel-kirakatban szomorúan búsul a román királyi pár és trónörökös gyalázatos rossz oláh ecset alól kikerült olajképe. Már megindultak a kombinációk. Kolportálják (állítólag az Aradi Közlöny[387] 3 nap előtt megjelent száma is közölte volna), hogy Maniu a Károly király emlékére tartott romániai gyászünnepélyen visszautasította Ferdinánd meghívását azzal, hogy az erdélyiek meg vannak elégedve kormányzótanácsuk ügyvitelével, és éppen elég dolguk van most a választással, továbbá Demian dr. szenátorjelölt nyilatkozatát [...][388] előtt, hogy Románia megvonta a diplomáciai védelmet a hozzá hasonlatos mérsékeltektől, és az erdélyiek kiutasíttatnak Romániából. Persze, ez legenda, de mindenesetre jele annak a tagadhatatlan ténynek, hogy az erdélyi és román politikusok között ellentétek vannak. Hol nincsenek egyre nagyobb ellentétek? A tüzek elmúlnak, a korom és hamu veszi át az uralmat.

386 Az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak nevű vasúttársaság 1893-ban alakult az Arad–Körösvölgyi Vasút és az Arad–Csanádi Vasút egyesítésével. Aradon a Városháza szomszédságában 1892–1894 között építtette az ún. Csanádi Palotát.

387 1885–1940 között megjelent aradi napilap, szerkesztősége az ún. Csanádi Palotában működött. Tulajdonos-főszerkesztője 1897-től Stauber József volt.

388 Olvashatatlan név.

A mai nap kivételesen megvásároltuk az Aradi Hírlapot.[389] Két épületes hír van benne. A Lyceum[390] magyar könyveit el fogják adni. (Megint vásár. A román impérium egyenlő a román börzével.) Bodnár Jakabot, a szociáldemokraták egyik vezérét letartóztatták. Lejegyzem a Lombrozo[391] típusú Veliciu úr mai apokalipsziádáját. „Rossz szemmel nézem, hogy az aradi Vöröskereszt az én megkerülésemmel, úgyszólván a hátam megett lép érintkezésbe az Aradon tartózkodó antantmisszióval, amely szintén elmulasztotta, hogy engem, valamint a katonai parancsnokságot felkeressen. Az impresszióm az, hogy a humanitás cégére alatt Aradra lejött missziót az itteni hatóságok megkerülésével és a közrendet sértve egy aradi társaság hívta le, hogy a románok barbarizmusát elpanaszolhassák. Tény az, hogy az aradi Vöröskereszt kapva kapott az alkalmon, és sietett titkos értekezleten a misszió tagjait alaposan leinformálni. Ezen már most nyilvánvalóan leleplezett kísérlet eredménnyel nem járt, mert mindenki meggyőződhetett arról, hogy az illojális besúgások alaptalanok. Igen meglep az itteni magyar körök ezen illojális viselkedése, mert hiszen nálam ezen ügyben soha panaszt nem tettek, és tudhatja rólam mindenki, hogy készséggel állok mindenkinek a rendelkezésére, és az emberszeretet és humanitás nevében – amennyiben tőlem telik – orvosolni igyekszem mindenkinek a baját. Most tudom megérteni azt is, miért volt sok aradi polgárnak sürgős szüksége, hogy Budapestre elutazzon, és világosan látom, hogy a nekem bemondott okok java része ürügy volt, mert a valódi intenció nyilvánvaló, hogy bennünket befeketíteni törekedtek. Mindent megteszek, hogy hasonló esetek megismétlésének gátat vessek, és főleg gondom lesz arra, hogy aradi intézmények ne dolgozzanak a hátam megett."

389 1917 és 1940 között Aradon megjelent politikai napilap. A lap első szerkesztője Zima Tibor volt.

390 Az aradi Római Katolikus Főgimnázium.

391 Cezare Lombroso (1835–1909) olasz kriminológus, orvos. Állítása szerint a „született bűnöző" fizikai jelek alapján beazonosítható.

Ez az ijedt és ijesztő nyilatkozat önmagában eleget mond. Ehhez nem kell kommentár.

Sok szó esik a cégtáblákról. Egyes gerinctelen alakok már most kirakták a véglegest. Maczky cukrásznak két üvegtáblával összefüggő magyar és francia felirata van, kérte Veliciut, engedje meg ezt a kettőt, minden egyebet románul fog elintézni. A válasz rideg nem volt. A Weitzer utcai kereskedőknek, kik 2 hét előtt parancsot kaptak magyar és román felírások alkalmazására, most kénytelenek ezeket megint tiszta román feliratokkal pótolni. Radó Gyula, aki két hét előtt külön engedélyt kért és kapott a román csendőrszázadostól szép, drága magyar cégtáblájának román kiegészítésére, most újra ehhez fordult, aki durván elutasította. Mikor hivatkozott a két hét előtti engedélyre, azzal válaszolt, hogy két hét előtt másként volt, most pedig megint másként van. Czeiler,[392] a címfestő mondja, rengeteg dolga van, külön helyiségeket kell bérelnie. Humoros dolgokat is elbeszélt. Egy házban, hol sok kis üzlet szorong egymás mellett, az egyik kereskedő az oláh cégtáblák miatt hosszú ideig nem találta meg a saját helyiségét.

Csakugyan csütörtök óta itt van egy újabb antantmisszió egy amerikai ezredes, svájci és szerb tisztekből, és helyet foglalnak benne a múltkoriak. Ezekre vonatkozik Veliciu ostoba kirohanása. Egyik este Vásárhelyi Jankát,[393] [...],[394] kik a vendégekkel érkeztek, letartóztatták, és a missziót is inzultálták a románok. Ma ezt többféle verzióban is hallottam. Vásárhelyi Janka visszavonult falura. Holnap utánajárok, mi igaz e hírekből.

Különben a legendák napja volt. Nemcsak a Pop-Csicso – Marşieu-féle állítólagos nyilatkozat szállong, hanem egyéb is. Martinelli szobrász,[395] ki 21 000 koronáért vállalkozott volna a Szabadság- és Kossuth-szobor lebontására, a szerződést kötve Veliciuékkel, előleget véve fel Pestre utazott

392 Czeiler István aradi címfestő.

393 Vásárhelyi Janka (1869–1938) az aradi Vöröskereszt Egylet elnöke.

394 Három olvashatatlan név.

395 Martinelli Jenő (1886–1954) szobrász, éremművész. Főként aktokat és vallásos tárgyú műveket készített.

szakmunkásokért, tulajdonképpen antantmegbízott lett volna. Az újabb misszió kijelentette, hogy a románoknak hamar ki kell vonulniuk, és keveset fognak kapni. A kolozsvári díszmagyar históriát egy angol ezredessel karöltve aradi kaptafára vonták [...].[396] Az izgatott idegek termékenysége bámulatosan bírja.

A valóság az, hogy Maniuék elmaradtak, a hírt a katonaság se tudta délelőtt, mert három repülőgép produkálta magát, igazán szép nyaktörő dolgokat mutatva ½ 12 órakor a város fölött, de nem tudtak a román notabilitások sem, mert a szakadó eső dacára fellobogózták házaikat. Az is valóság, hogy a két román divízió közül a szalvasági már vissza van rendelve Romániába, a lovassági is úgy látszik, el fog menni. És mi lesz aztán?[397]

396 Olvashatatlan név.

397 A forrás jelzete: MNL OL Családi fondok, levéltárak (1237–2012), Krenner család (1805–1967), Krenner Miklós naplói (1919–1967) (= P 2043, 14. tétel, No. 1–30.)

Magyarország nem volt, hanem lesz!

Kainz György hivatalnok

(Budapest, 1920. január - 1921. december)

Élete

Kainz György (1890–1975) naplóját 1920-tól 1958-ig vezette. 1890-ben született Budapesten, római katolikus családban. Apja (Franz Kainz) Felső-Ausztriából Pestre vándorolt vendéglátós volt, aki itt nyitott kocsmát, és ebből lett tehetős bérháztulajdonossá a család. Öt idősebb testvére volt (Jozefin, Ferenc, Károly, Paula és János), a legfiatalabb, György egész életében a nála három évvel idősebb nővérével, Paulával élt együtt. Míg naplóírónk felsőkereskedelmit végzett, addig Paula a polgári első négy osztályát végezte el. Az alább közölt forrás születésekor a Thököly utcán laktak, azonban édesapjuk 1922-ben bekövetkezett halála után ezt eladták, és részben ennek az árából vettek egy tízlakásos bérházat Rákospalotán, az Irányi Dániel utcában, ennek a lakbére biztosította a megélhetésüket. Azonban ők nem itt éltek, hanem egy kétszobás lakást béreltek 1932-től a Rhédey utcában.

Kainz György egész életében a Magyar (Királyi) Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaságnál dolgozott Budapesten. 1910-től lépésről lépésre járta be a hivatali ranglétrát a cég titkárságán, ahol kezdetben hivatali gyakornok, majd hivatalnok, később pedig ellenőr volt, végül főfelügyelőként ment nyugdíjba a 30-as évek második felében. 1917-ben a háború alatti hivatali szolgálataiért III. osztályú polgári hadi érdemkeresztet kapott.

Kainz naplója egy rendkívüli történeti forrás, így jól dokumentálja azt, hogy a szerzője milyen aktív társasági és egyesületi életet élt. Ennek

a központi eleme volt a természetjárás. A természet iránti rajongásból lett a Magyar Földrajzi Társaság tagja. Azonban igazán aktív tevékenységet nem itt, hanem a Magyar Turista Egyesületben fejtett ki. 1927 és 1929 között az egyesület választmányi tagja volt. A Magyar Turista Egyesületnek számos osztálya volt, ezek a kisebb-nagyobb csoportok döntően egy-egy baráti társaságból szerveződtek. A *Turisták Lapja* szerint a húszas és harmincas években több ilyen társaság volt, például a Lomnici csoport, a Vándorfiúk, a Fecskék vagy a Sasok Társasága. Ez utóbbinak volt a tagja György és a testvére, Paula is. A Sasok Társasága 1914 nyarán alakult, ebben is fontos tisztségeket töltött be a húszas évek második felében: ennek az osztálynak az intézőbizottsági tagja, majd jegyzője volt 1927–1928-ban. 1929-ben György a titkári pozíciót töltötte be, Paula pedig az osztály jegyzője volt. A korabeli újságok tanúsága szerint a harmincas években hetente szerveztek vasárnapi kirándulásokat, amelyeknek a vezetője György volt. Ezen túlmenően erdei források kiépítésében és túraútvonalak kijelölésében, fenntartásában is szerepet vállaltak. Így a harmincas években a Tihanyi-félsziget jelzéseit Kainz György és csoportja gondozta. A Sasok Társasága Nagyszénáson turistaházat létesített 1923-ban, amelyet csak Sas Otthonként emlegettek a korszakban. Ennek ugyancsak ő volt a gondnoka 1928 és 1930 között. Számos közösségi eseményt szerveztek: álarcosbálokat, társasvacsorákat, dalárdát vagy vetítéses előadásokat külföldi kirándulásokról, és saját lapot is adtak ki *Sascsalád* címen. Nevét a mai napig őrzi a Kainz György-forrás a Pilisben, Dömös közelében. Végül, de nem utolsósorban az egyesület szellemiségével kapcsolatban meg kell említeni, hogy egyrészt az irredenta törekvések ápolása fontos szerepet töltött be, másrészt kifejezetten keresztény és magyar – azaz nem zsidó – egyesületként tartották magukat számon. Mindez egyértelműen kirajzolódik Kainz naplójából is.[398]

398 Kainz György hagyatékából – Kunt Gergely gondos gyűjtésének köszönhetően – naplófüzetek, kirándulási és utazási élményeiről szóló feljegyzések, családjára és vagyoni helyzetére vonatkozó dokumentumok egyaránt fennmaradtak. Az életrajz megírásához felhasznált főbb források: Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai, Az 1941. évi népszámlálás budapesti felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye (= IV. 1419. j. 189/b.); BFL, A jogszolgáltatás területi szervei, Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai, Peres és peren kívüli iratok, Hagyatéki ügyek, Franz Kainz hagyatéki anyaga (a továbbiakban VII. 12. b 1922-188453); BFL, A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai, Az 1945. évi budapesti népösszeírás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye (= IV. 1419. n. 189/b.).

Részletek a naplóból

1920. január 5.
Megint hétfő, hivatalba[399] kell menni, úgy utálom egy idő óta a hivatalt! No de holnap megint ünnepnap van. Ma a szokottnál is idegesebb voltam, talán az a sok semmittevés, melyet körülem [!] látok – tett azzá.

Az „Új Nemzedék"[400] tegnap folytatta támadásait az MFTR ellen. Nádas[401] roppant bizalmas hozzám, közölte, hogy nyomon vannak, meglesz hamarosan, ki az a jól informált egyén, ki a cikkeket szállítja. Annyi bizonyos, hogy ez főnökömre nagyon dühös lehet, mert Nádas személyével különösen sokat és a legkíméletlenebbül foglalkozik.

Ede két ízben is felkeresett hivatalomban ma délelőtt.

Ebéd után ecetért mentem, meg nyiratkozni voltam, amióta magam borotválkozom a zsilettel, először voltam borbélynál, 7 koronába kerül a nyírás, beretválkozás nélkül.

Estefelé Relle Paula látogatott meg bennünket, felhívtam egy kicsit a „burzsit". Azt a hírt hozta, hogy a Vöröskereszt értesítette őket, hogy Relle Feri él, egészséges, és ez idő szerint – már tudniillik 1919. március havában – .....-ben van. Szegény, bár csak hazajöhetne már!

399 Kainz a Magyar (Királyi) Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaságnál (MFTR) dolgozott Budapesten. A cég központja az V. kerületi Mária Valéria utcában volt, Kainz ide járt naponta dolgozni.

400 Keresztény jobboldali politikai napilap 1919–1944 között.

401 Nádas Viktor, az MFTR Titkárságának osztályvezetője, az ott ellenőrként dolgozó Kainz hivatali főnöke.

Ma nagy posta jött, újévi üdvözlet Brachfeld Gyuritól meg Wegwoda Józsitól, levél Haidniger Paulától és egy hosszú levél Haustól.[402] Frankenmarktban még valóságos eldorádó lehet, 1 kg vaj 50 K, 1 kg hús 18 K, és van minden! Sok a fizetése, mint nekem boldogult időkben, játszanak bizalmit, mint nálunk a közelmúltban. No, várjunk csak, nem sokáig lesz ott sem magas fizetés meg bizalmi testület. Küldött felvételeket is, melyeknek különösen megörültem.

Este a Corvin Filmgyár[403] üvegpalotája megint ki volt világítva, gyönyörű látvány ez, olyan, mint egy tündérkastély, minőket a mesékben olvastunk.

Ma különben nagy nap van. Ma utazott el Apponyi a békedelegáció élén Párizsba. Ideges remegéssel várjuk őket vissza, vajon mit hoznak, jót-e avagy csak rosszat? Nincs nagy reményünk, hisz előttünk van a német meg az osztrák békeszerződés, éppen a miénk lenne jobb? Mégis megvan az a megnyugvásunk, hogy ha egyáltalában el lehet valamit érni Párizsban, úgy azt Apponyi gróf tüneményes egyénisége, világraszóló tekintélye el fogja érni. Ebben szerencsések vagyunk, hogy ily nagy ember állt e hálátlan, tövises vállalkozás élére. Isten áldása kísérje őket!

1920. január 6., vízkereszt

Csodaszép reggel, oly jólesik a sok locspocs után. Gyalog mentünk be a domonkosokhoz, spórolni kell a villamospénzzel is, mióta 1 koronába kerül egy menet. A templomból szentelt vizet hoztunk magunkkal.

Mai misémet a békedelegáció működésének szenteltem, az ő eredményes ténykedésük érdekében imádkoztam. Holnap délben már ott lesznek, és talán már látják is azt a vérszopó tigrist, azt a nyomorult Clemenceau-t!

A templomból a temetőbe mentünk. Alig találkoztunk valakivel, gyönyörű szép, csendes séta volt. Mama sírján valami túlbuzgó öntöző a borostyán

402 Felső-Ausztriában élő rokon. Kainz családjának egyik ága ugyanis Frankenmarktból származott.

403 A Corvin-filmgyárnak Zuglóban, a Gyarmat utcában volt a gyártelepe, itt kapott helyet a műterem is, amelynek teteje és a fala is üveggel volt fedve a jobb fényviszonyok végett.

hosszú indáit levagdosta, a marha! Úgy örültünk pedig, hogy már annyira megnőtt. Hát neki más gusztusa van.

Megnéztük dr. Pap Zoltán[404] volt képviselő és költő sírját is. Első feleségét imádta, legalábbis úgy látszott, sírját közbámulat tárgyává tette feltűnő díszességével, minden kis kőbe belevésette nejéhez írt ódáit, hogy mennyire nem tudja elfelejteni stb. Épp azért alig másfél év múlva újból megnősült a nagyszerű komédiás. Második felesége a múlt héten gyermekágyban meghalt, mire Pap szíven lőtte magát. Egyszerre temették mindkettejüket, az első feleség mellé. Ezúttal nem komédiázott...

A temetőből az Urániába mentem, jegyekért, onnan hazasiettem. Útközben dr. Kövesligethy Radó[405] egyetemi professzorral találkoztam, olyan nagy karimájú kalapot visel, mint az anarchisták. Úgy látszik, nem használt még neki, hogy kommunista vonzalmai miatt az irodalmi és tudományi társulatokból – fájó érzéssel ugyan, de – kizárták.

[...]

1920. január 8.

Rosszul aludtunk az éjjel, Papának állandóan hideglelése volt, gyakran felkelt a szükségesek elvégzésére, és segíteni kellett neki, mert nem tudott a lábára állni. Eddig idegességem miatt aludtam rosszul, most ez is hozzájárul. Reggelre azonban – hála az Istennek – jobban lett, nem kellett orvos, sőt újságért el is volt. Délután megint lefeküdt, noha nincsen láza. Paula is erősen meg van fázva, engem is kerülget a nátha, nem is csoda, ebben a vacak esős időben hamar meg lehet fázni. Megint újabb nyomorúság! Nem elég a sok más gond, még csak az hiányozna, hogy orvos jöjjön a házhoz!

404 Papp Zoltán (1862–1919) költő, dalszerző, politikus. 1901-től Függetlenségi párti programmal országgyűlési képviselő, 1904–1912 között az *Egyetértés* c. napilap főszerkesztője volt.

405 Kövesligethy Radó (1862–1934) fizikus, csillagász, egyetemi tanár, az MTA tagja.

Reggel a bazilikában voltam. Ha különös kívánságaim vannak, a Benczúr-Madonnához[406] járulok, ott öntöm ki szívemet. De sokszor, majdnem mindig meghallgatásra találtak kéréseim! Ebben a kérdésben vagyok. Ma a békedelegációra kértem áldást, és hogy vegye le az Isten a betegséget lányunkról. A Madonna földöntúli módon mosolygott... Szent István, első szent királyunk térdel előtte, és oltalmába ajánlja a magyar koronát. Lehetetlen, hogy a szentanya cserbenhagyná országát, hazánkat... Két nagy pártfogónk van, ott fent, nem szabad elcsüggednünk. De szépen festette meg ezt a hatalmas oltárképet a mester! Biztosan őt is e gondolatok vezették munkája közben.

Hivatalból hazajövet 2 liter cukorpótlót hoztam 60 koronáért. Otthon Ede várt rám, elbeszélgettünk. Aztán ledőltem a díványra és elaludtam. Talán 1 éve, hogy ezt nem cselekedtem, kimerültem az éjjeli álmatlanságtól.

A vasasok szakszervezetének házát ma a karhatalom erős gyűrűvel körülzárta, a Thököly úton, a templommal szemben gépfegyvereket állítottak fel. Vajon mi lehet az oka ennek a rendszabálynak? Úgy látszik, a szociáldemokraták még mindig nem férnek a bőrükbe! Ki kellene őket irtani, no de bízzuk ezt Horthyra, az majd ráncba szedi őket.

1920. január 9.
A vasasoknál tegnap gyűlés volt, azért rendelték oda a sok katonát meg gépfegyvert. Kedélyes ülés lehetett!

1920. január 10.
Óriási agitációt fejtenek ki a legkülönbözőbb pártok a közeli nemzetgyűlési választások előtt. A mi kerületünkben, a XXII. választókerületben is több jelölt van, ma egy szociáldemokrata is kimerészelt a placcra. Remélem, hogy a mi kerületünkben is a keresztény nemzeti egyesülés pártjának hivatalos jelöltje jut be a képviselőházba. Hát két hét múlva eldől a harc, roppant kíváncsi vagyok.

406 Utalás Benczúr Gyula *Szent István Szűz Mária oltalmába ajánlja Magyarországot* című képére, amely a Szent István-bazilikában található.

Párizsból még mindig semmi érdemleges hír nem érkezett. Fiuméból, úgy látszik, mégis szabad kikötő lesz. Ez a megoldás a sok rossz között még mindig a legjobb lenne hazánkra nézve. Mennyire megszerettem én Fiumét, amint lent jártam, azt gondoltam mindig, ha nyugdíjban leszek, ottan fogok letelepülni. Hát azóta ebben a kérdésben is más véleményen vagyok. A „Virradat"[407] azt írja ma, hogy megalakítják mégis a Zsidóországot. Ezt sem hiszem el, míg nem látom.

1920. január 11. vasárnap
Rossz éjszaka után arra ébredtem, hogy a nátha csak fokozódott, így nem is voltam a templomban. Paula ma áldozott, de jobb lett volna neki is itthon maradni, már tegnap is, mert feltűnő bágyadtságot érez, és délután 38 fokos láza volt. Rossz előjelek; szent ég, csak ne legyen semmi baj! Úgyis oly nagy a nyomorúság, csak betegség ne jöjjön! Délelőtt Ede és Feri voltak kint, csak rövid ideig. A konyhában foglalatoskodtam különben egész délelőtt. Ebéd után a memoárjaimon dolgoztam szorgalmasan, sokat is haladtam.

A békedelegációról még semmi hír, csakhogy a románok meg vannak ijedve, hogy Apponyi valamit elér az ő kárukra. Apponyi tekintélyének egyensúlyozására már el is küldték a minisztereket, sőt magát Ferdinánd királyt is útnak menesztik. Ez már jó jel! Különben a románokat újból felhívták – hányadszor? –, hogy ürítsék ki a megszállott területeket, mert különben az antant kötelékéből kilépettnek tekintik és a határkérdésben adott engedményeket visszavonják. Kíváncsi vagyok, van-e még valamelyes tekintélye az antantnak?

Hollandia kereken megtagadta Vilmos császár kiszolgáltatását.[408] Tegnap különben beállott a tényleges békeállapot Németország és az antant között. Mikor mondhatjuk ezt mi?

407 Szélsőjobboldali, 1918–1922 között megjelent hetilap.

408 II. Vilmos (1859–1941) 1888. június 15. és 1918. november 9. között a Német Birodalom császára. Kulcsszerepe volt az első világháború kirobbantásában. A háborút követő felelősségre vonás elől Hollandiába menekült és ott halt meg.

Az antant állítólag ráparancsolt a magyar kormányra, hogy a kommunisták elítélésénél mérsékelje a szigort. Ugyanekkor meg akar tenni minden lehetőt az orosz bolsevizmus letörésére. Kész kutyakomédia!

A vasasoknál azért volt tegnapelőtt az a simli, mert röpiratokat terjesztettek a városban „világ proletárjai, egyesüljetek" felirattal. A szálak állítólag a vasasok szakszervezetéig nyúlnak, és azért itt házkutatás volt. Mondom, nem nyugszanak még a vörösök; lesz emiatt még hecc elég!

1920. január 12.
Délután az iskolában voltam, a választási biztosnál betekintést szereztem a választók névjegyzékébe. A mi házunk teljesen rendben van. Holnap meg is kapjuk a választási igazolványokat.

Ma az a hír terjedt el, hogy Horthy ellen újabb merényletet akartak elkövetni, és hogy a József-telefonközpontot fel akarták robbantani. Nem tudom, mennyi ekrazitot[409] találtak volna a pincében! Hát csak így tovább! És az a meghülyült antant még mindig védi a bolsevikeket?

A francia lapok közlései után ítélve a vártnál is rosszabb békére lehetünk elkészülve; ellenben Maniu román pártvezér meg telesírja a világot, hogy elvesztik a Bánátot, a magyarlakta erdélyi területeket. Ezek után nem tudom, legyek optimista vagy pesszimista. Antanték, úgy látszik, még mindig nem készültek el a békeszerződés tervezetével, mert azt még nem adták át Apponyinak. Annyi már most biztos, hogy a békedelegáció visszajön Budapestre, és itt fogja megszövegezni a választ.

Németország tegnap óta békeállapotban van, és már ma proklamációt intézett az elszakított országrészek lakosságához, melyben igazságtalanságnak nevezi a béke eme erőszakos intézkedését, és kitartásra buzdítja őket. Hogy is hívják németül, hogy reváns?[410]

Papa étlapot hozott ma a kávéházból. Késői generáció számára kijegyeztem magamnak belőle néhány tételt: zöldségleves 1,40 K, édesburgonya

409 Ekrazit (fr.) = pikrinsavas robbanóanyag.

410 Reváns (fr.) = elégtétel, bosszú.

feltéttel 10 K, sertéscomb vagy bécsi szelet, illetve natúrszelet 30 K, hagymás rostélyos 25 K, mákos metélt 8 K, cékla 4 K, sajt 6 K, fröccs 5 K, egy alma 7 K, egy narancs 7 K, savanyútüdő 12 K, pörkölt 12 K, mirigyrózsa kirántva 25 K. Kommentár szükségtelen.

1920. január 13.
Roppant fáradtan és idegesen jöttem el a hivatalból, pedig ma csendes nap volt. Ede látogatott meg az iskolában, elhozta a színházjegyeket; jó gyerek az Ede, nem kellett nekem sort állnom a Nemzetinél. Csengeri[411] kapitány is felkeresett; őt a kormány Ukrajnába küldte, propagandát csinál a Ruszka-Krajnaiaknak[412] Magyarország melletti maradásuk érdekében. Szerinte elkerülhetetlen az új háború, állítólag nagyon sok hadianyagot vettünk már Olaszországból és Németországból. Szóval nem soká fogjuk élvezni ezt az ideális békét.

Zámbory[413] kolléga ma búcsúzott. Felcsapott képviselőjelöltnek, és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának[414] programjával Hajdú megye valamelyik kerületében fel fog lépni. A románok ugyanis az antant x-edik ultimátumára, úgy látszik, mégis kezdik kiüríteni a még megszállott területeket, és így Hajdúban is megejthetik a választást. Nagyon megdöbbentett, hogy lehet egy ilyen hatökör, mint ez a Zámbory, képviselőjelölt? Hiszen három sort nem tud fogalmazni, három mondatot nem tud összefüggésesen [!] elmondani.

411 Csengery Géza hajóskapitány, aki a MFTR-nél dolgozott a hajósszemélyzet tagjaként.

412 Ruszka Krajna a Magyar Népköztársaság ruszinok lakta önkormányzati tartománya 1918–1919-ben.

413 Zámbory Kálmán hivatalnokként dolgozott a hajózási cég titkárságán, Dömötör Géza és Selig Alfréd közvetlen munkatársaként, akik ugyanebben a pozícióban voltak, míg Kainz ellenőrként felettük helyezkedett el a ranglétrán.

414 A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja 1919–1922 között működött önálló pártként, ezt követően az Országos Kisgazdapárttal egyesülve a két világháború között kormányzó Egységes Pártba olvadt be.

No, azon a programbeszéden szeretnék én jelen lenni! Tanulja is már jó pár hete a mondókáját.

Szerencsére nem csupa ilyen kaliberű emberekből áll a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, mert biz' ez akkor nagyon szomorú volna! Székesfehérvárott Prohászka Ottokár[415] püspök lép fel a párt programjával. Ez igen!

Az a hír jött Párizsból, hogy a békefeltételeket valószínűleg csütörtökön adják tudtul.

Érdekes levelet kaptam ma az Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szakszervezetétől. Megrónak, amiért a szervezetből kiléptem, pedig – úgymond – mennyit köszönhetek a működésüknek. Azonban meggondolhatom a dolgot, és újból beléphetek. Komm' zurück es ist alles verziehen...[416] Hát én persze szaladtam, hogyisne, örülök, hogy megszabadultam tőlük! Mindenesetre ez is jellemző, mennyire nem férnek még mindig a bőrükbe a szociáldemokraták.

[...]

1920. január 16.

Géza megígérte, hogy szerez egy zsák lisztet Gönyűről, s miután ma megy az utolsó Mftr. személyhajó felfelé, sürgős lett az ügy, azonnal nyélbe kellett ütni, mert aztán itt maradunk a tavasszal liszt nélkül. Géza a nagy utazókosarát felajánlotta, mert valahogy maszkírozni kell a küldeményt, különben lefoglalják az egész lisztet, mert csak legfeljebb 10 kg-ot szabad szállítani. A kosárnak a hajóra való eljuttatásáról volt tehát szó. Délelőtt felírtam Géza lakásának címét, de bizony a cédulát a hivatalban felejtettem. Itt kezdődött a komplikáció, mert el kellett érte mennem a hivatalba, ott megfogott Nádas, miután egy igen sürgős és fontos statisztikát kellett készíteni az angolok részére, amint ez megvolt, rohantam Dömötörékhez,[417] csak úgy folyott rólam a víz (ma tudniillik megint nyár van). Szépen laknak Gézáék, Polczer Izabellával együtt, igazi urasági lakás, minden kényelemmel. Különösen a fürdőszoba és a konyha tetszett. Kis imbisz[418] után Géza hozatott egy konflist,[419] arra ráraktuk a kosarat, amint azonban hallotta a kocsis, hogy a Margit hídhoz kell hajtania, nemtetszésének adott kifejezést. Megnyugtattuk, hogy visszafelé is fuvarja lesz. A Palatinus-házaknál[420] akart megállni, amidőn kértem, menjen le a rakpartra, rém goromba lett, úgyhogy kiszálltunk. Követelte, hogy fizessük ki, nem vár rám, míg visszajövök. Géza nem tudom, mennyit adott neki, de ismerve úri tempóit, bizonyára eleget adott, és mégis micsoda gorombaságokat vágott a fejünkhöz a bugris! Aztán lecipeltük a hajóra a kosarat. A nagy árvíz miatt a Sas[421] az Erzsébet-malomnál állt, tehát odáig kellett koromsötétségben botorkálnunk, borzasztó állapotok mindenfelé! Hálát adtam Istennek, amidőn megint fent voltam az újpesti rakparton, onnan aztán gyalog neki a sötétségnek, naná, majd össze hagyom szidatni magam még egyszer konfliskocsissal. Valóságos prachtleitungot[422] csináltam, amennyiben 75 perc alatt tettem meg a nagy utat, de ki is fáradtam a sietésben. Az utcák kihaltak, miután már este 8-kor kapuzárás van a tömeges betörések miatt, világítás alig van, hát igazán félelmetes az utcán járni. Fél tízkor otthon voltam, valóságos kínszenvedés volt, de mit nem tesz meg az ember a gyomra érdekében?

Este az a hír terjedt el, hogy a békefeltételeket mégis átnyújtották, bővebb részletek még hiányoznak. A legrosszabbra vagyunk elkészülve, hacsak Isten nem áll mellénk.

415 Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári megyéspüspök, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának országos elnöke.

416 A német szöveg magyar fordítása: Gyere vissza, és minden meg van bocsátva.

417 Dömötör Géza hivatalnok Kainz kollégája volt a vállalatnál.

418 Imbisz (ném.) = hidegtál.

419 Azaz egylovas bérkocsit.

420 A Margit híd pesti hídfőjénél található bérháztömb.

421 1917-ben épült egyik dunai gőzhajó. Az átnevezése a rendszerváltozásokat követte: IV. Károlyból Sas, Szent Imre, majd a szovjet megszállás után Felszabadulás, végül pedig Szőke Tisza lett a neve.

422 Prachtleitung (ném.) = parádés teljesítmény.

Fiumét az olaszok okvetlenül akarják, és nem engednek, Románia válaszolt az antantnak, hogy ki fogja üríteni a megszállott magyar területeket, amikor ezt jónak látja, különben kikéri magának azt a hangot, melyet az antant használt vele szemben (!). Ejnye, be nagy tekintélye van az antantnak!

Bulgáriában komoly dolgok történnek, mintha ott is bolsevizmus volna készülőben (?).

A német tisztek körében mozgalom indult, hogy [a] IV. Károly által adományozott rendjeleket visszaküldjék, mert a Sixtus herceg[423] általi békekísérletével Németországot annyira megsértette.

1920. január 17.
Amitől tartottunk – bekövetkezett! Még mindig reméltünk, hisz a halálraítélt is bízik az utolsó pillanatig, de hiába! Tegnap ünnepélyes formák között Apponyinak átadták a békefeltételeket. Nem feltételek ezek, nem, ez egy nemzet halálra ítélése. A demarkációs vonal megmarad politikai határnak, egyedül Baranyának egy részét, Péccsel, Moháccsal és Bajával kaptuk vissza. Tehát nem tanult a győzelmi mámorban úszó antant semmit, sem a német békéből, sem az osztrák békéből! És azok a... fejek ott Párizsban azt hiszik, hogy bölcsen döntöttek? Azt hiszem, maga a vérszopó fogatlan tigris, az a gaz Clemenceau sem hiszi, hogy ez így jól van, de beleheccelték rabló szomszédainkat a háborúba, meg kell ezért őket jutalmazni, természetesen a mi bőrünkön. Párizs tehet, amit akar, de nem dönthet. Ostobaság döntést emlegetni. Dönteni fog a történelem, amely a kiaszott, meg a vénkori őrületben vergődő nyugati civilizáció és ennek legpregnánsabb képviselője, Clemenceau fölé véresen dereng, dönteni fognak a geográfiai tényezők, dönteni fognak a leigázott népek szívei és az izmok. Óh, Horthy, jöjjön el a te országod! De mihamarabb. Van ember ma, aki elhiszi, hogy a magyar Komárom

423 Sixtus Bourbon-pármai herceg (1886–1934) Zita osztrák császárné, magyar királyné bátyja, az első világháború idején a belga hadsereg tisztje. 1917-ben öccsével, Xavér herceggel sikertelenül próbált közvetíteni Franciaország és az Osztrák–Magyar Monarchia között.

meg Érsekújvár,[424] Kassa stb. stb. fogja tűrni, hogy idegen nép uralkodjon felette? És ezt nevezik a népek önrendelkezési jogának? Ez volt az az ideál, aminek az egész világ beugrott? Azt a nagy világcsalót és szélhámost, Wilsont, már utolérte az isteni gondviselés, Clemenceau-nak azt kívánom, érje meg azt a napot, amikor a német dragonyosok a Concordia téren[425] fognak átvágtatni. Ez volna életem egyik legörömteljesebb napja. Hát ezt úgy hívják ott a Szajna partján, hogy béke? Ez nem béke, ez a harc – mindörökre!

De mit írok ennyit, nem panaszkodni, sírni tudnék most, sírni keservesen, szeretett hazám sorsa felett. Hát az Isten Anyja elhagyta volna országát, melyet 1000 évvel ezelőtt első szent királyunk az Ő oltalmába ajánlott? Nem, bízniuk kell! Magyarország már látott tatárt, törököt, osztrákot, át fogja élni rabló szomszédai megszállását is. Összeszövetkezünk Istennel és az ördögökkel is, ha más nem segít. Arcul ütött tisztaságunk, hitünk, szeretetünk, megcsúfolt ezeréves szép hazánk megtanul gyűlölni, és tűzcsóvákat fogunk dobálni a többi elégedetlenekkel, ha ez kellett Párizsnak, ám lássa meg!

És most dolgozzunk és reméljünk...

Mindennapi imádságomba fogom ezentúl is foglalni hazám sorsát, de egy kiegészítéssel; jöjjön el a reváns, a bosszú édes érzése, büntesse meg az Isten mindazokat, akik egy újabb Balkánt teremtettek. Bárcsak mindezt megérhetném.

És most megint Herczeg[426] hangulatos darabjára gondolok. Igen, minél rosszabb a béke, minél kegyetlenebbül bánnak el velünk, annál jobb! Annál hamarébb következik be a fordulat, annál férnek [!] hozzánk vissza a nemzetiségiek. Összeszorított ajakkal, fogcsikorgatva várjuk e pillanatot.

424 Érsekújvár (szlovákul Nové Zámky) város Szlovákiában, a nyitrai kerület érsekújvári járásának székhelye, 1918 előtt Nyitra vármegyéhez tartozott.

425 A Concorde tér Párizs egyik legfontosabb szimbolikus tere, amely nagyon közel fekszik a Szajnához. Egyik oldalán a Tuileriák kertje, a másik oldalon a Champs-Élysées sugárút határolja.

426 Herczeg Ferenc (1863–1954) író, újságíró, az MTA tagja, az *Új Idők* c. irodalmi hetilap főszerkesztője, a Magyar Revíziós Liga elnöke.

Ave Mariae, gratia plena, Patrona Hungariae, ora pro nobis.[427] Magyarok Nagyasszonya, kérj áldást szegény, szerencsétlen, szétmarcangolt országodra. És téged, első szent királyunk, azzal kérünk, érvényesítsd magas befolyásodat ott fent a magasban a te műved, a te ezeréves birodalmad érdekében...

Sírni tudnék, oly szomorú ez. És nekünk kellett ezt megérnünk, nekünk kell e szomorú időben élnünk!

Gyász borult a fővárosra, a házakon megjelentek a gyászlobogók, a garnizonra[428] 3 napos gyász rendeltetett, mindenkin e lehangoltság látszik, de egyúttal a bizalom is, hogy lesz ez még másként is és nemsokára! Ez jó jel.

Ede korán délután kijött már a gyászkeretben megjelent *Új nemzedék*kel, elsírtuk egymásnak érzelmeinket.

A Duna kiáradt, az alsó rakpartot fél méter magasságban elöntötte, úgy, hogy csónakkal lehet rajta járni. Ez is kellett!

Estefelé visszavittem az iskolába a szavazólapokat elosztó ívet; jövő vasárnap megyünk szavazni.

Rein kolléga ma ötheti szabadságra ment, szegénynek súlyos neuraszténiája van, ilyen fiatalon! Különben ma már idegességgel születik a csecsemő is, csoda ezekben a rettenetes időkben, ha mindenki ideges?

Ausztria és Csehia [!] állítólag megállapodtak egymással gazdasági kérdésekben, valószínűleg ellenünk irányul ez a megállapodás, mert akárhányszor e két ellenség összebarátkozik, mi isszuk meg annak a levét. Gleich und gleich gesellt sich gerne.[429] Különben úgy hírlik, hogy a szénhiány miatt Bécsben megint nem mennek a villamosok, és hogy a színházakat is bezárták.

1920. január 18. vasárnap

Onnan[430] a Garay térre mentem; már megint minden drágább lett, kel 14 K, sárgarépa 6 K kilója. Ellenben citromot 2 K-ért kaptam; micsoda csoda!

427 Az *Üdvözlégy* latin nyelvű kezdősora.

428 Garnizon (ném.) = helyőrségi laktanya.

429 Német nyelvű közmondás, magyarul: minden zsák megtalálja a maga foltját.

430 Azaz a domonkosoktól.

Narancs, citrom különben rengeteg mennyiségben volt a piacon. Általában az olasz vidékről jövő áruk árai érzékenyen csökkentek, így egy olasz gyertya 7 K-ért, a rizs kilója 68 K-ért, füge 60 K-ért kapható. Ez a megindult élénk kereskedelemre mutat. Egy jó szimptóma az általános sötétségben!

A szociáldemokraták kiléptek a koncentrációból meg a kormányból, és a közeli választásokon sem fognak akkor részt venni, jelölteket nem állítanak. Oda van tehát Sir George Clerk[431] műve, az antant ez államférfiú javaslatára csak oly kormányt ismert el, melyben minden párt, tehát a szocialisták is benne vannak. És most mégis átadták a békefeltételeiket, dacára annak, hogy a szocialisták meg vannak sértve, állítólag mert nem hagyják szabadon működni őket, választási küzdelmeik elé számtalan akadályokat gördítenek stb. Hiszen ez igaz, de jól van, hogy így lesznek velük, nem, majd az égbe hagyjuk őket nőni, hogy holnapután az Alsace-Lorraine[432] kommunizmus ölébe vessék megint magukat. Úgy látszik, az antant nem vesz notice-t[433] a kilépésről, minden igazi magyar pedig csak örülhet, hogy a kilépés megtörtént.

A nemzetgyűlés különben előreláthatólag február 7-én összeül. Addigra a sorszámok is talán elhagyták már a Magyarországnak csúfolt szörnyalkotmányt, az antant dicső művét.

Horváth kolléga[434] írt levelet Mezőtúrról, nem eresztik a románok haza, pedig már négy ízben is megkísérelte a határzáron való átjutást. Szegény már közel 3 hónapja van önkéntelen szabadságon, ha tudta volna, biztosan nem utazott volna el. [...]

431 Sir George Clerk (1874–1951) angol diplomata, a párizsi békekonferencia megbízásából 1919 októberében érkezett Budapestre a magyarországi viszonyok konszolidálása, koalíciós kormány létrehozása végett.

432 Azaz Elzász-Lotaringia.

433 Notice (ang.) = itt: észrevétel, megfigyelés. Azaz: az antant nem vesz tudomást a kilépésről.

434 Horváth Elemér főellenőr, Kainz felettese és kollégája a Titkárságon.

1920. január 19.
Az első pillanatban, mint az arcul ütött, meg voltunk bénulva a békefeltételektől, és csak ma tértünk magunkhoz. A levertség, a gyász általános, az elkeseredés, gyűlölet szinte határtalan, a franciák nem haragudhattak jobban a németekre 1871 után, mint ahogy mi haragszunk most a „Grande Nationra".[435] Feneket nagy nemzet ez, volt valamikor. Ma egy lezüllött, erkölcsöktől ment, kipusztulásnak szánt náció, mely perverz dicsszomjában határt nem ismer, elfelejti emberi mivoltát, sőt még 1871-et is![436] Nem emlékszik arra sem, hogy 50 évvel azelőtt a magyar országgyűlés minő harcot vívott annak érdekében, hogy ne szakíttassék ki Franciaország testéből. Ennek dacára a francia sajtó valóságos hadjáratot indít hazánk ellen. Miért? Hisz nem is álltunk egymással szemben! Tán legyőztek bennünket? Éppen ők, a franciák? Senki sem győzött le bennünket, hiszen éppen ez a legszomorúbb! Egy nemzet, mely mindenütt becsülettel állta meg helyét, bízott a népek önrendelkezési jogáról szóló mesében, bízott az igazságos wilsoni békében és beugrott az antantnak. És ezek a szellemóriások ott Párizsban azt akarják elhitetni, hogy ők minket legyőztek! Az Isten keze érje el őket!

Apró részletek vannak már a lapokban, miként történt a feltételek átadása. Csütörtök délután négy órakor érkeztek a Quai d' Orsay-ra,[437] hol Pichon külügyminiszter dolgozószobájába vezették őket. A feltételeket nem a „legfelsőbb tanács", hanem az antanthatalmak miniszterelnökeiből álló tanács adta át. Az eddigi szokástól Apponyi kérésére tértek el, miután Amerikát is a tanácsba kívánta látni, minthogy azonban az Unio a legfelsőbb tanácsból már kilépett, az említett megoldás választatott. Clemenceau, Lloyd George,

435 Grande nation (fr.) = nagy nemzet.

436 Utalás arra, hogy az 1870–1871-es francia–porosz háborúban Franciaország vereséget szenvedett.

437 Azaz a francia külügyminisztériumba.

Nitti,[438] Matsui[439] és Wallace[440] fogadták delegátusainkat. Clemenceau hellyel kínálta meg Apponyit, aztán pár szó kíséretében átnyújtotta a feltételeket. Apponyi expozé[441] tartását kérte, amit megengedtek. Az expozét pénteken délben 1 órakor tartotta, hogy mit mondott, erről még nincs bővebb híradás. Holnap valószínűleg Pestre érkeznek, és itt megszövegezik a választ, melyet 15 napon belül át kell adni.

A tótok már nagyon mozgolódnak, a magyarbarát tót néppárt Pesten nagygyűlést tartott, melyen esélyesen tiltakozott az elszakadás ellen. Csak így tovább!

Általános a gyász, a színházakat, mozikat, mulatóhelyeket bezárták, a közhivatalokban ma szünetelt a munka, a középületeken és számos magánházakon fekete lobogót látni. Mindenki ingerlékeny, rosszkedvű, és idegesen várja a fejleményeket. Ma ráadásul még az a hír is terjedt, hogy mégis meglesz a pénz lebélyegzése, sőt már ezen a héten. Megint egy gonddal több!

Az antant megfenyegette Ausztriát, nincs megelégedve a kormányzás jelenlegi módszerével, a kommunizmus terjedésének tág teret engednek. Amerika erélyes képpel látott neki a bolsevizmus kiirtásához, eddig 2635 embert tartóztattak le. És nálunk a szegény, agyalágyult antant éppen ellenkező intézkedéseket kíván. Hagyjuk azokat a szegény kommunistákat, hisz azok nem is voltak olyan rossz emberek. Ganz mesugé![442]

Törökországgal sem bír az antant. A törökök ragaszkodnak a Dardanellákhoz, amennyiben ebbeli kívánságukat nem honorálják, otthagyják a békekonferenciát és delegátusaik elhagyják Párizst. Musztafa Kemál[443] pasa

438 Francesco Saverio Nitti (1868–1953) olasz politikus, 1919. június – 1920. június között Olaszország miniszterelnöke.

439 Keishiro Matsui (1868–1946) Japán franciaországi nagykövete.

440 Hugh C. Wallace franciaországi amerikai nagykövet.

441 Expozé (fr.) = itt: előadás.

442 Ganz mesüge (jiddis nyelven): teljesen bolond.

443 Musztafa Kemál, későbbi nevén Musztafa Kemál Atatürk (1881–1938) török államférfi, a modern Török Köztársaság alapítója.

a nemzeti hadsereg élén Konstantinápoly felé vonul. Hát csak igyák meg antanték, amit főztek!

Kéri Pált,[444] a hírhedt újságírót, az *Est* egykori haditudósítóját, aki Károlyi Mihály spiritus familiarisa[445] volt, és a hatalomnak a kommunisták kezére történt átjárásánál főbűnös, a törvényszék egyelőre hírlapi izgatás címén 10 évi börtönre ítélte. Remélem, a Tisza István meggyilkoltatásában való közreműködéséért szöges ostorral fogják a bitó alá hajtani.

A Duna még mindig árad, a felső városrészek, Óbuda, Aquincum, Újpest víz alatt állanak, a pesti rakpartok alsó részén majd 1 méter magasságnyira áll a víz.

Dömötör megjött Gönyűről, de a liszt nem, a hét végén hozza majd a Dgt.[446] hajója. A „Sophie"[447] felfelé menetében, a nagy árvíztől félrevezethetve, homokzátonyra futott és eddig nem sikerült leszabadítani. Léket is kapott.

Hivatal után, még ebéd előtt a temetőben voltam, szép volt kint nagyon, ebben a meleg, kellemes időben.

1920. január 20.

Apponyi gróf kétórás hatalmas beszédet mondott felváltva franciául, angolul, olaszul, neutrális lapok szerint ily fölényes számokat még talán a világ egyetlenegy parlamentjében sem hangzott el. [!] A 75 esztendős ember meglepetést és csodálatot keltett.[448] Mint a bombák, úgy hatottak érvei, és főleg Lloyd

444 Kéri Pál (1882–1961) újságíró az *Est*nél. Károlyi Mihály bizalmas környezetéhez tartozott. A Tisza-perben halálra ítélték, mert őt tekintették a gyilkosság értelmi szerzőjének. 1922-ben a Szovjetunióval kötött fogolycsere értelmében a Szovjetunióba távozott.

445 Azaz házi szelleme.

446 DGT = Első Duna-gőzhajózási Társaság.

447 Oldalkerekes személyszállító gőzhajó.

448 Apponyi Albert, a párizsi békekonferenciára meghívott magyar küldöttség vezetője 1919. január 16-án tartotta meg híres beszédét francia nyelven, amelynek egyes fejezeteit angolul is összefoglalta, majd a végén néhány mondatot szólt olaszul is. Egyebek mellett azt is hangsúlyozta, hogy a magyar kormány elfogadná az elcsatolt területeken tartandó népszavazás eredményeit. A beszéd kiváló szónoki teljesítmény volt, de érdemi hatást már nem gyakorolhatott a magyar békefeltételekre.

George-on látszott meg a hatás. Apponyi kijelentette, hogy a jelen formájában nem fogadhatja el a szerződést, és az elszakított területeken népszavazást követelt. A francia sajtó még mindig ellenünk szól, noha meghajol Apponyi nagysága előtt, kiemelvén többek közt azt is, hogy a legfelsőbb tanács egészen különös udvariassággal bánt vele. Clemenceau megkérte, hogy ülve mondja el expozéját, de Apponyi állva beszélt, így szokta ezt meg, úgymond. A neutrális lapok azt hiszik, hogy Apponyi beszédjének nemcsak oratorikai,[449] hanem sokkal nagyobb hatása lesz. Leesett a hályog az antant szeméről, melyet irigy ellenségeink alkalmaztak. Isten adja, hogy igazuk legyen.

Ma várják vissza este a Keletin a nemzet apostolát. Ünnepélyesen fogják fogadni, ott lesz minden hatóság, intézet, egyesület, hogy megköszönjék a haza egész reménységének azt, amit érdekében tett. A patriárka-politikus egész történelmi pályafutása alatt nem volt oly nagy és oly magasztos, mint most, mikor viseli, vállalja egy egész nemzet fájdalmas megaláztatását. Könnyű lett volna kibújnia, de nem tette, mint egész életén, most is teljes súllyal viseli a vállalt emberfeletti feladat teljes felelősségét. És soha nála senki méltóbban nem képviselte nemzetünket. Büszkék lehetünk rája, hogy a megpróbáltatás nehéz óráiban ily nagy emberünk van. Én annál inkább büszke vagyok rá, mert már gyerekkorom óta őt, Apponyit vallom politikai ideálomnak. Tehát ünnepélyesen fogadják, komor, méltó ünneplés lesz ez. Elégtétel Apponyinak, de egyben tanújel kifelé is, hogy él még Magyarország és élni akar!

Apponyi beszédéből sokat remélek, de még inkább remélek attól, hogy Clemenceau a francia elnökválasztási harcban csúfosan megbukott.[450] Deschanelt[451] alkalmasabbnak találták e díszes posztra, mint ezt a vérszopó gazembert. Ez a csorba annyira fáj a vén dögnek, hogy a miniszterelnöki állásról is lemondott, és vele együtt demisszionált[452] a francia kormány is. Már most a békekonferencián való részvétele is megszűnik, és meglehet, hogy mire

449 Azaz szónoki.

450 Utalás arra, hogy Clemenceau elvesztette a választásokat Franciaországban.

451 Paul Deschanel (1855–1922) francia író, politikus, 1920. január és szeptember között Franciaország miniszterelnöke.

452 Demisszionál (lat.) = lemond.

Apponyi átadja a válaszjegyzéket, már más elnök fogja őt székkel megkínálni. Ez mindenesetre jó jel. Deschanel, a kamara eddigi elnöke Briandnak[453] kreatúrája, aki viszont németbarátságáról ismeretes. Az ember optimista lesz...

Az országos gyász mindig nagyobb arányokat ölt. A kávéházakban zenekar nem játszik, az üzletek kirakataiban gyászos arrangementek[454] vannak. Ma délelőtt az öreg belvárosi templomban a hercegprímás[455] gyászmisét mondott, és szentbeszéd is volt. Ott voltak az összes notabilitások. A Petőfi Társaság is ülést tartott, melyen Herczeg Ferenc tartott szívet tépő beszédet. Számos községből tiltakozó felirat érkezett már az elszakítás ellen.

Horthy fővezér közben Szolnokon és Jászberényen volt, mindkét helyen jelentős beszédet mondott, úgy tetszik nekem ez az ember, oly nyíltan, oly őszintén, oly határozottan mondja el azt, ami a szívén fekszik, egy második Vilmos császár. A bolsevisták minden kísérletét vérbe fogja elfojtani, Apponyiról pedig megjegyezte, hogy az ő nagy szelleme talán még megváltoztatja a nemzetre kimondott halálos ítéletet, de ha ő nem tud rajta változtatni, majd változtat rajta a nemzeti hadsereg! Katonás, kemény beszéd!

A Duna még mindig árad, tegnap óta újabb 10 centiméterrel, Ede nálam volt a hivatalban, azt mondja, a Pálffy téri hajóállomás irodájában már úsznak a székek meg az asztalok.

Az idő ma hirtelen hidegre változott, talán a víz is apadni fog. Óbudán számos ház el van öntve.

Ma három újabb villamosvonalat nyitottak meg, ami amellett vall, hogy nincs nagy szénhiány. Csak a gázvilágítás volna jobb, alig tudom naplómat esténként elvégezni. Újságot úgy olvasok, hogy a lámpa alatt állva, a fény alá tartom a lapot. Mégis romlik a szem, pedig annyi mindent szeretnék csinálni, franciául tanulni (noha gyűlölöm ezt a nemzetet), újságot olvasni, a memoárjaimon dolgozni. Így csak kevés idő jut mindenre.

453 Aristide Briand (1862–1932) francia politikus, 1909 és 1929 között hat alkalommal volt miniszterelnök.

454 Arrangement (ang.) = itt: elrendezés.

455 Csernoch János (1852–1927), aki 1913 és 1927 között volt esztergomi érsek.

1920. január 21.

Tegnap este 7 után érkeztek meg Apponyiék a Keletin, óriási tömeg várta őket nagy lelkesedéssel. Huszár Károly[456] miniszterelnök gyönyörű szép beszédben üdvözölte a nagy államférfiút, majd Lóczy professzor[457] köszöntötte. Apponyi válaszában ismételten hangsúlyozta, hogy a szerződést mai formájában nem lehet elfogadni, de azért korainak tartja a gyászt, anélkül, hogy vérmes reményeket támasztana. Szóval remélhetünk és nem szabad még elcsüggednünk.

Úgy hallatszik, hogy a közelgő nemzetgyűlés miatt is ideiglenes államfő megválasztását tervezik, míg a király nem lesz megválasztva. A kormányzói méltóságra természetesen Apponyi van kiszemelve, ki is volna méltóbb nálánál!

Ma délután a ferencesek templomából országos körmenet indult a Szent István-bazilikába. Első szent királyunk áldásos jobbját vitték körül – mert veszélyben a haza. Ott voltam a Károly király úton, onnan néztem végig a menetet. Nagyon sokan vettek részt benne, de még többen voltak a járdákon. A menet elejét a tanulóifjúság, egyesületek, ipartestületek, kongregációk képezték, aztán jöttek a szerzetesek és a papság, majd a festői öltözetű magyar testőrségtől övezve a papok által vitt szent ereklye. A vitrin mellett az egyetemi rektor, és dékánok és a polgármesterek haladtak, utána a főpapság Csernoch Jánossal következett, aztán József főherceg[458] jött fiával, mögöttük középen a fővezér jellegzetes alakja tűnt fel, a miniszterelnök mellett haladt. Aztán jöttek a többi notabilitások, a miniszterek, fővárosi tanácsnokok stb.

456 Huszár Károly (1882–1941) keresztényszocialista politikus, 1919. november és 1920. március között miniszterelnök.

457 Lóczy Lajos (1849–1920) földrajztudós, egyetemi tanár, az MTA tagja.

458 József Ágost főherceg, Habsburg József (1872–1962) tábornagy, kormányzó, az MTA tagja, a felsőház tagja. 1919-ben a Peidl-kormány eltávolítása után az ország kormányzójának nyilvánította magát, s kinevezte a Friedrich-kormányt. Az antanthatalmak követelésére alig két hét múlva kénytelen volt lemondani. Horthy kormányzóvá választása után őt támogatta. Az 1944. októberi nyilaspuccs után hűségeskút tett Szálasi Ferencnek.

Mindenki Apponyit kereste, meg is lehetett hamar találni, kilátszik ő mindenünnen. A menetet a nemzeti hadsereg díszlépésben haladó alakulatai zárták be. Impozáns megnyilatkozása volt a vallásos hazaszeretetnek.

A törökök is tiltakoznak a békeszerződés ellen, fellázítják az iszlámot, és aztán majd nézze a világ, hogy mi lesz!

Az antant Oroszország ellen megszüntette a blokádot, ami a vörös uralom megerősödését jelenti. Úgy látszik, az antant nem bír az orosz bolsevistákkal, vagy fél, hogy Németország kereskedelmi téren különben kiszorítja őket a gazdag Oroszországból, melynek nyersterményeire az antantnak is nagy szüksége volna.

Anglia, Franciaország és Olaszország védszövetséget kötöttek, meg van tehát az új Triple Alliance.[459]

II. Vilmos kiadatása iránt újabb, erélyes felhívást intéztek a holland kormányhoz, ami ott nagy izgalmat keltett. Azt hiszik, hogy a császár immár magát rendelkezésre fogja bocsátani, nehogy a németalföldi kormánynak kellemetlensége legyen miatta.

A Duna még mindig árad, tegnap este 649 cm volt null fölött, és még magasabb lesz.

Most jött csak a hír arról, hogy Jendrácsik Jenő[460] festőművész, Ugocsában, még decemberben meghalt. Sok szép képet festett, szerettem festésmodorát.

Délután Pepi és Muci voltak nálunk, mesélték, hogy Ede[461] beesett a vízbe, miközben az árvíz elől a menetjegyeket meg akarta menteni. Túlbuzgó egy gyerek ez, a fene egye meg, vigye el az ördög azokat a jegyeket, még baja is lehetett volna belőle, így talán csak nagyobb lett a náthája.

459 Triple Alliance (ang.) = hármasszövetség. Utalás a Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és az Olasz Királyság közötti 1882-es titkos megállapodásra.

460 Jendrassik (Jendrácsik) Jenő (1860–1919) festő, szentimentális tematikájú életképeket és arcképeket festett.

461 Sajnos Kainz csak keresztnévvel jelölte ezt a munkatársát, akit így nem lehet azonosítani a név gyakorisága miatt.

Szamuely Lászlót,[462] a kommunista vadállat[463] öccsét ma ítélte halálra a törvényszék két társával együtt. Hála Istennek!

1920. január 22.

A mai nap szenzációja, hogy Német-Ausztria és *Checho Slovakia*[464] védelmi szövetséget kötöttek egymással, melybe Jugoszláviát is bele akarják vonni. Vajon kitől félnek? Bizonyára Horthy szellemétől. Hát díszes egy szövetség ez! A legnagyobb ellenségek azonnal feltalálják egymást, mihelyt Magyarországgal kell szembehelyezkedni. No, de ezekkel a korcs államokkal majd még csak elbírunk!?

Clemenceau már a legfelső tanácstól is búcsút vett. Kár, hogy nem előbb. Úgy látszik, egészen visszavonul ez a gazember.

Hollandia újból megtagadta a császár kiadatását, amennyiben Németország kérné, úgy kiszolgáltatná őt.

A Duna ma 661 cm-re áradt, ott voltam reggel a mérésnél, siralmas látvány, hogy állnak a házak, bódék a vízben. Az alsó rakpart immár 1 méternél magasabb vízben van, vígan csónakáznak rajta ide s tova.

Ma betettem 1000 K-t a Hazai Bankba, majd egy esztendeje, hogy nem tettem pénzt bankba, a szovjet pénzt nem volt érdemes eltenni, a kommün bukása után meg oly kevés fizetést adnak, és oly nagy a drágaság, hogy nem lehet félretenni. Hogy mennyire értéktelen a pénz, mutatja az is, hogy a betét után 1%-os kamatlábat számítanak.

1920. január 23.

Területi integritásunk elleni merénylet miatt az összes üzletek demonstratív zárva tartottak, még a pék sem sütött. Mindenfelé erősen mozgolódnak az erőszakos béke ellen, különösen a tótok és a nyugat-magyarországiak.

462 Szamuely László (1897–1920) kommunista politikus, Szamuely Tibor öccse.

463 Szamuely Tibor (1890–1919) népbiztos a Tanácsköztársaság alatt a vörösterror egyik vezetője.

464 Azaz Csehszlovákia.

A cseh–osztrák szövetség a francia diplomácia műve legyen, ezáltal akarják egyensúlyozni az angolok magyarországi politikáját. Hát tényleg barátaink volnának az angolok? Majd meglátszik nemsokára.

A nyomorúság még nem elég nagy, kellett még valaminek jönnie. A spanyol influenzajárvány, mely két év előtt végigjárta egész Európát, Budapesten megint felütötte fejét és rohamosan terjed. Istenem, miért sújtasz bennünket oly nagyon? Oly nagyon rosszak volnánk, hogy még nem ittuk ki egészen a keserű kelyhet? Az ember végső kétségbeesésbe jut, igazán ott tart, hogy az isteni gondviselésbe vetett hite is meginog. A járvány elleni védekezés: jó táplálkozás, ruházat, óvakodás a megfázástól. Mindezt ma nem lehet megtenni, nincs pénz, nincs ennivaló, ruha, cipő, fűtőanyag. *Duelle misére!*[465]

A hivatalban három nap óta nem fűtenek. A Duna magas vízállása folytán a talajvíz elöntötte még a mi pincénket is a Mária Valéria utcában, és így a gázfűtés csövei is víz alá kerültek. Hetekig eltart majd, míg megint fűthetnek. Télikabátban ülünk, de a lábunk majd lefagy. És óvakodjunk a spanyolnáthától!

Ma kaptunk adóívet cca 500 K jövedelmi adó címén, vízszámlát 90 K értékben. Az ember a falnak mehet, mindig csak fizetni, fizetni, és a jövedelem egyenlő a nullával!

Ede volt kint délután, tele panaszokkal, kijelentette, ha nem remélné még, hogy a tarthatatlan helyzet hamarosan jobbra fordul, még ma főbe lőné magát. Hej, de kutyául szép ez a rongyos élet! És nekünk kell éppen e korban élnünk!

Kezdik szedni a kerítésünket vígan, onnan hátulról, megpróbáljuk megszegezni, talán akkor nem tudják oly könnyen. Papa fél kiló szöget vett 10 koronáért!

[...]

465 Duelle misére (fr.) = kettős nyomor.

1920. január 26.
Szenzációs hír terjedt el ma a hivatalban. A románok állítólag segítségért fordultak hozzánk, hogy őket a vörös rémtől megszabadítsuk. Amennyiben meg tudjuk számunkra menteni Besszarábiát, készek lemondani Erdélyről, ha ennek valamiféle autonómiát adunk. Olyan szenzációs ez a hír, hogy nem tudom elhinni.[466] Tény az, hogy a bolsevisták óriási sikereket érnek el, és az is tény, hogy a tőzsdén ma nagy bessz[467] volt.

[...]

1920. január 31.
Korán reggel Edénél voltam, valamivel jobban van, de még mindig fekszik. Délelőtt befizettem az 5 q szénért járó 197 koronát a szénszállítónál. Dános[468] kolléga juttatott ehhez a szerencséhez, és ilyen potom árban! Még a maximálisnál is olcsóbb. Ma megint 8 kg babot vettem, abból a 18 koronásból, Pepi azt mondta, a piacon 24 koronát is elkérnek a tarkababért.

A fantasztikus hírek egymást kergetik. Clemenceau bukását végeredményben Apponyi idézte elő. Meggyőző argumentumai Lloyd George-ot is Clemenceau ellen zúdították.[469] Tény az, hogy külföldi lapok az angol miniszterelnöknél nagy változást konstatálnak, sokkal engedékenyebb és engesztelődött[ebb] lett. Az amerikai lapok arról írnak, hogy Magyarország békeszerződése teljesen revízió alá vetetik. Azt is külföldi lapok írják, hogy Apponyi fontos misszióban Párizsba utazott, hogy igaz-e, nem tudjuk, lapjaink nem írták meg ezt. Az utazás a bolseviki veszedelem miatt történt, állítólag az antant területi integritásunkat visszaállítaná nagyjában, ha az oroszok elől megvédenénk a nyugatot. Szóval felismerték volna a helyzetet, hogy Magyarország 1000 éven át a nyugat bástyája volt a kelet barbarizmusa

466 A híresztelésnek nem volt valós alapja.

467 Bessz (fr.) = a tőzsdei papírok nagyfokú árfolyamesése.

468 Dános Kálmán, Kainz kollégája, aki a cég anyag- és leltárbeszerzési osztályán dolgozott hivatalnokként.

469 Valós alapot nélkülöző híresztelés volt.

ellen. Horthy állítólag késznek nyilatkozott e feladatra. Azt is beszélik, hogy a bolsevizmus elleni nemzetközi hadsereg élére Franchet d'Espérey tábornokot akarták tenni, Horthy azonban szabad kezet biztosított magának. Mindez csak szóbeszéd, de az egész városban el van terjedve a hír. Valami van a levegőben, és talán nagy szenzációk küszöbén vagyunk. Adja Isten, hogy jóra forduljon minden!

Horthy ma üzenetet bocsátott ki, melyben kifejezetten ellenzi, hogy a kormány más formát öltsön, míg a nemzetgyűlés össze nem ül. Az ideiglenes államfő aztán majd kinevezi az új kormányt. Ezzel a Friedrich[470] mögött álló radikálisok el vannak némítva, és két hétig türelemmel kell nézniök, hogy demokraták és más pártiak is helyet foglaltak a kormányban. Horthy ezzel már harmadszor menti meg a politikai helyzetet.

[...]

1920. február 5.

Reggel Proszonitscsal mentem be a villamoson, szidta a zsidókat, mint mindig. Nem szeretek ez okból vele egy kocsin menni, mivel mindenki odafigyel. Örültem is, mikor leszállt. Aztán azonban Schiller szállt fel, ez meg a Garay térről jött, ott látva a hallatlan uzsorát még jobban kikelt a zsidóság ellen. Csöbörből vödörbe estem. De bizony sokban igazuk van, mert egy darabig például nem lehetett disznóhúst látni, most, hogy egy kilónak az ára 120 K-ra hágott, annyi van, hogy disznót lehetne vele hizlalni. Hát ez zsidó spekuláció!

Ma ketten is voltak a hivatalban nálam érdeklődni, miért bocsátották el őket. Szegények olyan kétségbeesett profillal állítottak be, hogy megsajnáltam őket, pedig gonosz kommunista volt mind a kettő. Már szinte félek tőlük, ha megjelennek, talán még egyszer meg is vernek, rajtam töltik ki bosszújokat.

470 Friedrich István (1883–1951) politikus, gyáros, 1919. augusztus és 1919. november között Magyarország miniszterelnöke. Nevéhez fűződik a Tanácsköztársaság rendeleteinek érvénytelenítése, valamint az új választójogi törvény bevezetése. Kainz úgy tekintett rá, mint aki kommunistabarát volt.

Hivatal után Edénél voltam, még mindig lázas a gyerek. Kétségbe vannak esve, mi lesz Ferivel, ha be kell megint vonulnia, hogy fognak megélni az ő szép keresete nélkül? Kétségbeejtő állapotok! Az ember nem kerül ki a gondokból. Bár dűlne össze az egész világ, hogy ne tudnánk már semmiről!

Megint egy illúzióval lettem szegényebb. Úgy látszik, [a] Friedrich elleni vádak nem alaptalanok. Almássy Denise grófnő,[471] ki testével próbálta menteni nagy vértanúnkat, Tisza Istvánt, vádiratot intézett a kormányhoz, melyben követeli, hogy Friedrich lépjen vissza a politikai porondról, mert szerinte erősen kompromittálva van a Tisza-gyilkosságban. A Tisza család jogtanácsosa, Ulain Ferenc dr.[472] a *Szózat*ban leközölt hatalmas cikkében ugyancsak követeli, hogy Friedrich vonuljon félre. A megtámadott nyilatkozik, újból kijelenti, hogy a Tisza-ügyben semmi szerepe nem volt, morális gyilkossági kísérlet az, mely ellene folyik. Friedrich is, meg a miniszterelnök is immár sürgetik az ügy letárgyalását, hogy a közvélemény lecsillapodjon. Óriási hullámokat vert fel az eset, mindenütt csak erről beszélnek, lázasan, hogy is ne, hiszen ha a vádak beigazolódnának, Friedrich mint a XX. század legnagyobb kalandora állna előttünk, és ez az ember vezette az országot, milliókat a keresztény erkölcs jegyében? Nem! Én még mindig nem hiszem, nem merem elhinni, hogy Friedrich oly nagyon kompromittálva volna! Hogy nem egészen kóser[473] ember, azt mindig hangoztattam, hiszen beugrott az első forradalomnak, barátja volt Károlyinak és cinkostársának, bizonyára sok ügyetlenséget is elkövetett, de hogy a gyilkosságban részes volna, ezt nem szabad elhinnem! Izgalommal várjuk a drámai fejleményeket.

Párizsból közlik, hogy még februárban be akarják fejezni a magyar béketárgyalásokat. A Habsburgok visszahelyezése elleni elhatározásukat az

471 Almássy Denise grófnő Tisza Istvánnak az 1918. október 31-i merénylet idején a villában tartózkodó unokahúga.

472 Ulain Ferenc (1881–?) ügyvéd, országgyűlési képviselő. A Tanácsköztársaság alatt részt vett az ellenforradalmi mozgalomban. 1919-ben megalapította a *Szózat* című napilapot. 1923-ban kilépett az Egységes Pártból, és Gömbös Gyulával együtt megalapította a fajvédők politikai pártját.

473 Kóser (biz.) = megbízható.

érdekelt államokkal hivatalosan közölték már. Hogy IV. Károly ne kerüljön a magyar trónra, ebbe örömmel belenyugszom, de mi lesz ezek után József főherceggel? Mégis angol herceget kapnánk? Hogy Horthy lesz az ideiglenes államfő, bizonyos.

Egy Forio név alatt rejtőző csillagjós a csillagok állásáról a következő érdekesebb jóslatokat közli: az 1920. év a szív esztendeje, vagyis a kiengesztelődésé. 1920. április 1-én különös jelentőségű esemény fog történni. E hó 16-a nemcsak Magyarország, hanem az egész világ számára ez évben a legjelentősebb nap lesz. Olyan szerencsés, olyan örömöt hozó lesz erre az országra, amilyen évszázadok óta nem volt. Áprilisban erős fegyverkezést és 3 hétig tartó nyugtalanságot is jósol, melynek leteltével, május 6-án az egyensúly helyreáll, és az emberek fellélegzenek. Négy hatalmas segítség érkezik Magyarország sorsának enyhítésére, de egyik sem önzetlen. Egy merész ajánlat, mely körülbelül nyugati irányból fog érkezni, meglepetést fog hozni. A királyság meglesz, noha meglehetős bonyolult körülmények között. Május 3. felé komoly kísérlet történik a kommunizmus visszaállítására, amellyel kapcsolatban erős megrázkódtatás következik be az ország életében, de 3 nap múlva megint sima lesz a világ tengere. Az orosz bolsevizmus belülről meg fog bukni (május 20-án), noha kívülről 7 támadó elem sikertelenül fog megbirkózni. Július 15. körül a területi integritás kérdésében kedvezőbb képet fogunk látni. Csehországban márciusban, Olaszországban áprilisban, Ausztriában március végén nagy átalakulások fognak történni. Anglia is politikai válságon megy át, Írország függetlenségéhez jut. Lenin öngyilkosságot követ el, de nem hal meg. Ezek volnának főbb vonásokban Forio jóslatai. Adja Isten, hogy beteljesüljenek.

Két momentum figyelmet követel. Forio januárban jósolta a történendőket, ma pedig jelentik, hogy French[474] lord, az ír alkirály lemondott, Lengyelország pedig az antanthatalmaknál közbevetette majd érdekünkben, [!] hazánk szétdarabolása ellen. Közös határt követel hazánkkal a hős testvérnemzet. Sőt azt is követeli, hogy Magyarország ne ellenségnek tekintessék,

474 John French (1852–1925) brit tábornok.

hanem olybá vétessék, mint Lengyelország, mert mi sem akartuk a háborút az antanttal. A hír azonban még megerősítésre vár.

Az antant közölte Németországgal a kiadandó személyiségek listáját. A német kormány állítólag arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem szolgáltat ki senkit. Komoly bonyodalmaknak nézünk megint elébe. Hogy azok a tökkelütött antantpolitikusok mit akarnak ezzel a kicsinyes piszkálódással.

[...]

1920. február 7.

A románok elrabolt kolozsvári egyetemünket román egyetemmé felavatták, nagy ünnepségek és perfid szónoklatok mellett.[475] Ott volt a királyi család meg a külföldi képviselők is. Majd eljő a reváns, a jóvátétel órája!

A híres Hentzi-szobrot[476] tegnap árverezték el, egy-egy figuráért 50–53 000 K-t is adtak műgyűjtők. No, csakhogy ez a szobor, az abszolutizmus utolsó jelképe is eltűnt a nyilvánosság szeme elől. A Szentgyörgy térről ugyan már régen elvitték a hatalmas gótikus emlékművet, de a lipótmezei kadetiskola kertjét még soká dísztelenítette.

[...]

1920. február 18., hamvazószerda

Churchill,[477] a nagy háborús uszító is már azt prédikálja, hogy Németországgal szemben engedékenyebbnek kell mutatkozni.

475 Az 1872-ben alapított Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1919-ben Magyarországra (1921-ben Szegedre) költözött, épületeibe az újonnan alapított román nyelvű I. Ferdinánd Király Tudományegyetem költözött be.

476 Heinrich Hentzi osztrák tábornok a budai Vár 1849-es ostromakor a magyarok ellen védte a várat. A várostrom során a Szent György tér közelében halt meg. A vasból készült emlékmű ünnepélyes avatására 1852-ben Ferenc József első hivatalos magyarországi körútjának egyik programjaként került sor a Szent György téren. A szobor az osztrák elnyomás szimbóluma volt, így 1898-ban eltávolították. Az emlékművet hat mellékalak övezte.

477 Winston Churchill (1874–1965) brit politikus, 1940–1945 és 1951–1955 között miniszterelnök.

A disznó parasztok már ezüst- és aranyvalutát követelnek, a kékpénz sem jó már nekik. Mind fel kell őket akasztani!

A lisztet még mindig nem kaptuk meg, ma sütöttünk az utolsóból kenyeret, ha ez elfogyott, kölcsön kell kérni valahonnan.

Muci volt ma kint délután. Pepi erősen megfázott.

1920. február 19.

Reggel a szokottnál is korábban keltem fel, ¾ 7-kor már a villamoson ültem, az elöljáróságnál akartam elintézni a dolgomat a hadikölcsönkamatok megkapása érdekében. ¼ 8-kor már ott voltam, előttem négyen várakoztak már, egy színinövendék, egy Garay téri kofa meg két más asszonyság. Mindegyik elmesélte baját, az egyik válik az urától, a másik tüdőbajos unokahúgát akarja kórházba juttatni. Kétórai álldogálás után gazdag tapasztalatokkal szereztem meg az illetőségi bizonyítványaimat. Regényt lehetne írni abból, amit hallottam e szegény, együgyű emberektől, mennyi tragédia, mennyi szomorúság és nyomorúság!

Talán ezek a dolgok tettek ma oly ingerlékennyé és idegessé. Hazaérve aztán Paula panaszkodott, hogy már annyi lisztje sincsen, hogy berántson, kölcsön kell majd kérni, mert a rendelt liszt még mindig nincsen itt. Óh, ez az élet mily szép, mily jó élni! Az Isten megverte nagyon az egész emberiséget.

[...]

Tegnap megválasztották a nemzetgyűlés elnökségét, Rakovszky 126 szavazattal a ház elnöke lett, alelnökök Bottlik József,[478] a kisgazdák részéről és Simonyi-Semadam Sándor[479] a Nemz[eti] Egyesülés pártjából.[480] A keresztény

478 Bottlik József (1873–1933) kisgazdapárti politikus, a Nemzeti Egység Pártjának alelnöke. Kainz arra utal, hogy az új nemzetgyűlés egyik első alelnöke volt.

479 Simonyi-Semadam Sándor (1864–1946) ügyvéd, politikus, 1920. március 15. és 1920. július 19. között miniszterelnök.

480 Helyesen: Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP).

irányzat első győzelme a parlamentben. Igaz, hogy a kisgazdák is keresztény alapon állanak, de ez irányzat igazi vivői mégsem ők.

Az angol parlamentben interpellálták a románok magyarországi garázdálkodásai, az erdélyi kisebbségi nemzetiségiek védelme és a románoknak a demarkációs vonalra történő visszavonulása tárgyában. Lloyd George megígérte, hogy közbe fog lépni. A románok különben a tegnapelőtt kiürített Makót és Hódmezővásárhelyt újból megszállták. Micsoda gaz náció ez! No de eljön a reváns órája, várjatok csak, bitangok!

Wilsonról azt írják, hogy elmegyógyászokat hívtak hozzá. Hát egy őrült esze után születetett volna meg ez az úgynevezett világbéke? Különben ez úgy is néz ki. Elvette a büntetést még életében ez a hamis békeangyal. Mégis volna igazság a földön?

[...]

1920. február 21.

[...]

Somogyi[481] gyilkosait erősen keresik, azt hiszem, nem fogják őket megtalálni, mert nem szabad őket megtalálni. Huszár mai parlamenti beszédben ugyan szenvedélyes hévvel kelt ki az igazságszolgáltatás eme módja ellen. Dömötör bizalmas körökben hallotta, hogy báró Prónay[482] is benne volna a gyilkosságban.

Tegnap érkezett meg Ausztria válasza. Az van benne, hogy Nyugat-Magyarország jogilag már Ausztriához tartozik, tehát erről tárgyalni már nem időszerű, különben pedig szívesen bocsátkozik a szomszéd gazdasági tárgyalásokba. Azt hiszem, még megkeserüli a sógor ezt a lépést!

481 1920. február 17-én az ún. fehérterrort támadó cikkeik miatt szélsőjobboldali különítményesek meggyilkolták a *Népszava* két szerkesztőjét, Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A tettesek felelősségre vonása elmaradt.

482 Prónay Pál (1874–1945) katonatiszt, fontos szerepe volt a „fehérterrorban" és a soproni népszavazás kikényszerítésében.

Dr. Beneš,[483] a csehek külügyminisztere Prágában perfid[484] beszédet tartott hazánk ellen. Hazugságnak mondja, hogy Szlovákiában egymillió magyar él, ellenben azt állítja, hogy Magyarország területén maradt még mindig egy félmillió tót (?). Hol, talán Budapesten, az ablakcsinálók meg a lábasfótozók? Aztán Beneš úr szerint mi vagyunk a háború legfőbb okozói, és ezért bűnhődnünk kell! Békedelegációnk által szerkesztett statisztikákat hamisaknak tartja. Hát a cseh az egy szemtelen fajzat, de ez a Beneš, ez egy disznó!

[...]

1920. február 29. vasárnap

[...]

Lobogódíszben áll a város Horthy holnapi megválasztása miatt. Bennünket is felkértek, tűzzük ki a nemzeti színű lobogót. 1919. május 1. óta nem volt zászló a házunkon, akkor is vörös rongy volt az, a proletárdiktatúra ünnepén. Az Isten verje meg őket!

1920. március 1.

A főváros oly szépen van fellobogózva, mint ahogy Belgrád első bevétele óta nem láttam.[485] Horthyt ma ideiglenes államfőnek választották meg. Isten áldása kísérje őt e tisztségében. Sok reményt fűzök hozzá, hiszen oly különös képességekkel van megáldva. Bővebb részleteket csak holnap tudok a választásokról.

[...]

483 Edvard Beneš (1884–1948) cseh politikus, a csehszlovák állam egyik létrehozója. 1918–1935 között külügyminiszter, 1935–1938 között köztársasági elnök, 1940–1945 között a londoni csehszlovák emigráns kormány miniszterelnöke.

484 Perfid (lat.) = hitszegő, álnok.

485 Utalás arra, hogy az osztrák–magyar csapatok 1914-ben elfoglalták Belgrádot.

1920. március 7. vasárnap

Fél nyolckor – villamos hiányában – megint gyalog útnak indultam. A Gellért térről aztán villamossal ki Nagytéténybe. Ezúttal Polczer valami törvényszéki bíróval jött, és Remenyik Elza az ájulós cselédjével. Azt mondta, múlt vasárnap a villamoson két férfi megigézte, attól lett rosszul. Ma még szebb, még melegebb volt az idő. A Duna mellett Érdig felöltő nélkül, levett kalappal haladtunk, és mégis izzadtunk. Abnormális idő, március elején valóságos nyár! Meg fogja magát ez bosszulni. Érden az udvaron ülve szintén fedetlen fővel fogyasztottuk el uzsonnánkat, negyed kettőkor visszafelé indultunk. Ezúttal elővigyázatosabb voltam és csak 9 kilót cipeltem. A villamoson senki sem ájult el.

Horthy manifesztumban fordult a nemzethez, kérve a támogatást és sok szépet ígérve.

A külföldi lapok mind többet foglalkoznak Nitti állítólagos javaslatával. Hivatalos megerősítés még hiányzik. Az olasz miniszterelnök formálisan azt kívánta, hogy miután a Magyarországtól elszakított területeken 3 millió magyar él, azok a területek, melyeken magyarok élnek, csatoltassék [!] vissza hazánkhoz. Nitti különben az egész versailles-i béke revízióját is követeli, Németország megszállásának megszűntét, a hadisarcnak későbbi időben történő behajtását, a népek tanácsába való azonnali felvételét stb. kívánja. Anglia állítólag mellette van, csak a francia, az a nyomorult francia, az nem akar engedni. Szóval megint dúl a nagy egyetértés! Legújabb hírek szerint Amerika is követeli a magyar béke revízióját. Annyi jó hír, csak ne csalódjunk bennük. Ha ez mind igaz, akkor e fordulatot elsősorban Apponyinak, az ő nagy tekintélyének, az ő utolérhetetlen ékesszólásának köszönhetjük. Adja Isten, hogy így legyen!

[...]

1920. március 23.

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjában úgy látszik, tényleg hajbakaptak. Szomorú jelenség ez, mint ahogy nagyon szomorú az, hogy az élelmiszeruzsora és drágaság ellen még mi sem készült. Csakhamar lejáratja magát

a keresztény kurzus, a kiábrándulás már itt is van. Szerencsétlen ország ez a mi hazánk!

Azok az intézmények, melyek a forradalom előtt a „királyi" elnevezést viselték, ezentúl is kötelesek azt viselni. Így az MFTR, az Opera stb. megint királyi lesz. Az államforma tovább is királyság marad. Nagy lépés ez a királyság visszaállítása felé.

A magyar béketárgyalásokat megint elhalasztották, az antant állítólag még elvben sem tudott megállapodni. Nitti és Lloyd George követelik a szerződés módosítását. Ugyanekkor jön Washingtonból az az officielle hír,[486] hogy a szenátus a békeszerződéseket elutasította, miután azok nem fedik Wilson 14 pontjait. Egyúttal Amerika azonban békeviszonyban látja magát Németországgal, mellyel különbékét fog kötni. Micsoda pofon ez az antantnak. Milyen perspektívát nyújt ez számunkra is, szegény magyarokra! Jobb jövőt, jelent. Bízzunk, reméljünk!

1920. március 29.
Délben Veress Jenő volt nálunk, fantasztikus híreket hozott megint: egy hét múlva megindul az offenzívánk a csehek ellen, a tótföldön már teljesen szervezve van a felkelés, az angolok és amerikaiak támogatnak bennünket ebben, a francia természetesen ellenünk lesz, azért tér vissza Apponyi Párizsból, nehogy aztán künn rekedjen. A békét aztán „mi" fogjuk megcsinálni, Neuilly[487] nélkül! Jenő jól szokott informálva lenni, kíváncsi vagyok! Nem hiszem.[488]

[...]

486 Azaz hivatalos hír.

487 Neuilly-sur-Seine Párizs nyugati elővárosa, 1919. november 27-én az antanthatalmak itt kötötték meg a békét Bulgáriával, amely az utóbbi számára súlyos területi veszteségeket és gazdasági, katonai megszorításokat tartalmazott.

488 A híresztelések valótlanok voltak.

1920. április 1. nagycsütörtök
[...]
A franciák nem akarnak beleegyezni abba, hogy a német kormány csapatokat küldjön a Ruhrgebietbe[489] a vörösök letörésére – fél a gyáva nemzet, inkább legyen bolsevizmus, mint német nacionalizmus. Hogy fogsz félni, ronda francia, 10 év múlva?

A lapok lassanként beadják nekünk, hogy csak erőszakos eszközökkel lehet a megszállott területeket visszaszereznünk. Szóval háború lesz megint. Sajnos Anglia az utóbbi hetekben elhidegült némileg a magyar érdekekkel szemben. Mi ennek az oka? A románok már mindenütt a demarkációs vonalon állanak. A román kamarát az erdélyi képviselők renitenskedése folytán feloszlatták. Ezek autonómiát követelnek Erdély számára. Aradról állítólag 30 000 magyart utasítanak ki a románok.

[...]

1920. április 2. nagypéntek
A kereszténység legszentebb, legfájdalmasabb napja ezúttal duplán volt szomorú. Ma éppen öt esztendeje, hogy szegény bátyánk Gyurinácon,[490] messze, megközelíthetetlenül messze, idegen, ellenséges helyen, távol szeretteitől, kilehelte lelkét. 1915. április 2. is nagypéntekre esett, arra a napra, melyen az Üdvözítő odaadta legszentebb életét, hogy a világot megváltsa. Reggel a Hermina-kápolnában voltam, először hallgattam életemben nagypénteki csonkamisét. A János-passió éléneklése mélyen meghatott, oly plasztikusan láttam magam előtt lejátszódni az isteni tragédiát, főleg most, hogy láttam az Urániában a Krisztus-filmet.[491] A passió alatt ott voltam mindenütt, a Genezáreti-kertben, a keresztúton, a Koponyák hegyén. És mikor a passió ahhoz a helyhez jutott, hogy Jézus lehajtva fejét meghalt, és az ájtatos hívek

489 Azaz a Ruhr-vidék.

490 Falu Szerbiában Belgrádtól délkeletre, Szvilajnác város közelében.

491 A *Mária Magdolna* című némafilmet klasszikus egyházizene- és énekkísérettel kezdték vetíteni az Urániában 1920. március végén, húsvét előtt néhány nappal.

térden állva, néma csendben elmélkedtek, nagy szomorúság és meghatottság vett erőt rajtam. Délelőtt 10 óra volt, öt évvel ezelőtt Jani[492] is ebben az órában félrehajtotta a fejét és meghalt... Az Isten fia, hogy megváltsa a világot, szegény bátyánk meg azért, hogy hazánkat egy jobb jövőbe vezesse... Szegény hazánk ezeresztendős kálváriája óta a legfájdalmasabb nagypéntekhez érkezett. Krisztus vértanúsága talán soha nem volt még oly szívbe markolóan fájdalmas emlékezés, mint most, ezen az idei nagypénteken. A keresztre feszített Igazság a magyarság keresztre feszített igazságát juttatja eszünkbe. Vajon lesz-e hazánk számára is dicsőséges feltámadás? Kell, hogy legyen, mert az igazságnak végül győznie kell! Ezzel a gondolattal hagytam el az idillikus templomocskát. Addigra kisütött a nap is, és kis sétát tettem a rügyező Városligetben.

[...]

1920. április 4. húsvétvasárnap

[...]

Délután Paulával rövid kis sétát tettünk a városligeti iparcsarnokig és vissza, megnéztük, hogyan táncolnak a bakák és cselédek a Hungária Kertben.[493] Milyen jókedvük volt, és a szomszéd villában játszódott le Magyarország tragédiája alig néhány hónappal ezelőtt. Bizonyára egyikük sem gondolt erre!

Kecskeméten a menekültek segélyezése [!] „zsír- és szalonnakabarét” rendeztek, a belépődíj ugyanis zsírban, illetve szalonnában állapíttatott meg, egy páholy 5 kg zsírba került. Jó idea![494]

[...]

492 Utalás testvérére, Kainz Jánosra, aki az első világháborúban hunyt el, és három kisgyereket hagyott maga után, Ferencet, Etelt és Jánost.

493 Hungária Kert a korszakban rendkívül közkedvelt vendéglő a mai Városliget szélén.

494 Idea (gör.) = itt: ötlet.

1920. április 7.

[...]

Franciaország tényleg megszállta a majnai Frankfurtot, Darmstadtot, Hanaut, Hamburgot, Offenbachot és Dieburgot. Tankokkal és szenegálnégerekkel vonultak be e német kultúrcentrumokba. Óh, dicső Franciaország! Anglia, az Unio[495] és Itália nem vesznek részt ebben az akcióban, ellenkezőleg, helytelenítik Franciaország eljárását.

[...]

Az antant Montenegróban népszavazást rendelt el, határozzon a nép, Jugoszláviához akar-e tartozni, avagy önálló kíván-e maradni. Boldog nemzet, és mi, magyarok? A vagonlakók száma Pesten mindig szaporodik, újabban Brassóból érkezett nagyobb transzport, a románok által kiutasított állami tisztviselők és családjaik.

1920. április 8.

[...]

Frankfurtban véres összeütközés volt a megszálló francia (szenegálnéger!) csapatok és a lakosság között.

[...]

1920. május 7.

És tényleg! Az antant végérvényesen (?) halálra ítélt bennünket. De mi élni akarunk és élni fogunk, mert nálunk az igazság, a jog, egy ezeréves történelmi múlt és velünk a magyarok istene! Még nem tudjuk, mit tartalmaz a végleges békeszerződés, melyet tíz napon belül alá kellene írni. Praznovszky[496] vasárnap érkezik vele Versailles-ból. Eddig annyit tudunk, hogy területi engedményeket nem kaptunk, és ez elég! Igaz ugyan, hogy a szerződést kísérő

495 Amerikai Egyesült Államok.

496 Praznovszky Iván (1883–1971) diplomata, később párizsi magyar követ.

jegyzék, amelyet Millerand[497] írt alá, szokatlanul előzékeny módon van megszerkesztve, „sajnos – mondja többek közt, hogy a magyar békedelegáció ellenjavaslatai nem fedik a leglényegesebb részeknél a legfelsőbb tanács véleményét." Miért sajnos? Tettek volna róla. De hisz itt a baj! Nem tehettek semmit. A bennünket körülvevő ellenséges poloskaállamoknak annak idején fűt-fát ígértek, és ezek most joggal követelik az ígéret beváltását. Az antant zsákutcába került, és ennek mi isszuk meg a levét. Óh, bölcs államférfiak, mily rövidlátók vagytok! Beismeri továbbá a jegyzék, hogy „a határ megállapításánál lehetséges, hogy bizonyos igazságtalanságok történtek", de ez jóvátehető, amennyiben a béke megkötése után vegyes határmegállapító bizottság fogja véglegesen (?) meghúzni nyakunk körül a hurkot. Tehát ha e bizottság jónak látja a határnak másként való megállapítását, úgy javaslatot tehet a wilsoni torzszülöttnek, a népek szövetségének,[498] mely aztán a határokat megváltoztathatja. Hát, ez volna tulajdonképpen a legnagyobb „koncesszió", amit kaptunk. Kedves, bölcs antantállamfők! Legyetek azonban nyugodtak, az ezeréves Magyarország határait nem a párizsi békekonferencia, nem a népek szövetsége fogja véglegesen megállapítani, hanem igenis mi magunk! Mária országa látott már ilyen időket, hazánk sírja már x-szer megásva, és mindig diadalmasan kelt életre. Szent István, első szent királyunk, ha te látnád, hová süllyedt a te műved! De nem csüggedünk el, nem gyászolunk, hanem hiszünk és remélünk. Eljön a reváns, a jóvátétel ideje és talán nem is sokára! Hazánk történetének nevezetes napja lesz ez, amikor Versailles-ban ki akarták mondani ránk a halálos ítéletet, és e nap talán egy szebb jövő, egy jobb kor hajnalhasadását jelenti...

Nem foglalkozom többet a jegyzékkel, hiszen ez olyan dokumentum lesz, melyet az iskolákban kívülről kell majd megtanulniok az utódoknak.

497 Alexandre Millerand (1859–1943) francia jogász, politikus, 1920. január 20. és 1920. szeptember 24. között miniszterelnök. Kainz az 1920. május 6-i ún. Millerand-féle kísérőlevélre utal, amely a békeszerződésben megállapított határok későbbi megváltoztathatóságának a lehetőségét tartalmazta.

498 Utalás az 1919-ben megalapított, genfi székhelyű Nemzetek Szövetségére (Népszövetség).

A területvédő liga[499] nagy tüntető népgyűlést rendezett Petőfi szobra előtt és a Vigadóban. A Petőfi tér tele volt közönséggel, végighallgattam a sok szónokot. A határozati javaslat azt tartalmazta, kéressék meg a kormány, hogy a szerződést ne írja alá. Tekintve, hogy az ébredő magyarok[500] is nagy számban jelen voltak, a zsidóság ellen is többször kirohantak a szónokok. Fél négytől hatig beszéltek, már nem tudtam bevárni a végét. Úgy volt tervezve, hogy innen a kormányzó elé vonul a tömeg. Hogy megelőzzem a tüntető menetet, előre átsiettem Budára, fel a Várba. Onnan néztük a kígyózó vonalat, mely a Margit híd felé tartott, miután a Lánchídon nem engedték át őket. A menet grandiózus volt, úgy hangzott át a tömeg ritmikus kiáltása, „nem, nem, soha!", mint mennydörgés. Vártunk fent a várban sokan a menetre, fél nyolc is lett, de bizony nem jöttek. A karhatalom azzal oszlatta fel a várakozó tömeget, hogy a menet nem jön a Várba! Ugyan miért nem? Érthetetlen! A városban szokatlanul erős készültség mindenfelé. Vajon mitől tartanak, mitől félnek?

Szegény agyonsanyargatott Magyarország, édes hazánk! Mikor szűnik már meg egyszer ezeréves kálváriád?

[...]

1920. május 12.

[...]

A békeszerződés foglalkoztatja most a közvéleményt, az illetékes körök éjjelnappal üléseznek. Szabó közélelmezési miniszter,[501] valamint Andrássy[502] kijelentései szerint valószínűleg alá kell majd írnunk a békét, a kormány

499 Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligája (TEVÉL), Magyarország területi egységének védelmére, a revíziós propaganda szervezésére alakult társadalmi szervezet.

500 Ébredő Magyarok Egyesülete, szélsőjobboldali szervezet, amely a magyarság védelmét tűzte ki célul a zsidóság mint faj ellen.

501 Nagyatádi Szabó István (1863–1924) politikus, az Országos 48-as Függetlenségi Gazdapárt elnöke, 1919-ben, 1920–1921-ben és 1922–1924-ben földművelésügyi miniszter, 1920-ban tárcanélküli (közélelmezésügyi) miniszter.

502 Ifj. Andrássy Gyula.

valószínűleg lemond, és Praznovszky[503] mint megbízott írja alá halálos ítéletünket. Gróf Teleki[504] külügyminiszter a parlamentben hatalmas expozét tartott a békeszerződésről, a döntést azonban a külügyi bizottságra és a plénumra hagyta. Szerinte is a magyar béke a legrosszabb béke valamennyi között, noha némely engedményt kaptunk. Egyedül a hadifoglyok hazaszállításának, valamint a Duna kérdésében akceptálták teljesen javaslatainkat. A Duna? Vajon mi lesz vele és ezzel kapcsolatosan a hajózással? Az Mftr. talán egy szebb jövőnek néz elébe? Adja Isten! Teleki még rámutatott arra, hogy egyedül a ruténeknél lesz népszavazás hovatartozóságukat illetőleg, Ausztriában lévő műkincseket visszakapjuk (kint vagyunk a vízből), Ausztriából élelmiszerekért iparcikkeket kell kapnunk stb., stb.

Az angol kormány nem engedte meg, hogy Kunék Ausztriából[505] szabadon bocsáttassanak. No, mindjárt gondoltam!

[...]

1920. május 25.

Tehát aláírjuk a békeszerződést! Végre megtudtuk a valót, amit eddig csak sejtettünk. Apponyi jegyzéket intézett a legfelsőbb tanács elnökéhez, melyben közli, hogy a békedelegáció elfogadhatatlannak tartja a feltételeket, és ezért lemond megbízatásáról. Lángoló szavakkal még egyszer rámutat azokra az igazságtalanságokra, melyek bennünket érnek, és kijelenti, hogy bármenynyire lojálisan is fogunk a békekötés után viselkedni, Magyarország soha, nem, nem, soha nem fog sorsába belenyugodni. A nemzet apostola mindenki nevében beszélt, mindenki érzését tolmácsolta. A kormány ugyancsak jegyzéket küldött Millerandnak, melyben ugyan teljesen osztja Apponyi nézeteit, de tekintettel az ország mai súlyos helyzetére, tekintettel továbbá az antant

503 Praznovszky Iván. Lásd a 496. sz. jegyzetet.

504 Teleki Pál (1879–1941) földrajztudós, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök (1920–1921, 1939–1941), külügyminiszter (1920, 1920–1921), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1938–1939).

505 Kun Béla a Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába menekült.

ígéreteire, hajlandónak érzi magát, hogy ezt az egyébként lehetetlen békét aláírja, annál is inkább, hogy békés szándékainkról tanúságot adjon.

Bekövetkezett... Aláírjuk június 4-én saját ítéletünket!... De nem volt más megoldás. Szomszédaink már mozgósítottak újabb területi rablásra, a bolsevizmus feltámadásáról álmodozott, [!] nem, más út nem maradt, mint ez a keserű kálvária. A nemzet bízik, bízik évezredes történelmében, erejében, igazságában. Európa legtökéletesebb geográfiai és gazdasági egységét szétdarabolni nem lehet, egységes államalakulat lesz ez megint nemsokára. Az antant már egészen más húrokat penget velünk szemben, lesz még idő, midőn a szimpátiája is a miénk lesz. De akkor reszkessetek, rabló szomszédok! Magyarok Istene! Engedd remélnünk, hogy elérkezik a jóvátétel, a revány órája! Haller[506] kultuszminiszter maga mondotta igen helyesen, hogy szívünkben a békeszerződés fogadalma nem lesz szentség, a béke aláírása csak kizsarolt ígéret, melyet abban a percben vissza fogunk vonni, mihelyt érezzük, hogy mindazt visszaszerezhetjük, amit tőlünk elraboltak... A hangulat a kormány eljárása mellett van, alig hangzik szó ellene, néhány egzaltált[507] ember ordítozza még mindig: nem kell aláírni! Jó, szép szó ez, de aztán mi következnék? Nem. Más útra nem léphetünk és most várjunk türelmesen...

[...]

1920. június 3. Úr napja

A legszebb nyári ünnep a rózsás körmenetek napja. Reggel a temetőben voltam a füvet lenyesni és a sírt megöntözni, ha Feri jönne, hogy nagyon szépnek találja Mama nyughelyét. Innen a misére siettem a domonkosokhoz. Aztán otthon elővettem a franciát. Ebéd előtt Müller kisasszony volt nálunk, elhozta a zuglói körmenet és [a] Paduai Szent Antal-ünnepségek programját. Estefelé megint a Keletihez mentem, ezúttal biztos voltam, hogy Feri érkezik, megvártam úgy a személyvonatot, mint a gyorsat, de hiába! Sebaj, a peronon

506 Haller István (1880–1964) újságíró, politikus, 1919–1920-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter.

507 Egzaltált (lat.) = heves, szenvedélyes.

elszórakoztam egy óra hosszat, néztem a forgalmat. Mennyire megcsappant az! Egy körülmény azonban nagyon figyelemre méltó és örvendetes, hogy ti. a vonatok, hogy úgy mondjam „habsburgi pontossággal" érkeznek.

Ede kinézett hozzám délután, Selig[508] kolléga telefonált neki, szóljon nekem, hogy ne fáradjak be holnap [a] hivatalba, mert a békeszerződés aláírásának napján szünetel a munka. A kedves fiú, milyen figyelmes gyerek ez a kis Selig!

Tehát holnap! Délelőtt 10 órakor! Állandóan érkeznek tiltakozások az aláírás ellen, és a fővárosban ismétlődnek az ez irányú tüntetések. Egy helyütt revolverekkel is lövöldöztek. Kedélyes! A zilált közbiztonság helyreállítása érdekében szűkebb tanácskozás volt tegnap, melyen a rendőrfőkapitányon, ennek helyettesén, a belügyminiszteren[509] és a belügyi államtitkáron kívül Apponyi vett részt (!). Hát csak csináljanak rendet! Legfőbb ideje!

Monarchisztikus mozgalomról beszélnek megint Németországban.

A cseh parlament megnyitásánál a német pártok vezére, Lodgemann dr. kijelentette, hogy a németek a parlamentet nem ismerik el legálisnak, a hozott törvényeknek nem vetik alá magukat… Az antant új államokat kreált, könnyű volt ez, akár az emberkészítés, de aztán! Hát csak most egyék meg, amit főztek! A régi Ausztriában a csehek képezték a bomlasztó elemet, az új Csehszlovákiában a németek és tótok fogják elrothasztani az államot.

Anglia és Franciaország között feszült viszony keletkezett, amiért a kufárlelkű angol a bolseviki oroszokkal gazdasági tárgyalásokba bocsátkozott. Rosszabb ez a zsidónál, igaza van ezúttal Franciaországnak! Csak már látnám őket hajba kapni. Isteni látvány volna az! De majd kimagyarázzák megint magukat!

Végre megjött a várva várt eső, délután zivatar volt.

508 Selig Alfréd hivatalnok, aki ugyanott dolgozott, ahol Kainz György, a hajózási vállalat titkárságán.

509 Dömötör Mihály (1875–1962) 1920. április – 1920. július között belügyminiszter.

volt tegnap, melyen a rendőrfőkapitányon, ennek helyettesén, a
belügyminiszteren és a belügyi államtitkáron kívül — Apponyi vett
részt (!). Hát csak csináljanak rendet! Legfőbb ideje!
Monarchisztikus mozgalomról beszélnek megint Németországban.
A cseh parlament megnyitásánál a német pártok vezére Lod-
gemann dr. kijelentette, hogy a németek a parlamentet nem isme-
rik el legálisnak, a hozott törvényeknek nem vetik alá magukat...
Az entente új államokat kreált, könnyű volt ez, akár az ember-
készítés, de aztán! Hát csak most egyék meg, amit főztek! A
régi Ausztriában a csehek képezték a bomlasztó elemet, az új Cseh-
szlovákiában a németek és — tótok fogják elrothasztani az államot.
Anglia és Franciaország között feszült viszony keletkezett, a mi-
ért a kufárlelkü angol a bolseviki oroszokkal gazdasági tárgya-
lásokba bocsátkozott. Rosszabb ez a zsidónál, igaza van ezúttal
Franciaországnak! Csak már látnám őket hajbakapni. Isteni lát-
vány volna az! De majd kimagyarázzák megint magukat!
Végre megjött a várva várt eső; délután zivatar volt.

1920. június 4.
A magyar ezeréves történelem leggyászosabb napja.... Még
az idő is olyan; — borongós, hűvös, őszi nap; az embert oly lehan-
golttá teszi. Sokszor sírni szerettem volna.... Reggel, hogy vol-
tam a tejért a hajóállomáson, betértem a Boldogasszonyról neve-
zett belvárosi főtemplomba, melynek szentélye fölé e szavak van-
nak írva: Magyarok nagyasszonya, kérj áldást országodra! E feli-
raton morfondíroztam a csendes mise egész tartama alatt. Milli-
ók imája küldetett ma fel az Égbe, milliók kérték abban az
órában, melyen halálos ítéletünket írjuk alá, — a Boldogasszony
segítségét. Istennek Anyja, ki ezer esztendő viharjaiban kormá-
nyoztad hazánk hajóját, ki nem engedted, hogy az elmerüljön,
az irigykedő népek tengerében, most is meg fogod azt segíteni; —
a Te országod, Mária országa, nem vész el soha! Nem! nem! so-
ha! — Nem emlékezem, mikor voltam oly áhitattal áthatva, —
mint ma a mise alatt, melyet imádott, szerencsétlen hazám
sorsának javulására áldoztam fel. Még mindig esett, a mikor
kijöttem a templomból. Épen tíz óra volt..... A villamosok
ott helyben, a hol épen voltak tíz percre megállottak, úgyszintén
a vasutak és hajók is. Az összes templomok harangjai megkondul-
tak.... A járókelők láthatólag meghatottan állottak és gondola-
taik Párisba repültek.... Az üzletek ma zárva maradtak, még a

Részlet Kainz György naplójából. *Kunt Gergely gyűjtése*

1920. június 4.
A magyar ezeréves történelem legszomorúbb napja... Még az idő is olyan borongós, hűvös, őszi nap; az embert oly lehangolttá teszi. Sokszor sírni szerettem volna... Reggel, hogy voltam a tejért a hajóállomáson, benéztem a Boldogasszonyról nevezett belvárosi főtemplomba, melynek szentélye fölé e szavak vannak írva: Magyarok nagyasszonya, kérj áldást országodra! E feliraton morfondíroztam a csendes mise egész tartalma alatt. Milliók imája küldetett ma fel az Égbe, milliók kérték abban az órában, melyen halálos ítéletünket írjuk alá, a Boldogasszony segítségét. Istennek Anyja, ki ezen esztendő viharjaiban kormányoztad hazánk hajóját, ki nem engedted, hogy az elmerüljön az irigykedő népek tengerében, most is meg fogod azt segíteni, a Te országod, Mária országa nem vész el soha! Nem! Nem! Soha! Nem emlékezem, mikor voltam oly áhítattal áthatva, mint ma a mise alatt, melyet imádott, szerencsétlen hazám sorsának javulására áldoztam fel. Még mindig esett, amikor kijöttem a templomból. Éppen 10 óra volt... A villamosok ott helyben, ahol éppen voltak, 10 percre megállottak, úgyszintén a vasutak és hajók is. Az összes templomok harangjai megkondultak... A járókelők láthatólag meghatottan állottak, és gondolataik Párizsba repültek... Az üzletek ma zárva maradtak, még a kávéházak és vendéglők is, a színházakban nem játszottak. Tegnap néma tüntetés volt a városban. A tömeg megkoszorúzta Vörösmarty és Petőfi szobrait, a honvédszobrot és Kossuth mauzóleumát. Impozánsan folyt le a tüntetés, zavargás nélkül.

Hogy nem kellett hivatalba mennem, korán délután kinézhettem Paulához.[510] Szegfy[511] megjelenése óta „fenséges" kosztot kap, mégis szeretne már velem hazajönni. Tegnap 37,4-es láza volt, azt hiszi, azért, mert egy kevés bort ivott.

510 Kainz György testvérét, Paulát valószínűleg tüdőbajjal kezelték hónapokig a pestújhelyi kórházban.

511 Személyét nem sikerült azonosítani, talán a kórház alkalmazottja lehetett, más esetekben Szegfy titkárként szerepel a naplóban. Mivel Paula háztartásbeliként nem rendelkezett betegpénztári tagsággal, így Szegfy az unokahúgaként jelentette be, annak érdekében, hogy így olcsóbb legyen az ápolása a pestújhelyi kórházban.

1920. június 5.
Az újságokból csak annyit tudunk, hogy a békét megkötöttük. Részletek hiányzanak. A magyar parlament gyászülést tartott, amelyen Rakovszky István[512] elnök gyönyörű beszédet tartott. „Az erőszak nyomása alatt írjuk alá ezt az úgynevezett békeszerződést, mely nem békét, hanem békétlenséget jelent. Elszakított testvéreinknek pedig odakiáltunk: ezeréves együttlét után válnunk kell! De nem örökre! Minden gondolatunk, szívünk minden dobbanása éjjel-nappal odairányul, hogy veletek megint egyesülhessünk. Midőn búcsúzásul még egyszer keblünkre ölelünk, szíveink úgy összeforrnak, hogy azokat semmi hatalom, erőszak, csel nem fogja elválaszthatni." A képviselők mind egy ember [!] kiáltották: Nem válunk el, nem búcsúzunk, nem, nem, soha!

Hatalmas, néma tüntető menet vonult végig az Andrássy úton tegnap reggel. A honfoglaló Árpád szobrától a Bazilikába tartottak, ahol istentisztelet volt. Innen a Petőfi-szoborhoz mentek.

Újabb statáriális rendelet jelent ma meg, a zavargások, pogromszerű egyéni akciók tették ezt nyilván szükségessé. Néhány nap óta azonban arról is hallani, hogy a nemzeti hadsereg tisztjeit szisztematikusan elteszik láb alól! Mérgezett tűkkel a villamoson tolongás közben megkarcolják kezüket, vagy az utcán tőrrel hátba szúrják őket! Állítólag harminc tisztünk esett már ennek a tömegkomplottnak[513] áldozatul. Négy merénylőt sikerült megfogni, de egyebet, mint hogy nihilisták (?),[514] nem lehet belőlük kivenni. Istenem, hát sohasem lesz már békesség, nyugalom, rend! Igazán már nem szép élni ebben a csúf, rothadt világban! Ma különben is oly lehangolt vagyok, befejeztem a Steinklopfer Liselotte[515] történetét (a 158 oldalas regényt 6 hétig olvastam, oly

512 Rakovszky István (1858–1931) politikus, 1920–1921-ben a Nemzetgyűlés elnöke. 1921-ben IV. Károly puccskísérletekor a király oldalára állt, lemondott a nemzetgyűlési elnökségről, és a legitimista ellenzékhez csatlakozott.

513 Komplott (fr.) = összeesküvés.

514 Nihilizmus (lat.) = minden szabály, erkölcs, törvény tagadása.

515 Gáspárné Dávid Margit 1919-ben megjelent *Pesti dámák* című könyvének a főszereplője Steinklopfer Liselotte, aki a budai cukrászmester berlini énekesnővé lett lánya.

kevés az időm), oly szép volt, olyan megható. Óh, szép biedermeier[516] korszak! Miért nem élhettem én benned? Akkor nem voltak nihilisták, bolsevikiek, nem volt vörösterror meg fehérterror, nem volt pogrom. Nem, az emberek békésen, megférve éltek, a szépnek, a kultúrának, a művészeteknek, éltek maguknak, élvezték az életet!

A júliusi kinevezésekben dolgoztam ma a hivatalban, Nádas előterjesztett engem soron kívüli előlépésre és a főellenőri címre. Örülök neki, de vajon lesz is belőle valami? Mert most már két ízben lecsúsztam a soron kívüliről, egyszer a vörös malom miatt, másodszor meg a keresztény szocialista szakszervezet rontotta el a dolgot, úgyhogy senkit elő nem léptettek, nehogy az legyen a kifogás, hogy csupa zsidó lép elő soron kívül. Szóval egy évvel ezelőtt már I. oszt. ellenőr lehettem volna. A főellenőri cím, úgy látszik, szépségtapasz akar lenni fájó sebemre!?

1920. június 7.

[...]

Így történt: a magyar teljhatalmú megbízottak katonai kíséret mellett, automobilokon a Grand Trianonba[517] érkeztek, hol katonai szalut[518] fogadta őket. A teremben Millerand e kijelentésekkel fogadta őket: Íme a teljhatalmú magyar delegátusok. Erre az egész gyülekezet felállt a helyéről. A nézőközönség közében a görög király,[519] Foch marsall[520] és az udinei herceg is jelen volt. A patkó alakú asztalon ellenségeink foglaltak volt helyet, delegáltjaink az asztal jobb szárnyán nyertek elhelyezést. Néhány szóval felhívta Millerand a magyarokat, írják alá a szerződést, mire elsőnek Benárd dr.,[521] Drasche-Lázár dr.,[522] aztán a többiek rangsor szerint aláírták ezt a gúnyszületvényt, tíz perc alatt elvégezték ezt is, mire a cseh, jugoszláv és román delegátusok egymásnak gratuláltak. A mieink pedig a katonai tisztelgés előtt elhagyták a termet... Az idő gyönyörű volt, a remek palota francia zászlódíszben tündökölt, a versailles-i park összes szökőkutait ez ünnepélyes alkalommal funkcióba helyezték, mesés látvány volt!... Így történt...

A parlamentben órák hosszat tartó zárt ülés volt. De szeretném tudni, mit tárgyaltak! Azt beszélik, Apponyi odavágott ötért, ha nem hagyják abba a zsidóüldözést, nem lesz rend, nyugalom, nemzetközi csendőrséget fog kérni az antanttól (?). Apponyi különben ma Jászberényben nagy fontosságú beszédet fog tartani választói előtt. Kíváncsi vagyok.

Horthynak egy amerikai lapban megjelent nyilatkozatai is roppant érdekesek. Háborúra nem is gondolhatunk, mondja, a királyválasztásra nézve pedig szó szerint: „Ott fenn a várban őrzik Szent István ezeréves koronáját, mely arra az emberre vár, aki azt fejére fogja tenni. Most azonban még ennek nincs itt az ideje." Szóval fogja tenni! IV. Károly már egyszer feltette volt!?

[...]

1920. június 8.

[...]

Apponyi Jászberényben belső konszolidálást követelt, ha a kormány nem tudná ezt megtenni, meg kell azt más kormánynak csinálnia, ha így sem menne, ő maga fogja megcselekedni! Rend, törvényesség, munka, különben elveszett ez az ország. Óriási hatást keltettek a pátriárka szavai. A paraszt-egyeduralom ellen szállt síkra, a szociáldemokratákkal való kibékülést javasolta, és a zsidókérdésre is kitért. Ellenzi a pogromszerű üldözést, noha megérti, hogy a zsidóság túltengése ellen a kereszténység joggal védekezik.

516 Biedermeier (ném.) = egyszerűséget, érzelmességet, családias hangulatot kifejező német–osztrák irodalmi és művészeti stílus a 19. század első felében.

517 Azaz a Nagy-Trianon palotába.

518 Szalutáció (lat.) = itt: tisztelgés.

519 I. Sándor (1893–1920) 1917-től 1920-ig Görögország királya.

520 Ferdinand Foch (1851–1929) francia katonatiszt, marsall, az első világháború egyik legjelentősebb francia hadvezére, részt vett a versailles-i békeszerződés munkálataiban.

521 Benárd Ágost (1880–1968) orvos, keresztényszocialista politikus, 1920–1921-ben népjóléti és munkaügyi miniszter.

522 Drasche-Lázár Alfréd (1875–1949) diplomata, politikus, író, külügyi államtitkár.

Törvényes intézkedésekkel kell azonban itt rendet teremteni. Persze ő is a királyság híve. Szóval szabályszerű programot adott Apponyi, a jövő embere.

[...]

1920. június 21. nyári nap-éj egyenlőség

[...]

Íme megtelt egy füzet, csaknem fél esztendő alatt. Mennyi történelem száguldott el előttünk, aránylag rövid idő alatt! Hol volt még Magyarország az év első napján, és milyen szépen konszolidálódnának a viszonyok, ha nem volna meg a régi turáni átok, az egyenetlenkedés, ha nem volnának szomszédaink bosszúvágytól és irigységtől felváltva telt, gonosz rablók, ha nem volna az antant rövidlátással és rövid ésszel megáldva, és ha nem volnának zsidók meg szociáldemokrata kommunisták! Reméljük azonban, hogy minden jóra fordul, hogy Széchenyi szavai beválnak:

Magyarország nem volt, hanem lesz!

1921. december 11. vasárnap

Oly csúnya idő volt egész héten, s mára a legszebb nap lett. Az Isten mégiscsak szeret engem, hogy ma, mikor négy hét óta először megint sétára mehettem, remek időt rendelt a számomra. Egy fok nulla felett, a nap tisztán sütött, a legmesszebben fekvő hegyeket is lehetett látni, oly tiszta volt a lég. Edével voltam; a Lipótmezőről a nagy Hárshegyre, innen át a kis Hárshegyre, aztán a Szarvashoz mentünk. Oly jólesett ez ma nekem, hogy ki sem mondhatom, úgy hiányzott nekem a séta, a levegő, a természet. Nagyon sok sétálóval találkoztunk, idealistákkal.

Délután a Városi Színházban voltam Paulával; a reichstadti herceget[523] operettben szerepeltetik, ami már egymagában ízléstelenséget árul el; mégis

523 II. Napóleon (1811–1832) I. Napóleon egyetlen törvényes fia, aki Mária Lujzától született. 1814-ben II. Napóleon néven rövid ideig Franciaország császára.

elmentem, mert a l'Aigton[524] oly közel fekszik szívemhez, mint semmi más történelmi alak. Bosszankodtam, unatkoztam, majd elaludtam. Ez volt talán az utolsó ma írott operett, melyet láttam. Többé nem vagyok hajlandó ilyen marhaságot végignézni. Szegény Sasfiók...

A soproni népszavazás idejét e hó 14-ére, illetve 16-ára állapították meg; az osztrákok majd megvesznek dühükben, amiért hogy a kérdéses terület még mindig magyar fennhatóság alatt áll, s így ott propagandát nem fejthetnek ki. Az antant[ot] pártoskodással vádolják, s nem akarnak a korai választásba (?) sem belenyugodni. Kíváncsi vagyok az eredményre, nem tudom, én úgy félek...

1921. december 15.

Ausztria megint levizsgázott; ilyen perfid[525] náció nincs több a földkerekségen. Szégyellem magam, hogy apám osztrák, s így én osztrák származású vagyok. A nagykövetek tanácsa Ausztria ismételt megkeresésének engedve „felhatalmazta" a soproni szövetségközi tábornoki komissziót,[526] hogy a népszavazás idejét egy héttel halassza el. A tábornoki kar az elhalasztás szükségességét nem látta fennforogni, és tegnapra mégis elrendelte a választást. Erre a durcás Ausztria visszavonta választási funkcionáriusait, és kijelentette, hogy a választás eredményébe nem nyugszik bele, ezzel a velencei megállapodás is semmis, és újból a saint-germain-i békeszerződés[527] álláspontjára helyezkedik, mely a nyugat-magyarországi területeket választás nélkül Ausztriának ítélte oda... Ausztria nyilván érezve, milyen nagy fiaskóval[528] fog járni a népszavazás, ilyen ravasz és pocsék módon akart kiúszni az összes

524 L'Aiglon („Sasfiók"), II. Napóleon elnevezése. Kainz arra utal, hogy Edmond Rostand francia költő, drámaíró *L'Aiglon* címmel írt romantikus versdrámát a fiatalon meghalt császárról.

525 Perfid (lat.) = hitszegő, álnok.

526 Komisszió (lat.) = bizottság.

527 A saint-germaini békeszerződést 1919. szeptember 10-én írták alá Ausztriával.

528 Fiaskó (ol.) = balsiker, kudarc.

szennyvizekből. A bécsi lapok tele vannak szitkozódással az antantgenerálisok iránt, nem tudják, dühökben mi mindent találjanak ki ellenük. Roppant bájos szomszéd ez az Ausztria... A nép leszavazott. Két nap múlva Sopron környéke fog dönteni. Szombaton aztán összeszámlálják a szavazatokat. Óriási lelkesedés volt tegnap Sopronban, amiért hogy az osztrákok retiráltak.[529] Az első szavazatot Thurner Mihály[530] polgármester adta le. Azt beszélik, hogy túlnyomó többség fog dönteni hazánk mellett; Isten adja, hogy úgy legyen. De vajon Ausztria áskálódásai miatt nem fognak-e újabb választást elrendelni? A kisantant máris Ausztria pártjára kelt, ebben a kérdésben is, mint mindig, ha ellenünk jöhet. Piszkos fajzatok!

[...]

1921. december 18. vasárnap
Reggel, amint kiléptem az utcára, nemzeti lobogót pillantottam meg; végtelen öröm fogott el; ez csak Sopron miatt lehet! Az is volt. A lakosság 73%-a Magyarország mellett döntött! Tehát fölényes többséggel győztünk. A magyarok istene megsegített bennünket, és a trianoni békeszerződést meghazudtolta, azon a második nagy csorbát ejtette. Ausztria meg fog pukkadni, az antant és a művelt világ pedig gondolkozni fog... Sopronban óriási a lelkesedés, nálunk nem kevésbé. A város házait fellobogózták, és a főútvonalak is lobogódíszt öltöttek. Régen láttam ezt a szép képet. Sopron és környéke a miénk![531]

[...]

529 Retirál (fr.) = visszavonul, meghátrál.

530 Thurner Mihály (1878–1952) 1918 és 1941 között Sopron polgármestere.

531 Kainz György naplója Kunt Gergely magántulajdonában van.

Maga a természet is gyászolt sorsunkon.

Lowetinszky János József hivatalnok

(Budapest, 1920. június)

Élete

Lowetinszky János József (1866–1935) budapesti kishivatalnok 16 éves korában, 1882-ben kezdett naplót írni, és az utolsó bejegyzést halála előtt három nappal, 1935. június 7-én vetette papírra. A mintegy 40 kötetből álló életműben rendkívül adatgazdagon dokumentálja élete eseményeit.

Morva/cseh (illetve állítása szerint részben lengyel) származású pesti kispolgári családban született. Anyja, Kreicsy Mária (1840–1881) korábban a Festetics grófoknál szolgált, apja, Lowetinszky János (1830–1872) szabó volt. Alig hatévesen elvesztette édesapját, anyja új élettársával, Borbás Gáspárral pedig a napló tanúsága szerint nem volt jó a kapcsolata. Hat testvére és féltestvére mind fiatalon meghalt, édesanyja később öngyilkos lett. Diákként elsősorban rossz magaviseletével tűnt ki, csínytevései miatt több iskolából kirúgták, és mivel „tanulni, szorosabb értelembe véve magolni" nem szeretett, sokszor meg is buktatták. 12 éves korától dolgozni küldték, de a munkához ugyanúgy nem fűlött a foga, mint a tanuláshoz: gyakran váltogatta munkahelyeit, így élete során számos állást töltött be. Dolgozott többek között cukrászinasként, napszámosként, rokonoknál gazdaságban, pénzügyőrként, tűzoltóként, szolgált Morvaországban katonaként, vasúti alkalmazottként, Pest vármegyénél díjnokként, majd irodai segédtisztként. Magánéletében is éppilyen állhatatlannak bizonyult: számos szerelmi kaland után 1893-ban nősült, ám Fodor Marival kötött házassága a legkevésbé sem tartotta vissza

Lowetinszky János portréja.
Forrás: A magyar Švejk (magyarsvejk.blog.hu)

az újabb románcoktól. Feleségétől egy lánya született, aki azonban még gyerekkorában meghalt. Bár magyar állampolgárságot csak 1902-ben szerzett, naplója alapján lelkes hazafi volt. Önmagát így jellemezte: „Nagy soviniszta voltam, de a háborús és különösen az utána következő évek kiábrándítottak, látva azt, hogy az emberiség sohasem a közös, hanem mindig az önös célok elérhetéséért küzd többé-kevésbé tisztességes eszközökkel. És ettől megundorodtam, mert megtanultam ismerni az emberben az állatot [...]. Most már egyedül az emlékeimben dúskálódom." Halálát gyomorrák okozta.[532]

532 Az életrajz megírásához felhasznált főbb munkák: Balogh János Mátyás: Fél évszázad szerelmi dolgai. Egy altiszti altest önképe és statisztikája. *Aetas*, 2008. 3. sz. 101–127. o.; *A magyar Švejk. Egy naplóíró kisember mindennapjai a 19–20. századi Budapesten.* magyarsvejk.blog.hu/

Részlet a naplóból

A nemzeti érzelmű naplóíró számára hatalmas fájdalmat jelentett az ország feldarabolása. Trianont követően naplójában rendre kesergett nemzete sorsán.

1920. június 4.
Aláírják Versailles-ban d. e. 10-kor a reánk, szegény magyarokra oly gyászos békét. Péntek. Reggel ½ 8-ig heverésztünk, úgy volt szándékom, hogy bemegyek tüntetni, de mivel úgy látszik, maga a természet is gyászolt sorsunkon, borult, hűvös, esős idővel, így lemondottam róla. Fel, rendezkedés, reggelizés, elmosogattam az edényt és seprűztem a szőnyegeket, Mari[533] beágyazott. D. e. 10 órakor panaszosan felsírt a még működésben levő néhány sziréna, s utána bánatosan csendült fel a templom megmaradt kis harangjának szava, jelezve nekünk, szegény magyaroknak, hogy most írják alá megbízottaink a versailles-i Nagy-Trianonban a reánk nézve oly gyászos és megalázó békét. Fohásszal fordultam a Mindenhatóhoz, venné már le nehéz kezét e sokat szenvedett és jobb sorsra érdemes Nemzetről és Országról. Leporolgattam a kisszobában és a konyhában, olvasgatás és tízóraizás, míg Mari elkészült a nagyszoba felmosásával, odaadtuk javítani a cipőmet, amelyről tegnap leesett a jobb sarok, melyet szerencsésen megtalálva hazahoztunk. Rendet csináltam a nagyszobában, letörölgetve benne a port, Mari meg főzéshez látott. Elkészülve toalett,[534] testgyakorlatok, heverés, olvasgatás, ebédelés, utána heverés, olvasgatás, alvás. Mari rendet csinált, toalettet végzett és foltozgatott. Naplók rendezése, ami meglehetős munka volt, mert restanciám[535] volt tegnapról. Mintegy jelkép, d. u. 3 órakor a borult időben átcsendült Fonderschmidték[536]

533 Fodor Mari 1891-ben ismerkedett meg Lowetinszkyvel, és 1893-ban házasodtak össze.

534 Toalettet csinál (fr.) = rendbe hozza magát.

535 Restancia (lat.) = hátralék.

536 Fonderschmidt János és felesége voltak a háztulajdonosok és egyben Lowetinszky Jánosék szomszédai a Thököly út 35.-ben, ahol a naplóíró akkoriban lakott.

Budapest, Szent Gellért tér, Trianon elleni tüntetés. Háttérben a Gellért-hegy oldalában a Sziklakápolna, 1929. *Forrás: Fortepan*

udvaráról panaszosan a „Circumdederunt me"[537] fájdalmas dallama, temették szegény – vagy talán inkább most már gazdag – Fonderschmidtnét, ennek még énekes [...] jutott, vajon Pistának is jut-e még? Az egész nap oly stílszerűen gyászos és komor volt, mintegy alkalmazkodva a mi méltán nagy fájdalmunk[hoz] és gyászunkhoz. Elfeledtem tegnap regisztrálni, hogy évek hosszú során át nézem az egyházi ünnepélyeket, s a felvonuló klérus

537 Circumdederunt me gemitus mortis: Dolores inferni circumdederunt me (lat.) = körülvettek engem a halál fájdalmai: a pokol fájdalmai megkörnyeztek engem. A 17. zsoltár egy része, melyet a 94. zsoltárral felváltva szokás énekelni a katolikus temetési szertartásokon.

között sohasem láttam Loyolai Ignác[538] stiftlijét, [?] a tegnapi körmenet alkalmával azonban felvonultak szám szerint öt, fekete csuháikban a rókaképű Bangha[539] vezetésével, igen önérzetes magatartással, nyomukban két nyírott fejű domonkos kullancs kullogott, nem jó ómennek tartom ezt, ez a két legravaszabb és legvérengzőbb szerzet, nem lesz ott jó világ, ahol ez a kettő asszociálódik,[540] de hát szerencsére ellensúlyozzák őket a protestánsok. Tegnap Rákospalotára menet Bogdán Gyulával[541] váltottam pár szót, igen züllött formája volt, úgy áprilisban Pál azt beszélte, hogy Madarassynak[542] megírták Jászkisérről, hogy Bogdán a proletáruralom alatt miféle garázdálkodást végzett Jászapátin. Soósék Marcsáját megnyaggattam kissé, azután teázás, s 10-kor fekvés, nemsokára alvás. Az idő komor, borult, esős, hideg, szeles. Reggel 13 °+, d. u. 2-kor 12 °+, esti 10-kor 11 °+ volt.[543]

538 Loyolai Szent Ignác (1491–1556) a jezsuita rend alapítója.

539 Bangha Béla (1880–1940) jezsuita szerzetes, hithirdető, teológus, szerkesztő, író.

540 Asszociálódik (lat.) = társul.

541 Bogdán Gyula (?–1922), vármegyei díjnok, később jegyző, Lowetinszky János ivócimborája.

542 Madarassy József (?–1932) vármegyei írnok, Lowetinszky János ivócimborája. Az első világháborúban az orosz fogságot is megjárta, számos kitüntetéssel jött haza, később a Tanácsköztársaságot támogatta.

543 A forrás jelzete: Lowetinszky János József naplója (1883–1935). Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, B 0910/209.

Czucza Emma tanítónő

(Bánffyhunyad, Pápa, 1921. április - 1921. október)

Élete

Czucza Emma (1886–1974) Kalotaszentkirályon született református családban. Édesapja, Czucza János tanító és iskolaigazgató volt, akinek a nevéhez a Kalotaszegen megindult néprajzi gyűjtések megszervezése kötődik. Emma az elemi iskoláit Kalotaszentkirályon végezte. A gyerekek továbbtaníttatása érdekében 1899-ben Kalotaszegről Bánffyhunyadra költözött át a Czucza család, itt kezdte el a felső leányiskolát. A kolozsvári állami tanítóképzőben fejezte be tanulmányait 1908-ban. Első kinevezését 1908-ban Bánffyhunyadra kapta, a frissen felépített állami elemi népiskolában. Az első világháború kitörését követően az oktatás ellehetetlenült, az épületbe katonai kórház költözött, majd 1919 januárjában a román katonaság foglalta le az épületet. Testvére, Czucza Lajos az első világháborúban esett el. Emma 1921-ben áttelepült Magyarországra, a pápai Református Nőnevelő Intézetben kapott tanítónői állást. 1948-ban nyugdíjazták, 1974-ben halt meg Pápán.

Számos naplója jelent meg 2006 és 2010 között nyomtatásban Pápán a Jókai Mór Városi Könyvtár által gondozott *Jókai-füzetek*ben.[544] A Hermann István könyvtárigazgató úr szíves engedélyével itt közölt szöveg ennek

544 Czucza Emma naplóira vonatkozóan lásd Uő: *Naplórészlet Pápa, 1956.* JMVK, Pápa, 2006; Uő: *Áttelepülésem és első pápai éveim. Naplórészlet 1918–1936.* Pápa, 2007; Uő: *Naplórészlet: a boldog gyermekkortól 1918-ig* Jókai-füzetek, Pápa, 2010.

a sorozatnak a részeként jelent meg 2007-ben *Áttelepülésem és első pápai éveim. Naplórészlet 1918–1936* címmel. A szöveget változtatás nélkül, de jegyzetekkel kiegészítve közöljük. Újrapublikálását azért látjuk szükségesnek, mert egy rendkívüli kordokumentumról van szó, amelyhez hasonlót nem ismerünk állami levéltárakból sem. Kötetünk remélhetőleg hozzájárul ahhoz, hogy szélesebb körben legyen ismert.

Czucza Emma portréja.
Forrás: Czucza Emma: Áttelepülésem és első pápai éveim.
Naplórészlet *1918-1936. Pápa, 2007*

Részletek a naplóból

„Eltávozom: mert látom,
én vagyok / A gyönge fél."
Aristophanes

Az idő – mint a megáradt folyó – rohant előre. A románok követelték az esküt.[545] Ki előbb, ki később – letette. Bennem ágaskodott a magyarságom, megtagadtam.

1921. április l-jén Bokor Marci[546] bejött az iskolámba, kihívott, s közölte velem, hogy a főszolgabíró felhívatta a hivatalába s felolvasta a tanfelügyelő átiratát, mely szerint a tanfelügyelőt valaki figyelmeztette, hogy én még eskü nélkül tanítok. Kéri a főbírót, vizsgálja meg az ügyet, s ha igaz, a tanítástól azonnal tiltson el! A főbíró – mint mondta – tudta ezt, de az irántam való szimpátiából szemet hunyt. Most azonban ezt nem teheti. Arra nem képes, hogy személyesen járjon el ebben a dologban, ezért kéri Marcit, hogy tapintatosan közölje velem, valamint azt is, hogy a feljelentő nem román volt, hanem egy magyar kollégám, akinek nevét ha meg akarom tudni – nekem megmondja. Nem akartam megtudni, ki az, akivel sohase foghatok kezet...

Csak annyira mehettem be az osztályomba, hogy elbúcsúzzam a kis tanítványaimtól és lelkükre kössem, hogy sohase feledjék el azt, hogy magyarok.

Most azután nem volt más választás, mint vándorbotot venni a kezembe. Antal Irmus sem akart román uralom alatt szolgálni. A bizonytalanságtól mégis tartottunk, ezért előbb április végén útlevéllel kijöttünk Irmussal tájékozódni Budapestre, majd a szükséges iratokért visszatértünk, hogy május vége felé végleg útra keljünk.

545 A Iuliu Maniu által vezetett nagyszebeni Kormányzótanács 931/1919. sz., 1919 februárjában elfogadott közoktatási rendelete arra kötelezte a volt magyar állami iskolák tantestületi tagjait, hogy hűségesküt tegyenek I. Ferdinánd román királynak. Az ezt megtagadók elveszítették állásukat és nyugdíjjogosultságukat. Egy másik rendelettel a bírákat, ügyészeket, ügyvédeket, közjegyzőket is kötelezték ugyanerre.

546 Bokor Márton bánffyhunyadi lelkipásztor, majd esperes.

Lázas készülődésben vagyunk az új élet, új otthon felé. Annyi a dolgom, hogy elmélkedni sem érek reá. A vagonsúrolás reggeltől d. u. 3 óráig tartott. Parciné hűségesen segített. Irmust ez nem érdekelte. Kissé bosszantott. Talán idegesebben jegyeztem meg, hogy ő is dolgozhatott volna, hogy hamarabb menjen a munka. Mindjárt láttam húga, Emma arcán, hogy nem tetszett az észrevételem.

Délután csomagolok. Jó érzés, hogy az embert annyian szeretik. Elhalmoztak sok mindennel. Feljegyzem, mert elfelednem sose szabad. Nagymamáék 50 tojást, szilvaízt, aszalványt, egy véka lisztet, Anna néni 2 csirkét, Kata néni egy sajtot, Pisti bácsi, az ura a fiatal Pistivel egy szekér fát, Jani öccse könnyező szemmel mondta:

– *Emmus, nem megszánás, de igazán nem tudtuk, mit vegyünk; fogadja el tőlünk ezt a 100 lejt*; Pistikáéktól egy sonkát, szalonnát, zsírt, füstölt oldalast, Béláéktól 100 tojást kaptam. Kabay Pista bácsi asztalos egy új mosóteknővel lepett meg, Kabay néni tojást adott, 50 darabot, Katrina, Pap Jánosné, a szomszédasszonyunk egy üveg diópálinkát készített az útra gyomorerősítőül, azután meg 20 tojást hozott, Parciné cserépfazekat fedővel, Izsák Izidorné[547] libazsírt és tollseprűt, Klein Regina egy tortát sütött, likőrt és 2 üveg paradicsomot, Gorótiné Katóm 40 kg lisztet, Péterffy bácsiék egy sonkát adtak. A drága Kata nénim még leküldött este két csirkét és két kürtős kalácsot. Hivő Andris Szentkirályról tojást, túrót, ordát, Kulcsárné két csirkét, Lázár Annuska tanítványom édesanyja szalonnát, egy másiké egy törülközőkendőt, ismét másik tojásokat hozott.

Este búcsújárás volt a vagonunknál éjfélig. Meglepett és meghatott a beteges Albrechtné, aki késő éjjel jött ki, hogy elköszönjön tőlem. Egyik kis tanítványom vasutas édesapja az utolsó pillanatban megnézte a vagonunkat, hogy van-e benne olaj, nehogy hőnfutó legyen, mert akkor hiábavaló lett volna a fárasztó tisztítás, irgalmatlanul átraknának belőle.

547 Férje, Izsák Izidor a bánffyhunyadi királyi járásbíróságon dolgozott végrehajtóként.

Összeszorul a szívem, ha rágondolok Mamától és Péterffy néniéktől való búcsúmra. Szegény jó Péterffy bácsi úgy megsiratott!

Őszinte, áldó csókkal bocsátott erre a bizonytalan útra. Drága jó Mamám! Az utolsó percben belemarkolt a lelkembe, hogy nem lett volna szabad elszakadnom, le kellett volna számolnom mindennel s ott maradnom mellette, hiszen olyan árva lett szegény! Drága hős Mamám! Leküzdette könnyeit, hogy nekem a válás ne legyen olyan kínos, pedig sápadt arcából láttam, hogy mennyire szenved. Vajon megsegít-e valaha a jó Isten, hogy értünk annyit szenvedett életét boldoggá tehessem?

1921. május 28. szombat

Reggel vágyó szívvel vártam Mamát. Nem jött le az állomásra. Irmusnak lehozták a reggelit.

7 órakor elindult a vonatunk. Kanyarodik ... Ott a kis otthon.. A Péterffy porta... Még látjuk ... Már nem... Hunyad[548] is eltűnik... A lelkünkbe vésődik mindennek a képe... 2 órakor Nagyváradon vagyunk. Várakozás... Estefelé a vagonlakók élednek. Mintha mozi peregne le előttem. Két kép ragad meg: egy öreg bácsi a társaskocsiból, aki teljes nyugalommal ül a ládáján. Olyan, mint a várakozás szobra. Kalapja mellé búzavirágcsokor van tűzve. A bizalom virágait viszi az új otthon felé intőül nekünk is, hogy elcsüggednünk nem szabad. A másik egy 70 éves zsidó nő. A leánya lecsalta Pestről, és most megunva útra tette, hogy Pesten az aggok menházában elmélkedjék az anya- és gyermekszeretet különböző árnyalatairól.

[1921. május] 29. vasárnap

A várakozás közelebb hozza egymáshoz a vándorlókat. Mi még nem barátkozunk. Irmussal a vonatokat figyeljük, nem bukkan-e fel valahol egy-egy ismerős arc.

548 Bánffyhunyad (románul: Huedin) város Romániában, Kolozs megyében, Kalotaszeg történelmi központja, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Kolozs vármegye része.

A bácsi annyiban változott, hogy most a kalapja mellett egy csomó búzakalász van.

Az öreg néni mindenkitől megkérdi:

- Kérem szépen, hány óra van?

A vagonunkban utazik Tamás Anna posta-tisztviselőnő is. Ő nem sír, mint mi, boldog, a vőlegénye elé siet. Irmusban az öreg nénihez hasonló vonást fedeztünk fel, ő Annust gyötri folyton, hány óra van? Pedig a teljesedés órája messze van. Nagyon aggódom a ránk bízott levelek miatt. Annussal beledugtuk a kályhacsőbe. Irmus maga a megtestesült nyugalom, a nála levőket a kabátja zsebébe tette.

[1921. május] 30. hétfő

Még mindig Váradon vagyunk. Vándorlásunk kínos részlete az ős emberi életfolyamat. Mivel még eddig nem vetkeztük le teljesen a kultúrát, a WC-s nénit látogatjuk. Egyébként vizet hordunk és szakadatlanul mosakszunk.

Hírlik, hogy a zongoráért 5000 lej vámot kell fizetni. Ez még Irmust is kihozza a sodrából. Később erre vonatkozólag megnyugtattak. Nagyobb baj, hogy Magyarország nem fogad; állítólag két család miatt veszteglünk. Irmussal továbbra is nézzük a vonatokat. Ismerős nincs, akitől üzenhetnénk haza. Elrendezzük a vagont.

[1921. május] 31. kedd

Végre elindultunk Biharpüspökibe.[549] Az igazolványokat összeszedték. Püspökiből nem mehetünk tovább, mert Magyarország még most sem fogad. Kidobtak egy szemétdomb mellé. Nagyvárad összes szemete nekünk bűzlik, s mennyire bűzlik! Kíváncsi vagyok, a szagok skáláján megvolt-e eddig ez a fok. Végigsétálva a vagonok előtt egy fiatal nő nagyon ismerősnek tűnik fel. Alig haladunk el mellette, hallom, hogy mondja:

- Ez a hölgy olyan ismerős.

549 Biharpüspöki (románul: Episcopia Bihor) Romániában Nagyvárad városrésze, vasúti határátkelő, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Bihar vármegye része.

Visszafordultam, megszólítottam, hogy nem Kolozsvárott végzett?

Igen. Somló Kornélia,[550] Dezső Lipót[551] tanfelügyelő felesége. Felújítottuk a prepakori[552] emlékeket. Nem így gondoltuk akkor...

Mi is kezdünk ismerkedni. Mellettünk van egy tanár házaspár. Szeretjük őket. Második szomszédunk egy vasúti főfelügyelő pár. Kegyes, leereszkedő magatartásukból nem kérünk, pedig az asszony sokszor biztatóan ránk mosolyog. Leveleket írunk, Annus énekel és ábrándozik. Püspökiben a 36 vagonból álló szerelvényünk megszaporodik az ott egy hete várókkal.

Itt már igazán vademberek vagyunk. A terep jó, sűrű nádas.

[1921.] június 1. szerda

Már főznünk is kellene, de mi lesz a kályhacsőben levő levelekkel? Az, ami az Irmuséval, átvándorolnak a kabátjaink zsebébe. Puliszkát főztünk, hozzá tejet a bakteréktól vettünk. Majd ismét leveleket írtunk.

[1921.] június 2. csütörtök

Madártejet készítünk, megkínáljuk belőle a tanárékat. Mennyi ételünk elromlott! Keveset ettünk. Gondolni lehet, az összeszorult torkunkon alig ment le a falat. A tanár néni nagyon művelt, kedves nő, erősen emlékeztet Péterffy nénire. Vajon mit csinálnak otthon? Hiába, na, rossz vagyok! Magyarság ide vagy oda, nem lett volna szabad szeretteimet elhagynom!

A vonatokat összekapcsolják, 82 kocsiból áll. Öt család szimpatikus: a tanárék, a doktorék, erdőtanácsosék, Jeneyék és Somlóék.

550 Édesapja dr. Somló Károly ügyvéd volt, aki Máramarosszigetnél esett el 1918-ban.

551 Dezső Lipót karrierjét Trencsén vármegyében kezdte, ahol a tanfelügyelőségen tollnok volt, majd 1912-ben Máramaros vármegyébe került segéd-tanfelügyelőnek. 1915-ben Nyitrán lett tanfelügyelő, majd egy évvel később Szombathelyen Vas vármegyei királyi tanfelügyelőként érte el pályája csúcsát.

552 Preparandista (lat.) = tanítóképző hallgatója, azaz a tanítóképző ideje alatti közös emlékeket idézték fel.

Egy kövér civil oláh és egy katona elment a vonatunk előtt. Benézett, megkérdezte, hányan vagyunk. Azt mondják, ez volt a vámvizsgálat. Nem akarjuk hinni. A kérdéses családok mégis visszamennek.

Egy rándítás, a vonat mozog, megyünk. Mint óriáskígyó, tekergőzik, siklik.

Istenem, add, hogy a méregfogát minél hamarább belevágja Románia testébe!

Bors![553] A szívünk hangosabban dobog. Leszállnak az oláh csendőrök, a magyar mozdony átvesz. Előkerülnek a magyar nemzeti szín zászlók, felállunk és elénekeljük a Himnuszt. Most tudjuk igazán énekelni: *Isten, áldd meg a magyart!* Biharkeresztes. A jó Isten áldja meg a minket fogadó drága magyar testvéreinket!

[1921.] június 3. péntek

Jelentkezés után elmegyünk a postára, hogy a szerencsésen áthozott leveleket rendeltetési helyére juttassuk. Sürgönyözünk is szerteszéjjel. Este, amint ülünk künn a vagon előtt, egy magas nő tart felém s kérdi:

- *Nem ismersz?*

- *Sajnos nem emlékszem – feleltem.*

- *Kaszó Irén[554] vagyok, Gál István vasutas felesége.*

Viharosan borultunk egymás nyakába. Hunyadon együtt jártunk iskolába, nálunk lakott. Mennyi kedves emléket újítottunk fel! Irénke nagyon szép lány, de rossz tanuló volt. Egyik alkalommal Jolán néni a tanári asztalon felejtette a noteszét. Irénke magához vette, s a mi legnagyobb megbotránkozásunkra megnézte a történelmi jegyeit. Az bizony elég siralmas látvány volt. De akkor szörnyülködtünk el igazán, mikor Irén ezen jegyek mellé egy egyest írt, s ezután – mint aki dolgát legjobban végezte – bevitte a noteszt a kis tanáriba.

553 Bors (románul: Borş) falu Romániában, Bihar megyében, közúti határátkelő, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Bihar vármegye részét képezte.

554 Az apja valószínűleg Kaszó András mezőtelegdi állomásfőnök volt.

– *Persze most maga megnézte a jegyeit?*

– *Mit tetszik gondolni rólam?* – háborodott fel Irén [a] legártatlanabb arccal.

Otthon aztán köröm közé fogtam, szidtam, mint a bokrot, azt mondtam, Jolán néninek fel fog tűnni a jó jegy, vizsgálatot indít és kicsapatja Irént. Ezt legfeljebb úgy kerülhetjük el, ha elkészül az elég nagy ismétlésanyagból. Tudtam, hogy egyedül képtelen erre, kényszerítettem, hogy velem tanulja meg. Mennyi könnye omlott, míg megtanulta, hányszor szidta magát, amiért azt a bolondságot elkövette. Jól sejtettem. A legközelebbi történelemórán figyeltük Jolán néni arcát, amint kinyitotta noteszét. Még szemüveg nélkül is megnézett valamit, s akkor felszólította Irént. Jól felelt. Jolán néni ezzel ültette le:

– *Látja, Irén, tudna Maga tanulni, ha akarna. Úgy látszik, megemberelte magát, múltkor is jól felelt. Csak így tovább!*

Ez a trükk és az, hogy nem engedtem később sem lustálkodni, megmentette a bukástól.

Ezek az emlékek is megrohantak, mikor Irénke elmondta azt a borzasztó hírt, hogy Jolán néni leánya, Mici barátnőjével, Tóth Ilussal vasúti szerencsétlenség áldozata lett. Mici látogatóban volt Ilusnál, Réthy vasutas feleségénél, összefogódzva szaladtak át a síneken, nem vették észre az ellenvonatot. Micit teljesen összeroncsolta. Ilusnak a lábát vágta le, ő is meghalt. Szegény kis fiatal teremtések! Szegény Jolán néni, szegény Tóthné!

[1921. június] 4. szombat

Szombaton egész éjjel tolattak bennünket, különben sem tudtam volna aludni, úgy sajnáltam Miciéket. Berettyóújfaluban hiába néztem ki, Varga nem várt. Milyen jó, hogy az apja nem adta ide a ruháit, nem tudnám, hogyan juttassam el hozzá. A bokrétás öreg urat nem látjuk, a szegény öreg zsidó nőt nagyon sajnáljuk. Kezd bizalmasabb lenni, elmondja, milyen rosszak voltak hozzá leánya és unokái. Ha beszélt, az volt a baj, ha nem, az. Előttük sohase volt szabad megmosakodnia, ebből azt látta, utálják. Pedig nem volt gusztustalan öregasszony.

A sok bizonytalanságért egyszer kifakadtam a sors ellen. Megrótt érte:

– *Kedves nagysádkám, fogadja meg tanácsomat, amit én is öreg, bölcs emberektől hallottam: sohase fessen magának sötét jövőt, mert egyszer olyan órában találja kimondani, hogy meghallgattatik.*

Reggel Püspökladányba érkeztünk. Irmus, Annus nem tudják tűrni a vagon forróságát, elvonulnak árnyékot keresni. Egyszer csak lelkendezve jönnek és elmondják, hogy a katonai őrszoba előtti padra ültek le s fültanúi voltak egy telefonbeszélgetésnek, mely az őrszobában folyt le az ügyeletes és – amint kiderült – Péterffy Jenőke[555] között.

Mikor Irmus a Jenőke nevét hallotta, Annus szerint kiragadta a kagylót a tiszt kezéből, s azzal, hogy mi vagyunk azok a hölgyek, akiket Péterffy Jenő említ, beszélt Jenőkével. Így a neki küldött csomag sorsa is elintéződött.

Sógoromat, Nagy Andort is várjuk. Annus ismeri, én még nem, így őt állítjuk posztnak a debreceni vonathoz. Szép, kedves fiú. Jó, hogy Annus itt volt, így legalább nem telt unalmasan az este, mert Andor 11 óráig, a vonatja indulásáig nálunk maradt.

Szajolban különválasztották a Budapesten átmenő kocsikat. A pestiek visszamaradtak. Őszinte sajnálattal vettünk búcsút a tanáréktól. Mi elindultunk. Jött a megrongált Tisza-híd. Mintha nem lett volna a csigamozgással való átjutás olyan borzasztó, mint áprilisban, mikor Irmussal átmentünk rajta. Annusnak az ajkára fagyott a nóta, úgy meg volt illetődve. Nem csuda, nagyon közel kerül ilyenkor hozzánk a jó Isten.

[1921. június] 5. vasárnap

Egész éjjel tolattak. Minden porcikánk összeverődött. Teljesen összetörve keltünk fel. Sürgönyöztünk a hunyadi fiúknak, Annus telefonált. Már az utunk elején tudtuk, hogy Nagyné Dáné Ilona óvónő Tordáról velünk jön Pápára, mégsem kerestük az ismerkedést. Most egymás mellé kerültünk, most sem barátkoztunk. Nem az teszi, hogy idős nő, hisz nekem sok kedves

555 Valószínűleg Péterffy Jenő későbbi csendőrezredesről van szó, aki református családban született 1899-ben Bánffyhunyadon. Kulcsszerepe volt a helyi zsidók gettósításában és deportálásában 1944-ben. 1945-ben letartóztatták és agyonverték.

kapcsolatom van öreg nőkkel, hanem valami megmagyarázhatatlan visszatartott a közeledéstől. Szolnokon a pesti vonatnál integettünk a tanáréknak és az „órás" néninek. Bementünk a restibe kávézni. Nemsokára berobogott egy vonat Pestről. Meglepődtem, mennyi fiatal férfi rohanta meg az éttermet. Hát csak a mieink estek el a háborúban? Itt mindenki él? Vagy ez az a bizonyos felmentett gárda?

Mire visszamentünk a vagonhoz, elkezdtek tolatni. A kis létrát elfeledtük felhúzni, leesett, Irmusnak sokáig kellett utána futnia. Délben a paradicsomlevesünk ömlött egy váratlan tolatás következtében az Annus ölébe. Olyan komikus volt, hogy Irmussal kacagtunk rajta. Első kacagás, mióta kijöttünk. Annus a vőlegénye, Fodor nélkül is a paradicsomban volt. A tűrhetetlen hőség hidegre változott. Fázunk.

[1921. június] 6. hétfő

Reggel korán érkeztünk Pestre. Kőbányán Barabás Gyula várt. A kis Barabás Pistával – úgy látszik – nem tudok találkozni, Gyula sem tudta a címét. A ferenc[városi] pályaudvaron vártak a hunyadi fiúk. Az öröm inkább nekünk szólt, mint a csomagoknak, amiket a terjedelmüknél fogva nagyon alkalmatlannak találtak, pedig az édesanyák milyen szerető gonddal készítettek mindent. Csak a kedves kis Bede örült szívből az otthoninak. Annus elvált tőlünk. A ragyogás eltűnt a szeméből, mert Fodor nem várta. Nagyon elkeseredett. Szívemből kívánom, találja meg szegény leány az igazán megérdemelt boldogságot! Úgy összeszoktunk. Nincs, aki énekelje: *Széles a Tisza, vize nem tiszta.*

Irmus beszaladt jó ismerőseihez, Lipcseyékhez, akiknél áprilisban pár napig én is szerető otthonra találtam. Délután megyünk tovább.

[1921. június] 7. kedd

Felébredek. Egy hatalmas folyót látok. Komáromban vagyunk. Egy rendőr cirkál. Meg-megáll a vagonunk előtt, kérdi, kik és mik vagyunk. Mikor megmondom, biztat, ne menjünk tovább, itt, Komáromban is van szükség tanítónőre. Kezdetnek nem is rossz egy rendőr marasztaló bizalma.

Istenem, milyen messze vagyunk az otthonunktól!

Három napja nagyon fáj a szívem, talán a tolatás okozta rázás miatt. A hideg vizes ruha csillapítja.

Úgy volt, hogy Győrből továbbindulunk, de a már összeállított vonatból kidobták a vagonunkat, mert egy jóérzésű vasutas szerint:

– *Úgy látszik, a söröskocsi előbbre való, mint maguk!*

[1921. június] 8. szerda

Őrült tolató éjszaka Győrben. Teljesen összetörve érkezünk Pápára. Az első benyomás kedvező. Van a vasúttól bevezető Esterházy útnak egy kanyarulata, mely hangulatával nagyon megkapott. Gyönyörű fehér és rózsaszínű futórózsák nyílnak ott teljes pompájukban. Előttük haragoszöld tuják. Olyan, mint egy virágnász. Az üde fehér rózsa menyasszonyok, a reménykedő nyoszolyólány rózsaszín rózsák, és a délceg tuja vőlegények… Mellettük a madárdalos fenséges Esterházy-park![556]

Minél megkapóbb a természet, annál erősebb a lelkemben a honvágy.

Lakásra kilátás egyelőre nincs, az állás bizonytalan.

[1921. június] 9. csütörtök

Irmussal sírunk. Elemlegetjük, mennyire elkényeztettek Mamáink. Még a kávénak is más íze volt, ha ők öntötték ki. Mivel osztrák kocsiban jöttünk, abban nem maradhatunk, így hamar „lakást" változtatunk. Türelmetlenül várjuk Hunyadról Egyed Gyurkát.[557] Ő majd hoz szeretteinkről hírt.

Gyurka Hunyadon volt erdőmérnök. Gyönyörű kis feleségével boldogan élt, míg a háború meg nem irigyelte ezt. Gyurka mint katona orosz fogságba került, felesége, Elvi visszajött szüleihez Szombathelyre. Gyurka kiszabadulása után nem maradt az oláh uralom alatt, most a bútoraikért ment Hunyadra.

[1921. június] 10. péntek

556 A Pápa központjában lévő Esterházy-kastély parkja.

557 Egyed György, a bánffyhunyadi királyi állami erdőhivatal vezetője, segéderdőmérnök.

Két vagont kaptunk, de segítséget nem. Nekifogtunk Irmussal a hurcolkodáshoz és a nagy ládám (Mama menyasszonyi ládája) meg a szekrény kivételével mindent átraktunk. Holtfáradtak voltunk. Elgondoltuk, nem álom-e ez, hogy ilyen nehéz munkát kell végeznünk. A pápai rabbinak[558] [a] felesége hunyadi, a nagyon gazdag szeszgyárosnak, Bergernek a leánya. Mindjárt felkerestem őket, mert nekik is hoztam csomagot, levelet és üzenetet. A szomszédunk, a Klein család közeli rokonságban van velük. Üdvözlésemre a rabbi is bejött. Én szokott mozdulattal nyújtottam felé a kezem, nem értettem, hogy miért jött zavarba.

Mikor kijött, azaz ment, a felesége így szólt:

– *Kedves Emma nagysád, nagyon kérem, máskor ne nyújtson az uramnak kezet, mert nálunk, ortodox zsidóknál az a törvény van, hogy a rabbi nem foghat kezet nővel.*

Most már én jöttem zavarba és kértem a bocsánatot. Pressburgernét nagyon foglalkoztatja a lakáskérdésem, töri a fejét, hogyan lehetne engem hozzájuttatni.

Ma délután egy pompás kalácsot küldött. Mindjárt siettem megköszönni. Megnyugtatott, hogy megbeszélték az urával, télen nem engednek a vagonban lakni, Pressburger átadja nekem a dolgozószobáját. Könnyekig meghatott jóságuk. Nem akarok párhuzamot vonni köztük és a keresztyén testvéreim között, akik közönnyel, sőt talán egy kis kárörömmel nézték férfinek való hordármunkánkat.

[1921. június] 11. szombat

Első ünnepnap Pápán. Mi illően akarjuk megünnepelni, ezért bemegyünk az Esterházy-parkba. Az emberek közönye fáj, most úgy érezzük, a természetben közelebb vagyunk a jó Istenhez, mint a templomban. Mégsem lehetnek rosszak a pápaiak, hiszen mindenütt annyi virág nyílik!

A katolikus temető éppen az állomás mellett van. Délután oda mentünk. Gül Baba rózsás kertje nem lehetett szebb. Olvasva a sírfeliratokat

558 Pressburger Mihály dáján, azaz rabbihelyettes volt Pápán, 1944-ben deportálták.

megdöbbentünk Irmussal, mennyi a fiatal halott! Vajon mi lehet az oka? Most is egy 23 éves fiatalasszonyt temettek. Visszafelé jövet esküvői menettel találkoztunk. Az ellentétet nem találtam olyan borzasztónak. Sohase tudjuk, mit nyújt az egyik, és mitől kímél meg a másik...

Este kimentünk az állomás elé. A nyaraltató gyermekek kísérői közül az egyik meglepően hasonlított Nagy Lajosra. Vajon lehetett-e volna másképpen? A jövő mutatja meg, hogy van-e jogom kárhoztatni vagy áldani a sorsot...

[1921. június] 12. vasárnap

Irmus vagonjának átrakásánál megjött az eszünk. Meghallottuk, hogy ez a vasút kötelessége. Tegyék, ha így van! Éjjel Pestre utaztam. Reggel most már hosszasabban gyönyörködhettem Komáromnál a Dunában, de fájdalmasan szorult össze a szívem, mikor meghallottam, hogy a dicső múltú Komárom legnagyobb része a gazok kezében van.

[1921. június] 13. hétfő

Nem szeretek a minisztériumba menni. Egy vígjátéknak: „A miniszter előszobájában" igazán lehetnék a hősnője. Fábián osztálytanácsos és köztem a következő párbeszéd zajlott le:

Én: (miután bemutatkoztam) *Állást szeretnék kapni.*

Fábián: *Felsőőrbe bejuttathatom.*

Én: *Jaj, ne! Határszélre nem kívánok menni.*

Ő: *Csak nem gondolja, hogy az is leszakad?*

Én: *Pápán szeretnék elhelyezkedni,*

Ő: *Pápán nem lehet, középiskolás hely, családosoknak tartjuk fenn. Miért akar ott letelepedni?*

(Elmondtam az Irmussal való kapcsolatomat.)

Ő: *Jó, jó, de legalább érdeklődött az ottani igazgatóknál?*

Én: *Nem.*

Ő: *Nem? Mióta van Pápán?*

Én: *Egy hete.*

Ő: *Hát mit csinált eddig? Nem gondolja, hogy ez az intelligencia rovására megy? Hogyan állja meg akkor a helyét mint tanítónő?*

Én: (Könnyes szemmel, remegő hangon.) *A vagonunkat kellett átraknunk, nem segített senki benne, mert az emberek olyan rosszak, s én még sohase voltam ilyen távol hazulról, és most olyan nehéz jó emberek nélkül! Azt a szerény kis állást, amit betöltöttem, igyekeztem becsülettel betölteni.*

Ő: (mellesleg mondva nagyon szimpatikus, de úgy látszik, nem szereti a női könnyeket, jóindulatúlag folytatja.) *Pápán nehezen menne, de talán Kaposvárt.*

Én: (Arnoldra gondolva, rémülten.) *Ne tessék oda tenni!*

Ő: *Ejnye, milyen válogatós. A tizenkettedik órában jön ki, s azt hiszi, tálcán kínálják a jobbnál jobb állásokat. Menjen vissza, keresse fel a pápai igazgatókat, hivatkozzék reám, és kérje beosztását!*

Én ezután köszönetet rebegve, magam félszegen meghajtva, kibotorkáltam. Lipcseyék, a drágák vigasztalnak. Hogyan lehetnek ennyire jók?

[1921. június] 14. kedd

Csúf esős nap. Ilyenkor különben sem szeretem, Pest még utálatosabb. A megbízásokkal végzek és igyekszem haza. Haza? – A száma: 212606. Irmusnak levelet viszek otthonról, de mivel tudom, hogy sírni fog, csak reggelizés után adom át.

[1921. június] 15. szerda

Irmus erősen sír. Később mondta, hogy Egyed Gyurka keresett, nagyon sajnálta, hogy nem találkoztunk. Hát én még mennyire sajnálom!

Megfogadva Fábián tanácsát, elmentem a református iskolába. Az igazgató helyettese, özv. Széky Aladárné[559] fogadott nagyon kedvesen. Felvilágosított, hogy az iskolánál már három felesleges menekült tanítónő kapott beosztást, de azért menjek el Kiss József[560] esperes úrhoz s beszéljek vele!

A nagytiszteletű úr nem volt otthon, mivel egész nap a szőlőjében tartózkodik, másnap reggel nyolc órakor fogadhat. Az iskolában a gyerekek zsivaja is az otthont juttatta eszembe. Bár csak egy pillanatra mehetnék haza!

[1921. június] 16. csütörtök

A nagytiszteletű úr – habár kedves volt – mégse tett reám nagyon kedvező benyomást. Azzal rázott le a nyakáról, hogy ő nem mondhatja, hogy az iskolánál szüksége van még egy tanerőre, hanem ha a miniszter parancsolja, adja írásba, s akkor ők beosztanak s valamivel foglalkoztatnak. De – ajánlotta, hogy keressem fel a Nőnevelő Intézet igazgatóját,[561] ott lenne egy üres állás.

A Nőnevelőben is az igazgatóhelyettes fogadott, egy szimpatikus, kedves nő, aki igen emlékeztetett Szántó Jolán drága tanárnőmre. Mivel nagyon el vannak foglalva a képesítővel, az igazgató úrral csak másnap beszélhetek.

[1921. június] 17. péntek

Irmussal mentünk az intézetbe, a folyosón vártuk a jó reménységet. Egyszer csak vonult lefelé a vizsgálóbizottság. Szegény kis képesítőzős leányok!

Az igazgató úr kijött az irodából és behívott. Mikor kérésére ismételten megmondtam a nevemet, egy elegáns úr felfigyelt rá és kérdezte:

– *Nem rokona Czucza János barátomnak?*

Mikor megmondtam, hogy leánya vagyok, bemutatkozott, hogy ő Erdélyi János, a mostani kormánybiztos. Most meg az igazgató úr kérdezett:

– *Ki az a Czucza János?*

– *Etnográfus és író* – felelte Erdélyi.

559 Széky Aladárné sz. Csaby Karola (1858–1944) tanárnő, a pápai reformátu leányegyesület alapítója, 1922-től a pápai református elemi iskola igazgatója. Férje Széky Aladár lelkipásztor volt.

560 Kiss József pápai lelkész.

561 Azaz a Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nőnevelő Intézete.

Ezután élénk beszélgetést kezdett velem. Mondta, hogy Hunyadról künn van még Bálint János, csak nem tudja, hol. Megmondtam neki, hogy Szentendrén van társas ügyvédi irodája.

Beszélgetésünk végén így szólt nagy jóakarattal:

– *Ha valamit be kell szereznie Budapesten, vagy valamit el kell intéznie a minisztériumban, csak lépjen velem érintkezésbe!*

Kimondhatatlanul jólesett a jóindulata. Az bizonyos, hogy az ig[azgató] úr érdeklődését felkeltette beszélgetésünk, mondta, hogy legközelebb megjelenik a hivatalos lapban egy pályázati hirdetés a gyakorló iskolai állásra, a feltételek szerint adjam be a kérésem! Ő a maga szempontjából megígéri pártfogását. Egy hét múlva jöjjek be, és érdeklődjem a kiírt pályázat iránt!

Nem vehetem még készpénznek, de ha arra gondolok, hogy talán sikerül, elszorul a szívem. A kolozsvári gyak[orló] isk[olai] tanítónőm jut eszembe, Sinszky Júlia, Mama osztálytársa volt a képzőben. Sokat szenvedett szegény Józsa néni önkényétől. A tanári kar sem volt mindig kíméletes vele. Többször láttuk kisírt szemmel. Mikor elbúcsúztam tőle, ezt mondta:

– *Emma fiam, nehogy eszébe jusson gyak[orló] isk[olai] tanítónőnek menni! Inkább menjen el mosogató szolgálónak vagy mosónőnek!*

Ez motoszkál most a fejemben. Vajon meg tudok-e felelni ennek az egész embert lekötő állásnak?

* * *

Beálltak az esős napok, ennek is mi isszuk meg a levét. Vígan csorog a vagonunkba, szegény Irmusnak éppen az ágyába. Már a múlt éjjel sem tudott aludni. Míg én Pesten voltam, a vízfelfogó edényekkel bajlódott. Irmus elment tejért, én az ágyát átrendeztem egy száraz területre.

[1921. június] 18. szombat

Unalmas, esős nap, olvasni sincs kedvünk.

[1921. június] 19. vasárnap

Pápa 1920-ban. *Forrás: Fortepan*

Végre megjött Mamától a várva várt levél. Egyed Gyurka küldte el. Sírva csókolgattam. Hányszor elolvastam. Az élet praktikus oldala nem enged sokáig tépelődni, mert megjelent az állomáson a szenesautó, és én is követem a vagonlakók szokását, és megjelenek egy vödörrel, hogy a szenesvagonból lehullott darabokat összeszedjem. Akart-véletlenül eltéved a szenesemberek lapátja, és a szén a szegény menekültek vedrébe esik. Mennyire restelltem ezt először! Még most is zavarba hoz a szenesek jósága. Koldusnak érzem magam.

[1921. június] 20. hétfő

Irmus elindult álláskereső útra. Lekéste az éjjeli vonatot. Én korán felkeltem, mert kenyeret sütök, s a pék nyolc órakor vet be. Milyen nehéz a korai felkelés! Drága Mamám ettől is megkímélt. Nem fogom majd engedni semmit

sem dolgozni. Megdagasztottam. Gondoltam, míg kel, lefekszem. Csakhamar elaludtam. Hirtelen ébredtem. Szent Isten! Már 7 óra! Felugrottam, beszaggattam és szaladtam a pékhez, de biz' a kenyerem nem volt megkelve. Szegény újdonsült gazdasszony! A pék azt indítványozta, hagyjam a ½ 12-es sütésre. Mit volt mit tennem? Elromlott éjszakánk mellett délre nincs kenyerünk. Délután Irmussal elmentünk érte. A pék ezekkel a szavakkal adta át:

– *A leghelyesebb kis kenyerek!*

Csakugyan azok is voltak, kis, piros, gömbölyű kenyerek. Jóízűen ettünk belőle, és Irmus nyugodtan csomagolhatott ebből az útra.

[1921. június] 21. kedd

Irmus reggel 8 órakor csúf időben nagy nehezen elutazott. Nekem sok tervem volt erre a két napra: mosás, vasalás, súrolás. Előkészültem a súroláshoz, de csak fél vagonnal jöttem rendbe, mert ez az őspiszok minden erőmet kihasználta. Majd holnap a másik felét. Borzasztó szél süvít.

[1921. június] 22. szerda

Óh, ezek a mi soha be nem vált terveink! A szél miatt egész éjjel nem aludtam. Folyton csapkodta a vagon tetejét, feléről le is tépte a pléhet, így az eső erősen fenyegetett. A lakatos pártfogása mellett bementem az irodába, hogy másik kocsit kérjek, de nem volt, s így a lakatos ideiglenesen rászögezte a pléhet. Kárba veszett súrolás! Milyen árva vagyok Irmus nélkül!

[1921. június] 23. csütörtök

Felfedeztem egy nagyszerű kocsit. Üvegablaka van. Érdeklődtem, nem kaphatnám-e meg. Hogyan gondolok ilyent, hiszen az a versenylovaknak való?! Bocsánatot kérek, hogy rá mertem vetni a szemem!

Versenyló – és egy menekült tanítónő? Esik az eső, istenigazában ömlik a vagonba. Azt sem tudom, hova tegyem az edényeket. Még jó, hogy az ágyaink helye száraz! Eső után elmegyek a raktárnok úrhoz, aki terjedelemre a Hunyadi raktárnokhoz, Hirschfeld bácsihoz hasonlít. Nagy alázattal bekopogtatok, bocsánatkéréssel, szerényen előadom a kérésemet egy kocsit illetőleg.

A válasza udvariasan ez:

– *Ma lehetetlen, mert még az* állatoknak *sem tudunk eleget tenni...*

Nem keseredem el. Dehogy! Visszafelé menet magamban jót kacagtam. Úgy hallom, nagyon lement az állatok ára, vele együtt az enyém is ...

[1921. június] 24. péntek

Irmuska nem jött haza, pedig péntek este elkészítettem az ágyát, hogy midőn fáradtan megérkezik, rögtön lefekhessék. Most vethetem fel újra. Még jó, hogy a vagonügy foglalkoztat, különben nagyon elhagyatottnak érezném magam. Reggel korán bementem az igazgató úrhoz. Az este bankett volt, és csak 11 óra után található. Úgy érzem, jóindulattal vannak irántam, ha nem sikerül, nem rajtuk múlik. El kell mennem a nyomdába kiírni a pályázati feltételeket. Az igazgató úr meghagyta, hogy másnap keressem fel a püspök urat. Délután ki se mozdulok. Írok. Egyszer csak bekukkant hozzám a Marosvásárhelyről[562] menekült virágkereskedőné, Mariska néni, hogy nem látott, nem vagyok-e beteg?

Ezóta szeretem.

[1921. június] 25. szombat

Voltam Németh István[563] püspöknél. Nem ígért protekciót, mégis jobban tetszik nekem, mint Kiss József. Bolyongok ide-oda, nem lelem a helyem. Mi lesz velem, ha Irmustól el kell válnom? Még a liget sem nyugtat meg, most embert keresek, kiülök az állomásra és szemlélődöm.

[1921. június] 26. vasárnap

562 Marosvásárhely (románul: Târgu Mureş) municípium Romániában, Maros megye székhelye, a trianoni békeszerződés előtt szabad királyi város, az egykori Maros-Torda vármegye székhelye.

563 A dunántúli református egyházkerület püspöke, komáromi lelkész.

Munkát! Munkát! Ópium ez most nekem. Egész délelőtt sütök-főzök. Sütök köttes lapótyát,[564] megfőzöm a sonkát, várom Irmuskát. Most aggódva gondolok reá. Felsúrolom a vagon másik felét is, hiszen másikra nincs kilátás. Így kellő fáradtságot szerezve nem jut eszembe gyötrődni azon, hogy miért kellett ezt az egyedül járó vándorutat választanom. Korán reggel, mikor elzúgott a vonat, hallgatóztam lépések után. Jött is valaki. Vártam, mikor húzza félre a vagonajtót. Elhangzott a lépés – nem Irmus volt.

[1921. június] 27. hétfő

Irmus megérkezett, csakugyan elmegy. Pestre osztották be. Örülnöm kellene, hogy sikerült, mégis olyan bánatos vagyok.

[1921. június] 28. kedd

Az egész vagonlakó társaságot áttették egy melléksínre. Micsoda veszekedés származott ebből! Sokan elöl akartak lenni. Sejtelmem sincs, melyiket gondolják „elöl"-nek? Végre kisült, hogy az állomás felőli részért versenyeznek ilyen nemesen. Jó az embernek ezektől távol tartania magát. Milyen követelő a fellépésük! Ha vannak is kívánni való dolgaink a mi nyomorult csonka kis hazánktól, s nem teljesíti, én csak megbocsátani tudok, de követelni nem.

[1921. június] 29. szerda

Az azóta történt eseményeket mondja el az Irmusnak szóló levél:

Édes Irmuskám!

Először is megnyugtatásul, eladtam a fáját. A pénz még nincs nálam, ezért nem tudtam elküldeni az ágyneműit sem. Másodszor. Soha senkivel se fogok társulni, mert nagyon megsirattam az elválásunkat, Irmuskám. Mikor elvitte a vonat, és én visszabandukoltam, ráborultam a kis málhájára s ott zokogtam. Hogy meddig, nem tudom. Másnap nagyon szomorú levelet kapott volna tőlem, de pár éjszaka nyugalmán átszűrve talán nem is olyan

564 Erdélyi süteményfajta.

vigasztalan ez az élet. Mikor elutazott, kedves – reggel 7 órakor Rezedás bácsi zörgetett fel, hogy „gyütt" a fát megnézni, sőt a bútort is. Kértem a fáért 1800 K-t, ő ígért 1000-et. Nézi, leszólja, nézem, dicsérem, már amint ez az adásvételnél történni szokott. A bútorra nem tudtam semmit mondani, mivel Irmus nem közölte az árát. Pótolja, Lelkem! A vásárnál ott volt Mariska néni, ő ígért 1200-at. Kovács Ernőné,[565] a tanárné is figyelmes lett, s azt mondta, majd beszél az urával. Csütörtök délután búsan üldögéltem a vagon előtt, mikor hirtelen jött egy tolatómozdony. Puff! – neki a vagonsorunknak. Minden létra leesett. Egyszer itt, máskor ott hallatszott a kiáltás, hogy ez tört el meg amaz. Kisebb-nagyobb kára volt a „jó ember"-nek, Jánosiéknak és a mozdonyvezetőéknek. Kovácsné éppen a városból jött, mondták neki, mi történt. Kinyitotta az ajtót, engem is odahívott. A kölcsönkért lámpája összetört, a petróleum összefolyt a befőttjeivel, a cserepek mindenfelé. Iszonyú felháborodás volt az egész vonalon. Nekem semmi károm, mégis elöntött a forróság arra a gondolatra, mi lett volna, ha Totyó a kocsi alatt van? Emlékszik, kedves, nem győztük a gyermekeket onnan kihuzigálni. Rögtön elmentek a főnökhöz, aki jött a kocsi rendezővel. Na, ami itt fogadta! Szegény, csak nyelt és mentegetőzött:

– *Kérem, ne mondják, hogy szándékosság! Ígérem, ez többet nem fog előfordulni.*

Jánosiné csípőre tett kézzel, Józsáné égnek álló hajjal ordított.

Csütörtökön átrendeztem a lakásunkat. Az üres ágyat átvittem a másik kocsiba, helyére a díványt tettem, és az egész „szobát" felsúroltam. Péntek reggel felzörgettek, vigyázzunk, mert gép jön. Ki az ágyból! Hamar elrendeztem az ingatag dolgokat. Beékeltek egy háromvagonos családot, Mariska néni a postásék helyére került. A tegnapi vihar semmi sem volt a maihoz képest! Szűknek bizonyult a magyar szótár a gyalázó kifejezésekben, amivel szegény Mariska nénit illették.

565 Kovács Ernő (Fogaras, 1881–?), történelem–földrajz–magyar tanár, a pápai állami tanítóképző tanára 1920 és 1942 között.

Kapacitáltak, hogy menjek én is a főnökhöz ezért az igazságtalanságért, s mivel nem voltam hajlandó, szó nélkül, megvetéssel mértek végig. Később hallottam, hogy Kovácsnéval és a Jóval is kudarcot vallottak.

A tanár megnézte a fát, a felesége megmondta, hajlandó adni érte 1400 K-t.

– *Adja oda!* – hallom Irmus hangját. Ne idegeskedjék, Lelkem, 1500-at akarok érte kapni!

Nekifogtam mosni, de csak a tarkát. Már azt mostam, ami rajtam volt, mikor kopogtattak az ajtón. A Jó ember köszönt be. Uram Isten! Neglizsében[566] vagyok! Kikiáltottam: – *Engedje meg, mosok, nem vagyok fogadóképes!*

Még beszéltünk pár mondatot. Egyszer csak mély csend lett, gondoltam, elment. Ki akartam loccsintani a vizet, mikor szembe találtam vele magam. Azt sem tudtam, hogyan húzódjam vissza.

Most jön a java. Fél óra múlva ki teszi nálam a tiszteletét? A Jó. Itt volt ½ 8-ig. Kérdezte, mikor megyek tejért. Mondtam: ma. Erre elment. Én azonnal Marika néniért siettem. Már jöttünk vissza, mikor találkoztunk vele. Egyedül volt. Irmus, egyedül...

Ki volt melegedve, látszik, nagyon sietett. Kért, hogy várjuk meg. Mariska néni megkérdezte:

– *Gabi kisasszony hol marad?*

– *Nem érzi jól magát* – felelte.

Pedig, Irmuska, egész délután hallatszott a kacagása. A tanár hallgat a fáról, a pék nem jött el megnézni. Szombaton a tanár kérdi:

– *Mit álmodott a fáról?*

– *Azt, hogy 1500 K az ára.*

– *Megvan 3 m³?*

– *Meg.*

– *Akkor megveszem.*

Ennyiben van a faügy. A zongorára megkérdezte, mi az alku nélküli utolsó ára. Az intézet esetleg megveszi. Postafordultával írja meg, Irmuskám!

566 Neglizsé (fr.) = hálóruha.

Most egy kicsi várni kell a fa árával, mert ugye mindjárt nem mehetek a nyakukra?

Este Gabi egyedül száguldott tejért. A Jó hozzám csatlakozott. Kérdeztem:

– *Hát a partnere nem várta meg?*

– *Kérem szépen, nekem nem partnerem.*

Ez a kézzel-lábbal való tiltakozás gyanús. A tolatással a diófához kerültem. Elsepertem a „házam" elejét. Szép tiszta, olyan bizalomkeltő! Rigóm is van, Irmuska!

Hétfőn reggel utazik Pressburgerné Hunyadra. Istenem, ha elvihetne a zsebében! Gondolja el, Irmus, bekukkantani haza meg a Péterfy-portára! Úgy látszik, Lelkem, Maga kezdte meg az elhelyezkedést, most Józsáék követik, rövid idő múlva Miskolcra mennek. Igaz, hogy helyettük új lakó jött Fiuméből. A vöröskereszteseket már három napja nem láttam.

Elmentem a közjegyzőhöz. Annyi a dolguk, hogy az összes okmányomat magamnak kell lemásolnom.

Voltam az Esterházy-park gondnokságánál sétálhatási engedélyért. Az ajtón ez a cédula fogadott: „Várkerti jegyek kibocsátása megszűnt." Ki vagyok zárva a paradicsomból. Ma vasárnap, borús, szeles nap van.

[1921.] június 30. csütörtöktől – július 3. vasárnapig

Nem jó egyedül lenni. Olyan elhagyatottnak érzem magam! Napi robot ópiumként [hat]. Olyan munkákat is végzek, amire nem vagyok.

Pressburgerné elment, vele ezer gondolat siet haza. A szegény, szerencsétlen Jolán néninek írtam: *Napról napra félretettem a tollat, nem tudtam írni. Most is olyan nehéz, hiszen nem tudok vigasztalni. Sebes, vérző szívben új kést forgatni nem akarok. Odahajtom a fejem drága Jolán néni ölébe, és omló könnyem bizonyítja, hogy mennyire Mindnyájukkal érzek ebben csak az Isten által megfejthető »miért« tragédiában.*"

[1921.] július 4. hétfő

Egész nap eseménytelen. Gabi nem jött ma tejért, a „Jó ember" kisfia is elsietett. Én is elindultam, a „jó" utánam jött. Mikor utolért, kissé zavartan

magyarázta, hogy ő akarta a tejet elhozni, de a fia hirtelen előreszaladt, s most megnézi, nem csinál-e valami bajt. Mindegy. Ezen az unalmas napon még hálásnak kell lennem Gabinak, hogy meglazult barátságunk, s így nekem is jut lovagias kísérőből.

[1921. július] 5. kedd

Erős fizikai nap. Mosás, súrolás. Irmus írhatna már! Persze Pest, a bűvös Pest könnyen feledteti Pápát. Dáné Ilka Gabi unokájával szombaton megy Bicskére. Apadnak a vagonlakók. Otthonról semmi hír. Vajon drága Mamám mit csinál? „Padoznak”-e Péterffy nénivel? Vagy ők is fáznak, mint én itt?

A tanárékkal kezdek megbarátkozni. Az asszonyka Kolumbán Eszter,[567] Margit[568] testvére, szegény jó Lajosunkat[569] helyettesítette a háborúban. Kovács pedig kicsi Jankánkat tanította a kolozsvári képzőben, Róluk beszélgettünk. Nagyon szomorú vagyok.

[1921. július] 6. szerda

Eseménytelen nap.

[1921. július] 7. csütörtök

Képzelem, szegény Irmus mennyire nyugtalankodik a pénzéért. Nem tudom, mit tegyek. A tanár hallgat, és én restellem kérni. Én is aggódom saját pénztelenségem miatt is. 49 korona az összes vagyonom, és egy kilátástalan jövő. Mióta Irmus elment, alig vásároltam valami ennivalót. Meglehetős szűkösen élek. Pl. három nap egymás után köménymagleves és egy kis felvert galuska vagy szilvaízes cibere, vagy szilvaízes kenyér az ebédem. Még ez a kis tej tartja bennem a lelket, de ha a 49 K elfogy, ez is elmarad. Eszembe jutnak

567 Kolumbán Eszter záhonyi, majd 1911-től dévai állami elemi iskolai tanítónő, Kovács Lajos felesége.

568 Kolumbán Margit vingrádi (Erdély) tanítónő.

569 Utalás Czucza Lajosra, az első világháborúban meghalt testvérre.

a Wendelin-féle[570] vacsorák, mikor a halak, vadak, finom pecsenyék, torták, krémek, gyümölcs, sajt után azt kérdezte a doktor:

– *Hölgyeim, nem ennének egy kis szilvaízes kenyeret?*

Különben – mióta vagyok – lemondás a kenyerem. Nem is olyan nehéz ez már.

Az utolsó száz koronámat oda kellett adnom Irmusnak, szegénynek egy fillérje sem volt, mikor Pestre utazott az állását elfoglalni. Meglehetős bátorság kellett hozzá, hogy ketten ilyen pénztelenül nekivágjunk a világnak! Milyen jó, hogy drága Mamám nem sejti, hogy itt tart a lánya! Megérdemlem. Irmus nem ír, nem tudom, mi van vele.

[1921. július] 8. péntek

Mariska néni nagyon jó. Az Isten áldja meg! Leányától, Arankától pompás töltött káposztát küldött, ezzel elvetette a holnapi főzés gondját. Most az nyugtalanít, mivel viszonozzam. Majd megsegít erre a jó Isten!

Dáné Ilkáék elutaztak. A tanárék lakást kaptak. Örülök, hogy révbe értek, sajnálom, hogy nem lesznek itt. Általában mindig vegyes érzés uralkodik bennem. Még az állást sem akarom olyan erősen, mint ahogy kellene. Hazulról semmi hír. Délután nálam voltak Aranka, a kis menyecske; Mariska, a kis leányok: Pressburger Elza[571] és Tubi meg a Jó ember. Nem voltam olyan elhagyatott.

[1921. július] 9. szombat

A temetőben bolyongok.

[1921. július] 10. vasárnap

A Jó ember Pestre ment. Irmusnak levelet küldtem tőle. Biztatott, hogy menjek vele, személyesen intézzem el a dolgaimat. Mikor pénztelenségem hoztam fel okul, kissé elgondolkodott és azt ajánlotta, hogy fizeti ő fel költségemet.

570 Utalás a bánffyhunyadi járás főorvosa, Wendelin Arthúr által adott vacsorákra.

571 A Pápai Állam Polgári leányiskola diákja.

Embere válogatja, ki tehet ilyen ajánlatot, nála nem sértődtem meg. Úgy látszik, csak kicsit kellene akarnom, és megdönthetném Gasparik Lika néni állását. Azonban okulva Sándor Lajos reménytelen hódolatán, nagyon tartózkodóan bánok vele. A két eset[ben] sok a közös vonás, itt is öreg édesanya, sok gyermek, szegénység, a férfinél jóság, szolidság, kutyahűség.

Ami az idő kerekén leforgott, vissza kell annak térnie.

Ez hamar visszatért.

Vajon meglátogat az az Arnold-kísértés is? Talán az a megmagyarázhatatlan ösztön hajtott az ő földjére, hogy mi nem hiába találkoztunk, az utaink még keresztezhetik egymást. Vagy a minisztériumban éppen ezt rontottam el? Sokat, nagyon sokat gondolok most reá.

Irmus útján levelet kaptam hazulról. Nem működési bizonyítványt küldtek, hanem egy folytonossági szolgálatit. Irmus sem kapta meg a minisztériumban a minősítési táblázatomat. Így most már nincs mit várnom, megírhatom a folyamodványom. Egy címen megakadtam, megkérdeztem a tanárról. Ő azután még intézeti pletykákról is felvilágosított. Förtelmes az élet! Azt tanácsolta, menjek el a menekültügyi hivatalba, és kérjek gyorssegélyt. Kardhordó tanárnak mondjam el helyzetemet, de el ne áruljam, hogy van öt koronám, mert azt mondja, előbb költsem el azt. Elmentem, de hazudni nem tudva, becsületesen bevallottam, hogy 30 K az összes pénzem. Kardhordó kis apró szeme elkezdett idegesen pislogni, nem mondta, hogy előbb költsem el ezt, hanem kiutalt 100 K gyorssegélyt.

Tehát koldus vagyok, még ha úgy ágaskodik is bennem a büszkeség...

Koldus, mert a megtakarított pénzünket hazafias buzgóságból hadikölcsönbe fektették, s most úgy látszik, az érvenyesítési folyamat alatt postán elveszett. A kis Lipcsey Rózsa vőlegénye sürgönye, hogy ő elküldte, többször érdeklődtem a postán, de hiába.

Amire pedig legjobban számítottam, hogy megvéd az éhenhalástól, szegény jó Lajosunk életbiztosítása is elvész számomra.

Hanem a biztosítótársaság, gazembertársaság 5000 K helyett csak 306 K-t akar fizetni, mivel a hadikockázat nem volt bejelentve. Határozottan emlékszem, szegény Drágánk a háborúban azért nem szüntette be a részletfizetést,

mert a biztosítása háború esetére is szólott. Mivel én intéztem minden dolgát, honnan tudhattam a hadikockázatról, s a gazemberek erre nem figyelmeztettek.

[1921. július] 11. hétfő

Reggel van. Megkönnyebbültem, hogy jól kisírtam magam. Nagyon ideges vagyok. Fáj a hátam, gyengén érzem magam. Azt hiszem, a koplalás teszi. Napról napra fogyok, már csak úgy zörög a csontom. Ma sütök, pedig még van kenyerem. A jó Isten meg ne verjen, el kell dobnom, mert megromlott. Már öt napja eszem nyúlósan, penészesen, de most annyira undorodom tőle, hogy betege vagyok, ha a számba veszem. Az ebédem egy tojásból rántotta volt.

Az igazgató úrral nem találkoztam, így sorsom bizonytalan.

Olvasok... Olvasok...

Drága jó Mamám, ha látná, megint citálná egyik képzői dolgozata címét: „A sok olvasás káros következményei." A károsokat nem tudom, csak a hasznát, köztük azt is, hogy elfeledteti velem, hogy éhes vagyok.

[1921. július] 12. kedd

Reggelre a kis tejem megsavanyodott, de így is megittam, mert sajnáltam kiönteni. Délre két kanál rizskását tettem oda dinsztelni, hogy még maradjon egyszerre. Főzök délutánra egy kemény tojást, és a parkban megeszem uzsonnára. Ott töltöm a délutánt. A hadikölcsönre vonatkozó iratok megjöttek. Vissza is küldtem.

Iszák Melántól levelet kaptam, hunyadi pletykákat sejtet, de nem írta meg, így kíváncsivá tett. Úgy látszik, Hunyad a régi maradt. Estefelé a Jó ember mosolyogva hozta Irmus levelét. El van ragadtatva, milyen jó színben találta. Meghízott, a haja sem tűnik olyan ősznek. Mikor már tejért akartunk menni, egy tábla csokoládét nyújtott át, hogy Irmus küldi. Első pillanatban meglepődtem, de most már biztosra veszem, hogy nem Irmus küldi. Irmus kedves, anyáskodó hangon írt. A tanár – míg a ligetben voltam – keresett. Egy cédulát hagyott hátra: *Holnap kijövök a fáért. Beszéltem Körös igazgatóval.*

[1921. július] 13. szerda

Kovács bevitte a fát, de nem találta 3 m^3-nek, ezért nem hajlandó érte 1500 K-t fizetni. Most megint kezdődik a sok levélváltás Irmussal, akinek olyan nagy szüksége van a pénzre. Bosszant a dolog. Még az igazgatóval való beszéde sem hangolt jobb kedvre, pedig elég kedvező. Még eddig rajtam kívül csak egy pályázó van. Az igazgató úr engem akar, csak azt kifogásolja, hogy nem tudok éneket tanítani. Én ugyanis – mikor ez iránt érdeklődött, azt mondtam, ezt nemigen tudom. Most azt nem értem, miért mondtam ezt. Szóval remélhetek. Holnap bemegyek az intézetbe.

Este a Jó ember társasága. Rejtett célzások a házasságra. Tépelődöm, hogyan tartsam magam távolabb, hogy ne tegyem ki szegényt a csalódásnak.

Talán az állás – ha elszakít tőle – el is feledtet. Cukorral kedveskedett. Mikor mondtam, hogy délutánonként a hőség elől a ligetbe menekülök, azt mondta, ha nem lesz alkalmatlan, ő is eljön.

A szeretet bárkiből, bármilyen formában jön, el kell fogadni – mondta Olgi mindig. Ő rámosolygott a rabszolgára is, ha hódolatot tapasztalt. A jelen örömét nem engedte megrontani semmiféle jövőgondolat által.

A Jó bevallotta, hogy a csokoládét ő vette.

[1921. július] 14. csütörtök

Voltam az igazgató úrnál, az irodában volt Kutassy Mária[572] is. Kedvesek, jók, és én mégis írok. A jóságuk hatott meg. Ha a jó Isten közéjük vezet, törhetetlen hívük leszek. Az igazgató úr azt mondta, ő mellettem van, de azért az eshetőségekre számítva ajánlja, hogy folyamodjam máshova is.

Valószínűleg Kovács szólhatott a pénztelenségemről, mert azt mondta, ha anyagiakban szükségem lenne valamire, ő szívesen áll rendelkezésemre, de nemcsak nekem, bármelyik menekültnek, ha hozzá folyamodik. Hallgattam. Kérdezte, nincs szükségem kölcsönre. Mikor én köszönettel azzal mondtam nemet, hogy a menekültügyi bizottság 100 K gyorssegélyt adott, azt kérdezte:

– Mennyi pénze van?

572 Kutassy Mária (1880–1949) a Dunántúli Református Egyházkerület Nőnevelő Intézetének matematika- és természettantanára, majd 1934-től az igazgatója.

– 100 K.

– Meddig elég ez kegyednek?

– Két hétig.

– Az lehetetlen, hiszen – ha piacra megy – felét odaadja zöldségért. Nekem olyan nehéz adni kegyednek, mégis kérem, fogadja el egyelőre azt a 300 K-t kölcsönképpen s ígérje meg, hogy ha szüksége lesz pénzre, hozzám fordul. Azután meg táplálkozzék, ne koplaljon, mert nekünk szükségünk lesz az erejére!

Ezt a jóságot siratom én most. A jó Isten áldja meg őket!

[1921. július] 15. péntek

Pár éjszaka nyugtalanság után az éjjel jól aludtam. Pár nap óta nagyon rosszul éreztem magam, ezért feltűnően sápadt voltam. Ez okozhatott részvétet az igazgatónál. Amint péntek este mentünk tejért, mondtam a Jó embernek, hogy nem a legjobban vagyok. Megjegyezte, feltűnt neki is kedvetlenségem, de magának tulajdonította, azt hitte, megbántott valamivel. Mivel, szegény? Ő is a jóságával? Délelőtt levelet kaptam a kis Bencsótól, írja, hogy az életbiztosításhoz nem lehet reményem, de a hadikölcsönök érvényesítése megvan. A kamatot, 870 K-t levonva 100 K kiadását, tehát 770 K-t expressz feltett a címemre. Ezt ma meg is kaptam.

Biztosan a nők unszolására küldhette ilyen hamar, mert Irmus útján tudhattak nehéz anyagi helyzetemről.

Milyen jó, hogy ez a pénz nem veszett el, meg tudom adni az ig[azgató] úrnak a tartozásomat! Délután takarítottam, egyszer csak jött Elzus a táborkarával. Biz' engem rendetlenül találtak. Sebaj!

Amint beszélgettünk, jött egy cselédlány, hozott egy kosár zöldséget s a következő levelet:

Kedves Nagysád!

Szíves barátsággal kérem, hogy holnap (vasárnap) délben legyen a mi vendégünk! ½ 1-kor ebédelünk. A kis leánytól küldött egyet-mást pedig fogadja szívesen! Szerető érzéssel adom, csak azt sajnálom, hogy a rossz időjárás miatt gyümölcsünk nincs, s így kis frissítőt küldeni nem tudok. A viszontlátásig szívesen üdvözli híve: Kutassy Mária.

A kommentár csak rontaná ezen kedves levél erkölcsi értékét.

Este a tejhozásnál valahogy elkerültük egymást a Jóval. Míg én vízért voltam, addig Ő elment. Jövet kimagyarázgattuk, hogy tévedtünk. Ő abban a feltevésében, hogy megsértett, én, hogy miben, magam sem tudom.

Túl szerény. A férfiak azon kategóriájába tartozik, akiket bátorítani kell. Ezt nem teszem. Barátságos kézfogással váltunk el.

Holnap megírom haza, hogy nem is olyan rosszak ezek a dunántúli emberek, mint ahogy Egyed Gyurka lefestette őket.

[1921. július] 16. szombat

Milyen kellemes hűvös van az intézet folyosóján! Bájos szoba Kutassy Máriánál. Szép nagy, árnyas kert teniszpályával. Megterített asztal... az elhagyott otthon emléke...

Kutassy Mária beköltözött a szívembe. Ha alkalom kínálkoznék, nagyon meghálálnám jóságát. Délután a Jó nálam volt, este együtt mentünk tejért. Komoly témákról beszélgettünk, de mivel holdvilág volt, s a tücskök mindenfelé ciripeltek, megtudtam, hogy a barna nők tetszenek neki... Vajon mikor Gabi volt a partnere, a szőkékért lelkesedett?

Hív Berettyóba, ő oda pályázott az adóhivatalhoz.

[1921. július] 17. vasárnap

Annyi levelet írtam, hogy a naplómat meg kell rövidítenem, Irmus sürgeti a fa árát. Szegényke! Képzelem nyugtalanságát. Kovács ma megfizette, holnap elküldöm, írtam Mamának, Péterffy néninek, Jolánkának, Melániának, Irmusnak, Bencsónak.

[1921. július] 18. hétfő

Istennek hála, ma elküldhettem Irmusnak a pénzt és a holmiját. Mikor a postáról jöttem visszafelé, Józsáék megállítottak. Úgy látszik, észrevették, hogy gyakran vagyok a Jó társaságában, mert csakhamar ráterelték a szót. Elkezdték csepülni, komisz, perverz embernek állították be, aki Gabinál csak akkor vizitelt, mikor a nagyanyja nem volt otthon, s akkor is a vagonok alatt bujkálva, hogy ők észre ne vegyék. A múltkor Gabinál volt, megkérte a kezét, de kosarat kapott, mert ők megmondták a nagymamának, hogy oláh. Azért mégis befolyásolhatta Gabit, mert nem írt nekik, pedig menynyire szerették.

Eddig hallgattam a szóáradatot, ekkor csendesen jegyeztem meg, nem szép Gabitól, hogy nem írt, mikor nekem dicsekedett, milyen jók hozzá Józsáék és Jánosiék.

Azután folytatták, hogy Begicsán a Jókai út 80. sz. alatt két leányt menynyire pellengérre állítottak. Csak addig kedveskedik nekik, míg megkaphatja őket. Gabinak is villát akart venni. Szóval a Jó ember, mint kékszakáll!... Csupa förtelem, de engem a róla alkotott véleményemben meg nem változtatott.

Gabi a maga közönséges vihogó tempójában erősen megcáfolta a jól nevelt katonatisztleányt. Magam is szem- és fültanúja voltam a vagonommal szemben levő tisztáson a fiatal férj, Jánosival való hancúrozásának.

Miért is írtam le ezeket a naplómba? Olyan disszonáns dolgok!

Egy haszna mégis van. Nem kell magamnak szemrehányást tennem, hogy távol tartottam magam tőlük.

Most pedig felüdülésül a kedves Kutassy Máriára gondolok, és várom a beígért látogatását.

[1921. július] 19. kedd

Fogalmam sincs, melyik nap és hányadika van!
Mindennapi egyformaság és a várakozás izgalma.
Közben az akác máris hullatja levelét. Ezek a kis sárga hírnökök előfutárjai az ősznek, a magába szállásnak, megalkuvásnak.

Nem tudok megalkudni, így a Jó ember szeretetnyilvánulásai süket fülekre találnak. Pedig milyen boldog szegény, ha keze lopva az enyémhez ér! Hiába, na – hiába!

A gyermekek sírnak, idegesítenek. Ma őket sem szeretem.

[1921. július] talán 22. péntek

Az intézetből ismét elhalmoztak zöldséggel, ma ismét benn voltam ebéden. Most már mind több és több reményem lehet az álláshoz, de kezdem látni az árnyoldalait is. Ha én intézetben lakom, nem tudom magam mellé venni Mamát és Pistáékat. Pistinek Pápa nem is tenne jót, mert majdnem minden ház vizes, s talán azért is van annyi fiatal halottja, s azért találkozom léptennyomon annyi sápadt emberrel.

Hármasban ebédeltünk otthonosan, kedvesen. Visszafele jövet szemszúrásból[573] megálltam Józsa-Jánosikkal egy kicsit beszélgetni.

Ugyanaz a nóta...

[1921. július] 24. vasárnap

Új vagonlakók jöttek. Szegények! A régiek gyönyörűen mutatkoztak be nekik. A Józsa-Jánosi kompánia irgalmatlanul veszekedett volna a Jó emberrel, ha lett volna kivel? Nem szeretem a veszekedést, de mégis csudálom a Jó türelmét. Oka, hogy B. Csitó, a Jó fia, megpaskolta Jánosi Totyót, mert a csirkéit fojtogatta. Nem csudálom, ha hasonló esetek miatt veszett hírük van és irtóznak tőlük.

Délután künn voltunk Mariska néniékkel a ligetben, kellemesen töltöttük el az időt. Itt nagyon a korpa között lettünk volna. A sokgyermekes paraszti Pintér famíliát százszor többre becsülöm, mint őket.

Egyedül mentem tejért. Milyen furcsa az ember, ha nincs velem a Jó – hiányzik.

A cséplőgép búg. Úgy szeretem hallgatni! Nekem százszor különb zene, mint a Wagneré. Lehet, hogy az ős paraszt, földműves vérem jobban megérti a kenyér muzsikáját. A határ kezd örülni. Igaza van Polgár uramnak, megint idősebbek lettünk egy esztendővel, ámbár én nem most, hanem május elsején kiáltanék mindenkinek boldog új esztendőt. Polgár uram sem szívesen ismeri el január elsejét az év kezdetének.

573 Azaz kényszerűségből, kelletlenül.

Új szándékok, új akarások... Nálam is. Vajon a teljesedés mérlegében mennyi lesz jövő ilyenkor? Várok. Már nem olyan mohó nyugtalansággal, mint eddig, hanem csendesebb lélekkel.

Leveleket írtam: Mamának, Nagymamának, Kata néninek, Katónak és Bokor Annusnak.[574]

[1921. július] 25. hétfő

Megint nem tudom, hányadika van. Talán 29. Őrült hőség a vagonban. Úgy tudok benne ülni, hogy a fejemen és a szívemen hideg vizes ruha van. Állítólag künn a meleg 40° C.

Bódult vagyok, képtelen a gondolkodásra. Meglátogattam Székyné Karola nénit. Szegény három hete leesett a padlásról. Szerencsére törés nem történt, de a bal karja csúnya zúzódást szenvedett. Jövet Józsáné megállított. Többek közt megtudtam, hogy Gabi féltékenykedett reám, s szerette volna tudni, vajon a Jó nekem is szorongatja a karomat útközben.

Elmosolyodtam, s arra gondoltam, ha vér van benne s alkalmat adnék, miért ne? Józsánét azonban megnyugtattam, hogy velem szemben nagyon tisztességesen viselkedik.

Igazi intrikus ez az asszony!

A Jó nem dicsekedhetik mostanában meleg bánásmódommal.

Kacérkodásra nincs tehetségem, meg azután most már igazán nem tudom, hányadán vannak Gabival.

Igaz, nálam még régebben tiltakozott a feltevése ellen is, mert hozzá Gabi nagyon fiatal. Hogy szerelmes lehetett bele, azt a múlt napok egyikén elárulta. Említette, hogy Gabiék Bicskén milyen rosszul vannak.

– *Igen* – mondtam –, *Jánosi is beszélt erről.*

– *Úgy* – folytatta a Jó, és keserűen felkacagott –, *tehát Jánosi felkereste.*

[1921. július] 29. péntek?

574 Bokor Anna a pápai református énekegylet tagja.

Augusztus 1. Nem, nem, hiszen még csak július 31-ike van, és én már egy nappal siettetem az Időt, pedig az úgyis rohan feltartóztathatatlanul. Pápai tanítónő vagyok! Tegnap értesített róla az igazgató Úr, holnap jelentkeznem kell nála.

Félek egy kicsit a rám váró feladattól! A Jó sajnálkozik, hogy vége az együttes tejhozásnak, tervezgetéseknek, ábrándozásoknak. Irmuska levele elbúsított. Szegény kis lány! Sajnálnám, ha Pest neki csak a szomorúságot és szegénységet nyújtaná!

[1921.] Augusztus 1. vasárnap

Inkább naplótöredék ez már. Nincs is minden napnak feljegyzésre méltó eseménye.

Minek a naplómban afölött sopánkodni, hogy Pintérné betegsége milyen aggodalommal tölt el, ha a hét gyermekre gondolok.

Azon sem érdemes gondolkodnom, hogy Barthánénak miért kellett 12 esztendei vadházasság után összeesküdni, hogy a marakodást, veszekedést a megszentelt kötelékek közt is folytassák.

Írjak talán a Jó ember sóhajtozásairól, s arról a sok rejtett célzásról, amivel szegény elhalmoz. Mit képzelhet a felfogóképességemről?

Pedig felvilágosít, hogy ő nagyon szerény, félénk, nem tudja a sorsát irányítani, nem házasodik meg addig, amíg a nő meg nem kéri, s hogy megbecsülné a feleségét! Közben sóhajtva fájlalja, hogy el kell válnunk, s ő mennyire árván marad...

Szegény! Sajnálom, de...

A posta ablakára fel volt írva: Ódor Lajos. Ez a vezetéknév látása elég volt arra, hogy összehasonlítást tegyek, és az édesen drága gazemberem emlékének áldozzak inkább, mint megragadjam a szeretet biztos támaszt nyújtó karját. Miért kellett nekem meglátnom ezt a nevet? Miért kísért még most is a múlt?

Türelmetlenül várom hazulról Pressburgernét.

[1921.] Augusztus 3. szerda

Levélírásokkal töltöm az időt. Írtam Pistikának, Barabás Pistának, Vincze Imrének, Arnoldnak és Barabás Gyulának.

Egyed Gyurka elküldte az arcképes igazolványomat, de a levelet csak ígérik.

Pressburgerné megérkezett. Hozott leveleket, drága Mamám sütötte tésztát s még pénzt is. Milyen boldog vagyok! Lélekben otthon, egészen otthon...

A Jó is részt kér az örömömből, és én igaz szívvel juttattam neki. Még talán boldogságomban meg is tudtam volna ölelni. Nem érezte meg, nem élt a jogával, most már elmúlt a varázs...

[1921.] augusztus 4. csütörtök

Olyan nehéz a lelkem! Mindegyre mélyet kell sóhajtanom. Mindenik hazafelé száll. Otthon padoznak... Drága jó Mamám biztosan aggódó hangon beszél rólam Péterffy néninek, mert rég nem írtam.

Zaklatott a lelkiismeret-furdalásom, mégis napról napra halogattam.

Ahogy beköltöztem, első dolgom lesz a levélírás.

[1921. augusztus] 23. kedd

A Jó ember méltó nevéhez. Az utolsó tejhozásnál eljött elémbe, és tegnap meg ma segített a csomagolásnál és a költözködésnél.

Megint búcsú! Válás a vagonélettől... Mégiscsak erős érzés a megszokás, szinte nehéz itthagyni a rigódalos kis hajlékot. Szorongó érzés fog el, ha a jövőre gondolok. Vajon mit hoz?

Mariska néniék megsirattak, a Jó embernek is nagyon rosszulesett a válás.

[1921. augusztus] 24. csütörtök

A „Nátus”[575] lakója vagyok

„Bátorságot és kötelességtudást nem lehet pénzen vásárolni."

Renan

575 Azaz internátus. A pápai intézetben nemcsak a növendékek laktak, hanem a tanárok is ott kaptak szolgálati lakást.

Bevonultam az intézetbe. Nagyon kedvesen fogadott K. Mária és Mari néni, a házvezetőnő. Úgy érzem most magam, mint egy harcoló katona, aki halálos ütközetből fogságba került. Hálát ad az Istennek megszabadulásáért, de – mégiscsak fogság, rabság.

Kinn irgalmatlanul hápognak a kacsák, eszembe juttatják Nagymamámat. Milyen szívesen hallgatnám azokat!

Mosolyogtam az asztalnál való ülés szigorú rendjén. Itt nem a kor az irányadó, hanem az intézetnél eltöltött évek száma. Így az asztal végére kerültem.

Adja a jó Isten, hogy az előléptetés a magyar Hunyadon érjen!

[1921. augusztus] 25. csütörtök este

Kétnapi meglehetős fárasztó takarítás és rendezés után kész az új szobám. Nem olyan dús, mint a többieké, de mivel az otthonról hozott bútorok vannak benne, nekem nagyon kedves.

Délelőtt templomban voltam. Sírtam a meghatottságtól és az elfogódottságtól.

Délután meglátogattak Mariska néniék és a Jó. Örültek a kedves otthonomnak.

Írtam Mamának. Óh, hogy nem lehet mellettem!

[1921. augusztus] 28. vasárnap

Végre elküldhettem Vincze Imrének is a dolgait, s ezzel az utolsó otthoni megbízatásnak is eleget tehettem.

Péterffy nénitől, Irmától kaptam levelet. Otthon nagyon várják az enyémet. Azóta talán meg is kapták.

Tanulmányozom a tantestületet, még nincs kialakult véleményem.

[1921. augusztus] 29. hétfő

Az éjjel drága Lajosunkkal álmodtam. Hazajött, s szelíd mosolyával ült közöttünk. Mikor felébredtem, keservesen megsirattam.

Írtam Péterffy néninek és Dézsi Mariskának. Az intézetbe bevonultak a tanárnők. Vidámak, érdeklődők, csak én érzem elhagyatottnak köztük magam.

Egy szegény beteges tanárnőt, Vozáry Erzsikét[576] száműzött a bennlakásból a kegyetlen intézőség, mert fertőzhet. Nagyon sajnálom szegényt!

[1921. augusztus] 30. kedd

Annyit írtam, hogy fáj a vállam, de azért röviden feljegyzem az észleleteimet. A sok új benyomástól szédül a fejem.

Gyűlés, hol az urak nem mutatkoztak be, a tananyagbeosztás rejtelmei, a felügyelet abrakadabrája...

Közben Kutassy Mariska szomorúsága érint. Bellus testvére súlyosan megbetegedett. Drága Jó Mamámra gondoltam, és úgy elszorult a szívem!

Gyűlés után az az érzés fogott el, mintha börtönben lennék. Kimentem a városba egyet járni. Kissé lecsillapodva, de azért lehangoltan jöttem vissza.

A tanárnőket még tanulmányozom.

Megható, hogy a növendékek közösen imádkoznak reggeli és vacsora után. Kolozsvárt az állami tanítóképzőben persze a különböző vallásfelekezetek miatt ez a szokás nem lehetett. A nyugat-magyarországi események – úgy látszik – elsimulnak.

1921. szeptember 1. csütörtök

Mamáéktól semmi hír. Szegény Mamám, milyen egyedül van! Ha vigasztalást jelentene neki, átkiáltanám a nagy messzeségen, hogy a rossz leánya is árva.

Délelőtt templomban voltam, utána naposkodtam. Szegény kis leányok meg se mertek moccanni. Úgy látszik, ijesztő a megjelenésem.

Előttem a sok tanulnivaló. Ha igaz az, hogy a jó pap holtig tanul, akkor belőlem püspök lesz. Erről Bokor Marci jut eszembe. Egyszer azt mondta:

576 Vozáry Erzsébet (1878–?) pápai református tanítónőképző-intézeti tanárnő. Apja Vozáry Gyula munkácsi gimnázium tanár volt.

– *Emmus, maga olyan jó lenne Muzsi Pistának, így az én káplánném lenne.*
Kihegyeztem magam, s így válaszoltam:
– *Tudja, Marci, én magának csak püspöknéje lehetek, de káptalannéja soha.*
[1921. szeptember] 4. vasárnap

Népesedik az intézet. A sok kedves leányszem fürkészve néz reám. A hálómban már bizalmasabb a viszony. Emma néni! – hangzik itt is, ott is. Az igazgató ismét nagyon kedvesen mutatkozott be. A gyakorlóba járt tavaly két olyan leányka, aki minden reggel elkésett, ami a tanítást, különösen a mintát és a próbát nagyon zavarta. Ezért elhatározták, hogy az idén nem veszik fel őket. Az igazgató úr közölte a beírásnál a mamával a határozatot. A mama kért, ígért, fogadkozott. Hiába. Erre megragadta a két leányát és sírva elrohant.

Az ig[azgató] úr utánuk nézett és azt mondta, hívják vissza, felvesszük őket! Mariska és Karusz Adrienne[577] lebeszélték erről.

Délután egyszer csak hozzám fordul:

– *Tudja, mi volt az elődjének a búcsúszava? Az utódomat kíméljék meg a Selcerektől.*

Tehát egész nap motoszkált ez a dolog a fejében, talán még inkább a szívében...

Jó ember ő is.

Mama még mindig nem írt. Aggódom.

Vasárnap délután meglátogattam Mariska néniéket. A Jót nem láttam. Hiányzott. Visszafele jövet Jánosi csatlakozott hozzám. Nagyon udvarias és kedves volt. A kék ruhámnak tulajdonítottam.

[1921. szeptember] 6. kedd

Szomorúan egyedül vagyok. Már a mintatanítások izgalmain is túlestem. Mamáért állandóan nyugtalankodom. Vajon szegény nem nélkülöz? Ha ez jut eszembe, leteszem az evőeszközt, nem megy le egy falat sem a torkomon.

577 Krausz Adrienne, a Pápai Református Nőnevelő Intézet diákja, később 1915 és 1923 között tanára.

Munkám van elég. Még mindig nem találtam meg azt, amit reméltem. Nem szeretnek. Mindenik tanárnőnek megvan a maga barátnője, akárhova megyek, érzem, felesleges vagyok.

Levelekkel tartozom. Annak a szerencsétlen Irmának is írnom kellene. Nyuliéknak holnap válaszolok. Mariska, biztatásul az idegesítő mintatanításokra, így szólt:

– *Egy negyedéves azt mondta az igazgató úr Suli lányának, hogy olyan szépen, mint Emmus, nem tanított senki.*

Drága Mariska mindenkihez jó, mégis bántják. Mondjanak bármit, én törhetetlen híve maradok.

[1921. szeptember] 15. csütörtök

Deme nevezetű tanügyi férfiú reklám miatt egy ifjúsági lapért előadást tartott. Többek között egy angol mondást idézett, hogy jellem az, amire az ember sötétben gondol, ami szívének legrejtettebb kívánsága, vágya, amiről álmodik.

Akkor az én jellemem nagyon rút.

Mikor megkaptam a Mama levelét s most a Licker Ilonkáét, majdnem kárörvendés töltött el.

Nagy Lajosék rossz házaséletet élnek.

Nem tudom, a vénlányság természete ez, vagy jogos következmény, de a Zsóka boldogtalanságában bizonyos isteni igazságosságot látok, és ez megnyugtat. Akkor otthon a sértett hiúság mondatta velem, hogy nem érdekel Zsóka intrikája, most látom, nagyon is foglalkoztat.

Nagy Lajos érdeklődött irántam, de nem lehetett tervem vele, mivel két esztendővel fiatalabb volt nálam. Nem volt átlagember, és ez tetszett benne. Zsóka kis férjfogó játékának mégis bedőlt. Könnyű lehetett, mikor Zsóka olyan bájos arcot vitt a játékba.

Azt írják, vége a házaséletüknek. Emberi szempontból szomorú, hogy a szerelem olyan kérészéletű. Mert szerelmesnek kellett a fiúnak lennie, hogy minden nélkül, szegényen elvette. Szerelmes volt és zsarnok.

Igaza van Mamának, férges házasélet. Férges és cigány, mert Zsóka visszamegy Nagy Lajosnak egyetlen hívó szavára, és Nagy visszahívja.

Mégis jó az után a szekér után nézni, amelyről lemaradt az ember.

De hátha mellettem más lett volna Nagy Lajos ...

Vasárnap Tisza-emlékünnepély volt. A három év óta szomjas lelkem csak úgy itta a rég nem hallott igéket.

A tanári kart meglátogatta Czeglédy Sándor[578] teológiai tanár, főiskolai gondnok úr. Csudálatos orgánuma van! A lágy, a lelki hullámokat elcsitító hangja olyan jót tett az örökös miértre feleletet váró szívemnek!

A tanítás kezdetén túl már nem olyan nehéz a dolgom. Sajátságos a Sors. Ami a szívemnek legforróbb kívánsága volt, sohase teljesedett be, hanem mindig az, amitől tartottam, féltem. Ez az állás is. Megpályáztam, mert szalmaszál volt, de nem vágyódtam utána – megkaptam. A mintatanításaim? Amelyikkel meg voltam elégedve, bírálatot kapott, amelyiket nem szerettem, sikert aratott.

Vagy most a Jó! Valahányszor kimentem az állomásra, hogy a visszautasított hódolatot érezzem, nem találkoztam vele, mindig akkor utazott el.

Ha ilyen az élet, hol a nyugvópont, amibe belekapaszkodhatom?

A jó Isten tudja, miért van ez így...

Vagy tíz napja erős hűlés kínoz. Ilyenkor még jobban érzem az egyedüllétet. Úgy kell nekem, miért hagytam el Mamát! Igaz, az a tudat, hogy édesapám a borzasztó szenvedélyével nincs közelemben, nagyon megnyugtató. Tönkrementem volna, ha abban az idegroncsoló idegen világban mellette maradtam volna. Igazában ez űzött el. A hazafias érzést még elfojtotta volna szegény jó Mamám szeretete, akinek hordoznia kell a nehéz keresztet, ha fiatalon nem hagyta el. Szomorú asszonyi élet!

578 Czeglédy Sándor (1883–?) református lelkész, teológiai tanár, bibliafordító.

A vizitjeimnek a végére értem. A látogatásokat eddig csak Geöbel Ilonka,[579] Lauer Gizi, Máchik Ida[580] adták vissza. Gréti és Adri más beszámítás alá esik, mert ők még a látogatásom előtt voltak nálam.

Az igazgató úr megint jelét adta jóságának. Bejött az osztályomba valamiért, rám nézett és azt mondta:

– Maga lázas, már tegnap is észrevettem, menjen, és azonnal feküdjön le!

Bebizonyosodott, hogy közönyösebbnek tételeztem fel némelyik tanárnőt, mint amilyen. Csekey Jolánka[581] éppen most volt nálam, mondta, már keresett. Úgy látszik, én is kezdek copfos lenni, mert bánt, hogy többen nem jöttek, pedig már nyolc nap letelt. Feltűnt, hogy Máchik Ida milyen hűvös hozzám, pedig azt hittem, megnyertem tetszését. Megint a Sors!

[1921.] szeptember 27. kedd

Ismét vasárnap van. Templomozás előtt leírom, milyen gondteljesen aggódom Mamáért! Istenem, ha mellettem lehetne!

A múlt hét eseményeiből annyit, hogy október 6-án a ref[ormátus] kollégium és tanítóképző ünnepélyein voltam. Most érzem, hogy a lelkem mennyire le volt béklyózva három év alatt, mert nem győztem betelni a hallottakkal. Nem kritizálok, nekem most minden nagyszerű, ami magyar.

A fizetésemért ismét folyamodnom kellett. Kívánták az expatriálásom egész történetét. Megírtam, hogy 1921. április végén Budapestre jöttem állásért érdeklődni, mivel a román hatóság az eskü megtagadása miatt a tanítástól eltiltott. Budapestről Veszprémbe utaztam. Istenes Győző tanfelügyelő úr közölte velem, hogy – mivel református vagyok – Veszprémbe elhelyezni nem tud, próbáljam meg Pápán. Ezzel a kéréssel elmentem a vallás- és közoktatási minisztériumba, ahol azt mondták, mindaddig, míg a kiutasítási végzés nincs

579 Geöbel Ilona a Pápai Református Leányegyesület elnöke, valamint a Pápai Református Nőnevelő Intézet tanárnője.

580 Máchik Ida a Pápai Református Nőnevelő Intézet rendes tanára.

581 Csekey Jolán a Pápai Református Nőnevelő Intézet tanára. Apja Csekey Dávid (1863–1928) alsóváradi (Szlovákia) lelkész.

a kezemben, nem helyezhetnek el. Visszamentem Bánffyhunyadra, hogy a szükséges iratokat beszerezzem. Ezzel eltelt május hónap. 1921. május 28-án indulhattam útra. Június 4-én 1800–1921. sz. alatt a 8352-1920 M.E számú rendelet értelmében a beköltözési engedélyt Biharkeresztesen megkaptam. Június 9-én érkeztem Pápára. Június 14-én ismét jelentkeztem a minisztériumban, hol azzal utasítottak el, az állásra próbálkozzam valamelyik iskolafenntartónál Pápán. Június 17-én elmentem a ref[ormátus] el[emi] is[kola] igazgatóságához. Kiss József lelkész alkalmazni nem tudott, mivel iskolájánál már 3 feles számú menekült tanerő volt, ajánlotta, próbáljam meg a Ref[ormátus] Nőnevelő igazgatójánál. Itt június 18-án az éppen üresedésben lévő gyak[orló] isk[olai] állás elnyeréséért biztató ígéretet kaptam. Júl[ius] 31-én megválasztottak.

Jó, hogy feljegyeztem az adatokat, így az egyes dátumokkal tisztában vagyok.

[1921.] október 9.

Visszaemlékezések

Sopron lett a „leghűségesebb város”.

Thirring Gusztáv földrajztudós, statisztikus, demográfus feljegyzései, 1917-1922

Élete

Thirring Gusztáv (1861–1941) magyar földrajztudós, statisztikus, demográfus, természetjáró egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, ahol ösztöndíjas hallgatóként 1884-ben bölcsészdoktori diplomát szerzett földrajz–természetrajz szakon. Még ugyanebben az évben az egyetem antropológiai intézetében kapott tanársegédi állást, majd 1888. március elsejével elfogadta a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal állásajánlatát, ahol 38 éven keresztül, 1894-től aligazgatóként, majd 1906-tól igazgatóként dolgozott nyugdíjazásáig. Ő indította meg 1894-ben a fővárosi *Statisztikai Évkönyvek* sorozatát, és szerkesztette a *Statisztikai Zsebkönyvek*et. A *Budapest félszázados fejlődése* című műve elnyerte az Akadémia Széchenyi-díját. Kiemelkedő jelentőségűek a kivándorlás témakörében írt munkái. Ezenkívül szülővárosa, Sopron gazdaságtörténetével és földrajzával is foglalkozott, valamint részt vett a város közéletében, főleg az 1920-as népszavazás idején. Tudományos munkássága mellett a turizmus népszerűsítésében és megszervezésében vállalt szerepet, így Vigyázó Lászlóval közösen több útikalauz szerzője, az útikalauz-irodalom egyik jelentős személyisége. A Magyar Turista Egyesület megalapításával jelentősen hozzájárult a természetjárás és a turizmus fejlődéséhez. 1897-ben a budapesti egyetemen magántanárrá avatták, demográfiát oktatott. 1891-ben kötött házasságot Waisbecker Irénnel (1868–1957), Waisbecker Antal

kőszegi orvos és botanikus lányával. A feleség főleg gyermekirodalmi műveiről ismert, de édesapja életrajzát, valamint családtörténeti munkát is írt, és az ő nevéhez köthető a soproni népszavazásnak emléket állító *Mert Sopron földje szent* című vers, amely a *Sopron Civitas Fidelissima* albumban (1925) jelent meg. Thirring Gusztáv a Nyugatmagyarországi Védelmi Liga elnökeként maga is küzdött Magyarország területi integritásáért, és részt vett a soproni népszavazás megszervezésében. A házaspárnak négy gyermeke született: Gusztáv (1893–1980), aki mérnökként és műszaki főtanácsosként szolgált a fővárosnál, Emília (1895–1971), Lajos (1899–1982), a Statisztikai Hivatal osztályvezetője, demográfus, valamint az 1909-ben született László.[582]

582 Az életrajz megírásához felhasznált főbb munkák: Heimler Károly: Thirring Gusztáv és munkássága. *Soproni Szemle*, 1941. 2. sz. 1-12.; Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: *Dr. Waisbecker Antal élete és a magyarországi Waisbecker család története.* Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1935; Uő: *Újabb adatok a magyarországi Waisbecker-család történetéhez és egyéb családi emlékek.* Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1937.

Részlet a visszaemlékezésből

[1917.] október 24. és 28. között a fővárosi tanács kiküldetésében részt vettem a német–osztrák–magyar bajtársi szövetség városi és népélelmezési szakosztályának *bécsi* ülésein.

November hó folyamán Guszti fiam a harctérről betegen hazatért, de – hála Istennek – egészsége hamarosan helyreállott, s ő mint „maródi"[583] nem került többé vissza a harctérre. Isten különös kegyelme volt, hogy Guszti életben maradt, s nagyobb baj nélkül úszta meg a harctéri szolgálatot. Guszti katonai szolgálata mellett a Műegyetemen is folytatta 1914-ben megszakított tanulmányait, melyeket 1918-ban be is fejezett, és mérnöki oklevelet szerzett.

1918.

Nyáron pár hetet Matlárházán töltöttünk, utána Kőszegre mentünk.
Ősszel kitört a forradalom, mely hazánkat végromlásba döntötte. Guszti fiam novemberben leszerelt s a főváros szolgálatába lépett (a tanácsi II. ügyosztályban nyert alkalmazást).

December 5-én hirtelen meghalt Béla bátyám[584] felesége, Kelényi Marcsa.

1919. évi március 14-én meghalt testvérbátyám, Lajos,[585] a kitűnő jogtudós és kodifikátor, a magyar jogtudomány büszkesége. Életének utolsó éveit Sopronban töltötte, nyugalomban.

A kommunizmus kitörése nagy nyomorba döntött; nehéz idő volt, örökös remegésben éltünk, életünk, vagyonunk sohasem volt biztonságban. Vagyonunk elpusztulása és a megélhetés nehézségei arra indították Emmi lányomat, hogy ő is hivatalt vállaljon; április 17-én került a tanácsi VIII. ügyosztályba, ahol hat évet töltött.

583 Azaz beteges.

584 Thirring Béla (1859–1921) királyi ítélőtábla-bíró.

585 Thirring Lajos (1850–1919) jogtudós.

Nagy szerencsétlenség érte családunkat ez év nyarán; Irén testvére, Waisbecker Jenő[586] vértanúhalált szenvedett Kőszegen a kommunisták gyilkos bandájától. Irént szörnyen lesújtotta az ő gyászos halála s egészségét is nagyon megviselte. A kommunizmus bukása után, november 1-én, Kőszeg városa saját halottjaként katonai pompával temettette el Jenő sógoromat.

Lajos fiam, kinek tanulmányai a kommunizmus alatt megszakadtak, május 6-án a m. k. központi statisztikai hivatalba lépett be napidíjas minőségében; a fogadalmat május 31-én tette le, amikor egy fiatal lány, Zarvadowski Mária[587] is letette a fogadalmat. A Sors irányítása volt, hogy ők ketten egy napon szegődtek a hivatal szolgálatába, ahol megkezdődött ismeretségük, mely négy évvel reá házassághoz vezetett.

1920. év folyamán sokat dolgoztam a Területvédő Ligában[588] és a Nyugatmagyarországi Ligában[589] Magyarország szétdarabolásának megakadályozása és Sopron és környékének megmentése ügyében, mely utóbbit a kegyetlen békediktátum Ausztriának ítélt oda. A titokzatos gyűlések egész sora zajlott le Budapesten és Sopronban, nyomtatványokkal, röpiratokkal és propagandairatokkal igyekeztünk a tervezett merényletet elhárítani, de munkánk eredménytelen maradt.

Ez év május havában (8-án) volt Herzfeld Alice esküvője Dübelt Alfréddal.

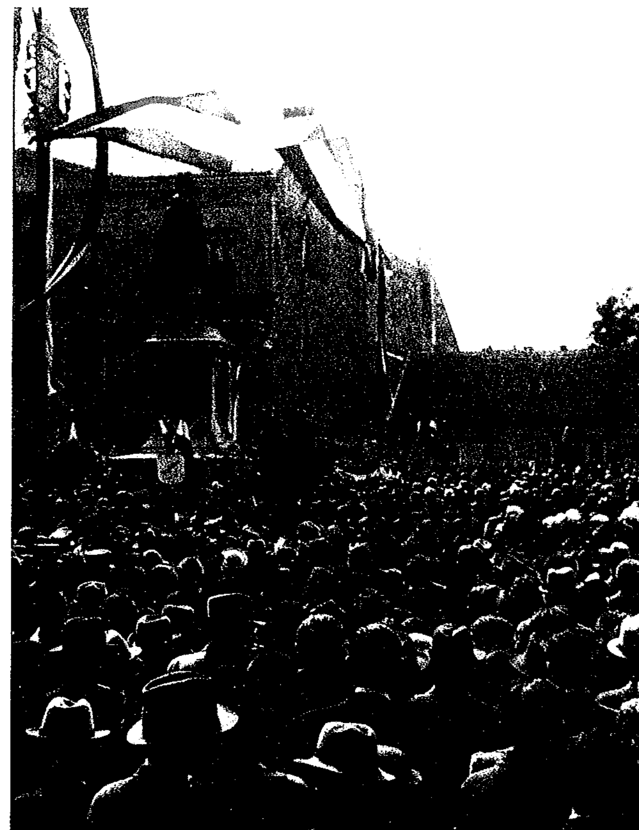
---

586 Waisbecker Jenő (1867–1919) a Tanácsköztársaság hatalomra kerülését követően, 1919. június 6-án Kőszegen szónoklatot tartott az összegyűlt tömegnek, és részt vett a helyi polgárság felfegyverzésében, ezért Szamuely Tibor hadügyi népbiztoshelyettes kivégeztette.

587 Zarvadowski Mária (1899–1969).

588 Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligája = 1918 novemberében alakult társadalmi szervezet, amely Magyarország területi egységének védelmét, a revíziós propaganda szervezését tűzte ki célul.

589 Nyugatmagyarországi Védelmi Liga = Magyarország területi integritásának védelmére, elsősorban Nyugat-Magyarország elszakításának megakadályozására jött létre 1919. december 7-én. Elnöke Thirring Gusztáv volt.

Sopron, a Széchenyi tér a Széchenyi-szoborral, 1920. *Forrás: Fortepan*

Lajos ez év őszén kisegítő műegyetemi tanársegéd minőségében Buday László mellé került a közgazdaságtani és statisztikai szemináriumba; itt működött – statisztikai hivatali elfoglaltsága mellett – az 1924/25. tanévig, Buday haláláig.

1921. március 7-én Lajost kinevezték ideiglenes minőségű statisztikai gyakornokká, 9-én tette le a hivatalos esküt.

Március 14-én váratlanul meghalt Herzfeldné idősebb leánya, Alice, férjezett Dübelt Alfrédné; alig múlt 19 éves a fiatal asszony, ki gyermekágy utáni betegség áldozata lett.

Ugyanaznap, március 14-én, eljegyezte magát Guszti fiam Deme Erzsébettel, Deme Kálmán járásbírósági elnök bájos leánykájával (aki 1899. június 28-án Brassóban született). Guszti, akit május 24-én mérnökké választott meg a székesfőváros tanácsa, szeptember 20-án tartotta meg esküvőjét Bözsikével. A jó Isten oly kedves mennyel áldott meg, kit mindnyájan szívünkbe zártunk, s úgy megszerettünk, akár édes lányunkat. A fiatal asszony nemcsak Gusztit tette boldoggá, de a mi életünket is megszépítette kedvességével, szeretetével és hozzánk való őszinte ragaszkodásával.

Június 25-én Lajos fiam letette az államtudományi doktorátust.

Az ősz szomorúságot hozott rám; testvérbátyám, *Béla*, aki agyvérzés folytán hónapokig szenvedett, és utolsó idejét a Szt. János kórházban töltötte, *szeptember 7-én* elhunyt. A halál megváltás volt neki oly szenvedésektől és oly tengődéstől, melyet életnek alig lehetett nevezni.

Nagy események történtek Nyugat-Magyarországon. Mikor augusztus közepén Sopront és környékét a trianoni diktátum értelmében át kellett volna adni Ausztriának, lelkes felkelők az osztrákokat elkergették, fegyverrel állva ellen a betolakodó vörös osztrákoknak.[590] Ez a dicsőséges felkelés a velencei egyezményhez[591] vezetett, melynek értelmében Sopronnak és szomszédos 8 községnek népszavazás útján kellett hovátartozása fölött határozni. A népszavazás előkészítésében nagy részem volt; a külügyminisztérium engem bízott meg a Budapesten élő szavazásra jogosultak összeírásával és megszervezésével. Társaimmal együtt nagy munkát végeztünk, sok időt töltöttem Sopronban is. A *népszavazás* december 14-én folyt le s döntő győzelmet hozott Magyarországnak.[592] Az ország boldogságban úszott az első biztató reménysugár láttára. Életemnek egyik legboldogabb pillanata volt, mikor a népszavazás eredménye ismertté vált; az a tudat, hogy csekély erőmmel én is hozzájárulhattam a sikerhez, megelégedéssel töltött el.

590 A Prónay Pál, Héjjas István és mások vezetése alatt álló szabadcsapatok a magyar kormány hallgatólagos jóváhagyásával feltartóztatták a terület átvételére készülő osztrák csendőrséget. 1921. október 4-én Prónay Felsőőrött „alkotmányozó nemzetgyűlést" rendezett, amely Nyugat-Magyarországot Lajtabánság néven önálló tartománnyá kiáltotta ki.

591 1921. október 11–13. között olasz közvetítéssel tárgyalások folytak Magyarország és Ausztria között Velencében. A megegyezés értelmében Sopron és környékének hovatartozásáról népszavazás dönt.

1922. január 1-én történt Sopron és a népszavazási terület visszaadása a magyar kormány hatáskörébe. Nagy, boldogító esemény volt, amellyel egy rövid, dicső küzdelem véget ért. „Magyarok maradtunk"... „Hazádnak rendületlenül" volt olvasható a város minden ablakán. Sopron lett a „leghűségesebb város", a Civitas fidelissima.

Nem csak az év eleje volt szép és lélekemelő, az egész esztendő sok örömöt hozott családunknak. *Lajos* fiamat május 31-ikén kinevezték ideiglenes minőségű segédfogalmazóvá és július 1-én véglegesítették; közben június 21-én letette a statisztikai fogalmazási szakvizsgát. Nem hiába sietett vizsgáival annyira; augusztus 14-ikén eljegyezte Zarvadowski Máriát, az állami legfőbb számvevőszék elnökének kedves leányát, aki 1900. február 23-án született. Rendkívül kedves, szeretetre méltó arát hozott hozzánk, akit szeretettel és melegséggel fogadtunk körünkbe.

Hasonló nagy öröm ért július 23-án, amikor első unokánk, Guszti fiam lánya, Jolánka született. Az Ég áldása kísérte élte első éveiben s kísérje őt édesanyjával, drága Bözsikénkkel együtt a jövőben is. Szívünk egész melegével kísérjük édes unokánk további fejlődését.[593]

592 Az 1921. december 14–16-án megtartott népszavazáson Sopron lakosságának 72,8%-a, a Sopron környéki lakosságnak pedig 54,6%-a a Magyarországhoz való tartozás mellett szavazott.

593 A forrás jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, XIII. 37. Thirring család iratai, Thirring családkönyv, 39–44.

Istennek hála, Románia nem volt híján diplomatáknak!

Alexandru Vaida Voevod erdélyi román politikus visszaemlékezése 1918 októberére

Élete

Alexandru Vaida Voevod (1872–1950) erdélyi román politikus, orvos, hírlapíró az egykori Belső-Szolnok vármegyei Alparéten született. Az elemit és a gimnázium első évét a kolozsvári unitáriusoknál végezte, ahol megtapasztalta a románokat gyakran körülvevő intoleráns hangulatot. Emlékei szerint egy-két magyar osztálytársa szájából sűrűn hangzottak el a „vad oláh", „mocskos móc" szidalmak, amit a temperamentumos, lobbanékony természetű, a verekedéstől sem visszariadó fiatal Vaida Voevod nem volt rest viszonozni. A magyar iskolából a szülei végül átíratták a besztercei szász, majd a brassói román gimnáziumba.

Évekkel később Bécsben, ahol az Orvostudományi Egyetemet végezte, elkötelezte magát az erdélyi románok nemzeti mozgalma mellett. Az antiszemita, magyarellenes Karl Lueger bécsi polgármester hatása alá került. 1906 és 1918 között a magyar képviselőház tagja volt, ahol harcos, megalkuvást nem ismerő magatartásával tűnt ki ellenzéki képviselőtársai közül. Az olcsó parlamenti heccelődésektől sem riadt vissza.

Szoros kapcsolatokat ápolt a dualizmust elvető és a magyar társadalom egésze iránt ellenszenvet tápláló Ferenc Ferdinánd trónörökössel, illetve annak bizalmas körével. Barátjához, Aurel C. Popovicihoz hasonlóan, aki részletesen kidolgozta a föderalizált, etnikai régiókra osztott Nagy-Ausztria tervét, Vaida Voevod is a megreformált Nagy-Ausztria keretén belül látta volna biztosítottnak az erdélyi románság jövőjét. Amint visszaemlékezéseiben írja, az első világháború kitörését követően, Milan Hodžával együtt, az abszurd túlzásokig elmenő, intranzigens *grossösterreicher* volt.

A magyar parlamentben 1918. október 18-án elmondott híres beszéde során felolvasta a Román Nemzeti Párt (RNP) végrehajtó bizottsága, az ún. komité által október 12-én Nagyváradon megfogalmazott nyilatkozatot. Ez a wilsoni elvek alapján önrendelkezési jogot követelt a magyarországi és erdélyi román nemzet számára, továbbá kétségbe vonta a magyar kormány és a magyar parlament jogát, hogy a román nemzet nevében szóljon. Leszögezte, hogy a románok képviseletére a jövőben kizárólag a román nemzetgyűlés, illetve annak létrejöttéig az RNP végrehajtó bizottsága jogosult. Beszédét revánsként, egyfajta elégtételként fogta föl a több mint egy évtizedes magyar képviselői pályafutása során elszenvedett, vélt vagy valós megaláztatásai miatt.

Politikai karrierje csúcsának az 1918–1921 közötti éveket tartotta. Először a nagyszebeni, majd kolozsvári székhelyű román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) tagjaként, később néhány hónapig miniszterelnökként, közben pedig a párizsi békekonferencián részt vevő román küldöttség tagjaként, majd elnökeként jelentős szerepet vállalt Nagy-Románia létrehozásában. 1932-ben és 1933-ban még kétszer volt rövid ideig miniszterelnök, kormányzásait azonban súlyos pénzügyi problémák terhelték, botrányok zavarták, és nagy méretű sztrájkok rázkódtatták meg.

Kisebbségből többségi pozícióba kerülve sokszor kiismerhetetlen, ellentmondásos módon viszonyult a kisebbségi kérdéshez, így a magyarokhoz is. Egyik legismertebb tette az volt, hogy meglovagolta a Romániában eluralkodott nacionalista, idegengyűlölő hangulatot, és 1935-ben elindította a hírhedt „numerus Valachicus" mozgalmat. Ez az etnikai arányszámok bevezetését szorgalmazta a gazdasági-társadalmi élet számos területén. Ennek ellenére mindvégig igyekezett jó személyes kapcsolatokat ápolni az erdélyi magyarság képviselőivel, így például Tamási Áront is megnyerte közvetlenségével és iránta tanúsított jóindulatával.

1945-ben letartóztatták, és a „dolgozó tömegek" ellen elkövetett súlyos bűncselekményekkel, valamint azzal vádolták, hogy a népet félrevezető propagandát folytatott, ezáltal felelős az országot sújtó katasztrófáért. 1950-ben bekövetkezett haláláig kényszerlakhelyen, szigorú rendőri felügyelet alatt élt Nagyszebenben.

Terjedelmes, 17 füzetet kitevő emlékiratainak nagy részét minden bizonnyal 1944 után, Nagyszebenben vetette papírra. Halálát követően a család mintegy négy évtizedig titokban őrizte a kéziratot, amelynek első kiadása csak 1994 és 1998 között jelenhetett meg négy kötetben a kolozsvári Dacia Könyvkiadónál. A második kiadás szintén ott, 2006-ban.

Az alábbiakban a visszaemlékezésnek azt a rövid részletét közöljük, amelyben az RNP végrehajtó bizottsága által október 12-én, Nagyváradon megfogalmazott nyilatkozat születésének körülményeit taglalja, és beszámol az október 18-i nevezetes képviselőházi beszédéről, annak fogadtatásáról.[594]

594 Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Alexandru Vaida Voevod: *Memorii.* Prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban. Vol. I–IV. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006; L. Balogh Béni: Alexandru Vaida Voevod és a magyar–román együttélés. In: *Emlékirat és történelem.* A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga. Szerkesztette: Horváth Jenő és Pritz Pál. Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest, 2012, 60–80. o.

Részlet az *Önéletrajzi vázlat* című visszaemlékezésből

Beck[595] elmondta az 1918. júliusi afférját Tiszával,[596] és közölte velem, hogy Falkenhayn[597] előkészítette a hadseregét Románia ellen.

Beck báró azzal az ürüggyel, hogy (az osztrák Vöröskereszt elnökeként) visszatér a máramarosi frontról, Budapesten megállva meglátogatta Tiszát. Felhívta a figyelmét, hogy Magyarországnak jó lenne mérsékelnie a románokkal szembeni politikai magatartását, tekintettel Románia helyzetére. „Erre – mondta nekem folytatólagosan Beck báró – hat der Tisza mir ganz grob Geantwortet: kümmern Sie sich Exzellenz mit den Angelegenheiten Ostreichs und hat dabei mir vor der Nase, so herumgefuchtelt".[598] Így folytatta: „Drei Verbrechern schaufeln am Grab dieser Monarchie. Ich meine den Grafen Tisza, den Grafen Stürgkh[599] und der Baron Burián"[600] (1918 nyara).

Megismervén így a monarchia legodaadóbb támogatóinak szájából a bizalmas széthúzásaikat, és kihallva reszkető hangjukból a helyrehozás, mi több, a sorsszerű végzet megállításának reményéről való lemondást,

595 Max Wladimir Beck (1854–1943) osztrák politikus, 1906–1908 között miniszterelnök, Ferenc Ferdinánd trónörökös bizalmasa.

596 Tisza István (1861–1918) magyar politikus, 1903–1905 és 1913–1917 között miniszterelnök. 1918. október 31-én katonák gyilkolták meg otthonában.

597 Erich von Falkenhayn (1861–1922) német tábornok. 1913–1915 között hadügyminiszter, 1914–1916 között vezérkari főnök, majd 1916 őszétől az erdélyi fronton harcoló 9. német hadsereg parancsnoka.

598 Magyar fordításban: „Erre Tisza durván így válaszolt nekem: Excellenciád törődjön Ausztria dolgával, és az orrom előtt hadonászott."

599 Karl von Stürgkh (1859–1916) osztrák konzervatív politikus, 1911–1916 között miniszterelnök. 1916. október 21-én Friedrich Adler szocialista politikus meggyilkolta.

600 „Három gonosztevő ássa ennek a Monarchiának a sírját: gondolok Tisza grófra, Stürgkh grófra és Burián báróra."
Burián István (1851–1922) magyar diplomata, politikus. 1903–1912 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere, 1913–1915 között az uralkodó személye körüli miniszter, 1915–1916 és 1918. április–október között közös külügyminiszter.

folytattam, bármilyen abszurd volt, csalóka érveléseimet Grossösterreich mellett.[601] Amíg bizonyos körök szívesen kerestek vigasztalást ilyen zagyvaságokban, én az érveimet az ő pesszimista ellenvetéseikkel erősítettem, és készültem az ügyünk melletti döntő csapásra. Ez az Osztrák–Magyar Monarchiában élő román nemzet egészének egységes, szolidáris magatartásra való hangolását jelentette. De hogyan? Cenzúra, ellenőrzés, drákói, rendkívüli törvények nehezítettek meg mindenféle megnyilvánulást. Levelezés útján sem lehetett volna megpróbálni az embertől emberig való közeledést. Ebben a helyzetben Funder[602] közölte velem, hogy a legnagyobb német folyóirat, a „Leipziger Illustrierte Zeitung"[603] számát elkobozták Ausztriában a hadsereg vezetője, Conrad von Hötzendorf[604] által az osztrák–magyar hadseregről írt cikke miatt, „mivel a cenzúrának nem volt szabad engedélyeznie a hadseregről írt cikkeket". Hold báró tapasztalata a „szociális telefonnal", akinek a császár személyi titkárával, Polzer-Huditzcal[605] a badeni főhadiszálláson folytatott beszélgetését háromperceként megszakították, „mivel így rendelkezett a szabályzat". És sok más, fontos és kevésbé fontos értesülés, ráadásul Sixtus Bourbon herceg[606] leveleinek ügye,[607] mind megerősítették

601 Grossösterreich = Nagy-Ausztria. A Ferenc Ferdinánd trónörökös köréhez tartozó román Aurel C. Popovici (1863–1917) által kidolgozott, az Osztrák–Magyar Monarchia föderatív átalakítását célzó Nagy-ausztriai Egyesült Államok meg nem valósult tervéről van szó.

602 Friedrich Funder (1872–1959) katolikus irányultságú osztrák újságíró, a bécsi *Reichspost* című napilap főszerkesztője.

603 Illustrierte Zeitung = Lipcsében 1843 és 1944 között megjelent folyóirat.

604 Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) osztrák katonatiszt, 1912–1917 között az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének vezérkari főnöke.

605 Ludwig Polzer-Hoditz (1869–1945) osztrák katonatiszt, politikus, író, az antropozófia nevű filozófiai irányzat követője.

606 Sixtus Bourbon-pármai herceg. Lásd a 423. sz. jegyzetet.

607 IV. Károly 1917. március 24-én Sixtusnak írt, de valójában Raymond Poincaré francia köztársasági elnöknek szóló levelében jogosnak ismerte el Franciaország Németországgal szembeni igényét Elzászra és Lotaringiára. Georges Clemenceau francia miniszterelnök 1918 áprilisában nyilvánosságra hozta a levelet, és ezzel kompromittálta Berlinben a Monarchia vezetését.

a meggyőződésemet, hogy közeledünk a vég felé. Clemenceau beszéde pedig, amelyről – csodával határos módon – a „Neue Zürcher Zeitung"[608] révén értesültem, bizonyossá tett, hogy ki van zárva a kompromisszumos megegyezés. Így tehát a monarchia felszámolása biztosnak tűnvén, egyre jobban gyötört a megoldás gondja, az, hogy miként juthatna a nemzetünk közös nevezőre a politikai magatartását illetően.

Közben megálltam Budapesten is, kiegészítve benyomásaimat a Rudastól,[609] M. Hodžától,[610] Dáner Dénestől,[611] Vészitől[612] és másoktól szerzett értesülésekkel.

Alparéten[613] kristályosodott ki hirtelen az elhatározásom, megtudván éjszaka egy kétkrajcáros kolozsvári[614] újságból, hogy a szerb csapatok a balkáni fronton áttörték az osztrák–magyar vonalakat és Üszkübig[615] nyomultak előre. Attól a pillanattól kezdve csak az foglalkoztatott, hogyan készítsem elő az eljárás sikerét. Másnap, szombaton, az erdőben és a gyümölcsösben kóboroltam, „önmagammal beszélgetve". Délután megérkezett Ionică Moldovan

608 1780-ban alapított svájci napilap. 1821-ig *Zürcher Zeitung* néven jelent meg, ekkor változott a neve *Neue Zürcher Zeitung*ra.

609 Rudas László (1885–1950) magyar marxista-leninista filozófus, politikus, újságíró.

610 Milan Hodža (1878–1944) szlovák újságíró, politikus, 1935–1938 között a Csehszlovák Köztársaság miniszterelnöke.

611 Feltehetően Diener-Dénes Józsefről van szó. Lásd a 342. sz. jegyzetet.

612 Vészi József (1858–1940) magyar író, újságíró, a *Pester Lloyd* című német nyelvű budapesti napilap főszerkesztője.

613 Alparét (románul Olpret, mai román hivatalos elnevezése: Bobâlna) = község a romániai Kolozs megyében, Alexandru Vaida Voevod szülőfaluja. 1918-ig Szolnok-Doboka vármegye csákigorbói járásához tartozott.

614 Kolozsvár (mai hivatalos román neve: Cluj-Napoca) = a romániai Kolozs megye, 1918-ig Kolozs vármegye székhelye.

615 Üszküb, helyesen Üsküp = a Macedón Köztársaság fővárosa, Szkopje török elnevezése.

Mihali[616] üzenetével, hogy menjek Désre.[617] Közölte velem, hogy a főnökét idegesség fogta el. Beszéltem Moldovannal, és a következő nap elküldtem a válaszommal együtt, miszerint kedden megyek. Ezután leültem az írógép elé és megszerkesztettem a „Nyilatkozatot".[618]

Désen Mihali ellenvetés nélkül elfogadta a javaslataimat. A „Nyilatkozatot" a komiténak is el kellett fogadnia, majd az RNP Bizottsága[619] határozataként publikálni kellett. Tekintettel Tisza megválasztásának aktualitására – a szokott mesterkedésekkel – és a Mangráéra ortodox püspökként,[620] tartottunk attól, hogy ez ne idézzen elő nagy széthúzást az RNP-ben, Wilson elutasítása révén.

Ezért úgy határoztunk, elmegyünk Szamosújvárra,[621] hogy konzultáljunk I. Hossu püspökkel.[622] Hossu püspököt szertelenül felizgatott állapotban találtuk. Nyugtalanul sétált fel-alá az irodájában. Folytatva sétáját – miután fogadott minket – ezt mondta: „Béke? Béke? Kötél, nem béke!" Megkérdezvén

616 Teodor Mihali (1855–1934) erdélyi román politikus. 1919-ben a Román Nemzeti Párt ideiglenes elnöke, 1926-ban, majd 1927–1931 között Kolozsvár polgármestere.

617 Dés (románul: Dej) = város a romániai Kolozs megyében, 1876-tól 1918-ig Szolnok-Doboka vármegye székhelye.

618 A Nyilatkozat vagy Deklaráció végleges szövegét a Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottsága 1918. október 12-i nagyváradi ülésén fogadták el, és Vaida Voevod ismertette a magyar képviselőház 1918. október 18-i ülésén elmondott beszédében.

619 RNP = Román Nemzeti Párt. Az erdélyi románok politikai érdekképviseletét ellátó egységes Román Nemzeti Pártot 1881-ben alakították meg Nagyszebenben (Sibiu). Legfontosabb vezető szerve a végrehajtó bizottság, az ún. komité volt.

620 Vasile Mangra (1850–1918) erdélyi román egyházi vezető, egyháztörténész, 1916–1918 között görögkeleti érsek.

621 Szamosújvár (románul: Gherla) = város a romániai Kolozs megyében, 1918-ig Szolnok-Doboka vármegye szamosújvári járásának székhelye.

622 Iuliu Hossu (1885–1970) erdélyi román egyházi vezető, 1917-től szamosújvári görög katolikus püspök. 1948-ban letartóztatták, később börtönbe került, majd élete végéig kényszerlakhelyen élt.

mire utal, ezt válaszolta: „Mackensen[623] most békét akar. Békét? Igen, kötelet!" Összenézve Mihalival megkérdeztem a püspököt: „Velünk jössz?", mire azt válaszolta: „jövök, hogyne jönnék"; megkérdeztem még: „az akasztófáig?" Erre azt válaszolta: „az akasztófáig!"

Utána tanácskoztunk, és az alábbi határozatokat hoztuk: Mihali Nagyváradra[624] hívja össze az RNP Bizottságát, hogy ott vitassák meg az általam összeállított „Nyilatkozatot", amelyet Hossu elfogadott.

Ezt követően Bécsbe utazom, és gondoskodom arról, hogy a „Nyilatkozat" eljusson Wilsonhoz a csehek elnöke, Staněk[625] révén. Ha lehetséges lesz, publikálja a bécsi sajtó is.

Két ok miatt választottam a tanácskozás helyszínéül Nagyváradot. A nyugati részeken lakóknak könnyebben elfogadható volt találkozóhelyként, és Aurel Lazăr[626] vendégfogadó háza nagyobb biztonságot nyújtott a tanácskozások idején, mint a szebeni szálloda. Szebenben el kellett kerülnünk egy politikai gyűlés összehívását, hogy ne tegyük ki az ortodox egyházat a kormánnyal való konfliktusnak, és ne adjunk ürügyet Mangrának arra, hogy eljátssza a hazafiaskodót, hiszen a nemzeti egyházi zsinat éppen folyó hó 12-ére volt összehívva.

623 August von Mackensen (1849–1945) német tábornagy. 1916-ban Bulgáriában megszervezte a Dunai Hadsereget, majd a központi hatalmak alakulatai által megszállt Románia katonai kormányzója a háború végéig.

624 Nagyvárad (románul: Oradea, a visszaemlékező az „Oradea Mare" változatot is használja) = a romániai Bihar megye, 1918-ig a magyarországi Bihar vármegye székhelye.

625 František Staněk (1867–1936) cseh politikus. 1918. január 6-án a bécsi Birodalmi Gyűlésben a Cseh Szövetség elnökeként felolvassa a csehek ún. vízkereszti deklarációját, amely a nemzetek önrendelkezési jogára való hivatkozással kimondja a csehek kiválási igényét a Monarchiából.

626 Aurel Lazăr (1872–1930) ügyvéd, erdélyi román politikus. A román katonaság által megszállt Erdély átmeneti igazgatását 1918 decemberétől 1920 tavaszáig ellátó nagyszebeni, majd kolozsvári székhelyű Kormányzótanácsban az igazságügyért felelt.

Október 11-én érkeztem Mihalival Nagyváradra, ahol Weiszlovits[627] a legjobb szobát adta nekünk a „Park" szállodájában, mellette fürdőszobával. Ez a szálloda volt és maradt a legízlésesebben berendezve, a legfényűzőbb és a legtisztább az egész, korábban magyar, később románná vált környéken. A következő reggelen, miután felöltöztünk és indultunk volna a Lazăr-házhoz, sietve bejön hozzánk Ştefan Cicio Pop. (A többit más helyen megírtam, egyrészt a Suciu[628] és Goldiş,[629] másrészt az Iván [?] közötti botránnyal, akit az előzőek Ciorogariuval[630] összefüggésben a kormánnyal való kapcsolattal vádoltak, Ivánnak kellett mennie.) Egy másik, Vlad[631] és Suciu közötti kisebb, Suciu által mindig felélesztett botrány csak délután 4–5 óra tájt csillapodott le, amikor Mihali végre meg tudta adni nekem a szót, hogy olvassam fel a „Nyilatkozatot". (Ezt csak a politikai helyzetről szóló beszámoló után.)

Én a dákoromán nemzetről beszéltem a bevezetőben és főleg a nyilatkozat szövegében. Ezt a szöveget Alparéten gépeltem be lila-kék betűkkel. Goldiş magánál tartotta, amikor magyarra fordította, azzal a szándékkal, hogy azt híresztelhesse, ő állította össze, ez az „unokaöccsök" segítségével elterjedt, és

627 Weiszlovits Emil (1868–1944) erdélyi magyar üzletember, közéleti személyiség, az 1915-ben megnyitott nagyváradi Fő utcai Park Szálló tulajdonosa. 1944-ben zsidó származása miatt deportálták, náci haláltáborban hunyt el.

628 Ioan Suciu (1862–1939) ügyvéd, erdélyi román politikus. Az 1918. december 1-jei gyulafehérvári román nagygyűlés egyik szervezője, a Kormányzótanács 15 tagjának egyike.

629 Vasile Goldiş. Lásd a 369. sz. jegyzetet.

630 Roman Ciorogariu (1852–1936) erdélyi román egyházi vezető, tanár, újságíró. 1920-tól Nagyvárad első görögkeleti püspöke.

631 Aurel Vlad (1875–1953) jogász, erdélyi román politikus. A Kormányzótanácsban a pénzügyekért felelt, a két világháború közötti román kormányokban két alkalommal miniszteri tisztséget töltött be. Politikai fogolyként a máramarosszigeti börtönben halt meg.

ahogy megtudtam, Silviu Dragomir[632] iratai között található, és nem Lazăr irodájában maradt, ahogy másnap nekem Goldis mondta.

Beleegyezésemmel a magyar fordításban a „dákoromán nemzet" helyébe „román nemzet" került. Ami a többit illeti, a módosítások lényegtelenek voltak. Máshol már leírtam a Nagyváradon történt eseményeket és Budapestre való távozásunkat, miután megtudtam, hogy a következő napra összehívták a képviselőházat. Mihali kíséretében szólásra jelentkeztem, az elnök ígéretével, hogy számon fogja tartani, rögtön, amint meg lesz állapítva a napirend stb.

Az, hogy elköteleztem magam a képviselőházi beszédre és a „Nyilatkozat" felolvasására, hivatalos jelleget adott a lépésünknek. Egyben azonban ugyanazon nemzeti akarat alapján megadta az egész román népnek az összefogás jelét, és véget vetett a tétovázók, kapkodók, megalkuvók és a közjogi problémák tudós elemzői tapogatózásának. Az ilyen pillanatokban, amelyek határozott tetteket kívánnak, ezek az állítólagos tudósok veszélyesebbek, mint az összes többi ostoba és szkizofrén együtt.

Közben az alatt a három nap alatt, ami eltelt a mi és az aradiak[633] Pestre érkezése óta, bizonyos híresztelések terjedtek el a nyilatkozat szövegét illetően, így A. Frâncu[634] az ő bizarr fantáziájával kapott az alkalmon, hogy dolga legyen, és megint vitézkedve felbujtatta a kolozsváriakat. Október 17-én Utaleával[635] az élen egy delegáció termett nálam, aki tájékoztatást kért a nyilatkozat tartalmáról. Régi barátok lévén és okos, rendes embernek ismervén, diszkréten odasúgtam neki a kávézóban, hogy menjen ki utánam a klozet

632 Silviu Dragomir (1888–1962) történész, erdélyi román politikus. A gyulafehérvári román nagygyűlés titkára, a két világháború közötti román kormányokban többször is miniszter. 1949-től 1955-ig politikai fogoly a máramarosszigeti börtönben.

633 Arad (románul: Arad) = a romániai Arad megye székhelye, 1918-ig a magyarországi Arad vármegye székhelye.

634 Amos Frâncu (1866–1933) ügyvéd, erdélyi román politikus. Az 1894. évi kolozsvári Memorandum-perben a sajtó útján elkövetett izgatás vádjával elítélt román politikusok védőügyvédje.

635 Octavian Utalea (1868–?) erdélyi román politikus, 1923–1926 között Kolozsvár polgármestere.

felőli ajtón. Én kimentem az utcára és a III. emeleten vártam meg, a felvonó kijáratánál. Ott gyorsan felolvastam neki a „Nyilatkozatot". Ő lelkendezett és közölte, hogy a délutáni vonattal megy haza az emberek megnyugtatása végett.

A kávézó ifjúsági asztalánál dr. Fometescu katonaorvos kilátásba helyezte, hogy tudjam, amennyiben a „Nyilatkozat" nem lesz megfelelő, az ifjúság merényletet követ el ellenem. Nyugodtan kortyoltam a kávémat, szarkasztikus megjegyzésekkel kommentálva az ilyenkor szokásos fecsegéseket, ami nyugtalanította a naiv orvost. Rudas Izsó,[636] a „Keleti Értesítőtől"[637] való barátunk, figyelmeztetett a képviselőházban, hogy családos lévén tekintsek el a nyilatkozat megtételétől. Ő, Rudas tudja, mit beszélnek a magyar képviselők soraiban. Miután hagytam, hogy elárasszon engem és a családomat a teljes jóindulatával, így válaszoltam: „Kérlek, mondd meg nekik, hogy meg fogom csókolni annak a kezét, aki elsőként megüt, mert akkor biztos leszek benne, hogy Wilson asztalán lesz másnap a nyilatkozatom."

Iahoda, a román titkosszolgálat ügynökkéme, akit a sziguranca[638] kiutasított Romániából (lásd a sziguranca irattárát, 1917–1918), Kolozsváron telepedett le, Magyarországot is szolgálva. Mintegy véletlenül a mi fülkénkbe szállt fel, amikor Mihalival Nagyváradra utaztam október 11-én. Hiába fáradozott nagy ravaszul, hogy megtudjon valamit.

Budapesten hozzám jött, és tudván, hogy bőrszivarokat szívok, hozott néhány Trabucót és Regalia Mediát.[639] Szívesen elfogadtam őket, majd elmondtam neki, milyen abszurd az az ötlete, hogy adjam neki bérbe a kolozsvári

636 Rudas Izsó (1856–1932) magyar újságíró, kezdetben a Magyar Távirati Iroda, később a *Pester Lloyd* és az *Egyetértés* című lapok munkatársa, valamint a bécsi *Neue Freie Presse* budapesti parlamenti tudósítója. 1894-ben megalapította a *Keleti Értesítő* című kőnyomatos újságot, amelynek főszerkesztője volt.

637 Lásd a fenti jegyzetet.

638 Lásd a 368. sz. jegyzetet.

639 Trabuco, Regalia Media = szivarfajták.

házunkban lévő kávézót, hogy tudjon padlizsánkrémet, micset[640] és cujkát[641] felszolgálni a román hadseregnek, amely nemsokára bevonul Kolozsvárra, amint ezt el akarta hitetni velem.

Október 18-án a beszédem végeztével, a zsivaj közepette, és miután meghallgattam Wekerle miniszterelnök fenyegetőzéseit, kihasználva az ülés felfüggesztését, a büfé felé menet – hogy libamájat egyek és megigyak egy pohár sört – megállított Fényes László[642] képviselő. Egyetértéssel kommentálta egyes galád támadásaimat.

„Gratulálok a beszédedhez", kezdte, és a magyar képviselőházban szokásos hagyományos protokollnak megfelelően, tegeződve (ez volt az első és az utolsó beszélgetésünk) folytatta: „veletek, nacionalistákkal együtt meg fogjuk csinálni a forradalmat, és az országot biztos demokratikus alapokra helyezzük".

„Ti és a forradalom!?", válaszoltam neki, „a ti lendületetek elakadt 1848-ban, Kufsteinban[643] és utána a száműzetésben. Csak Kossuth[644] szólamainak az üledéke maradt."

„Majd meglátod", válaszolta. „Egyelőre nem tudok neked többet mondani, de készüljetek. Együtt kell dolgoznunk."

Én: „Persze..."

Az 1918. október 18-i beszédemmel sikerült megvalósítanom azt a tervemet, hogy megtaláljam az eljárási módot az egész nemzet egységes politikai

640 Mics vagy mititei = jellegzetes fűszerezésű, balkáni eredetű húsrudacska.

641 Cujka = a szilvapálinka román elnevezése.

642 Fényes László (1871–1914) magyar újságíró, politikus, 1917–1918-ban képviselőházi tag. Polgári radikális nézeteket vallott, részt vett az őszirózsás forradalomban. 1926-ban emigrált, New Yorkban halt meg.

643 Kufstein = ausztriai város az Inn folyó völgyében. A 18–19. században Kufstein várában raboskodott számos magyar politikai fogoly, köztük Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Czuczor Gergely.

644 Kossuth Lajos (1802–1894) magyar államférfi, a reformkor meghatározó jelentőségű politikusa, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik vezetője. Az 1849. augusztus 13-i világosi fegyverletétel után emigrációba vonult, Torinóban hunyt el.

akarattá kovácsolásához. Az emberi előrelátás azonban satnya, ha nem működik közre a szerencsés véletlen is, amely elősegítette a terv végrehajtását, pozitív értelemben, a kedvező körülmények megjelenésével, és támogató [!] értelemben, az ellentétek [!] hibáinak elkövetésével.

Habár teljes hallgatásról határoztunk a „Nyilatkozat" tartalmát illetően, miután az aradiak elmentek Nagyváradról, Goldis, hogy azt a látszatot keltse, miszerint ő a szerző, megengedte, hogy a bizalmasai közül néhány diák lemásolja a szöveget. Sokkal később megtudván ezt a furfangot, semmiféle megjegyzést nem tettem neki. Mégis, ha a fiúk nem lettek volna diszkrétek, megtudhatták volna a magyarok, és egy „sari-varit"[645] készíthettek volna elő nekem, botrányba fullasztva az egész beszédemet.

A helyzet nettó nyeresége az volt, hogy én kapván meg a feladatot az RNP határozatának az ország tudomására hozataláról a képviselőházban, semmiféle „okosság"[646] nem keveredett a beszédem árnyalatainak meghatározásában. Így szabadon járhattam el mind a gondolatmenetben: Wilson – Jézus Krisztus – Tisza – Magyarország képviselője a békekonferencián stb., mind pedig a magatartás, a hanghordozás, a mimika megválasztásában, a hallgatóság általam kiváltott reakciójának feszültségi fokától függően.

Hiszen a sovinizmusuk nem volt olyan nagy irányunkba, hogy ne engedett volna meg ellentéteket is közöttük. Például: Markos[647] fanatikus katolikus pap volt, de egy nagy ostoba és műveletlen! Hock[648] elmagyarosodott

645 Azaz lármát, zsivajt.

646 Az eredeti román szövegben: ocoşeală.

647 Markos Gyula (1861–1944) római katolikus pap, szerkesztő, országgyűlési képviselő, 1893-tól a *Herkó Páter* című élclap szerkesztője. 1908-ban nyilvános rágalmazásért 4 hónapi fegyházra és ezer korona pénzbüntetésre ítélték. A kánoni előírások be nem tartása miatt 1922-ben az egyházmegyei hatósága felfüggesztette papi tevékenységéből.

648 Hock János (1859–1936) római katolikus pap, író, országgyűlési képviselő. 1918. november 1-től a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság kikiáltása után emigrált, 1933-ban tért haza. A külföldi lapokba írt cikkei miatt egyévi börtönre ítélték, 1935-ben kegyelmet kapott.

német pap, katolikus plébános, így tehát ellentétes Tiszával; Fényes, radikális ideológus, veszélyes mindenféle bölcs politikai elrendezésre stb. stb.

Amikor befejeztem, vidám voltam és megkönnyebbült, mint szegény nők a Chrobak klinikán,[649] akik befejezvén a szülést először tették a mellükhöz az újszülöttek arcát. Egyébként sikerült kezdettől fogva egy viszonylag nyugodt, kíváncsi atmoszférát teremtenem, majd uralván a helyzetet, mindvégig teljesen nyugodt maradtam.

Tökéletes volt az elégedettségem, mivel tudtam a folytatást: a magyar, a budapesti újságok közötti konkurencia elterjeszti október 19-én reggelig a képviselőházban történteket, és az egész világ tudomást szerez az RNP vezetésének határozatáról, miszerint csak ennek a megbízottai képviselhetik majd az egész nép érdekét, és a nép egységes nemzetté akar válni az etnikai határain belül. Nem létezhetett már olyan román, aki nem szolidáris.

Most következett a nemzetközi fórumokkal való nehézség, de e tekintetben Románia államférfiaira hárult a kompetencia. Istennek hála, Románia nem volt híján diplomatáknak! Így hittem én és egész Erdély, akkor...[650]

649 Rudolf Chrobak (1843–1910) osztrák nőgyógyász, egy új nőgyógyászati kórházi részleg tervezője Bécsben.

650 A forrás bibliográfiai adatai: Alexandru Vaida Voevod: Memorii. Vol. I. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006, 126–131. o. Románból fordította: L. Balogh Béni.

Tábornok úr, szeresse a magyarokat!

Faragó Ödön színházigazgató az 1918–1919-es kassai impériumváltásról

Élete

Faragó Ödön (1876–1958), a 20. századi magyar színházi élet egyik kiemelkedő alakja Adonyban látta meg a napvilágot egy tehetős, neológ zsidó család gyermekeként. 1896-ban végezte el a budapesti Színművészeti Akadémiát, s ezt követően számos vidéki színházban megfordult színészként. Nyíregyháza után Szegedre, Budapestre, majd Debrecenbe került. 1904 és 1910 között a kassai színtársulatnál játszott, majd 1910-től Kolozsváron rendezett, ahol magán-színiiskolát is nyitott.

A század elején, az Országos Színészegyesület ösztöndíjasaként rövid külföldi tanulmányútra utazott, hogy az osztrák és német színházak életével megismerkedjen. Amellett, hogy a vidéki magyar színházak európai színvonalra emelésén, modernizálásán és anyagi hátterük biztosításán munkálkodott, művészetét a magyar nemzeti állameszme szolgálatába állította. Veszteségként élte meg, hogy Kassa, ahol 1914 őszétől a Nemzeti Színház igazgatói posztját betöltötte, idegen államhoz került. 1938. november 2-át, az első bécsi döntés aláírásának napját a „Feltámadás napjaként" jegyezte be naplójába, hiszen kedvenc városa ekkor egy időre ismét Magyarország része lett.

Noha írásaiban diszkréten hallgatott politikai szerepvállalásáról, Faragó az 1914-ben megalakult Polgári Radikális Párt tagja volt, melynek 1918. november 10-én megalakult kassai szervezetében alelnöki posztot vállalt, s 1918 végén aktívan részt vett a kassai magyar Nemzeti Tanács megalakításában is. 1918. november 1-jén lelkes szónoklatot mondott a kassai városháza erkélyéről, mely jelenetet Vécsey Zoltán *A síró város* című dokumentumregénye is megörökített.

Faragó is üdvözölte Magyarország köztársasággá alakulását 1918. november 16-án, ám politikai tevékenysége Csehszlovákia létrejötte miatt értelmét vesztette. Habár kezdetben idegenkedett az új államtól, hamar kiderült, hogy a csehszlovák köztársaság demokratikus berendezkedésével is nagyrészt azonosulni tud. A csehszlovák hatóságoktól megkapta az engedélyt, s 1922-ig ő maradt a kassai színház főigazgatója. Később, 1924-ben még egy évadra megkapta ezt a pozíciót. 1918 után természetesen már a szlovák társulattal kellett osztoznia a színház épületén.

Faragó tevékenységét az 1920-as évek elején formálódó csehszlovákiai magyar ellenzéki elit képviselői is támogatták. Sziklay Ferenccel, a magyar pártok kulturális ügyekért felelős referensével együtt dolgozta ki az Országos Színpártoló Egyesület alapszabályait. Naplóbejegyzései szerint még magától Esterházy Jánostól is kapott anyagi támogatást 1933-ban. Erre szüksége is volt, mivel miután elkerült Kassáról, szinte sehol sem töltött el egy évnél hosszabb időt, s fellépései nagy részét veszteséggel zárta.

1926–1927-ben a szegedi színház igazgatói posztját töltötte be, ezt követően pedig rádió-előadásokból, különféle vendégszereplésekből és tanításból próbált megélni. Kilátástalan anyagi helyzete miatt 1930 szeptemberében öngyilkosságot kísérelt meg budapesti lakásában. Ezt követően igyekezett végleg elhelyezkedni Pesten, s a csehszlovákiai fellépések inkább kényszerpályát jelentettek számára.

Faragó Budapesten vészelte át a második világháború végét, a holokauszt azonban az ő magyar identitására is komoly hatást gyakorolt. Az 1946-ban megjelent, a magyar színészetről szóló kötetébe már önálló fejezetet iktatott be a zsidó színművészek magyar színészetben játszott szerepéről, amely azelőtt elképzelhetetlen lett volna a magát magyar hazafiként definiáló Faragó számára. Élete utolsó évtizedét szerény körülmények között élte le. 1945 után pályája elismeréseként a Magyar Nemzeti Színház szerződtette kisebb szerepekre, és szabadkőműves kapcsolatai révén többször hívták

színháztörténeti előadások megtartására. 1956. október 31-ei naplóbejegyzése szerint ő is lelkesedett a forradalom eszméiért, majd november elején lesújtva jegyezte fel, hogy az orosz tankok bevonulásával egy gyönyörű álomnak lett vége. 1958. július 28-án hunyt el Budapesten.

Feltehetően még 1943 körül készült el máig kiadatlan műve, amellyel az 1918 utáni szlovákiai és kárpátaljai magyar színészet 25 éves múltjának kívánt emléket állítani, s amelyből az alábbi, 1918 októbere és 1919 augusztusa közti eseményekre összpontosító szövegrészletet közöljük. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában őrzött, több mint kétszáz oldalas munkát részben jegyzeteiből, újságkivágásokból és korábban megjelent esszéköteteiből szerkesztette össze. A címe alapján színháztörténeti összefoglalónak szánt, de sokkal inkább a visszaemlékezés műfajába sorolható kézirat rövid történetek, naplóbejegyzésekből átvett, személyes, vallomásszerű gondolatok füzére, melyben Faragó iróniával telve emlékezett meg saját pályájáról, sikereiről és csalódásairól. Noha igazi irodalmi értéket nem képvisel, s gyakran oda-vissza ugrál az időben, Faragó írása életszerűen adja vissza, hogy miként élte meg Kassa lakossága az első világháború végét és az 1918–1919-es impériumváltást.[651]

651 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrást Szeghy-Gayer Veronika, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja, a Kassai Állami Tudományos Könyvtár munkatársa bocsátotta rendelkezésünkre. A biográfia megírásához felhasznált főbb munkák: Faragó Ödön: *A vidéki színészet újjáépítése. Tanulmány.* Kassai Hírlap Nyomdája, Kassa, 1918.; Uő: *Impresszióim.* Singner és Wolfner Könyvkiadó, Budapest, 1912.; Uő: *Írásaim és emlékeim.* Wiko Nyomda, Kassa, 1942.

Részlet *A szlovenszkói és ruszinszkói magyar színészet 25 éves története 1918. évtől a szovjet felszabadítási harcokig* című visszaemlékezésből

1918 esztendejében, október 12-én kezdtük meg a Kassai Nemzeti Színház ötödik szezonját. A világháború harmadik telébe mentünk bele. Az előző évek eseményei nem tartoznak szorosan a szlovenszkói magyar színészet történetéhez, de már az 1918. évi színházi évad mintha éreztetné az eljövendő eseményeket. Október 12-én nyitottam a kassai szezont Szomory Dezső *II. József császárá*val. Nemes hangú, finom irodalmi munka, az akkori színpadi irodalom kitűnő termése, de a közönség nemigen honorálta magasabb ízlésű ambícióinkat. Telve voltunk egyéb gondolatokkal, mint a Habsburg-császár mániákus hatalomkitöréseivel. Alig értünk el október végéig, máris be kellett zárnunk a színházat, spanyoljárvány[652] miatt.

November elsején újra munkába léptünk vegyes műsorunkkal. Ebben a hónapban a változatos műsor bemutatóként produkálta az aktuálisnak hitt Farkas Imre operettjét: *Túl a nagy Krivánon.* De ezt a munkát helyrehozta Hunyadi László *Erkel* opera bemutatója november 21-én, 29-én.

A vészes hírek mind jobban közeledtek felénk [...] megalakult a Nemzeti Tanács.[653] Én rendületlenül állottam a műsorom betartását: Árva László király, az operák, Shakespeare délutáni előadásai és munkáselőadások. A színház munkáján kívülről semmi nem látszott. Hozzászoktattam magam a meglepetésekhez 1914-től 1918-ig. Küzdelmek, akadályok, de a színház mindig az elsőrendű intézmény képét mutatta, ahol semmi zavar nincs, és nem is szabad lenni.

652 A Kassai Nemzeti Színház műsora 1918. október 22. és október 31. között szünetelt a spanyoljárvány miatt.

653 Kassán a (magyar) Nemzeti Tanács 1918. október 31-én alakult meg Molnár Miklós szociáldemokrata politikus vezetésével.

A küzdelem a Nemzeti Tanács megalakulásáig csak akadályversenynek látszott. Nem csináltam semmiből nagy veszélyt. A küzdelem ekkor kezdődött, 1926. októberig, kerek 12 év.[654] Utána még tovább az utána következő évek. Években, számokban, történésekben csupa égő lángok, hol erős lobogással, hol pislákolón. Október 18-án valami kísérteties csend uralkodott Kassán. Valamire vártunk. Aki ezeket az érzéseket sohasem érezte, nem tudja, mi az, várni valamire, amiről tudtuk, hogy jön... háborúveszteség, fájdalmas összetöröttség... bukás... az első napokban megmagyarázhatatlan érzések... üresek az utcák, néhány bámészkodó, néhány könnyelmű viháncoló, akik előtt semmi sem szent, komoly érzést nem ösmernek, ezek ténferegnek az utcán, egyébként halotti csend. Ebben a csendben kísérteties, ütemes, nehéz kopogások hallatszanak, mintha ezer nagytalpú vészes visszhangú vascsizmás lábak ütnék az utca üres kövezetét. Katonaság? Idegen katonák uniformisa, már fel is vannak öltöztetve? Rendbe szedve énekelnek, közben taktusra kiabálják: „raz-dva",[655] soha nem hallott szláv dal. Álom? Valóság? Ott állok a színházi irodám emeleti ablakában és szédülten nyomom forró homlokom az ablak üvegéhez. Érzem tehetetlenségemet. Senki sincs körülöttem, mindenki elbújt. Magam vagyok. Fizetnünk kell mindenért. Számot kell vetnem magammal. A zűrzavar bennem. Erős felelősség terhel. Színház, előadások, 150 ember kenyere. Egyet éreztem, helyen kell maradnom, küzdenem kell mindennel szemben, mindenkivel, mindenkiért. Egyszerű ember voltam mindig, munkásember, a kötelességteljesítés velem született, bennem élt. Hivatalos helyről semmiféle rendelkezést nem kaptam az első napokban. Mindenki tanácstalanul állt. Biztos tudtam, hogy a rendelkezések jönni fognak, hiszen a történelem tanítása szerint a csehek nagy organizátorok[656] voltak mindig. Valahogyan éreztem, hogy ezek az idegen katonák nem mint „megszállók" jöttek rendet teremteni, arra nem is volt szükség. A kassai nép nem volt forradalmi nép. Eleinte tényleg semmi agressziót nem léptettek életbe. Plakátok csak néhány nap múlva jelentek meg a város utcáin. A színház játszotta a megállapított műsorát. Mintha mi sem történt volna, de viszont a közönség távol tartotta magától a színháztól. Magam vígan fütyörésztem, azt gondoltam, „ha majd nem lesz jövedelem, ráérek akkor koldulni". Este 8 óra után alig lehetett valakit az utcán látni. Többen üzentek: menekülni! Így ment ez napokon át. Az év utolsó napján a csehszlovák hadsereg két tisztje keresett fel, látogatásuk, viselkedésük, hangjuk a legudvariasabb formákat öltötte. Megadták azt a tiszteletet, ami kijár a vendéglátó gazdának, de finoman értésemre adták, hogy ez már nem Magyarország... „vesztett háború, és itt már minden a csehszlovákoké". Nem kívántam velük semmiféle vitába bocsátkozni. Mi a kívánságuk, kérem? A színházat két napra elkérték saját céljaikra. Természetesen rögtön rendelkezésükre állottam. Anyagiakról semmi szó sem esett. Vitatkoznom nevetséges lett volna, jobbnak tartottam hallgatni. Még aznap összehívattam a színtársulatomat, és kioktattam a tagjaimat, hogy az idegen „vendégekkel" szemben a legudvariasabban viselkedjenek, a háryjánoskodást hagyják el, ők ne legyenek hősök.

654 Faragó arra a mintegy 12 évig tartó időszakra gondol, amelyet Kassán, majd 1918 után a csehszlovák állam területén töltött színházigazgatóként vagy a magyar színtársulat vezetőjeként.

655 Egy-két (szlovák). A csehszlovák katonai egységek 1918. december 29-én vonultak be Kassára.

656 Szervezők (latin).

1919. január 12-én Lehár *Pacsirta* operettjének bemutatója volt. Természetesen nagy lárma és tüntetés mellett, különösen az első felvonás nagy csárdásjelenetére. Meg kellett ismételni. Az első felvonás után a cseh rendőrtiszt kijelentette, hogy a nők vegyék le a piros-fehér-zöld szalagokat a pártájukról, mert különben betiltja az előadást. A piros szalagok lejöttek a pártákról.

Január 14-én és 15-én megtörtént az első szlovák nyelvű előadás.[657] Műkedvelők és szokolisták[658] foglalták le a színházat. Akadtak egyesek, akik szememre vetették, miért „engedtem" át a színházat. Naiv és buta feltevések.

657 Szlovák és cseh műkedvelők a brünni Nemzeti Színház tagjának közreműködésével három rövid, egyfelvonásos darabot adtak elő.

658 Az 1862-ben alapított cseh, később csehszlovák sportegyesület tagjai. Csehszlovákia megalakulása idején a szokolisták félkatonai feladatokat láttak el, s a csehszlovák katonai egységekkel közösen részt vettek többek között Kassa elfoglalásában is.

Ezek távol állottak az akkori események drámai menetétől, annyira, hogy még válaszra sem érdemesítettem őket. Nem ment minden mindig olyan simán. Az a körülmény, hogy a szokolisták gyakran igénybe vették a színházat, igen sok pénzembe került. Nyugodtan állíthatom, hogy kevés ember élt Szlovákiában, aki csehszlovák jótékony célokra annyit áldozott volna, mint én. Egyrészt jószántamból, hogy megértessem a nálam járó küldöttekkel, hogy bár jó magyarnak vallottam magam, minden[659] humánus intézmény iránt érzékem van. Semmitől sem zárkóztam el. Semmi gátlásuk nem volt, semmi sem zavarta őket. Mindig gyakoribb lett a színházigénylésük. Egyszerűen rám írtak és elvették a színházat, nem kérdezték, miből fizetem a társulatomat. Miután állandóan gyanú alatt állottam, minden szavamra vigyáznom kellett. Az utánam következő magyar direktornak[660] már jobb dolga volt. Ugyanebben az időszakban megjelent nálam egy szlovák szerkesztő,[661] [aki] – teljes hadfelszereléssel és tört magyarsággal – interjút kért tőlem. Soha még ilyen groteszk helyzetben nem éreztem magam. Az iránt érdeklődött, vajon mit szólnának a kassaiak, ha szlovák színtársulat kezdené meg működését Kassán. Szlovák színtársulat? Kérdeztem. Hát van ilyen? Talán műkedvelők, kérdem. Nem, Prágából hoznánk, mondja. – Na, ezek gyorsan dolgoznak, gondoltam. – Sem az egyik, sem a másik anyagi érdemre nem számíthat. Erre azt válaszolja: majd ad Prága szubvenciót.[662] Igazgató úr, miért nem kér Prágától szubvenciót? Ezt feleltem: hogy jövök én hozzá. Arcfintoromra minden fájdalmas érzésem kiült. Nem tudok komédiázni, sohasem tudtam. Mit is mondhattam neki? Ehelyett bevittem a lakásomba – a színházban laktam, – megvendégeltem, és több mint egy órán át

659 Azaz minden más nemzetiségű.

660 Igazgató.

661 Ján Hrušovský (1892–1975) vágújhelyi (ma Nové Mesto na Váhom, Szlovákia) születésű szlovák író, újságíró. 1918 végén a csehszlovák katonai egységekkel érkezett Kassára, ahol Edmund Borekkel közösen társalapítója és rövid ideig szerkesztője is volt a *Slovenský východ* című csehszlovák kormánypárti napilapnak. Hrušovský 1919. január első napjaiban látogatta meg Faragót.

662 Anyagi támogatás (latin).

beszélgettem vele őszintén. Ő megelégedetten távozott. Én ellenben sírva borultam íróasztalomra és aznap ki sem mozdultam a szobámból, még a színpadra sem mentem le. A szlovák szerkesztő azzal a kijelentéssel búcsúzott tőlem: „Ne áltassuk magunkat hiú ábrándokkal, mondjam meg a többieknek is, ez az állapot bizony így fog maradni!" Ez a szerkesztő lapjában őszintén megírta, hogyan fogadtam. Cikkében rokonszenvesen jegyezte meg, igazi színész emberrel ösmerkedett meg, aki egyúttal lelkes magyar, de akiben sok megértő rokonszenves vonást talált. Ez az újságíró-hadnagy persze disztinkció nélkül jött, sapkáján a rózsát sem láttam, nevét ideírom: Hrusovszky szerkesztő. Több ízben szolgálatunkra állott.

Az anyagi felelősség mind nagyobb és nagyobb lesz. A csehszlovák berendezkedés minden területén energikus ujjal mutatja a bal felé tolódást. Igen hajlanak a kommunista irányzatok fele. A színháznál is erős mozgolódások észlelhetők, bár én színigazgatásomtól kezdődően iparkodtam megértetni tagjaimmal, hogy a színház nem magánvállalkozás, ez közös munkaterület, és nekik egyforma érdekeik vannak velem. Hangoztattam: nem vagyok kizsákmányoló, szabad betekintésük van mindenbe, de viszont a fegyelem dolgába[n] nem ösmerem az elnézést. Milyen egyedül voltam. Kesergésemet senkinek el nem mondhattam, kételyeimet senkivel nem közölhettem. Kívülről megtorpannom nem lehetett. Hova mehettem volna? Budapestre? Onnan egy hamis jelszó üldözött: „kitartani, maradni, zászlót el nem hagyni!" A Városi Tanácsnál alig akadt valaki, aki sorsomat megértette volna. Csak a színpad volt a menedékem, a tanítás, a rendezés, néha játszani, hogy elfelejtsem a reám rakott terhek súlyát.

[1919.] január elsejével új név kavargott bele a felizgatott közvéleménybe, új polgármester: Muttnyánszky Vladimír.[663] Nagy szerencsétlenség között ez még szerencse volt. Muttnyánszky afféle kijáró fiatal ügyvéd volt,

663 Vladimír Mutňanský (1885–1954) rózsahegyi (ma Ružomberok, Szlovákia) születésű szlovák politikus, Kassa első (cseh)szlovák polgármestere, aki középiskolai tanulmányait és a Jogakadémiát is Kassán végezte. A két világháború között a Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt színeiben politizált, 1919 és 1923, majd 1930 és 1932 között állt a város élén.

jóakaratú ember, talán jó barát is. Amikor a privát zenekarom a forradalom első napjaiban elhagyott, itt állottam zenekar nélkül, a városban élő zenekedvelők beállottak a zenekarba segítségül, így dr. Puky Endre alispán,[664] dr. Muttnyánszky, Polonyi Elemér,[665] Hemerka[666] stb. és lám, Muttnyánszky lett a polgármesterem. Egyidejűleg megjelent az első szlovák lap.[667] Színházzal nem foglalkozott. Semmibe vette a magyar színházat. Sőt ridegen elutasította az újságírót megillető helyet.

[A] *Túl a nagy Kriván on, Drótostót, Tót leány* előadásait betiltották. Minden olyan darabot, amely bármily vonatkozásban, ha még rokonérzéssel tárgyalta is a szlovák–magyar népies vonzódást, nem lehetett többé előadnom. Ez súlyos pénztári veszteséget jelentett, mert a közönség szerette ezeket a kedves és ártatlan darabokat.

Egy napon az összes hivatali főnökök katonai behívót kaptak a hadtestparancsnokság épületébe. Minden hivatali főnöknek meg kellett jelenni[e]. Akkor még együtt volt az egész magyar hivatali állami apparátus: dr. Fábry,[668] az új zsupán[669] /főispán/ és az összes cseh, francia magas rangú tisztikar

664 Puky Endre (1871–1941) politikus, miniszter. 1906-tól Abaúj-Torna vármegye utolsó magyar alispánja, később kormánypárti programmal parlamenti képviselő, majd képviselőházi elnök Magyarországon. 1932 és 1933 között rövid ideig a Gömbös-kormány külügyminisztere, majd a Közigazgatási Bíróság elnöke és felsőházi tag volt.

665 Polonyi Elemér (1872–1942) zongoraművész és zeneszerző, 1901-től haláláig a Nemzeti Zenede tanára, később igazgatója volt.

666 Oldřich Hemerka (1862–1946) csehországi születésű zeneszerző, orgonista, karmester. Élete nagy részében Kassán működött.

667 A csehszlovák kormánypárti *Slovenský východ* (1919–1937).

668 Pavel Fábry (1891–1959) szlovák ügyvéd, politikus, aki 1918 végén Kelet-Szlovákiáért felelős kormánybiztos, 1918 októberétől pedig Sáros vármegye zsupánja volt. Abaúj-Torna vármegye zsupánjának csak 1919. november 6-án nevezték ki, mely poszton Ján Sekáčot váltotta. Faragó Sekáčra gondolhatott, mivel Pavel Fábry abaúj-tornai zsupánsága idején, 1919 végén már feltehetően nem volt együtt az egész magyar hivatali állami tisztviselőréteg.

669 Zsupán = az 1923 és 1927 között fennállt csehszlovák közigazgatási egységek, a zsupák (nagymegyék) élén álló személy, lényegében a magyar vármegye főispánjával megegyező funkció.

Vladimír Mutňanský. *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VII.9380 - 8446)*

megjelent. Fábry fiatal, temperamentumos szlovák ember, kitűnően beszélt magyarul. Beszédében vázolta a politikai helyzetet, és kijelentésének tartalma és lényege [az] volt, hogy az itt élő magyarság és [az] összes hivatalok vegyék tudomásul, hogy a jelenlegi helyzeten többé változtatni nem lehet. Ez többé nem Magyarország, ez már nem Kassa, hanem Košice. Talán felesleges mondanom, hogy – a nagy terem telve magyar vezető férfiakkal – milyen indulat vett erőt rajtunk. Mindenünktől kifosztottan támolyogtunk le a lépcsőn. Senki senkinek nem szólott. Idegenek lettünk egymáshoz. Mindenki szaladt az otthonába. Olyan lett az ember, mintha börtönben élne. Nincs posta, nincs távirat, nincs levél.

A közönség igen gyéren látogatta a színházat. Megértem őket, de édes Isten, ki ért meg engem?

Február 14-től 19-ig általános sztrájkot hirdettünk.[670] A színház is csatlakozott a sztrájkhoz, de a színészeimet fizettem. Semmit sem értünk vele. A sztrájk oka: március 15.[671] Szerény keretek között meg akarta Kassa ünnepelni a nagy ünnepet. Fiatal leánykák, fiúk serege csoportosul a honvédszobor[672] körül; a szobrot körülvette az ifjúság, [a] tömeg, és énekelni kezdik a Himnuszt, [a] Kossuth-nótát. Beszéd nem hangzott el, mindenki levett kalappal, mély szomorúsággal állott ott. Egyszer csak rohan a cseh rendőrség, szétkergetésre kapott parancsot, de a tömeg nem mozdul, hiába minden. A nemzeti kokárdákat letépik a gyermekekről s a nagyokról. Tülekedés kezdődik, mire a Dóm Kossuth Lajos utcai[673] részéből fegyverropogás hallatszik, mely végigsöpri a Szent Mihály-kápolna előtti teret. Mindenki összevissza szalad, egy kis munkásleányka[674] összeesik, golyótalálat éri. Utána még kétháromtalálat. Még nagyobb lett a riadalom, de perceken belül üres lett az utca. Másnap sztrájk, minden leállott. Nem csak a kisleányka lett az áldozat.[675]

670 A Kassán és országszerte zajló, több napig tartó általános sztrájkot az állami tisztviselői réteg és a munkásság indította.

671 Az 1919. februári sztrájknak természetesen nem volt köze március 15-éhez, hanem a csehszlovák megszállás elleni kollektív fellépésnek volt tekinthető, melyben a munkásság és a tisztségviselői réteg egyaránt részt vett. Faragó március 15-ére vonatkozó megjegyzése a továbbiakban tárgyalt március 17-ei incidensre vonatkozik, melyet követően a kassai Munkástanács bejelentette, hogy az eseményekre való tekintettel március 18-án délután az egész városban beszünteti a munkát.

672 A kassai honvédszobrot, Szamovolszky Ödön és Horvay János alkotását, amely egy kuruc harcost és egy vörös sapkás honvédet ábrázolt, 1906. szeptember 9-én, a Szent Erzsébet-dómtól délre fekvő parkban avatták fel. Cseh és szlovák katonák döntötték le az 1919. március 16-ról 17-re virradó éjjel. Másnap nagyobb tömeg gyűlt össze a letakart szoborcsonk körül, s amikor egy férfi megpróbált közelebb jutni hozzá, a katonák a tömegbe lőttek.

673 A kassai Szent Erzsébet-dóm Kossuth Lajos utcai, vagyis keleti részéből, a mai Malom utca (Mlynská ulica) irányából.

674 Az említett munkásleány Hervacsics Aranka volt.

675 A másik áldozat neve: Ördög Ilona.

Következő felhívásokat bocsátottak ki: Munkások! Polgárok! A Munkástanács[676] vezetősége bejelentette dr. Szekács János zsupánnál,[677] hogy a tegnapi nap szerencsétlen áldozatait Kassa egész népének részvételével akarja eltemettetni. A Munkástanács vezetősége kijelentette, hogy a rend fenntartásáért a felelősséget elvállalja. A zsupán ennek ellenére sem engedélyezte a temetésen való részvételt. Ezért [a Munkástanács] hétfőn, [az] esti ülésén kimondta, hogy gyásza jeléül kedden délután az egész városban beszünteti a munkát. Testvérek! E megrendítő gyászban egyesüljön a város minden gyötrött szívű embere. E mélységes fájdalom szomorú gyászünnepén mindenki teljesítse becsületes emberi kötelességét. Testvéri üdvözlettel: a Munkástanács.

Munkások! Polgárok! Véres gyász borult városunk szenvedő népére. Az emberi érzésekkel és jogokkal nem számoló katonai hatalom ártatlan emberek életét oltotta ki. E felháborító eset ellen a kassai Szociáldemokrata Párt Zincone tábornoknál[678] *tiltakozott és fájdalmaink gyógyítására egy semleges bizottság kiküldetését követelte.*

Zincone tábornok ez oktalan erőszakosságok fölött sajnálkozását fejezte ki, és rögtön intézkedett, hogy Kassa megsértett népének követelését illetékes helyre juttassa. A meggondolatlan erőszak áldozatait Kassa népe saját halottjainak tekinti, és méltóképpen kíséri el utolsó útjára. Testvéri üdvözlettel: a Kassai Szociáldemokrata Párt.[679]

676 A kassai Munkástanács 1918. november 2-án alakult meg, elnöke Horváth Fülöp lett.

677 Ján Sekáč (1882–1964) turzófalvai (ma Turzovká, Szlovákia) születésű szlovák politikus, ügyvéd. 1919 februárjától ő lett Abaúj-Torna vármegye első csehszlovák zsupánja.

678 Attilio Zincone (1869–1939) olasz tábornok, aki többekkel együtt ellenőrző megbízottként tartózkodott ekkor Kassán.

679 A dőlt betűvel szedett szövegrész a kassai szociáldemokraták egy 1919. márciusi plakátjának betűhív átírása.

A temetésen a színtársulat nevében elhelyeztem szomorú hervadó virágainkat. Előzőleg a Városi Tanács nevében dr. Kriebel[680] h[elyettes] polg[ármester] felhívást intézett a közönséghez, amelyet magam olvastam fel a színházban. Este előadásunk már nem volt. [...]

Minden héten elvették a színházat. Ezt a játékot – mint hatalmi tébolyt, amely labdázott 150 ember kenyerével – nem bírtam tovább. Kértem a zsupanátust: rendeletileg szabályozzák, hány estén kell átengednem egy hónapban a színházat, és mindig díjtalanul? Megkaptam a végzést. Egy szezonra hat estére köteleztek díjtalanul.

Február 21.[681] A színlapkihordómat megverték. A színlapokat összeszakították. Megjelentek a kettős nyelvű rendeletek. Kettős nyelvű színlapokat kellett nyomatnom, persze a „Nem, Nem, Soha" csoport[682] hazaárulással vádolt meg. Leveleket kaptam Brassóból,[683] ott is gyász és fájdalom. Brassó, ez a drága város, a maga nagyszerű közönségével, örökre elveszett számunkra. Mit fogunk a nyáron csinálni? Hova vigyem ezt a sok embert, hogy kenyeret tudjak adni? A színtársulat viselkedéséről nem állíthattam volna olyan bizonyítványt, amely az önfeláldozás, a megértés és a közönség szempontjából kifogástalan lehet.

Március 27-én újra elmaradt az előadás. Ugyanaznap felhívott Koh[o]ut rendőrfőkapitány,[684] és tudtomra adta, ha az előadásokban bárminő kis irredenta tendenciát látna, amelynek provokáció jellege van, azonnal bezáratja a színházat. Válaszom erre az volt, hogy egy hónapon belül színre hozom Smetana *Eladott menyasszony*át magyar előadásban. Egyszerre megenyhült, jóindulatáról biztosított, és szavát meg is tartotta. Lépésről lépésre kellett bebizonyítanom, hogy bennem nincs más vágy, mint kenyeret adni és élni tovább magyar nyelvünkkel.

Az *Eladott menyasszony* első előadását 1919. április 26-án tartottuk meg. Szokatlan telt ház gyűlt össze. Remek előadás, nagy siker. Alig győztem fogadni a gratulációkat, és ugyanakkor azon gondolkodtam, mi történne, ha előadatnám a *Bánk bán*t?

Május 5-én és 6-án újabb csapás. Két napra a színházat be kellett zárnom, Stefanek hadügyminiszter[685] halála miatt. [Május] 23-án statárium. Nem tarthattam megint előadást, háromnegyed kilenckor mindenkinek otthon kellett lenni. Délután játszottunk. A kassai közönség ennek ellenére is kitett magáért.

1919. június elseje, szép nyári nap. Lázas csomagolások. Semminek nincs megint gazdája. A csehszlovák csapatok kivonulnak. Egyszerre a színház belső világa is átváltozott. Már közvetlenül a cseh kivonulás előtt éreztem valami titkos, kínos, nyomasztó érzést. Tagjaim, kollégáim furcsa, ferde szemekkel néztek reám. Minden lépésemet figyelték, ellenőrizték. Miért? Eddig sem mondhattam egyesekről valami különös ragaszkodó jóságot. A szellőt, amely Budapest felől fújt, nem éreztem barátságosnak. Ez a nyomasztó érzés ráült a közönségre is, mindenki arca kérdőjellé görbült. A színházi előadásokat üres széksorok előtt tartottuk. A zenekarom elment, zenészeim sírva búcsúztak el tőlem. Eleinte szökdöste[k], de amikor híre járt, hogy jön a Vörös Hadsereg, elébe siettek. Sokan tették ezt.

680 Kriebel Edgár (1871–1938) kassai ügyvéd, városi hivatalnok, 1913 és 1919 között Kassa helyettes polgármestere volt. Csehszlovákia megalakulása után a városi jegyzői hivatalban dolgozott.

681 Faragó ebben a bekezdésben visszaugrik néhány februári eseményhez, feltehetően azért, mert a február eleji általános sztrájkot és a március 17-ei eseményeket tévesen összekapcsolta.

682 Faragó itt feltehetően a Területvédő Ligára gondol, melynek nem hivatalos jelszava volt a „Nem, nem, soha".

683 A kassai színtársulat nyaranta az 1918–1919-es államfordulat után Romániához került Brassóban (románul: Braşov) lépett fel 1918-ig.

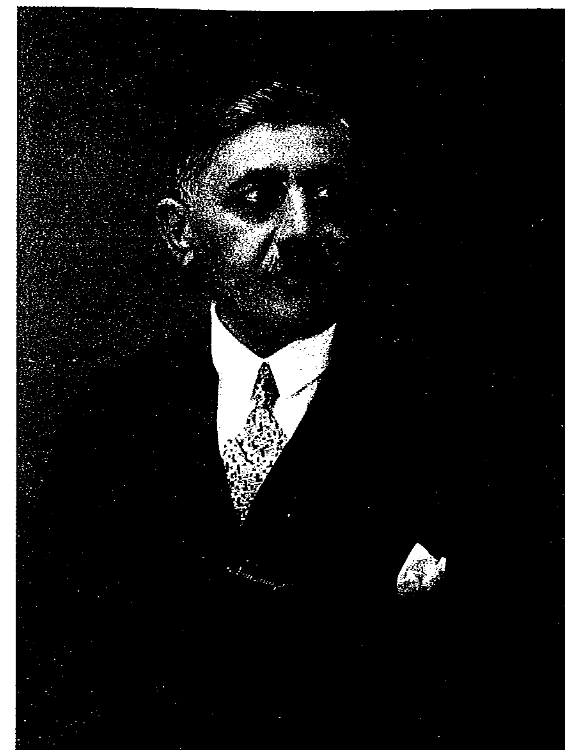
684 Jozef V. Kohout cseh hadnagy 1919 januárja és 1920 szeptembere között volt Kassa (első „csehszlovák") rendőrfőkapitánya.

685 Faragó minden bizonnyal Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák politikusra, diplomatára gondolt, aki 1918 októberétől töltötte be a csehszlovák hadügyminiszteri posztot. 1919. május 4-én repülőszerencsétlenségben hunyt el. Kassán 1929-ben avatták fel szobrát nem messze az egykori Honvéd-szobor helyén, majd 1933 és 1938 között a kassai Fő utca az ő nevét viselte.

Június elején összehívtam a társulatot. Ettől az időtől kezdve annyi társulati gyűlést tartottak a színészek, hogy a végén többet üléseztek, mint dolgoztak. Felajánlottam nekik ezen a gyűlésen – amit úgysem kerülhettem volna el –, a társulat intézze maga a sorsát. Válasszanak bizalmi férfiakat. A színháztól eltávoztam. Parázs verekedés lett a gyűlésből, mindenki parancsolt, mindenki vezér akart lenni. Az esti előadást már nem tartották meg. Júni[u]s 6. Kritikus nap. Egész Kassa tele volt izgalommal. Minden házon lobog a nemzeti zászlónk. Büszke lobogása új reményeket öntött belénk. A Vörös Hadsereg megérkezett. Lelkesedéssel, virágzáporral fogadtuk őket. A Munkástanács másnap átvette a város vezetését. A proletárdiktatúra életbe lépett, a nemzeti zászlókat be kellett vonni és vörös zászlókat helyébe tenni. A színtársulat legnagyobb része azonnal súlyos személlyé, nevezetes tényezővé nőtte ki magát. Mindegyiknek volt valami fontos elintéznivalója. A várost Direktórium vezette. Egyelőre úgy rendelkezett, hogy a színház kezdje meg azonnal a működését, mégpedig a vezetésem alatt. A színházat délutáni, [a] *Remény* előadással nyitottuk meg. A jövedelem felett nem rendelkeztem, de mindenért azért engem tettek felelőssé. Az előadások nívója a nullára szállt alá. Mindenki parancsolt, mindenki összekötő tisztként járt-kelt önmaga és a Munkástanács között. Senki sem akart dolgozni. Furcsa volt nekem ez a világ. A kommunizmusról mindenkinek ferde fogalmai voltak. Akik ezeket az elveket hozták ide, csupa olyan emberek voltak, akik a rabláson kezdték meg szereplésüket. Veszedelmes és rosszakaratú „elvtársakat" ösmertem meg. Az erőszakoskodásuk ragadós volt. Az „elvtárs" elnevezés[t] és megszólítás[t], ennek a szónak magasabb rendűségét, nap nap mellett nevetségessé tették. [A] házkutatások, feljelentések napirenden voltak.

Közben a város legnagyobb örömére megjött Molnár Miklós,[686] akinek józan, értelmes munkászetétől és emberi felfogásától várta a város összlakossága, hogy a tűrhetetlen, ostoba helyzeten segítsen mint kormánybiztos.

686 Molnár Miklós (1877–1946) a magyar szociáldemokrácia egyik jelentős kassai képviselője az 1918 előtti Magyarországon, illetve a két világháború közötti Csehszlovákiában. 1918 végén a kassai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, majd Kassa magyar kormánybiztosa volt.

Molnár Miklós. *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VII.9221 - 9014)*

Molnár elvtárs igen sokat tett a kassaiak érdekében, és sokat használt a kommunista eszméknek. A renitens színészek mindent felhasználtak ellenem. Közben felrendeltek Budapestre. A Népbiztosság Közoktatási Osztályának rendelete úgy szólt, hogy az egész társulatommal, felszerelésemmel vonatra üljünk és Egerbe költözködjünk. Mellékelem az összes aktáimat, írásaimat, amelyek egyik regényrészletei kassai küzdelmemnek.

Június 11-én a társulat megállapította a szakszervezet rendjét, megválasztotta a tisztikarát, engem mindenből kihagytak. A „kizsákmányoló" bukjék el. Egyesek olyan terrort fejtettek ki, hogy teljesen tűrhetetlenné tették a munkát, úgyhogy a Munkástanács felkérésére és hosszas kapacitálás

után dr. Farkas Zoltán[687] elvtárs vállalkozott a színház népbiztosi vezetésére. A Munkástanács azonban az én működésemet megerősítette. Dr. Farkas Zoltán hamarosan megösmerte a „színész elvtársakat". Sajnálkozni tudott rajtuk, a különleges szociális felfogásuk[on]. Ez a sok hányattatás nem használt a színháznak és munkakörének. A Munkástanács kiutalt a színtársulatnak fejenként 1500 koronát. A színház bizalmi tanácsa, mely színészekből állott, sem feleségemnek, Biller Irénnek[688], sem nekem nem utalt ki egy fillért sem. A legnagyobb gondok közé jutottunk.

Pesten a Deák téri templom közelében működött a színházi népbiztosság. Ott ösmertem meg Reinitz Bélát.[689] Az ösmerkedés nem volt számomra nagy öröm. Ugyancsak ott ösmertem meg Földes Dezsőt, aki később a szlovenszkói magyar színészet egyik sírásója lett.[690] De tartsunk csak sorrendet.

Megbízást kaptam, hogy az üzemvezetői teendőket lássam el. E megbízatás általános csodálkozást váltott ki a társulat tagjaiból. Ők szentül hitték, hogy lefognak Pesten, mert a csehekkel „cimboráltam". Sőt már azt is bizonyosra vették, hogy Török Sándor ügyelőm zsebében van a kinevezés a színház üzemvezetői állására. Ez a Török nagyszájú, hangos, üresfejű fráter

687 Farkas Zoltán (1881–1945) ügyvéd, szociáldemokrata politikus, a két világháború közötti csehszlovákiai magyar szociáldemokrácia egyik vezető személyisége. A Tanácsköztársaság idején tagja volt a kassai Direktóriumnak, 1920 és 1937 között pedig a kassai városi képviselőtestületnek a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar tagozatának képviselőjeként. 1929 és 1935 között ugyanennek a pártnak a parlamenti szenátora volt. 1944 nyarán Auschwitzba deportálták, halálának pontos ideje nem ismert.

688 Biller Irén (1897–1989) magyar színésznő, Faragó Ödön második felesége, aki 1915-től játszott Faragó színtársulatában.

689 Reinitz Béla (1878–1943) zeneszerző, zenekritikus. A Tanácsköztársaság idején a művészeti ügyek kormánybiztosa, az államosított színházak ügyvivője lett, majd a kommünben vállalt szerepe miatt 1920-ban Bécsbe emigrált. 1931-ben tért vissza Magyarországra.

690 Földes Dezső (1886–1945) magyar színész, rendező, aki 1923 és 1925 között vezette a kassai magyar színtársulatot, később pedig Szlovákia és Magyarország egyéb városaiban is rendezett darabokat.

Biller Irén és Faragó Ödön Hennoque tábornok kassai látogatásakor, 1919. (Fényképezte: Josef Polák.) *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VIII. 905)*

volt. Afféle Pry Pál,[691] aki mindenbe belekotnyeleskedik, amihez semmi köze sem volt. És amellett egy tehetségtelen ember.

A film gyorsan pergett. Híre járt, hogy a Nagy Antant parancsára Kun Béláék vörös uralmát fel kell számolni azokon a helyeken, ahol a kommunizmus előtt a csehszlovák hatóságok működtek. A kártyavár erősen mozgott. Felhívtak a népbiztossághoz, és értésemre adták: menekülni kell. Vigyem a társulatomat és teljes színigazgatói felszerelésemet haza „kis Magyarországba". Én már kétszer menekültem,[692] kétszer nekem ebből a színjátékból

691 Pry Pál (Paul Pry) = kíváncsiskodó, kotnyeles ember, John Poole azonos című, 19. században íródott darabjának főhőse.

692 Faragó 1914. december elején Kassáról az orosz betörés elől, 1916. augusztus végén pedig Brassóból a román hadsereg érkezése elől volt kénytelen társulatával együtt elmenekülni.

elegem volt. De ha a kassaiak nem menekülnek, miért menjek el én innen? Már én inkább a kassaiakkal tartok. Sorsunk így pecsételődött meg. Miután a színtársulat tagjai teljes bizonytalanságban voltak, összehívtam őket június 30-ára, és értésükre adtam az események új fejlődését. Lesújtottan hallgatták szavaimat az imént még ellenem agitáló tagjaim. Nem találtam semmi örömet és elégtételt e sötét kép láttán. Lelkemben zűrzavar volt. Magyar érzésem mély fájdalommal töltött el. Szegény magyar nép sehogy sem talál utat a kibontakozásra. Minden oldalról acsarkodó véres ellenség feszíti ezeréves korlátait. Mivel érdemelte ez az ország ezt a sorsot? Megalázó volt a város helyzete, a csehszlovák hadsereg a francia tábornokkal[693] az élén újra elfoglalta Kassát.[694] Virágokat kellett az úttestre szórni a lakosságnak. A csehszlovák zászlókat ki kellett tenni a házakra. Küldöttség fogadta a hadsereget az Andrássy kávéház előtti téren, az óra alatt vánkoson [a] városkapu kulcsát mint szimbólumot a teljes megadás jeléül dr. Blanár Béla[695] polgármester francia nyelven adta át Hennoque tábornoknak; nagy virágcsokrot a város hölgyei nevében F[aragóné] Biller Irén adta át ezekkel a szavakkal – franciául –: „Tábornok úr, szeresse a magyarokat!" A tábornok tényleg megszerette a magyarokat, pláne mikor megtudott sok minden valóságot.

693 Az említett francia tábornok Edmond Charles Adolphe Hennoque (1860–1933) volt, aki 1919-ben az új csehszlovák államba érkező francia katonai misszió tagja, Kelet-Szlovenszkó parancsnoka. 1919 folyamán részt vett a csehszlovák hadseregnek a magyar bolsevik egységek elleni küzdelmeiben.

694 Faragó egy korábbi esszékötetében a következőkkel zárta a Tanácsköztársasággal kapcsolatos gondolatait: „Gyűlölködésre épített homokvár volt a magyar kommunizmus, melyet készületlenség jellemzett és hiába szavalta Kun Béla barátom a kassai városháza erkélyéről: – »Ugye-e szép ez a kommunizmus? Ugye jó ez a kommunizmus? Még meg sem ízleltétek és máris ilyen boldogok vagytok!« Amit a kassaiak megízleltek belőle, arról jobb: nem beszélni. Ma már rossz, fájó tompa sajgás, hogy ilyenben is részt kellett venni!" Faragó Ödön: Naplótöredékek. In Faragó Ödön: *Írások és emlékek*. Lám Elemér Részvénytársaság Nyomdai Műintézete, Užhorod, 1933, 95. o.

695 Blanár Béla (1866–1932) kassai ügyvéd, politikus, 1910 és 1914 között magyar parlamenti képviselő, 1914 és 1918 között Kassa polgármestere, majd a Szlovenszkói Magyar Jogpárt egyik alapítója volt. 1923-tól a kassai Városi Párt képviselőjeként, 1925-től pedig a Magyar Nemzeti Párt alelnökeként politizált.

Megint el lettünk zárva mindenkitől s mindentől. Új műsorról kellett gondoskodnom, mert magyar darabokat nem ka[p]hattunk. Nem tétlenkedtem. Lázasan nekiláttam a munkának egzisztenciális helyzetünkért. Lefordíttattam darabokat, operákat vettem meg. Az itt élő nyugdíjas színészeinknek munkalehetőséget adtam, kifizettem a nyugdíjasokat, mert Budapestről nem kaphattak egy fillért sem. Ezt az összeget később az Egyesület Nyugdíj Intézetének[696] ajándékoztam.

[1919.] április 27-én előadtuk az *Eladott menyasszonyt*.[697] A kulturális közeledést értékelték. Más érzésekkel kezelték a magyar színház ügyét. Magyar részről egyes vonalon nem helyeselték lépésemet, de az én lelkiismeretem nyugodt volt. Mindent meg kellett tennem, hogy a magyar színészetet megtarthassam azon a nívón, amelyet a magyarság megérdemel. Turócszentmártonból szlovák elismerést kaptam, és mint jó magyarról írtak rólam. Április 5-én vizitelt nálam Hennoque francia tábornok, és nagyon csodálkozott azon, hogy mi magyar színészek vagyunk.

Ahol tehettem, anyagilag sem zárkóztam el a csehszlovák jótékony intézményektől. A magyar vezető hivatali főnököket túszul összefogdosta a cseh rendőrség. Mire a város hölgyei nevében Biller Irén felkereste a tábornokot, aki szavunkra és jótállásunkra szabadon bocsátotta őket.[698]

696 Itt Faragó feltehetően az 1923 és 1925 között megszervezett Szlovenszkói Magyar Színpártoló Egyesületre gondolt.

697 Időrend szempontjából a teljes bekezdés a korábbi időszakra vonatkozik. Az említett darabot 1919. április 26-án játszották Faragó korábbi bejegyzése szerint, illetve Hennoque francia tábornokkal is jóval a Tanácsköztársaság csapatainak Kassára érkezése előtt találkozott.

698 Ez az 1919-es események bemutatását lezáró anekdota feltehetően nem valós történeten alapul. A forrás jelzete: Országos Széchényi Könyvtár, Színháztörténeti Tár, Faragó Ödön iratai, A szlovenszkói és ruszinszkói magyar színészet 25 éves története 1918. évtől a szovjet felszabadítási harcokig. Írta, összeállította: Faragó Ödön, 25–39. o.

Lucian Blaga erdélyi román költő, filozófus az 1918. december 1-jei gyulafehérvári román nemzetgyűlésről

Élete

Lucian Blaga (1895–1961) erdélyi román költő, drámaíró, szerkesztő, filozófus, diplomata az egykori Szeben vármegyei Lámkeréken született Izidor Blaga ortodox lelkész és Ana Moga kilencedik gyermekeként. Német nyelvű elemi iskolába járt Szászsebesen, majd tanulmányait az erdélyi románság egyik fontos tanintézményében, a brassói Andrei Şaguna Gimnáziumban folytatta. Ezt követően, hogy elkerülje a besorozást az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregébe, 1914-ben beiratkozott a nagyszebeni ortodox teológiai szemináriumba. 1917-től a bécsi egyetemre járt, ahol három év múlva a „Kultúra és a megismerés" című disszertációjával doktori címet szerzett. 1919-ben publikálta az első verseskötetét, 1920-ban pedig megjelent az első drámája is.

1920-tól néhány évig Kolozsváron, majd pedig Lugoson élt, és különböző román lapok szerkesztőségében dolgozott. 1926-tól 1939-ig diplomáciai szolgálatot teljesített Románia varsói, prágai, berni, bécsi, lisszaboni követségein, és folytatta irodalmi, valamint tudományos tevékenységét. 1937-ben a Román Tudományos Akadémia tagja lett, 1938-tól pedig filozófiát tanított a kolozsvári I. Ferdinánd Király Egyetemen. A második bécsi döntést követően az egyetemmel együtt a továbbra is Romániához tartozó Dél-Erdélybe, Nagyszebenbe költözött. 1946-ban tért vissza az újra román fennhatóság alá került Kolozsvárra. 1948-ban politikai okok miatt eltávolították az

egyetemről. Művei tiltólistára kerültek, nem publikálhatta többé verseit, és csupán fordításokat közölhetett. A kolozsvári Filozófiai Intézet, majd a Román Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának munkatársa lett. 1961-ben hunyt el Kolozsváron, a szülőfalujában temették el.

Blaga a román filozófiai gondolkodás kimagasló alakja és az egyik legnagyobb román költő volt, számos művét magyarra is lefordították. Az 1945–1946-ban Nagyszebenben írt, de csak a halála után, 1965-ben megjelent *Hronicul şi cântecul vârstelor* („Évek krónikája és éneke") című visszaemlékezését 1968-ban publikálták magyar nyelven Bukarestben, Kiss Jenő fordításában. A könyvnek azt a rövid részletét közöljük, amelyben a szerző az 1918. novemberi szászsebesi impériumváltás napjait idézi fel, majd pedig az 1918. december 1-jei gyulafehérvári román nemzetgyűléshez fűződő emlékeit osztja meg az olvasókkal. Írása jól szemlélteti Erdély 20. századi történelmének tragikumát és azt, hogy amíg az első világháború végén bekövetkezett impériumváltást a magyarok szinte felmérhetetlen súlyú tragédiaként élték meg, a román lakosság túlnyomó többsége túláradó örömmel, euforikusan fogadta az 1918. késő őszi eseményeket, így a gyulafehérvári nagygyűlést és a román csapatok bevonulását.[699]

699 Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Schiţă biobibliografică. In Lucian Blaga: *Hronicul şi cântecul vârstelor.* Editura Humanitas, Bucureşti, 2013 (ediţia digitală). (https://books.google.hu/books?id=StIEBAAAQBAJ&pg=PT2&dq=blaga+hronicul+1965&hl=hu&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q=blaga%20hronicul%201965&f=false); George Ivaşcu: Előszó. In Lucian Blaga: *Évek krónikája és éneke.* Fordította: Kiss Jenő. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1968, 5–12. o.

Részlet a visszaemlékezésből

[1918.] november harmadikának hűvös délutánján Szászsebes[700] román lakossága összegyűlt a folyóparti templom előtt, és sűrű menetben indult a város központja, a nagypiac felé, élén néhány akkor reggel érkezett frontkatonával s a helyi intelligencia pár tagjával. A téren beszédek hangzottak el, kinyilvánítva az erdélyi románoknak azt a kívánságát, hogy csatolják őket a román királysághoz. Mások, amennyire lehetett, nyugalomra intettek, Wilsonra hivatkozva, aki most mint valami „isten", egyedül tartja kezében a népek sorsát. A szász hatóságok átadták a hatalmat jelképező kulcsokat, s ezzel mintegy elkezdődött az új korszak. Bátyám[701] átvette a városházát. Értelmiségiekből és földművesekből új városi tanácsot választottak, s intézkedéseket hoztak az itt-ott már tapasztalható zavargások megakadályozására. Az új hatóság azonban egyelőre a legelemibb rendfenntartó eszközökkel sem rendelkezett. Különösen a környező falvak részéről fenyegetett súlyos veszély, arra lehetett számítani, hogy megrohanják a várost. Bátyám egész éjjel a városházán tartózkodott. Néhány katonából s bizonyos számú sihederből nagy hirtelen védőrséget alakított. A szó hatalmával megáldott értelmiségiek pedig a város szélére mentek, hogy hazatérésre bírják a parasztokat, akik a felkelések hagyományos fegyvereivel, fejszékkel és kaszákkal közeledtek, s csak az éjszaka leszálltára vártak. Ezek valamennyien visszatértek falvaikba. És mégis: ezen az éjszakán kifosztották egy szász kereskedő házát és gazdaságát, amely ott feküdt valahol a város széle felé.[702] A kereskedő, aki a háború

700 Szászsebes (románul Sebeş) város a romániai Fehér megyében, 1876-tól 1918-ig Szeben vármegye szászsebesi járásának székhelye.

701 Lionel Blaga ügyvéd, Szászsebes első román polgármestere 1918. november – 1919. január között.

702 Az 1918. november 2-áról 3-ára virradó éjszaka a környékbeli román falvak lakosságának egy része behatolt a városba és kifosztotta, valamint feldúlta Rudolf Dahinten helybeli szász kereskedő házait és borospincéit, a csendőrőrsöket, egy budapesti székhelyű erdőkitermelő cég irodáit és fűrészmalmait, a cég alkalmazottainak lakásait, egy állami tüzelőfaraktárat, valamint a városháza szeszfőzdéjét.

Lucian Blaga portréja. *Forrás: Wikipédia*

alatt aljas módon viselkedett a néppel, megszimatolta a veszély közeledtét, s családjával együtt Szebenbe[703] menekült. Este, miután jól besötétedett, néhány katona jelent meg a kereskedő kocsmájában. Bort kértek. Adtak nekik. A becsípett vendégek akkor a pince kulcsát kérték. Odaadták azt is. Mialatt mind bennebb hatoltak a vég nélküli pincében, tovább ittak. A részegség kábulatában a puskák szinte maguktól sültek el, átlyuggatva a hordókat. A bor sugárban tört elő, s szétáradt a pince homokkal felhintett földjén.

703 Nagyszeben (románul Sibiu) a romániai Szeben megye székhelye, 1876-tól 1918-ig Szeben vármegye székhelye.

A katonák hasra feküdtek a gádorban, s úgy vedelték a bort, mint patakból a vizet. Látva ezt, a lakosságot magával ragadta a rablás szenvedélye. Az emberek szekerekkel jöttek, mint a vásárba, s felbuzdulva egymás példáján, felraktak mindent, ami a pincében felrakható volt, kifosztották a kocsmát, kiürítették a kereskedő vagy tíz, gazdagon berendezett szobáját. Miután elhordtak minden elmozdíthatót, kezdték kiemelni az ablakokat, ajtókat, szétszedni a kályhákat, felszakítani a padlót. Estétől reggelig óriási nyüzsgés volt a kereskedő udvarán, folyt a pusztító munka, dolgoztak feltartóztathatatlanul. Amíg tartott a sötétség uralma, jóravaló emberek egyet fosztogattak, mint valami álomban, amit reggel szégyellünk elmondani. Aztán véget ért az éjszaka, a város lázálomszerű éjszakája. Reggel rövid körsétát tettem az udvaron, hogy lássam, mi történt. Üres volt minden. A ráma nélküli ajtókon és ablakokon süvítve vágott át a szél. Végigmentem a gyászos helyiségeken. Még a küszöb deszkáit is felszedték. Csak a falak maradtak meg, a falak és a téglák. Az egyik sarokban egy halom könyv. Más semmi. A könyvespolcok azon az úton vándoroltak el, amely mindenkié és senkié. De a könyvek ott voltak egy sarokban, érintetlenül, semmibe véve.

Fejbólogatva hagytam ott a pusztulás udvarát, s elindultam a város központja felé. Az egyik utcasarkon néhány nagyhangú, részeg katona hancúrozott. A sapkájukba dugva, mint valami látványos tollak, a szép Mici kisasszony fényképei. Így hívták annak a szász kereskedőnek a lányát, akit oly kegyetlenül sújtott az éjszakai vihar – vihar, amelyben hétszáz év névtelen gyűlölete tört elő a tudat küszöbe alól…

XLIII

Néhány nap leforgása alatt a rend helyreállt. Legalábbis látszólag. Szeszélyes rend volt ez, bármelyik pillanatban felborulhatott. Bátyám, a polgármester, erősen fáradt volt, s főként kimondhatatlanul bosszús a sok nehézség miatt, amibe lépten-nyomon, óráról órára beleütközött. A város, a körülmények kényszerítő hatására teljhatalommal ruházta fel önmagát, saját belátása szerint, felsőbb hatóság beavatkozása nélkül intézte ügyeit, mert ilyen hatóság nem is létezett. Egy napon azt kérdi tőlem öngúnnyal a hangjában a bátyám: „Meg tudnád mondani, milyen helyzetben vagyunk?" „Hogyne – mondom én –, Szászsebes kiváltságokkal rendelkező város volt,[704] most független állam, mégpedig anarchista köztársaság, és te nem polgármester vagy, hanem elnök!" Ez a bizonytalan állapot néhány hétig tartott, hogy szinte egyik napról a másikra véget vessen neki az 1918. december 1-i Gyulafehérvárra[705] összehívott nemzetgyűlés.[706]

A nagy, a történelmi jelentőségű gyulafehérvári nemzetgyűlésre, amelyen elhatározták Erdély odacsatolását az anyaországhoz, nem volt szükséges különösebb módon előkészíteni a közvéleményt. Ez az előkészítés évszázadokon át tartott. December 1-ének reggelén a szászsebesi románság, gyalog és szekérrel, elindult Gyulafehérvár (vagy ahogy régi nevén mi neveztük, Belgrád)[707] irányába. Lemondtak arról, hogy vonaton menjenek, mert Gyulafehérvár tőlünk mindössze tizenhat kilométerre esett. Hideg téli reggel volt. A lélegzet láthatatlan kristályokká fagyott a levegőben. Az út egyik oldalán a románok szekerei haladtak a város felé, kerekük csikorgott a havas kerékvágásokban, s mindenik kurjantástól, örömmámortól zengett, a másik oldalon pedig ugyanabba az irányba a Romániából jövő német hadsereg vonult vissza,[708] ágyú ágyú után, mint a hallgatás megannyi összeszorított

704 Szászsebest 1345-ben már szabad királyi városként említik.

705 Gyulafehérvár (románul Alba Iulia) a romániai Fehér megye székhelye. A 16–17. században az Erdélyi Fejedelemség fővárosa, majd Fehér, illetve Nagyenyeddel felváltva a későbbi Alsó-Fehér vármegye székhelye.

706 Az 1918. december 1-jén mintegy százezer fő részvételével megtartott gyulafehérvári nagygyűlésen mondták ki az erdélyi román politikai vezetők Erdély Romániához való csatlakozását.

707 Bălgrad = Gyulafehérvár szláv eredetű régi román elnevezése.

708 Az 1918. november 11-i fegyverszüneti egyezmény értelmében a német csapatokat az 1916. november–decemberben elfoglalt ó-romániai területekről is ki kellett vonni 15 napon belül. August von Mackensen német vezértábornagy, a megszállt Románia katonai kormányzója már ezt megelőzően elrendelte a kiürítést.

ökle. A nyugodtan pipázó német katonák csodálkozva néztek a mi sietősebben tovahaladó szekereink után. Majd megálltak pihenni. Nem fordult elő egyetlen összetűzés sem. „Látod – mondtam Lionelnek –, így, hóban-fagyban vonult vissza hajdan Napóleon[709] is Oroszországból."[710]

Gyulafehérváron nem sikerült bejutnom a gyűlésterembe. Lionel mint küldött bement. Fájó szívvel mondtam le róla, de vigasztalt a remény, hogy bátyámtól majd megtudok mindent. Megvolt viszont az az előnyöm, hogy egész nap ide-oda járkálhattam a mezőn, ahol a nép gyűlt össze. Hihetetlen nyüzsgés volt itt. Imitt-amott emelvények álltak, a szónokok azokról intéztek beszédet a nemzethez. Abban az időben még nem voltak mikrofonok, a szónokok, mivelhogy hangjuk nem ért el mindenkihez, emelvénytől emelvényig mentek, így sokszorozva meg szavaik visszhangját. Azon a napon ismertem meg, mit jelent a nemzeti lelkesedés, az őszinte, önkéntelen, ellenállhatatlan, belülről jövő, mindenkit magával ragadó lelkesedés. Olyasvalami volt, ami feledtetett mindent, még az emelvényeken szónoklók sutaságát, teljes tapasztalatlanságát is.

Este, mialatt szekerünkön visszaindultunk Szászsebesre, én és a bátyám is abban a tudatban voltunk, hogy „új idők alapjait raktuk le", noha nem tettünk egyebet, mint néma és jelentéktelen figurákként részt vettünk egy olyan eseményen, amely a sors akaratából valósult meg. A lezajlott esemény, a maga erejével és felemelő légkörével, felébresztette bennünk a történelmi öntudatot. Amikor áthaladtunk szülőfalunkon, Lámkeréken,[711] utunk a temető mellett vezetett el, ahol a templomhoz közel, a jegenyenyárfák tövénél apánk aludta örök álmát. A kerekek zaja minden bizonnyal elhatolt odáig és megremegtette csontjait. „Ó, ha apám tudná, mi történt!" – szóltam bátyámhoz, a sírkereszt felé fordítva fejem. S amíg áthaladtunk a falun, több szó nem hagyta el a szánkat. A felindultság kemény marokként szorította össze torkunkat, s csak lassan, igen lassan engedett, miután már-már megfojtott. A faluban csend volt és sötétség. Amikor már kiértünk volna belőle, az éjszakában váratlanul egy gyermek kiáltása hangzott fel az egyik udvaron: „Éljen a kikerekített Románia!"[712]

A hegyeken túli reguláris román csapatok jóval későbben érkeztek meg, mint ahogy azt a forradalom első napjaiban gondoltuk. Képzeletben végigkövettem útjuk minden szakaszát, minden lehetséges állomását, egészen addig, amíg városunkig érnek. A megmagyarázhatatlan késés türelmetlenségünkben azt az érzést keltette bennünk, hogy Románia elviselhetetlenül messze van. Végül is egy decemberi estén az annyira várt katonák bevonultak városunk központjába. A lakosság lelkesedése és öröme óriási körtáncban nyilvánult meg, amely elhagyva körét spirálvonalban folytatódott, égi csillagködökhöz hasonlóan, melyek új kibontakozást és új egyensúlyt keresnek.[713]

709 Bonaparte Napóleon francia tábornok, hadvezér, politikus, 1804–1814/15 között I. Napóleon néven Franciaország császára.

710 1812 júniusában Napóleon hadjáratot indított Oroszország ellen. A borogyinói csatában egyik fél sem tudta kicsikarni a győzelmet. A francia csapatok elfoglalták ugyan Moszkvát, de a tél közeledte miatt még az év végéig kivonultak Oroszországból.

711 Lámkerék (románul Lancrăm) = község a romániai Fehér megyében, 1918 előtt Szeben vármegye szászsebesi járásához tartozott.

712 Utalás a létrejövő Nagy-Romániára.

713 A forrás bibliográfiai adatai: Lucian Blaga: *Évek krónikája és éneke.* Fordította Kiss Jenő. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1968, 178–181.

Első ízben zendült fel a szerb himnusz.

Marko Protić szerb ortodox esperes emlékei az 1918. novemberi szabadkai impériumváltásról

Élete

Marko Protić (1882–1936) szerb ortodox esperes-plébános, újságíró és irodalmár az egykori Bács-Bodrog vármegyei Bácstóvároson (régebbi nevén Tovarisova, mai hivatalos szerb nevén Tovariševo) született. Tanulmányait a karlócai teológiai főiskolán folytatta. Tíz évig a zombori pravoszláv egyházi tanítóképzőn tanított, 1918 áprilisában érkezett Szabadkára a pravoszláv egyházközség élére. Tisztségéből kifolyólag azonnal kapcsolatba került a város szerb értelmiségével és vezető gazdasági-politikai elitjével, majd később a bunyevácokkal is, akik a város szláv lakosságának többségét alkották. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása és a délszláv hatalomátvétel időszakának szemtanúja, hiteles krónikása volt, aki a Bunyevác-Szerb Nemzeti Tanács tagjaként az események alakításában is aktívan részt vett. A háború után egyebek mellett a Szabadkai Újságírók Egyesületének elnöke, valamint több részvénytársaság felügyelőbizottságának és igazgatótanácsának tagja volt. Életének önkezével vetett véget a szabadkai vasútállomáson. Visszaemlékezéseinek egy rövid változatát a délszláv hatalomátvétel 10. évfordulójára megjelentetett *Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918* („Vajdaság felszabadulásának emlékkönyve 1918") című kötetben adta közre. Részletes memoárját a szabadkai városi tanács felkérésére írta meg, ez 1930-ban látott napvilágot *Zlatni dani Subotice. Od oslobođenja do potpisa mira. 13 nov. 1918 – 4*

Szabadka, Szent István tér, 1911. *Forrás: Fortepan, orig. Magyar Bálint*

juna 1920 („Szabadka arany napjai. A felszabadulástól a béke aláírásáig, 1918. november 13. – 1920. június 4.") címmel. Az alábbiakban ebből publikálunk magyar fordításban egy rövid részletet a Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanácsnak a hatalomátvételt megelőző napokban végzett tevékenységéről, a Szabadkán uralkodó korabeli közállapotokról, valamint a szerb katonaság bevonulásáról.[714]

714 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott szövegrészt Hornyák Árpád, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja bocsátotta rendelkezésünkre. Mivel Marko Protić életútja és munkássága mindeddig feldolgozatlan, a fenti adatok többségét a visszaemlékezéseiből merítettük.

Részlet Marko Protić *Szabadka arany napjai. A felszabadulástól a béke aláírásáig, 1918. november 1–3. – 1920. június 4.* című visszaemlékezéséből

A Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács[715] tevékenysége 1918. november 10. és 13. között

Így vette kezdetét Nemzeti Tanácsunk tevékenysége a [szabadkai][716] városházán. Nemzeti Tanácsunk állandó kapcsolatban állt a kormánybiztossal és a Magyar Nemzeti Tanáccsal,[717] amelyektől kértük, hogy a katonai raktárakból adjanak fegyvert, anyagi fedezetet és ruhát, valamint élelmezést a gárdánk[718] részére.

A magyarok folyton halogatták a kérdést, és nem voltak hajlandóak kellő mértékben teljesíteni kéréseinket, noha jól tudták, hogy mi vár majd rájuk hamarosan. Dr. Pleszkovics[719] a Belgrádból Szabadkán át visszatérő magyar tárgyaló delegáció tagjaitól minden bizonnyal értesült a fegyverszüneti

715 Blaško Rajić kezdeményezésére 1918. november 5-én született határozat a Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács megalakításáról, amely öt nappal később, november 10-én több ezer fős tömeg asszisztálása mellett alakult meg. Fontos szerepet játszott a délszláv hatalomátvételben, majd 1918. december 26-án feloszlatták.

716 Szabadka (szerbül Subotica) = város Szerbiában, a Vajdaság északi részén, 1918 előtt szabad királyi város Bács-Bodrog vármegyében.

717 Szabadkán 1918. november 1-én alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács és a Katonatanács.

718 A Szerb-Bunyevác Nemzeti Gárda 1918. november 5-én alakult meg, részben helyi bunyevác és szerb fiatalokból és aktív, illetve tartalékos katonatisztekből, valamint a hadifogságukból Szabadkán keresztül hazaigyekvő szerb katonákból. Állományát 22 tiszt és 288 sorállományú katona alkotta.

719 Dr. Pleszkovics Lukács (Luka Plesković) (1871–?) szabadkai magyar-bunyevác közéleti személyiség. 1918. november 11-én a Károlyi-kormány a leköszönő Bíró Károly polgármester helyére őt nevezte ki kormánybiztosnak, akit a Délvidék utolsó magyar főispánjaként tartanak számon.

feltételekről.[720] Nekünk azonban nem volt sem postai, sem vasúti összeköttetésünk a déli területekkel, és semmit sem tudtunk arról, hogy mi történik odalent. Dr. Dembitz[721] november 13-án délelőtt bizalmasan azt mondta doktor J. Vojnić-Hajduknak,[722] hogy a mieink már Topolyán[723] vannak, de mi, többiek ezt nem tudtuk.

Felismerve a közelgő szerencsétlenséget, doktor Pleszkovics egyre arra kérte a mieinket, hogy nevezzék meg jelöltjüket a megüresedett polgármesteri székre.[724] Ő ki fogja járni a városi szenátusnál, hogy a jelöltjüket megválasszák, aki így majd rendelkezhet a gárdánknak történő kifizetésről.

A mieinknek sehogy sem akarózott elfogadni ezt az ajánlatot, már negligálták a kiterjesztett magyar városi szenátust,[725] amely november 8-a után már nem is ült össze. A szenátust és a Magyar Nemzeti Tanácsot is hamarosan teljes egészében felváltotta a mi nemzeti tanácsunk.

Tekintettel a korábbi pártpolitikai viszonyaikra, a magyarok, mint említettük, felajánlották, hogy mi adjuk a jelöltet a polgármesteri tisztségre doktor Vojnić-Hajduk, doktor Andrija Pletikosić[726] vagy doktor Joca

720 A belgrádi katonai konvenciót november 13-án írták alá, ám ezt megelőzően, november 6–7-én Károlyi Mihály személyesen tárgyalt Belgrádban az antant Keleti Hadseregének főparancsnokával a fegyverszünet feltételeiről. A szerb hadsereg délvidéki bevonulását a belgrádi katonai konvenció szentesítette, mivel lehetővé tette számukra a demarkációs vonalig (Arad–Szeged–Pécs) terjedő területek megszállását.

721 Dr. Dembitz Lajos (?) szabadkai főügyész, több alkalommal a város polgármesterhelyettese.

722 Dr. Josip Vojnić-Hajduk (1872–1935) szabadkai horvát jogász, a Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács tagja.

723 Topolya (szerbül Bačka Topola) város Szerbiában.

724 A város polgármestere, Bíró Károly, aki évtizedeken keresztül töltötte be a város első embere tisztjét, 1918. november 11-én lemondott a polgármesteri címről.

725 A november 1-én megalakult Magyar Nemzeti Tanács és a Katonatanács delegáltjaival kibővített városi tanács.

726 Dr. Andrija Pletikosić (?) szabadkai bunyevác jogász, ügyvéd, politikus, 1920–1923 között Szabadka polgármestere.

Manojlović[727] személyében. A mieink ezt az ajánlatot elvből elutasították, doktor Vladislav Manojlović[728] pedig a Nemzeti Tanácsban mondott lendületes, forradalmi beszédében azt állította, hogy a városban egyedül a mi Nemzeti Tanácsunk szuverén, mert az nőtt ki a forradalomból, s nekünk nem kell elismernünk sem a kormány megbízottját, sem a Magyar Nemzeti Tanácsot, sem bármely korábbi állami, katonai vagy polgári hatóságot. Mi szuverének vagyunk!

Ez az álláspont vélhetően nem maradt ismeretlen a kormánybiztos előtt sem, aki ezt követően odáig ment engedékenységében, hogy felajánlotta: jelöljünk a polgármesteri székbe, akit akarunk, csak arra legyünk tekintettel, hogy a jelölt élvezze az ő bizalmukat is. A mieink ezt nem kívánták elfogadni. Elutasították.

Egyébként is nálunk mindig olyan volt a helyzet, mint a felbolydult méhkasban. Állandó ügyelet, és éjjel-nappal folyt a munka. Olyan nyüzsgés volt, mint a Kába-kőnél.[729] Leginkább amiatt, hogy megtudjuk, hol vannak a mieink, és mikor érkeznek meg végre?!

A szabadkai magyar újságok egyre arról írtak, hogy a mieink nem fognak ide jönni, s hogy Újvidékről[730] is, ahová ténylegesen megérkeztek, ki fognak vonulni a Dunán át?!

A kormánybiztos a szerb katonaság érkezése előtt, november 13-án tovább halogatta a gárdánknak kiadandó pénz és felszerelés átadását, úgyhogy már

727 Dr. Jovan Joca Manojlović (1872–1956) szabadkai szerb ügyvéd, politikus, a szabadkai Szerb Takarékpénztár igazgatója, a budapesti, majd a belgrádi parlament tagja. Fivérével, Vojislav Manojlovićtyal a szabadkai és vajdasági szerb társadalmi, kulturális és politikai élet kiemelkedő alakja.

728 Dr. Vojislav Manojlović (1869–1938) szabadkai szerb ügyvéd, a Szerb Nemzeti Radikális Párt tagja, a zombori Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács társalapítója.

729 A Kába-kő vagy Szent Fekete Kő a szaúd-arábiai Mekka város Kába szentélyében található, az iszlám vallás körében nagy tiszteletnek örvendő tárgy.

730 Újvidék (szerbül Novi Sad) = város Szerbiában, a Vajdaság Autonóm Tartomány székvárosa, 1918 előtt szabad királyi város Bács-Bodrog vármegyében.

presztízsünk vált kérdésessé a magyarok szemében. A kapcsolatok holtpontra jutottak. Vagy adják, vagy magunk vesszük el.

A mieink nagyon aggodalmaskodtak és izgultak. A falvakból rablásokról, gyújtogatásokról és betörésekről érkeztek hírek. A frontról érkező katonák bosszút álltak azokon, akik a háború alatt adták, s azokon is, akik kapták a „felmentést". Felmentést a katonai szolgálat alól, hogy a földet művelhessék! És itt volt a visszaélés és a korrupció is, különösen a falusi jegyzőknél! Egyes helyeken antiszemita pogromokra is sor került, nacionalista és egyéb, a bolsevizmussal felérő mindenféle bosszúra!

A szabadkai vasútállomáson egymás után haladtak át a vonatok, éjjel-nappal, folyamatosan. Az egész front ide futott, és sietett, hogy mielőbb hazaérjen. Szabadka útkereszteződés és kiemelt jelentőségű vasúti csomópont egész Magyarországon és Közép-Európában. Örömlövéseket adnak le puskáikból, hogy mehetnek haza. Mintha a fronton lennénk, mert minden katona, mielőtt leadná a puskáját és tölténytartóját, a levegőbe lőve kiüríti azt. Úgy lőnek, mintha parancsra tennék! Mi pedig valamennyien rettegünk, hogy a levegőbe emelkedő puskák csöve nehogy a város felé forduljon!

Szerencsére itt ilyesmire nem került sor! Senkinek a haja szála sem görbült! A katonáktól az állomáson beszedték a fegyvert és a lőszert. Ennek ellenére a helyzet továbbra is kritikus maradt. Sokat beszéltek rettegéssel arról, hogy könnyen megeshet, előbb érkezik meg a hírhedt „zöldkáder"[731] Horvátországból, mint a mi katonaságunk Újvidékről.

Ezen a délutánon[732] a kormánybiztos, szokásától eltérően, személyesen jött el hozzánk, hogy tárgyaljon velünk! Érkezését megelőzően a mieink idegesen és feldúltan arról határoztak, hogy készek akár erővel is fellépni! A gárdánk részére kell a pénz – mennydörögte doktor Ćata.[733]

731 Csapatokba verődött katonaszökevények.

732 1918. november 13.

733 Dr. Jovan Petrović-Ćata (?) szabadkai szerb ügyvéd, a Szerb-Bunyevác Nemzeti Tanács titkára.

Ha nem adják szép szóra, elvesszük erővel – fűzte tovább a szót mély hangján Blaško[734] atya. Ilyen helyzetben érkezik a biztos! Kenyértörésre fog sor kerülni, ez egyértelmű. Kedvetlenség a Tanácsban, és még lehangolóbb odakünn. Hideg novemberi nap. Észak fagyos ködbe burkolózik, amely mint olvadt ólom borítja be Szabadkát. Odabent rossz a hangulat, hol vannak a mieink és mit csinálnak ennyi ideig?! Már-már úrrá lesz rajtunk a beletörődés! Nincs semmilyen kapcsolatunk Újvidékkel, és az égvilágon semmit sem tudunk! Pattanásig feszült idegek, amelyek bármikor elpattanhatnak, mint egy túlfeszített húr!

Pleszkovics nem adja fel, folyton polgármestert kér tőlünk, míg a mieink pénzt és élelmet követelnek. A kormánybiztos állítja, hogy nincs, de nem is adhatna a polgármester nélkül! Ekkor Blaško atya, szakításra készen, azt mondja Pleszkovicsnak, akivel mindvégig hősiesen küzdött:

– Nem kell fegyvert adnia, mert magunknak is van elegendő (ezt Mazić[735] tájékoztatásából tudta), azonban a raktárakat az élelem miatt meg kell nyitniuk!

Ugyanebben a pillanatban odalépett Pleszkovics kormánybiztos asztalához Ivan Marcikič[736] vármegyei tisztviselő, és bizalmasan, ám úgy, hogy mások is hallhassák, a következőt mondta:

– Főispán úr, Mihajlo Bodi[737] szerb vezérkari őrnagy a zsedniki[738] vasútállomásról (Szabadkától 18 kilométerre délre) kérdezteti, hogy kész-e fogadni Szabadka a szerb katonaságot?

734 Blaško Stipan Rajić (1878–1951) bácskai horvát katolikus pap, irodalmár, politikus. 1911-től haláláig a szabadkai Szent Rókus-templom plébánosa, aktív részt vállalt a délvidéki területeknek a délszláv államhoz kerülése érdekében folyatott politikai szervezkedésben és propagandában.

735 Andrija Mazić (1896–?) szabadkai bunyevác tartalékos tiszt, a Szerb-Bunyevác Gárda egyik megszervezője, a hatalomátvételt követően Szabadka rendőrkapitánya.

736 Ivan Marcikič (1888–1927) labdarúgó, sportember, a Bácska Futballklub egyik sztárja, vármegyei hivatalnok.

737 Mihajlo D. Bodi (1884–1953) szerb katonatiszt, 1919-ben a szerb hadseregnek a budapesti antantmisszió mellé delegált képviselője.

738 Stari Žednik (magyarul Nagyfény) = község Szerbiában, 1918 előtt Bács-Bodrog vármegyéhez tartozott.

– Köszönöm szépen, főispán úr! – mondta erre Blaško atya – Többé nincs szükségünk a fegyvereire, sem az élelmére, sem a pénzére!

Doktor Pleszkovics jól láthatóan elsápadva felemelkedett, és Tanácsunk nagytermén keresztül, ahol a mieink közül számosan várakoztak, kiment az elnöki teremből. Ismét szakítva korábbi szokásával, ékes szerb nyelven a következőket mondta:

– Igen! Igen! Uraim! A szerb hadsereg érkezik. Úgy illik, hogy kimenjünk az állomásra üdvözölni őket.

Viharos üdvrivalgás! Minden ügyünk megoldódott, mert pár órán belül testvéreink elhozzák nekünk a szabadságot mindörökre! Így gondoltuk. S ahogy gondoltuk, úgy is lőn! Mindenki ölelkezett, egymás kezét szorongatta és sírt a boldogságtól, mígnem először a városházán felcsendültek gyönyörű dalaink: a „Hej Sloveni,"[739] a „Srbijanci i Bosanci"[740] és az „Orao klikće"[741]!

Mindenki az állomásra igyekezett. Ki hagyta volna ezt ki! Csak az a kár, hogy sokan nem tudtak róla. De ki kockáztatná meg, hogy hazamegy szólni másoknak, miközben a katonaság megérkezhet, s ő lemarad a beérkezésükről?!

Úgy határoztunk, hogy doktor Joca Manojlović üdvözölje a nevünkben a katonaságot az állomáson. A Tanácsba érkezésükkor pedig Blaško köszöntse őket!

– Hej, Marko testvér! Hát mi történik itt velünk? – mondta barátkozva és örömében a vállamat veregetve Blaško Rajić, miközben közeledtünk a vasútállomásra.

Hat óra körül valamennyien lementünk, és végig az Aleksandar – akkor még Kossuth – utcán elindultunk az állomáshoz.

739 Samuel Tomašik 1834-es szerzeménye, amely a szláv népek pánszláv himnuszaként vált ismertté. Az ún. „második", 1945-től 1991-ig létezett Jugoszlávia hivatalos himnusza volt.

740 A 19. század végén született népszerű, a muzulmán bosnyákok és a szerbek rokonságát hirdető, harcra buzdító dal, szerzője ismeretlen.

741 Azaz „Sas vijjog a magasból", Vasa Živković, 19. századi pancsovai szerb költő és pap szerzeménye.

Az állomásra kijött a polgármester-helyettes, doktor Dembitz is a szenátussal és a Magyar Nemzeti Tanács tagjai is.

A szerb katonaság érkezése 1918. november 13-án 6 óra 35 perckor

Külön álltunk mi és külön a magyarok. Azt szerettük volna, ha a mi „Živio"-nk túlharsogja az ő „Éljen"-üket. Így is történt.

Laza Stipić[742] az órájára pillantott, miközben a vonat, megkapva a jelet, begördült az állomásra. Az óra 6 óra 35 percet mutatott, amikor Laza vidáman azt mondta: Finis Hungariae![743] Ebben a pillanatban megörvendeztetett minket a mozdony, amelyen egy sajkacsás[744] katona állt, kibiztosított puskával! Elővigyázatosság – arra az esetre, ha a masiniszta megbokrosodna!

Néma csend! A katona törte meg halk köszöntésével:

– Jó estét!

– Adjon Isten neked is – mondtuk, és megéljeneztük a testvéreket, akik a vagon lépcsőin szálltak le.

„Živeli! Živeli!... Isten hozott benneteket, hogy soha ne hagyjatok el bennünket!"

Az egyik kocsiból más tisztekkel együtt a felszabadított Szabadka szent földjére lépett a 8. gyalogezred második zászlóaljának parancsnoka, Anta Živulović,[745] miközben a zászlóalj felsorakozott a vonat mellett.

Dr. J. Manojlović köszönti őket, szemmel láthatóan az izgatottságig meghatottan, költői fordulatokkal és szép szavakkal mond nekik istenhozzádot:

742 Lazar Stipić (1890–1944) szabadkai horvát újságíró, laptulajdonos és szerkesztő.

743 Azaz: *Vége Magyarországnak!*

744 Šajkača = a szerb hadsereg posztóból készített sapkája.

745 Nem sikerült fellelni életrajzi adatait.

Drága testvérek! Koszovói hősök! Koszovó[746] megbosszulói! Váratlanul ért minket a hír, hogy érkeztek. Nem tudtunk előkészületeket tenni a méltó fogadtatás érdekében, azonban itt, Szabadkán 70 000 bunyevác és szerb fogad benneteket tárt karokkal,[747] hogy forró testvéri keblére öleljen. Ha nem lennétek vér a vérünkből s hús a húsunkból, akkor is büszkén fogadnánk a világ legdicsőbb hadseregét... hát még így, édes testvéreinket! Testvérek! Ha szép az álom, akkor szép, hadd járjon a világ a csodájára... azonban drága testvéreim, ez nem álom, nem álom! Hadd szóljon Ravijolja[748] tündéréneke: „És most valóság lesz az álom."[749]

Isten hozott benneteket, testvérek!

Utána dr. Havas Emil[750] szólt a Magyar Nemzeti Tanács nevében: „Testvérek! A Magyar Nemzeti Tanács felhatalmazásából üdvözöllek benneteket a szabadkai magyar polgárság nevében. Nemcsak barátsággal, de szeretettel várunk benneteket. A magyar nép a tiétekkel együtt négy éven keresztül szenvedett. Ahogy közeledünk a békéhez, az új magyar demokratikus nemzet nevében, egy szabad, demokratikus állam küldötteit köszöntjük bennetek. Isten hozott benneteket!"

746 Koszovó (szerbül Kosovo) = többségében albánok által lakott, vitatott jogállású terület a Balkán-félszigeten. 2008-ban a helyi parlament egyoldalúan kikiáltotta Koszovó függetlenségét. A szerbek számára Koszovó a rigómezei csatát is jelenti, ami véget vetett a középkori szerb államiságnak. Ezt a rigómezei csatát „bosszulta" meg a szerb hadsereg az 1912-es Balkán-háborúban.

747 Az 1920-as délszláv hivatalos összeírás szerint a város lakosságából valóban 70 737 fő vallotta magát horvátnak és szerbnek, 3033 zsidónak, 24 678 fő magyarnak és 2349-en németnek. Ugyanakkor az 1910-es magyar népszámlálás adatai szerint, amely anyanyelvre kérdezett rá, Szabadka 94 610 polgárából 55 587 volt magyar, 3514 szerb, 1913 német, 39 (sic!) horvát és 33 247 egyéb anyanyelvű. Ez utóbbi kategória döntően a horvátok bácskai ágát lefedő bunyevác népességet jelentette.

748 A szláv mitológiában gyakori tündérek leghíresebbike, akit a népi hős, Marko királyfi legyőz.

749 Jovan Jovanović Zmaj újvidéki szerb költő *Brankova želja* („Branko kívánsága") című híres költeményének sora.

750 Dr. Havas Emil (1884–1944) szabadkai ügyvéd és irodalmár, a polgári radikális párt színeiben a Magyar Nemzeti Tanács tagja.

Végezetül a magyar városigazgatás nevében dr. Dembicz tartott beszédet magyarul, akárcsak dr. Havas, amit dr. Petrović-Ćata azonnal szerbre fordított.

Živulović ezredes röviden, katonásan, békét és rendet ígérve köszönte meg a köszöntéseket! Živulović parancsnok Micki (Mihajlo) Bodi őrnagygyal együtt bement a vasútállomásra, hogy fellelkesítse a még aznap este Zomborba és Bajára vonuló katonaságot az utazáshoz. A katonaságot innen Milenko Tadić[751] földbirtokos kísérte el Bajára, hogy ott segítségükre legyen.

Nem sokkal később valamennyien hazamentünk, majd kitűzve kokárdáinkat, melyet asszonyaink és leányaink már korábban elkészítettek, családtagjainkkal együtt a Nemzeti Tanácsba vonultunk.

Doktor Matijević[752] kíséretében megérkezett a várva várt parancsnok, Živulović úr, akit Blaško atya szívélyesen üdvözölt a következő szavakkal:

„Uraim, a szabadkai Bunyevác-Szerb Nemzeti Tanács és a város 70 000 bunyevác és szerb lakója nevében van szerencsém köszönteni Önöket mint a győzedelmes szerb csapatok vezetőit, mint az idegen elnyomás súlyos igája alóli felszabadítókat. Fegyvereik csengése, uraim, csengőszó, amely jelzi feltámadásunkat, begördülő ágyúik dörgése lerombolja a városokat és tornyokat, amelyekben a bennünket elnyomó erő lakozott. Győzedelmes katonaságuk két szárnya olyan nekünk, mint édesanyánk, Jugoszlávia két karja. Szilárd és erős karok, amelyeket megedzett a több mint négy esztendei háború. Azonban mi nem félünk tőlük, inkább azt kérjük, hogy átkaroljanak, és anyai keblére öleljenek. Ám fájjon, nem számít, de ez az ölelés eltépi láncainkat és szétzúzza az igát, amely alatt eleddig szenvedtünk, s szabadok leszünk drága édesanyánk, a délszlávok anyjának ölében.[753] Isten hozta Önöket, éljen!"

751 Nem sikerült fellelni életrajzi adatait.

752 Doktor Stipan Matijević (1872–1939) szabadkai horvát ügyvéd és politikus, Szabadka első polgármestere a délszláv hatalomátvétel után.

753 Lefordíthatatlan szójáték: *u krilu mile majke naše, majke Jugovića.* Amelyből a *majke Jugovića* („délszlávok anyja") egyúttal utal a szerb népi hőseposzban szereplő öreg Jug Bogdan gyermekeinek anyjára, aki mind a kilenc fiát elveszítette a rigómezei csatában.

Ugyanezen az estén közös vacsora volt az Arany Bárány Hotelben, amelyen szinte valamennyien részt vettünk, hihetetlen lelkesedéssel telve.

Egy közös nagy asztal mellett ültünk. Az asztalfőn ült Živulović parancsnok és Bodi M. őrnagy. A kijáratnál az ajtók mellett négy fegyveres katonánk vacsorázott. A másik sarokban azonban magyar katonatiszteknek egy nagyobb csoportja ült. Mintegy harmincan lehettek.

Amikor az őrnagy felállt és pohárköszöntőt mondott Péter királyra, elkezdtem a himnuszunkat énekelni, amihez rögtön csatlakozott Blaško és a többiek, és a szokásoknak megfelelően felálltak. A lelkesedés határtalan volt. Első ízben zendült fel a szerb himnusz Szabadkán, méghozzá nyilvánosan!

Amikor a magyar tisztek, akik szintén felálltak, megtudták, hogy mit éneklünk, szomorúságukban fejüket forgatva és bajuszukat harapdálva szétszéledtek.

Ugyanezen az estén a katonaság a mi gárdánkkal járőrözött a városban. S míg ott ültünk, megérkezett a lovasságunk és a tüzérségünk is a városba.

Ezen az éjjelen a magyar katonák megpróbálták kinyitni a mai Tiszti Klubban lévő katonai raktárat, hogy az összegyűlt tömeggel széthúzzák az oda összegyűjtött ruhát, bakancsokat és élelmet, hogy a szerb katonaságnak kevesebb zsákmány jusson.

Értesülve erről a Nemzeti Gárdánk és katonaságunk a helyszínre sietett, csőre töltött puskákkal szétzavarta a tömeget és helyreállította a rendet.

Amikor késő este szétszéledtünk a hotelből, már lovas járőrökkel is találkoztunk, akik közül a mieink nekividámodva néhányukat akaratuk ellenére behúztak Stipan Matijević pincéjébe, hogy ők is „áldozhassanak" a mi kelebiai[754] borunkkal!

Valóban csak ennyit és ezt is csak nagy nehezen fogadták el!

754 Kelebia (szerbül Kelebija) néven ma két község létezik. Az egyik a mai Magyarország területén Bács-Kiskun megyében, a másik Szerbia legészakibb részén fekszik. A trianoni békeszerződés által megállapított új határvonal ugyanis kettévágta a Kelebia-puszta nevű tanyavilágot, így 1920 után két faluközpont alakult ki.

Másnap a Duna hadosztály stábját fogadtuk, amelynek élén egy szimpatikus tüzér ezredes, Vladislav Krupežević[755] úr volt. Vele érkezett helyettese, a határozott tüzér alezredes, Milan Atanacković [756] úr is. Ugyanaznap megérkezett a mi korábbi „hazai" ezredünk, parancsnokával, a kedvelt és szívélyes Mihajlo S. Nedić[757] parancsnokkal és más tisztekkel.

Az ő pontos érkezésükről senki sem tudott, így a hírre, hogy megérkeztek, csak nagyon kevesen verődtek össze a mieink közül a vasútállomáson, akik a legszívélyesebben üdvözölték őket. Az agilis Mara Malagurska[758] asszony virágcsokrokat adott át nekik, és miközben sorra felékesítette őket, nem is sejtette, hogy egyikük nemsokára meg fogja kérni a kezét![759]

Krupežević ezredes átvette a városparancsnokságot, míg helyettese, Atanacković alezredes a helyőrség parancsnokságát. Megérkezésüket követően azonnal lázas tevékenységbe fogtak, többek között a posta és a telefonközpont cenzúrájának vezetőjéül Dragoslav P. Đorđević[760] tüzér hadnagyot, Szabadka későbbi polgármesterét és főispánját tették meg.

Mi nem tudtuk megállni, hogy valamilyen látványos módon ne mutassuk ki afelett érzett nagy örömünket, hogy ilyen vendégek érkeztek hozzánk, ezért a Nemzeti Tanács nevében meghívtuk estére a mi helyiségeinkbe.

Krupežević eleget tett a meghívásnak, és társaival eljött a Nemzeti Tanácsba, amely mennydörgő éljennel köszöntötte őt. A hölgyek olyan virágesővel árasztottak el, hogy az ezredes teljesen meglepődött a fogadtatás szívélyességétől. Az arcán látszódott, hogy ettől a virágesőtől és szívélyes fogadtatástól jobban megilletődött, mint a harcmezőn gyilkos puska- és ágyúgolyók

755 Vladislav Krupežević (1876–1945) szerb katonatiszt, a hatalomátvétel után a város katonai parancsnoka.

756 Nem sikerült fellelni életrajzi adatait.

757 Nem sikerült fellelni életrajzi adatait.

758 Mara Malagurska (1894–1971) szabadkai horvát írónő, fordító és néprajzkutató.

759 Dragoslav P. Đorđević.

760 Dragoslav P. Đorđević (1887–?) szerb politikus és ügyvéd, 1924-ben főispán, majd 1926-tól Szabadka polgármestere, később a Verbászi Bánság bánja, majd szenátor.

között. Itt doktor Jovan Petrović-Ćata üdvözölte lelkes szavakkal, amit az ezredes meleg szavakkal köszönt meg, és beszédét „éljen Jugoszlávia" felkiáltással zárta. A helyeslő felkiáltásoknak, mint „éljen testvérek", „éljen a büszke és hős szerb hadsereg", nem akart vége szakadni. A fogadtatás minden tekintetben szívélyes volt, olyan, amilyent megérdemelt az a katonaság, amely bizonyította, hogy az ellenséggel is képes emberséget tanúsítani, és hősiességében sem felejti nagyapái jelmondatát, hogy mindent a becsületért, de a becsületet semmi áron.

A fogadtatás az állomáson és a Tanácsban oly szívélyes volt, hogy arról Krupežević a *Narod*[761] 1919/3. számában (M. Protić cikkében: „Miről mesélnek nekünk ismerőseink, a szerb katonatisztek") megjelentek szerint a következőket mondta:

„Noha a magasabb rangú tisztek közül elsőként érkeztem Belgrádba, és tényleg elárasztottak a kocsiban a koszorúk és virágok, mégis jobban meghatódtam és kellemesebben éreztem magamat ugyanebben a helyzetben Szabadkán, mert Belgrádban fel voltam készülve a szívélyes fogadtatásra és üdvözlésre, de Szabadkán nem!"

Az érkezésüket követő napon, november 15-én a parancsnokok autóba ültek. A sofőr mellett ült egy felfegyverzett katonánk, hátul Krupežević Rátvay Imre[762] magyar őrnaggyal, előttük pedig az üléseken Nedić úr foglalt helyet a szárnysegédjével.

Rátvay a magyar katonaság képviselőjeként átadta a város parancsnokságát, a várost és valamennyi katonai objektumot.

Nedić úr kérésére Rátvay úr az ő „négy"! ezredével a Nedić úr által a részére biztosított hat vagonban azonnal át lett dobva a demarkációs vonalon. Ezzel egyszer s mindenkorra véget ért a magyar katonaság uralma.

Krupežević és Atanacković uraknak már nagyon határozott álláspontja volt az itteni helyzetet illetően. Határozott, kezdeményező típusú emberek voltak, és ügyes intervencióiknak köszönhetően sikerült gyorsan kezünkbe

761 A Jugoszláv Demokrata Párt lapja, amely 1919 novemberétől 1922 végéig jelent meg.

762 Rátvay Imre (?) magyar katonatiszt, a szabadkai 86. gyalogezred főtisztje.

vennünk valamennyi városi és kormányzati intézményt! Igazából nem is gondoltuk, hogy máshogy is történhet!

November 24-én, nem sokkal a szerb katonaság Szabadkára érkezése után a baráti és szövetséges Franciaország is küldött néhány egységet a felejthetetlen barát, a nekünk oly kedves Marminac ezredes (lietant-colonel Al. Marminac)[763] parancsnoksága alatt. Feddhetetlen magatartásával nagyon hamar megnyert valamennyiünket. Minden nap korán kelt, és elment a szerzetesek római katolikus templomába. Amikor az első napokban a Polgári Kaszinó képviselői felkeresték, hogy meghívják egy vacsorára, Marminiac kijelentette, hogy semmit sem fogadhat el írásos felkérés nélkül, és azt is csak a szerb parancsnokságon keresztül. Ezen könnyű volt segíteni. Rendkívül szeretett bennünket, és ezt minden lehetséges módon ki is mutatta. Szívesen jött társaságunkba, ünnepségeinkre, amennyire tudott, szerbül beszélt velünk, francia nyelviskolát alapított, ahol ő maga és a tisztjei oktattak. Csakhogy mindez nem tartott sokáig, mert már kora tavasszal, május 5-én parancs érkezett, hogy induljanak Szegedre. A búcsúztatás nagyon szívélyes volt. Mi sajnáltuk a tisztek távozását, míg a katonák elmenetelét a likőrkereskedők fájlalták.[764]

763 Nem sikerült fellelni életrajzi adatait.

764 A forrás bibliográfiai adatai: Marko Protić: *Zlatni dani Subotice. Od oslobođenja do potpisa mira. 13 nov. 1918 – 4 juna 1920.* Gradska Stamparija i Knjigoveznica, Subotica, 1930, 33–39. Szerb nyelvből fordította: Hornyák Árpád.

Páldi Vilmos felvidéki tanító 1918–1938 közötti feljegyzései

Élete

Páldi Vilmos (1880–1966) a két világháború közötti Csehszlovákiában, Nyitrán tanítóként, majd idő előtti nyugdíjazását követően, 1925-től kántorként és karnagyként működött Vágsellyén. 1914–1920 között a *Nyitramegyei Szemle* hetilap társszerkesztője volt. Trianont követően is megőrizte magyar identitástudatát, mindhárom gyermekét Magyarországon taníttatta, tevékenysége miatt nemegyszer került összetűzésbe a csehszlovák hatóságokkal. Több ízben publikált az Érsekújváron kiadott, *Világosság* című magyar katolikus oktatásügyi folyóiratban. Nevéhez fűződik az általa vezetett vágsellyei Cecília Kórus megalapítása, ezzel ugyancsak a magyar nemzeti érzést kívánta erősíteni a Felvidéken. Az 1930-as években már az egyházzene legkiválóbb elméleti művelőinek egyikeként tartották számon, aki a gyakorlati munkában is jelentős eredményeket ért el. Karnagyi tapasztalatairól gyakran publikált, így például 1936-ban *Vegyeskar – férfikar?* címmel írt cikket a *Magyar Dalunk* elnevezésű lapban, melyet a Csehszlovákiai Magyar Dalszövetség adott ki hivatalos közleményként. Budapesten, 1966-ban hunyt el.[765]

765 Páldi Vilmos életéről és munkásságáról mindeddig nem jelent meg összefoglaló tanulmány vagy monográfia. Az életrajzi adatokat a visszaemlékezéséből és a korabeli sajtóban megjelent cikkekből gyűjtöttük össze.

Páldi Vilmos: Vázlatos följegyzések (1918. XII. 10-től 1938. XI. 10-ig)

Nagyságos Bartal Alajos[766] úrnak
Tanítóképző intézeti igazgató
Esztergom

Igen Kedves Barátom!

1938. június 27-én Esztergomban tartott negyvenéves iskolatársi találkozónk alkalmával megtisztelő fölszólításodra megígértük Neked, hogy a 40 évvel ezelőtt végzett tizennégy iskolatársból életben maradt és összejött hat „öreg diák" egy éven belül megírja és megküldi tanítói pályafutásának rövidre fogott történetét.

Találkozónk óta nagy történelmi események zajlottak le körülöttünk. Az átkos trianoni határ jórészben összeomlott, s mi, elszakított „felvidéki"-ek egymilliónyian hazakerültünk.[767] Ígéretemnek most teszek eleget, amikor a 40 éves múltból, az utolsó húsz évnek – a csehszlovák uralom alatt átszenvedett időnek néhány jellegzetes adatát jegyeztem le.

A nehéz tanítói pályára készülő mai ifjúság tanulja meg e feljegyzésekből, hogy akkor is becsületes, meg nem alkudó magyarnak kell lennünk, amikor nem áld – hanem ver a sors keze!

766 Bartal Alajos (1884–1951) pedagógus, 1918-tól az Esztergomi Érseki Római Katolikus Tanítóképző Intézet tanára, 1926-tól 1947-ig annak igazgatója.

767 Az 1938. november 2-án meghozott ún. első bécsi döntés eredményeként 11 927 km²-nyi terület került vissza Csehszlovákiától Magyarországhoz, mintegy 1 060 000 főnyi lakossággal. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 84%-a, az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint viszont csak 57%-a volt magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű.

Vágsellye,[768] 1939. június 20.
Igaz nagyrabecsülő barátsággal híved:
Páldi Vilmos
(Pazsitka)

Vázlatos följegyzések
arról, hogy mit tettem polgártársaim és családom magyar nemzeti érzületének megőrzése érdekében a csehszlovák megszállás 20 éve alatt Nyitrán[769] 1918. december 10-től 1925. november 27-ig és Vágsellyén 1925. november 27-től 1938. november 10-ig

Amikor egy szürke ember leigázás alatt dolgozik
1918. december 9-én estefelé kaptam meg Esztergomból édesapám táviratát édesanyám haláláról. Édesanyám a ravatalon feküdt, s házámnak most kezdik megásni a sírját... mert az úgynevezett csehszlovák megszálló csapatok előőrsei e napon vették hatalmuk alá a nyitrai vasúti állomás környékét,[770] s a vonatok Nyitráról Érsekújvár felé már nem közlekedhettek. Másnap, dec. 10-én reggel 9 óra tájban gördült be Galgóc[771] felől a nyitrai állomásra a csehszlovák katonai páncélvonat. Ott állottam én is a zokogó, néma fájdalommal sírdogáló magyar vasutasok soraiban, de édesanyám halála fölötti fájdalmamat hatványozottabb mértékben meghaladta ennek a kegyetlenül szomorú ténynek a látása, hogy Nyitrát is – ahonnét a 14-es honvédek[772] soksok menetzászlaja általam is búcsúztatva halni kész elszántsággal indult a harcterek felé, ahol dicsőséget dicsőségre halmozva védte ezt az ősök vérével

768 Vágsellye (szlovákul Šaľa) város Szlovákiában, a nyitrai kerület vágsellyei járásának székhelye, 1918 előtt Nyitra vármegyéhez tartozott.

769 Nyitra (szlovákul Nitra) város Szlovákiában, a nyitrai kerület székhelye, 1918 előtt Nyitra vármegye székhelye.

770 A csehszlovák hadsereg 1918. december 12-én szállta meg Nyitrát.

771 Galgóc (szlovákul Hlohovec) város Szlovákiában, a nagyszombati kerület galgóci járásának székhelye, 1918 előtt Nyitra vármegye galgóci járásának székhelye volt.

772 Azaz a m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred katonái.

megszentelt hazai földet – most az összeomlás után ez a csehszlovák hadsereg, a világ leggyávább népe, hiéna módon ráveti magát erre a szent földre és védtelen népére. Ott, a nyitrai vasúti állomáson fogadtuk meg 3-4-en elbúsult, lélekben megtört szegény magyarok: a csehekkel soha-soha barátságot nem kötünk, akármeddig maradnak is itt, s ha a kegyetlen sors úgy akarná, hogy uralmuk alatt nyögjünk, nekik őszintén szolgálni soha nem fogunk... Ők alattomos ravaszsággal, hazugság, árulás, esküszegés jutalmaként nyomultak be a mi szent földünkre..., mi pedig önzetlen becsületességgel, okosan, óvatosan és teljes meggyőződéssel arra fogunk törekedni, hogy ez a gyalázatos és megszégyenítő cseh invázió minél rövidebb ideig tartson.

Öttagú családommal a legbizonytalanabb jövő előtt állottam. Feleségem, aki okl[eveles] tanítónő, egy szót sem tudott szlovákul. Mária lányom a szabadkai[773] áll[ami] tanítónőképző III. éves növendéke, a cseh megszállás előtti hetekben, spanyoljárvány miatt szünetre jött haza Nyitrára. Béla fiam a nyitrai gimnázium IV. osztályos – Ida lányom pedig a nyitrai el[emi] isk[ola] III. osztályos tanulója volt, s egyikük sem tudott szlovákul egy szót sem. Magam töredezve, nyelvtanilag hibásan beszéltem szlovákul.

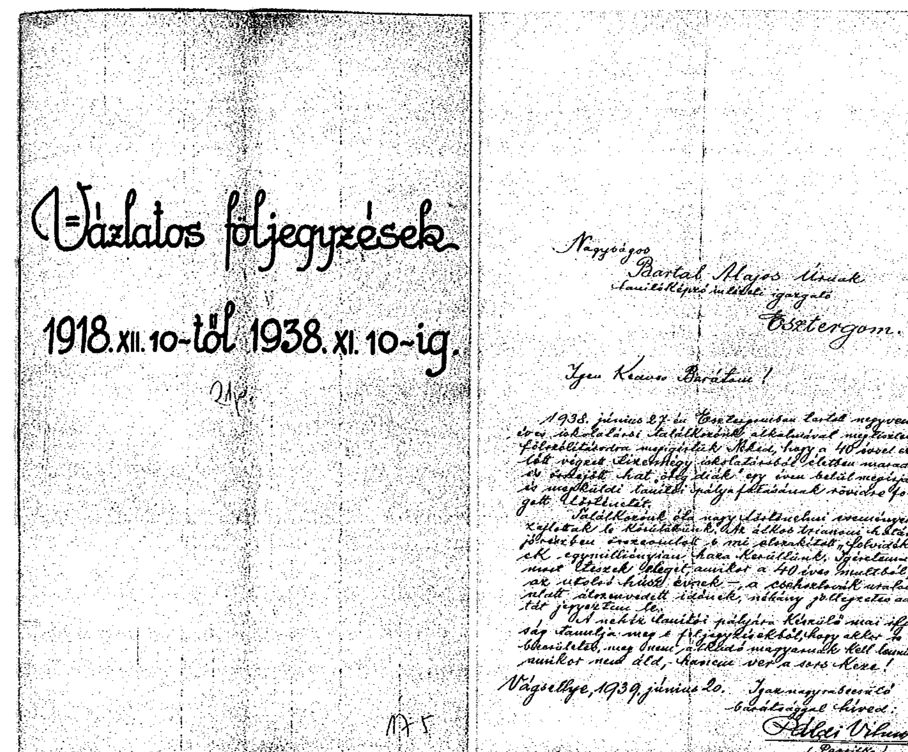
Amikor az ún. csehszlovák csapatok még csak Szakolca[774] környékén törtek be az országba,[775] a magyar kormány rendeletére dr. Ősz Béla[776] Nyitra vármegyei kir[ályi] tanfelügyelő utasítására, a nyitrai iskolában megkezdtük néhány heti óra keretében a szlovák nyelv tanítását 1918. november elején. Meg kell vallanom, hogy ez a tanítás és tanulás igen kevés eredménnyel járt, mert a mi 9 tagú tantestületünkben csak egyetlenegy kartárs bírta

773 Szabadka (szerbül Subotica) város Szerbiában, az észak-bácskai körzet adminisztratív központja, 1918 előtt szabad királyi város Bács-Bodrog vármegye területén.

774 Szakolca (szlovákul Skalica) város Szlovákiában, a nagyszombati kerület szakolcai járásának székhelye, 1918 előtt Nyitra vármegye szakolcai járásának székhelye volt.

775 Szakolcát 1918. november 6-án foglalták el a csehszlovák csapatok.

776 Ősz Béla (1877–?) 1918 előtt Nyitra vármegye állami tanfelügyelője, ezt követően Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei, majd 1939-es nyugdíjba vonulásáig budapesti királyi tanfelügyelő, a budapesti közigazgatási bizottság tagja.

Vázlatos följegyzések

1918. XII. 10-től 1938. XI. 10-ig.

Nagyságos
Bartal Alajos Úrnak
tanítóképző intézeti igazgató
Esztergom.

Igen Kedves Barátom!

1938. június 27-én Esztergomban tartott negyven éves iskolatársi találkozónk alkalmával megtisztelő felszólításodra megígértük Neked, hogy a 40 évvel ezelőtt végzett [illegible] iskolatársból életben maradt és összejött hat öreg diák egy éven belül megírja és megküldi tanítói pályafutásának röviden fogott történetét.

Találkozónk óta nagy történelmi események zajlottak le körülöttünk. Az álnok trianoni határ [illegible] összeomlott s mi elárvult „felvidékiek" egymilliónyian haza kerültünk. Ígéretemnek most teszek eleget, amikor a 40 éves multból, az utolsó húsz évnek –, a csehszlovák uralom alatt átszenvedett időnek, néhány [illegible] adatát jegyeztem le.

A nehéz tanítói pályára kerülő mai ifjúság tanulja meg e följegyzésekből, hogy akkor is [illegible] magyarnak kell lennünk, amikor nem áld, hanem ver a sors keze!

Vágsellye, 1939. június 20.

Igaz nagyrabecsülő barátsággal híved:
Páldi Vilmos

Páldi Vilmos 1918–1938 közötti csehszlovákiai feljegyzései

tökéletesen a szlovák nyelvet, míg akkori növendékeink 99%-ának fogalma sem volt a szlovák nyelvről.

1918. december 10-ike után, amikor a csl. [csehszlovák] katonasággal a čs[ehsz]l[ovák] polgári hatóságok is befészkelték magukat, kíméletlen ütemben kezdődött a szlovákosítás. Nyitra város és környéke valóságos haditábornak rendeztetett be, s a tollas kalapú cseh legionárusok[777] vandál módon viselkedtek a magyarul beszélőkkel szemben. Ártatlan iskolás gyerekeinket lelkiismeretesen figyelmeztettük, nehogy hangosan beszéljenek az utcán

777 Azaz a csehszlovák katonák.

a cseh katonák előtt. Ennek ellenére számtalanszor megtörtént, hogy az iskolába jövő vagy onnan távozó tanulóink kezéből a cseh katonák kiragadták a magyar tankönyveket s összetépték. Vagy a magyarul beszélő gyermekeket kegyetlenül elverték. A tanítás azonban az összes nyitrai iskolákban a régi tanerőkkel 1919. május 3-ig magyar nyelven folyt.

1919. február 18-án nagy áldozattal megszerzett čs[ehsz]l[ovák] útlevéllel indultam útra Mária III. éves képzős lányommal, hogy tanulmányát folytathassa. A Párkány[778]–Esztergom közötti Duna-híd Párkány felőli első ívét a csehek néhány héttel előbb fölrobbantották.[779] A hídhoz érve az útlevélláttamozás- és alapos poggyászvizsgálaton szerencsésen túlestünk. Fölengedtek a hídra. A híd 2-ik íve felé, a rögtönzött deszkapallón kapaszkodtunk fölfelé, de itt ismét cseh őrségbe botlottunk. Itt brutális szidalmazásban részesültünk, s a trágár csehszlovák szavak özönét hála Istennek leányom nem értette. Némán tűrtük a csehek fenyegetését, hogy mindkettőnket a Dunába löknek. Útlevelemben ugyanis utazásom célja be volt vezetve: leányomat iskolába viszem. Ezen bőszültek föl a csehek, hogy tanító létemre Magyarországba, magyar iskolába viszem leányomat! Nagy bűn volt ez szemükben. De baj nélkül jutottunk át. Budapesten leányomat mint menekült szabadkai áll. képzőst a Csalogány utcai képzőbe utalták ideiglenesen. Egyheti utánjárással végre sikerült a jugoszláv és francia követségektől Budapesten vízumot szereznem. Elindultam tehát Szabadkára leányom ottmaradt ingóságaiért. Mikor Szabadkán az áll. képző igazgatójának, Barkáts Máriának[780] átadtam a magyar kultuszminisztériumtól rám bízott szóbeli utasítást, a tiszteletre

778 Párkány (szlovákul Štúrovo) város Szlovákiában a nyitrai kerület érsekújvári járásában, 1918 előtt Esztergom vármegye párkányi járásának székhelye.

779 A csehszlovák katonák 1919. július 22-én robbantották fel a hidat, a forgalom 1927-ben indult újra.

780 A Magyar Királyi Állami Tanítónőképzőintézetet 1870-ben alapították Szabadkán. Neves igazgatónője, Barkáts Mária (1871–1963) a szerb megszállást követően Magyarországra távozott, és 1920–1928 között a budapesti Erzsébet Nőiskolát (ma Teleki Blanka Gimnázium) vezette.

méltó, mindig erőslelkűnek ismert hölgy szívfacsaró könnyek között tette föl előttem a kérdést: „tehát nem szabadulunk meg a szerbektől?"

Visszatérve Budapestre 1919. március 8-án a kultuszminisztériumban hangsúlyozottan lelkemre kötötték annak a bölcs intézkedésnek Nyitrán és környékén való terjesztését, hogy a tisztviselők, vasutasok, tanítók stb. maradjanak helyeiken, s ha a csehek fogadalmat, esküt követelnek, ki-ki tegyen eleget, hivataloskodjanak, tanítsanak szlovákul, csak őrizze meg mindenki szíve-lelkében a magyar haza iránti hűségét, és sohase legyen árulója nemzetének. Természetesen a rám bízottaknak mindenben igyekeztem megfelelni.

Lényegesen megváltozott a helyzet 1919. szeptember 1-vel. Még a nagy szünidőben kiutasították a csehek Nyitráról a gimnáziumi és polgáriskolai összes tanerőket, s helyükbe Csehországból hozott, igen-igen kétes kinézetű, ismeretlen múltú „tanárokat" alkalmaztak. Minket, elemi iskolai tanítókat egyelőre azért tűrtek meg állásainkban, mert nem tudtak akkor még szlovák tanítókat szerezni, ti. az itt talált szlovák tanítókat átminősítve školský inšpektorokká (tanfelügyelőkké), igazgatókká, hivatalfőnökökké nevezték ki. Mi tehát egyelőre meghagyattunk, azonban a legszigorúbban elrendelték, hogy a tanítás ezen naptól kezdve (1919. IX. 1.) kizárólag szlovák nyelven történjék, s a magyart még kisegítésképpen sem szabad használnunk, sőt az iskolán kívüli érintkezésben is a szlovák nyelvet írták elő. A szlovákosítás és szlovákosodás tehát mind szélesebb rétegekre terjedt ki, amit nagyon elősegített a beözönlő čs[ehsz]l[ovák] tisztviselők növekedő száma, a tisztviselők és tanítók számára kötelezően látogatandó szlovák nyelvkurzus.

A borzalmas proletárdiktatúra rémségeiről a Budapestről átcsempészett lapokból értesültünk néha, míg a szájról szájra járt hírek legtöbbször torzított formában jutottak el Nyitrára. A Pozsonyban megjelenő (Nyugatmagyarországi) *Híradó* napilap Nyitrára jutását a čs[ehsz]l[ovák] hivatali és postai szervek lehetetlenné tették, s Nyitrán napilap nem lévén, a három magyar nyelvű hetilap nem tudta kielégíteni a híréhes közönséget. Ebben az időben ez a 3 hetilap jelent meg Nyitrán: a *Nyitrai Lapok* zsidóliberális újság német-magyar hasábos szöveggel, a *Nyitravármegye* zsidó szerkesztővel és kiadóval, a *Nyitramegyei Szemle* dr. Franciscy Lajos nyitrai

prépost-kanonok[781] szerkesztésében, amely kimondottan keresztény hetilapnak 1902 óta dolgozótársa, 1914-től 1920. okt. 17-ig társszerkesztője voltam.[782] Magyar napilap után sóhajtozott a nyitrai és környékbeli magyarság, mert az óriási tömegekben érkező cseh és szlovák napilapokat részben nem értette meg, s még nagyobb részben nem tudott azoknak hitelt adni. S ekkor a legizgalmasabb napokban, az odaáti rémuralom idejében, pénz, kaució és egyelőre munkatársak nélkül megteremtettem *A Hír* című szerény terjedelmű napilapot 1919. május 25-én. A naponkint 4–5 ezer példányban nyomtatott, magyar keresztény szellemben tartott újságnak óriási keletje volt, mert hiszen mi, az anyaországtól légmentesen elzártak az eljutott hírfoszlányok szerint úgy képzeltük a dolgokat, hogy a Vörös Hadsereg csak cégér, amely mögött az igazi magyar nemzeti seregek tódulnak fölszabadítani, megváltani a csehek által megszállott felvidéket – s ennek a gondolatnak jegyében és szellemében jelent meg *A Hír* minden sora. A háromszoros szigorú čs[ehsz]l[ovák] cenzúrán átesett cikkeken, híreken kívül a prágai čs[ehsz]l[ovák] távirati irodának hivatalos híreit is kötelességünk volt magyar nyelven, megjegyzés nélkül leközölni. De bármennyire is célzatosan voltak ezek a hivatalos táviratok megfogalmazva, olvasóközönségünk mohó érdeklődéssel falta ezeket a híreket, s föltehetőleg a legtöbbször olyan titkokat olvasott ki a sorok közül, ami lelkének megnyugtatására jólesőleg szolgált: közel van már a cseh kisöprése. *A Hír* megjelenése után értékes munkatársaim akadtak, akikkel a lapot 2-3 hét alatt igen fölvirágoztattuk. A lap népszerűségével és elterjedésével a cseh és szlovák körök ellenséges magatartása is fokozódott. 1919. VIII. 14. megjelent számunkban „A királyság?" című vezércikkünk jelent meg, melyben

781 Franciscy Lajos (1862–1933) katolikus pap, nyitrai kanonok, csehszlovákiai magyar politikus, az Országos Keresztényszocialista Párt konzervatív szárnyának meghatározó alakja.

782 A *Nyitrai Lapok*at 1864-ben Weisz József alapította, a liberális szellemű lap főként a közéleti visszaéléseket pellengérezte ki. 1892-ben alakult a katolikus szellemű *Nyitramegyei Szemle*, amelyet éveken át Franciscy Lajos kanonok szerkesztett. A három nyitrai hetilap közül a legkésőbb a *Nyitravármegye* indult, ezt 1909-ben Faith Fülöp alapította. Mindhárom 1940-ben szűnt meg.

az ezeréves, dicsőséges múltat emlegettük, sőt a szlovákok önérzetére való hivatkozással „nemáme krála, nemáme pána" – „nincs királyunk, nincsen urunk" szállóigével magunk felé édesgettük –, no de erre a csehszlovákok nagyon fölszisszentek. Betetőzte a csehszlovákok bosszúszomját aug. 20-iki vezércikkünk „Szent István"-ról. Még két számunk jelent meg ezután s akkor agyontiportak: betiltották *A Hír* napilapunkat.

Magyar naptárcsinálási munka Csehszlovákiában!

A szlovák tannyelvű iskolai munkám mellett – bár a szlovák nyelvtanulás és a másnapi szlovák nyelven való tanítás előkészületére naponkint több órát kellett fordítanom, jutott időm arra, hogy a *Nyitramegyei Szemle* hetilap társszerkesztői tisztségét is betöltsem, de a magyar betűre, írásra szomjazó, árván maradt testvéreim szolgálatára is lehessek. Így született meg a magyar naptárak megszerkesztésének és kiadásának a gondolata. Napilapunkat már betiltották, volt tehát időm, hogy megkezdjem az újabb munkát. Sikerült az 1920. évre szóló 3-féle naptárt összeszerkesztenem és kinyomatnom. „Keresztény Szocialisták Naptára", „Magyar Naptár" és „Kis Naptár" címen jelentek meg e munkák. Természetesen nevem sehol sem szerepelhetett a naptárakon, mert *A Hír* miatt a csehek előtt a Páldi név vörös posztó volt. A „Corvin Nyomda" kitétel takarta személyemet, a Corvin Nyomda pedig dr. Franciscy Lajos nyitrai prépost-kanonok tulajdonát képezte (a Nyitraegyházmegye Prohászkájának nevezte Franciscyt a papság és intelligencia), őt pedig még nem tartották tanácsosnak kikezdeni a csehek...

A naptárkiadás várakozásomon felül sikerült, úgy, hogy a kezdetleges és nagyon szerény kis naptárak – más magyar nyelvű naptár nem volt egész Csehszlovákiában – az utolsó példányig elfogytak, pedig 16 000 példányt állított elő a nyitrai Corvin Nyomda. Érdemes a megörökítésre, hogy a nyitrai čs[ehsz]l[ovák] postahivatal zavartalanul és pontosan szállította magyar naptárainkat, mert a csomagok külső címzése és a cégjelzés kizárólag szlovák nyelvű volt. Csak a végén ért kellemetlenség, amikor már a legutolsó példányokat vitte a nyomdászfiú a postára, akkor fogott gyanút az egyik cseh tisztviselő, és fölbontotta a csomagot. Amint szeme elé kerültek a magyar

címlapos naptárak, éktelen dühbe gurulva a fiút alaposan elverte, s a naptárakat az utca sarába dobálva összetaposta. Íme a cseh demokrácia! – a cseh tisztviselőnek még a haja szála sem görbült meg ezért a durvaságért.

Szökés a trianoni határon át

Minthogy čs[ehsz]l[ovák] útlevél megszerzése iránti áldozatos erőfeszítéseim sikertelenek maradtak, és Béla fiam további iskoláztatása égetően szükségessé vált, vakmerő lépésre határoztam el magamat. 1920. aug. 30-án útra keltem Béla fiammal „Cestovný pas" nélkül.[783] Ipolyságnál a délutáni felhőszakadásszerű záport kihasználva, az erdő sűrűjében, a Nyári-féle vendéglő mellett a cseh őrszemektől föl nem fedeztetve átsiklottunk a határon a honti vasúti megállóhoz, amely már magyar állomás volt. De milyen állapotban? Bőrig átázott a ruhánk, cipőnk. Sárosak, piszkosak voltunk. Ruháinkat az erdő gallyai összerongyolták, és cafatokban lógott le rólunk. Így érkeztünk meg Budapestre a Ráday utcai Szent Imre kollégiumba. Itt régi baráti kezek vettek szeretetteljes gondozásba, és sikerült a jelentkező 39 fokos lázt mindkettőnknél két nap alatt leszorítani. Béla fiamat beírattam a tatai főgimnázium V. osztályába. Visszautazásomnál a balassagyarmati m. kir. államrendőrség örök hálára lekötelezett segítségével már vonaton térhettem Ipolyságon át haza Nyitrára.

17 éves Béla fiam az iskolai év befejeztével, 1921. július 1-én szabályszerűen kiállított határátlépési igazolvánnyal kelt át Esztergomnál. Baj nélkül jutott ki a párkányi állomásra, megváltotta vasúti jegyét Nyitráig, felszállt a vonatra, de a robogó vonaton Kürt táján 2 čs[ehsz]l[ovák] detektív karma közé került. Letartóztatták és Pozsonyba a čs[ehsz]l[ovák] államrendőrség fogházába szállították be. Csak 8 napi nyomozás után tudtam hollétét felfedezni. Pozsonyi régi barátaim segítségével tizedik napra szabadlábra helyezték. A börtönben elférgesedett. A börtöni motozás alkalmával cipőjének talpát fölfejtették, ruháinak varrását szétvágták, de semmi nyomát sem találták a terhelő bizonyítékoknak. A baj az volt, hogy a fiú nem tudott szlovákul s így

783 Azaz útlevél nélkül.

csak tolmács igénybevételével (aki „megbízható" čs[ehsz]l[ovák] volt) védekezhetett. Az egész barbár cselekedetet csupán azért rendezték fiamon kívül még igen sok más, anyaországban iskolába járó tanulóval, hogy az itt lakó szülőket elriasszák az iskoláztatás eme módjától. Ennek dacára Béla fiam a következő tanév elején Mária nővérével újból útlevél nélkül kelt át. Fiam beiratkozott Tatán a gimn[ázium] VI. osztályába, azt el is végezte, majd a kassai áll[ami] magyar tanítási nyelvű felső gépipari szakiskola négy évfolyamát elvégezve megmaradt nemcsak magyarnak, hanem edzett lelkületével végigszenvedte a stara-boleslavi (Csehorsz[ág]) tüzérezredben a közlegényi sorsot, mert magyar érettségi bizonyítványa miatt és magyar nemzetiségénél fogva egy hónapi tiszti iskolai látogatás után megbízhatatlannak minősítették.

Mária leányom pedig 1920. június végén fényes eredménnyel a cinkotai áll[ami] tanítónőképzőt végezte el, ahol tanítónői oklevelet nyert, s így ő sem veszett el a magyarság számára.

A nyitrai fiúiskola a cseh rendeletek pergőtüzében

Iskolai munkánk mind jobban megnehezedett Nyitrán. A szlovák nyelvnek tökéletesebb tudását követelték az iskolát igen gyakran látogató, a tanítás eredményét ellenőrző čs[ehsz]l[ovák] školský inšpektorok.[784] Nevezetes és sorsdöntő nap volt életünkben 1920. június 26-án. Ekkor Fr. Mačenka országos főinspektor „Bratislavából" látogatta meg a nyitrai fiúiskolát. Az iskolalátogatás tulajdonképpen csak ürügy volt arra, hogy tantestületünket a *Nyitramegyei Szemle* magyar iskolát követelő vezércikke miatt felelősségre vonja annál inkább, mert a testület egyik tagja a *Ny. szemle* társszerkesztője volt. Ez pedig én voltam. A tantestület üléséről titokban felvett magyar nyelven írt jegyzőkönyvből kivonatosan néhány pontot a következőkben ismertetek.

„Jegyzőkönyv, felvéve Nyitrán 1920. június 26-án, a Nyitra városi r[ómai] kath[olikus] fiúiskola tanítótestületének az iskola tanácstermében tartott

784 Tanfelügyelők.

rendkívüli értekezletén, melyen jelen voltak: Mačenka Fr. pozsonyi központi országos iskolai főtanfelügyelő mint elnök, Ozábal József nyitrai járási tanfelügyelő,[785] Roszuleg Alajos helyettes tanító, Bieliczky Elek ig. tanító, Kuzseli János, Belák Kamil, Gerő József, Páldi Vilmos, Kapsz István és Matisz Gyula tanítók. Duday Árpád tanító távolmaradását gyöngélkedésével mentette ki. Az értekezlet cseh, illetve szlovák nyelven folyt le.

5. Mačenka elnök a legnagyobb szigorral figyelmezteti a testületet, hogy ennek a szlovák tannyelvű iskolának mindörökre szlovák iskolának kell maradnia, s éppen ezért semmiféle módon sem engedhető meg, hogy a magyar nyelvet az iskola falai közé a tanítók becsempésszék. Tudomására jutott, hogy egyes osztályokban a vallás köpenyege alatt a magyar imádkozást gyakorolták, sőt magyarul énekeltek.

Páldi Vilmos kötelességének tartja bejelenteni, hogy tudomása szerint az egész iskolában egyedül az ő II/a. osztályában volt magyar ima is a szlovák ima után, de énekelni nem szoktak.

6. Mačenka tanfelügyelő tiltakozik a magyar imádkoztatás miatt, és szigorúan meghagyja, hogy az a jövőben többé elő ne forduljon. Az iskolának át kell hatva lenni szlovák szellemmel, s minden egyes tanítónak ezt a szellemet kell szolgálnia legjobb tudásával és tehetségével. Felhívja a testület minden tagját, hogy aki erre nem lenne hajlandó, vagy meggyőződésénél fogva nem képes, nyilatkoztassa ki férfias önérzettel. Aki magyar iskolában óhajtana tanítani, azt a legnagyobb figyelemmel fogja a kormány áthelyezni magyar tannyelvű iskolához.

7. Mačenka elnök áttér kiküldetésének tulajdonképpeni tárgyára, a *Nyitramegyei Szemle* című magyar hetilap f. é. június 20-án megjelent számának a nyitrai elemi iskolák tannyelvére vonatkozó közleményére.

A tanítótestület élénken tiltakozik az ellen, hogy a *Ny[itramegyei] Szemle* közleménye miatt felelősségre vonassék, vagy ezen tárgyban véleménynyilvánításra szoríttassék.

785 Ozábal József (1861–?) tanítói képesítését Modoron szerezte 1880-ban.

Mačenka ragaszkodik ahhoz, hogy minden tanító külön-külön véleményt mondjon az iskola tannyelvéről, és ezt jegyzőkönyvbe kívánja és rendeli foglalni. Felszólítja Bieliczky Elek igazgatótanítót, hogy véleményét adja elő.

Bieliczky Elek ig. tan. hosszú tanítói múltra tekint vissza, s minthogy már kevés ideig kíván működni, teljesen aláveti magát a felettes hatóságok intézkedéseinek, s akár magyar, akár szlovák nyelven tanít, amint ezt elrendelni fogják.

Kuzseli János kijelenti, hogy mint szlovák szülők gyermeke, mindig igaz szlováknak vallotta magát és szerette a szlovák népet – elítélte azt, ha a magyar kormány erőszakos módon kényszerítette a szlovák gyermekeket a magyar nyelv megtanulására, s mert mindig az igazságot szerette, ezért küzdött, nem tagadhatja meg most sem eddig vallott elveit s nem fogja sohasem helyeselni, hogy most a csehszlovák kormány túlzott sovinizmusból a nyitrai magyar gyermekeket erőszakosan kizárólag szlovák tannyelvű iskolába kényszerítsen. Kívánja tehát, hogy a szlovák gyermekek szlovák tanításban részesüljenek, a magyar gyermekek pedig magyar tannyelvű iskolába utaltassanak.

Belák Kamil hivatkozva arra, hogy neki még négy fejletlenkorú gyermeke van, akikről gondoskodnia kell s ezek számára kenyeret kell keresnie, a felettes hatóság parancsának veti alá magát.

Gerő József csatlakozik Kuzseli véleményéhez.

Páldi Vilmos azonosítja magát Kuzseli nyilatkozatával.

Kapsz István fejtegeti, hogy megbosszulja magát a hirtelen ugrás, a máról holnapra való gyors átmenet a magyar nyelvű tanításról a szlovák nyelvű tanításra, ami feltétlenül a tudás rovására esnék. Kapsz tehát a lassú fejlődést, a magyar nyelvű kisegítést is kívánja.

Matisz Gyula teljesen megnyugszik a felettes hatóságok hozandó döntésében.

Roszuleg Alajos kijelenti, hogy Nyitra városát tűzzel-vassal szlovákká kell tenni, mert ősi története szerint a város ezer évvel ezelőtt szlovák város volt, s ezért semmiféle magyar iskolát és tanítást engedélyezni nem szabad.

Mačenka elnök komoly figyelmeztetést intéz a testülethez, hogy szívvel-lélekkel igaz szlovák tanítóknak vallják magukat.

Kuzseli János úgy látja, hogy az egész eddigi tanácskozás a tantestület bűnösségét volt hivatva jegyzőkönyvileg is megállapítani, amelynek következménye nem lehet más, mint itt egy csomó ember számára üres helyet biztosítani, vagyis minket, nemkívánatos és megbízhatatlan tanítókat szélnek bocsátani és kenyerünktől megfosztani, s azoknak az új, megbízható tanítóknak állást szerezni és fizetésükön felül napi 50 koronás »szlovenszká východát« biztosítani. Tudomására adja az isk. felügyelő úrnak, hogy az elkeseredés néha elvakítja az embert s akkor tettlegességre is vetemedhetik, mert a kenyerétől megfosztott ember nem ismer korlátot.

(Mačenka F. a vonatindulásra való hivatkozással az izzó hangulatú értekezletről távozik, s az elnöklést átadja Czábal József nyitrai járási csehszlovák inšpektornak.)

Czábal József megállapítja, hogy az iskolalátogatásról a tárgy kimeríttetett, s ennél fogva a majd elkészítendő hivatalos jegyzőkönyvnek aláírására hívja fel a testületet, amikor is ki-ki észrevételeit is lejegyezheti. Nem hagyhatja azonban szó nélkül, sőt kötelességének tartja kijelenteni, hogy tudomása van arról, miszerint az elmúlt iskolai év utolsó napjain, a tavalyi mozgalomhoz hasonlóan, újból összeírások folynak azon célból, hogy Nyitrán magyar tannyelvű iskolák állíttassanak fel. Szigorúan figyelmezteti a tanítókat, hogy az ilyennemű mozgalomban részt ne vegyenek, mert az amúgy is teljesen eredménytelen lesz. Tavaly a papírkosárba jutott a kérelem és határozottan állíthatja, hogy az idei magyar iskola mozgalom kérvényének is ugyanez lesz a sorsa: a papírkosár. Nyitra 1000 év előtt szlovák volt és erőszakosan lett elmagyarosítva, s éppen ezért minden erővel és eszközzel vissza kell szlovákosítani Nyitrát. Akárhogyan is fogják megindokolni a felállítandó magyar oskola jogosultságát, Nyitrán egy ilyen piciny (kisujjának a hegyét mutatja Czábal) magyar iskola nem lesz, mert ha magyar iskolát engedélyezne a csehszlovák kormány, akkor minden nyitrai szülő a magyar iskolába küldené gyermekét, s a mi szlovák iskoláink két év lefolyása alatt teljesen üresen maradnának. S minthogy ezt a čs[ehsz]l[ovák] kormány jól tudja, magyar iskolát semmi körülmények között engedélyezni nem fog Nyitrán.

Jelen jegyzőkönyv teljesen felolvastatott és ez teljesen a tényeknek megfelelően találtatván az alulírottak által hitelesíttetett.

K. m. f.

Páldi Vilmos s.k. Kuzseli János s.k. Gerő József s.k. Kapsz István s.k."

Ettől az időponttól kezdve az iskolaszéken át a tanítótestület majdnem minden héten újabb és újabb rendelkezést kapott a „bratislavai" iskolaügyi referátustól. A tanítók áthelyezését szorgalmazták, majd az iskola felszerelését, a tanítók társadalmi magatartását kifogásolták. Az iskolaszék bátran állta a referátus pergőtüzét, s a tanítók derekasan járták az idegekre menő halálos tojástáncot.

Iskolai munkám eredményébe nem tudtak a čs[ehsz]l[ovák] isk[olai] hatóságok belekötni. Munkámat az iskolában előírásszerűen elvégeztem, de növendékeim lelkébe (akik ekkor még túlnyomó részben magyar gyermekek voltak) magyargyalázó csehszlovákizmust sohasem tudtam beoltani, de erre nem volt írásos parancs és paragrafus sem. Nemegyszer tették ezt szóvá az inspektorok azzal: „nemáte slovenského ducha" – „nincs önnek szlovák lelke". Igazuk volt. Nem tudtak állásomból kiemelni ily módon, tehát más módszerhez folyamodtak. Rendelkezésükre állt a čs[ehsz]l[ovák] hivatalos apparátus, s alig múlt el olyan hét, hogy 2–3 idézést ne kaptam volna a kerületi főnökségre vagy a šk. inšpektorátusra, *okresný úradra*,[786] *súdra*[787] stb., ahol szemenszedett vádaskodásokra kellett felelnem. De még így sem sikerült energiámat megtörniök, azt azonban elérték, hogy 1920. okt. 24-ikével a *Ny[itramegyei] Szemle* szerkesztőségét elhagytam.

Ekkor a legnemtelenebb eszközt vették igénybe ellenem és még két kartársam ellen: 1920. dec. 1-vel teljes egészében beszüntették fizetésemet, míg „lojális" kartársaim fizetését fölemelték. (Hogy kik voltak a „lojális"-ok, az az előbb ismertetett jegyzőkönyvből világosan kitűnik.) 1920. XII. 1-től 1922. IV. 1-ig egy fillér fizetés nélkül tanítottam, s most fölfüggesztettek állásomból

786 Azaz járási hivatalba.

787 Bíróságra.

lehetetlen megokolással. Azért a brüni legfelsőbb čs[ehsz]l[ovák] bírósághoz fordultam panasszal. Perem kitűnően alakulhatott javamra, mert 1922. november elején az isk[olai] minisztérium pozsonyi referátusa táviratilag fölhívott Pozsonyba közvetlen tárgyalásra, melynek előfeltételeként a brüni legfelsőbb bírósághoz benyújtott panaszt kellett visszavonnom. Fr. Folprecht cseh miniszteri tanácsos, a referátus főnöke igen barátságos hangon (természetesen csehszlovák nyelven) vezette le a mindössze egy óra hosszáig tartó tárgyalást, s mikor megígértette, hogy jövőben iskolai munkámat becsületesen fogom teljesíteni, továbbá semmiféle társadalmi, különösen pedig politikai mozgalomban részt nem veszek, ekkor a hivatalfőnök miniszteri tanácsos kijelentette, hogy két éven át visszatartott fizetésemet teljes egészében kiutaltatja. Úgy látszott, hogy a hároméves kínzás ezzel véget ért. Pedig csak most kezdődött az igazi Kálvária-járás és most csaltak meg igazán. Állásomba visszahelyeztek ugyan, de két évre járó 64 000.- Kč[788] fizetésemből 30 000.- Kč-t egyszerűen elsikkasztották, elloptak.

Teljesen eredménytelen maradt minden kérésem, perlési kísérletem a levont 30 000.- Kč megszerzése iránt. Peremet a referátus elgáncsolta, és ítélethozatalra sohasem került sor. Fr. Folprecht referátusi főnök színe elé jutni többé nem tudtam, mert valahányszor titkáránál jelentkeztem kihallgatásra, pedig nagyon sokszor jelentkeztem, mindig más és más ürüggyel eltanácsoltak. De azért a 30 000.- Kč nélkül is felszínen maradtam. Kiutalt fizetésemből kifizettem két év alatt fölszaporodott adósságaimat, s az 1922. március havában kiadványomból is jutott valami szükségleteimre. Vallásos tárgyú kiadványom, „A limpiászi csodás feszület",[789] amellyel ismét a magyar szót terjesztettem, két kiadást ért el, és 12 000 példányban került magyar testvéreim kezébe.

788 Azaz cseh korona.

789 A spanyolországi Limpiász település 16. századi templomában található feszület kapcsán 1919-ben egyesek csodás eseményeket észleltek. Ettől kezdve Limpiász zarándokhellyé vált.

Nosztrifikációs vizsga

1923. év elején čsl. miniszteri rendelet jelent meg a tanítói nosztrifikációs vizsgák[790] újabb rendjéről, s ezen vizsgák legvégső idejét 1923. XII. 31-ében állapította meg. Akik ezen időpontig a nosztrifikációs vizsgát le nem tették, vagy arra nem jelentkeztek, azokat állásukból végkielégítés, nyugdíj nélkül elbocsátják. Kenyerem megmentése érdekében tehát készültem és jelentkeztem a vizsgára.

Pozsonyban, a régi magy[ar] kir[ályi] állami tanítónőképző épületében verődtünk össze többen, magyar tanítók, hogy szlovákul letegyük a nosztrifikációs vizsgát. Két napig tartó, szóbeli és írásbeli vizsgám sikerült. Ezzel megmentettnek véltem kenyeremet. Pedig ismét csalódtam, mert közeledett a vég, a vizsga, oklevelemre elcsúfításul rávezetett csehszlovák klauzula[791] sem mentett meg.

Tanítói pályám derékba törik

1923. szept. 1-én az a meglepetés ért, hogy iskolánkat, a Nyitra belvárosi r[ómai] kath[olikus] fiúiskolát a cseh városbíró elnöklése alatt tartott rendkívüli, éjjel tartott városi közgyűlésen puccsszerűleg čs[ehsz]l[ovák] állami kezelésbe adták át, s az összes tanítókat a čs[ehsz]l[ovák] állam azzal a kikötéssel vette át, hogy a jelenleg működő tanerőket a čs[ehsz]l[ovák] állam át nem helyezheti. Ez a látszólag humánus kikötés ravasz kijátszásra nyújtott lehetőséget, amint azt a bekövetkezett intézkedések kétségtelenül igazolták is.

Alig négy hónapi szélcsendesnek tetsző működésünk után már jelentkezett a pozsonyi referátus szétrobbantási hadjárata. Testületünket nem akarták megtűrni Nyitrán jelen összetételében.

1924. január elején a nyitrai šk. inšpektor szóbelileg közölte velem a pozsonyi referátus hivatalos utasítását, mely szerint bizalmas értesülésükből tudomásukra jutott, hogy leromlott egészségi állapotom miatt munkára alkalmatlanná váltam, miért kérjem önként nyugdíjaztatásomat. Hozzáfűzte még

790 Azaz honosítási vizsgák.

791 Záradék.

az inšpektor azt is, hogy ha ezt megtagadnám, hivatalból fognak nyugdíjazni ⅓-addal csökkentett nyugdíjjal. Közvetett úton iparkodtam a referátusnál bizonyságot szerezni a határozat valódiságáról. Jó embereim nemcsak megerősítették, hanem sürgősnek is jelezték kérvényemnek mielőbbi benyújtását. Kényszerhelyzetemben beterjesztettem a kívánt mellékletekkel fölszerelt kérvényemet. A más esetekben lassú referátus igen fürgének bizonyult. Mellőzték az orvosi vizsgálatot, s nem állítottak semmiféle bizottság elé, hanem 1924. február 1-ével véglegesen nyugdíjaztak. A dekrét szavai szerint „dla lekárského nálezn" – „az orvosi vizsgálat észlelete alapján" teljesen munkaképtelennek találtak 44 éves koromban, s a VII. fiz. oszt. 1. fokozatának megfelelő nyugdíjigényem 83,2%-át folyósították nyugdíjamul – félévi késedelemmel. A valóság az volt, hogy eltekintve kisebbszerű náthától, 44 éves korom alatt soha komoly beteg nem voltam; orvosilag meg nem vizsgáltak, de mivel szükségük volt helyemre és szlovák szempontból megbízhatatlannak voltam nyilvántartva, így emeltek ki tanítóságomból, és helyemre nyomban nem egy, hanem három cseh tanítót neveztek ki: Záhalkovát, Qvapilovát és Duračkovát.

Négy hónapra nyugdíjaztatásom után írásbeli felszólításra jelentkeztem a nyitrai šk. inšpektorátuson. Közölte velem az inšpektor, hogy folyósítandó nyugdíjam érintetlensége mellett havi 500.- Kč külön díjazással vállaljam el a m. kir. tanfelügyelőség Nyitrán maradt irattárának rendezését. Elvállaltam a munkát. Újból kinevezési dekrétet kaptam s fogadalmat vettek ki tőlem. Az új munka elég keserves volt. Az átalakulási időben a hivatal többször hurcolkodott, s az akták tömegével az inšpektorok kályháikat fűtötték. A nagyon hiányos és összekuszált anyag rendezésével két hónap alatt készen voltam, de nem bocsátottak el, hanem a 25 Nyitra környéki magyar tannyelvű iskola felügyeletével bíztak meg. Nyitrán magyar tannyelvű iskola nem volt, a nyitrai tehetősebb magyar szülők Gerencsér, Zsére, Pográny, Berencs, Geszt stb. szomszédos magyar községek iskoláiba íratták be magántanulóként gyermekeiket. Ide küldtek ki a magánvizsgálatokra. Bár szeplőtelenül megmaradtam annak, aki voltam, mégis szégyenleni kezdtem magam új munkaköröm miatt, mert a be nem avatottak előtt olyan színezete volt

új megbízatásomnak, mintha becseheltem volna. Valóságban úgy állt a dolog, hogy az inšpektorátuson alkalmazva volt cseh tanítósegéd inšpektor szót sem tudott magyarul, a hivatal köréhez tartozó 25 magyar község magyar iskoláival és tanítóival nem tudott érintkezni, engem tehát ezért alkalmaztak szükségből, de csak addig, míg magyarul tudó csehszlovák embert találnak. Nem volt kedvemre való ez az új munkakör, amit elviselhetetlenné tett benső szellemi légköre. Szorult helyzetemben tűrtem, mert még 2 gyermekem iskoláztatásának költségei nehezedtek rám. Nyitrán pedig alapos szlovák nyelvtudás nélkül mellékkeresetre nem volt lehetőség. S ebben a nyomorult állapotomban váratlanul megsegített az Isten!

Vágsellyén

1925. november 27-től 1938. november 10-ig

Ahol életemben azelőtt sohasem jártam, néhányszori bemutatkozó szereplés után Vágsellye[792] róm[ai] kath[olikus] egyházközségének képviselőtestülete 1925. nov. 22-én egyhangúlag kántorrá választott. Különös község ez a kb. 4500 lélekkel bíró Vágsellye. Lakosai túlnyomó részben földmívesek, de szép számmal vannak iparosok, kereskedők és tisztviselők. Van szolgabírósága, járásbírósága, ármentesítő társulati mérnöki hivatala, postája, telefonja, csendőrsége, öt pénzintézete s a csehszlovák uralom alatt 24, azaz huszonnégy szlovák tanerős iskolája és 2 tanerős, 1 tantermes magyar nyelvű iskolája. A község földmíves népének zöme egymás között szlovákul beszél, de valamennyien tudnak magyarul és föltétlenül magyar érzelműek. Vágsellye ősmagyar község, amit igazol egy, a XIII. századból kelt királyi oklevél, amelyben Sellyét mint telepes magyar községet említi az oklevél. A reformáció, illetve az ellenreformáció idején kezdődött elszlovákosodása, amikor Turóc megyéből szlovákok szivárogtak be. Az elszlovákosodásnak különös játékát figyelhetjük meg Vágsellyén, amely nemcsak érdemes, hanem tanulságos anyagot szolgáltatna a búvárkodó tudósoknak, hogy miképpen történhetett meg az az eddig teljes bizonyossággal fel nem derített nyelvi

792 Lásd a 768. sz. jegyzetet.

eltolódás, hogy a jövevény turóci szlovák-tótok családostul megmagyarosodtak Vágsellyén, míg a nagyobb számú őslakos vágsellyei magyar családok eltótosodtak? Furcsa és bizony elszomorító jelenség pl. ma az őslakos Szabó, Jobbágy, Ferenczei, Nagy, Kelemen, Alföldi stb. nevű családok bár tudnak, értenek jól magyarul, egymás között csak szlovákul beszélnek; a Belovics, Hucskó, Petró, Miskovics, Hlavaty stb. nevű családok pedig tudnak tótul, de szívesebben, gyakrabban használják az „úri" nyelvet, a magyart. Abban valamennyien egyek s ez megnyugtató – eltekintve a čs[ehsz]l[ovák] uralom alatti csekély számú eltévelyedettől –, szívben-lélekben mind magyarok, s a fölszabadítást állhatatos hittel s örömmel várták.

Nyitráról tehát leköltözködtem Vágsellyére. Nyugdíjamat ide irányították, s most már a kántori szerény jövedelem jó nyugdíjpótléknak bizonyult, s lehetővé tette, hogy Béla fiam befejezhesse tanulmányait, Ida leányomat fölvétethettem Pozsonyban az Orsolyák magyar tanítónőképzőjébe. A čs[ehsz]l[ovák] referátus ismét kegyetlenkedett, mert Ida leányom után a čs[ehsz]l[ovák] törvények értelmében jogosan esedékes, a nyugdíjazási dekrétemben is biztosított havi 150.- Kč családi pótlékomat egyszerűen beszüntette, mert magyar képzős lett a leányka.

A vágsellyei viszonyokat rövid idő alatt teljesen megismertem, s ehhez képest kiterveztem jövőbeni működésem irányát és célját. Tervem várakozásomon felül fényesen sikerült.

Nyitrán a magyar szó és betű szárnyán igyekeztem ébren tartani a magyar nemzeti öntudatot – s bár kegyetlen árt fizettem lélekben és anyagiakban ebbeli tevékenységemért, de a csehszlovákok mégsem törtek meg; – Vágsellyének tűzzel-vassal, szép szóval, 24 csehszlovák tanítóval elszlovákosítandó népének magyar nemzethűségét énekszóval fogom megmenteni! Ez volt az én szent elhivatottságom, amit annál bizonyosabban véltem elérhetni, mert a vágsellyei nép még nem volt teljesen megfertőzve čs[ehsz]l[ovák] szellemmel, sőt a zöme becsületes magyar érzelmű volt, és mert kántori állásom függetlenséget biztosított a čs[ehsz]l[ovák] államhatalommal szemben, nyugdíjas mivoltom folytán már nem figyelték minden lépésemet, szavamat a školský inšpektorok.

Nem sok idő kellett ahhoz, hogy a magyar kulturális, társadalmi és politikai téren buzgólkodó vágsellyei vezetők, az önzetlenül dolgozó magyar intelligencia, az urak kiérezzék kántori munkámon át eszményibb, magasabb rendű céljaimat. Így született meg szinte magától közöttünk a harmonikus együtt dolgozás lehetősége, amely oly sok jó, szép és nemes cselekedetnek lett a szülőanyja. Soha el nem múló hálával gondolok ma vissza azokra, akik a nehéz, kritikus napokban, években hűséges magyar szeretettel, megértő meleg barátsággal, néha kétségbeejtően kínos esetekben támogatásomra siettek és újabb kitartásra adtak erőt. Mert tagadhatatlanul itt is voltak nehéz idők, amikor a magyar célért küzdöttünk. Áldja meg az Isten őket ezerszeresen.

Most, 14 év távlatából látom csak vakmerő, mondhatnám meggondolatlan merészségemet, de megállapíthatom a čs[ehsz]l[ovák] hatóságok és egyéb čs[ehsz]l[ovák] szervezetek rövidlátó gyámoltalanságát is, hogy amikor én Vágsellyére való lejövetelem első hónapjában az itteni szlovák iskolából már kikerült fiatalságból, akik bizony alig-alig tudtak már magyarul, énekkart mertem szervezni és tanítani – magyarul, hogy akkor azonnal el nem tiporták szervezésemet és nem gáncsolták el rögtön tevékenységemet. Pedagógiai tapasztalattal, óvatos tapintattal folytattam nagy reményekre jogosító munkámat, melynek gyümölcsei csakhamar jelentkeztek. A čs[ehsz]l[ovák] iskolától teljesen elkülönülve, tehát csak távolról figyeltem meg, de annál alaposabban mérlegeltem a 24 csehszlovák tanító iskolai munkáját. Törekvésem arra irányult, hogy megszervezett vegyes énekkarom tökéletesebbet, művészi szárnyalásút, sokkal szebb dolgokat tanuljon be, mint amilyeneket a szlovák iskolában tanultak vagy hallottak. Azután énekkarom működését szigorúan vallásos, egyházi alapra fektettem. Az egyházi jelleg volt a védőpajzsom, s amikor sikerült a nagyszombati egyházi főhatóságnál a magyar nyelven írt „Cecília kórus" alapszabályait jóváhagyatni nagy utánjárással, nyugodtabban nézhettem jövőbeni működésem elé. 1926. április 11-én megrendeztem első egyházi hangversenyünket Vágsellyén. Ennek erkölcsi és anyagi sikerén fölbuzdulva megindítottam a templomi új orgona és új kórus építésének mozgalmát. 1929. március 3-án volt ezek ünnepélyes

fölszentelése. Nagy munka volt ez, mert az új orgona és új kórus költségei 205 000 Kč-t, 7-es átszámítással 29 284.- pengőt tettek ki. Ebben is kiválóan segítségemre voltak a vágsellyei magyar vezető férfiak, az önzetlen szívű barátok, kiknek áldozatos támogatásával sikerült ezt a páratlanul gyönyörű művet létrehozni.

A szlovák iskolát végzett fiatalság a magyar intelligencia irányítása mellett évenkint 2-3-4 magyar színművet adott elő magyar nyelven. A csehszlovák tanítók által rendezett szlovák színművek előadásain az őslakosság gyér számmal volt képviselve, míg a magyar előadásokon rendszerint „zsúfolt ház" volt. Ezekhez a magyar előadásokhoz legtöbbször a megfelelő énekszámokat magunknak kellett megszerkesztenünk, s így lettem nemcsak énektanító, hanem zeneszerző vagy zeneátalakító. A színdarabok kapcsán betanult énekek behatoltak a családokba, s a lakodalmas nép ajkáról átterjedtek az utcákat végigéneklő legényekhez is. Hiábavaló volt a 24 csehszlovák tanító erőlködése. Az iskolában beverklizett idegen nóták nem tudtak gyökeret verni, s nem tudták a magyar dalok csodálatosan megejtő varázsát eltompítani. Aztán a szlovák iskolában 20 év alatt elmulasztották a leghatalmasabb nevelő eszközt igénybe venni: soha sem tanították az egyházi éneket! Pedig a vágsellyei nép meggyőződéses katolikus, mélyen vallásos nép. Mint a kiszikkadt föld a májusi esőre, úgy szomjúhozott a nép az egyházi énekek után. A megszervezett és 2-3 év alatt virágzóvá fejlődött „Cecília kórus" ezen is segített. Semmi fáradságtól vissza nem riadó akaraterő kellett ahhoz, hogy minden kényelmet megtagadva, a pontosan megállapított tanítási napokon és órákon a megjelent C. kórusi tagok tanítás nélkül ne maradjanak. Sem eső, sár, hó, vagy közöny, vagy gyér megjelenés nem riasztott vissza, hogy a tanítási óra megtartassék minden alkalommal legalább két órán át egyhuzamban. Az iskola idegenek uralma alatt volt. Ott nem bonyolíthattuk volna le magyar énektanulásunkat, s így a Kath. Népkör jóvoltából díjtalanul a kör egyik szobájában nyertünk állandó helyiséget, fűtést, világítást, mert a vezető és tagok valamennyien a K. Kör tagjai voltak.

A „Cecília kórus" volt tehát az az emeltyű, melynek segélyével a magyar dal és ének nemcsak hogy el nem némult, hanem diadalmasan magasba szökkent és dicsőséget hozott a vágsellyei népnek. Ilyent a csehszlovákok nem tudtak alkotni, s ezért az őslakók büszkék voltak a Cecília kórusra. Hogy is ne lehettek volna büszkék, mikor az egyszerű nép fiai- és leányaiból szervezett C. kórus pompás felkészültséggel és betanultsággal állotta meg helyét pl. 1930. nov. 27-én a Vágsellyén rendezett egyházzenei napon is, amikor több száz, messze vidékről összesereglett hivatásos szakember előtt mutathatta be művészi szárnyalású tudását. Ilyen eredmény után egyre-másra kaptuk a meghívásokat vidéken tartandó hangversenyekre. Mi pedig készséggel feleltünk meg a magyar énekért rajongók megtisztelő meghívásaira. Ideha-za, Vágsellyén mindig nagyobb akadályba ütközött a magyar műsoros C. kórus szereplése, tehát szívesen hangversenyeztünk – minden díjazás nélkül – Pereden,[793] Zsigárdon,[794] majd 1932. IV. 10-én Szencen,[795] 1933. ápr. 23-án Nyitrán, és legfényesebb eredménnyel szerepelt a C. kórus 1935. június 29-én Érsekújvárott, amikor 1200 magyar dalostestvérével dallal ünnepelte Érsekújvárnak a török járom alól való 250 évvel ezelőtti felszabadítását. A kar dicsőségét – pedagógiai szempontból mindig a tagok szorgalmára és tanulási készségére vezettem le, s magamról mindent elhárítottam. Talán mondanom sem kell, hogy mindezek az énekkari szereplések óriási kihatással voltak magyarságunkért folytatott küzdelmeinkben. De hát a dicsőségért meg is kellett szenvednünk.

Veszélyben a „Cecília kórus" léte – üldözések özöne

A magyar nemzeti nevelés kitűnő eszközének bizonyult C. kórus sikerei miatt agyarkodni kezdtek a čs[ehsz]l[ovák] körök. Egy-egy világi ünnepségen való szereplésünk után, amúgy suba alatt tudtomra adták (a kerületi

793 Pered (szlovákul Tešedíkovo) község Szlovákiában, a nyitrai kerület vágsellyei járásában, 1918 előtt az egykori Pozsony vármegye galántai járásához tartozott.

794 Zsigárd (szlovákul Žihárec) község Szlovákiában, a nyitrai kerület vágsellyei járásában, 1918 előtt az egykori Pozsony vármegye galántai járásához tartozott.

795 Szenc (1899-ig Szempcz, szlovákul Senec) város Szlovákiában, a pozsonyi kerületben, a Szenci járás székhelye, 1918 előtt az egykori Pozsony vármegye szenci járásának székhelye.

főnök és társai), hogy illendő volna a čs[ehsz]l[ovák] ünnepségeken is szerepelnünk, mert különben az énekkar működését betiltják. Könnyen megtehették volna, védelemre sehol sem számíthattam. A betiltástól való rettegés utalt arra, hogy összesen három, semmitmondó szlovák szövegű karéneket is betanítsak. Énekeseimnek azonban vagy a fele, vagy legalább egyharmada sohasem jelent meg ezeken a čs[ehsz]l[ovák] ünnepségeken. Ezzel a „loyalis" magatartásommal megmenteni véltem a betiltástól énekkaromat. E 3 szlovák kari szám mellett több százra rúgott azon magyar dalok és egyházi énekek száma, amelyeket 14 éven át sikerült minden gáncs ellenére betanítanom.

Az önzetlen lélekből fakadt munkásságomnak legsúlyosabb támadását 1933-ban kellett kivédenem. Ugyanis a *Slovensky Deník* című szlovák kormánylapban irgalmatlanul megtámadták személyemet a „Cecília kórussal" kapcsolatban. Az 1933. május 21-én megjelent cikk legenyhébb állítása az államfelforgatás volt. A cikk arra helyezte a hangsúlyt, hogy Vágsellye lakossága 97%-ban szlovák, s én ebben a szlovák többségű községben a magyar éneket kultiválom, s a szlovákokat elnyomom. A magam ellen kért és megindított fegyelmi vizsgálat során ezt a fő érvet kellett volna megcáfolnom hiteles adatokkal. Meglehetős pepecselő munkával összeolvastam a vágsellyei temető sírkeresztjeinek feliratait, s ennek eredményével akartam döntő bizonyítékot szolgáltatni arra az állításra, hogy Vágsellye nem 97%-ban szlovák. Az összesítés nyomán magam is meglepődtem, mert az eredmény a következő volt:

latin nyelvű sírfelirat volt 2,
cseh 4,
német 6,
szlovák 18,
magyar 1350,
elolvashatatlannak találtam 90-et.

Fáradságom nem volt hiábavaló, mert ezen adatommal és egyebekkel is bebizonyítottam, hogy a *Slovensky Deník* állításai valótlanok, s a lap a fegyelmi

lefolytatása után kénytelen volt rektifikálni közleményét. Igaz, hogy ez a hajsza hat hónapig tartott.

A magyarfaló csehszlovákok azonban nem nyugodtak. Megtámadtak újból a C. kórus miatt a *Slovenská Pravda* című Hlinka-párti[796] újságban, s az egész kórust szétrobbantani kívánták.

Amikor nem értek célt, a čs[ehsz]l[ovák] minisztérium pozsonyi referátusának segítségét vették igénybe. Egyre-másra kaptam a rendeleteket, a templomi istentiszteletek nyelvi „szabályozásáról"! 1937. május 4-én a minisztérium annyira összezsugorította a magyar nyelvű istentiszteleteket, hogy a régi renddel szemben a magyar istentiszteletek száma alig tett ki 10%-ot. A „Cecília kórus" a vágsellyei templomban csak alig-alig tevékenykedhetett, mert csak magyar és latin énekeket tudott az énekkar. A referátus őrszeme pedig lépten-nyomon kellemetlenkedett, akit a nagyszombati apostoli adminisztratura Julius Badák katekéta személyében küldött Vágsellyére.

Ez a Badák „úr" papi kollárét viselt, egyébként pedig borbélysegéd volt hajdanában, s valamikor 2 polgári osztályt „végzett" még a magyar világban. Ez a Badák úr hittant „tanított" az elemi és polgári iskolában, s ő volt az egyházhatóság exponense Vágsellyén!

A deáki Katholikus Kultúrház felszentelési ünnepélyén, 1937. szeptember 26-án nyolc énekkari számmal szerepelt a C. kórus. Másnap már a pozsonyi (bratislavai) čs[ehsz]l[ovák] államrendőrség felügyelője, Michal Benza jelent meg lakásomon. Az énekkari számok szövege iránt érdeklődött. Pár nap múlva újból megjelent, házkutatást tartott, s összes magyar énekgyűjteményemet lefoglalta. Ebben az ügyben négyszer voltam tárgyalásra megidézve, míg végre a nyitrai kerületi bíróság – négy hónapi zaklatás után – a bűnvádi

796 Andrej Hlinka (1864–1938) római katolikus szlovák pap, a második világháborút megelőző időszak egyik legjelentősebb, szélsőségesen nacionalista szlovák politikusa. A Szlovák Néppárt, 1925-től Hlinka Szlovák Néppártjának elnöke, fő ideológusa és parlamenti képviselője.

eljárást ellenem beszüntette, de a gyönyörű, drága szép magyar könyveimet elkobozták és megsemmisítették.

A „Cecília kórus" miatt ez volt az utolsó tőrdöfés ellenem. S mintha a felszabadítás szellője érintett volna mindannyiunkat. Mintha a nagyon sok elmúlt felszabadítási dátum után felragyogott volna az égi biztató jel: közel van a feltámadás!! Már hidegen hagy az 1938 októberében átélt csendőrségi házkutatás, motozás, mert mintha ez lett volna a csehszlovák uralom végének a kezdete... Szorgalmasabban hallgatjuk az elkobzás után visszaadott rádiót, mert 1938. március 12-e után az egész világ lázban ég. Érzékünk most már nem hagy cserben.

Csehszlovák mozgósítás! Komáromi tárgyalások!

Lázasak, izgatottak vagyunk Vágsellyén is. Beleesünk? Kimaradunk? Barátaimmal összebújunk, mérlegeljük, fontolgatjuk a lehetőségeket.

Titokban készítgetem a Cecília kórus számára azt, amit elmondhatatlan helyeken eldugva s minden házkutatás elől megmentve eddig őriztem.

Hiszek egy Istenben... Isten, áldd meg a magyart... Hazádnak rendületlenül légy híve...

A feltámadás felé
1938!

Vágsellye és messze környéke megtelik cseh katonasággal. Vadonatúj čs[ehsz]l[ovák] katonai teherautók, személyautók százai – melyeken még érezzük a friss festékszagot – robognak éjjel-nappal megrakottan, letakart ponyvákkal észak felé. A gabonaraktárakból viszik a magyar búzát... Evakuálás és mégis harci készülődés. A háború réme suhogtatja szárnyait felettünk, de most már mintha ettől a rémtől sem idegenkednénk: várjuk, óhajtjuk... Hiszen velünk van az igazság, velünk lesz az Isten!

Idegőrlő feszültség, számítgatjuk a napokat, órákat, perceket, végre megéljük november 2-át! Ma lesz a döntés! Rádiónk mellett ülünk egész nap. Este 6 óra, ½ 7, 7, 8, 9 óra, még mindig nincs döntés. Fél 10 óra és szól Budapest 1. Alig akarunk hinni füleinknek. Imrédy miniszterelnök rádión keresztül közvetített szózatát Isten igazságos ítéleteként fogadjuk. Hát igaz? Hazakerülünk? Nem fognak már többé rugdosni, gyalázni, megvetni, üldözni, kenyerünket elrabolni magyar szavunkért, magyar mivoltunkért?

Imrédy szavai után szó nélkül térdre rogyunk feleségemmel. Szemünk könnyel telik meg és imádkozunk... Téged Isten, dicsérünk... Hálát adunk az irgalmas Istennek csodálatos kegyelméért. Csoda, nagy csoda történt Szent István apostoli királyunk hathatós közbenjárására. S a nagy csoda áldásának mérhetetlenségét fokozza az a jóleső tudat, hogy három gyermekünk, menyünk, két vőnk s négy fiúunokánk mind-mind valamennyien hazakerültünk! Jóságos szent Istenünk, ennyi jóért el kell felejtenünk a 20 éven át tűrt gazságot, meg kell bocsátani mindazoknak, akik reánk törtek, mert újból itthon vagyunk...

S bár még cseh katonák hemzsegnek, páncélkocsik, tankok, megrakott teherautók dübörögnek Vágsellye terein és utcáin, én máris összegyűjtöm a „Cecília kórus" tagjait, hogy zárt ajtók mögött tanítsam a legszentebb magyar imádságokra. A tanulás gyorsan ment. Szívemből, mint soha életemben, fakadt tanításom és szívekig hatott.

November 10-én, amikor a felszabadító magyar honvédcsapatok ünnepélyes fogadása véget ért, s a vágsellyei hatalmas templomot színültig megtöltötte az örömmámortól boldog sokaság, s ekkor az orgona feledhetetlenül csengő-bongó szavával, áhítatos lélekkel csodát tevő, irgalmas és rajtunk megkönyörülő Istenünk trónusa felé szállt imaénekünk: Hiszek egy Istenben... hiszek Magyarország feltámadásában. ÁMEN!

* * *

Egy hónap híján 20 éven át igaz hittel elvégeztem azt, amit minden tisztességes, becsületes magyarnak kötelessége lett volna teljesítenie: családom minden tagja magyar maradt, magyar nevelést kapott.

És esküm szentségéről egy pillanatra sem feledkezve meg, tanító maradtam akkor is, amikor az isteni Gondviselés kifürkészhetetlen akaratából sokszor lesújtva, de meg nem törve más és más munkakörben és más életkörülmények között tanítottam; a magyar gondolatot és érzületet csepegtettem a lelkekbe.

Tanítottam a magyar betű, a magyar sajtó sokfelé elágazó hatalmával, tanítottam bűbájos magyar énekszóval.

Most pedig a bibliai Simeonnal elmondhatom: „Most bocsásd el, Uram szolgádat a Te igéd szerint békességben..."[797]

Vágsellye, 1939. június hó 20.
Páldi Vilmos

797 A forrás jelzete: Komárom–Esztergom Megyei Levéltár (= KEML), Tanintézetek, intézmények (1776–2013) Az Esztergomi Tanítóképző Főiskola iratai (1777–1966), Az Esztergomi Királyi Érseki Tanítóképző iratai (1842–1948) (= VIII.1.d.)

Teljes erővel elkezdtek fojtogatni.

Fekete Andor ügyvéd az 1919-es marosvásárhelyi merényletkísérletről

Élete

Fekete Andor (1883–1951) szülővárosa, Marosvásárhely társadalmi és kulturális életének egyik meghatározó személyisége volt a 20. század első felében. A budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi szakán 1906-ban szerzett jogi doktori diplomát, ezt követően Marosvásárhelyen folytatott ügyvédi gyakorlatot élete végéig. Egyetemi évei alatt a *Független Magyarország* és a *Pesti Napló* riportere volt, majd Marosvásárhelyen Szász Ödön társaságában megalapította a *Napló*, később a *Székely Napló* c. lapokat.

A román csapatok 1918. december 2-i marosvásárhelyi bevonulása után megalakult új román közigazgatás fokozatosan átvette a városi hivatalokat, és akárcsak Erdély többi katonailag megszállt részén, hűségesküre kötelezte az állami alkalmazottakat, tanárokat, tanítókat és az ügyvédeket, bírákat, ügyészeket, közjegyzőket. A legtöbb marosvásárhelyi ügyvéd társával együtt Fekete Andor is megtagadta ezt, és 1919. július elsején hevesen tiltakozott az ügyvédi kamara román hatóságoknak való átadása ellen. Másnap két civil ruhás személy, valószínűleg a román titkosrendőrség megbízottjai, sikertelen gyilkossági kísérletet hajtottak végre ellene. Ezt követően „izgatás", valamint a hűségeskü megtagadásának vádjával letartóztatták, három hétig fogva tartották, és csak egy ismerőse közbenjárására szabadult ki.

A két világháború között az erdélyi magyarság jogainak biztosításáért harcolt, amiért az impériumváltást követő első években többször is újból

letartóztatták. 1926-tól a romániai Országos Magyar Párt Intézőbizottságának tagja, 1936-tól a marosvásárhelyi tagozat alelnöke is. Irodalompártolóként az 1876-ban Marosvásárhelyen alapított Kemény Zsigmond Társaság tagja. A Bethlen Gábor szabadkőműves-páholy egyik vezetője, és részt vett a város kulturális és társadalmi életében jelentős szerepet betöltő helyi Kaszinó vezetésében is. A második világháború időszakában az ún. észak-erdélyi nyílt nyomozás során letartóztatott kommunisták perében a marosvásárhelyi csoport egyik védője volt, saját biztonságát is kockáztatva ezzel. 1941-ben mentesítették a zsidótörvények hatálya alól. 1945 után a marosvásárhelyi Székely Színház egyik alapítója. Az Egyetem-barátok Egyesületének elnökeként hatékonyan segítette a kolozsvári Bolyai Egyetem Orvostudományi Karának Marosvásárhelyre költöztetését.

Fekete Andor két emlékiratot is hagyott az utókorra, melyeket pályája végén, 1949-ben és 1951-ben vetett papírra. Mindkettő a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ kézirattárában található. Mi az 1951-esből közöljük azt a rövid részletet, amely a visszaemlékezővel szemben elkövetett merényletkísérletet, az ezt követő letartóztatását és háromhetes fogvatartását írja le.[798]

798 Az életrajz megírása során felhasznált főbb munkák: Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. *Múltunk*, 2016. 2. sz. 148–186.; Dr. Komjátszegi Sándor: Dr. Fekete Andor (1883–1951). *Népújság*, 2001. augusztus 18. A kéziratra Fodor János marosvásárhelyi történész hívta fel a figyelmünket, aki megküldte a közölt rész másolatát, és hasznos észrevételeivel, megjegyzéseivel segítette a szerkesztők munkáját.

Részlet az emlékiratból

Marosvásárhely, 1951

Drámai és életveszedelmet jelentő eseményekben szokatlanul gazdag életem kétségkívül legkomorabb epizódja az ügyvédi kamarai választmányi tagságomhoz fűződik.

1919 áprilisában a helyi ügyvédeket a törvényszéki elnök felhívta a román államra való hűségeskü letételére.[799] E felhívásnak csak hárman tettek eleget, a többi ügyvéd nem tett esküt.

Ezt követően 1919. július 1-én megjelent a kamaránál Repede György törvényszéki elnök és Popa Constantin rendőrfőkapitány. Felszólította Repede az összegyűlt választmányt a kamara átadására. A magyarságnak akkor az volt az egyöntetű álláspontja, hogy a békeszerződések aláírásáig – ami csak egy év múlva, 1920 júniusában történt meg – az új államra az esküt nem szabad letenni, különös tekintettel arra, nehogy ez a tény a béketárgyaláson gyengítse a magyar álláspontot. Ez volt akkor az általános felfogása a magyarságnak.[800] A választmány ezért az átadást egyhangúan hozott és kihirdetett határozattal megtagadta. Azonban Repedéék részben a gyűlés előtti beszélgetésből, de különösképpen annak folytán, hogy a tanácskozás melletti szobában tartózkodva önkéntelenül is végighallgathatták a tanácskozást –, hallották, hogy az átadás melletti álláspontot – mert ilyen is volt!!! – a legélesebben én elleneztem meg, és hallották azt is, hogy valójában a határozat nem egyhangúan, hanem hosszas, éles vita után hozatott meg.

Július 2-án éjjel 12 óra után csengettek a lakásom ajtaján. Akkor is ugyanabban a házban laktam, mint most. A városháza, illetve az új vármegyeházával szemben levő, akkor Deák Ferenc utca 28., most Szovjet hősök

799 A román katonaság által megszállt erdélyi területeken bevezetett új közigazgatás arra kötelezte a köztisztviselőket és az ügyvédeket, hogy tegyék le a hűségesküt a román államra. Aki ezt nem vállalta, elbocsátották állásából.

800 A magyar kormány informális csatornákon keresztül a békeszerződés aláírásáig megtiltotta a hűségeskü letételét. A hűségeskü letételét megtagadó, de még állásban maradt személyeket Magyarországról segélyezték.

Marosvásárhely, Széchenyi tér, 1908. *Forrás: Fortepan, orig. Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége*

tere 31. számú ház II-ik emeletén. Az előszobából a szobalány azzal jött vissza, öltözzem fel és menjek le, mert a térparancsnokságra kell mennem. Lemenve a kapu alatt egy egészen primitíven felragasztott oldalszakállal ellátott fiatalember fogadott. Amikor a kapun kiléptem, az Albina térről előrobogott egy felhajtott fedelű kétlovas kocsi. A bakon – bár esőnek nyoma sem volt – egy esőköpenyben, felhúzott kapucnival ülő kocsis volt. A kocsiból egy másik, ugyancsak egészen primitíven felragasztott oldalszakállt viselő fiatalember ugrott ki. Beültem a kocsiba a nagyülésre az egyik kísérőm mellé, a másik szemben ült velünk. Az első emeleten egy Cariadi nevű huszár alezredes volt beszállásolva. Ennek legénye fel akart ülni a bakra, de lekergették. Feleségemnek – aki lekísért – önkívületi állapotbani sírása és sikoltozásai közben indult el a kocsi. Ebben az időben éjjel 12 óra után polgárembernek az utcán, külön engedély nélkül, nem volt szabad járni.[801] A térparancsnokság a Főtér és Korzó köz sarkán, a Bissingen-féle házban,

801 A román hadsereg a megszállt területeken elrendelte a fegyverek beszolgáltatását, továbbá sajtócenzúrát és kijárási tilalmat vezetett be.

a Korzó kávéház fölött volt. A kocsi azonban nem arra ment, hanem befordult a Str. Traian (Baross Gábor) utcába. Amikor ezt láttam, megszólaltam: „Nem erre van a térparancsnokság!" Erre a mellettem levő egyén, egy régimódi, nagy hatlövetű revolvert vett elő és felém tartva mondotta: „ha egy szót szólsz, itt döglesz meg!" Erre én – igazán isteni sugallatra – kinyitottam puhaingem gallérjának a gombját. A kocsi vágtatva ment tovább, betérve az Iskola utcába. Itt a velem szemben ülő hirtelen mozdulattal kivett maga alól egy gumilepedőt, azt a fejemre dobta, és mindketten teljes erővel elkezdtek fojtogatni. A fojtogatás olyan erős volt, hogy annak nyomai az utóbb felvett orvosi látlelet szerint 8 napon túl is meglátszottak. Én, minden erőmet megfeszítve, ki akartam dobni magamat a kocsiból. Ismételt kísérletezést követően ez sikerült is. Szerencsére nem koponyára estem. A kocsi hátulsó kereke átment a két lábamon. A földön fekve körülnéztem, láttam, hogy a Kossuth Lajos utcának egy kivilágított részében vagyok és – legnagyobb meglepetésemre – egy csomó civil ember jött ki egy házból. Utóbb kiderült, hogy Bleier Jakab cséplőgép-tulajdonos leányának volt az esküvője, és ebből az alkalomból a vendégek éjjeli 1 óráig tartó közlekedési engedélyt kaptak. A kocsi továbbrobogott, és akkor derült ki, hogy a két kisfiam mellett levő Mila nevű német leány felkapaszkodott hátul a kocsira, és onnan csak akkor ugrott le, amikor látta, hogy én a kocsiból kidobtam magamat. Ez a bátor leány nem gondolt arra, hogy ha engem – az egészen nyilvánvaló terv szerint – a kocsiban megölnek, őt is eltették volna láb alól, hogy ne legyen a bűnténynek tanúja

A földről felvettek. Történetesen két arra járó szász nemzetiségű katonatiszt hazavitt. Másnap reggel megjelent az addig teljesen ismeretlen intézmény, a sziguranca[802] egyik kiküldöttje, közölte, hogy le vagyok tartóztatva. Feleségemen kívül senkivel sem szabad érintkeznem. Három teljes hétig őriztek így, 8 órás turnusokban éjjel-nappal felváltva egymást a sziguranca kiküldöttjei.

802 Lásd a 368. sz. jegyzetet.

Ez az eset természetesen nagy feltűnést keltett. A Nagyszebenben székelő Kormányzótanács (Consiliul Dirigent)[803] elnökének, Maniu Gyulának[804] magyar képviselőkorából barátja volt dr. Kovácsy Albert itteni közjegyző.[805] Külön levélben írta meg az esetet.

A három hét letelte után a minoriták zárdájában levő sziguranca zárdájába kísértek fel, ahol Paşca Teodor főnök hallgatott ki. Két vád volt ellenem: egyik, hogy izgattam a kamara átadása ellen, a másik, hogy én biztattam volna a városi tisztviselőket az eskü letételének megtagadására. Végül is figyelmeztetett, hogy most nem kíván további eljárást ellenem (ezt a Szebenből kapott parancsra tette), de tartózkodjam mindenféle politikai megnyilatkozástól. Ez a figyelmeztetés azonban egyáltalán nem tartott vissza attól, hogy a magyarság legelső politikai megmozdulásától kezdve ne tartottam volna kötelességemnek minden akcióban részt venni.

A román uralom első éveiben azután még több ízben voltam letartóztatva a legkülönbözőbb – sokszor igen súlyos – körülmények között. De végül is minden esetben kiengedtek. Én ugyanis semmiféle törvényellenes tevékenységben soha részt nem vettem. Mindig a magyarságnak törvényileg és nemzetközileg biztosított jogaihoz ragaszkodó állásponton voltam. Ez pedig nem ütközött a törvénybe.[806]

803 Lásd a 78. sz. jegyzetet.

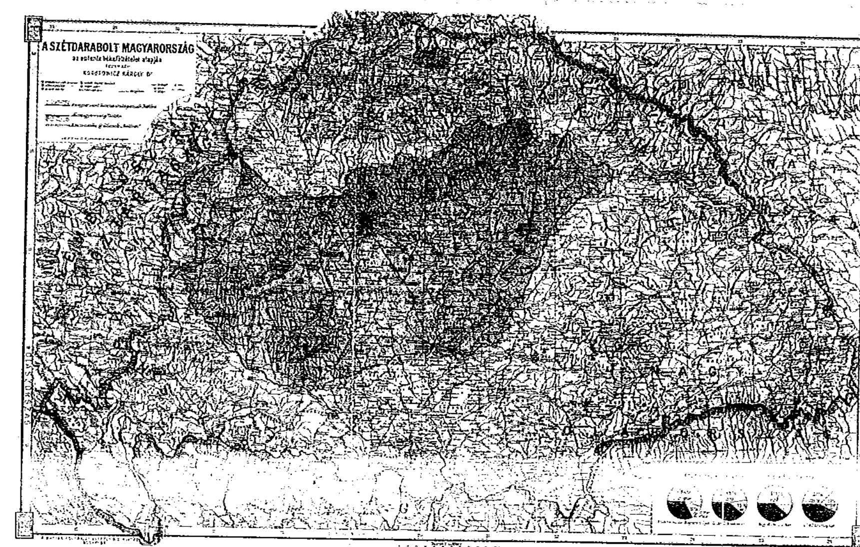
804 Iuliu Maniu. Lásd a 77. sz. jegyzetet.

805 Dr. Kovácsy Albert (1875–?) Brassóban született ügyvéd, közjegyző. 1900-ban ügyvéd Székelyudvarhelyen, 1906–1910 között a város országgyűlési képviselője, 1908-ban Marosvásárhelyre nevezik ki közjegyzőnek.

806 A forrás jelzete: Fekete Andor emlékiratai. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, Ms 10.237/f, 29–30. f.

Hargita Árpádné dr. Miklós Ágnes közgazdász rokonságának visszaemlékezései

Magyarország 2004. május elsején lett az Európai Unió tagja. Hargita Árpádné dr. Miklós Ágnes (1941–) közgazdász egyike volt annak a négy magyar köztisztviselőnek (Juhász Endre nagykövet; Gottfried Péter államtitkár, nagykövet; Dienes-Oehm Egon helyettes államtitkár, nagykövet), akik

A szétdarabolt Magyarország az antant békefeltételei alapján, 1920 *Forrás: MNL OL S 167, No. 31.*

koordinációs munkakörben 1989-től kezdődően a magyar EU-tagsághoz elvezető tárgyalási folyamatban mindvégig részt vettek.

A tárgyalások során Hargita Árpádnét személyes motiváció is vezette: közvetlen családtagjai Magyarország egykori, Trianon óta határon túli területein születtek, éltek és dolgoztak. Trianon óriási veszteséget hozott társadalmi helyzetükben, anyagi életfeltételeikben és egyéni szakmai karrierjükben. A két világháború között a kapcsolatok az elszakadt részek és az anyaország között szórványosak voltak, ha egyáltalán léteztek – a politikai és anyagi jellegű korlátok miatt, valamint az idő múlásával új generációk nőttek fel, egymást alig vagy egyáltalán nem ismerve. A család a trianoni békeszerződés által okozott rokoni elszakadásra a megoldást az otthoni körben gyakran emlegetett „Egyesült Európában" látta, és a később – Hargita Árpádné aktív közreműködésével – megvalósuló EU-tagság csakugyan számos területen, főleg a gazdasági és kulturális együttműködés terén közeledést hozott létre a szomszédos országokkal. A schengeni rendszerhez való csatlakozással Magyarország számára is megszűntek az unión belüli határok, így Szlovákiával, Romániával, Ausztriával és Horvátországgal biztosítottá vált a szabad utazás, míg Szerbia és Ukrajna vonatkozásában könnyítettek a feltételeken. Kötetünkben Hargita Árpádné édesanyja, Bizony Ilona, nagyanyja unokatestvére, Boros Mária, valamint dédanyja, Barlay Ilona révén a távolabbi rokonsághoz tartozó Barlay János visszaemlékezéseiből közlünk részleteket: mindegyik kézirat Hargita Árpádné tulajdonában van.[807]

807 Az életrajzi bevezetőkkel és jegyzetekkel ellátott forrásokat Hargita Árpádné dr. Miklós Ágnes bocsátotta rendelkezésünkre. Hargita Árpádné szakmai tevékenységéről bővebben lásd Uő: *Vissza Európába – rögös úton.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.

Dr. Szokoly Frigyesné született Bizony Ilona egyetemi gazdasági igazgatóhelyettes

Élete

Hargita Árpádné Miklós Ágnes édesanyja, Bizony Ilona (1916–2005) a kassai származású, ám szüleivel Erdélybe költözött Ballás Margit és a bajai származású, de Kolozsváron a városi főerdőmérnöki tisztet betöltő Bizony Ferenc gyermekeként született a „kincses városban". Egy testvére volt, a szintén kolozsvári születésű Bizony Ákos (1912–1983). Miután a családfő, Bizony Ferenc 1919 tavaszán-nyarán nem volt hajlandó letenni a román hűségesküt, csakhamar felszólították, hogy családjával együtt 24 órán belül hagyja el a várost. Magyarországon báró Hatvany Endre birtokán, Nagybátonyban, illetve a községhez tartozó „pusztán" telepedett le uradalmi főerdészként családjával együtt. Korai halála komoly kihatással volt a család anyagi helyzetére és Bizony Ilona továbbtanulási lehetőségeire, aki kezdetben tanítónőként dolgozott. 1939. augusztus 31-én férjhez ment Miklós Kálmánhoz, és két évvel később megszületett lányuk, Miklós Ágnes. Miután első férjétől elvált, 1947 márciusában Szokoly Frigyessel kötött házasságot, akitől a fia, Szokoly Géza született. A második világháború végéig háztartásbeliként ténykedett, ám élete során számos szakmát kitanult: női szabómesterséget, hites könyvvizsgálatot, elvégezte az Államigazgatási Főiskolát, és végül a Színház- és Filmművészeti Főiskola (ma Színház- és Filmművészeti Egyetem) gazdasági igazgatóhelyetteseként ment nyugdíjba. Visszaemlékezéseiben nem titkolta a románok iránt érzett ellenszenvét.[808]

808 Az adatokat ezúton is köszönjük Hargita Árpádnénak. A családjára vonatkozó információkra lásd még Uő: *Családfám és gyümölcsei.* I–III. kötet. Kézirat, Budapest, 2006, OSZK Kézirattára.

Részlet a visszaemlékezésből

Az első hézagos emlékeim Kolozsvárhoz fűződnek. Itt születtem 1916-ban. Sok mindent elbeszélésből tudok, hiszen olyan kicsi voltam még, amikor el kellett hagynunk ezt a szép várost. A kolozsvári sétatér felett laktunk egy szép nagy lakásban. Édesapám fiatalon a város főerdőmérnöke lett. Gondtalan életet éltek. Apuka sokat járt vidékre, a Havasokba, mert azok az erdőségek is Kolozsvár városhoz tartoztak. Nagyon tehetséges volt, szép jövőt jósoltak neki.

Anyuka szépen zongorázott, jó háziasszony volt, bár az ő dolga inkább az irányítás volt, mert volt szakácsnő és mindenes is. Sokat jártak hangversenyre és színházba.

Édesapám Bajáról származott. Az apai nagyapám Bizony József bajai cipészmester volt, inkább nagyiparosnak kellene mondanom. Ő maga már nem dolgozott, sok segéde és nagy műhelye volt. [...] Inkább csak az irányítást és az eladásokat intézte. Anyai nagyanyám bajai születésű, bunyevác származású gyönyörű szépasszony volt.[809] Sokat dolgozott. Nagy kertjük és szőlőjük volt. Anyai nagyapám kassai születésű erdőmérnök volt. Mindösszesze 26 évet élt, tífuszban halt meg, amikor az édesanyám háromhetes volt. A dédapám pékmester volt, Kassa legtehetősebb polgára. Mikor Ferenc József és Erzsébet királyné Kassára látogatott, tőlük vitték el a bútorokat a királyi pár fogadószobájába.

[...] Dédapám halála után a vagyont elverték a gyerekek, nagylábon éltek. Az örökségből ránk alig jutott: én az egyik nagynénitől bútorokat kaptam.

[...] 1918-ban bejöttek a románok. Megszállták a szép várost. [...] A magyarok gyűlölték és bojkottálták őket. Legnagyobb szégyen volt egy leányra, ha román katonatiszttel sétált. A románok eleinte félve, később mind nagyobb öntudattal terpeszkedtek a városban, szemet vetettek a szép lakásokra, átvették a hivatalokat. Miután e nagyszájú pópafiak között kevés volt a szakember, nagyrészt félművelt vagy egész műveletlen emberek voltak, ezért

809 Mindketten viszonylag fiatalon meghaltak.

sok magyart megtartottak volna a hivatalokban, de követelték a hűségeskür a román államra. A magyarok nem tették le ezt az esküt. Mivel nem érezték biztonságban magukat, a magyarok megvetették őket, egyre kegyetlenebbek lettek, lefogták a magyarokat és halálra verték őket. Ebben a légkörben édesapámnak számolnia kellett azzal, hogy el kell hagynia az állását. Egy Jehoda nevű román fakereskedő, aki már régen Kolozsvárott lakott, és a város erdeiből kitermelt fát vette meg már évek óta, szerette és nagyra becsülte édesapámat, mindenképpen azon volt, hogy maradjon, és felajánlotta neki, hogy társuljon vele az üzletben, de ez az ottani légkörben lehetetlen volt.

Erre az időre esik egy emlékem, ami nagy hatással volt rám és megmaradt, bár csak kétéves lehettem. Volt egy fehér ruhám piros mellénnyel. Ebben a ruhában vitt el sétálni a sétatérre a gyereklány. Hogy a gyereklány tudatosan csinálta vagy véletlenül, nem tudni, de valami zöld ágat adott a kezembe, és én ezzel rohangásztam a parkban a kolozsvári sétatéren. Egy primitív oláh katona meglátott, és előbb a gyereklánnyal meg velem ordítozott, de mi nem értettük. A gyereklány megrémült, én bőgtem, és a katona díszkíséretében bevonultunk a katonai parancsnokságra. Én kétévesen mint tüntető, lázadó, rebellis magyar. Szerencsére egy normális tiszthez vitt be ez az agyalágyult oláh, és a tiszt kirúgott mindhármunkat azzal, hogy pólyásoknak nincs fogdájuk, és küldjenek haza az anyámhoz. Mentünk mi magunk is nagy örömmel, de otthon nem keltettünk nagy lelkesedést, mert napokig rettegtek Anyukáék, hogy elviszik Apukát. Persze sokan láttak bennünket bevonulni a parancsnokságra, és igen rossz fényt vetett a románokra, hogy gyerekeket is lefognak. Attól kezdve nem sétáltunk a sétatéren, nem láttuk a tavon úszkáló hattyúkat.

Miután Apuka nem tette le a hűségeskür, és a lakásunk is megtetszett egy román ezredesnek, így az elsők között voltunk, akiket a románok kiutasítottak Kolozsvárról. 24 óra alatt kellett elhagyni a várost. Anyuka az idegességtől ágynak esett, ismerősök, hivatalnoktársak, szomszédok csomagoltak. Nagy megdöbbenést és mély együttérzést keltett a városban a hír. Miután csak egy napot kaptunk, sok mindent el kellett ajándékozni, és sok minden ott maradt.

Szakadó esőben szálltunk vagonba, a szalon díványán szorongva, a támlán ülve a két gyerek, egy még nem hatéves és egy nem kétéves, az ülőkén a kétségbeesett szülők, akik elindultak a meleg otthonból a teljes bizonytalanságba. Síró ismerősök között hagytuk el a várost. Most is csak szeretettel és tisztelettel tudok visszagondolni a sok segítő, bátor emberre, akik nem féltek embernek lenni és együtt érezni velünk, a mocskos és általam mindig gyűlölt románok között. Még emlékszem a vagonra, az esőre, ahogy ott ültünk a díványon mint két árva veréb, és spirituszfőzőn Apuka tejet melegített.

Aztán mi Lippára[810] mentünk a dédanyámhoz. Apuka három hétig utazott a vagonnal, míg végre Magyarországra ért. A bútorok egy részét a Dunaparton helyezte el egy raktárban, egy másik részét Benő bácsiéknál[811] Zircen.

[...] Lippán dédanyám, ükapám, Matild néni és Mici, és átvonulóban egy-két nagynéni élt meglehetős szerénységben. Barlay dédapa már nem élt.

[...] Hogyan jöttünk át Magyarországra, itt mi volt velünk, ez kiesett a tudatomból. Arra emlékszem már, mikor Gemencre kerültünk, olyan három–három és fél éves lehettem. Gemencen egy faházban laktunk, egyszerű bútorai voltak. Apuka volt az egyetlen családos, és talán 8–10 nőtlen erdőmérnök dolgozott ott. Apuka volt a főnök. Ez idő szerint 1918–1920 lehetett. Baja már szerb megszállás alatt volt.[812] Gemencen termelték ki a főváros számára a tűzifát, és ennek lebonyolítása volt Apuka feladata. Mindig nagy uszályok kötöttek ki és ott rakodtak be. Ez átmeneti állás volt, mert úgy volt, hogy az egyik fővárosi tanácsos, Pfeifer nevű, nyugdíjba megy egy éven belül, és Apuka kerül a helyére, de addig lent leszünk Gemencen, mert Pesten rettenetes viszonyok voltak.

Lakásunk nem volt, az erdélyi kiutasított menekültek sokan voltak és mind vagonokban laktak. Nem volt ennivaló, csak éhezett mindenki. Csak rettenetes árak és nyomor volt. Gemencen jó dolgunk volt. Ennivaló volt

810 Lippa (románul Lipova) = város Romániában, Arad megyében, 1918-ig az egykori Temes vármegye részét képezte.

811 Bizony Benő, Bizony Ferenc bátyja.

812 Baja szerb megszállása 1918. november 13-ától 1921. augusztus 20-ig tartott.

bőven és főzni egy szakácsnő főzött. Közös étkezőben ettünk. [...] Nem éreztük azokat a rettenetes időket, megszoktuk a Dunán lefelé úszó hullákat. Motorcsónakon nagy kirándulásokat tettünk. Úgy emlékszem, tavasztól őszig voltunk ott. Gyönyörű volt az erdő, sok őz és szarvas, de az én nagy bánatomra, volt ott kígyó és béka is. [...] Sokszor átrándultunk Keselyűsre, ez egy holt Duna-ággal körülkerített rész volt, itt laktak Parthyék. Pista bácsi erdőmérnök volt, és Mariska nénivel, a feleségével vendégszerető házat vittek. Pista bácsi nagy vadász volt. A keselyűsi Duna-ág, ahova most kisvasút visz, akkor gyönyörű volt, vadregényes. [...]

Apuka egyszer Bajára is átszökött a Nagymamához. Akkor nagyon féltünk, mert a szerbek nagyon kegyetlenek voltak, de menni kellett, mert Nagymamától kaptunk mindenféle élelmiszert, és azt meg kellett szervezni, hogyan hozzák. Akkoriban már Pestről az ellátmány igen vékonyan csordogált, és sűrűn jöttek Pestről a fővárosi vendégek is, akik meglehetősen kiéhezettek voltak. Szerencsére Apuka épségben visszatért, és többet nem ment már haza, amíg a szerbek Baján voltak.

Ez a kiküldetés ősszel véget ért és visszakerültünk Pestre. Máriamakkoson kaptunk lakást egy erdészházban, onnét járt be Apuka minden reggel a Retek utcai hivatalba. A fogaskerekűhöz és attól mindig gyalog kellett megtennie az utat, nehéz hátizsákban cipelte haza az ennivalót minden este.

A rossz viszonyok, a pénz elértéktelenedése miatt Pfeifer tanácsos nem ment nyugdíjba, egy évig várni kellett volna a megüresedő állásra. Apuka látta a helyzet tarthatatlanságát, kérte a várostól a nyugdíjaztatását, és báró Hatvany Endre[813] uradalmában helyezkedett el Nagybátonyban. Ehhez az uradalomhoz nagy erdőség tartozott, a Mátra Nagybátonynál kezdődő erdősége, Ágasvár, a Csörgő-patak völgye, le egész Hasznosig és 1300 hold szántóföld, és a pusztának nevezett központ. Nagybátony nem volt már akkor sem elmaradott falu, mert a falun kívül hozzá tartozott a szorospataki bánya, lenn az állomásnál a szénszortírozó és a volt kőbánya is. A falu megszokott

813 Báró Hatvany-Deutsch Endre (1892–?) a Deutsch Ig. és Fia cég társtagja, a főrendiház tagja.

intelligenciáján kívül – orvos, pap, jegyző, tanító – a bányánál lakott 4–5 mérnökcsalád. A bányaigazgatót, Bortnyák Istvánt Apuka még Selmecről[814] ismerte. A fizetés nem volt túl magas, de a lakás, a tüzelő, a tej, a gabonajárandóság ingyenessége, az állattartás lehetősége, a vadászat és a tízévi állami szolgálat után járó nyugdíj mellett biztosítva volt a gyerekek iskoláztatási lehetősége is. Apuka úgy érezte, hogy bár ez előmenetele, karrierje végét jelenti, a családnak biztonságot és otthont hoz. Maga a puszta egy négyszobás ámbitusos házból, magtárból, hosszú cselédházakból és néhány istállóból állt. Több mint egyholdas belső kertünk és két hold természetbeni illetményföldünk volt, napi nyolc liter tejet kaptunk és egész évre gabonát. [...] A ház nem volt éppen szép, de Apuka ígéretet kapott, hogy építtethet egy új házat távolabb az istállóktól. 10 percre voltunk a falutól kocsival és 20 percre az állomástól. Apuka vállalta, mi, gyerekek boldogok voltunk. [...] Talán két évig laktunk a régi házban, mert nyomban megkezdték az új építését. Apuka tervezte, négy nagy szoba, télikert, fürdőszoba és nem tudom, hány konyha, kívülről az előszobából fűthető cserépkályhák, gyönyörűen parkírozott kert, parádés kocsis, kertész, szóval az akkori időnek megfelelő otthon. [...] Konyhakertünkben a dinnyétől a fekete gyökérig mindent megtermeltek, Apuka méhészkedett. Nem ismertük a piacot, az üzletet is alig, mert a liszttől kezdve minden volt otthon.

Apuka igen szociális érzékű ember volt, szerették őt a pusztán a béresek és a falusiak is. Csak sokkal később, már Apuka halála után mint szorospataki tanítónő tudtam meg egy öreg bányásztól, hogyan intézte el a falopásokat. Igen szegény emberek laktak ott, a tüzelőt az erdőből szerezték be. Kimentek kötéllel az erdőbe, összeszedték a letört gallyakat, összekötözve a hátukon hazavitték. Ha az erdőőr elfogta őket, a kötelet elvették, a gallyakat lerakatták, és behozták őket az irodára. Ez már Apuka előtt kialakult szokás volt, lopásnak számított, mert a gallyakból égették a faszenet. A fatolvajok pedig öregasszonyok vagy gyerekek voltak. Az irodán aztán Apuka ültette

814 Selmecbánya (szlovákul Banská Štiavnica) = város Szlovákiában, 1918 előtt Selmec- és Bélabánya szabad királyi város az egykori Hont vármegyében.

őket vagy 20 percig, visszaadta nekik a kötelet és megmondta nekik, hogy az erdő melyik részére menjenek, de ne felejtsék elmondani mindenkinek, hogy milyen szidást kaptak, mert híres fösvény volt báró Hatvany Endre. Azt is egy öreg bányásztól hallottam meg, hogyan oszlatta szét 1921-ben a sztrájkoló bányászokat. Az igen mostoha körülmények miatt a bányászok sztrájkba léptek, és fenyegető magatartásukkal megfélemlítették Bortnyákot és a mérnököket. [...] Apuka, akinek igazán semmi köze nem volt a bányához, vállalkozott, hogy beszél velük [...] Nyugodt beszédével lecsillapította őket és valami engedményt is kicsikart nekik. „Fáin" ember volt, mondta az öreg bányász, ami ott a legnagyobb dicséret volt. Apuka megbecsülésének köszönhetem, hogy később mint tanítónőt Szorospatakon befogadtak maguk közé, nem voltak ellenségesek velem.

[...]

Boros Mária köztisztviselő

Élete

A budapesti születésű Boros Mária (1902–1988) Barlay Ilona unokahúga és Ballás Margit unokatestvére volt. Visszaemlékezéséből kiderül, hogy Boros Mária nagyanyja, Barlay Sándorné született Kitzinger Irma haláláig édesanyjával, az akkor már megözvegyült Boros Gusztávnéval Lippán maradt. Ők sem vették fel a román állampolgárságot, eseti munkákból tartották fenn ezért magukat, míg a nagymama halálát követően repatriáltak. Több év telt el addig, amíg 1926–1927-re a bizonytalan egzisztenciális helyzetük egy komfort nélküli lakással és egy köztisztviselői állással végül rendeződött. Boros Mária egészen nyugdíjazásáig a Magyar Nemzeti Banknál dolgozott. Nem alapított családot: édesanyja elvesztése után öt évvel Újpestre költözött, ahol haláláig nagynénjével és két unokahúgával lakott együtt. Visszaemlékezéseit 1982-ben mondta magnóra, és a hanganyag alapján jegyezte le Hargita Árpádné lánya, Hargita Eszter.

Részlet a visszaemlékezésből

1919-ben egy napon beállított Margit[815] a két gyerekkel (Lippára). Menekültek ők is a románok elől. Lehet, hogy ez 1918 – már nem tudom biztosan –, és eljöttek hozzánk egy csomó holmival. Franci[816] ment tovább Magyarországra a bútorokkal és egyéb holmival. Azzal ment el, hogy majd mennek utána Margiték. Igen ám, de úgy lezárták a határt, hogy ott rekedt a két gyerekkel majdnem egy évig.

[...] Ott élt szegény Margit nagy izgalomban, nem hallott semmit sem a férjéről. Voltak aztán ismerősök, ott volt a Héjj István, Pista. Nagyon sokszor eljött hozzánk, és amikor ő repatriált, az ő vagonjával mentek Margiték haza.

[...] Abban az időben már özvegy ember volt a Héjj Pista. Felesége, szegény Auróra, miután megszületett a kisfia, a szívével olyan rosszul lett, hogy többé már fel sem kelt. [...] Közben egyszer a románok letartóztatták. Elvitték Temesvárra,[817] ott a szerencsétlent alaposan megverték, aztán gúzsba kötötték, talpát verték, de aztán rájöttek, hogy neki semmi bűne nincsen és hazaengedték. Igy aztán megkapta a repatriálási engedélyt, és Margit a két gyerekkel az ő vagonjában ment végül haza Budapestre, dehogy Budapestre, Gemencre. Margit férje, Franci ott volt alkalmazásban.

[...] Innét került Pestre Franci, majd onnét – nem volt nyugta lakás nélkül – a hatvani uradalomhoz, Nagybátonyba, ahol az erdőgazdaságot vezette, meg a földművelést is, mert a béreseknek kellett a kommenció,[818] meg a lovak tartásáról is gondoskodni kellett.

[...] Közben a románok eskü nélkül nem adtak nyugdíjat. Mamikám[819] nagyon ügyes volt. Elkezdett fehérneműt varrni. Nem tanulta soha, de

815 Ballás Margit.

816 Bizony Ferenc.

817 Temesvár (románul Timişoara) a romániai Temes megye, 1918 előtt az egykori Temes vármegye székhelye.

818 A mezőgazdasági cselédek megegyezés szerinti természetbeni járandósága.

819 Özvegy Boros Gusztávné született Barlay Matild.

kislánykorában, amikor nővére stafírungját[820] varrták, el nem mozdult a gép mellől, úgy érdekelte. Amikor az ismerősök megtudták, hogy milyen bajba kerültünk nyugdíj nélkül, rábeszélték, hogy kezdjen fehérneműt varrni. Varrt aztán férfiingeket, ágyneműket – ezeket nagyon pontosan, gyönyörűen csinálta. Sajnos felsőruhához nem volt kedve, pedig ezzel többet kereshetett volna. Én zongoraórákat adtam. Panek néninek sok tanítványa lett, a kezdőket nekem adta – ha tehetséges volt, átvette. 15 éves korom óta a magam pénzéből öltözködtem nagyon szerényen.

[...] 1921. április 28-án meghalt szegény nagymama. A temetés után Mamikám rögtön beadta a repatriálási kérelmet. [...] Milyen borzasztó érzés volt, hogy állandóan vártuk a magyar hadsereget, és egyszer csak megtudtuk, hogy nemcsak Lippa, de Arad is a románokhoz került.

Masznyik bácsiék[821] hívtak, hogy szereznek a házukban nekünk lakást. Elhúzódott az engedély, úgyhogy november 1-én indult meg velünk a két vagon. Az egyikben a sok láda, meg tűzifa is, meg tyúkok, a másikban a fele meg szintén tele volt ládákkal, de fel volt állítva egy kis kályha, ágy, dívány, a macskákat is hoztuk, és így indultunk el. Néztem, amikor elindult a vonat, a radnai[822] templomot, amíg a kanyar el nem takarta. Azért azt nem gondoltam, hogy soha többé nem látom. Egy hétig tartott az út, akkor Piliscsabán voltunk Masznyikék villájában. De tavasszal eladták, és a budapesti Ilona utcai[823] gyönyörű kétemeletes házukban szereztek nekünk az egyik lakónál egy szobát azzal, hogy nem kell bért fizetnünk, viszont akkor mondanak fel, amikor akarnak. Sok vendégjárás volt nálunk, amit meguntak és felmondtak. Így egy idő múlva menni kellett. Minden a padlásra került. A zongora és a féltett holmi az ismerősökhöz, felírva, hogy mi kinél van. Oda mentünk, ahol segíteni kellett ápolni, varrni, vagy valami egyéb baj merült fel. Végül Ilonka néniéktől, akik

820 Kelengye, a férjhez menő lány hozománya.

821 Korábbi lippai ismerős orvoscsalád.

822 Máriaradna (románul Radna) a Romániához tartozó Lippa városrésze, 1918 előtt nagyközség Arad vármegyében.

823 Ma Szabó Ilonka utca.

Biharkeresztesről Pestlőrincre kerültek fel, bár igen szűken voltak, kaptunk egy szobát. Innen elkerültünk Solymárra, ahol végre kicsomagoltuk a három éve nem látott holmikat. Nagyon boldogok voltunk. Aztán Bárvíz ügyvéd révén, aki házgondnok volt, és akinek a villájában laktunk Solymáron, kerültünk a Nagy Sándor utcai régi házba, ahol én 44 évig laktam, Mamikám csak 39 évig. Itt kaptam aztán állást a Magyar Nemzeti Bank pénzjegynyomdájában. Nagyon szerettem ott lenni. Végre anyagilag is helyrejöttünk.

Részlet Barlay János katonatiszt visszaemlékezésének Hargita Árpádné kéziratában fennmaradt kivonatából

A bácsszentiváni[824] születésű Barlay (akkor még Pump) János 1902-ben, a hadapródiskola elvégzése után a kassai 34-es gyalogezredbe vonult be katonai szolgálatra, 1903-ban megkapta a hadnagyi kinevezését. 1914. július 31-én megérkezett a mozgósítási parancs. Barlay először a galíciai frontra, majd Olaszországba került, sebesülései és betegségei ellenére mindvégig részt vett a háborúban. 1918 októberében parancsot kaptak a hazatérés megkezdésére.[825] A hadseregben a rend már felbomlóban volt. [...] Barlay szabad választás elé állította embereit: utazhatnak vonattal a nekik járó élelmiszeradag felvételével vagy lovon hazáig. Ő egy kb. 60 fős csapattal lovon indult hazafelé. [...] A magyar határon mindent elvettek, így mindenki könnyű hátizsákkal és nehéz szívvel indult hazafelé. 1918. november 26-án érkezett Kassára. [...] A tisztek és a tisztesek a korábbi szokásoknak megfelelő fegyelemmel és renddel, a korábbinál több munkát is vállalva igyekeztek a katonákat hadsereggé

824 Bácsszentiván (szerbül Prigrevica) a szerbiai Apatinhoz tartozó település, 1918 előtt az egykori Bács-Bodrog vármegye része.

825 A visszaemlékezés kivonatára lásd Hargita Árpádné: Barlay János kéziratos naplójának rövidített összefoglalója. Kézirat. Budapest, 2010. Az OSZK Kézirattárában leadva.

formálni, de sikertelenül.[826] Hiába sepert Barlay tiszttársaival a laktanyában, hogy rend és tisztaság legyen a laktanyában, a jutalom a következő nap „egy rakás" volt a szobája előtt. A katonák alig voltak a laktanyában, nem lehetett velük gyakorlatot tartani.

[...] A cseh hadsereg elfoglalta Kassát, Miskolcot,[827] és csak nagy nehézségek árán sikerült megállítani őket. „Nem lehetett Vörös Hadseregről beszélni a hadsereg szó valódi értelmében, a csőcselékkel pedig nem lehet eredményesen harcolni" – írta keserűen a rend helyreállításáért és a hadsereg újraszervezéséért mindent megtevő Barlay. [...] A cseh megszállók megparancsolták a fegyverek kötelező beszolgáltatását, és felszólították a katonatiszteket, hogy jelentsék be, ki tekinti magát magyarnak. Barlay és még vagy húsz tiszttársa vallotta magát magyarnak, valamennyiüket ezért internálták Trencsénbe.[828] Egy iskolában helyezték el őket, viszonylag kulturált volt az elbánás. Egy idő után hazaengedték őket, de állandó rendőri felügyelet alá helyezték valamennyiüket. Egy ideig kapták a nyugdíjat és az élelmiszerjegyeket is, de ez rövid ideig tartott. Barlaynak állás után kellett néznie, a négygyermekes család anyagi helyzete egyébként is megrendült. A házassági katonai kaució elúszott, a hadikölcsönök értéküket vesztették, a meglévő készpénz értéke pedig a lepecsételéssel a töredékére csökkent. Barlay a városi erdőhivatalnál kapott állást, ahol ellenőriznie kellett 5–6 faszén- és mészkereskedelemmel foglalkozó boltot, illetve azok kereskedelmi elszámolásait. Ez a munka azonban hamarosan megszűnt, részben azért, mivel a fellépő tüzelőhiány miatt zároltak minden e célra felhasználható készletet és elosztási rendszert léptettek életbe, másrészt az erdőhivatalt vezető magyar mérnök helyére egy cseh embert helyeztek. Voltak tiszttársak, akik a sörgyárban tudtak elhelyezkedni. Az újabb álláskeresés gondja nem gyötörhette sokáig Barlayt,

826 Barlay szervező-oktató munkát vállalt a 9. vörös gyalogezredben.

827 A csehszlovák csapatok 1919. május 2-án foglalták el Miskolcot, a Vörös Hadsereg 1919. május 22-én foglalta vissza.

828 Trencsén (szlovákul Trenčín) város Szlovákiában, a trencséni kerület trencséni járásának központja, 1918 előtt rendezett tanácsú város, az egykori Trencsén vármegye székhelye.

mivel egy éjjel házkutatást tartottak, és összeesküvés vádjával letartóztatták harmincharmad magával, és Illavára, a börtönbe szállították őket.[829] Az első két hónapban magánzárkába zárták: hat lépés hosszú, három lépés széles, egy priccsel és egy vödörrel. Emellett felügyelet melletti szótlan sétálás volt a „kikapcsolódás". Az ellátását – Barlayné[830] felkérésére – az illavai iskola igazgatónője, Nemes Kati vállalta. Eközben tizenhat foglyot visszaszállítottak a kassai katonai börtönbe, ahol ellátásukat a kassai kereszténydemokrata párt szervezte meg. Beosztották a családokat, és naponta négy-négy asszony volt a felelős a főzésért, illetve e foglyok ellátásáért. Barlayt Illaván hagyták, és időközben a fogva tartás körülményei is enyhébbé váltak. Egy idő múlva közölték Barlayval, hogy „szabad", és elhagyhatta a börtönt és a várost. Kassán a rendőrségnél naponta kellett jelentkeznie, várták a kiutasításról szóló rendelkezést. Ez rövidesen meg is érkezett. A család 1921. augusztus 30-ig pakolhatta holmijait a vagonba. A lakás eladását és egyéb ügyek rendezését egy ismerős ügyvédre bízták. 1921. augusztus 31-én érkeztek Hidasnémetin keresztül Miskolcra. Innét Pestre irányította őket a katonai parancsnokság, majd onnét Győrbe. Ott Barlay munkát kapott a katonai parancsnokságon. Feladata a külföldi posta-, telefon- és távíróforgalom felügyeletét ellátó részleg vezetése volt. A család az ágyúgyárban kapott lakást. Barlay innét rövidesen ezredparancsnoki megbízással Nagykanizsára, Kaposvárra, majd Pécsre került. Az 1930-as évek közepén nyugdíjba ment, és egy ideig a vitézi földjén gazdálkodott.[831] A második világháború alatt reaktiválták, és az újonnan létrejött bácskai-bánáti vitézi szék vezetője lett.[832] A négy gyerek mindegyike

829 Illava (szlovákul Ilava) város Szlovákiában, a trencséni kerület ilavai járásának székhelye, 1918 előtt kisközség az egykori Trencsén vármegyében. A település közepén álló vár 1856 óta börtönként működik.

830 Lánykori nevén Deil Margit.

831 A földet Pécs közelében, Sastyapusztán kapta.

832 A front nyugatra tolódásával katonai szolgálatot már nem tudott teljesíteni. Családjával együtt a menekülés hónapjait részben a határmenti Zsirán, részben amerikai fogságban töltötte. 1945 októberében – az amerikai fogságból szabadulva – családjával együtt hazatért. Ekkor a budapesti Károly laktanyába (ma Petőfi laktanya) internálták, ahonnan hónapok múlva szabadult. Ekkor feleségével együtt Siklósra vonult vissza.

felsőfokú végzettséget szerzett: legidősebb fia magas rangú katonatiszt lett, kisebbik fia ciszterci paptanár.[833] Egyik lánya színész- és énekesnői képzettséget szerzett, de ezt férjhezmenetele után nem gyakorolta, a másik leány gimnáziumi tanárnő lett.[834] A háború utáni menedéket veje, a nagyra becsült siklósi körzeti orvos otthona biztosította Barlay és felesége számára. Idősebbik katona fia a háború után nem tért haza a hadifogságból, másik fiának sorsa – több év börtön után – az 1960-as évek második felétől konszolidálódott.

833 Legidősebb fia, Béla katonatiszt volt, a Ludovikán végzett. A második világháborút követően az amerikai fogságból Ausztráliába ment, és soha nem tért haza. Kisebbik fiát, a ciszterci pap Barlay Ö. Szabolcsot az 1940-es évek végétől hol letartóztatták, hol a lefogás elől bujkált, végül több évet töltött börtönben. Később a történelem és az irodalomtudományok doktora, egyetemi oktató lett.

834 Barlay Edit. A kisebbik lány, Magdolna, matematikatanár volt, Siklóson matematikaversenyt is elneveztek róla a gimnáziumban.

Levelezések, egyéb személyes és félhivatalos dokumentumok

Nemzetiségi kérdés 1918 második felében a félhivatalos iratok tükrében

Az alábbi válogatás a felbomló Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségeinek helyzetébe enged bepillantást. A közölt dokumentumok mindegyike Jászi Oszkár nemzetiségi ügyi miniszter (teljes nevén: a nemzetiségek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter) hivatalához íródott.

Az iratok közül négy a felvidéki állapotokat mutatja be. A Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök által hirdetett önrendelkezési jog már a szlovák és rutén autonómiakövetelésekben egyértelműen éreztette hatását, ám ekkor még mindkét nemzetiség megosztott a tekintetben, hogy a megszerzett jogokkal majd a magyar vagy a cseh államban kíván-e élni. A cseh törekvések támogatói azzal indokolták választásukat, hogy a szlovákság és a ruténság egyaránt hatékonyabban képviselheti érdekeit, ha a béketárgyalásokon nem a vesztes fél, hanem az antant által támogatott csehek oldalára áll. A szlovákok egyetértettek abban, hogy önmagukban túl gyengék egy új állam alapításához, így szükségük van egy náluk erősebb szövetségesre. Ám mihelyt a Szlovák Nemzeti Tanács 1918. október 30-án a turócszentmártoni nyilatkozatban deklarálta állásfoglalását, miszerint „a szlovák nemzet mind nyelvi, mind kulturális-történelmi értelemben az egységes cseh-szlovák nemzet része", Eperjesen megalakult a Keleti Tót Tanács. Ez táviratban adta a magyar kormány tudtára „Magyarország északkeleti tótjainak" tiltakozását „a nyugati tótok illetéktelen gyámkodása ellen", és követelte „a keleti tót nép" önállóságát, mivel a nevezett népek „nyelvükben és kultúrájukban teljesen függetlenek". Emellett hűségéről biztosította a Magyar Nemzeti Tanácsot, és kiállt „a keleti tót nép nyelvének, szabad érvényesülésének és fejlődésének joga" mellett. Az ellenszegülő szlovákok meggyőzésének leghatékonyabb formáját a csehek a Felvidék gyors katonai megszállásában látták. Propagandájuk természetesen nem a hódítást hangsúlyozta, hanem a béketárgyalásokon

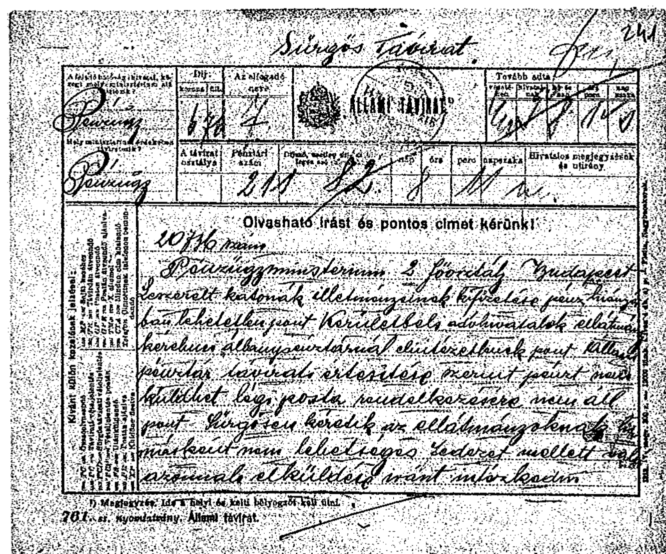
való hatékonyabb érdekképviseletet, és egzisztenciális juttatásokat, valamint a közbiztonság megteremtését ígérte. Ez és a katonai erő viszonylag gyorsan meggyőzte az addig ingadozó szlovákokat is, akik úgy érezték, a magyar kormány magukra hagyta őket, beadványaikra nem válaszol, hatóságaik pedig tehetetlennek bizonyultak mind a zavargásokkal és fosztogatásokkal, mind pedig a bevonuló cseh katonákkal szemben. Amit a Károlyi-kormány elmulasztott a szlovákok kapcsán, azt megtette a ruténekkel, akiknek illusztris képviselőit az Ungváron megalakult Rutén Nemzeti Tanáccsal együtt maga mellé állította.

A szlovákokhoz és a ruténekhez hasonlóan megosztottak voltak a vendek is, akiknek egy része az alakuló délszláv államhoz való csatlakozást, másik része pedig a magyar fennhatósághoz való ragaszkodást tekintette követendő útnak, természetesen a megfelelő jogok követelése mellett. A vendek esetében a mai napig vitatott, hogy mennyiben tekinthetők szlovéneknek, a nyelvük azonban kétségkívül a szlovén egyik önálló dialektusa. A vend kisebbség független identitástudatát a magyar politika is erősítette: a szlovénektől való leválasztásukkal azt kívánta megakadályozni, hogy az összdélszláv eszméket hirdető Szerb–Horvát–Szlovén Királyság elfoglalja a vendek által lakott területeket. A Vas megyei vendek végül Magyarország területén maradtak, Muraköz lakosságát azonban bekebelezte a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

Az 1918. decemberi kémjelentés Erdély román megszállására szolgál részletekkel. Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció délen és keleten kijelölte a demarkációs vonalat, a román hadsereg pedig élve a lehetőséggel, november végén el is érte a kijelölt határokat. Miután december 1-jén a gyulafehérvári nemzetgyűlésen kimondták Erdély, a Partium és a Bánság egyesülését Romániával, a román csapatok francia engedéllyel átlépték a demarkációs vonalat, és karácsonyra Kolozsvárra értek. A hódító sereg az itt közölt kémjelentés alapján hiányos felszereléssel érkezett a hozzájuk nagyobbrészt ellenségesen viszonyuló közegbe, emellett utánpótlási nehézségekkel küzdött, amelyen rekvirálásokkal igyekezett segíteni. Magukra mindvégig az antant csapataiként hivatkoztak, és ezzel a legitimizációs módszerrel kívánták elérni a megszállt terület lakosságának együttműködését.

Bár sokan tiltakoztak az ellen, hogy megkérdezésük nélkül, a fejük fölött rendelkezzenek a sorsukról, gyakorlatilag mégis ez történt. Amikor a békekonferencián megkezdődött a területi kérdések tárgyalása, a csehszlovák, a román és a jugoszláv kormányok által igényelt területek nagyobb része már ezen államok birtokában volt, és a fegyveres erő mellett komoly propagandagépezetet is felvonultattak. Az esetek túlnyomó többségében tehát népszavazás helyett az erőfölény döntött.[835]

835 A bevezető megírásához felhasznált főbb munkák: Völgyesi Zoltán: „Impériumváltás" elleni tiltakozások a Felvidéken 1918 végén I–II. *Archivnet*, 2017. 5–6. sz.; L. Nagy Zsuzsa: Magyar határviták a békekonferencián 1919-ben. *Történelmi Szemle*, 1978. 3–4. sz. 441–457.; Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Sürgős távirat.

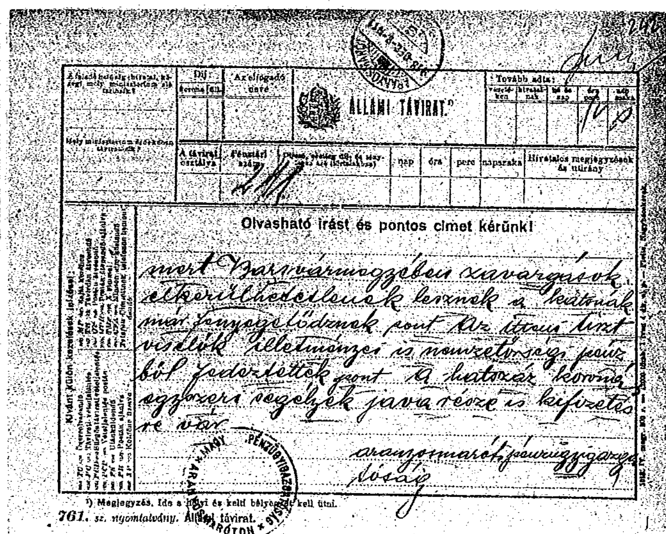
ÁLLAMI TÁVIRAT

Olvasható írást és pontos címet kérünk!

20736 szám

Pénzügyminisztérium 2. főosztály Budapest
Leszerelt katonák illetményeinek kifizetése pénzhiány-
ban lehetetlen pont Kerületbeli adóhivatalok ellátmány
kérelmei állampénztárnál elintéztetnek pont Állam-
pénztár táviráti értesítése szerint pénzt nem
küldhet légi posta rendelkezésére nem áll
pont Sürgősen kéretik az ellátmányoknak ki-
máskéint nem lehetséges fedezet mellett val
azonnali elküldése iránt intézkedni

1) Megjegyzés. Ide a helyi és kelti bélyegzőt kell ütni.
761. sz. nyomtatvány. Állami távirat.

ÁLLAMI TÁVIRAT

Olvasható írást és pontos címet kérünk!

mert Barsvármegyében zavargások
elkerülhetetlenek lesznek a katonák
már fenyegetődznek pont Az itteni tiszt
viselők illetményei is nemzetiségi pénz
ből fedeztettek pont A katonák koronán
egyszeri segélyek java része is kifizetés
re vár

aranyosmaróti pénzügyigazga
tóság

M. KIR. PÉNZÜGYIGAZGATÓSÁG ARANYOSMARÓTON

1) Megjegyzés. Ide a helyi és kelti bélyegzőt kell ütni.
761. sz. nyomtatvány. Állami távirat.

Az aranyosmaróti pénzügy-igazgatóság jelentése, hogy Bars vármegyében zavargás várható a katonai illetmények elmaradása miatt. 1918 őszén.
Forrás: MNL OL K 803, 606 f, 38 oe, II 278, 151, 278, 241-242.

Löwy Mór ügyvéd javaslata Jászi Oszkárhoz Nagymihály és vidéke szlovák propagandájának megszervezésére

Dr. Lövy Mór[836]
Nagymihály,[837] 1918. november 6.
ügyvéd
Nagymihály
Telefon. 35

Nagyságos
Dr. Jászi Oszkár úrnak nemzetiségi miniszter
Budapest

Miniszter Úr!

Több mint 11 éve, midőn a Szabadgondolkodók Országos Egyesületének alakuló gyűlésén együtt voltunk jelen,[838] és bár több mint bizonyos, hogy miniszter úr személyemre már nem emlékszik, az ügy kiváló fontossága arra késztet, hogy közvetlen miniszter úrhoz forduljak [az] alábbiakban:

Magyarország mindenről lekésik.

Katonai beosztásomból szabadságra jőve alkalmam volt Varannó-,[839] Nagymihály- és Homonna-[840] vidéki tót nyelvű katonákkal beszélgetni, kik

836 Lövy Mór ügyvéd neve többféle alakban (Lővy, Löwy) is előfordul.

837 Nagymihály (szlovákul: Michalovce) város Szlovákiában, a kassai kerület nagymihályi járásának székhelye, a trianoni békeszerződésig az egykori Zemplén vármegyéhez tartozott.

838 A szabadgondolkodók országos kongresszusát 1907. június 29. – június 30. között tartották Pécsen dr. Doktor Sándor, a Szabadgondolkodók Pécsi Társaságának elnökének vezetésével. A kongresszuson Jászi június 30-án tartott előadást *A szabadgondolat és a nemzeti eszme* címmel.

839 Varannó (szlovákul: Vranov nad Topľou) város Szlovákiában, az eperjesi kerület varannói járásának székhelye, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Zemplén vármegyéhez tartozott.

840 Homonna (szlovákul: Humenné) város Szlovákiában, az eperjesi kerület homonnai járásának székhelye, a trianoni békeszerződésig az egykori Zemplén vármegyéhez tartozott.

részben a frontról, részben Erdélyből, részben káderjeiktől vagy engedéllyel, vagy engedély nélkül hazamentek. Ezek egész nyíltan hangoztatták, hogy népszavazás esetén szívesen és örömest csatlakoznak a megalakult cseh államhoz.

Indokaikban előadták a miniszter úr által jól ismert panaszaikat, különösen, hogy nyelvükön nem boldogulhatnak, hogy egyes uraink szidták a tót nemzetiségüket, hogy Oroszországban és Erdélyben a Szászvidéken mennyivel több földje van a gazdának és sok mást, melyeket időrövidség okából elő nem adhatok.

Tudnak a Nemzeti Tanács létezéséről, tudják azt is, hogy ez a népnek jót akar.

Legsürgősebb volna tehát, hogy tót nyelven beszélő, jól megszervezett és a magyar államhoz hű népszónokok, éspedig elég nagy számban vidékünkre érkezzenek, kik a leghaladéktalanabbul megkezdjék a tót nyelvű lakosság felvilágosítását, hogy tót testvéreink láthassák, hogy a magyar államhoz való tartozandóságuk esetén sem lesz rosszabb dolguk, mint Csehországban.

A programban felvett általános pontokon kívül szerény véleményem szerint igen fontosnak tartom a népszónokok által annak hangsúlyozását, hogy míg a cseh államban a nyelv hasonlatossága révén nemzetiségüket rövidesen elvesztik, addig mint magyar állampolgárok, ha nemzetiségüknek biztosítandó jogaikat megadják, tovább is mint szlovákok megmaradhatnak. A mi vidékünkön nehezen érti meg a szlovák a csehet, és csak azért kívánja a cseh államot, hogy némiképp meg tudja magát értetni.

Hogy ezen most felhozott érvek hatnak, erről személyesen is meggyőződtem.

Az ügy sürgőssége onnan nyilvánvaló, hogy az itteni falvakat értesülésem szerint cseh agitátorok már most kezdik bejárni.

Polgártársi üdvözlettel:

Löwy

Ügyviteli megjegyzés:

A felvidéki tót propaganda egységesen lévén szervezendő, ezúttal intézkedés szüksége nem merül fel. A jelentésben foglaltak tudomásul vétetvén irattárba teendő. Budapest, 1918. november.[841]

A Szepes vármegyei főispán beszámolója Jászi Oszkárnak a cseh törekvésekről

Szám: 199. biz. főisp.
Szepes vármegye főispánjától[842]
1918
Dr. Jászi Oszkár
nemzetiségi miniszter úrnak,
Budapest
Miniszterelnökség

A Csehszlovák Nemzeti Tanács Prágából október hó 28-i kelettel cseh nyelvű nyomtatványokat küldött Szepes vármegye városaihoz, melyekben értesíti, hogy ezentúl egyedül az az érvényes törvény és rendelet, ami a prágai cseh-tót nemzeti kormánytól származik.

A városokban erre oly nagy lett a felháborodás, hogy úgy a 9 rendezett tanácsú városban[843] megalakult, mint a vármegye 8 járásában[844] alakuló nemzeti tanácsok kiküldöttei egy közös értekezleten egyhangúlag kifejezték abbeli

841 A forrás jelzete: MNL OL Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter (a továbbiakban K 40) 1918, VII., 141.

842 Márkus és batizfalvi Máriássy Tibor (1876–1932) Szepes vármegye utolsó főispánja. Felesége Magyar Etelka, akivel egy örökbefogadott fiuk volt, Máriássy János (1911–1976).

843 Ezek: Késmárk, Lőcse, Gölnicbánya, Igló, Poprád, Szepesolaszi, Szepesváralja, Leibic, Szepesbéla.

844 Ezek: bányai, hernádvölgyi, lőcsei, magurai, poprádvölgyi, tátrai, késmárki és szepesváraljai járás.

óhajukat, hogy én vezessek Nagyméltóságodhoz egy monstre[845] deputációt,[846] mely a szepességi nemzetiségek helyzetéről jelentést téve felvilágosítaná [az] itteni tótok speciális és a nyugati tótokétól egészen elütő helyzete felől.

A monstre deputáció felutazásától én igyekeztem a hozzám fordult urakat lebeszélni úgy a vasutak túlterheltsége, mint a miniszterek óriási elfoglaltságára való utalással.

Azért sem akartam ezen küldöttséget felvezetni, nehogy ezen, a nép köréből teljesen spontán támadt akciót én mint főispán a csehek előtt elértéktelenítsem, reá nyomván a hivatalos küldöttség bélyegét.

Kötelességemnek tartom azonban Nagyméltóságodat legjobb tudásommal felvilágosítani az itteni helyzet felől, és ez alapon a vármegye egész népe nevében a csehszlovák államba való bekebelezés elleni óvásunkat és tiltakozásunkat előterjeszteni.

Szepes vármegye területén lakik kb. 170 000 lélek, melynek 56%-a tót ajkú. Ezen 56%-ban azonban bennfoglaltatik az ófalvi[847] és ólublói[848] járás lakosságának túlnyomó nagy része, mely lengyel (gorál),[849] a késmárki járás egypár lengyel (gorál) községe és az egész vármegyében elszórt rutén[850] községek. E két szláv pedig tudni sem akar a csehekről, nélkülük pedig az igazi szlovákok százaléka erősen kisebb az összlakosság felénél.

845 Monstre (lat.) = nagy, hatalmas, óriási.

846 Deputáció (lat.) = küldöttség.

847 Szepesófalu (szlovákul: Spišská Stará Ves) város Szlovákiában az eperjesi kerület késmárki járásában, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Szepes vármegyéhez tartozott.

848 Ólubló (szlovákul: Stará Ľubovňa) város Szlovákiában, az eperjesi kerület ólublói járásában. A trianoni békeszerződés előtt az egykori Szepes vármegyéhez tartozott.

849 A lengyel–szlovák határon, a Magas-Tátra és a Beszkidek vidékén élő nyugati szláv népcsoport. A gorálit, egy lengyel–szlovák átmeneti dialektust beszélik, népszokásaikat és népviseletüket a mai napig megőrizték.

850 Más néven ruszinok, keleti szláv nép Kelet- és Közép-Európában. Magukat *rusz*nak nevezik.

De még ezeknek a nyelve is elüt a liptói,[851] árvai[852] vagy turóci[853] tót nyelvtől, mert nagyon sok kifejezés német kölcsönszóból áll. Szepes vármegye tótsága különben sem képez egységes nyelvterületet, mert éppen Nyugat-Liptó felé van a legnagyobb német ajkú terület. A szepesszombati[854] és a késmárki[855] járásoknak jóval több mint a fele német ajkú; de vannak az iglói,[856] lőcsei,[857] az ólublói és a gölnicbányai[858] járásban is német anyanyelvű kis- és nagyközségek.

Főleg azonban reá akarok mutatni a vármegye 9 rendezett tanácsú városára, melynek hajdan német lakossága az utóbbi 10–20 év alatt erősen megmagyarosodott, és melyek oly kultúrcentrumokat képeznek a környék tót népe körében, melynek kisugárzása mint a múltban, úgy most is hű hazafiakká tette a tótokat.

Egész röviden még azt akarom itt megjegyezni, hogy a vármegye lakosai a 9-ik honvéd- és a 67. közös ezredbe soroztattak!

851 Liptó (szlovákul: Liptov) vármegye az egykori Magyar Királyság felvidéki részén, ma Szlovákiához tartozik.

852 Árva (szlovákul: Orava, lengyelül: Orawa) vármegye az egykori Magyar Királyság felvidéki részén. Területének nagyobbik fele ma Szlovákiához, kisebbik fele Lengyelországhoz tartozik.

853 Turóc (szlovákul: Turčianska župa) vármegye közigazgatási egység az egykori Magyar Királyság felvidéki részén. Területe nagyjából a Kis-Fátra hegység csoportjai által övezett Turóci-medence. Ma Szlovákiához tartozik.

854 Korábban tátrai járás, területe ma a poprádi járás része Szlovákiában.

855 Késmárki járás (szlovákul: Okres Kežmarok) ma Szlovákia eperjesi kerületének közigazgatási egysége.

856 Az iglói járás (szlovákul: Okres Spišská Nová Ves) ma Szlovákia kassai kerületének közigazgatási egysége.

857 A lőcsei járás (szlovákul: Okres Levoča) ma Szlovákia eperjesi kerületének közigazgatási egysége.

858 A gölnicbányai járás (szlovákul: Okres Gelnica) ma Szlovákia kassai kerületének közigazgatási egysége.

[A] Magyarországtól való elszakadást a mi tótjaink nem kívánták soha. Még e rettenetes világháború borzasztó nyomorgatása és nélkülözése is csak nagyon kevés egyént tudott a cseh emisszáriusoknak[859] szerezni!

Nagyon kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy Szepes vármegye sorsának kellő súllyal való támogatása és Magyarország részére való megmenthetése végett az itteni, különleges viszonyokról akár kiküldött, akár más úton, esetleg személyesen is meggyőződést szerezni szíveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Lőcse,[860] 1918. november 9.

Máriássy Tibor főispán

Ügyviteli megjegyzés:
Miniszter úrnak bemutattatván, ezúttal intézkedést tenni nem kíván.[861]

Tót ifjúsági körök tiltakozása a cseh megszállás ellen

Miniszterelnök Úr!
A nép szava Isten szava! A tót ifjúság a tót nemzet nevében szól a miniszterelnök úrhoz és felemeljük tiltó szavunkat az ellen, hogy hazaárulókkal tárgyaljanak sorsunk fölött.

Dula Máté,[862] Bazovszky Lajos[863] és társai nem kérdeztek meg minket, hanem fölcsaptak népvezéreknek s elmentek Budapestre, hogy bőrünkre vásárt csapjanak.

859 Emisszárius (lat.) = megbízott, küldött.

860 Lőcse (szlovákul: Levoča) város Szlovákiában, az eperjesi kerület lőcsei járásának székhelye, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Szepes vármegye székhelye.

861 A forrás jelzete: MNL OL K 40, 1918, VII., 81.

862 Dula Máté/Matúš Dula (1846–1926) szlovák politikus, ügyvéd, a Szlovák Nemzeti Tanács, illetve a Szlovák Nemzeti Párt elnöke.

863 Dr. Bazovszky Lajos/Ľudovít Bazovský (1872–1958) felvidéki politikus, ügyvéd, jogi tanulmányait Budapesten végezte.

Körmöcbánya, 1918. nov. 17.

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Tót vezérférfiakkal folytatott eszmecserém és a helyzet közvetlen ismerete alapján bátorkodom figyelmét felhívni a következőkre:
A tót nemzeti tanács nem képviseli a tót nép vágyait.
A tótok túlnyomó többsége még ma sem akar más államhoz csatlakozni.
Tót legénység önként jelentkezik harcra a csehek ellen.
A csehek betörése az elszakadásnak sok szószólóját riasztotta vissza a cseh uralomtól.
Elő kell készítenünk az anyagot ennek kifejezésére a békekonferenciához.
Állítom: nem lenne túlságosan nehéz egy millió tót aláírását gyűjteni a csehek törekvései ellen. Ezt a gyűjtést nem hivatalos úton megbízható személyek végeznék s az aláírók kijelentenék, hogy önkéntesen írták alá az iratot.
Ilyen anyagnak kétségkívül igen fontos, talán döntő súlya is lenne a béketárgyalások asztalán. Hiszen Wilsont magát is elhatározásában éppen ilyen aláírás-gyűjtemény bírta.
Itt lelkes munkaerő és iroda rendelkezésre áll. Örömmel azonnal hozzáfogunk az ügy gyors megszervezéséhez és keresztülviteléhez, ha Miniszter Úr helyesli az eszmét.
Szíves mielőbbi válaszát kéri mély tisztelettel

dr. Gragger Róbert
egyetemi tanár.

Cím: Körmöcbánya

Dr. Grabber Róbert egyetemi tanár javaslata egymillió tót aláírásának összegyűjtésére a cseh törekvésekkel szemben. Körmöcbánya, 1918. november 17.
Forrás: MNL OL K 40, 1918, VII., 305.

Ünnepélyesen kijelentjük, hogy a tót nemzet nem látja zsarnokait a magyar népben, mellyel testvéri egyetértésben élt ezer esztendő óta, csupán a régi kormány és Ausztria volt mindnyájunk elnyomója. Kijelentjük, hogy Dula Mátét és társait nem bíztuk meg képviseletünkkel, sem arra a kijelentésre nem hatalmaztuk fel, hogy cseh uralom alatt akarunk élni.

Dula Máté Prága nevében beszélt, de ő nem a tót nép kiküldöttje.

A népek önrendelkezési jogán tiltakozunk az ellen, hogy minket megkérdezés nélkül eladjanak, vagy sorsunk fölött döntsenek.

Községenkénti titkos szavazást kérünk, melyet semleges bizottság fog fölvenni.

Iskoláinkba a tót nyelv tanítását, s hivatalainkba a tót nyelvet perfektül bíró tisztviselőket kérünk.

A magyarnak magyarul, a tótnak tótul hirdessék ki az ítéletét s intézzék ügyeit.

A cseh csapatok helyett francia, angol vagy amerikai megszálló csapatokat kérünk.

Tiltakozunk az ellen minden körülmények között, hogy vidékünket cseh csapatok szállják meg.

S végül kérjük Nagyméltóságodat, hogy tiltakozásunkat szíveskedjék az antant és magyar testvéreink tudomására hozni.

Ipolyberzencén,[864] 1918. december 8-án.[865]

Fogadja Nagyméltóságos tiszteletünk kifejezését

Összetartás Ifjúsági Kör a Felsőnógrád Tót Ifjúságának Intéző Bizottsága nevében

Ügyviteli megjegyzés:
Tudomásul szolgál. Ügyintézést nem igényel. Irattárba helyezendő.
Budapest, 1918. december 17.[866]

864 Ipolyberzence (szlovákul: Breznička) község Szlovákia besztercebányai kerületében, a trianoni békeszerződést megelőzően Nógrád vármegye losonci járásához tartozott.

865 A levél 1918. december 14-én érkezett be a minisztériumba.

866 A forrás jelzete: MNL OL K 40, 1918, VII., 861.

Az eperjesi rutének álláspontja az ungvári Rutén Nemzeti Tanács magyar kormánnyal kötött megállapodása ügyében

Az eperjesi székeskáptalantól
99/1918.

Tisztelt Miniszter Úr!

Az eperjesi gör[ög] *kat*[olikus] *székeskáptalan f*[olyó] *hó 8-án a következő sürgönyt kapta: Hazánk területi integritása alapján egyházi autonómia, szociális földbirtok-politika és polgári jogok követelésével kilencedikén, szombaton délután Magyar–Rutén Néptanács alakul. Kérjük csatlakozásukat, központi kiküldöttet. Unio nyomda igazgatósága.*

Az ennek vétele után megtartott káptalani ülés következő határozata lett válasz gyanánt küldve:

Unio nyomda igazgatósága, Ungvár. Hazánk területi integritása alapján egyházi autonómia, szociális földbirtok-politika és polgári jogok követelésével holnap, szombaton délután alakulandó Magyar–Rutén Néptanácshoz örömmel csatlakozunk. Leküzdhetetlen közlekedési akadályok miatt kiküldöttet nem küldhetünk; ezúton kérjük egyházmegyénk részéről tagokat beválasztani, gyűlés lefolyásáról és hozott határozatokról minket mielőbb részletesen tájékoztatni. Eperjesi székeskáptalan.

Miután ezen nyilatkozatunkra a dolog érdemét illetőleg semmiféle tájékoztatást sem nyújtó következő sürgönyön kívül (f[olyó] hó 15-én):

Elnökünk ma Pestre utazott, lakása: Savoya Szálló. Volosin Ágoston,[867] *a Magyarországi Rutén Néptanács titkára;*

867 Volosin Ágoston (1874–1946) görög katolikus lelkész, tanítóképzői igazgató, ruszin/rutén miniszterelnök.

csak az Ungváron megjelenő *Görög Katholikus Szemle*[868] f[olyó] évi november 10-i 45-ik számából vettünk tudomást a Magyar–Rutén Tanács megalakulására vonatkozó jegyzőkönyvi közlésről, ennélfogva a részletes tájékoztatásra irányuló direkt kérelmünk dacára sem kaptunk értesítést, holott a kassai *Felsőmagyarországnak*[869] f[olyó] év és hó 20-ki száma szerint:

A rutének Magyarország területi integritásáért megegyeztek a kormánnyal

(Budapest, nov. 19.) A Rutén Nemzeti Tanács és a magyar kormány között a következő megegyezés jött létre:

A hazai rutének ragaszkodnak Magyarország területi integritásához és tiltakoznak minden elszakítási törekvés ellen.

A kormány elismeri a rutén nép önrendelkezési jogát minden téren, s ezért Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa megyék főispánjaivá olyan személyeket fog kinevezni, akiknek a rutén néppel kapcsolatuk van.

A rutén ügyek intézésével a nemzetiségi és kultuszminisztériumban megfelelő hatáskörrel hozzáértő személyeket fognak megbízni, a tudományegyetemen a rutén nyelv és irodalom tanszékét fel fogják állítani.

A kormányban nagy megnyugvást keltett a rutén nép hazafias álláspontja, viszont a ruténok is megelégedéssel állapítják meg, hogy a kormány jogos álláspontjukat honorálta.

A kormány és a Rutén Nemzeti Tanács a rutén nép megnyugtatása céljából közös politikai proklamációt fognak legközelebb kibocsátani.

Miután tehát a Rutén Nemzeti Tanács – a föntebbiek szerint – az eperjesi egyházmegyéhez tartozó és Szepes, Sáros, Zemplén vármegyékben lakó, közel 200 ezer rutén megkérdezése s óhajainak és kívánalmainak ismerete

868 1899–1918 között vasárnaponként megjelenő hetilap Ungváron, főleg egyházi, tanügyi és társadalmi témákkal foglalkozott. 1916–1917 között nem adták ki. Főszerkesztője Kaminszky Géza Viktor volt.

869 1894–1918 között Kassán megjelenő politikai napilap.

nélkül folytatta le a tárgyalásokat, sőt – úgy látszik – *de nobis, sine nobis*[870] megegyezéseket is kötött, kötelességünknek ismerjük, hogy a Rutén Nemzeti Tanács vezetőségének ezen eljárása ellen miniszter úr mint nemzetiségi miniszter előtt óvást emeljünk!

Lelkiismeretbeli kötelességünk, hogy miniszter úr szíves figyelmét fölhívjuk különösen azon körülményre, miszerint a Sáros, Szepes és Zemplén vármegyékben élő ruténeink megelégedését csak meghallgatásuk és körülményeik alapos ismerete után lehet majd biztosítani.

Ezen meggyőződésünket igazolja Ólublón f[olyó] hó 8-án [a] Ruska Narodna Rada (Rutén Nemzeti Tanács) f[olyó] hó 19-én számos rutén földmíves részvételével megtartott gyűlése is, amelyen hazánk integritását szóvá tenni nem lehetett, és csak a wilsoni pontok általános önrendelkezési jogának hangoztatásával volt e gyűlés Beszkid Antal[871] volt országgyűlési képviselő, közben megválasztott elnökkel békésen lefolytatható.

Eperjesi egyházmegyénk helyi körülményeiből kifolyó álláspontunkat a Rutén Nemzeti Tanácsnak Ungvárra a következőkben adtuk tudomására:

Amennyiben a Rutén Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásunk csak elvi téren történt meg, de a részletek kiépítésében való tételes részvételre nemcsak időnk, de alkalmunk sem volt, hangsúlyozva ki kell emelnünk azt, hogy a Rutén Nemzeti Tanács nevében tett és teendő intézkedéseiket egyoldalúsággal ne folytassák, különben megállapodásaikat magunkra nézve érvénytelennek tekinteni kényszerülnénk, pedig sajnálnók, mert egyedüli célunk a fölmerülő differenciákat eloszlatni s a kérdések megoldásában úgy a munkácsi, mint az eperjesi egyházmegyék rutén népe nevében egyetértően és egyöntetűen járni el.

Miniszter Úr! Az előbb fölsorolt fontos indokok alapján hazánk szent ügye érdekében tisztelettel kérjük miniszter urat, hogy az ungvári Rutén Nemzeti Tanácsot odautasítani szíveskedjék, miszerint félretéve a rutén ügy egyoldalú

870 De nobis, sine nobis (lat.) = rólunk, nélkülünk.

871 Beszkid Antal/Antonij Beskid (1854–1933) rutén politikus, a Rutén Nemzeti Tanács képviselője, aki a párizsi béketárgyalásokon is részt vett. 1923-tól a Karpatszkaja Rusz kormányzója.

s esetleg végzetes következménnyel járó kezelését, az eperjesi egyházmegye területén lakó rutén nép képviseleteivel a kontaktust fölvenni igyekezzék, hogy mindennemű tárgyalásaiban csak az ezekkel folytatott megbeszélések és megegyezések alapján járhasson el.

Az eperjesi gör[ög] kat[olikus] székeskáptalannak 1918. november 20-án megtartott üléséből.

Korotnoki János[872]
kanonok, káptalani jegyző[873]

1918. december 4-5-i jelentések az Erdélybe bevonuló román csapatok helyzetéről

Kolozsvár, 1918. december 4-én de. 10 óra 30 perc.

A Szamosvölgyi Vasút Igazgatósága jelenti telefonon:
Beszterce[874] állomás tegnap du. 3 órakor jelentette, hogy egy visszatérő tehervonatunkat [a] román nemzetőrség lefoglalta. Ennek alapján a vasúti igazgatóság a du. személyvonatot nem indította fel Besztercére. Később azonban tárgyaltunk a besztercei Román Nemzeti Tanáccsal, és ők garantálták, hogy ha a személyvonatot felküldjük a mai napon, a vonatforgalom akadálytalan lesz, de a visszatartott tehervonat mozdonyára nekik szükségük van. Az állomás személyzetét elkergették, az állomásfőnököt letartóztatták akkor, amikor a tehervonatot feltartóztatták. Azt a föltételt szabjuk, hogy a főnököt engedjék szabadon, másképp a vonatot nem indítjuk. Ők belementek, és mi a személyvonatot elindítottuk Besztercére, a tehervonat mozdonyát pedig rendelkezésükre bocsátottuk ma reggelig.

872 Eperjesi görög katolikus lelkész és szentszéki tanácsos.

873 A forrás jelzete: MNL OL K 40, 1918, X., 362.

874 Beszterce (románul: Bistrița) város Romániában, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Beszterce-Naszód vármegye székhelye.

E megállapodás dacára ma reggel 6 órakor az állomásfőnök jelenti, hogy a Magyar Államvasutak 8111. és a Szamosvölgyi Vasút 111. számú vonatai Besztercén vissza lettek tartva, és ugyanakkor Marosludas[875] felől a 8116-os számú különvonattal érkezett román csapatok Beszterce város végén nyílt vonalon rakodnak ki. A két személyvonatnak további indítása a csapat parancsnokától függ.

Ha ezzel élni fog az állomásfőnök, további jelentését meg fogja tenni. Beszterce most el van vágva. Fenti jelentés 8 óra 10 perckor adatott le.

Tekintettel, hogy a hadügyminiszterrel értekezésben vagyunk, minden újabb mozzanatról azonnal értesítést kértünk. Azt válaszolták, hogy ők a jelentéseket a vonalparancsnokságnak adják le.

Jegyzőkönyv
Megjelenik 1918. december 4-én du. 2 óra 30 perckor a Magyar Nemzeti Tanácsnál Fekete Lajos úr, és jegyzőkönyvbe mondja [a] kiküldetési útján tapasztalt eseményeket

A Kolozsvári Nemzeti Tanács nagygyűlése legutóbb tartott üléséből kifolyólag megbízatásom volt kiutazni és a bevonuló román csapatok tábornokaival érintkezést keresni és bizonyos megállapodásokat létrehozni. Sajnos kiküldetésem nem ilyen eredménnyel járt, amennyiben csak informatív jelleggel bíró felvilágosítással tértem haza.

Visszatérésem alkalmával a bevonuló román csapatok a legmesszebb nyújtó előőrsei Nyárádtőn[876] állottak, december 3-án este. December 2-án bevonult Marosvásárhelyre Niculescu román ezredes 2 békelétszámú századdal, amelyeknek felszerelése a legszánalmasabb képet nyújtotta ágyú és gépfegyver nélkül. Vezetett azonban Niculescu ezredes a határszoroson keresztül egy román zászlóaljat, amely teljesen új, kifogástalan francia fölszereléssel

875 Marosludas (románul: Luduş) város Romániában Maros megyében, a trianoni békeszerződésig az egykori Torda-Aranyos vármegyéhez tartozott.

876 Nyárádtő (románul: Ungheni) város Romániában, Maros megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Maros-Torda vármegye részét képezte.

volt ellátva. Ennek a francia felszereléssel ellátott zászlóaljnak a tartózkodási helye több mint valószínű Marosvécs[877] és Szászrégen[878] között van.

Maroshévízen[879] felkerestem a 7-ik román hadosztály parancsnokát, Moşoiu tábornokot,[880] akinél két és fél órát töltöttem, míg a vasutasbizottság a vasútügyekre vonatkozó megállapodásuk végett a hallban tanácskozott. A tábornok első kijelentése ez volt: *Bennünket hívtatok, küldtek, mi jöttünk, itt vagyunk és nem hódító szándékkal! Még kevésbé azzal, hogy mi Erdély lakosságával, tekintet nélkül a nemzetiségre, háborút viselnénk. Mert ha így jöttünk volna, vagy mint a magyarok, németek és bolgárok előnyomulni szoktak, hátunk mögött mindent felperzselve kellett volna hagynunk.* Miután a helyzetre való tekintettel egy olyan irányú kérdés feltevése, szándékuk-e a megszálló csapatoknak a demarkációs vonal átlépése, nagyon rossz hatást ért volna el, esetleg a tárgyalások megszakítását is előidézhette volna, nem tartottam célszerűnek megkockáztatni. Mindazonáltal a tábornok feltett kérdés nélkül is kitért erre a témára, és a leghatározottabban kijelentette, hogy ők demarkációs vonalat nem ismernek, ők az antant csapatai, és útjukba akadályt nem gördíthet semmi és senki. A tábornok legelső kérdése oda irányult, hogy a békeidőben Marosvásárhelyen állomásozó 8-ik honvéd huszárezred felszerelése, különösen annak lóállománya és szerszáma hol és mekkora mennyiségben található, amely kérdésre teljesen kitérő választ adtam. A tábornok megjegyezvén, hogy miután lovaik és szerszámaik a hosszú, nehéz és fáradságos út alatt teljesen tönkrementek és használhatatlanokká

877 Marosvécs (románul Brâncoveneşti) község Romániában, Maros megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Maros-Torda vármegyéhez tartozott.

878 Szászrégen (románul Reghin) város Romániában, Maros megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Maros-Torda vármegyéhez tartozott.

879 Maroshévíz (románul: Toplița) város Romániában, Hargita megyében, a trianoni békeszerződésig az egykori Maros-Torda vármegyéhez tartozott.

880 Traian Moşoiu (1868–1932) román tábornok. 1919 márciusában Erdély katonai kormányzójának, áprilisban pedig az északi hadseregcsoport parancsnokának nevezik ki. Budapest 1919. augusztusi elfoglalását követően az ottani katonai helyőrség parancsnoka és a Tiszától nyugatra fekvő magyarországi területek katonai kormányzója.

váltak, feltétlenül szükségük van a lóállomány nagyobb számú pótlására és azoknak megfelelő szerszámmal való ellátására, mely szükségletüknek, ha kell, még rekvirálás útján is érvényt szereznek. Miután jelen volt Marosvásárhely rendőrfőkapitánya is, a tábornok mindjárt megbízta, hogy arra az időre, amikor a 7-ik román hadosztály Marosvásárhelyre bevonul, történjék gondoskodás 10 000–12 000 pár bakancsról vagy csizmáról, amelyre a bevonuló román hadseregnek elkerülhetetlen nagy szüksége van. Továbbá érdeklődött a tábornok [a] Bánffy, Teleki, Wesselényi, Nemes, Bethlen grófok birtokai iránt, hogy azok hol feküsznek, Erdély mely községében vagy városában, és azok gazdaságaiban ez idő szerint milyen mennyiségű élelmiszer lehet elraktározva. Erre nézve nem említette a kész fizetést [!], csak azt jegyezte meg, hogy miután részükről minden utánpótlás a legnagyobb nehézségbe ütközik, sőt bizonyos ideig lehetetlen is, ezt feltétlenül feltalálják, igénybe veszik. Megjegyezte továbbá Moşoiu tábornok, hogy mihelyt annak módját ejtheti, a legelső feladatuk az lesz, hogy Apponyit, Andrássyt, Wekerlét és a többit kézre kerítsék, és felettük ítéletet fognak mondani.

Az internálásokra vonatkozólag fölvetettem azt a kérdést, mennyiben felel meg a valóságnak, hogy a bevonuló román csapatok 18-tól 55 éves korig internálni fogják a falvak magyar nemzetiségi lakosságait. Erre nézve a tábornok nem nyilatkozott. Hogy internálásokat csak abban az esetben hajtanak végre és olyanokkal szemben, akiket erre nézve a Román Nemzeti Tanács kijelöl, vagy akik az előnyomuló román hadseregnek a magaviseletükkel bármily okból rászolgáltak.

Habár a román csapatok bevonultak ide, ott a helybeli magyar lakosság. A fegyverek és lőszerek beszolgáltatását halálbüntetés terhe mellett elrendelték, az így összeszedett fegyver- és lőanyagból részben ellátják a saját csapataikat, a felesleget pedig tengelyre[881] rakva hátrafelé irányította. Úgyszintén a katonai ruhák elrekvirálását is elrendelték, de csak a magyar lakosságra vonatkozólag, mert arra feltétlenül szükségük van. Az élelmiszerek rekvirálásánál megjegyezte a kész fizetést [!], olyanformán, hogy a maximális árak

881 Azaz vasútra.

megállapítását, függetlenül minden más körülménytől, a saját hatáskörükben fogják megállapítani. [...]

Tárgyalásaink ideje alatt távirati megkeresés érkezett a vasutas bizottságnak, illetve utasítás, hogy a bevonuló román csapatokat tekintsék az antant csapatainak, és minden megállapodásuknál ez legyen az irányadó. Moşoiu tábornok a jelenlévő bizottság tagjai közül Pop Stefán 62-es századost, aki a marosvásárhelyi román nemzetőrség parancsnoka, arra kérte, hogy szerezzen neki egypár ezer darab cigarettát, mivel rövid néhány nap múlva várják Károly román trónörökös[882] Marosvásárhelyre való megérkezését, és erre az időre magyar gyártmányú cigarettával akarják őt megörvendeztetni.

A bevonuló román csapatok, úgy a tisztikar, mint a legénység 98%-ában erdélyi születésű, részben magyarok is, akik vagy mint hadifoglyok kerültek a románok kezébe, nagyobbrészt pedig akik a háború kitörése előtt és után szöktek át Romániába; ezek képezik a most benyomuló elitcsapatok nagy többségét. Legnagyobb részük perfekt vagy legalábbis egész jól beszél magyarul. [...]

K. m. f. Fekete Lajos s. k.

1918. december 4-én du. 3 óra

A kolozsvári posta és távírda ellenőre jelenti, hogy Marosvásárhellyel sikerült érintkezést találnia, és az ottani távírda az alábbiakat közölte vele:

Arra a kérdésre, hogy ott internálnak-e, Marosvásárhely azt feleli, hogy erről nincs is szó, csak ellenőrizhetetlen hírek keringenek erről, hogy a nagyszebeni román kormány[883] akarja elrendelni a sorozást. Azonban – tette hozzá a marosvásárhelyi postás – ebben az esetben nem fogunk neki engedelmeskedni, hanem valamennyien megszökünk Kolozsvárra és beállunk a székely légiókba. Kolozsvár kérdésére, hogy valóban jönnek-e a testvérek védeni Kolozsvárt, azt felelte Marosvásárhely, hogy már hogyne jönnének,

882 A későbbi II. Károlyról (1893–1953) van szó, aki 1930 és 1940 között volt Románia királya.

883 Azaz a nagyszebeni kormányzótanács.

hiszen jönnek már a 62-esek, 22-es honvéd[ek] és huszárok máris mindennap jönnek, és Udvarhely megyében egész nagy tábor van együtt, akik várják az intézkedéseket.

Egyébként ma a román tábornok Marosvásárhelyen proklamációt bocsátott ki, és abban proklamálta Nagy-Romániát. Erre a *Székely Ellenzék*ben[884] egy tiltakozás jelent meg. Most a románok maguk elé citálták az összes hírlapírókat és erős cenzúra alá veszik őket. Majdnem sírnak a jó székely fiúk, fűzi hozzá a marosvásárhelyi távírász, kifacsarja az ember szívét, amit lát, a vármegyeházára is kitűzték a román zászlót, és ezt elnézni is fájdalmas. De csak egy szikra kell, és lángba borul itt minden. Például itt a posta bejáróját egy román katona őrizte, és odament hozzá egy székely legény és úgy vágta pofon, hogy ottan leesett, és megrugdosta, és ottan hagyta a földön a vitézt. A cenzúrát mind román fiak végzik, tőlünk átszökött hazaárulók. Arra a kérdésre, hogy hol van a tábor és hol gyülekeznek, feleli, hogy a kormánybiztos jelentette, hogy Csík megyéből, mivel a románok sorozni akarnak, a székely fiúk Udvarhelyre[885] igyekeznek.

I.

A Kolozsvári Nemzeti Tanács megbízottai kimentek Marosvásárhelyre, ahol tárgyaltak az ottani román sereg főparancsnokával, Moşoiu tábornokkal. Ő megbízta Georgescu alezredest annak közlésével, hogy ők az antanttól azt a parancsot kapták, hogy a demarkációs vonalig szállják meg Erdélyt, de tovább ne menjenek, de nem is akarnak továbbmenni; nem soroznak, nem internálnak senkit, csak a jogtalan fegyverkezést akadályozzák meg. Nem akadályozzák meg az öt korosztály bevonulását, ezek átléphetik a demarkációs vonalakat.

884 *Székely Ellenzék* = Marosvásárhelyen 1898–1920 között megjelent sajtótermék.

885 Székelyudvarhely (románul: Odorheiu Secuiesc) megyei jogú város Romániában, Hargita megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Udvarhely vármegye székhelye.

A nép élelmezéséről a kolozsvári élelmezési raktárok felhasználásával fognak gondoskodni, de gondoskodnak arról is, hogy a romániai készletből a szükséghez képest láttassák el a nép.

A magyar és szász nemzetőrségnek lefegyverzését azonban a megszállás tartalma alatt csak eszközölni fogják, mert nem kívánhatják, hogy a nemzetőrség Ferdinánd királyra esküt tegyen.

II.
10 óra 30 perckor újra felszólították a Kolozsvári Nemzeti Tanácsot Marosvásárhelyről, és Georgescu ezredes közölte, hogy megváltoztatta szándékát, és közvetlen összeköttetést létesítvén Bukaresten át az antanttal, engedélyt kért, hogy a demarkációs vonalat átléphesse és Kolozsvárra jöjjön. Erre a felhatalmazást meg is kapta.

Kolozsvárott a hírre óriási pánik tört ki. Rettenetes erővel sikerült csak a székelyeket és a magyarokat lefegyverezni, a nyugtalanság még ma is óriási.

Budapest, 1918. december hó 5-én.[886]

Ostffy Lajos Vas vármegyei főispán 1918. november 7-i jelentése a muraszombati vendekről

Vas vármegye főispánja[887]
326/1918.

Belügyminiszter Úr!
Ozmec József stájer tartománygyűlési képviselőtől a másolatba idemellékelt távirat érkezett hozzám. Ennek bemutatása mellett kötelességemnek tartom

886 A forrás jelzete: MNL OL K 40, 1918, IX., 663.

887 Ostffy Lajos (1876–1944) 1910–1919, majd 1932–1938 között volt Vas megye főispánja.

belügyminiszter urat a táviratban érintett tárgyban a következőkben tájékoztatni:

Vas vármegye muraszombati járásának[888] lakossága csak kis részben ősmagyar, nagyobb részben nem az, de amint azt tudni méltóztatik, nem is szlovén, hanem vend.[889] A vend és szlovén nyelv, habár van is hasonlatosságuk, mégis nem azonosak, hanem teljesen önállóak, és a muraszombati járás vend származású népe mindig tiltakozott az ellen, hogy szlovénnek tekintsék. Egyébként e nép ma az öregek kivételével már úgyszólván mind ért és beszél, éspedig kifogástalan szép kiejtéssel magyarul, a kultúrája kizárólag magyar, bár a vend nyelvet mint anyanyelvét sem feledte el.[890]

Mindenkor erősen hazafias érzésű, a magyar állam függetlenségéért lelkesülő, Kossuth hagyományait követő volt politikailag, és bár rendesen igen erős nyomás alatt állott a 67-es kormánypártok részéről, ez a nyomás csak kevés esetben tudta megtörni képviselőválasztáson 48-as függetlenségi hajlamait.

A múlt hó 20-án Muraszombatban[891] (és nem Szombathelyen) tartott kultúregyleti jubiláris ünnepség alkalmából ez az egyesület bizonyság- és nyilatkozattételre szólította fel az egész vendséget, nyíltan felvetvén röpcédulán (melyből mellékelek egy példányt) a kérdést, hogy magyar akar-e lenni a vendség vagy szlovén? Az egyesület ezen nyílt felhívására nagy tömegben jöttek be a rossz idő dacára Muraszombatba a vendek még Zala vármegye

888 A muraszombati járás Magyarországhoz, Vas vármegyéhez tartozott 1920-ig, majd 1941 és 1945 között. Székhelye Muraszombat volt. Területének legnagyobb része ma Szlovéniához tartozik, ahol Pomurska régió része.

889 A vendeket a korábbi tudományos elméletek a vandálokkal és az ókori vened néppel is összefüggésbe hozták.

890 A vendek magyarosítását a dualizmus idején a Vendvidéki Magyar Kulturális Egyesület volt hivatott végrehajtani. Tevékenysége felemás eredményekkel járt, sok vend a magyar nyelv erőltetése miatt inkább a szlovénekkel keresett kapcsolatot, így például gyerekeiket ausztriai szlovén iskolákba küldték.

891 Muraszombat (szlovénul: Murska Sobota) város Szlovéniában, a trianoni békeszerződésig Vas vármegye muraszombati járásának székhelye volt.

Vend gyűlés Muraszombaton 1918. október 20-án. *Forrás: MNL OL K 40, 1918, XI., 733.*

területéről is, élénk bizonyságául annak, hogy nem hatósági nyomásra jöttek, mert hisz oda Vas vármegye hatóságainak nyomása ki sem terjedhetne. A tömegről fogalmat nyújt a mellékelt fényképfelvétel, a népgyűlés lefolyását pedig a mellékelt hírlapi közlemény tünteti fel. Az ott jelen volt vend tömeg, bár vend nyelven is intéztettek hozzá előzékenységből beszédet, az én magyar beszédemet teljesen megértette és ezt különösen azzal igazolta, hogy egyes hazafias közbekiáltásokkal kísérte kijelentéseimet, tanúságot téve egyúttal függetlenségi érzelmeiről is.

Ugyanazért ki van zárva, hogy a mellékelt táviratban említett mintegy 3000 magyarországi szlovén a muraszombati járás vendjei közül került volna ki, ki van zárva, különösen, hogy a vendség evangélikus vallású községeiből

csak egyetlenegy ember is részt vett volna a lutenbergi határozatban: a muraszombati járásnak legfeljebb közvetlen a határ szélén fekvő néhány községéből lehetett a fent említett számnak bizonyosan még a tizedrészét sem tevő résztvevő ott. A többi, ha tényleg ott volt, csakis Zala vármegyéből mehetett oda, mert [a] Zala vármegyei muraközi vendség tagadhatatlanul erősen vonzódik a szlovénekhez.

A helyzet a Vas vármegyei vendség tekintetében az, hogy ezek legnagyobb része érti nyelvünket is, igen jóérzésű magyar hazafi, és ha békésen megkérdezik, hová akar tartozni, feltétlenül a magyar haza mellett nyilatkozik. Ha azonban pl. fegyveres erővel megtámadnák megszállási célzattal a szlovének, akkor, ha ezt a kísérletet sikerül meghiúsítanunk, úgy a mi vendségünk ujjongva tart velünk a szlovének ellen, de ha ez nekünk nem sikerül, hanem megtörténik a szlovén megszállás, akkor feltétlenül azokhoz csatlakoznak.

Ez a való tényállás, melyet én a helyszínen nemcsak főispánságom alatt, de annak előtte is régóta tanulmányoztam (iskolás ifjú koromtól fogva sok egyszerű vend származású jó barátom van), és nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy meggyőződésem szerint Vas vármegye vend vidékét csak akkor veszthetjük el, ha a szlovénekkel szemben morálisan gyengék leszünk s önként mondunk le a kerületről, vagy megszállás esetén fizikailag bizonyulunk gyengének.

Szabad, békés népszavazás esetén az a föld és derék, 48-as érzelmű népe a mienk, s a szabad, független magyar haza fia marad.

Meg kell jegyeznem azt is még, hogy a mostani napokban mindenfelé mutatkozó rendbontó jelenségek a muraszombati járásban is feltűntek, de ezeknek nincs politikai, nemzetiségi jellegük, tisztán a harácsolás és fosztogatás volna a céljuk. Idáig még ezt a mozgalmat képesek voltunk féken tartani, sőt a Muraszombatban alakult nemzetőrség 150 tagja fékezte meg Bellatincon (Zala megyében)[892] is a fosztogatást, valóságos éjjeli harcokban,

892 Belatinc (szlovénül: Beltinci, vendül: Böltinci), szlovéniai település, a trianoni békeszerződésig Magyarországhoz, Zala vármegye alsólendvai járásához tartozott.

melyben a muraszombati intelligensebb vendek mind ott álltak a nemzetőrök soraiban.[893]

Szombathely, 1918. november 7.

Ostffy Lajos főispán[894]

893 A trianoni békeszerződést követően a Muravidéken élő vendek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz kerültek, ma pedig Szlovénia fennhatósága alá tartoznak, kulturális különállásukat részben most is őrizve. Magyarországon Vas megyében körülbelül 5000 főre tehető a számuk.

894 A Belügyminisztériumba 1918. november 21-én beérkezett irat jelzete: MNL OL K 40, 1918, XI., 733.

A nyugat-magyarországi helyzet arisztokrata szemmel: Batthyányné Coreth Mária Terézia, lánya, Batthyány Lujza és Esterházy Mária feljegyzései

A következő néhány levél, illetve naplórészlet szerzői a magyar arisztokrácia két igen prominens családjának tagjai, akik személyesen is érintettek voltak a határmenti területek hovatartozásának kérdésében. Akár az országban maradtak, akár emigrációban éltek, legalább a hírlapok révén igyekeztek figyelemmel kísérni a régió további sorsát befolyásoló fejleményeket, az esetleges tárgyalások eredményeit. A levelek feladásának, a bejegyzések születésének dátumai pedig külön tanulságosak: mi sem bizonyítja jobban a nyugati határvonal rendezése elhúzódásának tényét, mint az, hogy éppúgy találkozunk a problémával 1919-ben, mint 1922-ben.

Néhány szó a források szerzőiről, keletkezésük körülményeiről. Dr. Batthyány-Strattmann László herceg és családtagjainak fennmaradt naplói közül ez alkalommal felesége, Batthyányné Coreth Mária Terézia és legidősebb lánya, Batthyány Lujza írásaiból idézünk néhány rövid részletet. A két szöveg más időszakból, más perspektívából viszonyul a nyugat-magyarországi kérdéshez. Batthyány Lujza naplóbejegyzése 1919 augusztusában született, a család svájci emigrációja idején, míg édesanyja az 1920-as év első napjaiban, egy egészen új élethelyzetben vetette papírra meglátásait, félelmeit és feltörő érzelmeit. Batthyány-Strattmann László ugyanis ekkor döntött úgy, hogy átteszi a család székhelyét Köpcsényből a körmendi Batthyány-kastélyba. Mindennapi életükről és a köpcsényi kórház működéséről egyaránt képet kaphat az olvasó az asszony naplójából.

Az utolsó két levél szerzője, Esterházy Mária hercegnő (1900–1971) élete bővelkedett a tragikus fordulatokban. Édesanyja, Cziráky Margit 1910-ben, édesapja, Esterházy Miklós herceg pedig 1920-ban hunyt el, így Mária négy

testvérével együtt igen korán elárvult. Ráadásul még ezt megelőzően, 8 éves korában a hercegnőt súlyos csapás érte: egyik napról a másikra hirtelen mindkét lábára lebénult. Életének jelentős részét orvosi vizsgálókban, kórházakban, szanatóriumokban töltötte, ám csupán egy müncheni mérnök (a korabeli lapok szóhasználatával: „magnetizőr") tudott rajta valamelyest segíteni 1924-ben. Módszerével Esterházy Mária állapota javulásnak indult – kérdés, ez a tendencia mennyire bizonyulhatott tartósnak, mert 1936 decemberében már újra arról írt a *Pesti Hírlap*, hogy súlyos betegsége miatt a hercegnő inkább eladná borostyánkői kastélyát, méghozzá Edward windsori hercegnek, aki pár nappal korábban mondott le brit uralkodói címéről.

Talán ezek a körülmények késztethették a fiatal Esterházy lányt arra, hogy számos irodalmi és történelmi témájú művet olvasson, és eljárjon különféle tudományos társaságok, csoportok összejöveteleire, gyűléseire. Feltehetően megbecsülték és kedvelték őt ezekben a körökben – erre utal, hogy nemcsak levelezett Klebelsberg Kunóval, de (a levelek tanúsága szerint) jól ismerte a gróf feleségét is, és rendszeresen összeültek egy-egy beszélgetés erejéig. Esterházy Mária 1921-ben 300 000 koronát adományozott a Budavári Tudományos Társaság megalapítására, amely neves egyetemi professzorokat, művészeket tudhatott tagjai között, és olyan szerzők munkáit adta ki, mint Hóman Bálint vagy Hajnal István.

A szövegek kiválasztásakor több szempont került előtérbe. A legfontosabb kritérium az volt, hogy mindegyik érintse a nyugat-magyarországi területek elcsatolásával, illetve megmaradásával kapcsolatos eseményeket, híreket, vitákat. A szerzők ráadásul gyakran a „helyszínen" megélt személyes tapasztalataikkal is alátámasztották meglátásaikat. Emellett, hogy kissé árnyaljuk a képet, nem hagytuk el a téma szempontjából talán kevésbé releváns, ámde művelődéstörténeti szempontból figyelemre méltó részleteket, amelyek a szerzők mindennapjaiba is betekintést nyújtanak.[895]

895 A bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrást Bittera Éva, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja bocsátotta rendelkezésünkre. A bevezetőhöz felhasznált sajtóanyag: *Az Ujság*, 1924. 70. sz. 4. o.; *Pesti Hírlap*, 1936. 288. sz. 8. o.; *Budapesti Hírlap*, 1921. 123. sz. 2. o.

Részlet Batthyány Lujza (Batthyány Zsigmondné) naplójából[896]

1919. augusztus 4. (hétfő)

[...]

Az első óra úgy látszik, hogy egészen jól ment, mert valaki azt hitte, hogy már volt órám előbb.[897] Mamy[898] és Papi[899] most a délutáni hajóval mentek Fitznauba,[900] azután majd Bürgenstockba,[901] Andrássyékhoz.[902] Mi majd Tantéval[903] megyünk Hertensteinba.[904] Tegnap este ti. délután itt nálunk voltak a Wikwitzek.[905]

896 A napló teljes szövegét 2011-ben publikálta Puskely Mária (Uő: *Dr. Batthyány családjának naplói, krónikái, 1907–1931.* Martinus Kiadó, Szombathely, 2011, 45–103. o.), ám az 1919. augusztus 4-i bejegyzésnek csupán az első, valamint utolsó pár mondata szerepel a kötetben. Az itt közölt részlet, mivel igen nehezen olvasható, az említett kötetből kimaradt – így ez az első közzététele.

897 Batthyány Lujza grófnő testvéreivel gyakran járt el úszni a Svájcban, Weggisben töltött idő alatt, amint ez a bejegyzés első mondatából kiderül, itt is éppen úszóleckéjéről számol be.

898 A szerző édesanyja, hg. Batthyány-Strattmann Lászlóné Coreth Mária Terézia (1874–1951).

899 A szerző édesapja, hg. Batthyány-Strattmann László (1870–1931).

900 Vitznau, település Svájcban, a Vierwaldtstättersee partján.

901 Bürgenstock, nyaralóhely Svájcban, a Vierwaldstättersee partján.

902 Ifj. Andrássy Gyula és felesége, Andrássyné Zichy Eleonóra, valamint mostohalánya, Andrássy Klára ekkoriban szintén Svájcban tartózkodtak emigrációban, Bürgenstockban rendezkedtek be.

903 Ottilie Coreth (Magdalena OSB) a szerző édesanyjának, Batthyány-Strattmann Lászlónénak testvére, aki sok időt töltött mind a köpcsényi, mind a körmendi Batthyány-kastélyban.

904 Hertenstein, Weggis (Svájc, Luzern kanton) része.

905 Jelen tudásunk szerint nem lehet beazonosítani az említett személyek kilétét, feltehetően szintén az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területéről emigrált családról lehet szó.

Papy ma írt Dunay[906] úrnak. Reméljük, hogy nemsokára megint Köpcsénybe[907] mehetünk.

Szegény Risy,[908] ma megint igen sokat gondoltam rá! – mikor Körmenden úsztunk együtt, igazán kis úrnő volt – Blanka néni[909] írt és azt írja, hogy igen tanácsolja nekünk még legalább addig itt maradni, míg az ember legalább egy kicsit tisztábban lát. – Ma pedig megint kaptunk egy igen kedves levelet a bergi[910] plébánostól, aki azt írja, hogy mind a parasztok is csak mondják: *Das hat sich unser Herr Fürst nicht verdient.*[911]

Részletek Batthyányné Coreth Mária Terézia naplójából, 1920

Január 1. Csütörtök
A jó Isten áldja meg ezt az új esztendőt, kíméljen meg az újabb szerencsétlenségektől bennünket és drága Magyarországunkat, aki mindent elszenvedett. Arra akarunk törekedni, hogy jól töltsünk el minden egyes napot, és ne gondoljunk másra, csak a munkára, amelyet szeretetből, szeretettel végzünk Érte, megőrizve az Ő szeretetét – azért, hogy [...][912] sok mindent

906 Dunay Mór, Batthyány-Strattmann László herceg főtitkára.

907 Kittsee, ma település Ausztria Burgenland tartományában.

908 Jelen tudásunk szerint nem lehet beazonosítani az említett személyt, talán egy rokon gyermek vagy esetleg Dunay lánya lehet.

909 Gr. Batthyány Blanka (1871–1946) hg. Batthyány-Strattmann László húga.

910 Berg, település Ausztria Niederösterreich tartományában.

911 Das hat sich unser Herr Fürst nicht verdient (ném.) = ezt nem érdemelte meg a mi herceg urunk. A forrás jelzete: OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 1973. Batthyány Lujza [Batthyány Zsigmondné] naplója.

912 Olvashatatlan szó.

beírni az „életünk könyvébe" és semelyik oldal [...][913] segítsen a Mennyország felé.[914]

Január 2. péntek
Lilli[915] sokat segít nekem mindenben, ő helyettesít engem a kórházban – megy Laminet-hez[916] és a többi beteghez. Az irgalmas nővérek délután érkeznek – Mathilde nővér és Regina nővér – mind a 2 igen meg van illetődve a közelgő elválástól.[917]

Január 23. péntek
Sok a beteg. Este telefonbeszélgetés Laci[918] és Sigray[919] között – azt mondja, hogy nem lesz semmi Köpcsényben –, hogy a csehek borzasztóan félnek a magyaroktól, de nem akarnak harcolni.[920] Reméljük, hogy a jó Isten megvéd majd minket. Dunay megsürgönyözte, hogy a gőzgép Köpcsényben

913 Olvashatatlan szó.

914 A bejegyzés eredeti szövege franciául: *1. Jänner, Donnerstag. Que le bon Dieu veuille bénir cette nouvelle année, et nous épargner de nouveaux désastres à nous, et à notre chère Hongrie, qui a tout souffert. Nous voulons tâcher de bien remplir chaque journée, de ne penser qu'à travailler pour Lui par Amour, avec Amour et en protegeant Son Amour – afin que* [olvashatatlan] *bien des choses à inscrire dans notre „livre de vie" et qu'aucune page ne* [olvashatatlan] *aide pour le Ciel.*

915 A napló szerzőjének legidősebb lánya, gr. Batthyány Ottilia (Lujza) (1903–2001).

916 Azonosíthatatlan, egy beteg.

917 A bejegyzés eredeti szövege franciául: *2. Jänner, Freitag. Lilli m'aide beaucoup en tout, elle me remplace à l'hôpital – va chez Laminet et les autres malades. Les Soeurs de Charité viennent dans l'après-midi – Soeur Mathilde et Soeur Regina – toutes les 2 bien émues de la prochaine séparation.*

918 A szerző férje, Dr. Batthyány-Strattmann László herceg (1870–1931)

919 Sigray Antal gróf (1879–1947), 1919. augusztus 12-től 1920 januárjának végéig, képviselővé választásáig nyugat-magyarországi kormánybiztos.

920 Köpcsény, elhelyezkedése folytán, mind a cseh, mind az osztrák támadásnak ki volt téve.

tönkrement, olyannyira, hogy nem működik az elektromos világítás. Micsoda nagy baj ez az egész falunak, a kórháznak![921]

Január 24. szombat
Várjuk Tisit,[922] aki nem érkezik – elmegyünk misére a plébániára. – Az újságok arról beszélnek, hogy Sziléziában „pestis" dúl – a bolsevikok, akik tavasszal 2 millió katonával egy nagy offenzívát akarnak véghez vinni. Bár csak a jó Isten felhagyna büntetéseivel![923]

Január 25. vasárnap
Elmegyünk a 8 órai misére, majd Laci és én választani[924] – én életemben először. – Utána elmegyünk sétálni a gyerekekkel a parkba.[925]

921 A bejegyzés eredeti szövege franciául: *23. Jänner. Vendredi. Beaucoup de malades. Le soir discours téléphonique de Laci avec Sigray – il dit qu'il n'y aura rien à Kittsee – que les Tchèques ont une peur bleue des Hongrois, mais qu'ils ne veulent pas se battre. Espérons que le bon Dieu nous protègera. Dunay télégraphie que la machine à vapeur est cassée à Kittsee de sorte que la lumière électrique ne va pas. – Quel grand ennui pour tout le village, l'hôpital.*

922 Horváth Lajos 1908-tól Batthyány Ödön nevelője, a Batthyány családnál szolgálatot teljesítő pap.

923 A bejegyzés eredeti szövege francia nyelven: *24. Jänner, Samedi. Nous attendons Tisi, qui n'arrive pas – nous allons à la messe de la paroisse. – Les journeaux parlent de la „peste" en Silesie – des bolcheviques qui veulent faire une grande offensive au printemps avec 2 Millions de soldats. Que le bon Dieu veuillez arrêter ses punitions.*

924 Az 1920. január 25–26-án megtartott nemzetgyűlési választásokról ír a szerző. A hazai törvényhozásban először az 1918. évi I. néptörvény adta meg az írni-olvasni tudó, 24. életévüket betöltött, legalább 6 éve magyar állampolgársággal rendelkező nőknek a választójogot, ám az 1919 áprilisára kiírt választások a kommunista hatalomátvétel miatt elmaradtak. A Tanácsköztársaság idején ugyan továbbra is megmaradt a nők szavazati joga, ám a cenzus alapján az arisztokraták (mint „kizsákmányolók") ebből nem részesültek. Végül a bejegyzésben említett választásokon Batthyány-Strattmann Lászlóné az 5895/1919. ME választójogi rendelet alapján vehetett részt.

925 A bejegyzés eredeti szövege franciául: *25. Jänner. Dimanche. Nous allons à la messe de 8 heures, et ensuite, Laci et moi à l'Élection – moi pour la première fois de ma vie. – Nous allons ensuite nous promener avec les enfants dans tout le parc.*

Január 26. hétfő
Sok a beteg. Tisi a 8 órai szentmisére sem érkezett vissza utazásáról. – Délután elmegyünk Csákányba[926] meglátogatni Iván bácsit.[927] El akarja hozatni Güssingből[928] a kincseit, mivel egy inváziótól tart. Igazán nem tudjuk, mit hoz számunkra a jövő.[929]

Esterházy Mária hercegnő Klebelsberg Kunóhoz

Budapest
I. Tárnok utca 9.[930]
1922. június 13.

Kedves Klebelsberg Gróf![931]
Könyveim közt találtam még két, illetve három könyvét. Bocsássa meg, hogy ily sokáig itt tartottam őket. Mi holnap utazunk Lékára,[932] hol az egész nyarat

926 Ma Csákánydoroszló, község Vas megyében, fő nevezetessége a Batthyány-kastély.

927 Gr. Batthyány Iván (1850–1935).

928 Németújvár, a 16. század óta Batthyány-birtok. Ma Güssing néven város Ausztria Burgenland tartományában.

929 A bejegyzés eredeti szövege franciául: *26. Jänner. Lundi. Beaucoup de Malades. À la s[ain]te messe à 8 heures Tisi pas encore revenue de son voyage. – Dans l'après-midi nous allons voir l'Oncle Iván à Csákány. Il veut faire venir les trésors de Güssing par craindre d'une invasion. On ne sait vraiment pas ce que l'Avenir nous apporte.* OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 1972. Batthyány-Strattmann Lászlóné, Coreth Mária Terézia [Mizl] naplója, 1907–1920. Körmend, Nizza. A napló teljes szövegét szintén publikálta 2011-ben Puskely Mária (Uő: i. m. 45–103. o.), ám az 1920. január 1–2., illetve 23–26. közötti bejegyzéseket nem ismerte, így nem is szerepelnek az említett kötetben, ez az első közzétételük. A francia szövegeket Bittera Éva fordította magyarra.

930 Az egykori Esterházy-palota a budai Várban.

931 Klebelsberg Kunó (1875–1932) művelődéspolitikus, 1921–1922-ben belügyminiszter, 1922–1931 között vallás- és közoktatási miniszter.

932 Léka (németül: Lockenhaus) mezőváros Ausztriában, Burgenland tartományban, a trianoni békeszerződésig Vas vármegyéhez tartozott.

fogjuk tölteni, ha az osztrákok ki nem zavarnak. Reméljük, hogy ezt a részt visszakapjuk, de az antant ígéreteire igazán nem lehet számítani. Utazásunk most végre oly hirtelenül lett elhatározva, és Pünkösdre nem is voltunk itt, hogy legnagyobb sajnálatomra nem búcsúzhattam el Saroltától,[933] kérem, adja át neki üdvözletemet. Kívánom neki, hogy igen kellemesen töltse a nyarat. Remélem, sokat olvashatok majd most Lékán, és így sokat fogok újra visszagondolni érdekes beszélgetéseire, melyek igen hiányoznak nekem!

Szívből üdvözli Saroltával együtt

Esterházy Mária

Esterházy Mária hercegnő Klebelsberg Kunóhoz

Budapest
I. Tárnok utca 9.
1922. X. 15.

Kedves Klebelsberg Gróf!
Szerencsekívánatát hálásan köszönöm, de másodszori balesetről nem lehet szó – ezt meg kell jegyeznem, mert csak egy egyszerű autómegrekedés volt, eső után a lékai agyagos utak rosszak, és megakadt kis gépem a sárban. Segítségre volt szükség, és ezt a kis újságok felfújták balesetté.[934]

Remélem, a sok munka dacára kellemesen töltötték a nyarat a Svábhegyen. Mi élveztük a hegyeket, erdőket, egyedüli nyomasztó fájdalmunk az volt, hogy elszakított területen voltunk, és ezt hiába, sohasem lehet megszokni – és sok reményünk után Léka visszacsatolásáról is le kell mondani – egyelőre –, de ez is fáj – főleg mert a nép annyira húz hozzánk, igazán nagyszerű az ottani lakosság.

933 Botka Sarolta, Klebelsberg Kunó felesége.

934 Betegségéből kifolyólag feltehetően nem Esterházy Mária ült a volánnál.

Remélem, hogy nemsokára fogunk találkozni, ha Sarolta már B[udа]pesten van, szeretném meglátogatni, addig is kérem, adja át neki üdvözletemet.
Szívből üdvözli

Esterházy Mária [935]

935 A források jelzete: OSZK Kézirattár, Levelestár, Esterházy Mária hercegnő Klebelsberg Kunóhoz.

Napok Neuillyben: Barkóczy György, Popovics Sándor, Teleki Pál

A magyar békedelegáció párizsi, illetve versailles-i működéséről elég sokat tudunk, főleg mióta napvilágot látott Zeidler Miklós magisztrális forráskiadása. Az alábbiakban egy olyan visszaemlékezést és tizenegy levelet közlünk, amelyek a maguk teljességében még nem jelentek meg nyomtatásban. Íróik valamennyien magas polcra jutottak a két háború közötti korszak Magyarországán, de bizonyos értelemben már 1918 előtt is az elithez tartoztak. Leveleikből, írásaikból nem derülnek ki jelenlegi tudásunkat megváltoztató újdonságok: az látszik belőlük, hogy a küldöttség munkája meglehetősen egyhangú volt, híjával a látványos cselekvéseknek. A beszámolók jobbára időjárásról, ellátásról, kártyapartikról és bevásárlásokról szóltak, ez azonban nem jelentette azt, hogy a delegáció ne végzett volna érdemi munkát. Csak az ilyen levelezésekben erről nem lehetett írni. [936]

Barkóczy György élete

A küldöttség egyik legfiatalabb tagja, Barkóczy György (1888–1961) fiatal diplomataként csatlakozott a magyar békedelegációhoz. Azon kevés magyar egyike volt, aki – dacára viszonylag szerény, vidéki középosztálybeli

936 Az életrajzi bevezetőkkel és jegyzetekkel ellátott forrásokat Ablonczy Balázs, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport vezetője bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet illeti továbbá Haász Gabriellát - Balatoni Múzeum -, Palotás Klárát - Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Földtani Kutatási Főosztály, Gyűjteményi Osztály - és König Tivadar örökösét, dr. Kiss Csillát azért, hogy a kutatást és a publikálást lehetővé tették.
A párizsi magyar békeküldöttség tevékenységéről lásd *A magyar béleküldöttség naplója*... i. m.

származásának – bekerült az osztrák–magyar külügyi utánpótlást képző bécsi konzuli akadémiára. Első állomáshelye Hamburg volt, majd a romániai, galaci osztrák–magyar konzulátusra helyezték, képviselte a birodalmat a Duna-bizottságban, majd szolgált a brăilai konzulátuson is a háború alatt. Még a Tanácsköztársaság idején is egy darabig a külügyminisztériumban dolgozott. 1921-től párizsi konzul volt csaknem egy évtizedig, illetve némi központi szolgálat után az isztambuli magyar főkonzulátust vezette. Valamikor az ötvenes években írott emlékiratában reflektált a békedelegáció tagjaként eltöltött szolgálati idejére, részben 1920 januárja és márciusa között írott levelei pedig az események történésének időpontjában adnak bepillantást a békeküldöttség működésébe – természetesen csak addig a határig, amíg ezt a diplomáciai munka engedte. Barkóczy – eltérően a békedelegáció több tagjától – a békeszerződés előkészítésének teljes időszakát Neuillyben töltötte, ahol a korábbi – nem feltétlenül jó hírű – szállodában, a Château de Madridban a magyar delegációt gyakorlatilag internálták 1920 januárja és márciusa között. Csak a Párizs melletti elővárosban, Neuillyben és a Bois de Boulogne-ban mozoghattak szabadon, a francia fővárosba rendőri kísérettel mehettek be. Ahogy azonban a levelekből látható, a szabály nem volt kőbe vésve, és az idő előrehaladtával ezek a rendelkezések fokozatosan lazultak. Barkóczy leveleit és hagyatékát a keszthelyi Balatoni Múzeum őrizte meg.

Barkóczy György diplomatának, a magyar békedelegáció tagjának visszaemlékezés-töredéke

Lassan-lassan alakulóban volt a Párizsba meghívott békedelegáció, kértem tehát, hogy osszanak be ehhez mint számjelező titkárt. Ezt a kérésemet azután teljesítették is, megkaptam az erről szóló okmányt, és minden előkészületet megtehettem az útra. A békedelegáció menetrendje percre pontosan meg volt állapítva, milyen állomáson, mennyi ideig áll a vonat. Egy darabig az étkezőkocsiban egyszerre voltam Apponyi Alberttal és a bennünket kísérő angol és francia összekötőkkel. Amikor egy ilyen állomáshoz közeledtünk,

Apponyi mindig azzal búcsúzott el a tisztektől, *na, most megint beszélnem kell.* És hát beszélt is magyar állomásokon magyarul, később egypár állomáson németül, sőt az egyik nyugat-magyarországi horvát nyelvű állomáson horvátul is. Ezek az állomások nagyon meghatóak voltak. Különösen szíven ütötte az embert a felvonuló komáromiak vászonszalagja, azzal a felirattal: *A hídon túl is magyarok laknak.* Én az étkezőkocsiban rendesen együtt ebédeltem Csáky Istivel, későbbi külügyminiszterünkkel,[937] aki nekem akkor verseit olvasta fel. Párizsba megérkeztünkkor az ottani Keleti pályaudvaron nagy tömeg fogadott bennünket, ezek ellenben csak a volt ellenség kinézésére voltak kíváncsiak, és nagyon megkritizálták a háború előtti kalapokat és ruhákat. A Bois de Boulogne-ban fekvő, tulajdonképpen nyári vendéglőnek szánt Château de Madridban kaptunk szállást. Onnan magában az erdőben szabadon sétálhattunk, ellenben Párizsba be csak detektív kíséretében mehettünk. Apponyi maga azért aztán egész idő alatt Párizsba soha nem ment be. Mi, többiek nagyon hamar összebarátkoztunk a pár hozzánk beosztott detektívvel, akikkel aztán megbeszéltük, hogy hazamenet hol és mikor fogunk találkozni, úgy, hogy mi aztán szabadon jártunk Parisban. Dolgunk nekünk, siffrírozóknak[938] aránylag kevés volt. Bezzeg politikusaink egyre szerkesztették hiábavaló jegyzékeiket és rendeztek találkákat a Bois különböző szórakozóhelyein, velünk szimpatizáló országok diplomatáival. A találkák előtt a franciák úgy látszott, hogy szemet hunytak, amikor azonban a béke megvolt, francia összekötő tisztünk, Henry ezredes szépen felsorolta, hogy delegátusaink közül ki hol és mikor kivel találkozott. Szóbeli tárgyalásokra egyáltalán nem került sor. Megkaptuk a leendő békeszerződés szövegét, utána egyetlenegy ülés volt, ahol Apponyi Albert kifejthette a magyar álláspontot. Apponyi előadásánál Csáky Isti, az akkor ifjú óriás is jelen volt, s hazajövet odaült Apponyi Albert mellé, megveregette a vállát és azt mondta: *Öregem, ezt jól csináltad.* Egy idő múlva azután megkaptuk a békeszerződés

937 Csáky István (1894–1941) diplomata, politikus, 1938 decemberétől 1941 januárjáig külügyminiszter, ebben az időben Apponyi Albert titkára.

938 Sifríroz (arab, fr., ném.) = számjelez/rejtjelez.

végleges szövegét azzal, hogy azt vagy aláírjuk, vagy nem, de azon változtatni az antant már nem hajlandó. Amint már előbb mondtam, a békedelegáció tagjai baráti detektívekkel sűrűn látogattak be Párizsba, pl. délutáni színielőadásokra is elmehettünk; délutániakra, mert este 9-kor otthon kellett lennünk, mert különben vacsorát nem kaptunk és a hotelt is bezárták. Wettstein János barátom[939] az egyik délutáni előadás szünetében a hallban cigarettára gyújtott és ereiben megfagyott a vér, amikor a francia rendőr közeledett feléje, a rendőr ellenben udvariasan csak annyit mondott: uram, itt tilos a dohányzás. Egy másik titkártársam, Ottlik Didi[940] azonban megjárta, mert egy detektív nélküli párizsi sétájáról hazatérve a városkapunál letartóztatták, és másnap mindjárt haza kellett neki utazni. A francia ebédek a kiéhezett magyaroknak nagyon jólestek, de az első napokban a gazdag előételekből legtöbben annyira jóllaktak, hogy a főfogásokhoz már hozzányúlni sem tudtak. A francia pénz a háború után erősen devalválódott, viszont egy darabig fennállott még a latin pénzunió, aminek értelmében a francia, svájci és olasz ércpénz (ezüst vagy arany) egyértékűek voltak.[941] A békedelegáció sok tagja ezt kihasználta. Valami apróságot vett, ezt bankjeggyel fizette ki, vissza pedig egy csomó ezüstfrankot kapott. Az így összegyűjtött [frankot] azután egy-egy hazautazó futár Svájcban svájci bankjegyre cserélte be. Így az ilyen apróságokra elköltött pénz háromszorosát jelentette bankóban. [A] békedelegáció egyik illusztris tagja, Konek Emil nyugalmazott ellentengernagy[942] úgy igyekezett francia ezüstpénzt szerezni, hogy egyik butikból a másikba ment át, mindenhol egy kis pohárka pálinkával elégítette ki szomját. Ez is a végén feltűnővé vált a francia rendőrségnek és őt is igazoltatták, és utána szintén hazaküldték. A végleges békeszerződés-szöveg átvétele után

939 Wettstein János (1887–1972) diplomata, a magyar békedelegáció főtitkárhelyettese.

940 Ottlik György (1889–1966) újságíró.

941 1865-ben létrehozott pénzügyi rendszer, amelynek tagjai: Franciaország, Belgium, Svájc és Olaszország (később csatlakozott Görögország) egyebek mellett vállalták az érmék gyártásának szabványosítását és egységes rendszerben való rögzítését.

942 Konek Emil (1870–1944) tengerésztiszt, a békedelegáció szakértője.

a békedelegációnak mint olyannak a működése megszűnt. Apponyi Albert kijelentette, hogy ő ezt a békeszerződést alá nem írja. Így azután később a magyar kormány meghatalmazott két, általunk gyászmagyarnak tekintett politikust az aláírásra. Az egyik volt Benárd Ágoston akkori népjóléti miniszter, a másik pedig Drasche-Lázár Alfréd külügyi (azelőtt miniszterelnökségi) osztályfőnök. Benárd a Mária Terézia korabeli településekkel Magyarországra került francia családból származott, Drasche-Lázár pedig csak nőágon származott az erdélyi székely Lázár családból, de azért az egyik magyar újság úgy írt róluk, mint a dacos kun és a büszke székely fogják aláírni a békeszerződést. Ezek aztán kellő időben meg is jelentek, szépen szalonkabátot húztak és cilinderesen megjelentek a Nagy-Trianon-palota egyik szárnyában, és ott azután a diktált békeszerződést Magyarország nevében alá is írták. Az aláíráson én is ott lehettem volna, de a szűkre szabott helyek közül nekem jutottat átengedtem Gesztessynek,[943] aki sajtóember volt. A palota lépcsőzeténél francia katonaság állt sorfalat, mégpedig az aláírók felvonulásakor pihenj állásban, az aláírás után pedig már vigyázzban, mert hát megszűntünk ellenség lenni. Amikor a békeszerződés végleges szövegét megkaptuk, Apponyi Alberttel együtt a delegáció zöme is hazautazott. Nem maradtunk ott többen, mint Praznovszky Iván,[944] a békedelegáció főtitkára, Wettstein János, Bobrik Arno,[945] egy sajtóember (Fabro),[946] két gépírókisasszony, két-három irodatiszt és az én csekélységem. A békekötés után a versailles-i Hotel des Réservoirs-ben, ahol akkor a megfogyatkozott békedelegáció lakott, az aláírókkal együtt ebédeltünk. Drasche-Lázár akkor Wettsteinhoz fordult, és kérdezte tőle, nem lenne-e hajlandó vele követségi tanácsosként Hágába menni, mert őneki az aláírás jutalmául meg van ígérve, hogy Hágába nevezik

943 Gesztesi Gyula (1887–1956) újságíró, publicista. 1920-tól csaknem negyedszázadig a párizsi magyar képviselet sajtóirodájának főnöke.

944 Lásd a 496. sz. jegyzetet.

945 Bobrik Arno (1891–1976) magyar diplomata, az 1940-es években a vichy-i francia kormány mellé akkreditált magyar követ.

946 Fabro Henrik (1866–1924) újságíró, gyorsíró.

ki követnek. Benárd Ágoston viszont a pecsétnyomó gyűrűjét kínálta eladásra, mert az most, hogy egy ilyen békeokmányt pecsételtek le vele, muzeális érték lett. A gyűrűt oda is adta már valami megbízottjának, akitől azután nagy nehezen tudtuk csak visszaszerezni, hogy ilyen szégyen mégse érjen bennünket.[947]

Barkóczy György levelei édesapjának, Barkóczy Károly sümegi ügyvédnek

Neuilly, 1920. január 11.

Kedves jó Atyám!
Semmi sem annyira szomorú, mint amikor az ember látja, hogy bíznak benne és tudja, hogy azt, amit várnak tőle, elérni képtelen.

Magyarországon keresztülutaztunkban minden vasúti állomáson emberek százai fogadtak bennünket zászlókkal, táblákkal; mind a haza ezeréves határaira emlékeztették a békedelegációt; minden szó, ami elhangzott, minden könny, ami kicsordult – pedig sok öreget, fiatalt láttunk sírni, minden pályaudvaron – Magyarország területi integritásának szólt.

A hídon túl is magyarok laknak – volt a felírása egy egyszerű kis táblának Komáromban. Hat rövid szó, de benne annyi keserűség, amennyi nem fér be emberek millióinak kebelébe, hanem kénytelen magának utat törni, könny, panasz, átok vagy elszánt fogadalom alakjában.

Mindenhol Apponyihoz intézett üdvözlőbeszédek – a legszebb, a legfájóbb talán a nyugat-nagymagyarországi németeké, akik már másnak odaítélve, nem tudnak elszakadni Magyarország kebeléről. Apponyi felel rájuk komoly, keresetlen szavakban – felzendül a Hymnus, az emberek sírnak, a vonat robog tovább a szomorú, honfiak reményeit megcsaló béke felé.

947 Balatoni Múzeum Adattára (Keszthely), B. 74.6. 221.1, 29–31. f.

Bécs. Szürke ég, havas eső, kihalt pályaudvar. A haldokló nagyváros. Fáradt vagyok, nem megyek sehová, pedig 5 esztendő szép emlékei fűződnek ide. Egypár régi barátom keres fel; panaszkodnak, hogy nem tudnak megélni, élelem nincs, más minden megfizethetetlenül drága – az árak összehasonlításából kitűnik, hogy bizony drágább még, mint Budapesten.

A kormányzat jobbra fordulásától remélnek mindent, de tudják, hogy ez a tavasz előtt nem következhetik be – egy átdidergett és átéhezett télért a jelenlegi kormánynak kell a felelősséget viselni.

Felcsillant a szemük, amikor angyalos címeres és koronás írásaimat nézték – *bárcsak mi is már ott tartanánk* – az óhajtásuk. Érdekes, hogy Horthy Miklós Bécsben legendás alak lett, akit ott is várnak, hogy jön majd keletről fehér lován, és akkor egyszerre szertefoszlik minden bú, minden gond, ami rossz álomnál egyéb nem is lehetett.

Besötétedik. Indulunk tovább. Az étkezőkocsiban hosszú ideig benyomásainkról beszélgetünk, utána se gondolhatunk másra, amíg csak az álom szemeinkre nem száll.

Vízkereszt reggele. Átaludtuk a ködöt, az esőt – zöld fenyőerdők, hófedte mezők és csúcsok, vágtató hegyi folyók fénylenek a napban: Európa egyik legszebb vidékén járunk: Tirolban. Szomszédom a reggelinél egy vöröskeresztes hölgy, akit vonatunk Zürichig visz magával. Erdélyről beszél: a csíki hegyekről, Háromszék erdeiről, a székelyekről – a szomszéd asztalnál a Vágvölgyéről, a Tátráról, Máramarosról folyik a szó. Nekünk nem lesznek hegyeink.

A svájci határon pár órát állunk. Közben berobog egy expresszvonat: Garamit[948] viszi magával Bécsbe. Magyarország két irányzata összetalálkozik messze idegenben.

Először látjuk pénzünk értéktelenségét, illetve megvetettségét (hiszen vásárlóereje nálunk mégis sokkal nagyobb): háromszáz koronáért adnak

948 Garami Ernő (1876–1935) szociáldemokrata politikus, miniszter, 1919 és 1929 között emigrációban élt.

9 svájci frankot; ha az ember egypár újságot, bélyeget és cigarettát vett, vége a háromszáz koronának.

Még egy éjjelt átrobogunk: reggel már a Szajna árvizei fogadnak bennünket, s még a reggelinél ülünk, mikor már Párizs külvárosainak kopár, piszkos, kormos tűzfalai meredeznek felénk.

Megérkeztünk. A pályaudvaron egypár angol és olasz tiszt, egy tucat fotográfus, néhány kíváncsiskodó, egypár udvariassági frázis – kézfogás nélkül. Autóba ülünk, keresztülvágtatunk az ébredő Párizson, azután a Bois de Boulogne-on (a párizsi ligeten), amelynek közvetlen szomszédságában fekszik szállásunk, a Château de Madrid. Ez egy elég ízléstelen, modern nyári vendéglő, ahova békeidőben a Bois-ba kiránduló párocskák szoktak betérni.

Megtudjuk tartózkodásunk feltételeit: A Bois-ban és Neuillyben szabadon járhatunk-kelhetünk, Párizsba bemenni azonban csak detektív kíséretében szabad; érintkeznünk akárkivel tilos. Az osztrákoknak és bolgároknak még ennyi szabadságuk sem volt: ők egészen internálva voltak.

A békefeltételek átadása csak a jövő hét közepére (valószínű csütörtökre) van jelezve, így egyelőre eleget sétálhatok a Bois annyi háborús év után is gyönyörűen tartott útjain vagy Neuillyben, amely elég külvárosias ugyan, de nekünk, lerongyolódott koldus nemzetnek élénk fogalmával úgy tűnik fel, mintha egész más világból való volna.

Kinn vagy az eső szakad, vagy az orkán dühöng: ma az utóbbinak van a napja. Tengeri szél: meleg, átlag 8–10°-os bizonyosan és egész sós illata van. Kis szobámban olyan a meleg, hogy a központi fűtést talán egy félórára nyitom ki naponként, és most is nyitott ablaknál ülök.

Megpróbáltam Pistával[949] érintkezésbe lépni; tegnap feladtam utolsó címére egy táviratot, válasz fizetve: csak 57 frankba (741 K) került!

Általában a békebeli árakhoz képest itt is elég nagy a drágaság; ha meg átszámítjuk koronákra a frankokat, a hajunk szála is égnek mered. A Château de Madridban kérnek például egy üveg borért 8–10 frankot legalább (100–130 K) és egy pár szebb cipőnek itt is 80–90 frank az ára (1000–1200 K).

949 Barkóczy István, György Amerikában élő bátyja.

Spórolunk is valamennyien úgy, mint talán soha még, s mindannyian mint milliomosok akarunk hazatérni.

Remélem, Édes Apám jól van; sokat gondolok haza és azokra, akik itt hagytak bennünket. Nagyon sokszor csókolja szerető fia, Gyuri.

Neuilly, 1920. január 18.

Kedves jó Atyám!

Apponyi szavai szerint: a sok kicsiny pof [!] egy nagy pofonba kommisszáltatott: átvettük a békefeltételeket. Mi, akik kerülő utakon egyes dolgokról értesültünk már korábban is, nem tápláltunk nagy illúziókat; a kegyetlen feltételeket s új-Magyarország térképét nyomtatásban látni mégis a legnagyobb mértékben elszomorító. Egyet sajnálok, hogy nem lehettem ott, amikor Apponyi nagy beszédét elmondta; a személyes sikere úgy látszik, óriási volt, annyira, hogy Lloyd George gratulált neki – miután azonban a bővebb személyes tárgyalásnak még csak lehetősége is ki van zárva, az eredmény legfeljebb az lesz, hogy az elszakított vidékeken élő magyar kisebbségek sorsán fognak enyhíteni, hacsak Clemenceau visszavonulása nem jelent számunkra előnyöket.

A békedelegáció legnagyobb része Apponyival és Telekivel ma hazautazik; én végig itt fogok maradni.

Dolgom az utóbbi időben volt elég, de nem túlságosan sok; kétszer voltam már benn Párizsban is – természetesen detektív kíséretében. A város nagyszerűen élénk ma is, azonban mintha a háború előttihez képest kissé megkomolyodott volna. A drágaság igen nagy, a legtöbb dolog 3-4-szer olyan drága, mint békeidőben, de vannak olyan dolgok is, amelyek ma frankban olyan drágák, mint minálunk koronában. Így a múltkor az ebédemért 50 fr.-ot (600–700 K.-át!) fizettem.

Irén[950] otthon van-e már, ahogy tervezték? Jót tenne szegénynek az elmúlt szomorú események után egy kis nyugodtabb élet!

950 Barkóczy Irén, György nővére.

A legfontosabbat majd elfelejtettem: jó Atyámnak névnapjára minden jót kívánni – adjon az Ég elsősorban megnyugvást és vigasztalást.

Pistához intézett táviratomra azt az értesítést kaptam, hogy kézbesíthetetlen, miután a címzett ismeretlen – így várnom kell, míg a közvetítő útján küldött levelek sorsáról értesülök.

Kezeit sokszor csókolva maradok szerető és hálás fia, Gyuri.

Neuilly, [1]920. febr. 9.

Kedves jó Atyám!

Az idő gyorsan múlik – több mint egy hónapja itt vagyunk már. Holnaputánra várjuk ismét Apponyit a békedelegáció többi részével; 12-én lesz válaszunk átnyújtása, amivel, azt hiszem, a béketárgyalások korábban lesznek még befejezve. Általános vélemény szerint március közepe előtt nemigen kerülünk haza.

Dolgom most nem volt nagyon sok, így pár kisebb kirándulást is tettünk, így tegnapelőtt Versailles-be automobilon, gyönyörű tavaszi időben. Az idő ellen igazán nem panaszkodhatunk – fázásról szó sincs.

Csak másképp lehetne az ember optimistább!

A választások lefolyásáról, az otthoni helyzetről tegnap kaptunk újságokat – de még nem tanulmányozhattam át őket.[951]

Nem tudom, Irén otthon van-e még – ha igen, köszönet jókívánataiért és [a] Karcsiéiért, amelyeknek teljesülése Isten kezében van.

Hamarosan indul a futár, írnivalóm különben sincs olyan, amit az újságokból otthon ne olvastak volna.

Mindnyájukat igen sokszor csókolja szerető fia,
Gyuri.

951 A nemzetgyűlési választásokat 1920. január 25–26-án tartották Magyarországon.

Neuilly, 1920. febr. 20.

Kedves jó Atyám!
Hazulról Irénnek egy múltkori levelét leszámítva semmi hírt nem kaptam – nem tudom, az én leveleim is megérkeztek-e mind.

Ebben a pár sorban is csak életjelt akarok adni – az, hogy holnap lesz az utolsó válaszjegyzékeink átnyújtása, hogy kilátásaink nem valami jók, hogy Apponyi nem fogadja el a házelnökséget, hogy az államfői méltóságra sem reflektál, minden az újságokban is áll.[952]

Kb. 10 nap múlva várjuk a végérvényes békefeltételeket – reményeket nem fűzünk hozzájuk –, azután valószínű hamarosan utazunk haza.

Mindemellett megeshetik, hogy egész márciust kinn töltjük még – mindenesetre a tél nehezebb részét. Itt olyan meleg van, hogy egy kis jóakarattal kabát nélkül is járhatni – a bokrok már rügyeznek.

Szalonkaidőre talán Sümegen leszek!

Hogyan oldódott meg a szakácsnékérdés? Mikor utaztak el Irén és Karcsi?

Kezeit sokszor csókolja szerető és hálás fia,
Gyuri

Neuilly, 1920. III. 4.

Kedves jó Atyám!
Kedves levelét vettem – azt hittem, hogy nemigen fogja az időből futni válaszírásra, hanem hamarabb haza fogok érni én magam.

Itt-tartózkodásunk azonban húzódik – ma hazautaznak ugyan egypáran, akikkel ez a levelem is megy, én azonban a többiekkel valószínű még hetekig itt fogok maradni.

952 Apponyi Albert neve felmerült a kormányzói tisztségre is, amelyre 1920. március 1-én Horthy Miklóst választotta meg a Nemzetgyűlés.

Különben a ma reggeli újságok közül az egyik azt írja, hogy Olaszország a nekünk adott békefeltételek teljes revízióját indítványozta Londonban: ha ez igaz lenne, akkor még sokáig elhúzódhatna a dolog, és esetleg kedvezőbb eredményre is számíthatnánk.[953]

Itt egy darabig a vasutassztrájk és a szocialisták strassburgi tanácskozásai tartották izgalomban az embereket; kevésen múlott, hogy az összes francia szocialisták nem a bolsevizmus princípiuma[954] mellett döntöttek.[955]

Itt már egészen tavaszi az időjárás, egypárszor már kabát nélkül is sétáltam. Ma egy kicsit ködös a reggel, de délután, azt hiszem, szebb lesz az idő.

Amire hazaérek, otthon is egész tavasz lesz már – mégiscsak jobb időszak, mint a tél!

Ha hamarosan még egy levelet kapnék Édes Atyámtól, nagyon jólesnék.

Igen sokszor csókolja szerető és hálás fia,
Gyuri[956]

Popovics Sándor élete

Popovics Sándor (1862–1935) Pesten, tisztviselőcsalád gyermekeként született. A piaristák budapesti főgimnáziumában tanult, majd jogot végzett Budapesten. 1884-ben lépett a Pénzügyminisztérium szolgálatába díjtalan fogalmazógyakornokként. 1903-ban már államtitkár volt, 1909 áprilisa – 1918

953 Az 1920. március 3-án egy londoni konferencián olasz és brit részről felmerült a magyar békeszerződés tervezetének módosítása: a kezdeményezés azonban különböző okok, így a francia ellenzés és a különalkuk következményeként csak csekély eredménnyel járt. Lásd Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001, Osiris. 184–188.

954 Princípium (lat.) = alapelv.

955 A francia szocialista párt (SFIO) 17. kongresszusára 1920 februárjának végén került sor Strasbourgban. A párt a II. Internacionáléból való kilépés mellett döntött, de nem lépett be a kommunisták uralta III. Internacionáléba. A többségben lévő kommunistákkal való szakításra az év végi, Tours-ban rendezett kongresszuson került sor.

956 A források jelzete: Balatoni Múzeum Adattára, Keszthely, B 74.6. 1471–1475

februárja között az Osztrák–Magyar Bank kormányzója és a Főrendiház tagja. 1918. február 11-től október 31-ig a harmadik Wekerle-kormány pénzügyminiszteri pozícióját töltötte be. A Monarchia összeomlását követően átmenetileg visszavonult a közügyektől, majd 1920-ban Neuillyben a magyar békedelegáció pénzügyi szakértőjeként vállalt feladatot. A pénzrendszer, a valutaügy egyik legjelentősebb szakértőjeként 1921-ben megszervezte az ideiglenes Magyar Állami Jegyintézetet, amelynek elnöke is lett. 1924-ben alakult meg a Magyar Nemzeti Bank, amelynek vezetését annak létrejöttétől egészen haláláig ellátta. 1927-től felsőházi tag, 1933–1934 között a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke volt. Popovics Sándor barátjához, König Tivadar államtitkárhoz (1867–1935) írott levelei nemrég kerültek elő egy magánhagyatékból. A pénzügyi szakember ugyan célozgatott írásaiban egyes politikai fejleményekre, de ennél messzebbre ő sem merészkedett.[957]

Popovics Sándor pénzügyi szakember levelei König Tivadar államtitkárhoz

Neuilly-sur-Seine, 1920. január 12., hétfő reggel

Kedves Barátom!
Hát mindenekelőtt testileg, hogy jól vagyok, jelentkezem. Ha a pszichikai állapotom iránt kérdést méltóztatnék intézni, azt felelném: *Wo so?*[958]

Elhelyezés általában nem príma. Étkezés jó. Ditto ital. Az utóbbi nagyon drága. Időjárás a múlt héten gyalázatos. Eső, sár, szél. Tegnap orkán. Ma jobb. Keveset járok, dolgozgatok, mert el vagyok maradva. Partnerekkel még

957 Hegedüs Loránt: Popovics Sándor emlékezete. *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek.* XXIII. kötet, 7. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940.

958 Wo so (ném.) = Hol így? A kérdés ebben a formában értelmetlen, talán azt akarta írni, hogy *Wie soll ich sein?/Hogyan kellene lennem?*

eddig nincs érintkezés. *Préalable*[959] formalitások. Szabad a mozgás itt és a Bois-ban. A székesfővárosba engedéllyel és egy Sherlock Holmes kíséretével lehet menni. Spanyol lévén, de büszke, nem vettem igénybe az engedélyt. A Sherlock Holmes-ok jól viselik magukat. Paklikat visznek pl. Mert a vásárlás dívik, dacára, hogy nagy a drágaság. Parancsnokunk[960] udvarias, kimért, de nem barátságtalan.

Mellékelek egy anzixot,[961] amelyet Lóránt vett. Bridzs minden este. Kállay T [ibor],[962] Somssich László,[963] Bánffy [Miklós].[964]

Estéji működés szaldója[965] passzív. Egység egy centime.

Ajánlom a levelemnek eltételét a détailok[966] miatt, amelyhez, hogy el ne felejtsem, a következőket jegyzem meg: Buchs, Delle, Gare de l'Est, I. Ferenc király hitvese, olasz tisztek, hors d'oeuvre-ök,[967] vasárnapi mise, monteur,[968] Trafik, Impasse Houssay,[969] étekosztó pincér, árak, futárszolgálat. Újságok.

959 Préalable (fr.) = előzetes.

960 Vélhetően Henry ezredes, a magyar békedelegáció mellé rendelt francia katonai összekötő.

961 Anzix (ném.) = képes levelezőlap.

962 Kállay Tibor (1881–1964) közgazdász, a békedelegáció tagja, 1921 és 1924 között pénzügyminiszter.

963 Somssich László (1874–1956) agrárszakember, politikus, az Országos Mezőgazdasági Egyesület elnöke, a békedelegáció tagja.

964 Bánffy Miklós (1873–1950) író, politikus, képzőművész, a békedelegáció tagja, 1921–22-ben külügyminiszter.

965 Szaldó (lat., ném.) = egyenleg.

966 Détail (fr.) = részlet.

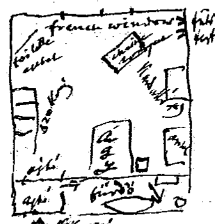
967 Hors d'oeuvre (fr.) = előétel.

968 Monteur (fr.) = szerelő.

969 Neuilly egyik utcája, nem messze a magyar delegáció szállásául szolgáló Château de Madridtól.

Öreg néni. Pharmacie.[970] Persze Önöket máris kínozza a kíváncsiság, mi rejlik minden ezen ütszavak[971] alatt.

Lerajzolom elhelyezésem.

Popovics Sándor levele König Tivadarhoz, 1920. január 12. *Forrás: magángyűjtemény*

970 Pharmacie (fr.) = gyógyszertár.

971 A Schlagwort (ném.) tükörfordítása. Ma inkább jelszónak, címszónak fordítjuk.

Míg a vonaton 37-es számmal voltam jelen, itt 25 alatt vagyok nyilvántartva. Jobbra tőlem B[áró] Lers[972], balra senki, mert az utolsó szoba. Eleinte hideg volt. Most lakottabb, az idő is megjavult. Ezt a levelet *entente courier*[973] viszi, hogy jut el magukhoz, nem tudom. A külügyi postába dobjon választ.

Isten Önökkel. Üdv. Öleli Sándor

Neuilly, 1920. febr. 15., vasárnap

Kedves Barátom, Tibi!

Lelkiismeretem, bármilyen tágos is levélírás irányában, kezd furdalni. Ezért tollat ragadok. Megragadva azt jelentem, hogy minden különb kaland nélkül megérkeztünk. Az este jobbára dolgoztunk. Itt sem változik semmi, csak gyatrább lett pl. az élelem és minden megdrágult. Ugyanazt a szobát lakom, amelynek tervrajzát [...][974] múlt levelemben.

Most, hogy az utolsó ecsetvonásokat rakjuk a különböző nótákra – ette v. m. a. f.[975] –, valamivel több az idő. Lehetne is egyet-mást megtekinteni és járkálni, mert az idő remek. A fák hajtanak, urak és hölgyek is ezt teszik a Bois-ban. De azért általános maláriaszerű dögvész pusztít a delegáció tagjai között. Ti. én hiszem, hogy az áradások után ilyen miazmatikus[976] állapot következett be. Szimptómák:[977] bágyadtság, rossz alvás, tagfájás egyik-másiknál,

972 Lers Vilmos (1869–1923) nemzetközi jogász, államtitkár, a békedelegáció delegátusa.

973 Entente courrier (fr.) = Antantfutár.

974 Olvashatatlan szó.

975 Valószínűleg: ette volna meg a fene.

976 Miazma (gör.) = fertőzést okozó gőzök.

977 Szimptóma (gör.) = tünet.

pl. Hegedűs L.-nél,[978] Barthánál,[979] Walkónál[980] lázas apróságok. Tart a dolog két-három napig. Terápia nulla, ki alkoholisticus, ki antipyreticus[981] irányban próbálkozik.

Jellemző az itteni állapotokra, hogy a cukrászdákat hetenként kétszer zárva kell tartani liszthiány miatt.

Schlagwortokat[982] nem igen jegyezhetek föl. Egyáltalán a komikum elhagy minket, a hangulat ti. általában gyatra, aminek az állapotokban rejlik az oka.

Ad vocem[983] bélyeg. Levegő-postabélyeg nincs. Ha valaki légbelileg akar levelezni, közönséges bélyeget használ, csak sokat. Háborús bélyegről nem tudok. Mit tegyek? Van itt egy bélyegszakember, ez se tud rajtam segíteni.

Un prêtre sérieux et intelligent.[984] Így ajánlott ma a templomban a szószékről egy pap egy másikat, aki a nagyböjti prédikációt fogja tartani.

Péntekig bezúdítunk mindent, azután lessük a továbbiakat.

Üdv. Önöknek, akiket illet.

Most lép be Kállay és sürget valamit. Tehát egyelőre elég. Kíváncsi vagyok, mikor kapja meg és milyen úton ezt a levelet.

Öleli
Sándor

978 Hegedüs Lóránt (1872–1943) közgazdász, politikus, a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezérigazgatója, a békedelegáció tagja.

979 Bartha Richárd (1871–1927) jogász, később a kormányzói kabinetiroda vezetője.

980 Walko Lajos (1880–1954) államtitkár, a békedelegáció tagja, később kereskedelemügyi miniszter (1922–1926), illetve külügyminiszter (1925–1930).

981 Antipyreticus (lat.) = lázcsillapító.

982 Slágvort (ném.) = vezérszó.

983 Ad vocem (lat.) = erről jut eszembe.

984 Un prêtre sérieux et intelligent (fr.) = egy komoly és értelmes pap.

Neuilly-s-Seine, 1920. febr. 23.

Kedves Barátom, Tibi!
Fölhasználom azt az alkalmat, hogy a delegáció néhány igen érdemes tagja, köztük Somssich László és Hegedüs Lóránt hazamennek és szívesek levelet is vinni. Az előbb nevezett kedves bridzstársam és agrárius vezérem a várban lakván vállalkozik a postás cigány szerepére, amit, köztünk mondva, annál inkább megtehet, mert a bridzsben különböző alkalmakkor többrendbéli frankokat, amelyeket a delegáció argot-ja[985] fröccsöknek nevez, leosztott volna elannyira, hogy partneri hivatalát elutazása előtt áruba bocsátani szándékozott. Hogy valamiképp ne gondolja, hogy kártyaszenvedélyem juttat a tönk szélére, van elég más gazdasági ágens, amely a szélsőséges hatást kiváltja, aközben, hogy a taux[986] 0,5 frcs [frank], ami a koronának az utóbbi napokban némileg megjavult árfolyama mellett még elviselhető.

Írtam én már innen, és a francia postára bízom levelemet. Hogy megkapja-e, nem tudom.

Egészségben nincs baj. Csak a p[énz]szűke, az bizony rossz. Nemcsak egyéni okok, mint az élet egyhangúsága, kosztnak megromlása, hanem a közviszonyokba való betekintés hatnak rám. Aspectus[987] igen gyönge. Tegnapelőtt zúdítottuk be a legutolsó, éppen a mi officinánkból[988] kikerült förmedvényeket, amelyeket az itteni Imprimerie Nationale nyomtatott ki, nagyon szépen, nagyon gyorsan, és csak a papírköltség felszámítása ellenében. Tegnap volt egy látogatónk a külügy engedélyével. Itteni ember. Bizony, nem biztat.

A drágaság nő. Nagyobb itt, mint nálunk. Apróságok, amelyek első séjourunk[989] alkalmával 2 frcs [frank]-ba kerültek, 3,50-en kelnek.

985 Argot (fr.) = argó, tolvajnyelv.

986 Taux (fr.) = árfolyam.

987 Aspektus (lat.) = itt: kilátás.

988 Officína (lat.) = műhely, könyvnyomtató műhely.

989 Séjour (fr.) = tartózkodás.

Még újságot is alig kapunk. A kurírszolgálat még látszik, nem functionál jól.

Hogy meddig fog még tartani az itteni fogság, nem sejtem. Ti. hivatalosan. Én azt hiszem, hogy legkésőbb nyolc-tíz nap alatt kapunk választ és ez ultimátumszerű lesz. Ha ez a prognózis beválik, március idusa előtt Budapesten leszek jóval. Egy itteni lap azt a hírt is hozta, hogy a delegáció Londonba fog citáltatni. Már vagy három napja, hogy a hír megjelent, de hivatalosan nem jött semmi, sőt, főporkolábunk közöttünk tartja a dolgot.

Ütszavak közül kaució és Jákó majom jegyzendő fel. Esetleg „Zsanosz". Szép prédikáció.

Üdv, szívbéli, mindkettőjöknek.

Öleli híve, Sándor

Nincs kizárva, hogy Hegedűs Lórántnak adom át a levelet, lévén szomszéd. Akit előbb látok.

Temperature[990] hűvös. Tegnap csúnya szél.

Neuilly s/S, 1920. március 7., vasárnap

Kedves barátom, Tibi!
Hála a kitűnően megszervezett futárszolgálatnak, február 23-i és anyámnak február 27-i levelét ma reggel kaptam egyszerre. Mindkét rendbeli becsesét köszönöm. Remélem, azóta mindketten a fogászat műfogásain átestenek, némi pénzbeli megkönnyebbüléssel egyetemben. Néhány könnyet hallottam a zongora után. Viszont az avval egybekötendő adósságtörlesztés finánc voltomnak esik jól, föltéve, hogy az eredeti szándék megmarad és a vételár nem fog consum[p]tiv[991] célokra, dáridókra elfecséreltetni, avagy a bridzsnek merész és nem éppen tökéletes kezelése útján mások egyéni gazdaságába kerülni.

Hát, hogy magamról írjak.

990 Température (fr.) = időjárás.

991 Consumptio (lat.) = itt: fogyasztás.

Általában aspektus egy nüansszal[992] jobb. Mehr als dreimal unberufen.[993] Részlet persze nem írható.[994] Azonban a lágy tojás egy rocher de bronze[995] az embrionális állapothoz képest.

Ennek dacára az állapot az idegekre megy, mert mostanában a munka nagyon megcsappant, ami nem előny. Egyedüli vigasz a bridzs, amely nem 0,5, hanem 0,005 frcsba [frankba] megy, váltakozó eredménnyel.

A hazautazás kalendáriumának megállapítására semmi támpont. Inkább később, mint korábban, ahogy az állapotok most alakulnak.

Az otthoni kedélyes helyzet felől van információnk. Vajon ez újabb kurzust dicsérő barátaink még mindig nem látják, hogy nem jól van, ahogy van. Egyébként üdvözlöm őket.

A humor kialvóban teljesen. Scirocco és tavasz tegnap. Egy szál kabátban jártunk. Az éjjel esett és esik most is. Gyülekeznek is a bridzsisták. (½ 6 van).

Hétfő reggel. Hideg szelesre fordult az idő, ami figyelemmel toilettem[996] roncsainak téli jellegére, kívánatos.

Ütszó nincs. Koszt valamivel javult, hála erélyes föllépésnek. Sétálok délutánonként nagyobbakat. Este ebéd előtt és után járja most a kártya, amire tegnap az eső szolgáltatott ürügyet.

A bélyeg megbízatást úgy-ahogy el fogom végezni.

Várom Györffyt.[997] A kronométerrel és persze frissebb hírekkel.

Üdv. Önöknek, mindkettőjüknek. Ügyeljenek, nehogy a göth újból bántsa Önöket. Egy fölösleges. Napidíjaim jó része fügére és datolyára megy.

992 Nüansz (fr.) = árnyalatnyi különbség.

993 Mehr als dreimal unberufen (ném.) = több mint háromszor is lekopogom.

994 Itt Popovics valószínűleg azokra a hírekre célzott, amelyek ekkor futottak be a békedelegációhoz, és a londoni konferencián felvetett olasz–angol kezdeményezésre utalt, amelyek bizonyos módosításokat javasoltak Magyarország javára a békeszerződés már ismeretes tervezetén. Vö. *A magyar békeküldöttség naplója...* 148.

995 Rocher de bronze (fr.) = bronzszikla.

996 Toilette (fr.) = öltözet.

997 Györffy István (sz. 1891) a külügyminisztérium számvevőségi tisztviselője, aki futárfeladatokat is ellátott a békedelegációnál.

Pszichológiai okokból, s nem torkoskodásból. Szeretettel köszönti híve, Sándor

Neuilly s/S, 1920. március 17.

Kedves Barátom, Tibi!
Már jó ideje hír nélkül vagyok Önökék felől. Én a hónap elején írtam és postára adtam egy levelet, egy továbbit egy kurírral küldtem. Az utóbbi t.i. a kurír,[998] a marha, a levelet nem adta át, hanem visszahozta, mert kétszer is kereste magát, egy kisasszony nem is bánt vele valami udvariasan és azután Váczi út 46. alatt kerestette magát. Ebben a levélben én többek közt azt kértem, hogy legyen kegyes lakásomra elmenni és a kronométeremet[999] a kurírnak (Györffy számvizsgáló a külügyből) átadni, mert itt le lehetne sütni W[alkó] Lajosnak, valami üzletbarátja révén.

Bartha Richárd ma hazautazik, és az ő barátsága folytán vagyok abban a helyzetben, hogy írjak.

Elég jól vagyok. Dolgozgatok is, de nem sokat. Az állapot most került a legkritikusabb stádiumába, mert várjuk a választ. A külső jelekből azt következtetjük, hogy ez a jövő hét közepe előtt alig jön meg. Úgyhogy a mi hazajövetelünk a nagyhét előtt alig várható.

Úgy nézem, a német események is hátráltatják a mi dolgunk elintézését.[1000]

Bosszantanak az én személyemet illetőleg felmerülő kombinációk. Képzelheti.[1001]

998 Kurír (fr., ném.) = hírvivő.

999 A kronométer nagy pontosságú óra, amely alkalmas az óra és a percek mellett a másodpercek kijelzésére is.

1000 Az 1920. március 13-án kibontakozó Kapp-puccs, amelyet a német radikális jobboldal egy része szervezett a weimari köztársaság megdöntésére.

1001 Popovics Sándort ekkoriban több újság emlegette Korányi Frigyes pénzügyminiszter utódjaként, lásd például: A mérsékelt politika és a Nemzeti Középpárt. *8 Órai Újság*, 1920. 84. sz. 6.

Hát, ami aztat illeti, ha még jönne kurír Pestről, amit a mi elutazásunk időpontjának bizonytalansága miatt nem tudok – ez a kurír vagy maga Bartha Richárd lesz, vagy Vest külügyi úr[1002] –, legyen kegyes a kronométert magához venni, esetleg a lakásomon fetrengő leveleket, és azokat a jelzett futárral elküldetni nekem ide. Mindemiatt azonban nem kell idegeskedni, mert ha nem kapom meg, az se baj. Hisz úgyis kétséges, még ha jön is kurír, hogy még addig maradunk, hogy az ügylet megköthető. Richárd tud a tervezett tranzakcióról,[1003] és ő mindenesetre a kurír iránt is au courant[1004] lesz.

Isten áldja mindkettejöket. Szívből köszönti szerető barátja,
Sándor[1005]

Teleki Pál élete

Teleki Pál (1879–1941) Budapesten, Teleki Géza és Muráty Irén gyermekeként született. A piaristák budapesti főgimnáziumában tanult, majd jogot végzett Budapesten, ezt követően pedig a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia hallgatója volt. 1908-ban feleségül vette Bissingen-Nippenburg Johanna grófnőt, házasságukból két gyermekük született: Mária (1910–1962) és Géza (1911–1983). A világ több táján vett részt földrajzi expedíciókban, a földrajztudomány terén kifejtett munkásságára külföldön is felfigyeltek. 1906 és 1910, majd 1916–1918 között országgyűlési képviselő volt. Az első világháború alatt önkéntesként harcolt. 1919-ben a szegedi ellenkormányok külügyminisztere volt. A Tanácsköztársaság bukása után Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök felkérésére kormányában is vállalta a külügyminiszteri megbízást. A két világháború között két ízben (1920–1921, 1939–1941) volt miniszterelnök. 1941. április 3-án

1002 Vest Fedor (1892–1969) magyar diplomata.

1003 Tranzakció (lat.) = ügylet, illetve az ezt megelőző egyezkedés.

1004 Au courant (fr.) = beavatva.

1005 A levelek magángyűjteményben találhatók.

öngyilkosságot követett el, mert felelősnek tartotta magát Magyarország kilátástalan külpolitikai helyzetéért.

Teleki Pál alább közölt levele, melyet mesteréhez, a Területvédő Liga elnökéhez, Lóczy Lajos (1849–1920) földrajzprofesszorhoz írt, az egykori Magyar Földtani Intézet tudományos gyűjteményében található. Odavetett félmondata (*És talán mégis alá fog kelleni a kormánynak ezt írni...*) jól mutatja, milyen dilemmák között vergődött a magyar politika, mivel járt volna a békeszerződés aláírásának esetleges elutasítása. Ebben az esetben nemcsak diplomáciai következményekkel vagy az esetleges újbóli román megszállással kellett volna számolni (a román hadsereg ebben az időben ürítette ki a Tiszántúlt), hanem praktikusan újabb országcsonkítással és olyan közellátási katasztrófával, amelynek árnya folyamatosan kísértett 1918–1920 Magyarországán, és amely eddig méltatlanul kevés figyelmet kapott a történettudományban.[1006]

Teleki Pál levele Lóczy Lajosnak, 1920. március 24.

Kedves Professzorom,
Krisztics[1007] mondta, hogy érdeklődsz Yotsaoyen[1008] után. Utánajártunk. Még mindig itt van a kínai követségen. Arra kérlek, légy kegyes néhány ajánló sort írni Adorján Andor újságíró[1009] részére (ki itt van és némely dolgunkat kifelé közvetíti) Yotsaoyenhez. Adorján aztán ellátná a szükségesekkel. A levelet

1006 Teleki Pál életútjára bővebben lásd Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005; Szabó Csaba: Teleki Pál búcsúlevelei. *A hét dokumentuma*, Magyar Nemzeti Levéltár, 2014. 11. 03. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/teleki_pal_bucsulevelei [Utolsó megtekintés: 2017. 12. 28.]

1007 Krisztics Sándor (1890–1966) jogász, szociológus, egyetemi tanár, a békedelegáció mellett újságírói feladatokat látott el.

1008 Yo Tsao-yen kínai diplomata, 1915-ben a párizsi kínai követség ügyvivője. Az azonosításban nyújtott segítséget köszönjük Zeidler Miklósnak.

1009 Adorján Andor (1883–1966) újságíró.

Teleki Pál portréja, Gottl Egon felvétele, 1918
Forrás: Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből. Szerkesztette: Rácz Árpád. Rubicon-Aquila könyvek, Budapest, 1999, 298. oldal. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

küldd majd Praznovszky Iván meghatalmazott miniszterünknek, ki itt marad, ha mi, mint gondolom, húsvétra hazamennénk. Hogy mivel, az még ma nem bizonyos, de alig van némi kilátás is arra, h[ogy] ne a legrosszabb változatlan békével. És talán mégis alá fog kelleni a kormánynak ezt írni, mert éhen vész Pest, és az oláhok a Tiszáig bejönnek újra. Én ugyan ezen áldozatokat is meghoznám, de a legtöbben nem. Légy kegyes a Területvédő Ligának a tegnap vett üdvözletért leghálásabb köszönetemet tolmácsolni. Szeretettel köszönt régi híved, Teleki Pali.[1010]

1010 Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Földtani Kutatási Főosztály, Gyűjteményi Osztály, Lóczy Lajos hagyatéka, Levelezés, Teleki Pál levele Lóczy Lajosnak 1920. március 24-én.

Aradi menekültek Csonka-Magyarországon: Priegl László levelezése

Élete

Priegl László 1900-ban született Aradon. Iskoláit szülővárosában, az állami főreáliskolában, majd a királyi főgimnáziumban végezte, és utóbbiban érettségizett 1918-ban. Ezt követően menekült/költözött át a Romániához került Aradról Budapestre. Hiányos életrajzi adataiból annyi bizonyos, hogy 1920-ban már a Budapesti Tudományegyetem hallgatója volt. Végzős osztályából és baráti társaságából 1918 vége és 1921 között többen szintén Budapestre költöztek, hogy itt kezdhessék el vagy folytassák egyetemi tanulmányaikat. Ezekben az években a közös kötődés még inkább egyben tartotta az egyre nagyobb számban Budapesten élő aradi menekült/átköltözött egyetemistákat. Minderről Priegl László levelezéstöredékei is tanúskodnak.

A Priegl család tagjai Arad ismert és megbecsült polgárai közé tartoztak. László édesapja, dr. Priegl István ügyvédi praxisa mellett a helyi közéletben is aktív szerepet vállalt, így többek között az 1888-ban újonnan életre hívott Fraternitas (Testvériség) szabadkőműves-páholyban vagy az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) helyi szervezetében, illetve különféle gazdasági vállalkozások igazgatóságában. Emellett a politikába is bekapcsolódott, az 1910-es választásokon például a függetlenségi párti Barabás Bélát segítette, aki Tisza Istvánnal szemben indult. Priegl István az első világháború éveiben is a Függetlenségi Párt aradi elnöke volt.

Priegl László a háborút követően tehát Budapestre költözött. A fővárosba érkező több tízezer menekült ellátása komoly közellátási problémát okozott, így ezekben az években a lakhatás kérdése szinte megoldhatatlan feladatnak számított. Bár Priegl László fennmaradt levelezéstöredékében arra vonatkozólag nincsenek adatok, miként és mennyi idő alatt sikerült lakóhelyet találnia,

annyi azonban biztos, hogy 1921 áprilisában már a budai Horthy Miklós úton lévő Szent Imre Kollégiumban lakott. Innen 1923-as jogszigorlatát követően elköltözött, és a főváros több pontján, albérletekben élt tovább. 1924 tavaszán vehette kézbe jogi diplomáját, majd az ezt követő hónapokban elsősorban anyja és a szintén a fővárosban élő nővére, valamint más, döntően aradi származású barátok, ismerősök segítségével megpróbált Budapesten állást találni. 1920-ban özvegy Priegl Istvánné gyermekei közül ketten már Magyarországon tartózkodtak, Aradon csak legnagyobbik gyermeke, Margit és családja maradt. A román bevonulás előtt a család két, belvárosi ház mellett egy világosi szőlőbirtokkal is rendelkezett, amelyek megtartása, illetve később fenntartása komoly problémát okozott az első világháború alatt özveggyé vált Priegl Istvánné számára.

Priegl László és Budapestre került barátai főként az egyetemi szünetekben próbáltak meg hazalátogatni, azonban az útlevél- és vízumproblémák miatt ez nem minden esetben sikerült. A román közigazgatás szervei, így elsősorban a határrendészet gyakran ellenséges és kiszámíthatatlan magatartása miatt a kapcsolattartás sok esetben apró írásbeli, illetve szóbeli üzenetek által valósulhatott csak meg. Mivel az Aradra való utazás az első néhány évben bizonytalannak számított, ezért a már vízummal rendelkezők többsége vállalta, hogy ismerősök és ismeretlenek üzeneteit továbbítja az otthon maradottak számára. Komolyabb levelezéseket, az ingóságok átjuttatását leginkább csempészekre bízták a határ által elszakított rokonok.

Priegl László levelezéstöredékéből annyi megállapítható, hogy 1920 októberében bizonyosan hazalátogatott, s ez alkalommal a barátok mellett más, számára alig vagy egyáltalán nem ismert személyek apró üzeneteit is magával vitte Aradra, majd onnan Magyarországra. Más levélrészletek arról tanúskodnak, hogy a sorsközösség elve alapján az ő levelei több esetben szintén ilyen formán érték célba Aradon.

Priegl László 1924 tavaszán kapta meg jogi diplomáját, és a levelezéstöredékéből jól látszik, hová és milyen ismerősökön keresztül próbált meg bejutni, ám úgy tűnik, sikertelenül. Sikertelen álláskeresései nem személyes kudarcként, hanem sokkal inkább egy tünetként, az 1920-as évek első felében az utódállamokból menekült túlképzett munkaerő jelenléteként értelmezhetők.

Feltételezhetően baráti tanácsra pályázott és kapott állást Veszprémben 1924/1925 fordulóján. 1925 tavaszán végleg a városba költözött, majd később családot alapított, és az elkövetkező húsz évben aktív szereplője lett Veszprém politikai életének. 1934-ben már a kormányzó Nemzeti Egység Pártja (NEP) veszprémi kerületi titkára, az egy évvel későbbi országgyűlési választásokon pedig a későbbi győztes Benárd Ágoston választási kampányát irányította. Az 1940-es évek első harmadában a Magyar Élet Pártja (MÉP) kerületi vezetője. Ezzel közel egy időben hivatali munkájában is változás történt, hiszen 1941-ben a Veszprém megyei Devecserbe nevezték ki közjegyzőnek.

Bár Priegl László levelezéstöredéke egy véletlen folytán maradt csak fenn, mégis az iratok tartalma alapján meglehetősen egységesnek tűnik. Közös bennük ugyanis, hogy az 1918 után Aradról menekült/átköltözött, korábbi baráti társaság Prieglnek küldött leveleit tartalmazza. Az 1920 és 1927 közötti évekből fennmaradt levelek témájuk szerint alapvetően három csoportba sorolhatók. Egyrészt érzékeltetik az új országhatár megjelenése miatt megnehezült otthoni kapcsolattartás különböző formáit, másrészt a Budapestre érkezett, majd ott végzett egyetemisták álláskeresési technikáit, kapcsolatrendszereik aktiválását, végül tágabb értelemben a magyarországi társadalmi integráció gyakran nagyon nehéz és egyáltalán nem egyértelmű folyamatait.

Az alábbiakban a legjellegzetesebb levélrészleteken keresztül igyekszünk bemutatni, hogy a trianoni határok megjelenése hogyan változtatta meg a „határon túlra" került családok, kis közösségek mindennapjait, és az áttelepültek/menekültek miként próbáltak meg integrálódni, s ebben milyen szerepet játszott közös kötődésük.[1011]

1011 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrást Szűts István Gergely, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja bocsátotta rendelkezésünkre. Az életrajz megírásához felhasznált főbb források és szakirodalom: *Az aradi királyi főgymnasiumnak az 1917/1918. iskolai évről szóló értesítője*. Arad, 1918; Berényi Zsuzsanna Ágnes: Aradi szabadkőműves-páholyok tagnévsorai a dualizmus korától. *Acta Siculica*. Szerk. Barti Levente - Boér Hunor - Csáki Árpád [et al]. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2007, 455–466. o.; Barabás Béla: *Emlékirataim*. Corvin Nyomda, Arad, 1929.; Rainer Pál: A przeworski vasúti hídtól a trianoni palotáig, Trianontól Veszprémig: dr. vitéz szilvágyi Benárd Ágost és veszprémi kapcsolatai. *Veszprémi Szemle*, 2011. 1. sz. 10–25. o.

Részletek a levelezésből

Tekintetes Priegl László úrnak
Igen tisztelt Uram!
Engedje meg, hogy ezúton mondjak köszönetet azon szíves kedvességért, hogy enyéimről értesítést küldött, kikről már vagy 7 hónapja egyáltalán hírt sem hallottam. Mindenkori viszontszolgálatra készen köszönti híve.

Teffert Károly[1012] gyógyszerész, Szarvas, Margit gyógyszertár. **1920. október 7.**

Tekintetes Priegl László Úrnak, joghallgató
Folyó hó 5-én kelt b[ecses] sorait megkaptam, s mellékelem Adél itt lévő dolgainak összeállítását, de sajnos ezeket most egyelőre postán még nem lehet küldeni s más alkalom nincsen, így hát be kell várni a közeli időt, mikor a postaforgalom megnyílik.

Az átutalás végett több bankban érdeklődtem, de sajnos jelenleg ez sem keresztülvihető, mégis azonban érdeklődni fogok, s Pollák úr címére válaszolok annak idején.

Fogadja köszönetemet [a] szívességért, és kérem mindnyájunk üdvözletét átadni otthoni rokonainknak.

Kiváló tisztelettel:

Vértes Dezső,[1013] VI. Vörösmarty u. 53. **1920. október 9.**

Kedves Barátom!
Leveled megkaptam, s fogadd érte hálás köszönetemet. A mellékelt leveled a mai napon továbbítottam haza, s remélem, meg is fogják azt kapni. Az otthoni üzenetért fogadd hálás köszönetemet. Egyelőre semmi körülmények

---

1012 Az Aradról származó Teffert Károly Szarvason üzemeltette gyógyszertárát. Sógora, a szintén Aradon született Marót Károly klasszika-filológus volt.

1013 Vértes Dezső vállalattulajdonos. 1909-ben a Hunyad vármegyei Hátszegen villamostelepe volt, emellett Budapesten a Vértes és Társa Villamossági Berendezések Vállalatot tulajdonolta és vezette feleségével, Pollák Margittal.

között sem hagyom el állásomat, illetve a katonaságot. Kérelmedet bármikor ismételten és nagyon szívesen fogom teljesíteni.

Viszontlátásig sokszor üdvözöl, Szuhányi László

Szeged, **1920. október 16.**

Kedves Priegl Úr!

A múltkori „Ritz"-ben való ígéretéhez képest kérném [az] ide csatolt levelet, ha lehet, Aradra eljuttatni. Fáradozásáért hazafias köszönet. Kedves Nővérének kezeit csókolom, szívélyesen üdvözli.

Valenta József, őrnagy[1014]

Székesfehérvár, **1920. november 30.**

Kedves Priegl úr!

Jakabffy Rezső[1015] úr, Arad, megbízásából tudatom, hogy Aradon úgy ők, mind összes ismerősei jól vannak, s egyben kérik Önt, hogy egyelőre ne menjen Aradra, mert az oláhoknak tudomásukra jutott, hogy Ön ír valamelyik lapban, és kellemetlenségei lehetnek. Üdvözletüket küldik.

Tisztelettel: olvashatatlan aláírás

Budapest, **1920. december 20.**

Igen Tisztelt Priegl Úr!

Kérem szépen ezen levelem, ha lehetséges, Világosra eljuttatni. Jóindulatáért előre is köszönettel. Maradtam tisztelettel: Losch Árpád

Dátum nincs.

1014 Valenta József (1877–1942) őrnagyot 1918 novemberében a pozsonyi kerületi hadbiztossághoz nevezték ki. Innen előbb rövid ideig Székesfehérvárra, majd Budapestre került.

1015 Jakabffy Rezső Priegl László sógora lett, miután elvette nővérét, Priegl Magdát. A Jakabffy család az 1920-as években még Aradon élt.

Priegl László Úrnak, B[uda]pest.

Kérem, B. levelét megkaptam, és nagyon örvendek kedves gyermekeim jóllétüknek, én is hál' Istennek elég jó egészségnek örvendek.

És nagyon szépen köszönöm szíves értesítését, melyért köszönet és hála.

Tisztelettel: Özv. Rózsa Sándorné, Magyarbánhegyes, **dátum nélkül.**

Kedves Priegl!

...Mi bizony még mindig vagonban, Aladárnak[1016] nagyon sok a dolga, mert különben talán ha természete is olyan lenne, mégiscsak ki lehetett volna forszírozni az öreg zs. távozását.

No de örökké nem tart semmi, részemről szívesen továbbmennék ebből a nagy faluból [beszúrva: Békéscsaba – SZ. I. G.], ahol azonban a drágaság fővárosi. Vannak itt elszállásolva volt aradiak, de bizony vagonból nincs az embernek sok vizitelő kedve.

Sokszor szívélyesen üdvözlő:

Andrea,[1017] Békéscsaba, **1921. február 26.**

Lakcím: Fűtőházi vagonlakás.

1016 Ötvös (Öttvös) Aladár főmérnök és háromfős családja 1920. szeptember 19-én érkezett Aradról egy menekülteket szállító vonattal Szolnokra. Innen hamarosan továbbutaztak Békéscsabára, és az idézett levél szerint még 1921 februárjában is vagonban éltek. 1941-ben már királyi kormányfőtanácsos, valamint a MÁV igazgatóhelyettese. Emellett az Aradi Szövetség rendes tagja.

1017 Ötvös Andrea, Ötvös Aladár felesége.

Priegl László Úrnak, Budapest, Szt. Imre Kollégium, Horthy M. utca
Kedves Kolléga Úr!
Szíves felhatalmazásával élek, és kérem, hogy a mellékelt két levelet, az egyik Zabb Istvánnak,[1018] a másik dr. Miclósi Emilnek[1019] szól – utóbbi irataimat vette át és adósom –, címzetteknek Aradra eljuttatni kegyeskedjék. A Miclósinak címzett levelet Aradon postára adás útján kérem kézbesíteni, nem szükséges neki tudnia azt, hogy ki juttatta el odáig a levelet.

Megjegyzem, hogy csak személyes, és hogy úgymondjam üzleti ügyekről van benne szó, követeléseimről tárgyalok; de hát elég kimerítőek és terjedelmesek, úgyhogy postára adva a cenzornak aligha volna kedve végigböngészni, és így tartanom kellene esetleg attól, hogy kurtán úgy cenzúrázzák a románok, hogy feltüzelik.

A lakásügyem nem jól áll, mert Baloghék – legalábbis az épület egyik részébe – beköltöztek.

Midőn fáradozásáért előre is köszönetet mondok, kérem, hogy fogadja szívélyes üdvözletemet, úgy a magam, mind k[edves] nővére részére és kézcsókomat édesanyja Őnagysága részére.

Dr. Dani Pál[1020] ügyvéd, Kunszentmárton, **1921. április 19.**

1018 Zabb (Zab) István az első világháború előtt iparos, az Aradi Ipartestület tagja. Emellett az 1910-es években dr. Priegl Istvánnal együtt a Függetlenségi Párt helyi vezetője. 1928-ban Arad város képviselőjének választották.

1019 Miklósi Emil ügyvéd. 1915-ben az aradi királyi járásbíróság joggyakornoki státuszából a nagyszebeni királyi járásbírósághoz nevezték ki jegyzőnek. Az 1918-as címtár szerint még Nagyszebenben teljesített szolgálatot, azonban az év végén már Arad vármegye főjegyzője volt. Az 1920-as évek közepén a román kincstár csempészéssel vádolta meg, a pert 1927-ben nyerte meg a nevét immár Miclosinak író ügyvéd.

1020 Dani Pál (Arad, 1877–?) ügyvéd, 1920. november 9-én hatodmagával érkezett Aradról Budapestre. Innen továbbutazási célként Kunszentmártont adta meg, ahol 1934-ig ügyvédként dolgozott.

Édes Irénkém és édes jó, szegény kis Fiam, Lacikám!
Igaz fáj, hogy Te, szegény Fiam, annyira jutottál, hogy fele tőkédet fel kellett használnod, ha Te nem ülsz itt Világoson,[1021] mindez nincsen. Sokszor szerettem volna Neked mondani, eredj Budapestre, de nem volt hozzá szívem: az önzés túl nagy volt, hisz oly jólesett ittléted, szinte feléledtem melletted... Lacikám, ne nélkülözz, van még Ipar és N. részvény,[1022] ha kell, azt is add el, de el ne rontsd az egészséged, mert az drágább minden vagyonnál és pénznél. Élj ésszerűen, igyál sok, de jó, tápláló sört és szalonnát, szalonnát, ezt ajánlja dr. Móga doktornő...[1023] A zongorát felajánlottam N. Lacinak, vitesse el ő, az ő költségén. Ti úgy a távolból sokkal kellemetlenebbnek látjátok a lakáskérdést, mint én, pláne itt Világoson igazán egészen jól érzem magam, sőt pompásan minden en gros![1024] Ha a biztonság nagyobb lenne, s csak valaki még itt lenne velem, persze leginkább férfi, higgyétek el, nem kívánkoznék sehová innen. A betörések Aradon és máshol is napirenden vannak. Már csak ezért se lenne tanácsos itt maradnom. A Révay utcai házzal kellene valamit kezdeni... Nem tudom, mihez kezdjek, a legrosszabb idő, hisz az apróhirdetések hemzsegnek „bútorozott, elegáns szobák, irodai helyiségek, műhelyek" hirdetésektől. Nincs pénz, nincs üzem, a sok adó egyenlő a tönkremenéssel.

Mindkettőtöket szeretettel ölel, csókol aggódó Anyátok.

Arad, **1922. december 1.**

1021 Világos (románul: Şiria) község Romániában, Arad megyében, a trianoni békeszerződésig az egykori Arad vármegyéhez tartozott.

1022 A család vagyonának egy része magyarországi, valamint Romániához került vállalatok részvényeiben volt. Özvegy Priegl Istvánné ezeket a háború utáni években a megélhetés érdekében igyekezett beváltani, erre ösztönözte gyermekeit is.

1023 Dr. Móga Kornélia aradi orvos. A Budapesti Tudományegyetemen végzett, az 1910-es évek első felében a fővárosban dolgozott, az egyetem klinikai kórbonctani, majd belgyógyászati klinikáján. 1916-ban többek között a tífusz gyógyításáról írt szakcikket.

1024 En gros (fr.) = nagyon, nagyban.

Kedves Zboray![1025]
Magát még mindig és kizárólag úgy, mint a régi, kedélyes, elmés Zborayt látom. S ezért nem is tudok magához másként, csak a régi bizalmas, meleg hangon szólni. Az éveket, amióta nem láttam, nem számlálom, csak azt tudom, hogy ősz nagymama vagyok. A kedélyem jó, s azt hiszem, ez Magánál is olyan, mint volt, kifogyhatatlan.

Most rukkolok ki, hogy miért is keresem fel soraimmal. Ugyanis jogász fiam van. Dicsérem a fiamat, jeles, korrekt (nem gyerek), de komoly ember. 22 éves.

Arra kérem tehát – ha csak teheti –, fogadja irodájába ügyvédjelöltnek, s így a fiam a kölcsönt visszakapná kamatostul, amelyre büszke lennék. Nézze meg a fiamat, tapasztalja ki, s ha tetszik, kérem, vegye védszárnyai alá.

A legszívélyesebb meleg üdvözlettel.

Özv. dr. Priegl Istvánné

Arad, **1923. január**

N[a]gys[ágos] Priegl László Úrnak, Budapest.
A Pesti Hírlap folyó hó 14-i számában közzétett apróhirdetésre vonatkozólag van szerencsém ajánlatomat beküldeni.

Nem tudom, hogy milyen Önnek az igénye, mert az én szobám kicsi, primitív a berendezése, de amellett világos, villanyvilágítással, és ami fő, tiszta s poloskamentes.

Ha valamiképp megfelelne, úgy megtekintése végett tessék idefáradni.

Ma, szombaton, 15-én vettem csak észre a hirdetést, s lehet, hogy már van is Önnek lakása.

1025 Zboray Miklós (1866–1940) ügyvéd, néppárti politikus, a Marcali kerület országgyűlési képviselője. Iskoláit szülővárosában, Gyulafehérváron és Aradon végezte, jogi tanulmányait pedig Kolozsvárott és Budapesten. Az 1910-es években Aradon élt, majd felkerült Budapestre. Két évig a jó nevű Polónyi Géza ügyvédi irodáját vezette. Számos közéleti szerepvállalása közül kiemelendő, hogy az Országos Színészegyesület ügyésze volt, emellett pedig 1918-ban a Keresztényszocialista Néppárt képviselője. Az V. kerületi Vármegye u. 3. szám alatt lakott.

Ha nem szükséges a lakás Önnek, úgy kérném másnak a lakást ajánlani, de csakis ilyen tanuló vagy szigorló uraknak, mert nálam mindig azok laknak.

Azért kérem, mert én nagyon félek a közvetítőktől, miután még sosem adtam ki általuk.

Esetleges szíves közbenjárásáért is hálás köszönettel

kisbaconi Benedek Béláné

Lakik: I. ker Fery Oszkár utca 23. II. em. 6. **1923. április 15.**

Tisztelt úr!
A hirdetést olvastam a Pesti Hírlapban, hogy keres bútorozott szobát május elsejére, nálunk volna szép, világos, újonnan festve, villanyvilágítással. Ha óhajtja, tessék megtekinteni. Az árral, azt hiszem, megegyezünk, legyen szerencsénk.

Tisztelettel: Kovács Márton ácsmester, VIII. Péterffi Sándor u. 36. III/20. Volt Óvoda utca, Keleti közelében

Kelt: **1923. április 22.**

Kedves Laci!
Bocsásd meg, hogy evvel terhellek, s légy, kérlek, segítségemre, hogy ezen levél elsikkadt fiam kezeibe jusson. Ernő[1026] már talán hazaúton, Blaskovics[1027] szintén, így Te vagy egyedüli reménységem! Pedig sürgős az ügy. Ha ez

1026 Unger Ernő, Unger Mór zenetanár, az Aradi Filharmónia tanárának nagyobbik fia, Priegl László gimnáziumi osztálytársa.

1027 Blaskovics (vagy Blaskovich) Zoltán (Fogaras, 1899–?). Iskoláit Aradon végezte, majd 1920 szeptemberében elhagyta a várost, és Budapestre költözött. A Műegyetemen tanult, 1925-ben diplomázott, és a következő évtizedben mérnökként a MÁV-nál dolgozott. Priegl László társaságának tagja, rendszeresen járt haza Aradra, egyetemistaként a nyarakat rendre otthon töltötte.

alkalommal még részedről is külön megmosnád Zoli[1028] fejét, dupla hálára köteleznél. Üdvözletek Lucitól[1029] is. Mikor leszel Aradon?

Wally néni[1030]

Arad, **1923. június 23.**

Igen tisztelt Priegl Úr!

B. levelére csak most válaszolhatok, pár napig el voltam utazva.

Sajnálattal értesítem, hogy én a szobát hosszabb időre ki nem adhatom, mert a nyáron megtanultam a szőnyegszövészetet, s ezt iparilag folytatni akarom, mely célra ezt a szobát óhajtom felhasználni. Még júliusban akartam Önt erről értesíteni, de nem tudtam közelebbi címet.

Az általunk szóbelileg megállapodott 14 napi felmondási idő leteltéig a szoba az Ön rendelkezésére áll, mely idő alatt, remélem, fog egy megfelelő lakást találni.

Kiváló tisztelettel: Vidor Gyuláné

Budapest, **1923. augusztus 25.**

Dr. Alszeghy Kálmán[1031] miniszteri titkár úrnak

Kedves Kálmánci! Priegl László joghallgató ügyét szíves figyelmedbe ajánlom, s nagyon kérlek, légy szíves őt támogatni. Sokszor ölel: Aladár[1032] **Dátum nélkül.**

1028 Unger Zoltán, Unger Mór kisebbik fia. A gimnáziumban egy évvel Ernő bátyja és Priegl László alatt járt.

1029 Lachmann Frigyesné szül. Unger Lucie, Unger Mór lánya.

1030 Denk Wally, Unger Mór felesége. Unger Mór 1924. október 16-án hunyt el Aradon. A család a Fábián Gábor utcában (Strada Unirei 1.) lakott.

1031 Alszeghy Kálmán minisztériumi osztályvezető ebben az időben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri titkárságán dolgozott.

1032 Haasz Aladár huszárszázados, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri titkára.

Édes Jó Fiam, Lacikám!

Most e percben, március 16-án d. e. ¼ 11-kor kaptam 13-áról kelt leveled. Én pedig ma reggel 9-kor adtam fel egy levelezőlapot, ezt megelőzőleg küldtem egy levelet, amelyről nem teszel említést. Lehet, hogy még nem kaptad, s esetleg talán nem is fogod azt megkapni, az Isten tudja.

Szombaton, 14-én reggel ment fel pénzed, mégpedig nem kívánságod szerint, mert igenis 20 arany dollárt vett Rudi[1033] 3500 lejért, amiért őszerinte 1 400 000 koronát kell, hogy kapjál Budapesten. A korona annyira javult és a lej annyira esett, hogy itt csak 350-et lehet lejért elkérni. R. úgy számított, hogy minél több jusson neked. Az illető szombat reggel vitte mindet Irénhez. Kinek megírtam, hogy személyesen váltsd be a 20 dolláros aranyat, s tudassa, hogy ez mind nála van. Aki általad van megbízva ezek elintézésével, R. címét is közöltem Irénkével.[1034] Az illető csak szóbeli üzenetet vitt ez alkalommal Irénnek. Inkognitóban[1035] ment, mert csomagot nem akart vállalni. Csakis R. tudja, ki ő, ma mi is fogjuk Iréntől tudni.

Arad, **1924. március 16.**

Kedves Laci!

Doktorrá való avatásod alkalmából kifolyólag [!] fogadd, kedves Laci, legjobb szerencsekívánataimat... Nincs értelme az Arad és Budapest közötti ingázásnak, ez csak pénzbe kerül, melyből sokat már nem lehet. Nem Világoson, hanem egy ügyvédi irodában, komoly és nehéz munka között a helyed. Ne várd, hogy bárhol is tárt karokkal fognak várni... Te nagy idealista vagy. Ennek nincs értelme, mert Platón[1036] 2000 évvel ezelőtt lejárt.

1033 Jakabffy Rudolf, Priegl László sógora.

1034 Priegl Irén (Arad, 1892 – Budapest, 1925) László nővére.

1035 Inkognitó (ol.) = álnév alatt.

1036 Platón (Kr. e. 427 – Kr. e. 347), ókori görög filozófus.

Isten veled. Szívből üdvözöl és csókol.
Gyuri[1037]
Trencsén, **1924. április 26.**

Kedves Lacikám!
Először is bocsáss meg, hogy oly sokáig nem adtam hírt magamról, de egyrészt nagyon sok dolgom volt, másrészt pedig nem is nagyon tudtam még semmit sem végleg elintézni. Most azonban utánajártam a dolgoknak, így azután már mindent meg tudok írni teljes pontossággal.

Elsősorban a Magyar Nemzeti Bank június 26-án kezdi meg működését, tehát a kérvényt oda kell irányítani ezután. Jelenleg felvétel abszolút nincs, már 30 régi jelentkező vár (természetesen protekcióval), amellett kereskedelmi kvalifikáció is szükséges, illetőleg előnyben részesül. Mindezek után azonban be kell adni a kérvényt, éspedig lehetőleg személyesen, de pl. ha én még Pesten lennék, magam is elintézném. Ha nem, más is beadhatja...

A helyzet tehát egyelőre reménytelen, de azért, Lacikám, mégis azt ajánlották nekem, hogy csak be kell adni a kérvényt.

Budapest, **1924. június 15.** Jóska[1038]

1037 László nagybátyja, Priegl György (Arad, 1864–?) mérnöki diplomáját Bécsben szerezte, ahol 1883 és 1886 között tanult. 1911-ben az Aradi Első Gőztégla-, Cserép- és Agyagárugyár Rt. igazgatósági tagja, és ebben az évben a felszámolásban is részt vett. Feltehetőleg ugyanekkor távozott a városból, hiszen a felszámoláskor már a Trencsén melletti Lédec szerepelt lakóhelyeként. 1915-ben már Trencsénben élt, a steyri székhelyű osztrák cég, a Josef Reiterhoffers Söhne AG. gumi- és kábelgyár igazgatója volt. Unokaöccsének igyekezett hasznos életvezetési tanácsokat adni, ezekről néhány, itt is közölt levélrészlet tudósít.

1038 Laubner (később Dalmy) József (Arad, 1900 – Debrecen, 1977) műegyetemi hallgatóként 1920-ban a frissen alakult Békéscsabai Egyetemi Ifjak Körének alapító tagja, majd 1925-ben a Csabai Atlétikai Klub vívószakosztályának versenyzője. 1929-ben immár debreceni okleveles mérnökként a Magyar Mérnök- és Építészegylet tagja lett.

Kedves Laci!
[...] A pályádról és a házaséletről közlötteket érdeklődve olvastam, s teljesen a Te nézeteden vagyok. Addig, míg nincs ügyvédi okleveled és biztos megélhetésed, komolyan ne légy szerelmes, s házasságra ne gondolj. Majd ha meglesznek az említettek, kiélvezheted a házasság kellemes és kellemetlen részét eléggé, hogy idővel sok is lesz.

Valószínűleg ismétlésbe esek, ha említettem, hogy Veszprémben kizárólag csakis derék, intelligens társaságot keress, csakis ezekhez keress csatlakozást. Okvetlenül szükséges, hogy barátaid is legyenek. Ezek megválogatásában azonban elővigyázatos légy. Kerüld a krakéler[1039] fiatalembert, aki nagyon adja a dzsentrit. Nem sokat érnek ezek, s könnyen kellemetlenül berántanak. A kaszinóba lépj be, de ne kártyázz, evvel nem azt mondom, hogy társasjátékot igen alacsony alapon ne kártyázz olykor-olykor. A hazárdjátékot kerüld, mint az ördög a tömjént. Divat most, hogy a nők is játszanak hazárdjátékot. Nőkkel ne játssz, mert velük szemben veszteni kell, különben nem vagy gavallér ember. Ha felkérnek, hogy hazárdjátékot játssz, úgy mondd, hogy Te nem érted ezt. De ebben azután állhatatos légy. Olykor-olykor, de akkor is ésszel lehet lumpolni, tivornyázni, de ily alkalommal se tégy oly valamit, mit másnap esetleg megbánnál. A váltót (szívességit is) ne írd alá soha és senkinek. Mondd, hogy elved váltót nem írni alá, mert... itt szabad egy kis szükséghazugságot mondani, mert már emiatt kellemetlenségeid voltak. Ajánlom a finom lelkű nők társaságát, de ezt te tudod.

Smucig[1040] ne légy, de gavallér se! Az első utálatos, az utolsó meg nem jó végre vezet... A mai kis Magyarországban túlprodukció van és lesz diplomás emberben. Nehéz lesz a diplomával megélni, miért is még nagyobb lesz a csődület Budapestre, mint eddig, mintha e város képes volna kenyeret adni mindenkinek. Ezen ok is amellett szól, hogy kellemesebb egy vidéki városban élni, s könnyebb is, mint Budapesten. Nagy ott a vetélkedés, tülekedés

1039 Krakéler (ném.) = kötekedő, garázda.

1040 Smucig (ném.) = fukar.

most már, s idővel még nagyobbak lesznek azok. Sok és csúnya konfliktus fog ott kifejlődni.

Isten veled, szívből üdvözöl és csókol,

Gyuri bátyád

Trencsén, **1925. január 29.**

Kedves Laci!

Továbbá gondold meg, hogy ha majd önállósítod magad mint ügyvéd, ahhoz is kell egy bizonyos tőke, úgy a megélhetéshez, mind forgótőke, mely a mai nyomasztó helyzetben egy nagyobb összeget is kitehet. Ne csak a szív, hanem a józan ész is vezessen. Evvel nem azt mondom, hogy ne légy előzékeny és segítő, de azt ésszel csináld. Miután Te világosi szőlőrészedet Gittának[1041] engedted át, ebből azt következtetem, hogy Te már aradi polgár nem leszel, úgy tehát egy régi név fog kihalni Aradon, s Veszprémben megjelenni...

Isten veled, szívből üdvözöl és csókol,

Gyuri

Trencsén, **1926. január 27.**

Kedves Laci,

A menetjegyirodától nyert értesülésem szerint oláh vízumot személyesen kell megszerezni. Egy nap alatt az ügy elintézhető. Reggel 7-kor oda kell állni, 8-kor beszedik az útleveleket, és még a délelőtt folyamán kiadják. Szombaton is lesz hivatalos óra a konzulátuson. Baja–Szeged–Arad között nincs direkt összeköttetés, de nem is lehet, mert a Csikéria–Horgos[1042] vonal szerb megszállás alatt van.

Budapest, **1926. március 17.**

1041 Priegl Margit, László nővére.

1042 Horgos (szerbül: Horgoš) község Szerbiában, a trianoni békeszerződésig Csongrád vármegyéhez tartozott.

Kedves Barátom!

Nagyon szívesen vagyok segítségedre az útlevél megszerzésében. Holnap déli 12-kor várlak hivatalomban. Zrínyi u. 2. II. 12.[1043] Szállodai csoport. Hozd magaddal a Szerb utcai őrszobán lepecsételt 2 db fényképet, keresztlevelet vagy régi útlevelet, ha van, vagy bármi más személyazonossági igazolványt. Üdvözöl: dr. Kánitz.

Nincs dátum.[1044]

1043 A Zrínyi utca 2. szám alatt a Budapesti Királyi Államrendőrség Bűnügyi osztálya működött.

1044 Priegl László levelezéstöredéke a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában (= MNL VeML) található. Az iratanyag jelzete: MNL VeML Személyek (1757–2010), Priegl László veszprémi ügyvéd magánlevelezése (1920–1927) (= XIV. 48.)

Barcasági csángók történetei: Káplár Jámbor János és Mezei Márton feljegyzései

A barcasági csángó tíz faluban (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Zajzon, Tatrang, Pürkerec, Apáca, Krizba, Barcaújfalu) többen is akadtak, akik verseltek, önéletrajzot írtak, szülőfalujuk szokásait jegyezték le. Valamilyen oknál fogva azonban kiemelkednek a tatrangiak és a barcaújfalusiak. Ráadásul a tollat ragadók legtöbbje az 1880-as években született. Ennek a magyarázatát a tehetségen, a közösségből kitűnni vagy éppen annak használni vágyáson túlmenően kereshetjük az oktatásban is, de nyilván mindez nyitott kérdés marad. Azt látjuk azonban, hogy a tatrangi Fóris István (aki nem azonos az illegalitásban működő Román Kommunista Párt azonos nevű vezetőjével) naplójában nemcsak az első világháborús front és az olasz fogság eseményeit örökítette meg, hanem az 1930-as években a falusi lét nehézségeit, az impériumváltás utáni községi választást, az elöljárók munkáját is, szemléltetve a román–magyar viszonyt is, sőt azt is, hogy miként kerülnek be román szavak a magyar nyelvbe, akár a bukaresti munkavállalás, akár az új állami berendezkedés következtében. A barcaújfalusi Balogh György leginkább saját, novellaszerű élettörténetein keresztül ismertet meg a falu és az evangélikus egyház életével, a román betörés utáni meneküléssel, a hazatérés utáni kárfelméréssel vagy az impériumváltás utáni renddel. A többiek, a tatrangi Molnár Anna, Koszta János, Mezei Márton vagy a barcaújfalusi Erdő György, Jámbor János és Dani Gábor írásait többnyire az alkalmi versek vagy az önéletírás, illetve néprajzi leírás műfajába sorolhatjuk. A még kéziratban maradt írásokban azonban csak Jámbor János és Mezei Márton említi az impériumváltást követő eseményeket.[1045]

1045 A bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrásokat Veress Emese-Gyöngyvér bocsátotta a szerkesztők rendelkezésére. A bevezetőben említett Fóris István naplójának biográfiai adatai: Fóris István: *Életem jelentékenyebb napjai.* Barca Kiadó, Dunavarsány,

Mezei Márton visszaemlékezése

Mezei Márton 1909-ben született Tatrangban, és 1997-ben bekövetkezett halálakor Dunakeszin élt. Amikor az unoka, a néprajzkutató Mezei Zsófia legépelte a kéziratot, a következő megjegyzést fűzte hozzá: *Nagyapám 33 éves korában szülőföldje elhagyására kényszerült. A történelem sodorta, akaratán kívül. Életét többször a semmiből kellett újrakezdenie. 55 évet élt le sok száz kilométer távolságban. Feleségével együtt mindvégig úgy élték meg, hogy csak ideiglenesen tartózkodnak itt, az otthonuk a barcasági Hétfalu maradt.* Önéletírása fia felvetésére született.[1046]

Részlet a visszaemlékezésből

1918-ban ismét bejöttek a románok Erdélybe, most már harc nélkül, csak úgy szépen besétáltak, és ott is maradtak mind a mai napig.

A háborúban nyertes hatalmak a párizsi békekonferencián kidolgozott feltételeket 1920. június 4-én Versailles-ban, a Trianon-palotában aláírták. Az ezeréves magyar haza ⅔ részét a szomszédos államok (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) között felosztották, és megmaradt a Csonka-Magyarország. Erdélyt Romániához csatolták, így az ott élő lakosság automatikusan román állampolgár lett.

1918-ban nagy volt a káosz, a felfordulás, még az iskolai osztályt is meg kellett ismételni, mert nem tudtuk az iskolai évet rendesen befejezni. Én [a] harmadik osztályt ismételtem 1919-ben. Ráadásul szüleim csak az ötödik

2013/ Barcasági könyvek 5./; Balogh György élettörténete: Balogh György: *Életem vázlatának főbb vonalai – Elbeszélések, történetek, versek.* Szerkesztette: Lőrincz Márton. Barcaújfalu, 2009.

1046 Köszönet illeti Mezei Zsófiát, hogy a kéziratot rendelkezésünkre bocsátotta.

osztály elvégzése után írattak be a hosszúfalusi[1047] polgári iskolába. Kétszeres évvesztes voltam.

A polgári iskolai tanulmányaim alatt télen Hosszúfaluban laktam, magánháznál; ősszel és tavasszal mindennap hazajártam Tatrangba.[1048] Napi 4 km oda, 4 km vissza, természetesen gyalog. A negyedik polgári elvégzése után a brassói református kereskedelmibe íratott be apám. Amikor anyám megkérdezte apámat, hogy miért megy a gyerek kereskedelmi iskolába, apám azt válaszolta, hogy banktisztviselő lesz belőle. Azt még nem tudta, hogy mire leérettségizem, sem bankban, sem közigazgatási szervekhez magyar embert nem alkalmaznak.

A brassói kereskedelmi iskolában nem éreztem jól magam, nagy volt a fegyelmezetlenség, a városi tanulók kinéztek minket, falusi gyerekeket, parasztnak gúnyoltak. A tanár urak sem álltak a tudás magaslatán. Ezért a harmadik és negyedik osztályt Kolozsvárt, az állami kereskedelmi iskola magyar tagozatán végeztem, és ott is érettségiztem. (Közepes tanuló voltam.)

A kolozsvári iskolát[1049] és magát Kolozsvárt is nagyon megszerettem, szívesen laknék ma is ott. Tanulmányaim alatt az unitárius kollégiumban laktam, és onnét jártam be több kollégámmal együtt az iskolába.

1930 tavaszán érettségiztem, még az év őszén bevonultam katonának a román hadseregbe mint egyéves önkéntes. (A rendes katonai idő 2 év volt.) Târgoviștében a tankos ezredhez vonultam be. Románul csak annyit tudtam, amennyit az iskolában tanultam, azaz keveset.

1047 Hosszúfalu (románul: Satulung) a romániai Brassó megyében fekvő Négyfalu város (románul: Săcele) részét képezi három másik egykori csángó településsel együtt (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu). A trianoni békeszerződés előtt az egykori Brassó vármegye hétfalusi járásához tartozott.

1048 Tatrang (románul: Tărlungeni) község a romániai Brassó megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Brassó vármegye hétfalusi járásához tartozott.

1049 A Mátyás-szoborral szemben lévő oldalon, az első mellékutcában. A kollégium a Mátyás szülőházától a színház felé vezető részen, egy új épületben volt. Az unitárius teremben fürdőmedence is volt.

Mezei Márton. *A képet Veres Emese-Gyöngyvér bocsátotta a rendelkezésünkre.*

Az ezredtől elküldtek Ploiești-be, a tiszti iskolába, ahol mindenekelőtt orvosi vizsgálatra kellett mennem. Az orvosi vizsgálat abból állott, hogy megkérdezték, hogy hívnak, mi a vallásom.[1050] Mikor erre válaszoltam, azt mondták, mehetek vissza az ezredemhez. Az ezrednél elég jól megtanultam románul. Jó emlékek fűznek a katonai évemhez, mivel rajtam kívül több magyar önkéntes volt, akikhez később is baráti viszony kapcsolt.

1931-ben, október 30-án őrvezetőként szereltem le. Leszerelésem után egy évig állás nélkül voltam, az apám gazdaságában és kereskedelmi tevékenységében dolgoztam. Apám már akkor iparigazolvánnyal rendelkező terménykereskedő volt. Krumplit, árpát, lencsét vásárolt Háromfaluban.[1051]

1050 A hétfalusi csángók legtöbbje evangélikus vallású.

1051 Az úgynevezett Háromfalut három különálló, a romániai Brassó megyében fekvő település alkotja: Tatrang (románul: Tărlungeni), Zajzon (románul: Zizin) és Pürkerec (románul: Purcăreni). A trianoni békeszerződés előtt az egykori Brassó vármegye hétfalusi járásához tartoztak.

Vagontételekben szállított Bukarestbe, Kolozsvárra, sőt krumplit Budapestre is fuvarozott. Az árpát az azugai meg a derestyei[1052] sörgyárakba szállította. Vagontételekben vásárolt kenyérlisztet és kukoricát, amit otthon árusítottunk. Apám értelmes falusi ember volt, az üzlethez is jó érzéke volt, nagyobb üzleteket is kötött. Kár, hogy bennem nem volt meg ez a kereskedelmi szellem és tehetség.

Háromfaluból a csángó emberek Bukarestbe jártak kőmíves munkára és fiákeresnek,[1053] iparosnak meg cselédnek is mentek oda szép számmal. Nehézséget okozott nekünk az oda-vissza utazás. (Télen a kőmívesek hazajöttek, tavasszal mentek vissza.) Apám úgy használta ki ezt az utazási nehézséget (Háromfalunak nem volt vasútja), hogy 1928-ban autóbuszt vásárolt, melyet Háromfalu, illetőleg Hétfalu[1054] és Bukarest között járatott. Idősebb bátyám, Pisti volt a sofőr. Magam is sok utat tettem meg ezen az autóbuszon Bukarestig és vissza. [...]

A '20-as évek végén, a '30-as évek elején szüleim már jobb anyagi körülmények között éltek. Apám már terménykereskedéssel foglalkozott, földeket, kaszálókat vásárolt. 4-5 ló, 1-2 tehén, 30-40 juh volt az istállóban. Magam sem tudom, hány hízó, mivel eladásra is hízlaltunk minden évben 3-4 db 2 mázsa körüli hízót, azonkívül magunk is vágtunk minden évben 2-3-at (október közepe felé egy 70-80 kg-os süldőt, télen pedig 1-2 mázsán felüli hízót). Sokan ültünk asztalhoz, mert a nyári évszakban napszámosok jártak a mezei munka elvégzéséhez. Télen egy idősebb román ember járt nap mint nap hozzánk, aki a juhokat etette, és az ellést levezette. [...]

Mikor anyagilag rendbe jöttünk, jött az úgynevezett 1930-as gazdasági krízis, melynek hatása szinte az egész világon érezhető volt. [...]

1052 Derestye (románul: Dârste) ma a romániai Brassó városrésze, a trianoni békeszerződés előtt is Brassó városához tartozott, jelentős ipartelepekkel.

1053 Fiáker (ném.) = kétlovas bérkocsi.

1054 Az úgynevezett Hétfalu a már említett mai Négyfalu város egykori négy településének és az ún. Háromfalu három csángó falvának a gyűjtőneve.

Apám, mint értelmesebb ember, abban az időben állandó képviselőtag volt a községi tanácsban. Így sikerült [az] 1932. év őszén engem bejuttatni a községházához mint tisztviselőt. Ennek örülnöm kellett, mert amint már említettem, magyar ember semmiféle álláshoz akkoriban nem jutott. Románul nem tudtam tökéletesen beszélni, ezért sok támadás ért a román lakosság és a felettes hatóság részéről (főszolgabíró, alispáni hivatal).

Az volt a szerencsém, hogy a főnököm, a vezetőjegyző (Dionisie Țâreanu) rendes, jóindulatú ember volt. Szorgalmamért és szépírásomért megszeretett, pártfogolt, és egyengette az utamat. [...]

A tatrangi községházánál 10 évig voltam tisztviselő. Románul elég jól megtanultam, annyira, hogy önálló levelezéssel, anyakönyvi beírással, igazolványok kiállításával, egyszóval minden előfordulható irodai munkával foglalkoztam. 1942 őszén hagytam ott az állásomat.[1055]

Jámbor János virágoskertje

A Barcaújfaluban 1883. július 5-én született, hat osztályt végzett egyszerű parasztember hagyatékából – négy másikkal együtt – a következő című füzet került elő: *Káplár Jámbor János virágos kertje. Barczaujfalú 1934-től folytatólag.* Amint a dátum is mutatja, Jámbor János csak 1934-től kezdte vezetni a füzetet, ám mivel szerepelnek benne korábbi írások is, minden bizonnyal utólag rendszerezte őket. Így például azt a néhány verset és imát is, amelyeket az első világháború harcterein írt. A füzet szó szerint virágos, hiszen az írások közé virágokat vagy egyéb tárgyakat rajzolt. Szintén a világháború alatti időkből maradt még 16 levél és levéltöredék, amelyeket Jámbor János a feleségéhez címzett.

Az 1950-es évek közepéig írta verseit, olvasmányairól is beszámolt, hol versben, hol prózában, olykor az élet értelméről is magvas, szinte filozofikus

1055 A szövegből a családra vonatkozó adatokat kihagytuk, elsősorban a romániai mindennapokat kívántuk e rövid részlettel érzékeltetni.

gondolatokat fogalmazva meg. Igen lényeges az a két, verses életrajzot tartalmazó füzet, amelyben részletesen bemutatja a világháború eseményeit, a román hadüzenet és betörés utáni menekülést, a hazatérést, majd az impériumváltás utáni politikai változásokat és azok következményeit, valamint a falu életének jelentősebb eseményeit. A már említett, szintén kortárs Erdő György (a barcaújfalusi gyülekezet egykori felügyelője), illetve az egykori bíró, Balogh György mellett Jámbor János a falu, ezen belül az evangélikus gyülekezet életének igen jelentős krónikásává vált. Nem csoda, hogy 1956-ban bekövetkezett halála óta a család mindmáig becsben tartja füzeteit.

Írásaiból az impériumváltás következményeit bemutató részletet választottuk, valamint az általa is megidézett üres toronygomb történetét taglaló versét.

Figyelem!

Ide figyeljetek, magyar testvéreim!
És jól értsétek meg, mit mondnak soraim.
Az ezerkilencszáztizennégy év óta
Hogy hullott a magyar szabadság a porba.

Hogyan volt ezelőtt és hogyan van mostan,
Mily nagy változáson ment át Erdély sorsa.
Nem politizálok, sem nem hazudozom,
Hanem csak a teljes valóságot írom.

Amennyiben én már kivettem a részem
A régi jóból! De most már rosszat értem.
Jelenleg a 70. évemet taposom,
És míg meg nem halok, sorrendbe leírom.

Mert még a síromban sem tudnék pihenni,
Ha nem tudnám nektek tudtotokra adni.
Azért leírom az utókor részére,
Hogy aki olvassa, okuljon belőle.

Az új korszak és új rendszer...

Az ezerkilencszáztizennyolcadik évben
Jöttek bús fellegek a magyar nemzetre.
Mert azt nyertük a négy évi háborúból,
Hogy Erdély elszakadt Nagy-Magyarországtól.
Elszakadt, mert tolvaj módon elrabolták,
És vér nélkül Romániához csatolták.
Bárhogy fájt ez az erdélyi magyarságnak,
Drága földjén román katonák tapostak.
Nagy átalakulás lett a városokban,
A csend és rend már felbomlott a falvakban.
Megszűntek mindenhol a magyar irodák,
Román vezetőkkel mindenütt megrakták.
Román ügyvezetés, román szó mindenütt,
A sok magyar irat a padlásra került.
Előre még csak ment, amig frissek voltak,
Amíg a magyar tudományból kifogytak.
Aztán következett az igazi nóta,
Abba a formába, ahogy tovább írva.

Kezdődött a csalás, megindult a lopás,
Le sem lehet írni, mi minden egyéb más.
Rögtön a román pénz került forgalomba,
A magyar korona lehullott a porba.

Román törvények és román rendeletek,
Román elöljárók s tisztviselők lettek.
Magyar címtáblákat mindenhol letépték,
A feliratokat pedig lemeszelték.
Hol a mész nem fogta, csákánnyal kivágták,
Magyar feliratot látni sem akarták.
Drága szép lobogónk többé már nem lengett,
Magyar nemzeti színt látni sem lehetett.
Magyarul nótázni sem igen szabad volt,
Nem tűrhették, mint a kutya a zeneszót.
Szóval, ami egyszer magyar jellegű volt,
Teljesen kipusztult s mindenhonnan kiholt.
Oszt kezdték a magyar nyelvet szidalmazni,
Nemigen volt szabad magyarul beszélni.
A magyar iskolák s óvodák megszűntek,
Román tanítókat s óvónőket tettek,
Akik még egy szót sem értettek magyarul,
Hogy maradtak volna bár ott a hegyen túl.
Gyerekeinket románul tanították,
Ha pedig nem tudtak, piszkolták és szidták.

Egyházunk dolgába belekontárkodtak,
És érdemetlenül sokakat vádoltak.
Szegény papjainkra folyton leselkedtek,
Sokakat közülük vád alá helyeztek.
Hogy éjnek idején hagyta el egyházát,
S Isten tudja, hogy ment Magyarországra át.
Nagyon sajnos dolog! Meg kell említenem,
És meg kell hogy mondjam, ami a szívemen:
Hogy a papoknak az üldöztetésére,
A román hatósággal egyetértve
Egy magyar szegődött, s eladta a faját,

Amint Júdás eladta az Isten fiát.
Ezért maradt a toronygomb is üresen,
Nem tehettünk bele semmi emléket sem,
Mert az az illető azt jelentette ki,
Hogy ha beletesszük, onnét lelöveti.
Ki volt az áruló, aztot nem mondom el,
Verje meg az Isten mind a két kezével.
Mostan nem akarok többet szólni erről,
Hát írok tovább a román becsületről.

Ha a hivatalba valami dolgod volt,
„Vorbest rumuneste"[1056], a felelet ez volt.
S midőn igazságot akartál keresni,
Nemigen akart ott meghallgatni senki.
De hogyha valami rossz dologhoz fogtál,
Pártfogóra akkor könnyebben akadtál.
Csak intened kellett és titkon jelezni,
Hogy a baksist[1057] azonnal meg fogja kapni.
Ha tudtál románul és pénzzel fizetted,
Az sem volt baj, ha apádat főbe verted.
Tisztességes úton nem is tudtál élni,
Mindig huncutságon kellett fejed törni.

Ha valami hasznos dolgot cselekedtél,
Valamit eladtál, vagy valamit vettél,
Osztozkodj meg velük, azt erősen várták,
Hogyha észrevették, vagy ha azt megtudták.
A suszterinastól fel a miniszterig
Becsapott, meglopott, megcsalt az mindenik.

1056 Vorbeşte româneşte (rom.) = beszélj románul.
1057 Baksis (rom.) = kenőpénz.

Ha malomba mentél, vagy ha árut hoztál,
És a csendőrökkel közben találkoztál,
Megpiszkálták, mit visz vagy mit hozol magaddal,
Ha nekik való volt, vették el azonnal.

Hej, de másképp volt ez a magyar világban!
(Nem is emlegetem! Úgyis csak hiába.)
Akkor hogyha a csendőrrel találkoztál,
Nem féltél, hogy mi lesz, hogyha megáristál.[1058]
Örvendtél, ha köszöntésedet fogadta,
Ő is viszont a tiszteletet megadta.
De hogyha valaki nem jól viselkedett,
Gyilkolt, lopott, csalt, vagy csak verekedett,
Annak akkor elhúzták ám a nótáját,
Nem fizethette el senki a hibáját.
Törvény elé került, s oly büntetést kapott,
Hogy míg élt, megemlegette azt a napot.
Ám de mostan ezekről többet nem szólok,
Valamit a román katonákról írok.
Hadd tudja meg, ki utánam következik,
Hogy a román katonát hogyan kezelik.
Hogy tanítják rendre és hogy tisztaságra,
Hogy a becsületre és hogy a lopásra.
Tehát elmondom én tövéről hegyére,
Nem teszek hozzá, s el sem veszek belőle.

Pardon! Először említést teszek arról,
És írok pár szót a magyar katonáról.
Mert hisz én szolgáltam kerek három évet,
És tudom, milyen volt a katonaélet.

1058 Áristom (nép.) = tömlöc, fogda, itt: megfog.

Dacára, hogy a hetven évet elértem,
A katonaéletemre jól emlékszem.

Hej, hogyha visszatekintünk a múltra,
A szegény megboldogult magyar világba,
Akkor a katona, ha szabadságra jött,
Az ember, ha nézte, csak úgy gyönyörködött.
Olyan csinosan és büszkén állott elő,
Mintha skatulyából vették volna elő.
Minden fénylett rajta az utolsó gombig,
És teljesen tiszta volt tetőtől talpig.
A kis bajszát hogyha kipödörintette,
Még a légy is sírva repült el mellette.
Hogy a lányok csak úgy bomladoztak érte,
S boldog volt, ha egy szót válthatott véle.
A zsoldját minden ötödik nap megkapta,
És az étkezés is nagyon kitűnt rajta.
Hogy mikor berukkolt egypár hónap múlva,
Úgy nézett ki, mint egy szép kinyílott rózsa.
Feszesen is állt rajt az egyenruhája,
Ügyes kilépése s szép magatartása.

Hej, de nem így volt ám itt a románoknál,
Hanem rosszabbul ment dolga a kutyánál.
Amikor berukkolt a katonasághoz,
Hozzá kellett szokjon a gorombasághoz.
Mit sem tudott rendről és a becsületről,
Amit tudott is, mind kiverték fejéből.
Mert ütötték, verték, mint cigány a lovát,
Sokszor be is ütték szegény legény fogát.
Tisztességről s rendről tudni sem akartak,
Nemhogy nem akartak, hanem nem is tudtak.

Kivált Románia belsejéből valók,
Egyenest kimondva, azok voltak vadok.
A marhától csak annyiban különböztek,
Hogy nem szarvaikkal, hanem kézzel döftek.
Szegény magyar fiúk, midőn bevonultak,
Ezen buta népen ámultak-bámultak.

Most haladjunk tovább a tisztaság felé,
Itt áll az embernek haja az ég felé.
Mikor rongyosnál rongyabb volt a ruhája,
És a tetűsereg masírozott rajta.
Mert ne feledjük el, itt Romániába'
A tetűnek volt legboldogabb hazája.
Román katona, ha szabadságot kapott,
Megdöngetett hátán annyi tetűt hozott,
Hogy be sem mert menni a szülői házba,
Hanem levetkőzött kint az istállóba',
S a katonarongyot egy halomba rakta,
Amíg forró lúgból az anya kimosta.
Arra is szigorán meg lett leckéztetve,
Hogy a katonaruhát otthon szedje rendbe,
És a bakancsára veressen új talpat,
Mert ha rongyosan jön vissza, büntetést kap.

Hej, de másképp volt ez a régi időben,
Mikor „Ferenc Jóska" fent lakott még Bécsben!
Akkor a katona nem volt ily szükségben,
S nem volt mindenképpen halálra gyötörve.
Ha szabadságra jött, lett figyelmeztetve,
Hogy az egyenruhát levetni ne merje,
S az oldalfegyvere mindig nála legyen,
S a polgári néphez illedelmes legyen.

De itt sem ruhája, sem megjelenése,
Sem magatartása, sem oldalfegyvere.
A ruhája ringy-rongy, libeg-lobog rajta,
És a bakancsából kilátszik a kapca.
Testileg is szegény úgy össze van törve,
Az étlenség miatt sápadt s elgyengülve.
Mert az élelmezés is nagyon hiányos,
Nem kap mindennap marhahúst, az bizonyos.
Hanem fuszujkával[1059] traktálják[1060] naponta,
De az is jó volna, hogyha elég volna.
A zsoldfizetésről pedig szó sem lehet,
Vett és szerzett mindenki, ahogy lehetett.
Hogy oda jutott a katona sorsa,
Hogy kéregetni is kijártak falukra.
Ha pedig nem kapott, kénytelen volt lopni,
Hogy a katonától azért kellett félni.
Tehát ilyen sorsuk volt a fiainknak,
Amíg katonáskodtak Romániának.

Nehéz körülmények között folytattuk életünket,
Beletörődtünk sorsunkba, akármi ér bennünket.
Mindig vártunk és reméltünk egy jobb és egy szebb jövőt,
De megnyugvásunk úgy sem volt, s nem találtunk örömöt.
A reményünk mindig az volt, hogy Erdély felszabadul
A sok gazemberektől s a román hatalom alól.
De reményünk nem valósult úgy, ahogy mi gondoltuk,
Kilencszázharminckilencben dolgunk rosszabbra fordult.

1059 Fuszulyka (nép.) = bab.
1060 Traktál (lat.) = etet-itat.

Akkor meglett minden országban a nagy felfordulás,
És megindult világszerte a véres csatározás.[1061]

Ekkor Románia is mozgósította a hadseregét,
Elvette a lakosságnak lovát, hámját, szekerét.
A fiatalembereket mind összetoborozta,
Városokból és falvakból, mindenhonnan behívta.
Két, három hónapig ottan tartotta s éheztette,
Aztán ismét két-három hónapra hazaengedte.
Így ment éveken keresztül ez a népvándorlás,
Semmi értelme nem volt, csak mindenütt a pusztulás.
Beállott a nagy drágaság, fölemelték az adót,
Nem kérdezték, van-é? Nincs-é? De fizetni muszáj volt.
A sok éhes végrehajtó jött az ember nyakára,
Ki nem fizetett, szedte el, ami volt a házában.
Hámot, lovat, szekereket minden évben elvitték,
És akitől mit elvettek, soha meg nem fizették.
A lakosságot pedig olyan féken tartották,
Hogyha egyet szólni talált, rögtön letartóztatták.
Elvitték a csendőrőrsre, s úgy összevissza verték,
Fiatal-é, avagy öreg, tekintetbe nem vették.
Ha ki akartad kerülni a verést és a törvényt,
Duplán meg kellett fizetned, hogy valahogy mentve légy.
Ha másképpen nem lehetett, házkutatást tartottak,
És a házban minden tárgyat összevissza forgattak.

Énnekem a csendőrség kétszer jött a nyakamra,
Lőszert s fegyvert rejtegetek, azzal lettem vádolva.
Három őrmester kutatott a házban és udvaron,
A pincében, a kamrában és végül a padláson.

1061 Utalás a második világháború kitörésére.

Mikor a padlásra mentek, kéküdtem és zöldültem,
Mert tudtam, hogy egykor oda töltényeket rejtettem.
Abbizony az ijedségem nem is volt alaptalan,
Éreztem, hogy megtalálják, ami oda rejtve van.
Amire én meggondoltam, hát a csendőrőrmester
Lekiáltott a másiknak, hogy azonnal jöjjön fel.
Most aztán a két őrmester a szarufa[1062] háta mögül
Százöt darab éles töltény a kezükbe kerül.
Mindjárt olyan lettem én is, mint az őszi kikercsi,[1063]
Mint mikor legszebb színében a hóharmat megüti.
Mert most rögtön azt kérdezték, hát a fegyverem hol van,
Mert hogyha töltényt találtak, akkor fegyverem is van.
Persze, én, ha nehezen is, magamat kitartottam,
És hogy fegyverem az nincsen, mindenáron tagadtam.
Ám, de ők azt, mit én mondtam semmiképpen sem hitték,
Fegyverem is kell, hogy legyen! Tehát tovább keresték.
A csűrben még a polyvát is összevissza turkálták,
Kutattak még egy darabig, amig végre megunták.
Amidőn a kutatásnak valahogyan vége lett,
Az ember, ha rájuk nézett, magában csak nevetett.
Pókháló, por és korommal magukat úgy összeölték,
Hogy mikor előkerültek egymást alig ösmerték.

Most a töltényeket bepakolták egy hátizsákba,
Mert arra is ráakadtak valahol, a hiúba'.[1064]
Aztán velük én is lementem a községházához,
Ahol jegyzőkönyvet vettek a megtalált tárgyakról.
Mikor mindennek vége lett, én szépen hazajöttem,

1062 Azaz tetőgerenda.
1063 Azaz kikerics.
1064 Hiú (nép.) = padlás.

Hogy lehet ezen túlesni, a fejem azon törtem.
Mert hogyha ez az ügy a bíróság elé kerül,
Nem látom meg falumat legalább öt éven belül.
Másnap befogtam lovamat és őrsről őrsre mentem,
Azt sem tudtam, mit csináljak! Füvet-fát megígértem.
Míg végre egy bizonyos összegben meg is alkudtunk,
S mintha semmi sem lett volna, szépecskén kezet fogtunk.

Még alig telik egy év, hát ismét keresnek fel,
Jön a bíró, jön a jegyző, meg a csendőrőrmester.
Azok is hivatalosan felszólítnak engemet,
Hogy a vád az ellenem, hogy revolvert rejtegetek.
Ahogy mondták, én még erről hallani sem akartam,
Tehát, ha van, keressék meg! Egyebet nem mondhattam.
Így azok is összevissza turkálták mindenemet,
Még a fiam házában is összeforgattak mindent.
Megjegyzem, hogy az őrmester csak akkor került ide,
Magyarország elvadazta, s úgy jött ide Erdélybe.
És mérgében, hogy azt, amit ő keresett, nem kapott,[1065]
Egy haszontalan öngyújtót az ablakon meglátott,
Azt rögtön el is kobozta, a zsebébe betette,
S a falról a magyar vezérek képét is levette.
Az aradi tizenhárom vértanúnak képe volt,
Mit én nagyon értékeltem, s a házamnak dísze volt.
Aztán beleakadt szeme a katona képembe,
S kezdett erőszakoskodni, hogy azt onnan vegyem le.
De én azt feleltem neki, hogy azt le nem vehetem,
Mert az akkori időben arra én rászenvedtem.
Akkor úgy volt, mostan így van! törvény előtt meghajlok.
De a régi emlékeimből semmit el nem hányok.

1065 Itt: talált.

Így aztán a hősök emlékét elvitte s elégette,
És a rongyos gyújtóról a jegyzőkönyvet fölvette.
Ha fölvette, nem törődtem és nagyon nem is féltem,
Ha valami kis büntetést kapok, meg is fizetem.
Hát aztán úgy egy pár hétre kapok egy szép levelet,
Melyben szépen beleírva: fizessek ötezer lejt!
Igaz, úgy esett, mintha épp fogam húzták volna ki,
De gondoltam, nincs mit tenni! Szépen ki kell fizetni!

Máskor meg a bírót szidtam össze a korcsomába'
S helyből a csendőrök elkísértek az irodába.
Hiába mondtam igazat, mert azt meg sem figyelték,
Hanem ahogy ők akartak, a jegyzőkönyvet felvették.
Itt már ismét, ha magamat meg akartam menteni,
És nem akartam két-háromszor Brassóba elmenni,
Elmentem az őrmesterhez, s egyebet nem tehettem,
Hanem pünkösdi kalácsnak egy zsák lisztet elvittem,
És hogy teljesen rend legyen, s ne legyen semmi hijja,
Ráadásul még az üres zsákot sem kaptam vissza.

Tehát így ment nap nap után a lopás s a zsarolás,
És amellett a sok csalás s aztán a sok becsapás.
Nincs oly ember, aki e sok huncutságot leírja,
Amit itt Erdélyben mívelt ez a haramiabanda.
Felforgatta fenekestől egész Erdélyországot,
Tönkretette a gazdákat s tönkre a gazdaságot.
Az igazság letiporva. Munkát kapni nem lehet,
Hogy akinek nincs semmije, bizony szenved eleget.
Megvonta a nép szájától a betevő falatot,
Minden házban csak szükséget s nyomorúságot hagyott.
Nincstelen és szegény a nép, nem bírja már sokáig,
Éhenhalás fenyegeti, sok eljutott odáig.

Mert a néptől a gabonát csépléskor lefoglalta,
És az is előfordult, hogy nyereségre eladta.
Ilyen rend és ilyen élet volt itt Romániában,
Hogy az ember csak dolgozott, de másnak volt hasznára.
Mindezekből ennyi elég, úgysem tudnám leírni,
E sok iszonyú gazságot el sem lehet képzelni.
[...]

Káplár Jámbor János virágoskertje
Veres Emese-Gyöngyvér gyűjtése

Az 1925. évi toronygömb szomorú története

Kedves evangélikus magyar testvéreim,
Jól figyeljétek meg, mit mondnak soraim!
Nem mendemondából van ez összerakva,
Sajnos! Ami megtörtént a valóságban
Elmondja ez végig, elejétől fogva,
Hogy mért nincs emlékirat a toronygombba'.
Az egész világon, ahol csak templom van,
És a templom tornya tetejében gömb van,
Mindegyikbe emlékirat van helyezve,
Ami emlékeztet a régi időkre.
Hogy is volt építve? Hogy is volt javítva?
Ki volt vezetője, s mikor ki volt papja?
Milyen elöljárók? És hogy mit míveltek?
Milyen volt a világ? Milyen volt az élet?
Az akkori pénznemekből egy-egy darab,
Hogy majd az utókor láthassa azokat.
Ilyen szép sorrendben történt ez nálunk is,
Csakhogy a toronygömb üres maradt mégis,
Mert az ördög éppen abban az időben,
Köztünk járt a földön emberi képében,
S ezen nemes szándékunkat meggátolta,
És ezért maradt üresen a tornyunk gombja.
S hogy jobban megértsék, kedves testvéreim,
Hallgassák csak jól meg további soraim!

Ezerkilencszázhuszonötödik évben
Barcaújfalusi[1066] egyházközség népe
Elhatározta, hogy tornyát újra fedi
S keresztes gombját is újjal kicseréli.

Munkának is fogtak; a tornyot lefedték,
A gombját is szépen földre eresztették.
S mivel az öreg emberek azt beszélték,
Hogy a gömbbe' régi irat van, mint emlék,

Odatódult a nép apraja és nagyja,
Hogy a gömbben mi van? Kíváncsi volt rája.
A bádogos mester fölvágta a gömböt,
Melynek belsejéből minden előkerült.

Éppen úgy, ahogyan őseink betették
A régi időknek akkori emlékét,
Egyes pénzdarabok s mellette írások,
Amit az odagyűlt népnek fölolvastak.

A közönség kegyelettel és hálával
Gondolt az ősökre, s azok példájával.
El is határozták, hogy úgy cselekesznek,
S a gömbbe ők is emlékiratot tesznek,
Hogyha majd idővel a tornyot javítják,
Tudja meg az újkor őseinek múltját.

1066 Barcaújfalu (románul: Satu Nou) község a romániai Brassó megyében, a trianoni békeszerződés előtt az egykori Brassó vármegyéhez tartozott.

Mivelhogy a lelkész nem volt idehaza,
Az emlékirat készítés rá lett bízva –
Egy hatvanegy éves jó gazdaemberre,
Az egyháznak másod-felügyelőjére.

(Nevét fölemlítem! Balogh Györgynek[1067] hívták,
Ki szerette népét s szerette egyházát.)

Így a felügyelő meg is fogalmazta,
És az egyháztanácsot összehívatta,
S előttük felolvasta a munkálatát,
Amit mindenki nagyon helyesnek talált.

Most az új emlékiratot a régihez,
Az új pénzeket meg a régi pénzekhez
Összehajtogatva egymáshoz csatolták,
És egy pléhdobozba szépen bepakolták.

Mivelhogy a doboz nem telt egész tele,
Egy pár „Magyar Nép" újságot[1068] tettek bele,
Hogy az utókor is hadd lássa s olvassa,
Milyen jó újság volt a „Magyar Nép" lapja.

Aztán a dobozt ezzel a tartalommal
Leragasztták s pecsételték bizalommal,
És igy ügyesen a gömbbe elhelyezték,
Melynek föltételét másnapra kitüzték.

1067 A bevezetőben is említett egykori bíró.

1068 Minden valószínűséggel a *Magyar Nép* című politikai, gazdasági, szépirodalmi képes hetilapról van szó, amely a Minerva Rt. támogatásával 1921-től 1944-ig Kolozsvárt jelent meg.

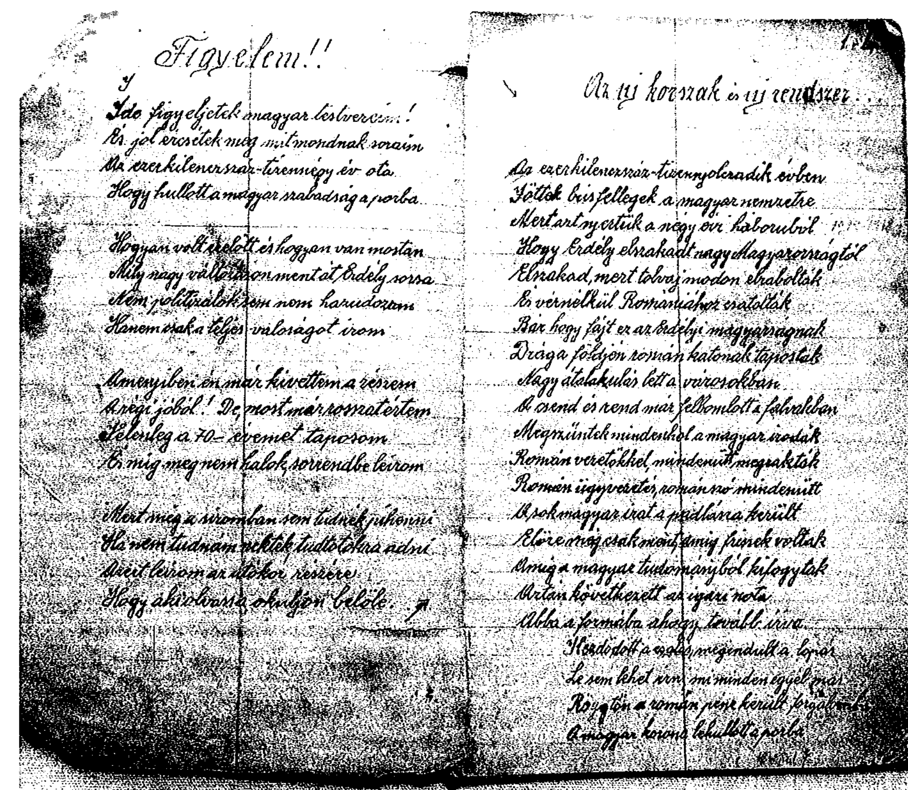
(Ekkor következett a Júdás munkája,
Ki az egyházát és faját elárulta.)

Egy helybéli ember, a falu Júdása
Jelentést tett a román rendörségnek nyomban,
Hogy az emlékiratban oly megjegyzés van,
Mi a felsőbbséget érinti súlyosan.
Nemcsak elöljáróságot s kormányzatot,
Hanem sérti nagyon a román államot!

Nosza, nagy zivatar kerekedett ebből!
Panaszos sóhajtás tört fel a szervekből.
Szegény felügyelőt vallatóra fogták,
S reggel a gömböt hivatalosan fölvágták.
Az iratokat mind kivették s vizsgálták,
Szóról szóra olvasták és magyarázták.
Végül a szigorancához[1069] terjesztették,
S a felügyelőt vizsgálat alá vették.
Igaz, meghurcolták, de fel is mentették
Mert tudta igazolni minden tettét.

Persze, ezek után a népnek a kedve
Elment, hogy az ősök példáját kövesse,
S az emlékeket az egyház félretette,
S üresen maradt a toronygomb belseje,
És a torony felavató ünnepséget,
Lesújtó érzések közt tartották meg.

1069 Sziguranca, lásd a 368. sz. jegyzetet.

Figyelem!!

Ide figyeljetek magyar testvéreim!
És jól eszeljétek meg mit mondnak soraim
Az ezerkilencszáz-tizennégy év óta
Hogy hullott a magyar szabadság a porba.

Hogyan volt ezelőtt és hogyan van most
Mily nagy változáson ment át Erdély sorsa
Nem politizálok sem nem hazudozom
Hanem csak a teljes valóságot írom

Amennyiben én már kivettem a részem
A régi jóból! De most már rosszat értem
Jelenleg a 70-évemet taposom
És míg meg nem halok, sorrendbe leírom

Mert még a síromban sem tudnék pihenni
Ha nem tudnám nektek tudtotokra adni
Azért leírom az utókor részére
Hogy aki olvassa okuljon belőle.

Az új korszak és új rendszer..

Az ezerkilencszáz-tizennyolcadik évben
Jöttek bús fellegek a magyar nemzetre
Mert azt nyertük a négy évi háborúból
Hogy Erdély elszakadt nagy Magyarországtól
Elszakad, mert tolvaj módon elrabolták
És vér nélkül Romániához csatolták
Bár hogy fájt ez az erdélyi magyarságnak
Drága földjén román katonák tapostak
Nagy átalakulás lett a városokban
A csend és rend már felbomlott a falvakban
Megszűntek mindenhol a magyar irodák
Román vezetőkkel mindenütt megrakták
Román ügyvezetés, román [illegible] mindenütt
A sok magyar irat a padlásra került
Előre még csak [illegible] voltak
Amíg a magyar tudományból kifogytak
Aztán következett az igazi nóta
Abba a formába ahogy tovább írva
Kezdődött a [illegible] megindult a lopás
Le sem lehet írni mi minden egyéb már
Rögtön a román pénz került forgalomba
A magyar korona lehullott a porba

Káplár Jámbor János virágoskertje
Veres Emese-Gyöngyvér gyűjtése

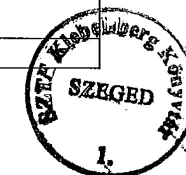
Tehát ilyen szégyenletes dolog történt
Barcaújfaluban! Mi sose vala még.
Mindez csak egy áruló munkája vala,
Akit úgy neveztek: a falu Júdása.
Nagyon sajnos dolog, hogy magyar létére,
Másokat uszított saját nemzetére.
Verje meg az Isten a sújtó kezével,
Aki így bánik a saját nemzetével.

Kedves testvéreim! Még csak az van hátra,
Hogy azt is mondjam ki, mi lelkemet nyomja.
Hadd tudjátok ti is, ki volt ennek oka,
Hogy nem telhetett be a nép akarata.

Az akkori papunk tót származású volt,
Jó magyar érzelmű és finom ember volt.
Banczig Aladár volt a becsületes neve,
Minden egyház híve szerette s becsülte.
A felügyelőt meg Balogh Györgynek hívták,
Ki szerette népét s szerette egyházát.
Az áruló egy „vezető" ember vala,
Ki úgy szerepelt mint egyház tanácsosa.
Ő botránkoztatta így meg az egyházat,
Amiért az Istentől soha jót nem várhat.
Aki pedig ezt így tinektek megírta,
Jámbor János, az egyház öregtanácsosa,
Aki nem adhat mást, csak azt a tanácsot,
Sújtsátok megvetéssel a Júdásokat!

Összefoglaló táblázat a kötetben közölt forrásokról

Szerző neve	foglalkozása, társadalmi státusza	születési hely	a közölt forrás műfaja
Barkóczy György	diplomata	Sümeg	levél
Barlay János	katonatiszt	Bácsszentiván	visszaemlékezés
Batthyányné Coreth Mária Terézia	arisztokrata	Bécs	napló
Batthyány Lujza (Batthyány Zsigmondné)	arisztokrata	Köpcsény	napló
Blaga, Lucian	költő, szerkesztő, filozófus, diplomata	Lámkerék	visszaemlékezés
Boros Mária	köztisztviselő	Budapest	visszaemlékezés
Czucza Emma	tanítónő	Kalotaszentkirály	napló
Esterházy Mária	arisztokrata	Kismarton	levél
Faragó Ödön	színész, színházigazgató	Adony	visszaemlékezés
Fekete Andor	ügyvéd	Marosvásárhely	visszaemlékezés
Ferencz József	unitárius püspök	Alparét	napló
Hajas Antalné szül. Zergényi Irma	alispán-feleség	Sopron	napló
Jámbor János	földműves	Barcaújfalu	vers
Kainz György	hivatalnok	Budapest	napló
Krenner Miklós	újságíró, író	Garamberzence	napló
Lowetinszky János József	hivatalnok	Pest	napló
Mezei Márton	rönktéri művezető	Tatrang	visszaemlékezés
Páldi Vilmos	karnagy	Nyitra	visszaemlékezés
Popovics Sándor	államtitkár, pénzügyminiszter	Pest	levél
Priegl László	ügyvéd, közjegyző, politikus	Arad	levél
Protić, Marko	ortodox esperes-plébános, újságíró	Bácstóváros	visszaemlékezés
Szokoly Frigyesné szül. Bizony Ilona	a Színház- és Filmművészeti Egyetem egykori gazdasági igazgatóhelyettese	Kolozsvár	visszaemlékezés
Tarczay Gizella	hivatalnok, könyvelő	Cernik	napló
Teleki Pál János Ede	geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök	Budapest	levél
Thirring Gusztáv	statisztikus, demográfus	Sopron	visszaemlékezés
Vaida Voevod, Alexandru	politikus, orvos, hírlapíró	Alparét	visszaemlékezés
ifj. Andrássy Gyuláné szül. Zichy Eleonóra	arisztokrata	Pest	napló
Visy László	ügyvéd, politikus	Nagyatád	napló

y látta a korabeli magyar közvélemény az 1920. június 4-én áírt magyar békeszerződést. E kötet korabeli naplókon, sszaemlékezéseken és más személyes jellegű, többségükn eddig kiadatlan történelmi forrásokon keresztül mutatja az első világháború befejezését követő impériumváltások atásait. A történelmi Magyarország legkülönbözőbb pontiról arisztokraták és kisemberek, nők és férfiak, felnőttek s gyermekek, magyarok és más nemzetiségűek vallanak enyomásaikról, érzéseikről, valamint arról, hogy saját szeélyes sorsukban milyen változásokat hozott az 1918–1920 özötti időszak. Ugyanazt az eseménysort különböző szemontokból és eltérő élethelyzetekből szemlélve olvasóink őtt izgalmas kép rajzolódik ki a Monarchia felbomlását átő társadalomról.

librikiado.hu 3999 Ft

9 789634 333036

L

TRIANON ARCAI

NAPLÓK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK, LEVELEK

Libri